

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MURAT ÇULCU

MARJİNAL TARİH TEZLERİ



MURAT ÇULCU - 1950 yılında İstanbul'da doğdu. Lise yıllarında gazeteciliğe başladı. 1974 yılında Araştırma dalında yılın gazetecisi seçildi. Savaş muhabiri olarak Kıbrıs Barış Harekatını izledi ve aynı yıl Tercüman Gazetesinin Frankfurt merkezine tayin edildi. 1983 yılına kadar Almanya'da mesleğini sürdüren yazar, 1977'de ilk kitabı Harekat 1974'ü yayınladı. 1983 yılında Türkiye'ye döndü. Çulcu, Tercüman, Hürriyet, Milliyet, Sabah ve Son Havadis gazetelerinde muhabirlik, yöneticilik ve yazarlık yaptı.

Çulcu'nun şu yapıtları yayımlandı:

Torlakyan Davası, Osmanlı'da Çağdaşlaşma - Taassup Çatışması, Cumhuriyet'in İlanı Sürecinde Hilafetin Kaldırılması, Gazeteciler Davası, Dünyamızı Saran Mafya, Neonazizmin Suçüstü Tutanakları.

Yazarın ayrıca Osmanlıcadan yaptığı çevirileri bulunuyor.

SUNUŞ

Dünya yeni bir "Binyıl değişimi"ne hazırlanıyor. Kısa bir süre sonra bin'li yıllar geride kalacak ve ikibin'li yıllar başlayacak. İnsanoğlu İsa'dan sonra üçüncü bin'den gün alacak. Yirmibirinci yüzyıla girecek... Bu önemli ve heyecan verici bir olay...

"Binyıl değişim"leri, bireyler bazında "bir kaç kez" yaşanacak bir olay olmadığı için -ki yaşayan kuşaktan hayatta kalıp da bu değişimi göreceklere gıpta etmemek mümkün değil- daha çok insanoğlunun uzun serüveninde çarpıcı kilometre taşlarını -veya kavşakları- oluşturuyor. Hiç kuşkusuz bu "Binyıl değişim"leriyle birlikte insan soyunun -dolayısıyla tüm doğanın- yaşam şekli, dünya görüşü, yeni oluşumların tarz ve yöntemleri de değişiyor. Örneğin; Birinci binde belirleyici temel unsurun semavi dinler ve uhreviyat olmasına karşın ikinci binde bunların yerini dünyevi yaşam, tüketim ve teknolojinin alması gibi...

"Binyıl değişim"leri küresel düzeyde yeni yapılanma, oluşum ve gelişmelerin önemli aşamalarını belirlerken, ağırlığını küresel düzeyden daha çok, içinde Türkiye'nin de yer aldığı Doğu Akdeniz bölgesinde hissettiriyor. Bu, binyıl önce de, ikibin yıl önce de böyle olmuştu... Şimdi de böyle oluyor. Zira "tarih" dediğimiz süreçte bu bölgenin (Doğu Akdeniz, Önasya, Kafkasya, Balkan, Ortadoğu, Karadeniz) ayrı bir önemi, daha doğrusu "söz hakkı" bulunuyor.

Biz -yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları- bu bağlamda, dünyanın en önemli bölgelerinden -jeoaskeri, jeotici ve jeostratejik ba

kımdan- birinde, hatta birincisinde yaşıyoruz. Dolayısıyla küresel bakımdan cereyan eden her önemli olayın, buna bağlı olarak da "Binyıl değişimi"nin sancısını bir kez daha herkesten fazla hissediyoruz. Hissetmenin de ötesinde, yaşıyoruz.

O zaman, şu soru gündeme geliyor:

"Başka neler yaşayacağız?"..

Bu sorunun -doğruya en yakın- yanıtım "külfetsizce" vermek olası değil. Zira sorunun yanıtı geçmişte, bu coğrafyanın ve üzerinde yaşayan insanların geçmişinde bulunuyor. Bu nedenle, sorunun yanıtını alabilmek için o geçmişin farklı açılardan irdelenmesi gerekiyor.

Bu irdeleme şimdiye kadar çok yapıldı. Ancak yeterli olmadı.

Neden?

Çünkü bu çalışmalar tarih felsefesinden -ve yorumdan- yoksundu. (Artıyetli ve tek taraflı çalışmalardan söz etmek istemiyorum.) Özellikle 1960'larda yoğunlaşan "belgesel tarih" anlayışı, klasörler dolusu belgeyi -gerekli, gereksiz- okurun önüne yığmaktan öteye gitmedi. Kaldı ki, bu coğrafyanın tarihini oluşturan olaylarda "belgeler ile yaşam" çelişiyordu. Açıkçası olaylar başka yönde geliyor, belgeler ise başka şeyler söylüyordu.

Örneğin; Hilafeti 1924 de dinsel/siyasal kesimden çok Liberallerin sahiplenmesi, 3'üncü Selim'in ıslahatlarının çağdaş Anayasal bir devlet yapısını değil, mutlak ve militer devlet yapısını amaçlaması, İslamiyet ve Hıristiyanlığın en güç zamanlarında Museviliği rahatlatması, İkinci Viyana kuşatmasında belirleyici rolü Kırım ve Tuna Ticaret Oligarşisinin oynaması gibi... Oysa tarih bunların tam tersini yazıyor, belgeler başka şeyler söylüyordu.

Bu coğrafyanın insanları hep "egemen güçler"den söz ediyordu ama, "egemen güçlerin" tarihsel panoraması ortaya konmuyordu.

Bu coğrafyanın insanları kurdukları İmparatorluğun yaşam süresi ile övünüyorlardı ama, o İmparatorluğun gerçek güç kaynağının ne olduğunun farkına varamıyorlardı.

Bu coğrafyanın insanları nice kanlı olaylara, katliamlara, kitlesel kıyımlara uğruyor, savaşımlara katılıyorlardı ama, yaşadıkları olayların gizemine ulaşamıyorlardı.

Bu coğrafyanın insanların "tarihsel düşmanları" vardı ama, bu "tarihsel düşmanların" kimlerle "tarihsel dost", kimlerle "tarihsel düşman" olduklarını algılayamıyorlardı.

Bu coğrafyanın insanlarına göre tarihte herşey görüldüğü ve kaydedildiği gibiydi. Oysa "çifte standart" önce belge yazıcılığıyla başlı

yor, bu da "çift söylemli" bir tarih ortaya çıkarıyordu. Ama tüm bunların altında yatan neden tarih anlayışının "felsefeden ve yorumdan" yoksun bulunmasıydı. O halde, bir yerden başlamak gerekiyordu. Bu başlangıç bir "deneme" niteliğinde olabilirdi. Bu kitapta, bu yapılmaya çalışıldı.

"Marjinal Tarih Tezleri" Önyaza coğrafyasının geçmişinde yaşanan ve "belirleyici" nitelikleri bulunan bir dizi olaya, klasik bakış açıları dışında, daha özgür, özgün ve cesur yaklaşımları içeriyor. Amaç, "Binyıl değişimi"nin eşliğinde gelişen güncel olayları daha doğru algılayabilmek, geleceği biraz daha net görebilmek için donanımlı olmak.... Bu olayları tarihin -mümkün olduğunca- doğru zeminine oturtmak...

"Marjinal Tarih Tezleri" çok uzun bir süreci kapsıyor. Ve yapıtta dip not kullanılmıyor. Dip not kullanılmamasının nedeni şu:

Ele alınan olaylar ve bu olayların ana hatları zaten belgelenmiş durumda ve belgelendiği okur tarafından biliniyor. O nedenle bilinen belge ve kaynakları yineleyerek okuru tekrar aynı "labirentlere" sokmanın bir gereğinin olmadığı düşünöldü. Ne ki, yapıtta farklı olan taraf, bilinen bu olaylara getirilen farklı bakış açıları ve yorumlar. Bu bakış açıları ve yorumlar ise araştırmacıya özgü... Bu bağlamda, araştırmacının özgün yaklaşımlarının dayanakları olarak yapıtın sonunda geniş bir "kaynakça" yer alıyor.

"Marjinal Tarih Tezleri" bölüm başlıkları itibarıyla birbirinden bağımsız, fakat kronolojik olarak ilintili ve birbirinin devamı niteliğindeki uzun makalelerden oluşuyor. Böylece uzun makaleler de bu çerçeve içinde devamlılık göstererek Önyaza'nın tarihsel panoramasını bütönlüyor.

"Marjinal Tarih Tezleri"nin okuru, belli bir bilgi birikimine sahip var sayılarak kaleme alındı. Bu yapıt hazırlanırken hiç bir kavim, din, devlet, düşünce, öğreti ve oluşum karşısında "anti" kaygı veya "önyargı" taşınmadı.

İstanbul - Mayıs 1994

MURAT ÇULCU

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

İÇİNDEKİLER

OLUŞUM

Roma'da "Şark Sorunu"
Ortodokslarla Müslümanlar Arasında
Büyük Hesaplaşma: Haçlı Seferleri
Cenova'nın Yükselişi
Hristiyanlık - Müslümanlık - Özgürlük

SELÇUK'TAN OSMANLI'YA

Bizans - Osmanoğlu Örtüşmesi
Aristoteles'in Orta Avrupa Yolculuğu
Osmanlı Katolik Komşuluğu

EGE'DEKİ KARTACA

İSTANBUL'UN FETHİ VE YENİ DENGELERİ

SELANİK - VİYANA - HAMBURG HATTI

AVRUPA'DA RÖNESANS VE REFORM, OSMANLI'DA HİLAFET

İstanbul'a Dinsel Kimlik: Darülhilafe
Koşutluktan Zıtlasmaya Geçişin Kısa Bir Açıklaması

KUZEYDEKİ MAESTRO: İNGİLTERE

Kapitülasyon Yarışı
İngiltere : Avrupa'dan Farklı Osmanlı'ya Benzer
Fransa Meselesi

LİBERALİZM

Bir İttifakın Tarihsel Gizemi
17 ve 18'inci Yüzyıllar: Ticaretten Sanayie

İngiltere Kaynaklı Aydınlanma Çağının Avrupa Varyasyonları
(bağlantıları)
Liberal Devlete Karşı Bürokratik Devlet

BÜYÜK KAOS 'UN ADI: 17 'nci YÜZYIL
Fransız İhtilalinin Ruhu: İngiliz Liberalizmi

OSMANLI EKONOMİK ZEMİNİNDE "MUSEVİ/ERMENİ"
YAPILANMA

Siyasi Egemenlik Üzerine Ermeni - Musevi Rekabetinin Başlan-
gıç Zamanları
Nasi - Fransa Çekişmesi

IŞIĞIN SÖNDÜĞÜ ANLAR

PATRONA İSYANINA GİDEN YOL
Osmanlı'da Dünyevi Yaşama Dönüş
Resmi İhtilalci: Patrona Halil

OSMANLI'DA GEÇ KALMIŞ FRANSIZ DÜZENİ
Gayrimüslim Milliyetçiliğinin Kökeni:
İngiliz Liberalizmi
3'üncü Selim'in Katledilmesinin Nedeni:
Fransa ile Dostluk (Benzeşme)

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Alemdar İstanbul'a Niçin Geldi?

İKTİSADİ ZEMİNDE ERMENİ - MUSEVİ REKABETİNDE YENİ
BOYUT: KAN

MUSTAFA REŞİT PAŞA, AVRAHAM KAMONDO VE
BENJAMİN D'İSRAELİ.

Şark Sorunu (19'uncu Perde)
Fransa'nın Kavalalı Kartına Karşı Osmanlı'ya Gelen İngiliz Yar-
dımı: Rus Donanması

Tanzimat'ın Sacayağı: Mustafa Reşit, Kamondo ve d'İsraeli.

İNGİLİZ LİBERALİZMİNİN TÜRKiYE VERSİYONU: JÖNTÜRKLER VE TANZİMAT

Tanzimat: Mutlakiyet Rejiminde Meşrutiyet Arayışı

Jöntürklerin İlham Kaynağı: İngiliz İndividüalizmi

Mutlakiyete Karşı Meşrutiyetçi Ordu Darbesi: Abdülaziz'in Hal'i
Kan ve Musevi Tutuculuğu

Yeniçeri Ayaklanmalarından Askeri Darbelere

İNGİLTERE'NİN PLANI: BALKAN, ÖNASYA, KAFKASYA, ORTADOĞU KONFEDERASYONU

LİBERAL JÖNTÜRKLERİN ARDILI: KOLLEKTİVİST İTTİHATÇILAR

Bağdat Demiryolu, Bay Maimon'un grubu ve Osmanlı

Liberallerinin ataları: Mahmut Celalettin ve Oğulları

İhtilal üssü: Selanik

İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN DÖNEMLERİ

Birinci Dönem

Ermeni Lobisinin Düşüşü

Mahmut Şevket Paşa Suikastı

İkinci Dönem

Mütareke ve Sonrası

Üçüncü Dönem

Kollektivist Cepheye Enver Bey: İttihat ve Terakki'nin Mustafa

Kemal ile

Kavgası Başlıyor

Dördüncü Dönem

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN GİZEMLİ OLUŞUMU

Alman Kollektivizminin kısır döngüsü

Türkiye'nin tam bağımsızlığına gelince...

İzmir... DP ve Liberal Misyona...

KEMALİST DARBELERDEN ÇİZMELİ LİBERALİZME...

Ulusal Üniversiteden Liberal Üniversite'ye

Türkiye: Kanlı oyunlar ülkesi

Yeni Dünya Düzeni İçin Operasyonlar Yeni Dünya Düzeninin sıçrama tahtası:

SSCB Marksizmi

PUSU

ULUSAL BAĞIMSIZLIĞIN TASFİYESİNE MEŞRUIYET

ULUSAL ORDUNUN TARİHSEL ÇELİŞKİSİ

12 Eylül'ün ekonomik şansı: İran - Irak savaşı

PAX AMERİKAN ŞAHLANIŞ

Görevli (mi?): Turgut Özal

IRAK'IN TASFİYESİ

Irak Operasyonu

Oportünizm'in İktidarı

Ulusal Devlet, ayrılıkçı terör.... ve medya...

Binyıl önce, binyıl sonra... Ortodokslar, Katolikler ve Müslümanlar

2000'DEN SONRAYA BİR VARSAYIM

YARARLANILAN KAYNAKÇA

YARARLANILAN ESKİ YAZI KAYNAKÇALARDAN
SEÇMELER

OLUŞUM

"Dinle İsrail, rabbimiz
Tanrı'dır, Tanrı birdir."
Hz. Musa

İlk (kitaplı) semavi din Musa'nın diniydi. Museviler, bulundukları coğrafyada tek tanrıya inanan yegane kavimdi. Onun için yöredeki tüm putperest kavimler, onları adeta "günah keçisi" gibi görüyor, kovuyor, kovalıyor, öldürüyor, işkence ediyor, mal ve mülklerini yağmalıyor, herşeylerini gasp ediyorlardı. Kısacası onlara yaşama hakkı tanımıyorlardı.

Yüzyıllarca ıstırap çeken Museviler için en sıkıntılı dönem putperest Roma İmparatorluğu'nun egemenliği sırasında başlıyor, Sezarlar ve onların insafsız lejyon komutanları, Mısırlı Firavunların mezalimini hiç de aratmıyorlardı. Nitekim Kudüs'te inşa edilen ikinci tapınağı ve Yahudi Devletini bu kez Romalılar yıkmıştı.

İsa peygamber Yahudi kavminin bir "kurtarıcıya" en fazla ihtiyaç duyduğu anda, gerçek bir "Mesih" olarak ortaya çıkıyordu. O, Museviliği yeryüzünden silmeye hazırlanan putperest büyük Roma İmparatorluğu'nun karşısında, yok edilmesi gereken yeni bir hedef oluştuyordu.

Yahudi kavminin kutsal kitabında bahsedilen "Mesih" olarak kabul edilen İsa'nın semavi din'i, tek tanrıyı öngörmesinin dışında Museviliğin çok yetersiz bir kopyasından başka bir şey değildi. Ama putperestler için yeni bir hedef oluşturacak kadar da kıskırtıcıydı. Bu kış-

kırtıcı unsurun, bir de yarattığı mucize ve efsanelerle körüklenmesi, Musevileri olabildiğince unutturuyor, yeni peygamber ile onun yeni dinini Roma'nın önüne sadece bir "günah keçisi" olarak değil, bu kez sürüsüyle sunuyordu.

Musevilik, yalnızca Yahudi kavminin diniydi. Oysa, yeni din'e her ırktan inananlar katılabilirdi. Fakat, Museviliğin hayli eksik bir kopyası olan bu din, dünyevi ilkelerindeki belirsizlik ve yetersizlik nedeniyle Musevilik karşısında (eksik bir kopya) "ikinci sınıf" bir din olarak kalıyordu. Ne var ki, uhrevi ilkeleri putperestliğe karşı gerçekten mükemmel ve cezbediciydi. Hele yoksul, ezilmiş, alt tabakadan insanlara ve kölelere yaklaşımı, onları yeni dinin müridi, militanı ve "kuzuları" yapmak için yeterliydi.

Putperest (bir anlamda materyalist) Roma İmparatorluğu'nun inanç dünyası, kısa zamanda şark düşünce tarzına yenik düşüyordu. Hristiyanlaştırma operasyonunun sonunda, tek tanrıya inandıkları için Musevilere eziyet eden ve Kudüs'te Yahudi kanı döken Romalılar, kendi tanrılarını (putlarını) bir kenara atıyor, Musevilerin tanrısının önünde diz çöküyordu. Musevilerin tanrısı salt ruhtu. Hristiyanlaşan Roma'nın tanrısında ise daha önceki putlarından izler vardı: Baba, Oğul ve Kutsal Ruh gibi...

Hristiyanlığın Roma'yı teslim almasıyla birlikte artık dünya yüzündeki geniş bir kitle -bütün Avrupa, Balkanlar ve Önasya- Museviliğin tek tanrılı uhreviyatını paylaşıyordu. "Hristiyan" sıfatı -adı- ise ilk kez Antakya'da kullanılıyordu.

Roma'nın Hristiyanlaşmasıyla birlikte bir de "Papalık Meselesi" ortaya çıkıyordu. Papalık aslında Hristiyanlıkta "hilafet" meselesiydi. Kısaca Aziz Petrus'un "ardından" gelen Roma Kilisesi'nin Başpiskoposu Papa oluyordu.

Fakat gerçek inananları kendilerinin temsil ettiğini öne süren Bizans kiliseleri (Oriental kiliseler - Ortodokslar) İsa'nın öğretilerinde Papalık kurumunun bulunmadığını belirterek Roma'daki bu makamı tanıımıyordu.

Bu durum geleceğin dünyasındaki önemli sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve dinsel olaylarda "temel" bir rol oynayacaktı.

Büyük Roma İmparatorluğu, bünyesinde toplanan tüm putperest halkların Hristiyanlığa geçmesi nedeniyle artık Kutsal Roma İmparatorluğu adıyla anılmaya başlanıyordu.

Bu "Hristiyan Avrupa İmparatorluğu'nun" merkezini, bugünkü

hudutları içindeki İtalya oluşturuyor, ülke en geniş sınırlarına İsa'dan sonra 200 - 300 yılları arasında ulaşıyordu. Romalılar için Doğu Hudutları, Alp Dağları'nın Kuzeyinde kalan Almanların, Vandalların ve Gotların yaşadıkları bölgelerden çok daha fazla önem taşıyordu. Zira bu "ilkel toplulukların" yaşadıkları bölge, Akdeniz sahillerine oranla çok geç bir zamanda buzul çağından çıkmıştı. Yakındoğu, Kuzey Afrika, Önasya, Mora, İtalya ve İber Yarımadaalarında yaşayan kavimler hayli ileri uygarlık düzeyine ulaşmışken, Alplerin Kuzeyinde yaşayan kavimlerin ilkel yaşamı sürdürmesi ve paylaşması, Romalılar bakımından buraları cazip olmaktan çıkartıyor, daha bir itici yapıyordu. Kaldı ki buraların iklimi hâlâ sert, bölge yoğun ormanlarla kaplı, arazi tarıma elverişsiz ve insanlar hünersizdi. Roma kendisinden önceki, Yakındoğu, Kuzey Afrika ve Ege uygarlıklarının süzölmüş kültürünü alırken, Alpler'in kuzeyinde yaşayan kavimler güç doğa şartlarına karşı hayatta kalma mücadelesi veriyorlardı. Roma'nın merkeze yakın ilgi odaklarını ise, İber Yarımadasıyla bugünkü Güney Fransa oluşturuyordu.

Roma'nın doğu hudutlarına verdiği önem, Asya ile olan ticaretinden kaynaklanıyordu. Bu ticaret sadece İmparatorluk merkezi bakımından değil, İmparatorluğu oluşturan tüm kavimler bakımından da önem taşıyordu. Zira ticaretin ana maddesini baharat, tuz ve don yağı teşkil ediyordu. Tarım yapmaya elverişli olmayan topraklarda yaşayan kavimlerin kışlık gıdalarını av hayvanlarının yanı sıra yazdan sakladıkları etlerin oluşturması vazgeçilmez bir zorunluluktur. Etlerin saklanabilmesi ise ancak Asya'dan getirilen baharat, don yağı ve tuzla mümkündür. Gereksinim duyulan baharatın Asya'dan gelmemesi, İmparatorluk bünyesindeki bazı kavimleri korkutuyor, ölümcül karabasanlara sürüklüyordu. Bu aşamada ise ticaret yolları ve bu yolların geçtiği doğu hudutları büyük önem kazanıyordu.

Ticaret yollarının yapısı ve güzergahı Roma İmparatorluğu'nun kurulmasından çok önce belirginleşmişti. Güney Asya'dan yola çıkan baharat kervanları en kolay ve güvenli güzergah olan Mezopotamya Ovası'nı geçiyor, başta Tor (Tir) ve Kudüs olmak üzere ürün Filistin pazarlarında el değiştiriyordu. Malı alan tüccarlar buradan gemilere yüklüyor ve Avrupa kıtasında -ticaret sonucu oluşmuş- limanlara boşaltıyordu.

Akdeniz'deki ticaretin güzergahı ve ticaret kentleri Fenikeliler tarafından belirlenip geliştirilerek sistemleştirilmişti. Hatta Akde-

niz'deki bu ticaret kent ve limanlarının pek çoğu denizci bir millet olan Fenikelilerle, onların ardılları olan Kartacalılar tarafından kurulmuştu. Bu kentlerden bazıları İber Yarımadası'nda Malaga, Cartagena, Sicilya'da Palermo, Solonte, Trapani, Kuzey Afrika'da ise Kartaca idi.

Fenikeliler ve ardılı olan Kartacalılar, denizci ve tüccar bir kavim oldukları için önce Yunanlılarla, sonra da Yunanlıların ardılı olan Romalılarla mücadele etmek zorunda kalıyorlardı. Bu mücadelenin hedefi ise ticaret yollarının egemenliği idi. Fenike ve Kartacalıların Sicilya Adası'nda Yunan ve Romalılara karşı verdikleri mücadelenin altında yatan neden de buydu.

İsadan Önce 148'de ölen Romalı Senatör Cato'nun her konuşmasının başında ve sonunda "Kartaca yıkılmalıdır" demesinin temel nedeni de yine ticaret yollarının egemenliği mücadelesinden kaynaklanıyordu. Zira lojistik desteğini Kuzey Afrika'dan alan ve Sicilya'nın batısına egemen olan Kartaca deniz gücü, Adriyatik ve Tiren Denizi'ni kontrol altında bulunduruyordu. Böylece Roma'ya giden ticaret gemileri ya Kartaca'ya haraç ödemek zorunda kalıyor, ya da başlarına türlü belalar geliyordu. Cato bu nedenle haklı olarak sabah akşam "Kartaca yıkılmalıdır" diyordu.

Ancak çatışma bir başka bakımdan da önem taşıyordu.

Fenikelilerin mirasını devralan Kartacalılar, tüccar bir kavimdi. Onlar için "askeri güce ve kavme dayalı, egemen bir devlet" ideali yoktu. Nitekim Kartaca'yı bağımsız davranmaya zorlayan neden, çok uzun bir süre siyasal egemenliğini kabul ettiği Suriye'deki Tir şehrinin İskender tarafından yıkılmasıydı. Kartaca bu nedenle Tir'in yerini alarak ticaret kolonilerinde egemen olmak zorunda kalmış, bir Deniz Ticaret İmparatorluğuna dönüşmüştü.

Kartaca'da "tüccar millet" kavramına özgü, "Tüccar Devlet" modeli tesis edilmişti. Buna göre iş ve ticaret kolonilerinden meydana gelen Kartaca'yı "zengin aileler oligarşisi" yönetiyordu. Önceleri başta kral bulunuyordu. Ama daha sonraları (İ.Ö. IV yüzyıldan sonra) kralların yerini, seçilen Suffetler (Hakimler) alıyordu. Bu Suffetlerin (Sup-hots), şehrin ileri gelenlerinden oluşan birer yönetim kurulu (hükümeti) bulunuyordu. Kentleri yöneten Suffetler idari, adli ve askeri yetkilere de sahip bulunmaktaydılar. Bu şekliyle yönetim "indivüdüel" (Bireye dayalı) bir yapı gösteriyordu ki bu yapı, günümüzde tesis edilmeye çalışılan "çağdaş liberalizmin" ilk çıkışı daha doğrusu tarihsel dayanağı sayılabilirdi. Kartaca modelinde her ticaret kolonisi, kendi işle-

rinde birbirinden bağımsız davranıyordu. Onları sadece "ortak tehlikeler" bir araya getiriyordu. O zaman bu "ademi merkezîyetçi", yani "yerinden yönetimci" yapı merkezileşiyordu. Bunun dışında ticaret kolonileri, sürekli ordu bulundurmaksızın toplumsal katmanların oluşturduğu sosyal hiyerarşi içinde yönetiliyordu.

Kartaca karşısında Roma uygarlığı "militer" ve "bürokratik" devlet modeliyle "merkezîyetçi" ve dolayısıyla (sürekli ordu bulundurulması orduyu besleyecek toplumsal bir yaşam modelini gerektiriyordu), kolektivist "kutsal devlet" yapısının kökenlerini teşkil ediyordu.

Bu çatışmadan Roma, Kartaca'yı yıkarak galip çıkıyordu. Ancak, "egemen devlet" olmak kaygısı ve iddiası bulunmayan kozmopolitleşmiş Fenike halkını kucaklayan Kartaca'nın tüccar karakteri ve ekonomik gücü, varlığını Roma egemenliği altında da sürdürüyordu. Zira bu tüccar halk, Akdeniz'de tesis etmiş olduğu liman ve ticaret kentlerine kök salmış, buradaki gücünü tekelleştirmişti. Bu kentlerin Sami kökenli tüccar halkı, hangi egemenlik altında bulunursa bulunsun gücünü ticaretten (bezirganlıktan) alarak varlığını sürdürüyor ve iş yaptığı eski "partnerlerini" de koruyor, savunuyordu.

Merkezî Roma İmparatorluğu ezici askeri gücüne dayanarak tesis ettiği militer bürokratik devlet yapısı içinde ticareti ikinci plana itmesi nedeniyle, ekonomik gücünü kaba kuvvetinden alıyordu. Buna karşılık yıkılan Kartaca'nın bezirgan dokusu, bu devlet yapısı içinde asker -politikacıların rol aldığı tarih sahnesine çıkmıyor, ekonomik gücü ellerinde bulundurdukları için görünmeyen, fakat siyasi yapı üzerinde belirleyici bir otorite oluşturuyordu. Bu "ekonomik otorite" siyasal otoritesini, açıklamak için yaklaşık 2000 yıl bekleyecekti.

Önce Fenike, sonra da Kartaca'nın tüccar karakterine güç katan bir başka unsur da, onlar gibi Sami ırkından gelen Yahudi / Musevilerin (Diyasporalar sonucu) Fenike ve Kartaca halk dokusuna katılmış olmasıydı. Kartacalılarla Musevilerin din birliğinden söz edilmese de ırk ve (kısmi) dil birliği onları birbirine kaynaştırıyordu. Üstelik Kartaca kolonileri zaman içinde (dinsel ve kültürel nedenlerle) Musevileşiyordu. Dolayısıyla Kartaca halkını oluşturan Yahudi unsur da liman ve ticaret merkezlerindeki tüccar (bezirgan) grubuna dahil oluyordu. Nitekim uzun bir süre sonra Fenike ve Kartaca unutulacak, ancak onların Sami akrabaları olan Museviler tarih sayfalarına gömülen bu kolonilerin oluşturduğu ekonomik alt yapıyı, siyasal otoriteye çevirmeyi başaracaklardı.

Fenike ile Kartaca'nın ticaret gücü ve Sami karakteri doğu-batı ticaret yolu üzerinde bir kilit niteliği taşıyan İstanbul'a da uzanıyordu. Bu uzantının gölgesi İstanbul'daki Galata'ya, buradaki "tüccar ve kozmopolit" toplumsal yapıya vuracaktı. Ancak bu durum, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun "belirleyici siyasal otoritesi" altında doğu - batı ticaretini yürütmekle sınırlı kalıyor "Tüccarlar Oligarşisi" siyasal yapının kesinlikle dışındaymış gibi davranarak Roma'nın "merkezî, militer, bürokratik ve felsefi" devlet mekanizmasının, "yağmacı ve haraççı" dikkatinden sıyrılmayı başarıyordu.

Fenike ve sonra da Kartaca teorik olarak (egemenlik anlamında) tarih sahnesinden çekiliyor, pratikte olanca ticari yeteneği ve kadrola-nyla Roma İmparatorluğu'nun siyasal otoritesi altında varlığını sürdürüyordu. Bu ticari güç ise, Kartaca'nın egemenliği sırasında bir rakip olarak Romanın karşısında yer alırken, Kartaca'dan sonra ekonomik yetenek ve gücünü Roma'nın "siyasal gücüyle" özdeşleştiriyordu. Nitekim bu ticari güç, Roma İmparatorluğu'nu oluşturan kavimlerin gereksinim duyduğu çeşitli ürünleri, özellikle de baharatı Güney Asya'dan temin ve nakletmekte, önemli roller üstleniyordu. Ayrıca bu "ticari gücün" etkinliği, Küçük Asya'nın Güneydoğusu'na ve Suriye ile Filistin'e kadar uzanıyordu. Zira, Roma İmparatorluğu'nun hudutları da buradan geçiyordu.

Roma'da "Şark Sorunu"

Roma'nın doğu ticareti ve bu ticarete rol alan unsurların yarattığı siyaset, efsanevi Avrupa devleti "Roma İmparatorluğu'nun" başına, daha o dönemde bir "Şark Meselesi" çıkarıyordu.

Bu, "Şark Meselesinin" fiziki hudutları, bugünkü Sırbistan'ın batı uçlarından başlıyor, Hindistan'ın doğu hudutlarını aşıyordu. Roma İmparatorluğu'nun doğu hudutları ise bu alanın yaklaşık ortasından geçiyordu.

En geniş döneminde bu hudut güney'de Sina Çölü'nün batısındaki Kızıl Deniz'in son noktasında yer alan Aelana'dan başlıyor, Şam'ın doğusundan geçerek Antakya'yı içine alıyor, biraz doğuya kıvrılarak Fırat Nehri'ne dayanıyor ve bu nehir ile birlikte bütün Mezopotamya'yı kucaklayarak Basra Körfezi'ne uzanıyordu. Kuzeyde ise Karadeniz sahillerinden başlayan hudut, Tiflis'ten geçerek Baku'nun güneyinde bir noktadan Hazar Denizi'ne dayanıyordu.

Roma İmparatorluğu'nun doğudaki hudutlarına, Basra Körfezi ile Hazar Denizi arasında Persler, sonra da Sasaniler komşuluk yapıyordu. Persler (İranlılar), Roma'ya karşı bir "Şarklı" kavini olarak hem ticari, hem de askeri bakımdan önemli bir alternatif oluşturunuyordu. Kısacası hududun doğusunda yer alan Persler ve onların güneyinde yaşayan putperest Arap kavimleri, Roma İmparatorluğu'nun karşı karşıya bulunduğu "Şark meselesinin" önemli bir odağını oluşturunuyordu.

Hududun batısında ise Karadeniz sahillerinde Pontuslular diye adlandırılan bir halk (ki egemen olduğu topraklar son derece sınırlıydı), Ermeniler, onların güneyinde putperest bazı küçük kavimler (Araplar, Asuriler, Dağlılar), Hristiyan Araplar, batıdan göçen Rumlar, küçük Şaman kavimler yer alıyordu. En kuzeyde de Gürcüler ve küçük yerli kavimler yaşıyordu.

Önasya'nın doğusu ve güneydoğusunda yaşayan kavimler arasında ikisi, Ermenilerle Museviler daha fazla güçlenerek ön plana çıkmış bulunuyordu. Bu fark, onların ekonomik güçlerinden kaynaklanıyordu.

Ermenilerin yayıldığı alan Kafkasya, Doğu Karadeniz ve Kilikya bölgesine uzanıyordu.

Kafkasya'nın Doğu Karadeniz sahillerinde ve Önasya'nın doğusunda önemli altın ve gümüş madenleri bulunuyordu.

Daha çok eski çağlarda, Argonotların bölgeye gelerek Altın Postu aramaları, bu madenlerin varlığının yazılı kanıtını teşkil ediyordu. Bugün hâlâ Doğu Anadolu'daki dağlarda bulunan ve uzun zamandır işletilmeyen eski maden ocakları da bölgenin altın ve gümüş başta olmak üzere, yeraltı zenginliklerinin bir kanıtı olarak kabul edilebilir. (Bir iddiaya göre günümüzde Karabağ Sorunu'nun altında, maden zenginliği yatmaktadır.)

İşte bu nedenle yöredeki Ermeni halkı, kuyum işinde uzmanlaşıyor, altın ve gümüş işçiliğindeki zenaat onları önemli bir ekonomik güç haline getiriyordu. Bu ekonomik güç ise diğer kavimlerin kıskanç-

lığını, servet ve para hırsını kamçılıyordu.

Aynı kıskançlık ve hırsların başka bir hedefini de, önce Mısır sonra da Roma'nın putperest saldırılarından yılarak Kudüs ve yöresinden kaçıp Önyasya'nın Güneydoğusuna yerleşmiş olan Museviler oluşturuyordu. Mardin, Urfa, Antep, Diyarbakır, Şam, Halep, Elazığ ve Kayseri'yi içine alan bölgeye yerleşen Museviler bezirganlık yapıyor, Asya - Avrupa ticaretinden yararlanıyor ve tefecilikle uğraşıyorlardı. Böylece hemen kuzey'deki Ermeniler gibi onlar da diğer kavimlerin karşısında "ekonomik bir hedef teşkil ediyorlardı. Dördüncü Yüzyıl sonlarına kadar tek merkezden yönetilen Kutsal Roma İmparatorluğu'nun siyasal gücü bu kavimler için bir güvence ve huzur kaynağı oluyordu. Üstelik, Aziz Petrus'un bölgedeki halkı Hristiyanlaştırmak için çaba sarfetmesiyle bu topraklar bir bakıma kutsanıyordu. Bu kutsama ise, ticari faaliyetlerini yürüterek doğu'dan batı'ya yaşamsal ürünler sevkeden yöre tacirlerine de bir dokunulmazlık kazandırılıyordu. Böylece Roma'nın merkezinden doğu hudutlarına kadar uzanan güvenli bir ticaret güzergahı oluşuyordu. Bu güzergahta deniz yolu egemendi. Ticaret, Kudüs ve Tır kentlerine paralel olarak Güneydoğu Anadolu'daki, İstanbul, İzmir, Selanik, Venedik, Cenova, Malaga ve Cartagena'daki Sami tüccarlar tarafından yönetiliyordu.

Ticaret konusu ürünler ise, Orta ve Kuzey Avrupa'ya şu iki yolla sevk ediliyordu. Doğu Akdeniz'den gemilere yüklenen mallar İtalya'da Cenova ve Venedik, İber Yarımadası'nda ise Cartagena ve Malaga Limanlarına boşaltılıyordu. Cenova ve Venedik'te ticaret kervanlarına yüklenen ürünler Alp Dağları'nı aşarak Orta ve Kuzey Avrupa'ya dağıtılıyordu.

Diğer taraftan İber Yarımadası'nda da aynı şekilde eski Fenike ve Kartaca Limanları plan Cartagena ve Malagaya boşaltılan ürünler, hazırlanan kervanlarla düz bir alan oluşturan yarımadayı güneyden kuzey'e katederek geçiyor ve bugünkü San Sebastian'dan, doğuya kıvrılarak Kuzey Fransa topraklarından itibaren dağıtımına başlanıyordu. Bu dağıtım sırasında ise özellikle Cermenler'in oturduğu topraklara yerleşmiş olan Museviler etkin rol oynuyordu. Museviler daha önceleri Filistin topraklarında, yani kendi vatanlarında yaşarken üzerlerine gelen Roma'nın militer/siyasal gücü onları egemenlikleri altına almıştı. Ancak Museviler bu kaba kuvvete dayalı siyasal gücü kolay kabullenmemiş, sık sık kanlı ayaklanmalar yapmışlardı. Bunun üzerine Romalı yöneticiler asi Musevileri köleleştirerek İtalya Yarımadası'na gönder-

mişlerdi. Museviler köle tacirleri tarafından Orta Avrupa'dan gelen varlıklı derebeylerine satılmışlardı.

Ancak çok uzun yıllar Akdeniz sahillerinde ticaret yapan Museviler, aynı zamanda bu yörede konuşulan tüm dilleri bildiklerinden varlıklı derebeyler tarafından kullanılıyorlardı. Bu nedenle tanınan kısmi özgürlük ise Cermen bölgelerindeki Musevilerin kısa bir süre sonra ticarete el atmalarına neden oluyordu. Orta Avrupa'daki Musevi tacirlerin faaliyetleri Haçlı seferlerine kadar etkin bir biçimde devam ediyordu.

Roma'nın militer/siyasal gücü güvenlik önlemlerini alıyor, tacirlere ticaret güvencesi sağlamakta yetiniyordu. Ticaret yollarının güvencesini sağlayan askeri güçlerin bağlı olduğu siyasi odak ise Kutsal Roma Kilisesi'ydi. Yani Roma Kilisesi'nin Başpiskoposu olan Papa idi.

300 yıl sorunsuz yürüyen bu düzen, o tarihten itibaren Gotların akınlarıyla sarsılmaya başlıyordu. İskandinavya'nın Kuzeyinde ortaya çıkan bu Germen halkının Ostrogotlar kolu İ.S. 250'ye doğru harekete geçerek Karadenize iniyor, boğazlardan geçerek Mora Yanmadası'nın güneyinde karaya ayak basıyor, Yarımada'yı boydan boya geçerek kuzeye yürüyor ve Tuna boylarına yerleşiyorlardı. Onların bu hareketi bölgedeki Slav kavimlerini de harekete geçiriyordu. Bu hareketlilik ise yörenin asayişinin bozulmasına "Kutsal Roma" düzeninin olumsuz etkilenmesine neden oluyordu.370'e doğru ise Hazar ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Hun akınları Roma'yı sarsıyor, yaklaşan bölünmenin altyapısını hazırlıyordu.

Böylece, huzursuzluk eşkiyalığı kışkırtıyor ve bir sosyal kaynaşma başlıyordu. Bu sosyal kaynaşma ise diğer bazı etkenlerle birleşerek İmparatorluğun 395'de Doğu ve Batı olarak bölünmesine yol açıyor-du. Doğu ve Batı Roma'yı birbirinden ayıran hudut, bugünkü Sırbistan'ı ve Arnavutluğu doğuda bırakarak Akdeniz'e iniyordu. İllirya, yani bugünkü Bosna - Hersek'in bir kısmı ile Hırvatistan batı'da kalıyordu.

452'de ise Batı Roma yıkılıyor, aşiret krallıkları, yani derebeylikler dönemi başlıyordu, Doğu Roma Devleti ise varlığını koruyup sürdürüyordu. Bu devletin hudutları, Türkiye'nin bugünkü doğu hudutlarını (yaklaşık) kucaklıyor, Suriye'nin büyük bir bölümünü, Filistin ve Sina Çölü'nü tamamen içine alarak Kızıldeniz'e ulaşıyordu. Siyasi iradenin merkezini ise İstanbul'da oturan İmparator teşkil ediyordu.

Roma'nın bölünmesi sadece kendi boyutları içinde kalmıyor, ay-

nı zamanda Avrupa'nın da bölünmesi anlamına geliyordu. Zira merkezi İstanbul olan yeni devlet, Avrupa'ya giden yakın doğu ve Akdeniz ticaret yollarını kontrole alıyordu. Bununla birlikte üzerinde ağır bir siyasi kontrol bulunan Doğu Romalı Sami tacirler son derece güç koşullar altında da olsa Asya ile Avrupa arasında ticari faaliyetlerini sürdürmeye çalışıyorlardı. Bu ticari faaliyetlerin yürütüldüğü önemli merkezlerden birini de Galata oluşturuyordu. Zira ticaretle siyaset burada temasa geçiyordu. İmparator Halic'in İstanbul yakasındaki sarayında oturuyor, ticaret erbabı ise diğer yakada yani Pera'da ikamet ediyordu.

Pera daha ilk çağlarda yerleşime açılmış. Fenike ve Kartaca dönemlerinde gelişmişti. Halic'in kuzeyindeki bu küçük iskan yeri I inci Constantin (324 - 337) zamanında, bir sur duvarı ile çevriliyordu. Sykai (İncirlik) denilen bu bölgede oturan halk, Galatalılar olarak tanınıyordu. Aslında Fenikelilerden beri ticaretle haşır neşir olan halkın eline Doğu Roma'nın kurulmasıyla birlikte önemli bir fırsat geçiyor ve talih onlara gülüyordu.

Doğu Roma giderek siyasal ve ekonomik bir güç oluştururken, İmparatorluk hudutlarının güneydoğusunda, çoğunluğu Arap olan putperest kavimler bulunuyordu. Roma'nın doğudaki en güçlü komşusu Sasani Devleti idi.

Gerçi Sasaniler organize olmuş güçlü bir devletti ama güneydeki putperest kavimler asosyal yaşıyorlardı. Bu putperest kavimlerin ise belli bir ticaret nosyonu ve kabul edilebilir hukuk sistemi yoktu. Bu nedenle putperest Arapların egemen olduğu ticaret güzergahları son derece güvensizdi. Kervanlara yapılan saldırılar ticaretin engellenmesine yol açıyor, Avrupa ve Asya arasında mal akışı aksıyordu.

Tabii bu durum Doğu Roma ekonomisini ve bu ekonomiyi düzenleyen tüccarların gücünü de olumsuz yönde etkiliyordu. Ticaretteki olumsuz etkilenme Doğu Roma Devleti'nin siyasal otoritesini temsil eden imparatoru hırçınlaştırıyordu. Nitekim özellikle tüccarlara daha fazla baskı yapıyor, hatta bu tüccarlar arasında önemli bir yer tutan Musevilere ek vergiler konuluyordu. Siyasi otorite bunu yaparken ekonomik nedenleri kamufle edebilmek için, dini etkenleri ön plana çıkarıyordu.

Putperest Arapların gemi iyice azıya aldıkları ve düzen tanımaz bir dejenerasyona yuvarlanarak devrin küçük dünyasının başına dert oldukları bir sırada, bu durumdan bizar olan Medineli Musevi tacirler

yeni bir Mesih'in (veya Mehдинin) geleceğini duyurmaya başlıyorlardı. Aynı dönemde Hz. Muhammed yeni bir (kitaplı) semavi din'i, İslamiyeti tebliğ etmeğe başlıyordu. İslamiyet de Musa'nın dini gibi tek tanrıya inanmayı öngörüyordu. Bu dini Hristiyanlıktan ayıran en önemli husus ise dünyevi işlere daha fazla önem vermesiydi. Özellikle ticari - sosyal yaşam düzene sokuluyor, dinsel hukuk kurallarına bağlanıyordu. İslamiyet'in hukuk sistemi içinde Müslümanlara olduğu gibi, gayrimüslimlere de yasal haklar tanınıyor, dahası ticaret hukukunda bir ayırım gözetilmiyordu. Gayrimüslimlerin ticari ve iktisadi hakları da garanti altına alınıyordu.

Ne ki Musevilik, Hristiyanlık gibi İslamiyet karşısında da yine bazı avantajlarını koruyordu. İslamiyet, bir kavmi ön plana çıkarmıyor, bütün insanlığı kucaklamağa yönelirken Musevilğin Yahudi kavmine vaadettiği üstünlüğü görmezden geliyordu. Hristiyanlık karşısında çok daha kapsamlı bir din olan İslamiyet, Musevilik karşısında bazı önemli olgu ve uygulamalardan yoksun bulunuyordu. Örneğin Musevilik, indigi kavme örgütsel ve ekonomik bakımdan ayrıcalıklı hareket etmeyi sağlayacak telkinlerde bulunurken İslamiyet, bu telkinlere karşı önlemleri içermiyordu. Nitekim Musevilik Musevi olandan faiz alınmamasını, Musevi olmayandan faiz alınmasını önerirken, İslamiyet, Müslümanları ölmeden önce tüm insanlara (müslim - gayrimüslim) borçlarını ödemeyi, tanrı huzuruna kul borcuyla çıkılmamasını telkin ediyordu. Bu bakımlardan -ki örnekleri çoğaltmak mümkün- İslamiyet'in gayrimüslimlere (dolayısıyla Musevilere de) ticari ve mali konularda avantaj sağlaması dikkati çekiyordu.

Putperestler bu kez de yeni dini kabul etmeye başlıyor, böylece İslamiyet bölgeye süratle yayılıyordu. Bunun sonucu olarak başta ticaret olmak üzere İslami düzen her bakımdan tesis ediliyor, asosyal Araplar hızla sosyalize oluyordu. İslamiyet'in ticarete verdiği önem Doğu Roma'ya ve Doğu Akdeniz limanlarına mal taşıyan kervanları da güvene kavuşturuyordu. Bunun da ötesinde 641'de yıkılan Sasanilerin hükümrانlığına son veren Araplar, İran'da da İslami düzeni tesis ediyorlardı.

Ortodokslarla Müslümanlar Arasında

Arap ve İran kavimlerinin egemen olduğu topraklarda yeni semavi dinin hızla yayılması, Önasya'da yaşayanlar üzerinde son derece olumsuz bir etki yapıyordu. Zira haris Araplar ile asıl dini zerdüş olan (ahlaken zaafiyet içindeki) İranlıların İslamiyet çevresinde bütünleşerek gözlerini bir kez daha Batı'ya çevirmeleri, yaklaşan tehlikeyi haber veriyordu. Kaldı ki bu dönemde Doğu Roma Devleti'nin batı hudutlarının sükun içinde olduğu da pek söylenemezdi. Nitekim bugünkü Hırvatistanla komşu olan Slav kökenli kavimler (örneğin Sırlar) ziraat ve ticaret olanağından yoksun bir coğrafyada yaşadıklarından sık sık hududun diğer yakasına geçiyor ve Roma Kilisesi'ne bağlı şato, malikane ve çiftlikleri basarak eşkiyalık yapıyorlardı. Sözde Hristiyan olan, fakat hiç bir ahlaki değere saygı duymayan Slav kökenli kavimler, merkezden çok uzak oldukları için İstanbul'un sözünü dinlemiyor, siyasi otoritesine de boyun eğmiyorlardı. Kısacası bu kavimler Doğu Roma devleti'nin batı hudutlarında önemli bir sorun kaynağı olarak varlıklarını koruyorlardı.

Buna paralel olarak gelişen bir başka siyasal olgu da 395'deki bölünmeden sonra Doğu Roma'nın egemenlik haklarını Asya - Avrupa ticareti üzerinde tek taraflı kullanmaya başlamasıydı. Nitekim İmparatorun siyasi otoritesi İstanbul ve Önasya'daki tacirler üzerinde giderek ağırlığını hissettiriyordu. Batı'ya giden mallardan alınan vergi, tüccarların işini zorlaştırıyordu. Hepsinden öte Doğu ve Batı Roma Devletlerini yeniden ihya edip birleştirmeyi amaçlayan İmparator, Asya Avrupa ticaretindeki yaşamsal olanaklarını bir başka unsur olarak kullanmayı istiyordu.

Bu ve buna benzer nedenler nihayet dinsel alanda olumsuz sonuçlarını veriyor ve Hristiyanlık, Yedinci Konsil toplantısından sonra bir yol ayrımına geliyordu.

Roma Kilisesi'ne göre Aziz Petrus Roma'da ölmüş ve yerine de Roma piskoposunu halife, yani Papa olarak bırakmıştı. Onlara göre kilise kainatta ve zamanda tek ve birdi. Bütün dünyada Papa'yı Hristi-

yanların baş yöneticisi olarak kabul etmekle bu birlik sağlanabilirdi. Roma Kilisesi ayrıca diğer tüm ulus ve dilleri, Hristiyanlık anlayışı ve Latin dili içinde eritmeyi amaçlıyordu. Bu anlayışın ardında Roma Kilisesinin, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak tüm Avrupa'nın dinsel, dolaşısıyla ekonomik, ticari ve siyasi liderliğini eline geçirmesi arzusu yatıyordu.

Nitekim Roma Kilisesinin, dinsel maske altında ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetken bu tavrı, Doğu Roma'nın egemenliği altındaki kiliselerin karşı tavrı koymasına yol açıyordu. Bunun sonucu olarak Papalık kurumuna karşı çıkan Doğu Roma Kiliseleri, Hristiyanlığın tek yetkesi olarak İsa'yı görüyorlardı. Ardından da (Mayıs 787) yılına kadar toplanmış olan ilk yedi konseyin kararlarına uyuyor, fakat ondan sonra alınan kararları tanımıyorlardı. Böylece ortaya, "Ortodoksluk" adı altında yeni bir mezhep çıkıyordu. Bu mezhep Hristiyanlıktaki temel bölünmenin ilk adımını teşkil ediyordu. Zira İ.S. 1054 yılında Roma'dan ayrılan ve onu tanımayan Bizans'lı Doğu Kiliseleri izleyecekti.

Ortodoks sözcüğü Yunanca "Doğu Kanı" anlamına geliyordu. Ortodokslar geleneksel Hristiyan doğmalarına uygun olan ve sapkın olmayan bir yolda yürüdüklerini, buna karşın Roma Kilisesinin, Hristiyanlığı doğru yorumlamadığını ileri sürüyorlardı.

Bölünme, ortaya çıkan yeni dinsel tablo içinde, buna paralel yeni ticari ve siyasi oluşumları da beraberinde getiriyordu.

Ortodoksluk, 9 uncu yüzyıldan sonra Bulgarlar, Sırp'lar ve Rumlar tarafından da benimseniyordu. Böylece Doğu Roma Devleti'nin (ki artık Bizans adını kullanıyordu) batı hudutlarında, başta Sırp'lar olmak üzere Slav kavimlerinin, Roma Kilisesinin egemenliği altındaki topraklara yaptıkları yağmacı saldırılarda dinsel bir kimlik ve taban bulunuyordu. Roma Kilisesinde oturan Papa'nın saldırıları önlemesi günden güne zorlanıyordu. Üstelik bu eşkiya akımları, Orta Avrupa'da hem ekonomik, hem de dinsel hoşnutsuzluk yaratıyordu. Romada oturan Papa giderek Ortodoks eşkiyaların baskısı altında kalıyordu. Papalar Orta ve Kuzey Avrupadaki kavimler üzerinde egemenliklerini sürdürüyordu. Ancak bu egemenlik salt, din gücü veya siyasi güçle değil, aynı zamanda ticaret gücüyle tesis ediliyordu.

Roma, doğrudan ticaretle uğraşmıyor, ancak çok önemli iki ticari limanı siyasi ve askeri etki alanı içinde bulunduruyordu. Kartaca'nın yıkılmasıyla Roma'nın egemenliği altına giren, daha sonra da Roma'nın siyasi iradesini ele geçiren Papanın kutsal egemenliğini kabul

eden Sicilya Adasındaki Hristiyan askeri deniz gücü, Tiren ve Adriyatik denizlerini kontrol altında tutuyordu. İki denizin uç noktalarında ise Avrupanın iki önemli ticaret limanı ve ulaşım merkezi olan Genova ve Venedik yer alıyordu. Bu merkezler Roma'nın dinsel, dolayısıyla siyasi ve ticari egemenliği altında bulunuyordu.

O nedenle de Cenova ve Venedikli tacirler Papaların dinsel ve siyasi istekleri doğrultusunda hareket ediyorlardı. Ticaret gemileri Doğu Akdeniz limanlarından aldıkları malları bu limanlara boşaltıyor, Cenova ve Venedikli tacirlerin oluşturdukları ticaret kervanlarıyla Alplerin ötesine, orta ve Kuzey Avrupa'ya sevk ediliyordu. Böylece bu kervanlar ayrıca Romadaki Papanın dinsel gücünü Orta ve Kuzey Avrupa'ya taşıyordu. Buralarda oturan kavimler, derebeyleri ve derebeylerin adamları, tüketim nedeniyle göbeklerinden Roma Kilisesine bağlanıyorlardı. İsteseler de istemeseler de Roma'nın iradesini kabul etmek zorundaydılar. Zira bir tarafta Ortodoks mezhebine girmiş olan yağmacı Slavlarla eşkiya Sırlar, diğer yanda Katolik Roma'nın ezici ticari egemenliği söz konusuydu. Kaldı ki Orta ve Kuzey Avrupa'da yoksul köylülerin üzerinde egemenliklerini sürdürmeye çalışan derebeylerinin de Roma'nın dinsel gücüne gereksinimleri vardı.

Buna karşılık Avrupa'nın iki ucunda, İber Yarımadası'nın güneyinde ve Önasya'nın doğu ile güneydoğusunda benzer olaylar cereyan ediyordu.

İber Yarımadası'nda Kartacalıların kurmuş oldukları Malaga gibi liman ve ticaret kentlerine yerleşmiş bulunan Musevi tacirler, merkezden uzak olmanın sağladığı avantajı kullanarak Orta Avrupa ile ticaretlerini zor da olsa sürdürüyorlardı. Ancak bu ticaret güzergahı ve Musevi tacirlerin Orta ve Kuzey Avrupa üzerindeki ekonomik etkinliği, Roma'daki "dinsel / siyasi / ekonomik" güç merkezini iyiden iyiye rahatsız ediyordu. Zira Roma Kilisesinin oluşturmuş bulunduğu otorite, birbirinden ayrılması mümkün olmayan bu üçleme üzerine yani "din / siyaset / ekonomi" tekeline oturtulmuştu. Oysa Malaga ve Cartagena'daki Museviler, kazandıkları ekonomik ve ticari etkinlikle Papa'nın Orta ve Kuzey Avrupa üzerindeki gücünü tehdit ediyorlardı.

Bunun sonucunda Hristiyan olarak Roma Kilisesine bağlanan ilkel Vizigotlar, Papa'nın da kışkırtmasıyla bu ticaret yolu üzerinde önce denetim, sonra da baskı kuruyordu. Ancak Hristiyan Vizigotlar baskıyla da yetinmiyor, yarımada'nın sahillerindeki ticaret merkezlerinde faaliyet gösteren, başta Museviler olmak üzere, tüm Hristiyan

olmayan halkları zorbalıkla sindiriyorlardı.

Buradaki Sami tacirlerin en bunaldıkları bir anda Kuzey Afrika'dan çağırarak Müslümanların Emiri Tarık bin Ziyad, adeta bir "Mesih" gibi geliyor, boğazı geçtikten sonra gemileri yakıyor, İber Yarımadasındaki "zorba Hristiyanları" önüne katarak 3 yıl içinde (İ.S. 711-714) Fransa içlerine kadar kovalıyordu. Böylece kurulan Endülüs Emevi (Müslüman / Musevi) Devleti, İ.S. 1031 yılına kadar Orta ve kuzey Avrupa ticaret yolunu kontrole ve güvenceye alıyordu. Bu dönemde Endülüs Emevi Devleti bir Müslüman/Musevi işbirliği içinde siyasal, kültürel ve dinsel bakımdan belirleyici bir güç oluşturunuyordu. Bu güç Orta ve Kuzey Avrupa'yla birlikte İngiltere'yi de kültürel ve siyasal bakımdan etkileyecekti.

Endülüs Emevi Devletinin özel sosyal yapısı, kaçınılmaz olarak Akdeniz siyasetini de ilgilendiriyordu. Zira, Endülüs'ün gücü, Sicilya'da da hissedilmeye başlanıyordu.

Sicilya halkı, 8 inci yüzyılda Doğu Roma Ordularının işgali altındaydı. Doğu Roma Ordusu ise henüz dinsel bakımdan Roma Kilisesi'ne bağlıydı. Sicilyalıların lideri Helpidius, Doğu Roma Ordularına başkaldırıp da yenilince Kuzey Afrika'ya kaçıyor, buradaki Müslümanlara sığınmıyordu. Helpidius Müslümanları adaya davet ediyor, 9 uncu yüzyılın başında ise Müslümanlar Sicilya'ya egemen olmaya başlıyorlardı. Böylece Papa'ya bağlı kuvvetlerin kontrolündeki Tiren ve Adriyatik denizlerindeki Hristiyan üstünlüğü tehlikeye giriyordu. Ancak Endülüs Emevi Devleti ile Doğu Akdeniz limanları arasındaki ticari güzergahı tehlikeye sokan, tehdit eden ve önemli bir deniz gücü bulunan tek unsuru, Önyasya'daki Doğu Roma egemenliği teşkil ediyordu. "Üstelik bu Hristiyan Devlet giderek taassuba yöneliyordu. 8 inci yüzyılda Roma ile Doğu Roma Kiliseleri arasında başlayan tartışmanın 9'uncu yüzyılda Katoliklik, Ortodosluk bölünmesiyle sonuçlanması Önyasya taassubunu daha bir tutuculuğa dönüştürüyordu.

Bu taassup ise tıpkı İber Yarımadasında olduğu gibi Önyasya'daki Hristiyan kavimleri dinsel - mezhepsel maske altında, Hristiyan ve Ortodoks olmayan (Musevi, Ermeni vs.) tacir, sanatkar ve zengin kavimleri rahatsız etmeye, soymaya ve yağmalamaya sevk ediyordu.

İstanbul'da oturan İmparatorun önem verdiği üç uç nokta vardı. Bu uçlardan birini Sırbistan teşkil ediyordu. İmparator özellikle Sırp Prensesleriyle evleniyor ve Sırp Prensleriyle akrabalık tesis ediyordu. Böylece onları hem İmparatorluğun hudut bekçisi, hem de Roma Kili-

sesi'ne karşı bir baskı unsuru olarak kullanıyordu. İkinci ucu Trabzon teşkil ediyordu. Zira Trabzon Limanı hem Zigana Geçidini, Kırım Limanı'nı, Kafkasya'yı, Sasani Devleti'nin ticaret yollarını, hem de Ermenilerin denize açılmasını kontrol ediyordu. İmparatorun önem verdiği üçüncü uç nokta ise Antakya idi. Doğu Akdeniz'deki Asya - Avrupa ticaret yoluna hakim bir noktayı oluşturuordu.

İmparator bu üç nokta arasındaki her türlü "dinsel / siyasi / ticari" faaliyete kesinlikle egemen bulunuyordu. Dolayısıyla Önyasya'daki Hristiyan / Ortodoks zorbarların yaptığı eylemlerin arkasında da İmparator'un iradesi ve teşviği yer alıyordu. Ancak başlangıçta İmparator'un kontrol, teşvik ve iradesiyle yapılan sınırlı zorbalık ve yağmalar, yöresel entrikalar sonucu kontrolden çıkıyordu.

Eski Ermenistan'ın toprakları Sasaniler ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında paylaşılmıştı. Bu paylaşım sonucu altın ve gümüş işçiliğinden önemli zenginlikler elde etmiş bulunan Ermeni halkının Güneydoğu Anadolu'da ticaret, bezirganlık ve tefecilik yapan Musevilerle birlikte, dengeleyici bir unsur olarak Müslüman Araplara sıcak bakmalarına neden oluyordu. Nitekim İ.S. 640'dan itibaren doğu ve güneydoğu'daki bu unsurlar, Arap egemenliği altına giriyor ve varlıklarını Hristiyan taassubu, Bizans yağmacılığı ve İran açgözlülüğüne karşı, Arap egemenliği nedeniyle İslam Hukuku'nun da sağladığı sınırlı özgürlük ve güvence altında sürdürüyorlardı.

Bu durum Asya - Avrupa ticaret yollarını olumsuz yönde etkilemediği sürece, kısmen Roma Kilisesi'nin de işine geliyordu. Zira Araplar bölgeyi doğrudan işgal etmiyor, sadece genel valiler atayarak egemenlikleri altında tutuyorlardı.

Türkler Sahneye Giriyor

Bu yönetim gerçi değerli maden işçiliği ve ticareti ile zenginleşmiş Ermeniler için yasal bir güvence vaadediyordu ama, yerel koşullar

larda, fiili bakımdan önemli riskler de oluştuyordu. Zira onların, altın ve gümüş madenlerinden gelen zenginlikleri, başta Gürcü eşkiyaları olmak üzere Pers, Rum ve Pontus eşkiyalarının da iştahlarını kabartıyordu. Aralarında Bizans'ın başbozuklarının da yer aldığı bu eşkiya ve zorba sürülerine karşı Ermeni Beyleri'nin, tıpkı Diyarbakır, Urfa ve Mardin yörelerindeki tacirlerle, Abbasi Emirleri'nin yaptığı gibi, başvurabilecekleri tek alternatif vardı: Ciddi biçimde yerleşik düzene geçmemiş, yeni yeni Müslümanlaşmaya başladıkları için henüz taassubu tanımayan, Şaman inançlarını muhafaza eden, bozkır insanı olduğu ve yerleşik düzene geçmediği için servet ve para hırsı bulunmayan, mert, sadık, saf, dürüst ve cengaver Türk silahşörleri...

İ.S. 700'den itibaren nasıl ki Abbasi Emirleri bu Türkleri saraylarında paralı asker ve koruyucu olarak bulunduruyorlarsa, Ermeni ve Musevi varlıklı beyler de 800 lerde aynı yola başvurarak, kişisel düzeyde kapılarını (önce sınırlı sonra da yaygın biçimde) bu cengaverlere açıyorlardı. Nitekim 1071 Malazgirt Savaşından çok önce, daha 1050'lerde Selçukoğlu Tuğrul Bey, amcasının oğlu Kutulmuş Bey'i bu zemin üzerinde, düşmeye hazır hale gelen Diyarbakır'a gönderiyordu. Diğer taraftan 900 lerden itibaren yöredeki Arap etkisi zayıflıyordu. Bu nedenle bölgede bağımsız Ermeni Prenslikleri ortaya çıkıyordu. Aslında, Roma Kilisesinin etki alanı içindeki Orta ve Kuzey Avrupa'dakine benzer bir yapılanma yansıtan Ermeni Prenslikleri, ortaya çıkıyordu. Aslında, Roma Kilisesinin etki alanı içindeki Orta ve Kuzey Avrupadakine benzer bir yapılanma yansıtan Ermeni Prenslikleri, Bizans'ın merkezî ve ezici gücü karşısında tutunamıyor, İ.S. 970 lerden itibaren de açık saldırılarına maruz kalıyordu.

Ortodoks Roma Kiliselerinin kışkırtmasındaki Bizans Orduları'nın yağmacı saldırıları, gerek yerleşik iktisadi hayatı ve gerekse Asya - Avrupa ticaretini ellerinde tutan kavimleri, bozkırdan gelen dürüst ve cengaver Türk silahşörlerine daha bir yakınlıktırıyordu. Müslüman Araplar savaş olgusunu genellikle dinsel zemine oturturken, hiç bir tutuculuğu olmayan bozkır kavimlerine mensup cengaverler salt dostluk, yiğitlik ve hüner amacıyla dövüşe girişiyordu. "Selçukoğulları" diye adlandırılacak olan ve daha 900 lerde Doğu Anadolu'da yağmacı eşkiyalarla, Bizans askerleri başta olmak üzere Pers, Gürcü, Pontus ve hatta Arap kuvvetlerine karşı vuruşan Türk öncüleri, Anadolu'nun kapılarını yerleşik iktisadi hayatı elinde tutan yerel kavimlerin işbirliği ile açıyordu. Yerel kavimlerin başında da Güneydoğu'daki Musevi ta-

cirler geliyordu.

Bu Sami kavim, Filistin'den birinci ve ikinci çıkışlar sonucunda, (di-yaspora) Anadolu'ya doğrudan gelerek yerleşmiş bulunuyordu. Doğu Ak-deniz sahillerinden yapılan ticari ulaşımlarda mal ve para şevkiyle etkili olan Museviler, Bizans'ın sadece başıbozuk ve yağmacı saldırılarından değil, Doğu Roma Kilisesinin de desteği ile İmparatorun, kendilerine karşı uyguladığı ayrımcı politikalarından da bunalmış durumundaydı. Bu politi-kaların en açık örneğini ise Bizans'ın Yahudilere uyguladığı "Musevilik Vergisi" oluşturuyordu.

Arap dünyasında meydana gelen olumsuz siyasal ve dinsel çatışmalar-dan da etkilenen Musevi tacirler, mal ve din taassubu bulunmayan, Şaman / Müslüman Türkleri koruyucu ve kurtarıcı gibi görüyorlardı.

Endülüslü Musevi tacirler, Hristiyan Vizigot akınları karşısında Tarık bir Ziyad'ı nasıl bir kurtarıcı gibi kabul etmişse, Önyasya'daki ticari güç de aynı şekilde kapılarını bu dürüst ve savaşı insanlara açıyor, ekonomik varlık ve gücünü onların silahlarının desteğine veriyordu.

Selçukoğullarının da Anadolu'ya girmek ve yerleşmek için önemli ne-denleri vardı. Öncelikle doğularında kendilerinden çok daha güçlü, savaşı-çı, üstelik de barbar olarak adlandırılacak Moğollar bulunuyordu. Moğollar kural tanımaz, merhametsiz ve yağmacıydılar. Selçukoğulları Moğollarla en fazla dost geçinebilir, ama üzerlerinde egemenlik tesis edemez-lerdi. Kuzeylerinde, zaten onları cezbedecek bir zenginlik ve arazi yapısı yoktu. Güneydoğularında Gazneliler bulunuyordu. Gazneliler, eski bir kültürün zengin mirasçılarıydı ve Hintliler üzerine sık sık yağmacı akınlar düzenliyorlardı. Buradan elde ettikleri ganimetle güçleniyor, bu güç ve yöresel yapının verdiği siyaset yeteneği ile başta Selçukoğulları olmak üzere komşularını kontrol altında bulunduruyor, kendileri için tehlike teşkil etmelerine olanak vermiyorlardı. Selçukoğulları için bir başka tehli-keyi de Müslüman Araplar oluşturuyordu. Zira daha Şamanlık dönemle-rinde, Araplar Türk asıllı kavimlere karşı acımasız davranmış, giriştikleri savaşlarda aldıkları Şaman esirleri ya katletmiş, ya da zorla Müslümanlaş-tırılmışlardı.

Selçukoğulları da Müslümanlaşmışlardı. Gerçi Şamanlıklarından gelen bazı inançlarını, Müslümanlık bünyesinde korumaya devam ediyorlardı ama, artık Arabistan üzerine gitmek yerine daha İ.S. 800 lerde

öncülerin ve koruyucuların girmeyi başardıkları Anadolu'yu ve buradaki ovaları daha cazip görüyorlardı. Üstelik 900 lerde onları Anadolu'da (adeta) bekleyen, hatta davet eden varlıklı bir iktisadi yapı bulunuyordu. Ekonomik bakımdan çok güçlü olmasına karşın siyasal gücü bulunmayan, bu nedenle de çevredeki diğer siyasal güçlerin organize baskısı, tehdidi ve terörü altında kalan güneydoğudaki Museviler ile kuzeydeki Ermeniler, ihtiyaç duydukları askeri gücü (Buna kolluk gücü de denebilir) Selçukogulları'ndan temin ediyorlardı.

Musevilerle Önyasya'nın doğusundaki Ermeniler'in hayli ortak yanları bulunuyordu. Bu ortak yanların başında, her iki kavmin de din birliği üzerine tesis edilmiş bağlarla "ümme toplumu" karakterinde olmaları geliyordu. Her iki kavim bakımından da siyasal iktidarın bir şahısta veya başka bir kavimde olması sorun değildi (Kartaca gibi). Ancak sorun, siyasal iktidarı elinde bulunduran iradenin (veya kavimlerin) ekonomik nedenleri gizleyerek, dinsel nedenleri öne çıkarıp bu bahane ile yağmacılığa ve zorbalığa yönelmeleriyle başlıyordu.

Daha birinci yılın başında Doğu Romalılarla Persler, Ermeniler üzerinde egemenliği paylaşmışlardı. Ermeniler Pers Krallarının ve daha sonra da Müslüman İranlıların siyasal iktidarını yadsımamıştı. Keza Museviler de sadece, putperest Romalıların kanlı kılıçlarının zulmünden, canlarını kurtarabilmek için Kartaca ticaret kolonilerine ve Önyasya'nın güneydoğusundaki çeşitli kavim ve dinlerin siyasal iradesine sığınmışlardı.

Bu iki kavmin uğradıkları saldırıların nedeni ve şekli de ortaktı. Sebep ekonomikti.

Museviler; bezirganlık, tefecilik ve Asya - Avrupa ticaretinden kazandıklarıyla zenginleşmişlerdi. Ermeniler ise altın ve gümüş ticareti ve işçiliğiyle ekonomik odak noktası haline gelmişlerdi. Bu ortak noktalar iki kavmin kaderini adeta birleştirmiş ve onları aynı koruyucuya yöneltmişti. Üstelik hiç bir akde ve kayda dayanmayan bu siyasal ortaklık 1071 de Selçukoğlu Alparslan'ın Diyojen Kumandasındaki 120 bin kişilik Bizans Ordusu'nu yenmesiyle, bir bakıma tescil ediliyor, kesinlik kazanıyordu. Bu savaştan itibaren de yerleşik iktisadi güç üzerinde Selçukoğullarının seciye, karakter ve yiğitliğine dayanan yeni bir siyasal güç oluşmaya başlıyordu. Oluşan bu siyasal güç; Yakındoğu, Mezopotamya ve Ortadoğudaki Müslüman Araplar ve İranlılarla Ortodoks Bizans'ın arasına girmeye başlıyordu.

Önyasya'da ete ve kemiğe bürünen yeni siyasal oluşumun en güç-

l  unsurunu teşkil eden Sel uko ulları, dinsel taassuptan da çok uzaktı. Eski devirlerden beri yerleşik düzene geçmiş olan kavimlerde görülen karmaşık dejenere ve art niyetli sosyal ilişkiler, Sel uko ulları'nın göçer ve bozkır karakterinde henüz oluşmamıştı. Bireyler arası ilişkiler gayet yalın ve dürüst bir yapı yansıtıyordu. Bozkırdaki kapalı ekonomi içinde uzun vadeli bir yatırım sözkonusu olmadığı için mal ve tasarruf hırsından söz edilemezdi. Onların bu yalın davranışı, inançlarına da yansı mıştı. Uhrevi yapıları, dünyevi yapıları kadar hafif, y zeyssel ve gelenekseldi. Nitekim M sl manlaşmalarına rağmen, şaman adetlerini muhafaza etmeleri bunun bir göstergesiydi. Alparslan'ın Malazgirt'te savaşaca ı günü tayin etmek için sadece Müslüman  lemaya danışmakla kalmayıp, beraberinde dolaştırdı ı şaman müneccimlere de danışması, şaman geleneklerine ba lılı ının doruktaki bir örneğini oluşturuyordu.

 nasya ve Yakındoğu'daki bu oluşumlar    önemli kuvvetin etkisine maruz kalıyordu. Bunların ikisi, bölgede her zaman varlığını hissettiren Mo ollarla, Ortodoks Bizans'ın zorba ve kuralsız kaba gücüydü. Ancak    nc  g   gerçekten önemli ve belirleyici bir g c t . Bu, arkasında Katolik Roma Kilisesinin dinsel desteği bulunan Haçlı Orduları'nın gücüydü.

Büyük Hesaplaşma: Haçlı Seferleri

Roma Kilisesiyle Bizans Kilisesi, 1054 yılından itibaren şiddetli biçimde karşı karşıya geliyordu. Bunun nedeni dinsel olduğu kadar da siyasiydi. Zira Latinler  zerindeki Bizans siyasal etkinliği sona eriyor, Roma ve İstanbul bir kez daha birbirinden kopuyor, üstelik karşı karşıya geliyordu.

Bu durum beraberinde, mezhep ayrılı ını ve çatışmasını daha bir

açıklıkla ortaya çıkarıyordu.

Roma Kilisesi, aynı anda tüm cephelerden baskı altına alınmış bulunuyordu.

Öncelikle Sicilya'da, Bizans'ın çekilmesiyle ondan boşalan yeri 900 lü yılların başından itibaren Kuzey Afrika'dan gelen Müslüman Araplar dolduruyordu. Böylece Orta Avrupa ticaret yollarını kontrol altında tutan Roma Kilisesi Sicilya'yı ele geçiren Müslümanların baskısı altına giriyordu. Roma üzerinde Müslümanların tesis ettiği bu baskı 200 yıl sürüyor ve Hristiyan taassubuna karşı İslam Hukukuna dayalı Arap sosyal düzeni, etkili olmaya başlıyordu. Kendini güneyden baskı altında hisseden Roma Kilisesi, Orta ve Kuzey Avrupa üzerinde ekonomik ve siyasal etkinliğini devam ettirmek amacıyla, uhrevi liderliğinden kaynaklanan dinsel gücüne daha bir ağırlık veriyor, bu da Papa'yi daha bir taassup konumuna getiriyordu.

Roma Kilisesinin bu durumu İber Yanmadası'nda büyük bir ekonomik ve siyasi güç oluşturan Endülüs Musevi / Müslüman devletinin Kuzey ve Orta Avrupa'ya ulaşan ticaret yolunu işletmesiyle, daha da sarsıntıya giriyordu. Üstelik bu güzergah, ticari ve ekonomik gücü elinde bulunduran Endülüslü Musevi / Müslüman aydınlar tarafından, Roma Hristiyan taassubuna karşı bir "ışık" ve "aydınlatma" yolu olarak da kullanılıyordu. Böylece Roma Kilisesinin yasakladığı Antik Yunan Felsefesinin kıvılcımları (başta Aristoculuk olmak üzere) bu güzergahtan Orta ve Kuzey Avrupa'ya sırıyordu. Üstelik Fransa içlerine ve Loire havzasına kadar inen Müslüman Arap askerleri buradan ötede, Hristiyan Katolik Kiliselerinin taassubu altında çok sıkıntı çeken ilkel Frank ve Germen halkını etkilemeye başlıyorlardı. Kısacası Endülüs Devleti Katolik Avrupa'yı her bakımdan; öncelikle ticari ve felsefi, sonra da siyasi bakımdan tehdit ediyordu. Malaga kenti adeta, Roma'nın ekonomik gücüyle yarışacak düzeye ulaşıyordu.

Kaldı ki Malaga, Cordoba, Cartagena, Sevilla, Granada ve Cadiz gibi Endülüs kentlerinden yürütülen ticaret, gittikçe düzenli bir yapıya ve sisteme dönüşüyordu. Arap / Musevi tacirler ilk kez buralarda çek kullanmaya başlıyorlar. Musevilerin tefecilik yeteneği bir çeşit yeni bankerlik görünümünü alıyordu. Başlı başına yetkin bir ekonomik sistemin oluşması, her iki dünyaya hükmeden Roma'yı adeta çileden çıkarıyordu.

Bunalan Roma Kilisesinin dayanabileceği tek Katolik güç, Orta ve Kuzey Avrupa'da yaşayan yarı vahşi, cahil, kavgacı ve asosyal in-

san kalabalığıydı. Bunlar ilkel İrlandalılar, vahşi Franklar, savaşçı ve gaddar Cermenler ve İngiliz Adası'nın şövalyeleri idi.

Batı'dan ve güney'den Müslüman Arapların baskısı altında bulunan Roma Kilisesi, doğudan da en az can düşmanı Müslümanlar kadar hasmı olan Ortodoks dünya tarafından kuşatılmıştı. Üstelik Bizans sarayı ve kiliseleri, şark masallarının efsanevi zenginliğini gizliyordu.

Roma Katolik Kilisesi nihayet bu kuşatmayı önce güneyden, Sicilya'dan yarmayı başarıyordu. Sicilya'daki üç Arap Emiri birbirine düşüyor ve Ada 1016 yılına kadar süren yıpratıcı bir iç bunalıma sürükleniyordu. Bu aşamada ortaya, Fransa'ya yerleşmiş bir Viking kolu olan Norman savaşçıları çıkıyordu. Papaya bağlı Fransa Kralı'nın paralı askerleri olan Vikingler, Hristiyan dünyayı tehdit eden "kafirler" üzerine ilk seferlerine başlıyorlardı. Zira bu sırada Ortodoks Bizans askerleri, Müslümanların zaafından yararlanarak Adayı ele geçirmek istiyorlardı.

Önce Katolik Fransa Kralı'nın parası ve emriyle, sonra da Roma Kilisesindeki Papa'nın teşviği ve krallık sembolü olan zırh ve iyi su verilmiş çelik kılıcıyla, krallıklarını ilan etmek üzere Sicilya üzerine yürüyorlardı. Böylece din ve para gücüyle organize olan 300 kişilik küçük Norman Ordusu Roma'yı, dolayısıyla Adriyatik ve Tiren denizleri'ni kontrol ve baskı altına alan Sicilya'daki "Müslümanlık Sorununu" çözümlüyordu.

Ancak Sicilya'yı ele geçiren Norman gücü burada Hristiyan Orta Avrupa'dakinden çok daha ileri ve uygar İslam düzeni ile karşılaşılıyor, bu uygarlığa saygı duyuyorlardı. Normanlar tesis edilmiş olan İslami düzene sadece Hristiyan siyasal bir kılıf geçirmekle yetinmiyor, sosyal düzenin esaslarını, kültür ve hukuk yapısını değiştirmiyorlardı. Fakat bu bile Papa'yı tatmin etmeye yetiyordu.

Roma, Sicilya'da Normanların bir vurucu güç ve paralı asker olarak kullanılmalarından elde edilen deneyimi, daha kapsamlı bir planın ilham kaynağı olarak görüyordu. Bu büyük plan, doğuya bir Haçlı Seferi'nin düzenlenmesiydi. Zira Bizans'ın doğu hudutlarında, bin yılın ilk yarım yüzyılında cereyan eden olaylar, Bizans Kiliselerine hadlerinin bildirilmesi vaktinin geldiğini haber veriyordu. Doğu'da koşullar şöyle olgunlaşıyordu:

Bizans, siyasal bakımdan egemen bir devletti. Ancak bu egemenlik Roma'da olduğu gibi sağlıklı ve sağlam bir ekonomik sistemden yoksundu. Bizans da eski Roma gibi militer, bürokratik ve merkezi bir

modele sahipti. Gerçi Önasya, Asya - Avrupa deniz ticaretinde hayli önemli bir konum ve avantaja malikti ama, bu avantajı kullananlar İmparator ve ailesi, kiliseler, son olarak da tüccarlar oluyordu. Ancak İmparator ve arkasındaki kiliseler paylarını giderek daha bir zorbalıkla büyütüyor ve alıyorlardı. Zira, ticaret merkezi Kudüs, Şam ve yöredeki ticaret yolları hızla Müslümanların eline geçiyordu. Dolayısıyla yöredeki tacirlerin Müslümanlarla işbirliği yapmak zorunda kalması, İstanbul'a sırt çevirmelerine neden oluyordu. Buna karşılık doğu kiliseleri gerekli dinsel icazeti veriyor ve İmparator da militer gücünü kullanarak çıkartan doğrultusunda yürürlüğe koyduğu yasaları, zorbalıkla uyguluyordu.

Böylece doğu ve güneydoğudaki Rum olmayan unsurlar, Selçukoğullarıyla işbirliği yapıyor, onları önceleri kendi güvenlikleri doğrultusunda yönlendiriyor, sonra da Bizans aleyhine güçlenmelerine destek veriyorlardı. Ortadoğu'da Müslüman, Önasya'da ise Selçukoğulları'nın güçlenerek yayılması, İslam dünyasının giderek ticaret yollarında ve özellikle de ticarete söz sahibi olmasına yol açıyordu.

Kaldı ki, Önasya'nın doğu ve güneydoğusuna İ.S. 800 lerden itibaren girmeye başlayan Selçukoğulları, 1050 lerde buraların egemenliğini geniş çapta ele geçirip, yerel iktisadi güçle özdeşleşmeye başladıkları için 1071 de Malazgirt'te Bizans Ordusu'nun hedefi oluyorlardı. Diyojen Orduları'nın yenilmesiyle bu egemenliğin alanı genişliyordu. Bizans yağmacılığından, tekfur tecavüzlerinden ve yoksul Rum halkının verdiği rahatsızlıktan yılan yerel iktisadi güçler (Ermeniler ve Museviler) hiç bir art niyeti olmayan, salt adil bir kaba kuvvete dayanan ve ekonomisinin çapraşık hesaplarıyla henüz tanışmayan bozkır kuvvetlerini mumnunlukla karşıyorlardı. Üstelik siyasal bakımdan Selçukoğulları yerel iktisadi gücü değil, yerel iktisadi güç Selçukoğulları'nı yönlendiriyordu. Bu yönlendirme de bir militer, bürokratik ve merkeziyetçi siyasal yönetim oluşturmak hedefine yönelikti.

Roma Katolik Kilisesi, öncelikle bu yeni oluşumdan rahatsızlık duyuyordu. Ancak onları daha da çok rahatsız eden husus, Bizans Kiliselerinin zengin hazinelerinin Selçukoğullarının ve Müslümanlar'ın eline geçmesi tehlikesiydi. Üstelik, merkezin giderek zayıflaması, Bizans devletinin batı hudutlarındaki yağmacı ve zorba dağlılarla Sırpların, Roma Kilisesine bağlı alanlara yaptıkları yağmacı saldırıların yoğunlaşmasına neden oluyordu.

Sicilya üzerinde kendisine bağlı Katolik kuvvetlerin egemen ol-

masıyla, deniz yolu ticareti konusunda rahat bir nefes alan Roma Kilisesi, burada kullandığı paralı Norman güçleri gibi, fakat yüzlerce defa daha büyük bir Hıristiyan Katolik askeri gücü hazırlayıp, doğuya göndermek kararı alıyordu.

Bu gücün sevkedilmesi sırasında niyet ne olursa olsun, sonuç, Bizans'ın kalan güç ve zenginliğinin tükenmesi, egemen bulunduğu topraklar üzerindeki siyasal gücünü yitirmesi olacaktı.

İlk Haçlı Orduları İ.S. 1095 yılında toplanma yeri olan Worms, Paris ve Clermont'tan yola çıkıyor, Ortodoksların egemenliği altındaki topraklara girer girmez de yağma ve katliamlara başlıyorlardı. Bu da, Haçlı Ordularının öncelikle kendilerinin ve Roma Katolik Kilisesinin çıkarlarını gözettiğini ortaya koyuyordu.

Kaldı ki, ilk sefer üç güzergah üzerinde ilerliyordu. Worms'dan yola çıkan kol, bugünkü E-5 güzergahını izleyerek İstanbul'a varıyordu. İkinci kol, Paris'ten yola çıkarak Clermont'ta ana kuvvetlerle birleşiyor, fakat Lyon'da kuvvetler ikiye ayrılıyordu. Birinci kol Dalmaçya sahillerini izleyerek Yunanistan'a iniyordu. İkinci kol ise Cenova üzerinden Roma'ya, buradan da Bari'ye geliyordu. Gemilerle karşıya geçen bu kol Yunanistan'da birinci kol ile birleşiyor, daha sonra İstanbul'a girmeden önce Worms'tan gelen kuvvetlerle buluşuyordu. Bu üç koldan ikisi, Ortodoksların egemen oldukları yerlerden geçerken, çekirge sürülerini anımsatıyordu. Seferin ilk heyecanıyla Katolik olmayanların topraklarına giren asosyal, vahşi, aç, yağmacı ve kafaları din dogmalarıyla dolu bu insan sürüsü, dehşet tabloları yaratıyor, barbar yağma ve vahşetlerine adeta rahmet okutuyorlardı.

Ortodoks dünyanın en batı hudutlarından başlayan bu yağma, tecavüz ve saldırılar aynı şiddetiyle Önyasya'ya dek uzanıyordu. İ.S. 1095 da başlayan Haçlı Seferleri altı kez düzenli orduların hareketi şeklinde tekrarlanıyordu.

Haçlı Seferleri sırasında, Orta Avrupa'da önemli bir olay cereyan ediyor, daha sonra, sistemleşecek olan antisemitik saldırılar bu dönemde ortaya çıkıyordu. Fransa'dan yola çıkan ve Filistin'e varmak üzere yürüyüşe geçen binlerce barbar Hıristiyan 300 - 400 kilometre yürüdükten sonra yorgun bir halde Cermen topraklarına giriyorlardı. Bir yandan yoksulluk, bir yandan yokluk ve yorgunluk içinde Cermen yerleşim birimlerine giren Haçlılar, burada ticaret yaparak zenginleşmiş Musevi tacir ve köylüleriyle karşılaşılıyorlardı. Musevilerin zenginliğini gören ve özde, Filistin'de kâfirleri kesmeye giden Haçlılar "Ora-

daki de kâfir, buradaki de kâfir. O zaman kâfirleri kesmeye buradan başlayalım" diyerek Musevileri katledip varlıklarını yağmalamaya girişiyorlardı. Böylece Haçlılar tarafından başlatılan Musevi aleyhtarı faaliyet ve saldırılar kısa zamanda yerli Cermenlere de bulaşıyordu.

Önceleri derebeyler zengin Musevileri para karşılığı surlarla çevreli malikhanelerine kabul edip gizliyorlardı. Ancak bir süre sonra saldırılar o denli yoğunlaşıyordu ki, derebeyler de Musevileri gizleyemiyorlardı. Çeşitli söylenti ve iftiralarla alabildiğine kışkırtılan Musevi aleyhtarlığı sonucu katliam dayanılmaz boyutlara ulaşıyordu. Nihayet Museviler, kitleler halinde bulundukları toprakları terk ediyor ve doğuya, önce Lehistan'a sonraki asırlarda da Rusya ve Osmanlı topraklarına göç ediyorlardı.

Tüccar Musevilerin Fransa'dan başlayarak Cermanya ve İngiltere'yi terketmesinde katliamın yanısıra veba salgını da rol oynuyordu. Ayrıca ticaretin durmasıyla yoksulluk daha bir artıyor, yoksulluk ve pislik ise salgın hastalıklara daha uygun zemin hazırlıyordu.

Musevi düşmanlığı 13 üncü yüzyılda doruk noktasına çıkıyordu. Nitekim bunun bir sonucu olarak İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard'ın taç giydiği gün Katolik halk Büyük Britanya'da korkunç bir Musevi katliamı başlatıyordu. Bu katliamlara, Musevilerle uzun yıllar birlikte yaşayanların da katılmaları sadece dinsel nedenlerle sınırlı kalmıyordu. Asıl nedenleri ekonomik ve mali oluşumlar teşkil ediyordu. Zira yerli halk yoksullaşmış, üstelik de tefecilik nedeniyle Musevilere karşı gırtlaklarına kadar borca batmış bulunuyorlardı.

İngiltere'de Aslan Yürekli Richard Musevilerin Büyük Britanya Adası'nda oturmalarını yasa ile yasaklıyordu. Avrupa'nın pek çok kentinde de aynı şey yapıyordu.

Buna karşılık başta Viyana olmak üzere bazı Avrupa kentlerinde yerli halk Musevilere dokunmuyordu. Örneğin İyon, Viyana ve Regensburg'ta Museviler korunuyor, Lehistan ise yoğun bir Musevi nüfusuna sahne oluyordu.

Museviler İngiltere'ye 16 ncı yüzyıl başından itibaren, dinsel reformların başlamasıyla dönebileceklerdi.

Cenova'nın Yükselişı

Haçlı Seferleri'nin doğal sonucu olarak Önasya adeta "tarumar" oluyor, Ortodoks Bizans'ın siyasal egemenliği ağır biçimde yaralanıyordu. İş bununla da kalmıyor, Latin Kiliseleri prestij kazanırken Haçlı Ordularının bastığı ve ezdiği Ortodoks Kiliseleri önce tüm zenginliğini bu yağmacılara kaptırıyor, sonra da dinsel bakımdan otorite zaafına uğruyordu. Nihayet, Katolik Haçlı Orduları karşısında aciz durumda kalan ve onların her isteklerine boyun eğen Ortodoks Bizans İmparatorları tebaları üzerindeki otoritelerini yitiriyorlardı.

Doğu Kiliselerinin ve Bizans egemenliğinin tüm zenginliği Batı'ya akarken, Roma Kilisesi elde ettiği ganimet sayesinde kendisini hem ekonomik, hem de siyasal bakımdan son derece rahatsız eden Endülüs ticaret merkezlerine, özellikle de Malaga'ya alternatif olarak Cenova Ticaret Merkezi'ni hazırlıyordu.

Romanın ticaret gücü olarak Venedik'i değil de Cenova'yı destekleyip, yükseltmesinde çeşitli nedenler bulunuyordu.

Bu nedenlerin başında Venedik'e duyulan güvensizlik geliyordu. Zira Venedik coğrafi konumu itibarıyla, Ortodoks saldırılara açık bir durumdaydı. Coğrafi konumun bu güvensizliği, Orta ve Kuzey Avrupa ile Venedik bağlantılı ticari yolları savunmanın zorluğu ile de pekişiyordu. Bunun dışında Roma, kendisini ticari ve siyasal bakımdan rahatsız eden Malaga'ya rakip olabilecek bir liman ve ticaret kentine ihtiyaç duyuyor, bunun arayışı içinde bulunuyordu. Venedik Adriyatik denizinin uç noktasında yer alıyor, bu nedenle de Endülüs limanlarına rakip olamayacak bir görünüş yansıtıyordu. Kaldı ki Venedik halkının ticari yeteneği vardı ama dinsel bakımdan Roma Kilisesi'ne uzun vadeli güven verecek uhrevi niteliklere, ahlaki bakımdan sahip değildi. Nitekim sürekli Ortodoks dünya ile komşuluk yapmaktan kaynaklanan Orient ahlakının etkileri hissediliyordu. Kaldı ki Venedikli tacirler bazan ikili oynuyor, Roma Kilisesi'nin haberi olmadan, Ortodokslarla siyasi ve ticari münasebet kuruyorlardı.

Tüm bu olumsuzluğa rağmen Roma yine de Venedik'i kontrolü altında tutuyor, fakat dinsel ve ekonomik desteğini ileri derecede Cenova'ya veriyordu.

Roma Kilisesi'nin Cenova'yı seçmesinin temel nedenlerinin başında, buranın jeopolitik bakımdan müstahkem bir konuma sahip bulunması yer alıyordu. Bu müstahkem konum, Roma'nın deniz yolunu kontrol altında bulundurmasıyla daha bir güvenceye kavuşuyordu. Nitekim bir süre sonra Cenova Limanının karşısındaki Korsika Adası'nın siyasal ve dinsel kontrolü de Cenova'ya bırakılacaktı.

Diğer taraftan Cenova, Marsilya ve Aragon Limanları'nın sıralandığı sahil şeridindeki ticaret zincirinin merkezini de oluşturuyordu. Böylece Pirene Dağları'nın doğusundan geçen güvenli ticaret yollarını kontrolünde bulunduruyordu. Ayrıca bu ticaret kentlerindeki Endülüslü olmayan, fakat ticaret yeteneği hayli gelişmiş tacirleri kendi amaçları doğrultusunda örgütlemeye olanağına kavuşuyordu. Nitekim Üçüncü Haçlı Seferi'nde (1189 - 1192) Cenova'nın yıldızı iyice parlıyor, Roma Kilisesi'nin kontrolünde, Ortodoks, ve Müslüman kentlerinin yağmalanmasıyla elde edilen büyük ganimet, bu kente önemli bir ticari güç kazandırıyordu. Roma Kilisesi, böylece dünyevi (ekonomik) gücünü Cenova üzerinden dolaylı biçimde kullanıyor, uhrevi ve siyasi gücünü ise doğrudan gösteriyordu. Bu zenginliğin bir sonucu olarak Cenova, Cenovino adlı kendi altın parasını çıkarıyordu. Cenova 1156'da, Norman Kralı Guglielmo I'den Güney İtalya ve Sicilya'da önemli ticari kolaylıklar sağlıyordu. Öncelikle de Kuzey Afrika ve İspanya'da kaba kuvvete başvurarak Batı Akdeniz ticaretinde gücünü kanıtlıyordu.

Bu oluşumda önemli rol oynayan etkenlerden biri de Orta ve Doğu Akdeniz'de bir dönem Müslümanların egemenliği altına giren önemli yerleşim yerlerinin ve ticaret hareketlerinin Hristiyanlar tarafından yeniden ele geçirilmesi idi. Müslümanların yönetimindeyken bu ticaret merkezlerine, (örneğin Palermo, Napoli, Provence, Narbonne v.s.) kısa süre içinde Endülüsten ve Yakındoğu'dan gelen tacir Museviler yerleşiyordu. Ancak bu merkezler yeniden Hristiyanların eline geçince Musevi tacirlerin kimi öldürülüyor, kimi de Hristiyan oluyordu. Hristiyanlaşan tacirlerden bazıları servetin yeni odağı olan Cenova'ya yerleşiyor ve buradaki yapı ile özdeşleşiyordu. Bir süre sonra da ekonomik gücü ele geçirerek ticari yapıya hükmetmeye başlayacaktı.

Ancak İ.S. 1200 'lerde tablo yeni oluşuyordu.

Dördüncü Haçlı Seferi'nin sonunda İstanbul alınıyor (12 Nisan 1204) üç gün yağmalanıyordu. Katolik Venedikliler yapılan anlaşma sonucu Ayasofya'da bir Patriklik kuruyorlardı. Buraya ayrıca Venedik-

li din adamlarından oluşan bir kurul yerleştiriyorlardı. Bu dinsel kurul da Baudouin I'i İmparator seçiyordu. Böylece İstanbul'da bir Latin İmparatorluğu kuruluyordu. Ancak görünürde Bizans geleneklerine sahip çıkan saray, aslında Katolik Haçlıların feodal devlet anlayışını tesis ediyordu. Fakat bu anlayış, siyasal iktidarın gerektirdiği sağlıklı yapılanmaya el-vermediği için Venediklilerin ekonomik gücü, onların siyasal iktidar üzerinde de etkili olmalarına yol açıyordu. Venedikliler böylece ticari - dolayısıyla siyasi- hasımları olan Cenovalıları bir süre için safdışı bırakıyorlardı.

Bu nedenle Venedikliler İstanbul'a egemen olurken Cenovalıların Ha- liç kenarında sahip bulundukları ayrıcalıklı bölgeyi ellerinden alıyorlardı. Bunun üzerine Cenovalılar karşı yakada, Galata Bölgesinde yerleşmeye başlıyorlardı. İstanbul'da sıkıntılı bir dönem yaşayan Cenovalılar, anava- tanlarında önemli sorunları çözümleyerek engelleri aşıyorlardı. Örneğin, Pisa ile tutuştukları Meloria Savaşı'nı kazanıyorlardı. Yine aynı dönemde Müslüman olduğu söylenen ve Papa'ya karşı tavır sergileyen II'nci Fried- rich ile mücadele ederek Papa'nın güvenini garantiye alıyorlardı. Keza Korsika ve Sardunya üzerindeki hakları ele geçiliyorlardı.

Tüm bu olumlu gelişmeler İ.S. 1261 de Latin İmparatorluğunun yıkıl- ması, yönetimi tekrar VIII inci Mikhael'in almasıyla taçlanıyordu. Zira yeniden kurulan Bizans Devleti Latin İmparatorluğu döneminde güçlenen Venedik yerine, bu kez Cenova'yı yanına alıyordu. Nitekim Bizans İmpa- ratoru, Cenovalılarla Nif-Nymphaion'da (bugünkü Kemal Paşa) 1260'da yaptığı anlaşmayı, 13 Mart 1261'de yeniliyordu. İmparator bu anlaşmaya göre Cenovalılara birçok haklar sağlıyordu. Örneğin; Cenovalılar İstan- bul'da Ticaret Loncası kuruyor, saray, kilise, hamam, fırın, ev ve dükkan yapmalarına izin veriliyordu.

Böylece güçlenen Cenova, kısa zamanda Ege ve Karadeniz'de 25 tica- ret noktası tesis ediyor. Magosa'da bir ticaret üssü kuruyor, bu üs Beyrut Limanı'yla ticari irtibat sağlıyordu. Cenova'nın bu şekilde ticari bakımdan güçlenmesi, merkezinin de ekonomik bakımdan etkinleşmesine yol açı- yor, ekonomik etkinlik ise Endülüslü Müslümanların egemenliğindeki Malaga'yı tehdit ediyordu. Nitekim, ticari bakımdan yoğunlaşan bu tehdit, giderek siyasal bir niteliğe bürünecekti.

Tüm bu gelişmeler sonucu Roma'da Latin Kilisesi rahat bir nefes alı- yordu. Sicilya'daki Müslüman egemenliğinin sona ermesi, Haçlı Seferleri sonucu Bizans'ın siyasal bakımdan hırpalanması, doğu kili-

selerinin zenginliğinin batıya taşınması, yine Haçlı Seferleri sonucu Selçukogulları'nın zaafa uğraması hep, Roma Katolik Kilisesini rahatlatan ve güvenceye alan gelişmelerdi. Buna paralel olarak Haçlı Seferleri sonucu, Bizans egemenliği üzerinde Latin İmparatorluğu kurulduğu sırada Doğu Akdeniz sahillerinde de Latin Devletleri tesis edilmesi, Katolik Latin Kiliseleri bakımından azımsanmayacak bir avantaj sağlıyordu. Kısacası, Roma Kilisesi Akdeniz ticaretine tamamen egemen oluyordu.

Haçlı seferleri, Roma Kilisesi'ne ekonomik ve siyasal bakımdan son derece büyük yararlar sağlarken, dinsel -dolayısıyla ekonomik ve siyasal-bakımdan bazı olumsuzluklar da getiriyordu. Öncelikle o zamana kadar Roma Kilisesinin telkin ve otoritesi altında dünyadan habersiz, içe dönük ve dinsel bakımdan son derece taassup içinde yaşarken, Katolik Orta ve Kuzey Avrupa halkları ilk kez dış dünyaya açılıyorlardı. Özellikle Önasya ve Yakındoğu'da diğer dinlerin mensuplarıyla temas eden Haçlı askerleri kendi dışlarındaki dünyayı tanımaya başlıyorlardı. Bu tanıma giderek Katolik Kiliselerine daha eleştirel bir biçimde bakılmasına neden oluyor, bu bakış açısı ekonomik bakımdan etkili bir güzergah olan Malaga-San Sebastian - Bordeaux hattından taşınarak yayılan özgür düşüncelerle pekişiyordu.

Hristiyanlık - Müslümanlık -Özgürlük

İ.S. 700 - 1400 yılları arasında Müslümanlık ile Hristiyanlık yoğun bir rekabet ve boy ölçüşmeye girişiyordu. Bu rekabet ve boy ölçüşme sürecinde ise İslamiyet hep, Hristiyanlık üzerinde etkili oluyor ve öne geçiyordu. Her şeyden önce Ortaçağ / Hristiyan taassubu dünyevi yaşamı tamamen yok ediyor, Hristiyanlara özgürce yaşamayı, ölümcül önlemlerle yasaklıyordu. Bu; sadece kiliselerin çıkarıcı tasar-

rufu nedeniyle değil, aynı zamanda Hristiyan uhreviyatının da bir sonucu-
cuydu.

Hristiyanlık özde, arzu istek ve ihtiyaçlarını yoketmiş, kutsal insanı yaratmayı amaçlayan bir öğreti idi. Dünyevi yaşam alabildiğine dar hudutlar içine sıkıştırılıyor, hapsediliyordu. Böylece iyi bir Hristiyan, dünyevi yaşamda gereksinim duyulan tüm özgürlüklerini bir kenara bırakıyor, bunun sonucu olarak son derece sınırlı bir dünyevi yaşamla yetiniyordu. Sınırlı dünyevi yaşam sınırlı tüketimi, sınırlı tüketim sınırlı üretimi, sınırlı üretim sınırlı teknolojiyi, sınırlı teknoloji sınırlı bilimi, sınırlı bilim sınırlı özgürlüğü, sınırlı özgürlük ise sınırlı dünyevi yaşamı gerektiriyordu. Böylece Katolik / Hristiyan ahlak giderek daha bir taassuba yöneliyor, bu taassup ise kilisenin özgürlük alanını giderek genişleterek dinsel kadrolarla, onların güdümündeki çevreleri daha bir despotlaştırıyordu. Hristiyan halkın kullanmadığı tüm özgürlükler bu sınıf tarafından kullanılıyor, böylece dinsel taassubun tahakkümü Orta ve Kuzey Avrupa'yı varlık içinde yokluğa iterek adeta bir çöl'e çeviriyordu.

Buna karşılık İslamiyet, Hristiyanlığa göre daha dünyevi bir dindi. Genci bu dünyevilik çağdaş anlamda bir dünyevilik değildi. Ama İslamiyet, Müslümanların sınırlı biçimde de olsa daha özgür yaşamalarına bu da sınırlı bir tüketime, sınırlı bir üretime, sınırlı bir bilime ve teknik gelişmeye izin veriyordu. Kaldı ki, bu sınırlı tüketim, bilim ve teknoloji, cihat kavramı ile dinamiğe ve eyleme kavuşuyordu. Gerçi Müslümanlar Hristiyanlara göre daha dünyevi yaşayabiliyorlar, bu nedenle sınırlı bir tüketim yapabiliyorlardı ama, onların asıl tüketimi "cihat" kavramının getirdiği savaş zorlaması ve bu zorlamaya bağlı olarak elde ettikleri savaş teknolojisiydi. Kaldı ki İslamiyet, Hristiyan taassubu karşısında daha özgür bir yaşam öngörüyordu. Bu -"sınırlı" da olsa- özgürlük, Hristiyanlık üzerinde hissedilir bir baskı tesis ediyordu.

Kuzey ve Orta Avrupa'nın Katolik halkı Haçlı Seferleri sırasında, Önasya'daki Ortodoks ve Müslümanlarla, Yakındoğudaki Arapları eziyordu ama, Latin Kiliselerinin kendisine karşı ne denli iki yüzlü bir tavır içinde olduklarını da fark ediyordu. Zira Papalar doymak bilmez servet hırsı içinde, durmadan savaş kıskırtıcılığı yapıyor, bunu kamufle etmek amacıyla dini, çıkarlarına alet ediyorlardı. Orta ve Kuzey Avrupa'daki Hristiyanlar Papa'dan cennetin tapusunu alabilmek için yaşamın lezzetlerinden feragat edip dünyadan el etek çekiyorlardı ama,

Papalar alabildiğine dünyevi yaşıyorlardı. Aralarında frengi olanlar, banka kuranlar, metresleri bulunanlar bile vardı. İşte, onların bu tavrı, Haçlı Seferleri sırasında Orta ve Kuzey Avrupalılar tarafından farkediliyor, böylece Roma'ya duyulan dinsel güven sarsılıyordu.

Bu sarsılmanın bir kanıtını da, Kutsal Roma - Cermen İmparatoru II nci Friedrich ile Papa arasındaki uyuşmazlık oluşturunuyordu.

Papa'nın tüm kışkırtma ve baskılarına karşın Friedrich Sicilya'daki Müslüman halkın yaşam biçimine müdahale etmiyor, aksine Sicilya'yı bilimsel ve felsefi bir okul haline getiriyordu. Keza Papa'nın tüm baskı ve ısrarlarına karşın Yakınoğuya Haçlı Seferleri düzenlemiyor, Kudüs Emiri ile anlaşarak haç yolunu barışçı yöntemlerle Hristiyanlara açıyordu. Papa ise Kudüs'ün sadece kanla alınabileceğini ileri sürerek II'inci Friedrich'i defalarca afaroz ediyordu.

İşte tüm bu gelişmeler, başta Almanlar olmak üzere Orta ve Kuzey Avrupa halklarını yeni arayışlara sevk ediyordu. Bunun sonucu olarak Endülüslü İbni Rüşt'ün yönlendirdiği, bazı Hristiyan düşünürleri (Aquino Thomas, Michael Scotus vs.) Aristo ile tanışarak Antik Yunan Felsefesine dönüyor ve böylece materyalist yaşam biçimine giden yolun taşlarını döşemeye başlıyorlardı.

Fakat bunlar sonraki olaylardı. 1200 lerin en önemli gelişmeleri Selçuk Devleti'nin yıkılması ve Osmanlı'nın devlet kurması oluyordu.

SELÇUKTAN OSMANLIYA

Selçukoğulları'nın İ.S. 800 den itibaren Anadolu'ya girmesi ve yerleşik iktisadi yaşamın temel unsurlarıyla bütünleşerek Rum, Arap ve Acemler karşısında onlara önemli bir güvence sağlaması 1071 savaşıyla kalıcı olduğunu da kanıtlayınca yerleşik iktisadi güç, bu bozkır kökenli akıncı yapıya siyasal sorumluluk da yüklemeye başlıyordu. Bu zamana kadar hareketli ve akıncı karakterdeki Selçukoğulları'nın kendine özgü yapısı, Malazgirt Savaşı'ndan itibaren hızla değişmeye başlıyor, devletleşme sürecine giriyordu. Selçukoğulları'nın devletleşme süreci, Asya kökenli bozkır devletlerinde görülen silahşor yapıya, Roma devlet anlayışının temel unsuru olan bürokratik yapıyı katıyordu. Militer ve bürokratik yapıya ilerde, -Roma Militer Devlet modeline sonradan katılan- dinsel unsur da eklenecek ve böylece Selçukoğulları, bozkır devlet anlayışından -geniş çapta- merkezi, bürokratik, militer ve dinsel devlet anlayışına geçecekti. Ancak Önyasya'daki bu, yeni devlet yapısı içinde, tabanda mükemmel bir görev bölümü yapılacaktı. Selçukoğulları'nın yönetimindeki devletin militer ve siyasal iradesi doğrudan Selçukoğulları tarafından kullanılacaktı. Buna karşılık para ve ticaret unsuru, gaynmüslimler tarafından yönlendirilecekti. Tabii gayrimüslimlerin para, ticaret ve zenaattaki etkili rolü, kaçınılmaz olarak bürokratik yapıya yansıtacak, temsil edilecekti.

Bu, -bir bakıma- görev paylaşımı sonucu Önyasya'da, ne Asya ne de Avrupalı olmayan, kendine özgü bir devlet "karizması" ortaya çıkıyordu. Selçuk - Rum Devleti diye adlandırılan bu devletin teokratik

yapısı dış görünüm itibarıyla İslami bir izlenim veriyordu. Ancak Selçukogulları'nın egemenliği altındaki halk yapısı Ortodoks, Katolik, Gregoryan, Musevi, Zerdüş ve Müslümanlar'dan oluşuyordu. Bu nedenle Müslümanlık, devrin taassup zorlamasından çok uzak bir noktada, Melamet kökenli tarikatlar tarafından hayli yumaşatılmış, son derece geniş bir hoşgörü yelpazesine kavuşturulmuştu.

Başta Bektaşilik olmak üzere bu Melamet kökenli tarikatlar, taasuptan çok uzak, Şamanlıktan gelme bozkır insanları için gayet cazip ve etkileyici esaslara dayanıyordu. Kaldı ki, İran milliyetçiliği ile hayli deforme bir Müslümanlık yorumu olan Şiiliğin (Adeta yeni bir din gibi) Önasya'ya vuran gölgesi konumundaki Aleviliğin getirdiği dinsel rekabet de Önasya'ya özgü bir başka "karizma"yı yansıtıyordu.

Önasyaya özgü yapılanmayı, Roma sosyal düzeninden alınan yine bu topraklara özgü bazı kurumlar tamamlıyordu. Bu kurumların başında Ahi örgütlenmesi geliyordu. Ahilik adı verilen örgütlenmenin kökenleri Roma İmparatorluğu'na dayanıyordu. Roma İmparatorluğu'nda -dolayısıyla Bizans'ta- Maestranza denilen meslek loncaları bulunuyordu. Bu örgütler, ayrıcalıklı gruplar oluşturmuyorlardı. Maestranzaların amacı haksız rekabeti önlemek, meslekdaşlar arası münasebetleri düzenlemek, mesleki istişarede bulunmaktı. Üyeler genel kurul yapıyor, "Console" adı verilen bir başkan seçiyorlardı. Console'lerin iki yardımcısı vardı. Bunlar meslekdaşlar arasındaki anlaşmazlıklarda hakemlik yapıyorlardı. Ayrıca loncalara alınacak yeni üyeler hakkında karar veriyorlardı.

Maestrazalar hastalara yardımcı oluyor, çalışmayan meslekdaşlarına bakıyor, yaşlı ve fakirleri destekliyor, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarını karşılıyor, hapse düşenlerin haklarını arıyor, onlara omuz veriyorlardı. Maestrenza üyeleri birlikte oturuyorlardı. Olağanüstü durumlarda silahlanarak kentin korunmasını da üstleniyorlardı. Bu ayrıcalıklı durum ilerde, Roma Devletinin yerine oluşan yeni siyasal yapılanmaların başına dert açacak, Maestranzalarla bağlı oldukları siyasal iradeler arasında kanlı çatışmalara rastlanacaktı.

Selçuk - Rum Devleti'nde sosyal yapı içinde etkin ve belirleyici bir konumda görülen Ahi örgütü de, Roma'daki Maestranzaların konumundaki mesleki, ahlaki, siyasi ve silahlı bir örgüttü. İ.S. 1200 lerde etkin biçimde ortaya çıkan Ahilik kurumu Anadolu'nun kendine özgü yapısının bir sonucuydu. Bu kurum en çok kentlerde esnaf ve zenaat-karlar arasında yaygınlaşıyordu. Nitekim İzzettin Keykavus I ve Alaet-

tin Keykubat I de örgüte giriyordu. Ancak üyeleri esnaf ve zenaatkarlarla sınırlı olmayan örgüte tüccarlar, bürokratlar, kısaca toplumun her katından insanlar ve tabii, ihtida eden gayrimüslimler de katılabiliyorlardı. Ahiliğin en önemli ilkesi ise kendine özgü, laik bir anlayışa ve dinsel hoşgörüye sahip bulunmasıydı.

Ahiler gündüzleri çalışırlar, ikindiden sonra kazançlarını Ahi Babaya getirirlerdi. Zaviyede bir arada yaşar, topluca yemek yer, Kur'an okur, ilahi söyler, raksederlerdi (sema ve semah). Ancak etkinlikleri bununla kalmaz, misafır ağırlar, zorbaların hakkından gelir, zalim ve edepsiz takımıyla bunlara yardım edenleri ortadan kaldırırlardı. Ahiler sırtlarına aba hırka, ayaklarına mes giyer, bellerine iki arşın kuşak sarar, ortasına da hançer sokarlardı.

14 üncü yüzyılda Moğol baskısı altında Önasya'da meydana gelecek olan siyasal otorite zaafiyeti sırasında boşluğu Ahi örgütleri dolduracaktı. Bu nedenle Ahilik güçlenecek ve onun dayandığı eşraf, ürkütücü bir siyasal güç haline gelecekti. Aynı durum batıda Önasya'dan 400 yıl sonra, yani 18 inci yüzyılda yaşanacak, siyasal güç haline gelecek olan Maestranzalarla siyasal otorite arasında kanlı çatışmalar çıkacaktı.

Selçukoğulları'nın -merkezi, milli, bürokratik ve ekonomik anlamda-devletleşmesi sürecinde, dinsel bakımdan tutuculuktan uzak olması, bürokratik hizmetlerde Müslüman olmayan diğer kavimlerin mensuplarının rol ve görev almasıyla da kanıtlanıyordu.

Bu kanıtların en belirginini Musevi Madüddeve'nin vezirlik yaptığı dönem oluştuyordu. Musevi Madüddeve son derece güç bir dönemde, merkezi Konya'da bulunan Selçuk Devleti'nde vezirlik görevine getiriliyordu.

1291 yılına gelene kadar Önasya iki taraflı saldırıya uğruyordu. 1095 yılında başlayan Haçlı Seferleri başta Ortodoks Bizans'ın egemenliği altındaki bölge olmak üzere, Önasya'nın Kudüs güzergahı üzerindeki Müslüman, Hristiyan ve Musevi yerleşim birimlerini adeta yerle bir edercesine yakıyor, yıkıyor, yağmalyordu. Ardı arkası kesilmeyen bu saldırılar Bizans'ı olduğu gibi, Selçukoğulları egemenliğini de sarsıyor, yoksulluğa sürüklüyordu.

Ancak Selçukoğulları'nın sorunu bununla bitmiyordu. Onlar bakımından Haçlılar kadar -hatta daha da büyük- bir Moğol tehlikesi bulunuyordu. Bir yandan Kırım'a yerleşen, diğer yandan Önasya'ya sürekli akınlar yapan Moğollar geniş çapta yayılmacı emeller besleyen

İran'daki Acem iktisadi gücü tarafından destekleniyor, Anadolu üzerine gönderiliyordu. Akın yapmadıkları zaman da Selçukoğulları'nın siyasetini dışarıdan yönlendiriyorlardı. Onların doğrudan ve dolaylı müdahaleleri Haçlı tahribatıyla birlikte iç dengeleri bozuyordu. Bu dengelerin bozulması devlet yönetiminde tutarsızlık ve entrikalara neden oluyordu. "Karamanoğulları isyanı" bu tür olaylara en çarpıcı örneğeşkil ediyordu.

Rükneddin Kılıç Arslan IV Selçuklu tahtına Arap, Müslüman, İran ve Moğol kuvvetlerinin desteği ile tek başına oturuyor, hemen ardından Moğol kuvvetleri, ayaklanmış olan uç beyi Türk asilerinin üzerine yürüyüp, hepsini kılıçtan geçiriyorlardı. Padişahın Moğollarla birlikte Türklere yaptığı muamele kendi sarayındaki bazı devlet adamlarını rahatsız ediyor ve onlar da derli toplu bir kuvvete sahip bulunan Karamanoğlu Türklerini kışkırtarak ayaklandırıyorlardı. Amaç Sultan İzzettin'i tekrar tahta çıkarmaktı. Karaman, Zeynülhaç ve Bunsuzdan toplanan 20 bin zırhlı süvari, Konya üzerine yürüyordu. Ancak Türkler Gavele Kalesi yakınlarında yeniliyorlardı. Bu yenilgi Kılıç Arslan'ın kendi çevresinde de bir katliam yapmasıyla sonuçlanıyordu. Maliyeci Mustevfi Necibüddin, bilgin Müşirülmülk Abdülhamid oğlu Kıvamüddin, bilgin Kadı Leşker gibi Türk geleneklerine bağlı zevat öldürülüyordu.

Uç beyleri isyanı, Karaosmanoğulları isyanı, Beycar Bahadır'ın ayaklanması, Hatinoğulları'nın ayaklanması, Karaosmanoğulları'yla uç beylerinin tekrar ayaklanması ve bunun gibi diğer ayaklanmalar Türkmenleri ve onların Önyasya'ya özgü tarikatleriyle yine onlara ait bir mesleki/siyasi kurum olan Ahiliği boy hedefi haline getiriyordu.

Selçuk sarayı üzerindeki İran, Moğol ve Arap baskısı, padişahları kimi zaman Ortodoks İslam bağnazlığına sevk ediyor ve bu durum gayrimüslim yerleşik iktisadi gücü de Türkler gibi rahatsız ediyordu. Rahatsız olan gayrimüslim ekonomik güç ürkerek mali, dolayısıyla da siyasal istikrarsızlığa neden oluyordu. Bu durum ise yeni isyanların, katliamların, bitmek bilmeyen entrikaların nedeni oluyor, devleti "kaosun kısır döngüsü" içine sokuyordu.

İşte bu kaos içinde Nizamülmülk (Kazvinli Fahrüddin) ile Mücirüddin Emirşah'ın yönetimi sinik bir hoşnutsuzluğa yol açıyordu. Ama onlar da yönetimlerini Tebriz, Hamedan, Irak, İsfahan, Hoşkan, Horasan, Kerç, Elan, Merend, Nahcivan, Tiflis ve Erran'dan getirdikleri yabancılara, özellikle de tutucu ve haris Acemlere bırakıyorlardı. Onla-

rın, devlet gücü kullanarak kurdukları düzene halk zorla başeğiyor, ağır vergileri kabullenmiş görünüyor, ama için için de kayınıyordu.

İşte Musevi Madüddeve 1291 yılında, bu ortamda Divan Vezirliği makamına oturuyordu. Musevi Madüddeve, esnaf ve zenaatkar Türkler kadar, Ermeni ve Musevi tacir, zenaatkar ve tefeci gayrimüslimlerin de yönetime karşı tepki içinde bulunduklarını, tesis edilen devlet baskısını, din faktörünün de kullanılmasıyla gayrimüslimler üzerinde terör estirildiğini biliyordu. Ekonomik çevrelerin ve eşrafın desteği ile bu makama oturan Madüddeve işe, devlet yönetiminde bağınaz ve taassup içindeki unsurları temizlemekle başlıyordu. Arap ve Fars etkisindeki bürokratları görevden uzaklaştıran ve gerektiğinde katlettiren Divan Veziri, Mevlevi olan Kılavuzoğulları ile Sahip Şemseddin Ahmed'i Önasya Hakimliğine seçerek tayin ediyordu.

Ancak Musevi Madüddeve ve bürokrat kadrosunun yaptığı uygulamalar, karşıtları olan Doğan ve Tuğaşar Beyleri'nin ayaklanmasına yol açıyor, Moğolların da sahip çıkmasıyla, ayaklanma kısa zamanda bir Moğol yağmasına dönüşüyordu. Ayaklanma sonunda Madüddeve öldürülüyor, otorite boşluğundan kaynaklanan istikrarsızlık, yeni ayaklanma ve çatışmalarla devam ediyordu.

Daha çok yakın bir zamanda 1221'de Horasan dolaylarından yola çıkan Oğuzların en zayıf kolu Kayı Boyu, işte bu ortam içinde Önasya'ya giriyordu.

Kayılar, Oğuz boyları içinde belki de en talihsiz boylardan biriydi. Ertuğrul'un önderliğinde 400-500 süvariden oluşan bu boy, geçtiği hiç bir merada yerleşme olanağı bulamıyordu. Kendisinden önce gelen veya yerleşik kavimler tarafından paylaşılan Önasya yaylalarında ilerleyen Kayılar, Konya'daki Alaeddin Keykubad tarafından Selçuk ülkesinin en batı ucunda, Rum İmparatorluğu'ndan kalan toprakların sınırına iskan ediliyordu. İstanbul'a 150, Eskişehir'in kuzeybatısına 37 kilometre uzaklıktaki kışlak, Keşişdağı'nın (Uludağ) doğu uzantısı olan Domaniç Dağı'nın etekleri arasında yer alıyordu. Burası 60 kilometre boyunca dar ve uzun bir alandı.

İlk bakışta, zayıf bir boy'un (üstelik de İran Moğollarıyla Arapların baskısındaki Konya, Kayıların Türk olmalarından da ikircikleniyordu) baştan savaşıp adeta sürüldüğü ve bir talihsizlik gibi görünen bu yer, Osmanlıların'nın harikulade talihi oluyordu.

Bizans Osmanoğlu Ortüşmesi

Ertuğrul'un reisliğindeki bu kol'un -zira Ertuğrul ve süvarileri Kayı Boyu'nun Önasya'ya girmesinden sonra ana boydan ayrılmışlardı- Söğüt Kışlağına yerleşmesi sırasında merkezi Konya olan Selçuk yönetimi, Önasya'daki Türk unsurlar nezdindeki güvenilirlik ve prestijini geniş çapta kaybetmiş durumdaydı. Zira Türklerin Önasya'ya girip yerleşik iktisadi yapıyla özdeşleşmesi Doğu Anadolu'yu Bizans ile paylaşmış olan İranlıları ürkütmüş bulunuyordu. Keza Bizans egemenliğindeki Önasya topraklarına gözdiken güney'deki Müslüman Araplar da, Türklerin Bizans'tan doğan boşluğu doldurmaya başlamasından huzursuzluk duyuyorlardı.

Yeterli askeri ve siyasi gücü bulunmayan İranlılar, Türklere karşı dönemin en savaşçı süvarileri olan Moğollarla işbirliği yapıyorlardı. "İran Moğolları" diye adlandırılan bu kuvvetler, acemlerden aldıkları ekonomik güçle Önasya'daki Türkler üzerine akınlar düzenliyorlardı. Aynı şekilde Müslüman Araplar da güney bölgelerinde rahatsızlık veriyor, merkezi otoriteyi elinde bulunduran Konya'yı tehdit ediyorlardı.

Böylece başlangıçta bozkırdan gelen Türklerin bir siyasal oluşumu olan Selçuk yönetimi, İran, İran Moğolları ve Arap baskısıyla giderek kendi öz gücünden ve dayanağından uzaklaşıyordu. Bu uzaklaşma nihayet Türklerden oluşan uç beylerinin ayaklanmalarına yol açıyor, ayaklanmalar ise kanla bastırılıyordu.

Uç beylerinin ayaklanmasının fikri ve ekonomik zemininde Ahi örgütleri ve bunların önderleri olan Ahi Babaları bulunuyordu. Zira Şamanlıktan İslamiyete yeni geçmiş olan Türklerin örgütlendiği Ahi teşkilatları olabildiğince dinsel hoşgörüyü, laik denecek düzeyde, tesanüdü, güvenli ve adil bir düzen kurulmasını, dinsel taassup kaygularının önünde tutuyorlardı. Oysa Konya İranlıların, Moğolların ve Arapların etkisinde esnaf, tüccar ve zenaatkar tabakasına ağır vergiler koyarak ve dinsel taassuba göz kırparak onları eziyordu. Selçuk Devleti'nin merkezi otoritesinin hayli uzağındaki uç beylikleri, Ahi örgütlerinin gayreti ve yerel ekonomik gücün de desteğini alarak siyasal bakımdan giderek kendi göbeklerini kesmeye yöneliyorlardı.

İşte Ertuğrul'un reisliğindeki Kayı kolu da uç beyliğine yerleştiği

andan itibaren, siyasal bakımdan kendi başının çaresine bakmak durumuy-
la karşı karşıya kalıyordu.

Ertuğrul'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Osman'ın şansı ise iki
kayınpederi oluyordu. Birinci kayınpederi, savaşçı ve yiğit bir Türk cen-
gaveri, ikincisi ise önemli bir Ahi Babası olan Şeyh Edebali idi.

Edebali daha önceki uç beylerinin ayaklanmaları sırasında cereyan
eden olaylar nedeniyle Konya'daki siyasal iradenin samimiyetinden umu-
dunu kesmiş bulunuyordu. O hem bir tefekkür adamı, hem de yaşlıydı. Bu
nedenle militer, dolayısıyla siyasal güçten yoksun bulunuyordu. Bu gücü
ise, kızı Malhun Hatun'a gönül veren, Şaman tarafı hâlâ ağır basan, bu
nedenle de oğluna -İslami bir isim olmayan- Orhan adını veren Osman
Bey'de bulunuyordu. Böylece devletin beyni Edebali, adale gücü ise Osman
Bey oluyordu. Aynı durum Edebali ve Osman Bey'den sonra da devam
edecek, Osman Bey'in yerini Orhan Bey, Edebali'nin yerini ise Orhan'ın
kardeşi Alaeddin Bey alacaktı.

Edebali'nin Ahiliğinden gelen ve dinsel hoşgörüyü yoğrulan yapısı
devletin felsefi tabanına sınıyor, bu da Osman Bey'e çeşitli bakımlardan
avantaj sağlıyordu. Bu avantajların başında Osman Bey'in denetimindeki
pazarlarda esnafın güvenliğinin tam ve müslim - gayrimüslim ayırmaksızın
adil biçimde sağlanması geliyordu. Böylece Osman'ın Devleti, kurulu-
şundan itibaren ticari bir zemine oturuyor, devlet yönetiminin ise askeri,
ticari ve siyasi konulan ayımsız ele almasına neden oluyordu. Ahi örgü-
tünün devletin en üst seviyesinde temsil edilmesiyle elde edilen ticaret
güvencesi sadece Osman'ın denetimindeki topraklardakileri değil, Bizans
egemenliğindeki esnaf ve tacirleri bile cezbediyordu.

Osman'ın devletinin zeminindeki bu güçlü doku, son derece sınırlı bir
askeri güce sahip olmasına karşın kısa sürede askeri bakımdan da güçlen-
mesine neden oluyordu. Zira ekonomik güç, sivil yaşamdaki güven ve
refah, dinsel hoşgörüyü de birleşince çevre beyliklerden bu merkeze doğ-
ru bir kaymaya yol açıyordu. Bu kayma sadece Türk boy ve beylikleriyle
sınırlı kalmıyor, Bizans'tan da bazı iltihaklara neden oluyordu. Örneğin
Bizans emrine girdikten sonra hudut koruması için doğuya sevk edilen ve
bir Türk boyu olan Hristiyan Kumanlar Müslüman olarak Osmanogulları'nın
emrine giriyordu.

Aslında çeşitli rastlantılar, Osmanlılarla Bizanslıların kaderini de bu-
luşturuyor, siyasetlerini adeta örtüştürüyordu.

Osmanlılar doğu hudutlarından Moğol, İran ve Arap baskısı altında bulunuyordu. Bizans ise batıdan Katolik baskısı altındaydı. Her ikisi de kendilerini baskı altında tutan güçlere karşı direnebilecek siyasal ve askeri olanaklara sahip değildi. Bu nedenle adeta ortak kaderleri ortaya çıkıyor, biri çok genç, diğeri ise çok yaşlı olan bu iki siyasal yapı hem birbiriyle dayanışmak, hem de birbiriyle hesaplaşmak durumunda kalıyordu.

Bizanslılar, daha önce Selçuklularla da yaptıkları gibi kimi zaman hasım olarak karşı karşıya geliyor, kimi zaman da dış tehlikelere karşı Osmanlılarla yardımlaşıyordu. Bizans nasıl ki Haçlı Seferlerinde bazen Selçuk askerleriyle omuz omuza çarpıştıysa, 1400 deki Moğol tehlikesi karşısında da Osmanlılarla dayanışma içine girecekti. Ancak Bizans'ın, Osmanlı'dan farklı olarak, güçlü bir ekonomik dayanağı kalmamıştı. Bütün Ege ve Karadeniz'deki ticaret liman ve kentleri Cenovalıların kontrolüne geçmiş durumdaydı. Osmanlıların en büyük avantajını ise, Katolik Haçlı Orduları'nın Bizans'ın askeri ve siyasal gücünü kırması, ekonomik bakımdan çökertmiş olması sağlıyordu.

Aristoteles'in Orta Avrupa Yolculuğu

14 ncü yüzyıla girerken Önasya'daki Selçuk egemenliği sona eriyor, bir bakıma "eyaletler sistemini" andıran Beylikler dönemi başlıyordu. Selçuk'un yıkılması, Türklere karşı Moğolları kızdıran İran ve Çin'i rahatlatıyor, böylece Beylikler üzerindeki Moğol baskısı hafıflıyordu. Ancak ırksal nitelikleri o denli parlak olmayan Araplar güçlerini İslamiyetten alıyor, Önasya'daki yayılma politikalarını bu yörüngeye oturtuyorlardı. Fakat onların alternatifini de Şii İran teşkil ediyor, bu kez de Şiiiliği Önasya'ya yayarak güç kazanmaya çalışıyorlardı.

Avrupa'nın durumu ise şöyleydi:

Latin Kilisesinin Ortodoks Bizans ve Sırplar'dan sonra başına en büyük bela olan Sicilya Adası'nda, Papa'nın defalarca aforoz ettiği Cermen İmparatoru 2 nci Friedrich dönemi sona eriyor, ardından gelenler Papa'nın entrikaları karşısında tutunamıyorlardı. Böylece Papa, Cermen ve Norman kâfirlerinden kurtulmak amacıyla sırtını Fransa'ya dayıyor, iyi bir Katolik olan Charles d'Anjou'yu kilisesinin vurucu gücü olarak kullanıyordu. Yine entrikalar çevirerek Adayı, Fransızların egemenliğine bırakıyordu. Sicilya Adası'nın egemenliğinin Latin Kilisesine sınıksı bağlı Katoliklerin kontrolünde olması Papa'nın siyasi, ticari ve dinsel güvencesi bakımından büyük önem taşıyordu. Papa'nın bu durumu Sicilya'ya egemen olan Fransız kuvvetlerini alabildiğine şımartıyor, onların bu şımarıklığı ise İslam kültürünün etkisindeki yerli halkı ve önderlerini ayaklanma yönünde kışkırtıyordu.

Böylece yerli halk ve önderleri, d'Anjou Hanedanı'na karşı örgütlü bir ayaklanma hazırlığına girişiyor, onların hasmı olan İspanyol Vizigotlarıyla işbirliği yapıyorlardı. Böylece Sicilya'daki çekişmeler sayesinde İspanyol Vizigotları, yeniden tarih sahnesine çıkmaya başlıyorlardı.

Bu süre içinde Papa, Sicilya'da bazı sorunlarla uğraşsa bile, "Şark Meşalesi" konusunda hayli rahatlamış görünüyordu. Haçlı Seferleri sonucunda, kendi kontrolündeki Cenova'nın ticari etkinliği tüm Ege, Marmara ve Karadeniz'i kapsıyor, Kıbrıs ve Kudüs yakınlarına kadar uzanıyordu. Gerek Haçlı Seferleri, gerekse 2 nci Friedrich'in diplomatik gücü sayesinde Yakındoğu hac ve ticaret yolu güvenceye kavuşmuş bulunuyordu.

Papa'nın bu dönemde başını en fazla ağrıtan sorun Orta ve Kuzey Avrupa'ya girmeye başlayan Aristocu fikirlerdi.

Batı'daki metafiziğin temelinde Antikçağ Yunan düşünürü Platon (Eflatun)'un öğretisi yatıyordu. İnancın bilimsel görünümlü izahı Platonla başlıyordu. Bu tavır ileride doğadan büsbütün kopuyor ve düşsel düşüncelerin engelsiz olanaklarına açılıyordu. Sonuçta Hristiyan ve Müslüman din kurumları inanç alanını onunla temellendiriyorlardı.

Buna karşılık Aristoteles mantıkçı, deneysel ve doğayla bütün bir öğreti yaratıyordu. Bu öğreti ile Platonculuğun ayaklarını yerden iyice kesip, onun yerine akıl ve laboratuvarı koyuyordu.

Hristiyan taassubunun önemli bir sembolü olan Roma Kilisesi 12 nci yüzyıla kadar Avrupa'nın kapılarını tüm öğretilere kapatıyordu. Ancak Endülüs'teki Müslüman / Musevi devletin ekonomik gücünün

Malaga - San Sebastian ticaret güzergahlarıyla Orta ve Kuzey Avrupa'ya uzanması, Roma Kilisesinin işini bozuyordu. Zira Endülüs Devleti sadece ekonomik ve siyasal bakımdan değil, kültürel ve bilimsel bakımdan da devrinin ölçülerini zorlayıp aşıyordu.

Nitekim buradaki kültürel potansiyelin arkasında, Müslüman bilginlerin yanında Musevi kültür adamları da yer alıyordu. Bu iki semavi dinden çıkan Endülüslü bilim adamlarının en önemlileri Müslüman düşünür İbni Rüşd ile Musevi düşünür Moses Maimonides idiler.

İbni Rüşd 1128 de, Moses Maimonides ise 30 Mart 1135 günü aynı kentte, Cordoba'da dünyaya geliyorlardı. Bu iki Cordobalı'nın ortak düşüncelerinde yer alan filozof ise Aristoteles idi.

İbni Rüşd İslam fıkıh'ı, Maimonides ise Musevilik felsefesi üzerine çalışıyordu. Ancak bu iki adam, Aristoteles'in eserlerini inceliyor, Aristoteles'in fikirlerini "şerh" ediyorlardı. Her ikisi de aynı zamanda tıp doktoru olan bu filozof ve düşünürlerden İbni Rüşd, tıp ve gökbilim konularında Aristotelesci bir yol izliyordu. İbni Rüşd, Aristocu öğretiden Yeni Platoncu eklemeleri ayıkıyor, bu nedenle de Platoncu Müslümanlara ters düşüyordu. Ona göre Aristoteles bilim ve felsefenin aleti olarak, tanıtlayıcı kanıtı (deney) ortaya koymuştu. Nitekim Aristoteles'i izleyerek dünyayı madde, biçim, hareket gibi fizik kavramlarla açıklıyordu.

Moses Maimonides ise Musevilikle Aristoculuk üzerine Yeni Platonculuktan da yararlanarak açıklamalar getiriyordu.

İbni Rüşd ve Maimonides'in Aristoculuk üzerine yaptıkları bu çalışmalar, felsefeyi ön plana çıkarıyor, böylece Orta Avrupa'da Aristo ve felsefe rüzgârları estiriyordu. Nitekim Endülüs'teki Musevi tercümanlar Yunancadan Arapçaya çevrilmiş olan Aristo'nun eserlerini Avrupa dillerine aktarıyorlardı. Aristoteles'in, İbni Rüşd'ün açılımıyla ele alınan eserleri, 13 ncü yüzyılın başında Paris'e ulaşıyor, böylece Platonculuğun etkisi altındaki Hristiyan Ortaçağı'na giriyordu. Bu eserler Orta Avrupa'da ilk kez 1240 larda Roger Bacon ve Albertus Magnus tarafından ele alınarak inceleniyordu. Daha sonra da Yunanca dersler vermeye başlayan Albertus Magnus Aristoteles'i, Latinler için anlaşılabilir bir duruma getirmeye çalışıyordu.

Nitekim daha sonra Hristiyanlık içinde Aristoculuk - Platonculuk çatışmasında rol alacak olan D. John Scotus ile Aquinolu Thomas, Albertus Magnus'un öğrencisi oluyorlardı. Böylece Endülüslü İbni Rüşd ve Maimonides'in Aristocu fikirleri, Papa'nın ticari ve siyasi çıkarları

için kullandığı Hristiyan taassubunun dayanağı olan düşsel uhreviyatı sarsmaya başlıyor, bu da Latin Kilisesini rahatsız ediyordu.

Roma Kilisesi'nin gösterdiği tepki, egemen olduğu bütün bölgelerde tam bir Hristiyanlaştırma ve kanlı antisemitik hareket şeklinde ortaya çıkıyordu. Kaldı ki, Endülüs'te başgösteren laboratuvar, kimya ve fizik çalışmalarının Orta Avrupa'ya sıçraması, deneysel bilimin Hristiyan imanını zayıflatacağı bu nedenle de kilisenin otoritesinin sarsılacağı endişesiyle Roma Kilisesini harekete geçiriyordu. Papa'ya ve diğer din adamlarına göre deneysel bilime yönelen herkes büyücü idi. Onları kışkırtmalarının ötesinde, tüm melanetlerin başı Yahudilerdi. Bu nedenle de Museviler sorgusuz sualsiz hemen oracıkta katlediliyor, Simyacılığa özenenler ise Kilise Mahkemelerinde işkenceden geçirilip yargılandıktan sonra genellikle- yakılarak öldürülüyorlardı. Bu arada yaşlı, işe yaramaz, salt tüketici konumundaki pek çok Orta ve Kuzey Avrupalı ihtiyar da büyücü olduğu gerekçesiyle ateşe atılıyordu. Hristiyan dininin karanlık ve şiddetin kol gezdiği bu terör döneminde bilimin ışığı yine de sızacak gedikler buluyor, Endülüs'ten gelen ticaret kervanları bir yandan baharat, diğer yandan Aristo'nun İbni Rüşt ve Maimonides tarafından yapılan tercümelelerini taşıyordu. Napoli ve Paris Üniversitelerinde Aristoteles'in öğretisi - sözümona mahkum edilirken- öğretiliyor, yaygınlaştırılıyordu.

Roma, giderek dikkatini bu "sapık fikirlerin" kaynağına, yani Endülüs'e çeviriyordu. Papa, ayaklarının altından kaymakta olan Hristiyan zemini kontrole alabilmesi için öncelikle Endülüs'teki bu tehdit odağını dağıtması gerektiğini görüyordu. Ancak bu nasıl olacaktı. Ortodoks Bizans üzerine düzenlenen Haçlı Seferleriyle gerekeni yapmışlardı. Fakat Avrupanın ortasında düzenlenecek bir Haçlı Seferinde askerlerin aradığı servet ve yağmayı bulamaması halinde, Katolik Kilisenin kendi varlığını yağmalayabilir, Hristiyanlığı kendi beyninden vurabilirdi. Papa bu nedenle Vizigotları harekete geçirerek önce Malaga ile Orta Avrupa arasındaki ticaret yollarını kontrole almaya yöneliyordu. Bunun sonucunda fakirleşecek olan Endülüs'ün yıkılışını hazırlayacaktı.

Görüldüğü gibi Roma Kilisesi 14'üncü yüzyılın başında, kendi derdine düşmüş, dinsel tahakkümünü koruma kavgası veriyordu. Sicilya'dan sonra Endülüs ise Papa'ya rağmen dinsel reforma giden yolun felsefi taşlarını döşüyordu.

Bu dönemde talih, Osmanoğulları'ndan yanaydı....

Osmanlı Katolik Komşuluğu

14 ncü yüzyılın ortalarından itibaren Batı'ya bakan Osmanlılar Katolik dünyanın hudutlarına kadar engelsiz bir alan görüyorlardı. Bu engelsiz alanın üzerinde Haçlıların yakıp yıktığı köyler, kasabalar, kentler, yağmalanan kiliseler, yokluk ve salgın hastalıklar kol geziyordu. Osmanlı gücü karşısında Bizans'ın hiç bir dayanağı kalmıyordu. Direniş ise Ortodoks Sırplar'dan geliyordu. Güneyden Venedik, kuzeyden ise Viyana önlerine kadar uzanan bu alanda siyasal denetim ve otorite tamamen yokolmuş, anarşi ve terör ortalığı kasıp kavuruyordu.

Sırp Sındığı, Birinci Kosova, İkinci Kosova savaşları Balkanların tek organize gücü olan Sırp Ordularına karşı yapılıyor ve Osmanlı Ordularının kesin zaferiyle sonuçlanıyordu. Osmanogulları bu süre içinde Edirne'yi başkent yaparak Önesya'daki beyliklere ilişmeyeceği konusunda onlara adeta garanti veriyor, bu arada İstanbul ile hiç ilgilenmiyormuş gibi davranıyordu. Ege Denizi kıyılarına ise hakim olmaya, ticaret yolları üzerinde nüfuzunu göstermeye başlıyordu.

Bu sırada bazı Bizanslı soylular Katolik Latin Kilisesi'nden yardım istiyor, fakat Bizans İmparatoru, daha çok kısa bir süre önce Katolik Haçlı Ordularının çapulculuğunu unutamadığı için Roma'ya karşı Osmanlılarla işbirliği bile yapıyordu. Keza Türkler Avrupa'ya geçip Sırları yendikten sonra, Roma Kilisesi de Sırp eşkiyanın baskınlarından kurtulduğu için Balkanlardaki Osmanlı egemenliğine seyirci kalmayı yeğliyordu. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı Devleti kısa zamanda Ortodoks hudutların nihayetine ulaşıyor, Katolik Avrupa'nın komşusu oluyordu. Osmanlı Devlet ve egemenlik ağının ortasında kalan Bizans'ın kontrolündeki İstanbul ise, siyasal bakımdan Cenovalıların ticaret gücünü olumsuz etkiliyor, hatta engelliyor, böylece Roma Kilisesi'nin sırtında adeta yük oluyordu. Bunun bir sonucu olarak Galata'daki Cenovalılar, Bizans'a karşı Osmanlılarla işbirliğine girişiyor, özel anlaşmalar yapıyordu.

EGE'DEKİ KARTACA

Asya-Avrupa ticaretinin ikinci önemli güzergahını Ege Denizi, Boğazlar, Karadeniz'deki Trabzon ve Azak limanları teşkil ediyordu. Bu güzergahın başlangıç noktası yine Hindistan ve yine Avrupa'nın baharat gereksinimiydi. İranlı (Acem) ve Arap tacirler, Güney Asya'dan aldıkları ürünleri kervanlarla Zıgana Geçidi'nden Doğu Karadeniz'e naklediyor, buradan gemilere yüklüyordu. Gemiler İstanbul'a geliyor, Pera'da mal el değiştiriyor, İstanbul'dan tekrar yola çıkan ticaret gemileriyle Avrupa'ya naklediliyordu.

Karadeniz - İstanbul - Ege ticaret güzergahının en etkili unsurunu Ege adalarında oturan halk oluşturunuyordu. Zira bunların arasında çok sayıda gemi sahipleri, deniz nakliyat komisyoncuları ve gemiciler bulunuyordu. Buna paralel olarak köle tacirleri, dokumacılar, boyacılar, maden işçileri ve meyhaneciler de faaliyetlerini yürütüyorlardı. Bu insanların kökeni Kartaca'ya, ondan da önce Fenike'ye dayanıyordu.

Akdeniz'in en batısında olduğu gibi Ege adalarında da yerleşim çok eskiye, Fenike'nin ticaret kolonilerini yeni oluşturdukları dönemlere dayanıyordu.

Sicilya'nın Tiren ve Adriyatik Denizleri üzerindeki egemenliğine benzer jeopolitik bir konumu bulunan Girit, bu stratejik adaların başında yer alıyordu. Keza Rodos, Limni, Midilli ve Sakız Adalarının her biri Önyasya ve Yunan Yarımadası'nın önemli limanlarına hâkim konumlarda bulunuyordu.

Önce Fenike, sonra da Kartaca'nın siyasi egemenlikleri dönemle-

rinde Batı Akdeniz Bölgesi'nde olduğu gibi bu adalar da, baskı altında kalarak kaçan Musevilerin adeta birer sığınağı oluyordu.

Gerek Fenike ve Kartacalıların, gerekse Musevilerin adalardaki nüfusları az ve sınırlı bulunuyordu. Bu küçük gruplar son derece sıkı iç dayanışma ve ilişki tesis ediyor, geleneklerini kıskançlıkla sürdürüyorlardı. Örf ve dine bağlı iç dayanışma, onlara ayrıcalık ve güç kazandırıyordu. Bu güç ise uzun bir dönem Ege havzasında siyasal bakımdan doğrudan belirleyici rol oynamalarına neden oluyordu.

Örneğin İ.S. 600 lerde Persler, Ege sahillerindeki Foça'yı (Phokaia) ele geçiriyor ve Foçalılar göç etmek zorunda kalıyorlardı. Ancak Foça'yı Kartaca donanması Perslerden geri alıyordu. Kaldı ki Foça, Kartacalılar ve ardılı olan Sami/Tüccarlar için bir zaman (şap tekeli olması nedeniyle) büyük önem taşıyordu.

Ege Adaları'ndaki bu Fenike / Kartaca / Musevi (Sami) yapı Roma İmparatorluğu döneminde de ticari etkinliğini devam ettiriyordu. Zira Kartaca, Roma'nın yıkılmasına karşın halkın dinsel iç dayanışması ve geleneklerini yaşatması (geleneksel sosyal dinsel dokunun siyasal egemenliğe gereksinim göstermemesi) nedeniyle yabancı siyasal egemenlikler altında bile varlığını ve ekonomik etkinliğini sürdürebiliyordu.

Nitekim Roma İmparatorluğu'nun 395'de bölünmesinden sonra ada tacirlerinin hem Doğu hem de Batı Roma ile ticari münasebetlerini sürdürmesi ve ekonomik bakımdan etkili olması, siyasal egemenliğe geresinim duymayan ve hatta onu yok sayan bu geleneksel / ticari yapıdan kaynaklanıyordu. Kaldı ki süreklilik Doğu - Batı Roma ayrımıyla da sınırlı kalmıyor, Katolik - Ortodoks dinsel - siyasal çekişmesi ve çaiüşması sırasında da devam ediyordu. Üstelik halkın ticari ve iktisadi yeteneğı ona en zor ve umulmadık zamanlarda önemli kazanç ve konumlar sağlıyordu. İşte Katolik Cenova'nın, Ortodoks Bizans tarafından alabildiğine kuşatılan Ege havzasında, Kutsal Roma'ya bağlı ticari koloniler zinciri oluşturmaları ve bu zincirin İstanbul üzerinden Kırım ve Trabzon'a kadar ulaşması, kökeni Kartaca'ya ve Filistin'e dayanan yerli halkın kendine özgü ticari/siyasi yeteneklerinin sonuçlarından başka bir şey değildi.

Katolik Cenovalılarla Ege Adaları'ndaki Sami / Musevi tacirleri buluşturan ve birleştiren tek unsur kuşkusuz "para" ve ticaret idi. Cenova'nın Haçlı Seferleri'nin sonucunda elde etmiş olduğu servet ve güçlü donanma, Doğu ile Batı arasındaki deniz ticaret yollarının en

stratejik bölgesinde bulunan Egeli tacirleri Cenovalı asker / tacirlerle işbirliği yapmaya zorluyordu. Kaldı ki bu işbirliği, Katolik dünyanın desteğini de sağlayacağı için Egeli tüccarlar bakımından ayrı bir anlam ifade ediyordu.

Bu işbirliğinde Cenova, serveti ve donanması ile dikkati çekerken, Egeli tacirler Önsasyadan elde etmiş oldukları şap, donyağı ve tuz tekelleriyle ağırlıklarını koyuyorlardı. Önsasya'nın ege sahillerindeki şap madenlerini işletenlerin ürünlerini satabilmeleri ve nakledebilmeleri için Ege adalarında faaliyette bulunan gemi sahipleri ve acentalarıyla iyi geçinmeleri, işbirliği yapmaları gerekiyordu. Bu işbirliği, Egeli tacirler ile Cenova arasında yapılan işbirliği ile pekiyor, katmerleniyordu. Kaldı ki 1258 yılında Akka Deniz Savaşı'nda Venediklilere yenilen Cenova, bu işbirliği sayesinde İstanbul'da ayrıcalık elde ediyor ve bölgede güç kazanıyordu.

Katolik Cenova'nın, Latin İmparatorluğunu yıkıp yeniden Bizans devletini kuran VII'nci Mikhael'den Nil - Nymphalen'de dostluk ve ticaret anlaşmasıyla (1261) ticaret ayrıcalıkları (ki bu ayrıcalıklar arasında İzmir Limanının Cenovalılara bırakılması ile Cenovalıların Pera'ya yerleşerek Boğaz'dan geçen gemiler üzerinde hak sahibi olmaları da vardı) elde etmeleri, Egeli Sami / Musevi tüccarların kurmuş oldukları etkili münasebetler sayesinde gerçekleşiyordu. Ancak Bizans İmparatoru (doğal olarak) bir süre sonra karışıklık çıkarmak için hazırlık yaptıklarını ileri sürerek Cenovalıları kovuyordu. Cenovalılar ancak 1267 yılında, sadece Galata'da yerleşmek izni alabiliyorlardı.

Bizans'ın Ortodoks İmparatorları kendilerine yakın buldukları (veya Roma Kilisesine karşı ikili oynamayı meslek edinen) Venedikliler ile Katolik Cenovalılar arasında denge siyasetleri güdüyorlardı. Genellikle de Venediklileri kolluyor, müthiş bir donanmaya sahip bulunan Cenova'yı gözardı ediyorlardı.

Bunun sonucu olarak da Cenova / Venedik rekabeti İstanbul'daki huzursuzluğun temel nedenini oluşturuyordu. Ancak hem rekabet, hem de karışıklıklara rağmen Cenova, Pera'da belli oranda güç kazanıyordu. Gidererek artan bu gücün arkasında ise Egeli tacirlerin desteği ve bu tacirlerin hem Önsasya hem de Doğu Akdeniz'deki ticari ve ekonomik etkinliği yatıyordu.

Nitekim Egeli tüccarlar ile Katolik Cenovalılar arasındaki işbirliğinin bir sonucu olarak, Bizans İmparatorluğu 14 üncü yüzyılda Sakız, Sisam ve Midilli, 15 inci yüzyıl başında Limni, Taşoz, İmroz ve Sema-

direk Adalarını Cenovalılara bırakıyordu. Cenovalılar Boğazlardan geçip Karadeniz'e çıktıktan sonra, Trabzon üzerinde etkili olup Zigana Geçidinden İran'a, oradan Orta Asya ve Hindistan'a açılıyordu. Kaldı ki 1262'de Kıpçak Hanından Kefe Limanını alıyor, böylece Asya - Avrupa ticaret yolu üzerinde bir "Deniz İmparatorluğu" kuruyordu. Bu deniz imparatorluğunun iskeletini ve felsefesini tüccar / bezirgan karakterli Fenike / Kartaca / Musevi Limanları, Katolik Cenovalılar ise sinir ve etini oluşturuyordu.

"Cenova / Sami" Deniz İmparatorluğu'nun kuşbakışı görünümünde Trabzon / Zigana Limanı karşısında Kırım / Azak Limanı yer alıyordu.

İzmir ve güneyindeki limanlar, şap ve tuz nakledilen limanlardı. İstanbul Doğu - Batı (veya Asya - Avrupa) takas ve ticaret limanıydı. Trabzon / Zigana, Hindistan Baharat Yolunun Karadeniz çıkışıydı. Keza Filistin ve Güney Önasya limanları da Hindistan baharat yolunun Akdeniz çıkışını oluşturuyordu.

Kırım / Azak Limanı ise don yağı (iç yağı) nakledilen bir limandı. Tıpkı tuz, şap ve baharat gibi don yağı da Orta Avrupa bakımından stratejik bir madde idi. Zira don yağı gıda saklamak açısından hayli yararlı oluyor ve bol miktarda tüketiliyordu.

Kısacası, tarihlerin yazdığı gibi Önasya, Balkan, Karadeniz ve Doğu Akdeniz bölgelerine siyasal bakımdan Bizans İmparatorluğu egemen görünüyordu. Ancak bu siyasal egemenliğin altında Fenike / Kartaca / Musevi "Sami ticaret yapısı ve gücü" yer alıyordu. Bu ticari güç ise siyasal iktidarları başarıyla yönlendiriyor, hatta Katolik dünya tarafından kendisine karşı oluşturulmaya çalışılan "ekonomik" girişimlerle hiç bir komplekse kapılmadan işbirliği yaparak bu oluşumları da etkileri altına almayı başarıyorlardı. Nitekim görünürde Katolik Cenova çok güçlüydü ama, bu gücün de altında Sami ticari dokusu bulunuyordu.

Ege, Doğu Akdeniz ve Karadeniz'deki Sami ticaret kolonilerinin (veya ticari örgütlenmesinin) Katolik Cenovalılarla sıkı işbirliği içine girdiği bu dönemde Roma Kilisesi; Cenova'nın ticari ve ekonomik gücünden aldığı destekle, İber Yanımadası'ndaki Vizigotları yönlendirerek (Malaga - San Sebastian ticaret yolu üzerinden Orta ve Kuzey Avrupa'yı dinsel ve felsefi bakımdan etkileyerek Katolik taassubunu tehdit eden) Endülüs İslam / Musevi devletini çökertmeye çalışıyordu.

Roma Kilisesi'nin bu yöndeki faaliyetlerini ise Önasya ve Doğu

Akdeniz'deki Sami tüccarlar dikkatle izliyor, Katolik ve Ortodoks taassubuna karşı tek alternatif olarak gördükleri Osmanlı siyasal gücünün yayılmasını memnurlukla destekliyorlardı.

Nitekim Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresinde, Bursa'nın alınışı sırasında Hristiyanlarla birlikte kentten kaçan Museviler, daha sonra Orhan Bey'in çıkardığı bir fermanla kente geri dönüyorlardı. Hatta burada Orhan Bey'in izniyle bir de Sinagog, Ets Hattayin Sinagogunu kuruyorlardı. Keza Orhan Bey'i izleyen hükümdarlar da savaş nedeniyle kentleri terkeden Musevilerin geri dönüşlerini kolaylaştırıyorlardı. Orhan Bey'in Musevilere bu yaklaşımı (ki bunda bir Ahi Babası olan üvey kardeşi Alaeddin Bey'in de rolü vardı) Bursa'da kısa sürede kalabalık bir Musevi Kolonisi oluşmasına yol açıyordu.

Daha sonra Osmanlılar Trakya Bölgesi'ni ele geçiriyor, Edirne ve Gelibolu'yu alıyorlardı. Edirne'deki Musevi Cemaati, kendilerine çok çekti-ren Ortodoks Bizans'tan kurtuldukları için hükümdarı bayram havası içinde, sevinç gösterileriyle karşılıyordu. Bu sırada Yunanca'dan başka dil bilmeyen Museviler, Bursa'daki soydaşlarından bazılarını Tükçe öğretme-ni olarak Edirne'ye davet ediyorlardı.

Bu durum Osmanlı egemenliği altındaki Trakya Bölgesini Museviler bakımından bir çekim alanı haline getiriyordu. Bunun sonucu olarak Sofya, Niş, Larissa Musevi cemaatlerinin büyük kısımları Osmanlı egemenliğindeki topraklara göçüyorlardı. Dahası, Katolik taassubu altındaki Macaristan ve Polonya ile Ortodoks baskısı altındaki Rusya'dan bile buraya Musevi göçleri başlıyordu. Musevi göçmen çeken bir merkez de 1413'de Osmanlı egemenliğine giren İzmir oluyordu.

Özellikle Polonya ve Macaristan'dan İzmir'e yönelen Musevi göçleri kısa bir süre sonra sadece ekonomik değil, dinsel ve siyasal bakımdan da Avrupa tarihini etkileyecek, adeta altüst edecekti. Bu dönemde Edirne Başhahamı bütün Osmanlı topraklarında yaşayan Museviler üzerinde otorite kullanma hakkını kazanıyordu.

Osmanlı bünyesi içinde Musevilerin kazandığı etkinlik bununla da kalmıyor, büyük bir tıp alimi ve Musevi olan İshak Paşa hükümdar II'nci Murat'ın doktoru oluyordu. Böylece hanedan doktorlarının Musevi olması geleneği de başlıyordu.

Osmanlı egemenliği altındaki bu Musevi kolonizasyonu ister istemez ticari ve ekonomik yapıyı güçlendiriyor, Osmanlı lehine bir kazanım yaratıyordu. Üstelik bu ekonomik destek Önasya ve Trakya'da gi-

derek yayılan Osmanlı egemenliğini ekonomik bakımdan güçlendiriyordu.

Cenova / Sami deniz kolonizasyonu da giderek daha ciddi bir biçimde Osmanlı siyasal gücüyle tanışıyordu. Osmanlı Devleti'nin egemenliği altındaki Museviler bu denli hareket ve yaşam serbestisi kazanırken, Bizans'ın son kalesi İstanbul'da ise hâlâ Ortodoks boyunduruğu sürüyordu. Üstelik çevresi Osmanlı siyasal gücü ile sarılmış bulunan kentin durumu, tarihsel gelişmeler ile büyük bir çelişki oluşturunuyordu.

İSTANBUL'UN FETHİ VE YENİ DENGELER

Cenova'nın, Asya - Avrupa ticaretini elinde bulunduran ve bir "Deniz İmparatorluğu" kurmuş olan Samilerle işbirliğine girmesi, Katolik Roma Kilisesi'nin altındaki ticari zeminin kayması anlamına geliyordu. Ancak 15'inci yüzyılın başında papalar, karşı karşıya bulundukları sorunu farketmiyorlardı. Onlar, doğu ticaretinde herşeyin yolunda gittiğini düşünüyor, Venedik ve Cenova limanlarını ellerinde bulundurmanın avantajıyla Doğu Akdeniz - Orta Avrupa ticaret güzergâhına hükmettiklerini sanıyorlardı. Roma Kilisesi için asıl sorun, İber Yarımadasındaki Müslüman / Musevi Emevi devleti'ydi. Malaga - San Sebastian ticaret yolundan giren "sapık !" fikirler Kuzey Avrupa'da giderek yayılıyor, Katolik taassubu her geçen gün biraz daha sarsılıyordu. Kuzey Avrupa'nın bu güzergâh nedeniyle sağlamış olduğu ticari özgürlük, fikir ve vicdan özgürlüğünü besliyor, bu da Roma Kilisesi'ni çileden çıkarıyordu. Kilise, İber Yarımadasında "Yeniden Hristiyanlaştırma"siyasetlerini uygulayabilmek için planlar yapıyor, bu iş için Vizigotları kullanmak konusunda fırsat kolluyordu.

Gerçi 1200 lerden itibaren Endülüs Emevi Devleti'ni oluşturan emirler arasındaki sürtüşmeler çöküşün alt yapısını oluşturmaya başlıyor, Kilise de bu sürtüşmeleri kızıştırma yöntemleri uyguluyordu. Ama, asıl fırsat 1400 lerin ortasında eline geçecek ve İspanya'da Yeniden Hristiyanlaştırma siyasetlerini uygulamaya olanağı bulacaktı. Bu-

nunla birlikte 1400 lere gelindiğinde, Endülüs'teki Museviler Emevi Devleti'nin sonunun gelmekte olduğunu fark ediyorlardı. Bunun en önemli göstergesi ise İslami düşünürler arasındaki tartışmayı felsefecilerin kaybetmesi, "nas"lara el sürdürmeyen tutucuların kazanmasıydı. Böylece, Aristocu fikirleri İslamiyet'e aktaran başta İbni Rüşt olmak üzere talebelerinin, İmam Gazali'nin fikirleri karşısında siyasal bakımdan güçlerini yitirip Marakeş'e sürülmeleriyle, Emevi Devleti'nde bir "taassup" devri başlıyor, Arap kavminin kültürel bir uzantısı olan İslamiyet, Gazali ve arkadaşları tarafından felsefeye ve felsefecilere karşı korunuyordu. Gerçi İslamiyet felsefe ve felsefecilerden kurtuluyordu ama siyasal iktidarların taassuba yönelmesi iç kargaşa ve hesaplaşmaların nedeni oluyor, bu da ülkenin ticari güvenliğini yok ediyordu.

Endülüs Devleti'nde ticaret ve ekonomiyi Museviler, siyaset ve askerliği ise Araplar yönetiyordu. Başgösteren taassup, ülkenin savunması için Kuzey Afrika'dan barbar Arapların Endülüs'e getirilmesine neden oldu. Bu barbar Araplar düşmanla savaşmak yerine İslamiyet'ten saptıkları gerekçesiyle Endülüslü Müslümanları (ve Musevileri) yağmıyorlardı. Diğer taraftan Endülüslü Musevi düşünürler de güçlü pozisyonlarını yitiriyor, Orta Avrupa'da Katolik taassubunun kırılması yönündeki çabaları sonuçsuz kalmaya başlıyordu.

İşte bu ortamda doğuda, Katolik taassubunu kıracak yeni bir güç, Osmanlı Devleti ortaya çıkıyordu. Endülüs'ten umudunu kesen Müslüman / Musevi aydınlar bu kez doğudaki gelişmeleri titizlikle izlemeye başlıyorlardı. İzlemekle de kalmıyor, onların doğudaki soydaşları ekonomik bakımdan bu oluşumda etkin bir rol oynuyorlardı. Kaldı ki 15'inci yüzyılın ortalarında bu yeni oluşum hayli yol almış, Roma İmparatorluğu'nun doğudaki en önemli mirası Constantinapolis'i nefes alamayacak bir biçimde kuşatmış bulunuyordu.

Nihayet Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u alarak kılıcını bu Deniz İmparatorluğu'nun adeta yüreğine saplıyordu. Gerçi Pera'da oturan Museviler ve Cenovalılar İstanbul'un düşüşü sırasında, kaderlerini Bizans ile birleştirmiyor, Osmanlılarla bir anlaşma yaparak durumlarını önemli oranda güvenceye alıyorlardı. Ama Fatih'ten itibaren Deniz İmparatorluğunu oluşturan iki unsurun, Katolik Cenovalılarla Musevilerin yolları da ayrılmaya başlıyordu. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un hemen ardından Azak seferine çıkarak Kırım'ı ve Doğu Karadeniz'de Trabzon Limanını ele geçiriyordu. Azak ve Trabzon Li-

manlarında siyasal güç Osmanlıların eline geçiyordu ama, aslında değişen pek bir şey olmuyordu. Osmanlıların sağladığı siyasal ve askeri güvence altında ticareti, yine koloninin yerlileri yürütüyordu.

Fatih Sultan Mehmet, ticaret limanları üzerindeki Cenova egemenliğini sona erdiliyor ama, ticari yaşama ve ticaret erbabına müdahale etmiyordu. Örneğin Karadeniz'de Amasra ve Ege'de Midilli'de Cenova egemenliği sona erdiriliyor, buna karşılık ticari faaliyetler yoğunlaşıyordu. Bunun nedeni ise Katolik Cenovalılarla, yerli Sami tacirlerin yollarının ayrılması Sami kökenli tacirlerin Katolik egemenliğine karşı Osmanlı siyasal ve askeri gücünü tercih etmeleriydi.

Fatih Rodos Adası'nı kuşatıyor, fakat sadece burayı alamıyordu. Bu ada ise ticaret gücünden çok Rodos Şövalyeleri adı verilen Hristiyan taassubunun silahlı gücüne dayanıyordu.

Fatih Sultan Mehmet, (Katolik Roma Kilisesi'nin Malaga - San Sebastian ticaret yolunu çökertmesine karşılık) Ege ve Doğu Akdeniz'deki Deniz İmparatorluğu üzerindeki Cenova siyasal gücü ile Venedik'in ticaret gücüne ağır darbeler indiriyordu. Fatih bir yandan Silifke, Korikos ve Moden gibi Doğu Akdeniz limanlarını kontrole alırken aynı zamanda Roma Kilisesi'nin hemen karşısındaki Arnavutluk topraklarını, İşkodrayı, Bosna Krallığını ve Eğriboz'u alarak Venedik'i adeta köşeye sıkıştırıyordu.

Bu dönemde Katolik Roma Kilisesi'nin kışkırtmalarıyla Orta ve Kuzey Avrupa'da Hristiyan taassubu Musevileri yakıyordu. Ama Akdeniz, Ege ve Balkanlar'da tam aksine, Osmanlı siyasal ve askeri gücüne paralel olarak Musevi ticaret etkinliği de giderek yayılıyordu.

Kaldı ki Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldıktan sonra Rum nüfusu dengelemek maksadıyla buraya Musevileri davet ediyor, İmparatorluk kentlerine duyuru göndererek İstanbul'un Musevilere açık olduğunu ilan ediyordu. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'a yerleşecek Musevilere evler, tarlalar, bağlar vaadediyor, bu nedenle binlerce aile bu kente yerleşiyordu.

Bu göçler Ortadoğu'dan İstanbul'a olduğu gibi, Orta Avrupa'dan İstanbul'a da devam ediyordu. Orta Avrupa'dan Osmanlı egemenliğindeki topraklara doğru meydana gelen Musevi göçü daha 1430 larda yoğunlaşmaya başlamış bulunuyordu. Bu güç, İstanbul'un fethi ile daha bir hızlanıyor Jer Yarımadasında meydana gelen oluşumlar Endülüs Musevilerinin de gözlerini Osmanlı'ya çevirmelerine neden oluyordu. Zira Osmanlı egemenliğindeki topraklarda huzurlu bir yaşam

vaadedildiği, kısa zamanda acı ve ızdırap içinde kıvranan Endölüs Musevilerine duyuruluyordu. Bunu ise daha önce Orta Avrupa'dan, Prusya, Polonya ve Viyana'dan göç eden Museviler duyuruyordu.

Nitekim Avrupa'daki sosyal, kültürel, dinsel ve siyasal dengeyi asıl bu Musevi göçü değiştirecek, yeni dengeler Osmanlı siyasal ve askeri ege-menliği altındaki topraklarda oluşup, tüm Avrupa'ya yayılacaktı.

SELANİK - VİYANA HAMBURG HATTI

(Şark'tan sızan ışık)

15 inci yüzyılda hudutlarını neredeyse Bizans Devleti'nin batı hudutlarına ulaştıran Osmanlı Devleti, Sırbistan ve Rusya hariç Ortodoks dünyanın hemen tümünü egemenliği altına almış bulunuyordu. Üstelik bu devlet "dindışı" bir nitelik taşıdığı için ticari ve siyasi bakımdan çıkarları Önasya'da düğümlenen ülke, kavim ve dinsel taraflara belli ölçüde hem güven hem de korku veriyordu.

Örneğin Katolik Roma Kilisesi bir gün Osmanlı Ordularının kapılarına dayanmasından ürküyor, bununla birlikte Önasya'daki bu devletin, siyasal iradesini Müslüman Arapların, Şii Perslerin, Ortodoks Bizans'ın, Sırpların veya Rusların egemenliğine zorunlu olarak tercih ediyordu. Keza Ortodokslar, Katolik kavimlerin egemenliğine karşı Osmanlı siyasetini ve din dışı egemenliğini yeğliyordu. Aynı şekilde Önasya'nın asırlarca Ortodoks, Şii, Acem ve Arap yağmacıların saldırılarından yılmış olan Ermeni ve Musevi zengin sakinleri de taciz edilmeden güvenceli bir yaşam olanağına kavuşuyorlardı. Üstelik Musevi unsur yönetimde, hayli etkinlik kazanmış bulunuyordu. Örneğin 2'nci Murad İshak Paşa'yı, oğlu 2'nci Mehmed (Fatih) de Maestro Jacopo'yu (Yakup) Hekimbaşılığa tayin ediyordu. Kısacası üst düzey Museviler hanedana nüfuz edecek kadar yaklaşıyorlardı.

İstanbul ile Endülüs, hemen aynı tarihte el değiştiriyordu. Batı

Avrupa'daki Müslüman / Musevi devlet düşerken, Katolik Roma Kilisesi zaferini büyük bir sarhoşlukla kutluyor, fakat doğuda cereyan eden değişimi yeterince kavrayamıyor, kavrasa bile çaresiz kalıyordu. Zira Ortodoks Bizans'ın mirasını ele geçiren Osmanlılar, Katolik dünyanın Asya ile olan ticaret gücünü de söküp alıyor, Ortodokslara karşı bir dönem Katoliklerle işbirliği yapan Museviler, bu kez de doğuda ortaya çıkan Osmanlı gücünü, Katolik taassubuna tercih ediyordu. Bu tercihin temel nedeni ise Osmanlıların siyasi, askeri ve ticari işlerine din gölgesi düşürmemeleri, İslam taassubundan uzak durmalarıydı.

Buna karşılık Şii İranlılarla, ulusal karakterlerini kültürlerinin bir uzantısı olan İslamiyetle özdeşleştirmiş bulunan Araplar, 200 yıl önce Selçuk'a oynadıkları oyunu, bu kez de Osmanlı Devleti'ne karşı sergilemek istiyorlardı. İranlılar Şiiliği, Araplar ise İslamiyeti kullanarak Önasya üzerinde etki kurmaya çalışıyorlardı.

Aslında 1402 Ankara Savaşı ile Osmanlı Devleti'ne öldürücü bir darbe indirmiş olan Moğolların ve Timur'un görünmeyen kışkırtıcıları, İranlı Şii yayılmacılardan başkası değildi. Selçuk Devleti'ne karşı sürekli Moğolları kullanan İranlı (Acem) tacirler Timur'un indirdiği ağır darbelerden sonra Anadolu'da Şiiliği yayma faaliyetlerini yoğunlaştırıyor, ekonomik bakımdan inanılmaz biçimde destek veriyordu. Yavuz Sultan Selim işte bu faaliyetler karşısında Doğu seferine zorlanacaktı.

Buna karşılık Araplar, Osmanla yönetimini giderek İslam taassubuna çekerek kendilerine etkinlik sağlıyor, İslami yoldan Arap kültürünü ve bu yolla siyasal güçlerini yayıyorlardı. Daha açıkçası bozkır karakterini henüz üzerinden atamayan Türkleri dinsel yolla Araplaştırma çabalarını yoğunlaştırıyor, bunda da hayli başarılı oluyorlardı.

Böylece daha 15'inci yüzyılın sonunda Önasya'daki siyasal iktidar ilk ağızda üç etkin gücün yoğun baskısı altında kalıyor ve bu güçler şöyle sıralanıyordu:

- İran'ın yaydığı Şiilik.
- Arap kültürünün tezahürü olan İslam taassubu.
- Önasya'nın jeotici gücünün ortaya çıkardığı gayrimüslim yerleşik ekonomik güç.

İşte bu üç gücün ikisi, gayrimüslim yerleşik ekonomik güç ile Arap kültürünün tezahürü olan Sünni taassup, 15'inci yüzyılın sonunda Sultan 2'nci Bayezit'in üzerinde son derece açık bir biçimde etkisini gösteriyor, aşırı dindarlığı nedeniyle "Veli" olarak nitelenen Osman-

lı Sultanı aynı zamanda Endülüslü Musevileri topraklarında iskân etmek üzere gönderdiği davetle tarihe geçiyordu. Osmanlı karakterinde-ki çelişkiler böylece, adeta 2'nci Bayezit'in şahsında kristalize oluyordu. Aslında bu çelişkiler, Sultanın şahsından değil, hükmettiği coğrafyanın ve o coğrafya üzerinde egemen olmak için mücadele eden unsurların gücünden kaynaklanıyordu.

1490'larda Endülüs'teki son Müslüman Emirlik olan Granada da düşüyor, Santa Fe Tepesi'nden Granada Kalesine bakarak ağlayan Endülüslü Emir'e annesi "Erkek gibi dövüşmedin, kadın gibi ağla" diyordu. Bu durum "Katolik" lakabıyla tarihe geçen İspanya Kralı Ferdinand ile Kraliçe İsabel'in kesin zaferinin kanıtını teşkil ediyor, aynı zamanda Latin Kilisesinin nihai galibiyeti anlamına geliyordu.

Granada'nın düşmesiyle Orta ve Kuzey Avrupa'ya dünyevi özgür düşüncelerin taşındığı Malaga - San Sebastian ticaret yolu da kapanıyordu. Malaga - San Sebastian yolunun kapanmasıyla Roma Kilisesi'ne bağlı Cenova ve Venedik limanları üzerinden yapılan ticaretin canlanması ve gelişmesi gerekirken durum böyle olmuyordu. Zira Osmanlı egemenliği karşısında, ticaret yolları üzerindeki gücünü yitiren Cenova ve Venedikli tüccarlar şaşkın bir durumda ortada kalıyor. Endülüslü Musevi tüccarlar panik halinde kaçan kendi soydaşlarını Sicilya, Kuzey Afrika ve Balkanlara taşıma telaşına düşüyorlardı. Bir yandan Osmanlı egemenliğinin ticaret yolları üzerindeki dengeleri değiştirmesi, diğer yandan Musevi tüccarlar arasındaki panik ve Venedik ile Cenova'nın Ortadoğu bağlantılarının kesilmesi, kısa zamanda Orta ve Kuzey Avrupa'da etkisini gösteriyordu. Yaşamsal ticari malların naklinin durması halkın büyük sıkıntıya düşmesine, içine düşülen sıkıntılar ise Roma Kilisesi'ne duyulan güvenin sarsılmasına neden oluyordu. Yokluk, açlık, hastalık ve umutsuzluk Avrupa'nın kuzeyinde zaten son derece güç koşullarda yaşayan kavimler arasında dinsel inançların sarsılmasına yol açıyor, buna karşılık Malaga - San Sebastian güzergahından giren felsefi düşünceler revaç kazanıyordu. Nitekim Martin Luther Hristiyanlık bünyesinde Protestanlık penceresini bu ortamda açıyor, dinsel reform hareketini bu ortamdan yararlanarak başlatıyordu. İşte bu aşamada Katolik Roma Kilisesi en ağır darbeyi İstanbul'dan, Osmanlı Devleti'nin başkentinden yiyordu. Fatih'in, dindarlığı nedeniyle "Veli" diye adlandırılan oğlu 2'nci Bayezit, Orta ve Kuzey Avrupa'ya uzanan, dünyanın tüm dengelerini alt üst edecek yeni bir ticaret yolunu açıyordu. Bu, İzmir - Selanik - Viyana - Hamburg ti-

caret güzergâhı idi ve Britanya Adası'na dek uzanıyordu. 2'nci Bayezit böylece bir taşla bir kaç kuş vurma olanağı buluyordu. Hiç kuşkusuz 2 nci Bayezit'i böyle davranmaya sevkeden en önemli etken, daha diasporalar sırasında Önyasya'ya yerleşmiş olan Musevi sermaye gücü idi. Özellikle güneydoğu yöresine yerleşmiş bulunan, 1453 den itibaren İstanbul'da, Osmanlı Sarayında da etkinlik kazanmış olan Önyasya Musevileri, bu güçlerini kullanarak Osmanlı siyasetini, İber Yarımadasındaki Musevileri sahiplenmek yönünde kanalize ediyordu.

2'nci Bayezit 21 Mayıs 1473'te padişah olarak tahta çıkıyor, fakat 1495'e kadar tahtta hak iddia eden kardeşi Cem ile uğraşmak zorunda kalıyordu, Cem Sultan önce ordu kurup mücadele ediyor, fakat yenilince mücadelesini dışardan sürdürüyordu. Böylece Roma Kilisesi 2'nci Bayezit'e karşı önemli bir koz yakalıyor ve Cem Sultan'ı uzun süre Osmanlı Padişahı'na karşı bir "şantaj" aracı olarak kullanıyordu. Roma Katolik Kilisesi'ne, bu çirkin şantaj nedeniyle son derece kinlenen 2'nci Bayezit, beklediği fırsatı 1492 yılında yakalıyordu.

31 Mart 1492 günü İspanya Kralı Ferdinand ile Kraliçe İsaabel -ki 1483 yılından beri binlerce Musevi'yi ateşe yollamışlardı- 31 Mart 1492 gününe kadar 100 bin Musevi'nin İspanya'yı terketmelerini şart koşuyorlardı. İspanyol Musevileri için karar, ölümcül bir nitelik taşıyordu. İşte bu aşamada Balkanlarda, İstanbul'da, Ege sahil ve adaları ile Önyasya'nın Akdeniz sahillerindeki eski Kartaca ticaret kolonilerinde yaşayan Museviler, İspanya ve Portekiz'de zora düşen soydaşlarını buralara getirip iskân edebilmek için seferber oluyorlardı. Musevilerin bu gayretleri kısa zamanda padişaha da ulaşıyor ve 2'nci Bayezit İspanya'dan gelecek Musevilerin İzmir ve Selanik'e yerleştirilmeleri konusunda bir buyruk çıkarıyordu. Böylece İspanya'dan Osmanlı topraklarına yoğun bir Musevi göçü başlıyor, göç edenlerin büyük bir kısmı yolda varlığını ve canını yitirirken sağ kalanlar, Filistin'in yanı sıra İzmir, İstanbul ve Selanik'e yerleşiyorlardı. Osmanlı tebasına yeni katılan bu Museviler arasında bilginlerin, sanatkârların, aydınların, din adamlarının yanı sıra teknisyenler ve tüccar / bezirganlar da bulunuyordu. Böylece teknisyenler, bilginler ve aydınlar ordu-dan idareye kadar pek çok dalda önemli görevler alırken tüccar / bezirgan Museviler de Asya / Avrupa ticaretinde yeni ve önemli bir rol üstlenmeye başlıyorlardı.

Herşeyden önce Akdeniz, Ege Denizi, Marmara ve Karadeniz'de bir Deniz İmparatorluğu kurmuş olan Fenike ve Kartacalıların akraba-

ları ve mirasçıları olan bu Musevilerin, Orta ve Kuzey Avrupa'da sürekli işbirliği yaptıkları partnerleri bulunuyordu. İş bununla da bitmiyordu. İspanya'dan gelen Musevilerin yanı sıra, aynı dönemde Lehistan, Prusya ve Avusturya'dan göç eden tüccar Museviler de aynı bölgeye yerleşmişlerdi. Bunlar göç etmeyerek bulundukları ülkelerde kalmayı başaran soydaşları ile de münasebetlerini sürdürüyorlardı. Böylece ticaret bu kez İzmir - Selanik - Viyana güzergâhı üzerinden Orta ve Kuzey Avrupa'ya nüfuz etmeye başlıyor, bu bölgedeki dinsel reform hareketi, stratejik ürünlere bağımlılık bakımından Roma Kilise-si'nin güdümündeki Cenova ve Venedik'e karşı bağımsızlaşıyordu.

Asya - Avrupa ticaretindeki yeni güzergâhlar şöyle bir görünüm yansıtıyordu:

Hindistan - İran - Kafkasya güzergâhı ile gelen mallar Trabzon Limanından gemilere yükleniyor, bu gemiler önce İstanbul'dan ve Çanakkale'den geçerek yükünü Selanik'e indiriyordu. Daha sonraları Selanik yerine Osmanlıların denetimine geçecek olan Tuna Nehri kullanılacaktı.

Aynı şekilde Kırım limanlarından yüklenen başta don yağı olmak üzere diğer yaşamsal maddeler de Orta Avrupa'ya bu yoldan sevk ediliyordu.

Hindistan - Mezopotamya güzergâhından gelen mallar ise Filistin limanlarından gemilere yükleniyor, bu gemiler İzmir Limanı'ndan da yük alarak Selanik Limanı'na boşaltıyorlardı.

Bu güzergâhlardan gelen bol mal, kısa zamanda Orta ve Kuzey Avrupa'yı rahatlatıacaktı. Nitekim henüz 2'nci Bayezit zamanında akıncılar, Tuna boylarını kontrol altına alıyorlardı. Polonya ise önce Karadeniz'e çıkmak için saldırıyor, başarılı olamayınca da 1499'da Osmanlılarla anlaşma yapmak üzere masaya oturuyordu.

Böylece 2'nci Bayezit, Cem Sultan'ı rehin tutarak kendisine sürekli şantaj yapan Papa'ya ve Katolik Kilisesi'ne tarihin en ağır darbesini indiriyordu. Musevilerle birlikte ticaret gücünün Osmanlı'da toplanması, o devrin küçük dünyasında tüm dengeleri alt üst ediyor, siyasal, ekonomik ve askeri terazinin kefeşi Osmanlı'dan yana ağır basıyordu.

Ancak bu tarihi olayın içinde başka olaylar da cereyan ediyordu ki bir asır sonra dengeler yeniden değişecek ve bu tablo tam tersine dönmeye başlayacaktı. Cereyan eden bu olaylar Orta ve Kuzey Avrupa'da dinsel Reform, Güney Avrupa'da Rönesans, Osmanlı'da ise İs-

tanbul'un "Darülhilafe" olması, yani Hilafetin İstanbul'a getirilmesi olayları idi.

AVRUPA'DA RÖNESANS VE REFORM, OSMANLI'DA HİLAFET...

15'inci yüzyılın ikinci yarısı ile 16'nci yüzyılın ilk yarısında Roma ve İstanbul dünyaya çok farklı iki noktadan bakıyorlardı. Bunun nedeni ise Batı Avrupa'nın karşı karşıya bulunduğu sorunlarla Osmanlı yönetiminin üstesinden gelmesi gereken sorunların birbirinden çok farklı bir tablo yansıtmasıydı.

Dinsel otoritesiyle tüm Avrupa'da kendisine siyasi ve ekonomik bakımdan mutlak bir konum sağlamış olan Katolik Kilisesi, aynı anda çeşitli cephelerde mücadele etmek zorunda kalıyordu.

Hristiyan taassubunun en karanlık döneminde, Roma'nın burnunun dibindeki Sicilya Adası'nda egemenlik tesis eden Müslümanların askeri ve siyasi baskısından çok kültürel, sosyal ve ekonomik tehdidine maruz kalan Papalık bu çatışmayı kazanıyor, fakat ağır yaralar alıyordu. Zira Museviliğin çok kötü ve ilkel bir kopyası olan -üstelik putperestlik döneminin motifleriyle karışmış- Hristiyanlık, salt ahlaki telkinlerle yetiniyor, fakat dünyevi yaşamı -sosyal, idari, ekonomik ve siyasi bakımdan- düzenleme yeteneğine sahip bulunmuyordu. Hele bu eksik ve ilkel semavi dini, kendilerinin ve dar çevredeki dayanaklarının çıkarları için dünyevi özgürlüklerden tamamiyle soyutlayan ruhbanın soysuzca sömürmesi, Hristiyanlaşan kavimlerin gelişmelerini ta-

mamiyle durduruyordu. Antik Yunan ve Roma döneminde elde edilen sınırlı gelişmenin de gerisine düşen Hristiyan toplum, ruhban karşısında bir de hukuksal korumadan yoksun kalınca, yükselen "İslami değerler" karşısında hızla yıkım ve yokoluşa doğru yol almaya başlıyordu.

Hristiyan dünyanın önce Sicilya, sonra da Endülüs'te tanıdığı İslamiyet Hristiyanlıkla aynı kökenden, Musevilik kökeninden ilham alıyordu. Buna karşın ahlaki ilkelerin ötesinde kendi sosyal, siyasal, ekonomik ilkelerini de zorunlu koşuyordu. Bu ilkeler ise, kendi hukuki temellerine dayanıyordu. Üstelik tüm putperest ilkelerden arınıyor, Hristiyanlığın bünyesinde barındırdığı beşeri zaafı aşıyordu. En kaba kıyaslama ile;

İslamiyet, Hristiyanlıktan daha fazla dünyevi yaşama izin veriyordu. Bu nedenle daha fazla tüketme ortamı hazırlıyordu. Böylece İslamiyette çok sınırlı üretim ve geniş ticaret yapma olanağı bulunuyor, bu belli oranda teknolojiyi getiriyor, teknoloji bilgiyi, bilgi ise sınırlı bir özgürlüğü dayatıyordu. Bu nedenle Endülüs ve Sicilya'da gemicilik, astronomi, matematik, tıp, edebiyat, geometri, kimya, cebir vs. geliyordu. Buna karşılık Papalık Hristiyanlığı kıskanırcasına tekeline alıp soysuzlaştırıyor, ruhban ve onun kaba kuvvetini oluşturan derebeylerinin dışında tüm Avrupa'yı kara bir taassubun kısılcasına alıyordu. İşte, Sicilya'daki İslam varlığını çökertmesine karşın Papa bu nedenle yara alıyordu. Buna bir de Malaga - San Sebastian güzergâhından giren Aristocu fikirler de eklenince Roma Kilisesi'nin merkezi otoritesi, içinden sarsılmaya, zemin din adamlarının ayaklarının altından kaymaya başlıyordu. Kilise'nin uhrevi, derebeyinin ise dünyevi baskısı altında bunalan ve özgürlüğü sadece nefes alma olanağı ile sınırlı bulunan halkın, uhrevi bakımdan biraz daha fazla nefes alma özgürlüğü için giriştiği harekete "dinsel Reform", dünyevi özgürlüğünün -daha doğrusu yaşama özgürlüğünün- hudutlarını genişletmek amacıyla başlattığı harekete ise Rönesans deniyordu. Reform, Hristiyanlığa Protestanlık (Anglikanlık ve Kalvinistlik) mezhebinin getiriyor, böylece uhreviyattan dünyeviliğe, maddeci bir köprü kuruluyordu. Rönesans ise, Hristiyanlığın -bilerek mi, gafletle mi belli değil- açık bıraktığı resim ve heykel kapısından Antik Yunan ve Roma felsefesine dönüşü sağlıyordu. Böylece 15'inci yüzyılın sonu ile 16'ncı yüzyılın ilk yarısında Rönesans ve Reform geniş kitlelere mal oluyordu. İtalya'dan başlayan Rönesans ile Cermen topraklarından başlayan Re-

form, kısa zamanda Avrupa içlerinde örtüşüyor, böylece dünyevi yaşam üzerine konulan dinsel taassup ipoteği, giderek gerilemeye başlıyordu. Üstelik bu birbirini tamamlayan "dünyevi özgürlük" hareketi, kendi hudutlarını zorluyor, Hristiyanlığa ölümcül darbe vurmaya hazırlanan İslamiyet'in özgürlük hudutlarını da aşarak, Hristiyanlığın -tabii asırlar sonrafolklorik bir olgu olarak ayakta kalmasını sağlayacak bir kurtarıcı oluyordu.

Rönesans ve Reform'un Avrupa'ya sunduğu kurtuluş reçetesi çok basitti. Fakat müthiş güçlü bir formüldü ve ihtiyaç duyduğu enerjiyi de içinde barındırıyordu.

Reform ve Rönesans dünyevi yaşama, sınırlı da olsa olanak sağlayarak tüketimi kışkırtıyordu. Tüketim üretimi zorluyor, böylece seri üretim teknolojik gelişmeyi itiyordu. Teknolojik gelişme bilgi gereksinimini kışkırtıyor, bu da akademik bilgiye yol açıyordu. Akademik bilginin yaşam zemini özgürlüktü. Özgürlük ise, Rönesans ve Reformun ruhundaki, gereksinim duyulan enerjinin kendisiydi.

İslamiyet nasıl ki özgür yaşama olanak tanımayan Hristiyanlığı yokolmanın eşiğine getiriyorsa, Rönesans ve Reformla başlayan "din'e karşı özgürleşme" hareketi de İslamiyeti, taassup çizgisinin gerisine iterek, kendi "sınırlı dünyevi yaşamına" ve bu yaşamın gereksinim duyduğu "sınırlı özgürlük" alanı içine hapsediyordu. İşte Endülüs, Sicilya ve Osmanlı mucizelerinin arkasındaki gizem buydu.

İçinde Putperest motifleri de barındıran salt ahlaki öğreti olan ve bu şekliyle Musevilğin çok ilkel ve eksik bir kopyası olan Hristiyanlık karşısında daha dünyevi, daha tüketim, üretim, teknoloji ve bilgiye, dolayısıyla özgürlüğe açık bir din olan İslamiyet, doğrudan Arap kültür, yaşam biçimi ve algılamasının bir ürünüydü. Bu yaşam biçimi, kültür ve algılama, yaşam kaynakları doğal bakımdan -su ve hava gibi- son derece kısıtlı bir ortamın ürünüydü. Bu nedenle müminler doğal yaşam kaynaklarının bol olduğu bir ortamda dahi kendi öğretisiyle, İslamiyetin öngördüğü çok dar özgürlük sınırları içinde yaşayabiliyorlardı. İslamiyetten önce yaşadıkları çevrenin koymuş olduğu sınırlar içinde yadsımadan yaşayabilen Araplar, İslamiyet'in öngördüğü özgürlüğün hudutlarını zorlama gereksinimi bile duymuyorlardı.

Endülüs Müslüman / Musevi yaşamında, özgürlüğün hudutlarını Musevi unsurlar zorluyordu. Müslüman unsur içindeki bir grup onlara ayak uyduruyor, buna karşılık tutucu diğer unsur -veya unsurlar- onları kuvvet kullanarak sindiriyordu.

Sicilya İslam Devleti'nin dinamizmi coğrafyasından kaynaklanıyordu. Zira bu coğrafya İslamiyetle Hristiyanlığı aynı mekanda baskül'e çıkarıyor, bu rekabet ise İslamiyet'in iç dinamizminde bulunan dünyevi yaşam unsurunu etkinleştiriyordu. Nitekim daha sonra Adayı işgal eden Normanlar ve Cermenler bu ökseye yakalanarak Katolik Ruhban'ın canını sıkacaklardı.

Fakat Osmanlıların durumu çok farklıydı.

Osmanoğulları bir bakıma Selçukoğulları'nın devamıydı. Bu boylar Önasya'ya girdiklerinde yeni Müslümanlaşmaya başlamışlardı. Ancak semavi dinler, genellikle yerleşik toplumların sosyal sorunlarını çözümlemek amacına yönelik telkinleri içerdiğinden, sürekli hareket halindeki göçer kavimlere hayli yabancı kalıyordu. Önasya'ya giren kavimler de genellikle göçer olduklarından, Müslümanlaşmalarına karşın taassuba kapılmıyor, sosyal ve siyasal faaliyetlerinde din, belirleyici bir rol oynamıyordu. Bu nedenle Önasya'ya yeni gelen bu Asyalı kavimlerle, yerleşik iktisadi hayatı kontrolünde tutan Museviler ve Gregoryan Ermeniler arasında uyum sağlanıyor, ayrımcı bir dinsel sorun ortaya çıkmıyordu.

Bunun sonucu olarak yerleşik iktisadi gücün rehberlik ve teşvikiyle Selçukoğulları kısa bir süre içinde merkezi, bürokratik ve askeri nitelikli mükemmel bir devlet kuruyor, Kartaca'nın Tüccarlar Oligarşisine egemen olan Roma'nın mirasçısı Doğu Roma (Bizans) İmpara-toruğu'na güçlü bir alternatif oluşturunuyordu. Aynı şekilde Önasya'ya egemen olmak amacıyla Şia'yı kullanan İran ile fütihat amaçları besleyen Arap yayılmacılığına karşı da, Önasya'nın korumasını üstleniyordu. Ancak Selçukoğulları Acem sermayesinin paralı askerliğini yapan Moğollar karşısında yıprandıkça Arap yayılmasının aracı haline gelen İslamiyete daha fazla sanlıyor, böylece taassubun karanlık dehlizlerine girerek, varlığını borçlu olduğu kendi kavminin bozkır karakterinden ve savaş yeteneğinden giderek uzaklaşıyordu. Bu uzaklaşma yerleşik iktisadi güçle de arasının açılmasına neden oluyor, hatta iki gelişme paralellik gösteriyordu. Nitekim Şiadan kaçarken yakalandığı Sünni taassubu, uç beyi Türklerle Konya'yı karşı karşıya getirince uç beylerinin arkasındaki yerleşik iktisadi gücün de katkısıyla Konya'yı dizlerinin üzerine çökertiyordu.

Osmanoğulları işte bu otorite zaafı olarak nitelenebilecek "Beylikler döneminde" ortaya çıkıyor, Ortodoks, İslam ve Şii taassubundan yılan yerleşik iktisadi güçle Önasya'daki savaşçı Türk unsurları arka-

sına alarak önce batıya, buradan kazandığı güç oranında da doğuya yayılıyordu. Nitekim Osman'dan Yavuz'a kadar -ki bu süre topu topu 200 yıldır- İmparatorluk, Belgrad'dan Kahire'ye kadar geniş bir alanı egemenliği altına alıyordu.

Üstelik bu dönemde bir de Timur'un saldırısına uğruyor, 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra ağır bir bunalım içinde kalıyordu.

Özellikle İstanbul'un alınmasından sonra Osmanlı Devleti için tehlike batıdan değil daha çok doğudan geliyordu. Doğu'dan gelen tehlike iki noktada odaklaşıyordu: Şah İsmail'in Safevileri ve Memlükler.

Aslında doğudan gelen bu iki tehlike batıdan o denli de soyutlanmış sayılmazdı. Osmanlıların batıya doğru yayılmasından rahatsızlık duyan Katolik güç merkezleri, İslamiyete karşı İslamiyeti kullanmak amacıyla mezhep kavgalarına bel bağlıyor. Şii - Sünni uyuşmazlığından yararlanmak amacıyla Anadolu'da güç kazanmak isteyen Safevileri el altından tahrik ediyor ve destekliyorlardı.

Bu aşamada en önemli sorunu Şah İsmail yaratıyordu.

1486 veya 87'de Erdebilde dünyaya gelen İsmail, Pers kökenli değildi. Bu nedenle Şii olmasına karşın Anadolu'nun Alevi aşiretlerine de sempatik görünüyordu. Babası Şeyh olan İsmail'in annesi de Akkoyunlu'ydu. İktidar kavgaları sırasında Geylan Hükümdarının yanına kaçırılan İsmail 7 yaşında Şeyh ilan ediliyordu. 12 yaşındayken kuvvet toplayan İsmail önce Erdebil'e sonra da Erzincan'a gidiyor, buralardan topladığı 7 bin kişilik kuvvetle Nahcivan yakınlarında Akkoyunlu Hükümdarını (Bey'ini) yenerek Azerbaycan'a egemen oluyordu. İsmail 1501'de Tebriz'de Şah'lığını ilan ediyor, 1503'de ise Dulkadiroğulları'nı yenerek Harput ve Diyarbekir'e egemen oluyordu.

İsmail 1507'de Bağdat'ı alıyor, 1510'da Horasan'ı topraklarına katıyordu.

Tebriz'de Şah'lığını ilan ettiği zaman İsmail bununla da yetinmiyor, oniki imam adına hutbe okutarak İsmaililer bakımından önem taşıyan İmamet hakkını da güdüyordu..

Doğusundaki Türk boylarını sindiren Şah İsmail bundan sonra batıya, Önasya'ya yöneliyor, bu alanda güç ve egemenlik sağlama çabasına girişiyordu. Horasan'ı ele geçirdikten sonra Önasya'ya temsilciler (halifeler) göndererek Türkmen boylarını yönlendirmeye çalışıyor, böylece etkinlik sağlamaya uğraşıyordu.

Nitekim 1511'de, yani 2'nci Bayezit'in ölümünden bir yıl önce,

Şah İsmail'in Şah Kulu adlı halifesi, Tekedeki bazı Türkmen kabilelerini elde ederek kıskırtmayı başarıyor, ayaklanan Alevi aşiretleri Kütahya'yı basarak yağmıyorlardı. Bu durum doğrudan doğruya Önyasya üzerinde İran etkinliğinin canlı bir göstergesi niteliğini taşıyordu.

Asiler Kütahya'dan sonra Bursa üzerine yürürken Sadrazam Hadım Ali Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu'na yeniliyorlar, Şah Kulunun savaş alanında öldürülmesi sonucu başsız kalarak İran'a kaçıyorlardı. Böylece, İran destekli ayaklanma bastırılıyor, Şah İsmailin peşinden giden Türkmenlerden bazıları Trakya'ya mecburi iskân ediliyor, Alevilerin İran'a gitmeleri yasaklanıyordu.

Bu olayın hemen ardından 2'nci Bayezit Edirne'ye çekiliyor, sonra da oğlu Selim (Yavuz) kendisine başkaldırıyordu. 2'nci Bayezit oğlunu yeniyor, Selim Kırım'a kaçıyor, bu kez de diğer oğlu Ahmet ayaklanıyordu. Fakat Yeniçeriler başlarında Selim'i görmek istiyor, Ahmet Anadolu'ya kaçıyor, 2'nci Bayezit ise Selim'i çağırarak tahtı kendisine bırakıyordu. Nisan'da tahtı teslim eden Bayezit, 1512 yılının Haziranında yaşama gözlerini yumuyordu.

Böylece genç Padişah Selim, Önyasya'ya egemen olmak için fırsat kolayan Şah İsmail ile karşı karşıya kalıyordu.

Nitekim Selim'in tahta oturmasının hemen ardından aynı yıl Şah İsmail'in Önyasya'ya gönderdiği Nur Ali, Koyulhisar'da asileri toplayıp Tokat üzerine yürüyordu. Selim ise hemen harekete geçiyor, hem ayaklanmayı bastırıyor, hem de çok sayıda Alevi'yi öldürterek Şah İsmail'in girişimini püskürtüyordu. Şah bu teşebbüsten sonra Önyasya üzerinde savaşmadan egemenlik sağlamasının mümkün olmadığını anlıyor ve o andan itibaren savaşa hazırlanmaya başlıyordu.

Şah İsmail bu savaşa hem askeri, hem de diplomatik bakımdan hazırlanıyordu. Nitekim Osmanlılara karşı Venedik ile temasa geçiyordu. Şah İsmail'in bu girişimlerini yakından izleyen Selim, miras kavgalarıyla kendisini tahttan indirmeye teşebbüs etmelerinden çekindiği beş oğlundan üçünün Tebriz'de savaş hazırlığı yapan Şah İsmail'e sığınmalarıyla harekete geçiyordu. 1514 yılında 150 bin kişilik bir orduyla Tebriz üzerine giden Selim, 23 Ağustos 1514 günü Çaldıran'da Şah İsmail'in ordularıyla giriştiği meydan savaşını kazanarak Tebriz'e giriyordu. Bu savaşta Şah İsmail ağır bir yenilgiye uğruyor, Selim onun şahsi servetine ve kadınlarına el koyuyor, egemenliği altına aldığı toprakları yeniden Osmanlı topraklarına katıyordu. Yavuz, Tebriz'de bulunan ünlü bilginleri de İstanbul'a gönderiyor, daha sonra

Amasya'ya çekilerek kışı burada geçiriyordu. Selim bu sefer sırasında sık sık Yeniçerilerin huzursuzluk çıkarmalarıyla karşı karşıya kalıyor, bunların ayaklanmaya dönüşmesini güçlükle önlüyordu. Yeniçerilerin bu davranışı iki nedene dayanıyordu. Öncelikle Doğu Seferi fazla bir zenginlik getirmiyordu. Zira düşmanların gücü maddi servetten değil, dinsel ve mezhepsel odaktan kaynaklanıyordu. Ayrıca Alevi de olsa genellikle Anadolu'daki Müslüman halkla savaşıyordu, ki bu da Yeniçerileri rahatsız ediyordu. Zira Şiilik çoğunlukla Alevi - Bektaşî tarikatlerinde etkili oluyordu. Yeniçerilerin ise geleneğinde, Bektaşîliğin güçlü bir etkisi bulunuyordu.

Kısacası Osmanlı Ordusu başta Sırlar olmak üzere batılı kavimlere karşı daha canla başla savaşırken Doğu Seferi sırasında İran'a, Şii ve Ahilere ve Memlûklere karşı daha isteksiz çarpışıyor, her an ayaklanmak için de fırsat kolluyordu. Yavuz Sultan Selim ise bu seferi tam anlamıyla zaferle sonuçlandırmak, devletini sırtından vurarak, Önasya'yı ayaklarının altından çekecek tüm pürüzleri ortadan kaldırmak istiyordu. Kaldı ki Asya'daki Türk boyları ile Osmanlı Devleti'nin çıkarları da Şiilik meselesinde çakışıyordu. Örneğin Şah İsmail Horasan'ı, Özbek Hanı Muhammed Şeybani'ye karşı savaşarak alıyordu. Daha sonra Çaldıran'da Selim'e yenilince Özbekler Osmanlıların sağladığı bu fırsattan yararlanarak Horasan'ı yeniden ele geçiliyorlardı. Ayrıca Şah İsmail'in siyasal gücü, Şiilikteki dinsel liderliğinden, şeyhliğinden, hatta imamlığından kaynaklanıyordu. Diğer taraftan Müslüman Araplar da daha güneyde, yine dinsel güce dayanarak, Doğu Akdeniz'deki ticaret yollarını tehdit ediyor, bu bölgede güvenliği sarsacak yönde faaliyette bulunuyorlardı. Yavuz Sultan Selim Doğu Seferinde tüm bu sorunları uzun bir süre için çözümlemek istiyordu. Onun için de 1514 - 15 kışını Amasya'da geçiriyor, baharla birlikte harekâta yeniden başlıyordu.

Yavuz Sultan Selim bu kez Kemah Kalesini alıyor, Dulkadiroğlu Beyliği'ni Osmanlı egemenliğine katıyor, Maraş ve Elbistan'ı hükümranlılığına dahil ediyordu. Padişah bir süre İstanbul'a dönüyor, bu sırada Diyarbakir Eyaleti'nin merkezi Amid Kalesi Osmanlı egemenliğine giriyordu.

Ancak bu dönemde sahneden çekilen Safevi Devleti'nin yerini, adeta Memlûkler alıyordu. Yavuz'un İstanbul'da bulunduğu sırada Memluk Hanı Kansu Gavri Dulkadiroğlu topraklarını ele geçirmek konusunda planlar yapmaya başlıyordu. Kayıtbay'ın eski kölelerinden

olan Gavri, Memlûklerin Sünni olmasına karşı Şiiiliğin ortaya çıkışında adı geçen Fatımiler'in, Memluk egemenliğinde olmaları nedeniyle Şah İsmail'in Safevi Devleti'ni de kendilerine yakın görüyorlardı. Bu dönemde Osmanlılarla iyi geçinmeye çalışan Gavri, aynı zamanda Safevilerle de iyi münasebet kurarak, ikili oynuyordu. .

Kayıtbay ölene kadar (1495) Memlûk Devleti'ni iyi yönetiyor, bölgede düzen ve istikrarı devam ettiriyordu. Fakat ölümünden sonraki 6 yıllık dönemde Memlûk yönetimi kaos'a yuvarlanıyor, iktidar kavgaları devleti ekonomik bakımdan zaafa uğratiyordu. Bu zaaf sonucu istikrar bozuluyor ve bugünkü Suriye'den Arap Yanımadası'na kadar uzanan alanda ticaret güvenliği kalmıyordu.

Memlûk Devleti, kendi korumalarını sağlamak için Abbasilerin bölgeye getirmiş olduğu Türklerin (sayılan 80 bini bulan bu kölelerin arasında Çerkesler de bulunuyordu) ayaklanarak yönetimi ele geçirmeleriyle kurulmuştu. Bu nedenle Kölemenler -kölelerden geliyordu-siyasal egemenliği ellerinde bulundurmalarına karşın bölgedeki Araplar başıbozuk hareketleri sürdürüyor, geçimlerini genellikle ticaret kervanlarını talan ederek sağlıyorlardı.

1501 'de iktidara gelen Gavri bir yandan Arap garnizonları oluşturarak bölgedeki ticareti kontrolüne almaya çalışıyor, buna paralel olarak da başta Museviler olmak üzere bölgede faaliyette bulunan Avrupalı tüccar ve bezirganları taciz ediyorlardı. Memlûkler Sünni olmalarına karşın, Safevilerin taktiklerini uygulayarak Önasya'ya yayılma çabalarında İslamiyeti bir araç olarak kullanıyorlardı.

İşte bu yayılmacı tavır Sultan Selim'i çileden çıkarıyor, buna bir de İstanbul'da faaliyette bulunan etkin "Tüccarlar Oligarşisinin" Suriye ve Filistin ticaret yolları ile ilgili şikâyetleri ekleniyor, onu yeni bir Doğu Sefesine teşvik ediyordu. O sırada Gavri Diyarbakır'ı ele geçiriyor ve Sinan Paşa komutasındaki ordunun buradan geçmesine izin vermiyordu. Bu durum ise bardağı taşıyor, Yavuz'u harekete geçiriyordu.

Osmanlı Padişahı 1516 yılında Halep yakınlarındaki Mercida-bık'ta Kansu Gavri'nin Arap Ordusu'nu bozguna uğratiyor Gavri tahttan iniyor, yerine Tomanbay çıkıyor, Yavuz 1517'de, yani ertesesi yıl onu da Ridaniye'de yenilgiye uğratiyordu. Mercidabık zaferinden sonra Suriye, Filistin ve Lübnan'ı ele geçiren Yavuz, Ridaniye'den sonra Kahire'ye girerek 267 yıllık Memlûk Devleti'ne de son veriyordu. Memluk Devletiyle birlikte Doğu Akdeniz ve Yakınoğu ticaret yol-

ları üzerindeki Arap egemenliği de son buluyor, buralarda artık başkenti İstanbul olan Osmanlı hükümdarlarının sözü geçmeye başlıyordu. Yavuz Sultan Selim, "Osmanlı düzeninin" tam tesis edilmesini şu operasyonlarla tamamlıyordu:

Önce Tomanbay'ı idam ettiriyor, bunun üzerine Mekke Şerifi de denen Hicaz Emiri, Mekke ile Medine'nin anahtarlarını oğlu vasıtasıyla padişaha gönderiyordu. Böylece Hicaz da Osmanlı topraklarına katılıyordu. Yavuz bu arada Venedik'in egemenliğindeki Kıbrıs'a haber gönderiyor, Memlûk-lere ödenen haracın Osmanlı'ya ödenmesini istiyor, Kıbrıs Dukalığını yıllık vergiye bağlıyordu. Hayırbay'ı Mısır, Canbendi Gazali'yi Kudüs Valiliği'ne tayin ediyordu. Tüm bunlara karşın çok uğraştığı halde, Safevi Devleti'ni ve Şiiliği kullanarak Önyasya'daki Alevileri kışkırtan Şah İsmail'i ortadan kaldıramıyordu. Buna karşılık Önyasya'da Osmanlıya ihanet ederek Şah İsmail hesabına çalıştıklarını gördüğü (ve çalışacaklarını var-saydığı) 40 bin Alevi'yi öldürtüyordu. Buna rağmen Şii yayılmacılığı karşısında hedeflediğı amaca ulaşamıyor, 1518'den sonra İbni Habeş adlı bir Alevi Şeyhi, sonra da kendini Mehdi ilan eden Bozoklu Celal (İlk Celali) ayaklanıyordu.

İşte, bu Şii Safevilerin ve Sünni Arapların dinsel / siyasal faaliyetleri, Sultan Selim'i din siyasetine çekiyor, bu sırada eline Halifeliliği İstanbul'a getirmek olanağı geçiyordu. Bu ise "dindışı" kaldığı sürece güçlenen ve yayılan Osmanlı Devleti'ni yıkım sürecine sokan dinsel siyasetin başlangıç noktasını oluşturunuyordu.

İstanbul'a Dinsel Kimlik: Darülhilafe

Şah İsmail'in Şiiliği, adeta bir "İran dini" imiş gibi Önyasya'da siyasal etkinlik sağlamak amacıyla kullanması ve bu yöntemle Önas-

ya'nın doğu bölgelerinde yaşayan Alevi Türkmen boylarına nüfuz etmesi, Osmanlı yönetiminin de uyguladığı siyaseti yeniden gözden geçirerek değiştirmesine yol açıyordu. Gerçi Orhan Bey'den itibaren Osmanlı padişahlarında elle tutulur bir "dindarlaşma" izleniyor, fakat Osmanlı iç ve dış siyasetinde ciddi bir İslami uygulamaya rastlanmıyordu. Aksine Osmanlı Devleti'nin "dindışı" kimliği, egemenliği altındaki -hatta dışındaki- unsurlara güven veriyordu. Üstelik Osmanlı yönetiminin bu siyaseti, Ortodoks ve Katolik taassubu altındaki Hıristiyan kavimler karşısında bir cazibe kazandırıyordu.

Fakat Önasya'nın doğu ve güneydoğusunda Persler'in Şiiliği, Arapların ise Sünniliği kullanarak siyaset yapması, Osmanlı yönetiminin de diplomatik ve askeri siyasetine din unsurlarını da eklemesine yol açıyordu. Nitekim Osmanlı Ordusunu Çaldıran'da, Şiilerin karşısında savaşa süren Yavuz Sultan Selim koyu bir Sünni siyaset izliyor, Arap ve Sünni olan Kansu Gavri'yi ise Şii'lere yardım ederek İstanbul'u alan Osmanlı Ordusu'nu sırtından vurmaya kalktığı için Mercidabık'ta cezalandırıyordu.

Ancak Yavuz Sultan Selim'in bu Sünni siyaseti, Osmanlı Ordusu'nun Filistin'e inmesiyle birlikte daha da ağırlık kazanıyor, Kahire'nin fethi ile doruğa çıkıyordu. Zira Yavuz Sultan Selim burada, son Abbasi Halifesi Mutevekkil'i buluyordu. Memlûklerin elinde bir oyuncak olan ve uhrevi liderliği iyice ayağa düşürmüş "zelil" bir hayat süren Mutevekkil'den Hilafeti alan Yavuz Sultan Selim bu andan itibaren Osmanlı Padişahlarının şahsında "uhrevi ve dünyevi" dinsel / siyasal liderliği birleştiriyordu. Ancak Yavuz Sultan Selim'in Hilafeti alışı sırasındaki çok küçük bir nüans, büyük ve önemli sonuçlar doğuracaktı. Bu küçük nüans Hilafetle Saltanatın aynı şahısta, padişahın şahsında toplanmasıydı. Memlûklerde Hilafet ile Saltanatın ayrı şahıslarda bulunması, sultanlara dünyevi siyasetlerini uygulamaları sırasında dinsel bakımdan serbestlik sağlarken, Yavuz'un yaptığı uygulama ile Osmanlı Sultanları, siyasetlerinde bağlı oldukları İslami nas'ları gözönünde bulundurmak ve dikkate almak zorunda kalıyorlardı.

Aslında Hilafet Şiiler bakımından daha büyük önem taşıyordu. Hilafet, halef mastarından kaynaklanıyor ve "ardından gelen" anlamını taşıyordu. İddiaya (veya bir hadis'e göre) Muhammed "Benden sonra 30 yıl Hilafet olsun" diyor ve sıra ile Ebubekir, Ömer ve Osman Halifelik yapıyorlardı. Son Halife ise Ali oluyordu. Sünnilerle Şiiler arasındaki ayrılık da özde buradan, yani Hilafet meselesinden kaynaklanı-

yordu. Şiiler, İmam olarak niteledikleri Halifeye insanüstü bir güç vehmediyorlar ve Halifeyi Allah'ın gönderdiğine inanıyorlardı. Sünniler ise Halifeye insanüstü bir özellik tanımıyorlardı. Ancak Şiilerde olsun Sünnilerde olsun, Halife, dini esasları gözeten, koruyan, dini sorunlarda karar veren bir merci olarak kabul ediliyor ve önem taşıyordu. Bu nedenle, Yavuz'un Hilafeti alıp saltanatla birleştirmesi, Osmanlı Sultanlarına İslam uhreviyatının doğal liderliği ve koruyuculuğu gibi teokratik bir nitelik ve kimlik de kazandırıyor. Bunun da ötesinde Osmanlı Padişahının uyguladığı iç ve dış siyasete İslami ölçüler getiriyor, bu ölçüler ise "İslami sınırlama" şeklinde tezahür ediyordu. Dahası, Saltanatın Hilafetle birleşmesi sonucu devletin kazandığı teokratik nitelik, Müslüman unsurun dünyevi yaşamını Kur'an'da ortaya konulan ilkelerin oluşturduğu bir kalıba oturtuyordu. Buna göre toplumsal yaşamı düzenleyen hukuk sistemi şeriat, eğitim sistemi ise Kur'an'a dayalı teokratik eğitim oluyordu. Ayrıca devletin idari yapısı da teokratik kimliğe uygun bir örgütlenmeye gidiyordu.

Yavuz Sultan Selim, son Abbasi Halifesi Mutevekkili de yanına alarak İstanbul'a getiriyor, kendisi hil'at giyiyor, Kutsal Emanetleri hanedanın hazinesine koyuyor ve böylece Osmanlı Hanedanında yeni bir devri başlatıyordu. Gerçi Yavuz Sultan Selim, Hilafeti siyasal uygulamalarında hemen belirleyici bir unsur olarak kullanıyordu. Ama kendisinden sonraki 28 sultandan pek çoğu bu konuda hayli ileri gidecek, böylece tutucu İslami uygulamalar bir bakıma, Önasya'da kültürel bir "Araplaşma" meydana getirecekti. Dinsel kültür ve edebiyat, Osmanlıca adı verilen Farsça / Arapça / Türkçe karışımı yeni bir dil ortaya çıkaracak, Osmanlı aydını bu üçlüde ağır basan (din nedeniyle) Arapça'nın etkisinde kalarak, Arap kültürüne dayalı bir Araplaşma girdabına yuvarlanacaktı. Peygamberin milliyeti nedeniyle Arap Kavmini Kavm-i Necib olarak adlandıran ve Kavm-i Necib karşısında komplekse kapılan Osmanlı aydını, bu kompleks sonucu batıdaki oluşumlara sırtını dönecekti. Böylece yerleşik toplumların kötü alışkanlıklarından ari olarak Önasya'ya giren Türk boyları, yerleşik toplum öğretisi olan İslamiyetle özdeşleşecek yeni kimliğe bürünecek, bu ise bir anlamda çöl Bedevilerinde rastlanan bir sosyalizasyonu getirecekti.

Aslında 15 - 16 ncı yüzyıllarda, her zamankinden daha fazla Batı Avrupa'daki gelişmeleri yakından izlemeleri gereken Osmanlıların, bu aşamada batıyı bir kenarda bırakıp doğuya, yani İslami yapıya yönelmesi, akıbetini çok yakından ilgilendiren batıdaki gelişmelerle ilgili

olarak ipin ucunu kaçırmamasına da neden oluyordu.

Hepsinden önemlisi ise Yavuz Sultan Selim'in Mütevekkil ile birlikte İstanbul'a getirdiği Hilafet, o zamana kadar bir Avrupa başkenti olarak kabul edilen bu ünlü şehri Darülhilafe yaparak bir Şark, daha doğrusu Şam, Bağdat, Basra gibi bir İslam merkezi durumuna sokuyordu. Açıkçası kendine özgü ticari "Avrasya" Orient karakteri ve kimliği ile kıta, din ve kavim kimliklerinden soyut bir kent olarak kalması gereken İstanbul, Darülhilafe kimliğini alarak pek çok yaşamsal uzvunu kesmeye, adeta harakiri yapmaya talip oluyordu.

Bu durum ise Batı Avrupa'nın kabuğunu kırarak uzay çağına, Osmanlı Devletinin ise, Şarkın karanlık öğretisine gömülerek yokluğa ve yokolmaya uzanan yolculuklarının başlangıcını teşkil ediyordu.

İşte 15 inci yüzyılın sonu 16 ncı yüzyılın başı, o zamana kadar süregelen Avrupa ile Osmanlı arasındaki koşutluğun, süratle zıtlaşmaya dönüşmesine neden oluyordu.

Koşutluktan Zıtlaşmaya Geçişin Kısa Bir Açıklaması

15 inci yüzyıl başına kadar Avrupa ve Osmanlı yaşam felsefesi o denli büyük bir zıtlık göstermiyordu. Zira Roma Kilisesinin denetimindeki ruhani örgütlenme, Avrupadaki tüm siyasal örgütlenmelerin zeminini oluşturuyor, bu zemin ise Hristiyan taassubuna dayanıyordu. Buna karşın Osmanlı yaşam görüşü de geniş çapta İslam dünya görüşü zemininden kaynaklanıyordu.

Aradaki farklar ise şöyle sıralanıyordu:

- Hristiyan taassubuna karşı İslamiyet daha fazla dünyevi yaşama, dolayısıyla özgürlüğe izin veriyordu.
- Hristiyan dünyada, dünyeviliği tekelinde tutan Roma Kilisesi, Avrupa ticari yaşamını da elinde tutuyor, taassubunun siyasal gücünü

bu ticari tekel oluşturuyordu. Buna karşın Osmanlıda ticari g, bu kez kendisine daha fazla özgürlük vaadettiği için Önasya Müslüman-larını destekleyen "Kartaca Mirasçıların" elinde bulunuyordu. Roma İmparatorluğu tarafından siyasal bakımdan egemenliği sona erdirilen Musevileşmiş Kartaca Kolonileri daha sonra İberik Yarımadasında ve Kuzey Afrikada Araplarla, doğuda ise önce Ortodoks Bizansla, Sonra Katolik Cenova ile 14 üncü yüzyıl ortalarından itibaren ise Osmanlılarla işbirliği içinde bulunuyordu. Bu Sami ticari iktidar (ki siyasi iktidarları yönlendiren çoğu zaman bu gt) Hristiyan dinsel tekeline ağır darbeler indiriyordu. Osmanlı ticari (ve ekonomik) g yükselirken, Kartacanın miraslarına hiç bir alanda yaşam zgrlğu tanımayan Hristiyan taassubu ise sürekli zayıflıyordu. Bu durum Hristiyanlığı 15 inci yüzyıl ortalarında, İslam ekonomik ve siyasal güç karşısında yok oluş tehlikesine sürüklüyordu.

- İslam dünyevi yaşam zgrlğu (ki bu özgürlük çok sınırlıydı), hiç yaşam zgrlğu tanımayan Hristiyan taassubu karşısında, bilimsel gelişmeye daha fazla hořėryle bakıyordu. Buna paralel olarak dünyevi sanatlarda İslamiyet biraz daha fazla gelişiyordu. (şiir ve edebiyat, hat, minyatür vs..)

Kısacası 15 inci yüzyıl ortalarına kadar egemen olan Hristiyan / İslam koşutluğunda İslamiyet daha ağır basıyor ve Hristiyan ekonomik ve siyasal gn bir kenara sıkıştırıyordu.

İşte İtalik Yarımadasında Rönesans, Orta Avrupada ise reform, bu koşulların zorlaması sonucu ortaya çıkıyordu. Gerçekte Rönesans ve Reform, Katolik Roma Kilisesinin sefih papalarına gösterilen bir tepkiden ve onun Hristiyan taassubunu siyasal silah olarak kullanıp tekeline aldığı "Dünyevi yaşam özgürlüğünün" daha geniş kitleler tarafından paylaşılmasına zemin hazırlamaktan başka bir şey değildi.

Hele buna bir de yeni ticaret güzergahı (Kudüs - İzmir - Selanik - Viyana - Hamburg) sayesinde Orta ve Kuzey Avrupanın ticaret özgürlüğüne kavuşmasının eklenmesi Katolik Roma Kilisesinin tekeli dışında Hristiyanlığı yeniden yorumlama olanağı getiriyordu. Kaldı ki bu güzergah üzerindeki toplumlar da Romanın hrevi tekeline bağlı siyasal yapılanmalar dışında, daha özerk siyasal yapılanma arayışlarına yöneliyordu.

1200 lerden itibaren Kuzey Avrupaya, Malaga - San Sebastian ticaret yoluyla giren Aristo ğretisi, 1400 lerde pıtrak gibi filizlenmeye başlar-ken, 1300 lerde İtalik Yarımadasındaki ozanlar "söz" ile (edebi-

vat ve şiir) Hristiyan taassubunda gedikler açmaya başlamış bulunuyorlardı. Nitekim Rönesansta gelişmeye başlayan yeni Avrupa edebiyatının 1265 doğumlu yaratıcısı Floransalı Dante (ki ölümü 14 üncü yüzyılın başı, yani 1321 dir) İlahi Komedyasında, o zamana kadar Hristiyan taassubunun incelemeye izin vermediği insanı, "uhrevi yaşama" oturtarak yeniden tanımlıyordu. Üstelik bu tanımlamayı yaparken, bir zamanlar Hristiyanlar, arenada arslanlara parçalatan Romalıların şair ve filozoflarının rehberliğinden de yararlanıyordu.

Dante'nin 1304'de doğan Floransalı hemşerisi Petrark tam bir hümanist idi.

Michelangelo Buonarrotti ise (1475 de doğdu) bu devrin dünyevi yaşama bağlılığını şöyle örnekliyordu:

"Eyvah ! Eyvah ! Geçmiş seneleri düşündükçe bu kadar senenin içinde mesut bir günümü hatırlamıyorum. Ağlayarak, severek, yanarak, içimi çekerek (zira artık hiç bir fani his, benim için yeni değildir) aldatici ümitlere ve boş arzuya kapılıp hakikatten ve iyilikten daima uzak kalmış olan ben, şimdi bu ümitlerin ve bu arzunun ne olduğunu biliyor ve onları tartıyorum. Yavaş yavaş gidiyorum, gölge daima daha fazla uzuyor ve güneşten mahrum kalıyorum ve hasta ve bitik, yere yıkılmak üzere bulunuyorum."

Bu, edebiyat, şiir ve söz ile başlayan "dünyevi" hareket, Hristiyanlığın, antik Yunan ve Roma dönemlerine açılan iki pencereden, resim ve heykel penceresinden dünyevi yaşama bir başka geçit buluyordu. Nasıl ki edebiyatçılar, şairler ve hatipler dinsel görünüm altında dünyevi yaşamı ön plana çıkarıp dünyevi özlemlerini dile getiriyorlarsa, Rönesans'ın ressam ve heykeltıraşları da dinsel yapıtlarında Hristiyanlığı dünyevileştiriyor, dünyevi bir güzelliği amaçladıklarını ortaya koyuyorlardı.

Güzel sanatların tüm dallarında gizlenen âna fikir Hümanizm, yani insanın kendi kendisini yeniden tanımaya başlamasından başka bir şey değildi. İnsanın kendi kendisini tanıması ise " düşünüyorum, öyleyse varım" aşamasına kadar ulaşacaktı. Kısacası Rönesans, doğumla ölüm arasına sıkışmış, var olan insanın yaşamı üzerindeki tüm akıl dışı kayıtları kenara itmek savaşının sanatla kamufle edilmiş başlangıcını oluşturuyordu. Hareketin kamufle edilmesi gerekiyordu, zira Roma Katolik Kilisesi'nin hala kaba kuvvete dayalı bir yaptırım gücü (Din mahkemeleri ve bu mahkemelerin kararına dayalı dinsel katliam) mevcuttu.

Rönesans aslında dinsel bir başkaldırı hareketiydi. Bu dinsel başkaldırının odağı ise Hristiyan taassubunu sadece kişisel dünyevi hırslarının bir aracı olarak kullanan ve Hristiyanlığın yasaklamış olduğu her şeyi yapıp da, başkalarını Hristiyanlıktan ayırdıkları gerekçesiyle engizisyon mahkemelerine gönderen papalara karşı başlatılan bir başkaldırıydı.

Ancak bu başkaldırımı "doğrudan" önce Papaya, sonra da Hristiyanlığın özüne yöneltecek olan Avrupalı, Cermen kökenli bir teolog -felsefeci oluyordu. 1493 de Thüringen'de doğan ve Felsefe Meister'i olan Martin Luther Roma'ya yaptığı ziyaret sırasında, Papa'nın tüm Hristiyanları kandırdığını, sefil ve sefiş bir dünyevi yaşam sürdüğünü farkediyordu. Luther bunun üzerine Hristiyanlığın yeniden aslına ve özüne dönmesi gerektiğini düşünüyor ve harekete geçiyordu. Kaldı ki bu Roma ziyareti sırasında (başlamış bulunan) Rönesans'ın Roma Kilisesinin dinsel tekeline karşı tavrı, Martin Luther'in ilham kaynağı oluyordu. Nitekim Luther daha sonra Roma Kilisesine karşı, Kuzey Avrupa'da açıktan tavrı alıyordu.

Martin Luther'in Roma Kilisesine karşı başlattığı hareketin ana fikri şuydu:

Papa, Hristiyan öğretisinin hem tefsircisi, hem de dünyevi yaptırım organıydı. Nitekim kutsal kitabın tefsirini tekelinde bulunduran Papalar bu tefsirleri kendi çıkarları doğrultusunda yapıyor ve ellerinde bulundurdıkları siyasal yaptırım gücü ile de uyguluyorlardı. Bu siyasal yaptırım gücünü ise elinde bulundurduğu ticaret tekeli besliyordu. Buna karşılık Luther'in felsefi tabanlı, Endülüs kaynaklı bilgi ve akım oluşturuordu.

Martin Luther öncelikle, Papanın dinsel (fiziksel, siyasal ve tefsirsel) tekeline karşı çıkıyordu. Ona göre Hristiyanlığı özünden, yani kutsal kitabın kendisinden ve yalın olarak kavramahydı. Ayrıca Hristiyan bireyin kurtuluşunu Papa veya ruhbanlar değil, sadece Tanrı sağlayabilirdi. Bu nedele Papa'nın kurtarıcılık iddiası da sona eriyordu. Nitekim Luther 1521 'de İncil'i ilk kez Almancaya çeviriyor ve Kutsal Kitabı Papa'nın tekelinden çıkarıyordu. Bu hareket Hristiyanlığı şahısların otoritesine değil, Kutsal Kitabın otoritesine dayandırmayı amaçlıyordu. Nitekim Martin Luther harekete zemin oluşturan görüşlerini Alman ulusunun Hristiyan soylularına, "Babilin Tutsaklığı" ve "Hristiyanların Özgürlüğü Üzerine" adlı yapıtlarında ortaya koyuyordu.

Martin Luther'in başlattığı dinsel Reform'un ekonomik zemininde bu kez de yeni açılan ticari güzergah, Kudüs - İzmir - Selanik - Viyana yolu önemli bir rol oynuyordu. Nitekim, Martin Luther bir bakıma Osmanlı Devleti'nin de desteğini alarak Roma'ya dinsel bakımdan başkaldırıyordu. Osmanlı ticari gücü, Roma'ya karşı Luther ve arkadaşlarına önemli bir ekonomik bağımsızlık sağlıyordu. Martin Luther'in başkaldırısı öncelikle bu ticaret yolu üzerindeki güçler tarafından benimseniyordu. Bunların başında Hohenzoller Hanedanı (Prusya) geliyordu.

Buna paralel olarak Luther'in yolunu Calvin izliyor. Büyük Britanya'da ise tannbilimci Kral 8 inci Henry'nin Papa 7 nci Clemens ile bozuşması sonucu, İngiltere Kilisesi'nin bağımsız olmasıyla, Angli-kancılık ortaya çıkıyordu. 8 inci Henry Papa'ya çok dünyevi bir nedenle, eşi Catherine of Aragon'dan boşanmasına izin vermemesi nedeniyle başkaldırıyordu. Böylece dinsel reform, Britanya Adasına da üst düzeyde yansıyor. Kısacası, Reform doğudan ve kuzeyden destek görüyor, Roma'nın dinsel tekeli giderek tarihe karışıyor.

Reform, teoride "Hristiyanlığa dönüş" anlamı taşıyordu ama, pratikte durum farklıydı.

Papa'nın teokratik tekelinin kırılması, siyasal, ekonomik ve tefsirsel yaptırım gücünün ikinci plana itilmesi, Kuzey Avrupa halklarına önce dinsel, sonra da dine karşı özgürlük kazandırıyor. Dine karşı elde edilen bu özgürlük, tohumlan çoktan filizlenmiş olan felsefeye geniş bir hareket alanı hazırlıyor, felsefe ise sınırları genişlemiş bir dünyevi yaşam tarzına aklın şemsiyesini tutmaya başlıyordu. Bu bağlamda bir de Rönesans ile Reform'un örtülmesi 17'nci yüzyıla kadar "yeniden doğuşu" sürdürecekti, ardından Aydınlanma Çağı ve sanayi devrimi gelecekti. Kısacası dinsel Reform, Hristiyanlık öğretisini Roma Kilisesinden alıp, Ateizmin boşluğuna atacak, sonra da kendini aklın şemsiyesine gizleyerek folklorik bir gölge (veya parazit) olarak 1789 sonrasında kabuğuna iyice çekilecekti. Onun yerini ise sınırsız özgürlük zemini üzerinde, sınırsız dünyevi yaşamın dinamiklediği sınırsız tüketim, üretim, teknoloji ve bilgi alacaktı. Ticaret kolonilerinin -Kartaca modelini sahiplenen- Tüccarlar Oligarşisi ise merkezi, bürokratik ve militer gücün oluşturduğu siyasetler yerine "sivil toplum" adı verilen "bezirgan sermayesine" dayalı, tüccarlar otoritesinin belirlediği "Liberal siyasetleri" ikame etmek aşamasına ulaşacaktı.

15 inci yüzyılın başında batı, Katolik Kilisesi'nin siyasal, ekono-

mik ve teokratik tekelini kırıp, kendi yaşam kararını kendi eline alırken Osmanlı Payitahtında oturan Yavuz Sultan Selim, siyasal otoritesini teokratik otorite ile birleştirerek Hilafet şemsiyesi altında kendini ve tüm tebasını dinsel nas'ların tutsaklığına teslim ediyordu. Böylece Batı'da Papa'nın dinsel gücü siyasal güç karşısında gerilerken, Osmanlı'da Sultanın siyasal gücü, teokratik gücün emri altına giriyordu. Üstelik Osmanlı Devleti dindışı konumda siyasal gücünü Türk unsurlara dayandırırken, teokratik tekelleşme ile birlikte siyasal güç, Türk olmayan veya Türk / Ulema unsurlara geçiyordu. Kaldı ki Sultanın halife kimliğini almasıyla birlikte Başkent İstanbul'da teokratik merkez oluyor, bunun sonucunda Müslüman olmayan unsurlar siyasal iradeye şüphe ile bakmaya başlıyorlardı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti Selçuk Devleti'nin hatalarını adeta yeniden yaşamaya başlıyordu. Bu hataların başında sosyal yaşamın İslami esaslar çerçevesinde Araplaşması geliyordu. Dil de teokratik eğimin etkisiyle Araplaşıyordu. Yavuz Sultan Selim, Şii yayılmacılığı karşısında koyu Sünni politikalar izlerken, sonraki Sultanlar ipin ucunu iyiden iyiye kaçırıp bu politikaları İslamlaştırma görünümünde Araplaştırmanın emrine veriyorlardı.

Anadolu'daki Müslüman halkın dinsel sınırlar içinde dünyevi yaşama rağbet etmeden tasavvufi bir "yokluk özlemi" içinde yaşamını sürdürmesi, son derece sinik bir dünyevi "talep" oluşturuyor, bu da sultanların işine geliyordu. Zira, Allah için canla başla cihad eden halk, barış zamanında talepsiz, tüketimsiz, yokluk sınırında yaşıyordu. Batı'da tüketim, üretim dinamiğini ateşlerken Osmanlı'da İslami hükümlerin israf saydığı tüketim, dünyevi özgürlüklerle birlikte cehennem ateşinin bir gerekçesi olarak kabul ediliyordu. (Bak: El Araf Suresi - Kur'an-ı Kerim)

KUZEYDEKİ MAESTRO: İNGİLTERE

Osmanlı egemenliği altında açılan İzmir - Selanik - Viyana -Hamburg ticaret yolu, Yavuz'un Mısır seferiyle Doğu Akdeniz limanlarına ulaşıyordu. Kutsal Emanetlerle birlikte Mekke-i Mükerrerinin manevi gücü artık Darülhilafe diye anılacak olan İstanbul'a dek varıyor, tüm dinlerin kutsal şehri Kudüs'te de Osmanlı Sancağı dalgalanmaya başlıyordu. Osmanlı siyasal egemenliği Orta Avrupa'nın sınırlarından Kızıldeniz'e, Rus steplerinin güneyinden Venedik'e kadar uzanan geniş bir alanda tüccarlara istikrar ve garanti vaadediyordu. Kaldı ki Osmanlı hanedanının bu siyasal egemenliği hem Katolik hem de Protestan dünyayı tehdit eden, Balkanlar'daki Ortodoks - Slav gücünü (Sırpları) da kontrol ediyor, herkese huzur ve güven sunuyordu.

Osmanlı siyasal gücü garanti ettiği ticari güvence karşılığında sadece makul vergiler almakla yetiniyordu.

Bu vergiler Amediyye (Osmanlı hudutları dahilinde nakledilen eşyanın yerine ulaştığı zaman alınan resim), Reftiyye (Osmanlı memleketleri dahilinde nakledilen malın çıkış yerinde alınan resim), Masdariyye (Yabancı bir memlekette Osmanlı toprakları dahilinde bir yere getirilen ve satılan emtiadan alınan resim), Müruriyye (Bir yabancı memlekette diğer yabancı memlekete götürülen mal için Osmanlı topraklarında ödenen resim) adı altında toplanıyordu.

Ayrıca tacirlere de, Türk Tacirleri (Hayriye tüccarı -ki bu Müslü-

man tüccarların oluşturduğu grup çok sonraları ortaya çıkacaktı). Azınlık Tacirleri (Avrupa tacirleri adını alacak Rum, Yahudi ve Ermenilere verilen ad) ile Ecnebi Tacirler (Osmanlı egemenliği altında ticaret yapma ayrıcalığı bulunan Avrupalı tüccarlar) adı veriliyordu.

Bu şekliyle Osmanlı Devleti, merkezi bir "Militer Devlet'ten çok, militer siyasal gücünü ticari yapının talepleri doğrultusunda kullanan bir "tüccar devlet" görünümü yansıtıyordu. Osmanlı Devleti'nin ticari kimliği ise egemen olduğu coğrafyanın  zelliliğinden kaynaklanıyordu.

Osmanlı egemenliği altında Ege ve Balkan bölgelerinde toplanan Mu-sevi tacirlerin öncülüğünde ve organizasyonunda açılan yeni ticaret yolu, Avrupa'nın önce ticari, sonra da dinsel ve siyasi yapısını altüst ediyordu. Bu alt-üst oluş ise yeni dengeler üzerinde yeni yapılanmalara yol açacaktı.

Öncelikle Orta ve Kuzey Avrupa ile Prusya'da ortaya çıkan Protestalı ve Protestanlaşan kavimler, Roma'ya karşı ekonomik, ardından da siyasal bağımsızlıklarını kazanıyorlardı.

Ancak ( oğunluğu Katolik), Cermenlerin Selanik - Viyana ticaret hattı üzerinde egemen olması. Anglikanlaşarak Katolik Roma Kilise-si'nden ayrılan Britanya'daki İngilizleri gücü durumunda bırakıyordu.

İngilizler Ortaçağ boyunca Roma Kilisesi'ne boyun eğdiği için ticarete pasif kalıyordu. Zira onların gereksinim duyduğu şark mallarını Venedik ve Cenovalı aracılar temin ediyorlardı.

Venedik ve Cenovalı tacirler zencefil, tarçın, karabiber gibi baharatın yanı sıra, Mora şarabı, Korint  z m , şeker, ipek, sırma, pamuk, şap, tıbbi ecza ile Mahmudiye otu, ravent, sinameki gibi bitkileri Britanya Adası'na naklediyorlardı. Bu ticareti ise Britanya'nın Southampton, Sandwich ve Londra İskelelerini kullanarak yürütüyorlardı. İtalya'dan gelen Papa'nın Katolik tacirleri, bu maddelerin karşılığı olarak İngilizlerden y n, bakır ve kalay alıyorlardı. Nakliyat İtalyan gemileriyle yapılıyor, Katolik tacirlere büyük kazanç sağlıyordu.

15 inci yüzyılın sonu, 16 ncı yüzyılın başı Katolik tacirlerle İngilizlerin arasının açılmasına sahne oluyordu. Roma, Anglikan İngilizleri cezalandırmak için bu yöndeki ticari faaliyetleri durduruyordu. Bunun asıl nedeni ise Selanik - Viyana hattının açılmasıyla Cenovalı ve Venedik'in bir kenara kümesi idi.

Bu durum karşısında İngiltere, başının çaresine bakmak zorunda kalıyor, kendi ticaret filoları ve diplomatik yeteneğiyle ticaret sahnesine atılıyor. Böylece Avrupa'daki etkin tüm g c lerin gözü, Osmanlı

egemenliği altındaki ticaret yollarına çevriliyordu. Osmanlılardan ticari ayrıcalık alabilmek için birbiriyle yarışan bu güçlerin başında ise Fransa, Venedik, Regusa, Cenova, Portekiz ve İngiltere geliyordu.

Cihan Devleti olmak iddiasındaki Osmanlı tahtının bu dönemdeki en önemli hedefini Papalık makamı oluşturuyordu. 16 ncı yüzyıldaki Osmanlı Sultan / Halifelerinin İslami konumlarını Katolik Papa'nın siyasal prestijini ezecek kadar güçlendirmeye çalışmaları, mücadelelerinin özünü teşkil ediyordu. Bu nedenle Avrupa'da dinsel ilkelerin yerini dünyevi ilkelere, tüketime, ticarete ve belirtileri görölmeye başlanan sanayileşmeye bıraktığını farkedemiyorlardı. Böylece, ticari ayrı-calıklan, vereceği sonuçları düşünmeden hovardaca dağıtıyor, siyasal dayanaklarını teşkil eden Sünnileştirdikleri tebalarını ise İslami yaşam hudutları içine hapsediyorlardı. Osmanlı Hanedanı'nın cömertçe verdiği ticari aynalık ve kapitülasyonlar ise tüketim - üretim - sanayi -teknoloji - bilgi kemendinin bir gün kendi boynuna takılmasına, kendi tutsaklığına neden olacaktı.

Kapitülasyon Yarışı

Venedik bir tüccar devletti. Bu nedenle gelişmiş ve çıkarıcı bir diplomasiye sahipti. Henüz Ortaçağ'da bir yandan Roma Kilisesi'ne bağlı kalıp diğer yandan Ortodoks Sırp yağmacıları idare ediyor, bir yandan da Bizans İmparatorlarını hoş tutabiliyordu. Bu nedenle Katolik Roma Kilisesi hiç bir zaman Venedik'e tam anlamıyla güvenemiyor, Cenova'nın gücünü yeğliyordu.

Nitekim Venedik bir süre sonra Yakındoğu ve Önasya'daki Musevi tairirlerin gücünü farkediyor, onlarla da ticari münasebet tesis ediyordu. Kaldı ki (İberik Yanmadası'nda Musevileri yakan ve katleden Katolik) Vizigotların elinden kaçan ve bazı Hristiyanlaşan Musevileri kentlerinde istihdam etmeye başlıyordu. Böylece Venedik, banndırdığı Museviler sayesinde Trakya ve Önasya'nın batısındaki Musevilere nü-

fuz ederek ticari irtibat ve etkinlik sağlama çabalarına giriyordu.

Venedik'in bu tavrının en önemli örneğini ise Donna Grazia olayı oluşturunuyordu.

Donna Grazia Nasi 1510 yılında Portekiz'de, Beatrice de Luna Hristiyan adıyla dünyaya geliyordu. 1528'de kendisi gibi Hristiyanlaşmış Banker Francisco Mendes ile evleniyor, eşinin ölümünden sonra Mendes Bankasının tek varisi oluyordu. Şarlken, kopardığı yüklü bir kredi karşılığında (Museviliğini koruyan) Mendes Bankasının faaliyetlerini devam ettirmesine izin veriyordu.

Mendesler, Portekiz'den kaçıp Venedik'e sığınuyordu. Ancak burada mali faaliyetlerine devam ederken kızkardeşi bir veraset davası nedeniyle Donna Grazia'yı Museviliğini koruduğu gerekçesiyle Venedik makamlarına ihbar ediyordu. Grazia, Venedik makamları tarafından tutuklanırken, İstanbul'da bulunan yeğeni Joao Mikes (Don Yasef Nasi) Doktor Moşe Amon'un yardımıyla Kanuni'ye başvuruyor, Donna Grazia'nın kurtarılmasını rica ediyordu. Bunun üzerine Kanuni Venedik'e özel temsilci gönderiyor, Grazia'nın servetiyle birlikte Osmanlı topraklarına göç etmek ve Osmanlı vatandaşı olmak istediğini, bu nedenle tutuklanamayacağını bildiriyordu. Osmanlı İmparatoru'ndan gelen bu sert nota karşılığında Venedik yönetimi isteneni yapıyordu.

İşte bu olay sayesinde Venedik, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ilk kapitülasyonu almayı başarıyordu (1513 - 1521).

Onu, 1536 da Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa'ya verdiği kapitülasyon izliyordu.

İngiliz ticaret gemileri ise 1573 den itibaren Akdeniz'de yoğun biçimde görülmeye başlanıyordu. İlk yıllarda bu gemiler Batı Akdeniz limanlarına gidip geliyorlardı. 1579 - 80'den itibaren ise Doğu Akdeniz'e ulaşıyorlardı.

Osmanlıların 1522 de Rodos'tan sonra, 1571 de de Kıbrıs Ada-sı'nı almaları kısa bir süre için Doğu Akdeniz ticaretini aksatıyor, fakat daha sonra yeniden yoğunlaşma başlıyordu.

1575 yılından itibaren İngiliz tüccarları artan bir tempo ile İstanbul'a gelip gitmeye başlıyorlardı. Aslında İngiliz tacirleri Girit ve Sakız başta olmak üzere Ege Adaları'ndaki tacirlerle temas kurarak ticareti başlatıyorlardı. Ancak ticari bağların yeterli olmadığını, siyasi bağlar da tesis edilmesi gerektiğini farkederek İngilizler, İstanbul'a adeta ticaret casusları göndererek sızıyorlardı. İlk teşebüs Edward Osborn

ve Richard Staper adlı tüccarlardan geliyordu. Bu iki büyük tüccar, Osmanlı egemenliğinde ticari koşulları incelemek üzere 1575 yılında Josep Clement'i İstanbul'a gönderiyorlardı. Clement İngiltere'ye dönüp de raporunu verdikten sonra Osborne ve Staper 1578 de William Harborne'u İstanbul'a gönderiyorlardı. Harborne Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, Doktoru Salomon, 3'üncü Murad'ın hocası Sadeddin Efendi ve Divanı Hümayun tercümanı Mustafa Çavuş ile sıkı ilişki ve dostluklar kuruyordu. (Hariciye kalemî ile İngilizler'in münasebetinin kökeni bu yıllara dayanacaktı) Harborne bu ilişkileri sayesinde 3'ncü Murad'dan üç İngiliz tüccarı için ayrıcalık alarak İngiltere'ye dönüyordu. Bir süre sonra bu müsaade diğer İngiliz tüccarlarını da kapsayacak ve nihayet Company'ler kurulmaya başlanacaktı.

İlk olarak 11 Eylül 1881'de E. Osborne, R. Staper, Thomas Smith ve William Garret'in de aralarında bulunduğu 12 tüccara, 7 yıllık ticaret ayrıcalığı veriliyor ve Turkey Company kuruluyordu. Kraliçe Elizabeth tarafından 1583'de Ed Cordell, Ed Kampdon, Paul Banning ve bazı tüccarlara verilen müsaade ile Venice Company kuruluyordu. Bu Company Venedikle ticaret yapıyordu. Nihayet 7 Ocak 1592 de çıkan bir fermanla iki Company, birleşerek Levant Company oluşturuluyordu.

Bu şirketin kurulmasıyla birlikte İngiltere'nin Doğu Akdeniz ticareti giderek yoğunlaşmaya başlıyordu.

Levant Company, her şeyden önce Katolik Kilisesi'nin askeri anlamda stratejik madde kabul edip Osmanlı ülkesine satışını yasakladığı kalay ve kurşunu gizli olarak doğuya naklediyordu. Ayrıca Company, kuruluşunun ilk yıllarında şayak, muhtelif cins ve renkte iyi kumaşlar, siyah tavşan derisi sevkediyor, buna karşılık yağlar, çivit, ham ipek, pamuk, pamuk ipliği, baharat, boyalar, kuş üzümü, ecza, mazi, beyaz sabun, keçi derisi, grogram adı verilen ipek ve keçi kılından dokunmuş kaba kumaş, kükürt ve halı gibi maddeler satın alıyordu. İngilizlerin Osmanlı'ya sattıkları mallar arasında daha sonra don yağı ve kılıç da katılacaktı. Ancak bu mallar arasında en fazla kalay, kurşun ve yünlü dokuma yer tutuyordu. Kurşun hem savaş sanayiinde hem de inşaat sektöründe kullanılıyordu.

İngiltere bakımından en önemli ihraç ürünleri mensucat sınıfına giren dokumalardı. Başlangıçtan itibaren Ondrine adı verilen çuhalar, Kersey tabir edilen bir cins yünlü kumaş (el dokuması), hasse, çit ve karpas öncelikle rağbet görüyordu. Ayrıca atlas, canfes, mermerşahi,

pazen, şeytan bezi, bürümcük, fermayış taklidi, tülbent, bohçalar, çullar, kuşaklar, mendil, iplik, (ileri yıllarda az olmak kaydıyla) fanila ve ipek şemsiye İngilizlerin sattığı önemli ürünler arasında yer alacaktı.

İngilizler önceleri bu ürünleri doğuya satarken, daha sonra Orta ve Kuzey Avrupa piyasasına gireceklerdi. Yünlü dokuma, İngiliz ticaretine ayrı bir önem kazandıracaktı. Nitekim bu ihracat sayesinde İngiltere'de önemli bir "Tüccarlar Grubu" oluşacak ve sonraları bu grup "Tüccarlar Oligarşisi"ne dönüşecekti.

Kaldı ki yünlü dokuma, İngiltere'nin sadece ekonomik değil sosyal yapısını da etkileyecek, değişime uğratacaktı. Buna göre artan yün üretimi hayvancılığın gelişmesine neden olacak, bu gelişme ise düzenli bir köy sosyal yapısının oluşmasına yol açacaktı.

İngiltere... Avrupa' dan Farklı, Osmanlı ya Benzer

15 nci özellikle de 16 ncı yüzyılda Avrupa halkını şu belirli kavimler oluşturunuyordu.

- Bugünkü Almanya, Avusturya ve Polonya'nın batısı ile İsveç re'nin kuzeyinde Cermenler.
- Bugünkü İsveç, Norveç, Finlandiya ve Baltık Denizi'nin doğu sahillerinde Wikingler.
- Bugünkü Fransa'da Franklar.
- Bugünkü İspanya'da Vizigotlar.
- Mora Yanmadası'ndan Viyana yakınlarına kadar Sırp Slavları.
- Bugünkü Polonya'da Lehler.
- Polonya'nın doğu yarısından itibaren Rus Slavları...
- Bugünkü İtalya'da Katolik baskı altında Roma İmparatorluğu'nun doğal yapısı sonucu etnik bakımdan yozlaşmış bir-halk ve Lombardlar.

- • Balkanlarda Türk, Musevi, Makedon, Rum, Arnavut, Çingene ve Bulgarlardan oluşan Osmanlı İmparatorluk tebası...

Daha sonra ulusal devlet şekillerini inşa edecek olan, belirleyici kavimlerden Vizigot, Cermen, Frank, Norman (Wiking) ve Slavlar karşısında Büyük Britanya Adası'nda, Avrupalı çeşitli kavimlerden göç eden inşaların oluşturduğu bir topluluk yaşıyordu.

Öncelikle Adanın yerlileri ve Keltler bulunuyordu. Bu altyapı üzerine 5 nci ve 6 ncı yüzyıllarda Jütler, Angular ve Saksonlar Adaya göç ediyorlardı. 790 dan sonra Danlar (Danimarkalı Wikingler) akınlar yapıyorlardı. Daha sonra Normanlar geliyordu.

Başlangıçta çatışma Saksonlarla Keltler arasında cereyan ediyor, Saksonlar Keltleri Adanın içlerine sürerek sahillere yerleştiriyorlardı.

Bu kozmopolit etnik yapılanma, Büyük Britanya Adası'nın kendine özgü yönetim şekilleri geliştirmesine neden oluyordu. Daha sonra Fransa Frank, Almanya Cermen, Rusya Slav kavmine dayalı ulusal merkezi yapılanmalara giderken, İngiltere ulusal bir kavme dayanmayan, Liberal yapılanmalara gidiyordu. Nitekim bu Liberal yapılanma kozmopolit toplum yapısının gereksinim duyduğu eşit özgür haklara dayalı bir hukuki zemine gereksinimi doğuruyor, bu gereksinimi ise ilk özgürlük belgesi olan Magna Carta tamamlıyordu. (AB Anayasası -ki Angloamerikan toplum yapısına yanıt veriyordu- Magna Carta esasına oturacaktı).

Magna Carta 12 nci yüzyıldan 15 inci yüzyıla kadar devam eden bitmez tükenmez İngiliz - Fransız çatışmaları arasında meydana çıkıyor, Kralın yetkilerini sınırlayan Baronların bir Parlamento oluşturmalarına yol açıyordu. VIII'inci Henry'nin Krallığı sırasında ise Anglikan Kilisesi'nin kurulması ve Katolik Kilisesi'nin yıkılmasıyla İngiltere; Cermen, Frank ve İspanyollar karşısında ileri derecede Liberal bir anlayışa sahip bulunuyordu. Üstelik toplumu oluşturan etnik etkenler bu anlayış üzerinde mutabakat sağlanmasını zorluyor, bu mutabakat ise gelenekleşiyordu. Anglosakson Liberal anlayışın gelenekselleşmesinde en önemli etken ise, önce ticaret sonra da üretimle elde edilen ekonomik gücün "Tüccarlar Oligarşisi" önderliğinde, uluslararası siyasal etkinliğe dönüştürülmesi oluyordu.

VIII'inci Henry ve kızı I'inci Elizabeth dönemi Büyük Britanya bakımından çok önemli kazanımlara sahne oluyordu. Bu kazanımlara yol açan en önemli gelişme ise Avrupa kıtasında sık sık rastlanan, giderek de yoğunlaşan antisemitik saldırı ve katliamlardan kaçan Muse-

vilerin bir kısmının Büyük Britanya Adası'na kabul edilmeleriydi. Bu kabul ediliş İngiltere'ye hem ticari ve endüstriyel, hem de spekülâtif kazanç alanlarında üstünlük sağlayacaktı. Sonunda ise d'İsraeli gibi Musevi Başbakanların yönetimine girecek olan Britanya, kavimlere dayalı ulusal devletlerin, ulusal askeri güç ile elde ettikleri siyasal etkinliğe karşın, ticaret ve spekülâtif kazançla beslenen Tüccarlar Oligarşisi yönetiminde, siyasal ve askeri bakımdan diğerlerine galebe çalacaktı.

16 ncı yüzyılın başında Avrupalı kavimler karşısında İngiltere ile Osmanlı toplum yapısı ve bu yapı içinde ticari gücün etkisi birbirine çok benzer bir görünüm yansıtıyordu. Fark ise Osmanlı Devleti'nin 16 ncı yüzyıldan itibaren Hilafet nedeniyle giderek İslamlaşarak dinsel taassuba yönelmesine karşın, Büyük Britanya'nın sosyal ve siyasal yaşamında giderek güçlenen Liberalleşme eğilimi idi.

Ayrıca Osmanlı teokratik yapısı içinde üretim yerinde sayarken, ticaret geriliyor, buna karşılık İngiltere hızla ticaretten sanayi devrimine doğru ilerliyordu.

Osmanlı Başkenti, Avrupa'da İngiltere'yi diğer kavimlere göre kendisine daha yakın görüyor ve sıcak bakıyordu. Bunun nedeni İngiltere'nin, Osmanlılar bakımından en azılı düşman kabul edilen Katolik Roma Kilisesi karşısında Lüteryen görüşleri benimsemesiydi. Kaldı ki İngiltere ve Osmanlı Devleti iki uçta, Avrupa'da egemen bulunan Katolik kavimler tarafından tehdit ediliyordu.

Gerçi İngiltere de Osmanlıları, Hıristiyanlık karşısında kafir olarak görüyordu ama Osmanlılar bu durumu (o günkü iletişim koşulları nedeniyle) kavrayamıyordu. Bu kavrayamayışın göstergesi ise iki ülke arasında ticaretin giderek yoğunlaşması ve Osmanlı İmparatorluğu'nun farkında olmadan İngiltere'yi sanayi devrimine doğru yönlendirmesiydi.

Fransa Meselesi

16 ncı yüzyılın başından itibaren Osmanlı yönetiminin Fransaya özel bir ilgi göstermesi ve ticari ayrıcalık konusunda diğer ülkelere göre daha cömert davranması son derece manidardı.

Ticari ayrıcalık konusunda Venedik'in öncelik alması doğaldı. Zira Venedik'in Roma Kilisesi ile Doğu arasında (önce Sırp ve Bizans ile sonra da Osmanlılarla) ikili oynaması, bilinen siyasetiydi. Hatta Roma Ceno-va'yı Venedik karşısında bu nedenle tercih ediyor ve Venedik'e daima üvey evlat muamelesi yapıyordu. Nitekim Venedik Osmanlı payitahtına nüfuz etmeyi ve çeşitli ayrıcalıklar almayı başarı-yordu. Buna karşılık İstanbul'un düşmesinden itibaren Ceno-va Deniz İmparatorluğu, gücünü günden güne yitiriyor, geri plana düşüyordu.

Buna karşılık Fransa'nın siyasal ve askeri gücü ön plana geçiyordu. Orta ve Kuzey Avrupa'da Lüteryen görüşler yörüngesinde Protestanlık yükselip, İngiltere'de Anglikan Kilisesi ortaya çıkarken Kuzeydoğu Fransa (Bugünkü Belçika yöresi) Calvinizm'in etkisi altında kalıyordu. Buna karşılık Fransa'nın diğer yörelerinde Katolik taassubu gücünü muhafaza ediyordu. Hatta Fransa Lyon'da alternatif Papa bulunduracak kadar tutucu davranıyordu.

Kısacası Fransa, bir bakıma Roma Kilisesi'nin militer ve siyasi gücü konumuna geliyordu. Bu aşamada Avrupa'daki kavimler arası mezhep farklılığı, ortaya şöyle bir tablo çıkarıyordu:

Güney Almanya ve Avusturya'da oturan Cermenler Katolikti.

Ruslar, Sırp, Makedonlar, Bulgarlar ve Rumlar Ortodokstu.

İngilizler Anglikandı. İrlanda Katolik, fakat Kuzey İrlanda Protestandı.

Kuzey Batı Fransa, İsviçre (geniş çapta) Calvinistti.

Fransızlar, Vizigotlar ve İtaliyalılar Katolikti.

Bu tablo içinde Roma Kilisesi bakımından en yakın koruyucu gücü Katolik Franklar oluşturmuyordu. Ancak Roma Kilisesi'nin güçlü desteği Franklarla sona ermiyor, Katolik Vizigotlar da bu desteği güçlendiriyordu.

Osmanlı yönetimi Hilafetin alınmasıyla birlikte çağın gerçekleri doğrultusunda siyasetler oluşturmak yerine, dış siyasetini İslami yö-

rüngeye oturtuyordu. Bu yörüge ise Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ticari hasımlarını bir yana bırakıp, dinsel rakibini -ki bu rakip dinsel, siyasal, ekonomik tekeline kaybetmek durumuyla karşı karşıya bulunan Roma Katolik Kilisesi'ydi- ön plana çıkarıyordu. Kısacası Osmanlı yönetimi köşeye sıkıştırdığı Roma Kilisesi'ni tamamiyle devre dışına çıkarmak için olanca enerjisini bu hedefe yönelterek harcıyıp, bu yönde uğraş verirken başta İngiltere olmak üzere Lüteryen bölgelerde yaşayanlar, sanayi devrimiyle birlikte öldürücü darbelerini Osmanlı'ya indirmeye başlıyorlardı.

Bu dinsel siyasetin bir sonucu olarak Osmanlı payitahtı, Fransa'ya da cömertçe ticari ayrıcalıklar veriyordu. Ayrıcalıklar verilirken de Fransa'nın ekonomik bakımdan Roma Kilisesi'ne karşı bağımsız-laştırılması siyaseti güdülüyordu. Böylece Fransa ticari bakımdan payitahta bağımlı-laştırılarak Vizigot ve Roma karşısında bağımsız bir duruma getirilmeye, en azından siyasal bakımdan kazanılmaya çalışılıyordu.

Bu siyasetin bir hedefi de Fransa'nın ekonomik alanda, desteklenerek Cermenleri Batı'da tehdit edecek bir duruma getirilmesiydi. Zira Cermenler, doğudaki düşmanları -ki bu düşmanlar arasında Osmanlılar da bulunuyordu- karşısında önemli bir vurucu güç oluşturuyordu. Nitekim I'inci Francois zamanında Frank - Cermen çatışması baş gösterince Sultan / Halife Kanuni Süleyman Franklar safında yer alıp, Cermenleri tehdit ediyordu.

Bu siyasetin bir başka nedeni de Osmanlılar bakımından fetih sırasının Viyana'ya gelmiş olmasıydı.

Viyana; Selanik - Hamburg ticaret güzergahı üzerinde, çok önemli bir aşamayı oluşturuyordu. İşte, Fransa Kralı François'ya arka çıkarak Cermenlere kafa tutan aynı Sultan / Halife Süleyman, 1529'da Viyana'yı bu siyasal yatırımların oluşturduğu ortamda kuşatmak isteyecek, fakat başarılı olamayacaktı. Cermenler, (Katolik - Protestan ayırımı yapmaksızın) bu olaydan sonra dikkatlerini Osmanlı Devleti üzerine çevirecek, yaklaşık 150 yıl sonra Viyana'yı ikinci kez kuşatan Müslümanların üzerine yeni bir Haçlı Seferi açacaklardı.

16 ncı yüzyıl Doğu Akdeniz ticareti ile ilgili olarak kıran kırana bir Fransız - İngiliz rekabetine sahne oluyordu. İngilizler önce Batı Akdeniz'e giriyor İspanya, özellikle de Fransa limanları üzerinden doğu ile ticaret yapıyordu. Ancak 16 ncı yüzyılın sonunda Doğu Akdeniz'e uzanmaya başlayınca İspanya - Fransa ve İngiltere arasında ça-

aşmalar başlıyordu.

Fakat İngilizler bu arada Doğu Akdeniz ticaretinde önemli dayanaklar elde ediyordu. Bu dayanakların başında ise Levant Company'nin aldığı ticari ayrıcalık geliyordu.

LİBERALİZM

İngilizlerin ticaret sahnesine girmesiyle birlikte zamanın küçük dünyasında önce aşırı hareketlilik, ardından da büyüme meydana geliyordu. Hareketlilik Cebelitarık Boğazı'nın dışında, Okyanus denizciliğini yaratıyor; İngiliz, Portekiz ve İspanyol gemileri bir yandan uzun, külfetli ve riskli ticari seferlere yol alırken, yeni keşif ve buluşlarla dünyanın bilinmeyen köşelerini de aydınlığa çıkarıyorlardı. İşte 1492 de Amerika Kıtası'nın bulunması, ticari gemilerin Akdeniz'i aşmak yerine Ümit Burnu'nu dolaşarak Hindistan'a ulaşması, hatta Macellan'ın daima batı'ya giderek kalktığı noktaya varması dönemin ve ticaretin doğal zorlamaları sonucu gerçekleşiyordu. Bu işleri yapanlar ise hep İngiltere, İspanya, Portekiz gibi ülkelerle, Normanlar gibi denizci milletler oluyordu. Fakat tüm bu faaliyetlerde ticaret konusunda hayli ileri adımlar atmış bulunan İngiltere daima bir tarafı oluşturuyor, rekabet ona karşı yapılıyordu.

İngilizlerle yapılan ticaretin en ilginç tarafı mübadeleye dayanmasıydı. Nitekim Levant Company rakiplerini bu yolla gölgede bırakıyordu. Bedeli malla ödeyen İngiliz tüccarları bir de Roma Kilisesi'nin doğuya satışını yasakladığı kalay ve kurşun gibi maddeleri gizlice ihraç edip karşılığında doğu ürünlerini ithal edince 17 nci yüzyılın ortalarına kadar kendilerine önemli avantajlar ve doğuda partnerler sağlıyorlardı. Üstelik Hindistanla yapılan ticarete altın ve gümüşü kullanmaları, tüccarların eleştirilmesine, Osmanlı Devleti ile yapılan mal mübadelesinin onaylanıp teşvik edilmesine neden oluyordu. Bu durum

17 nci yüzyılın ortalarına kadar sürüyor bundan sonra İngilizler de ticarette para kullanmaya başlıyorlardı. 1560 yılında Hollanda ile İspanya arasında çıkan anlaşmazlık nedeniyle iki ülkenin arası açılıyordu. Bu anlaşmazlıktan Hollanda çok zararlı çıkıyordu. İspanya'nın baskısı karşısında Hollanda tüm ticari faaliyetlerini durduruyordu. Bu da İngiltere'yi olumsuz etkiliyordu. Zira o zamana kadar gerekli ürünleri Hollanda sağlıyordu. Hollanda ticareti durdurunca İngiltere ihtiyaç duyduğu malları bulmak amacıyla ticaret işine el atıyordu.

Bu el atışın sonucunda İngilizler bir yandan Doğu Akdeniz, Ege Adaları ve Filistin'de etkili olurken, diğer yandan Orta ve Kuzey Avrupa'daki pazarlarla da ilgilenmeye başlıyorlardı. Zira 16 ncı yüzyılın ortalarından itibaren kendi göbeklerini kesmek zorunda kalan İngilizlerde "şahsi teşebbüs" yeteneği geliyordu. Bunun bir sonucu olarak ticareti, şahsi kazanç sağlamanın en pratik yolu olarak görüyorlardı. Böylece sadece, binlerce mil uzaktaki pazarlarla ilgilenmek ve bölgelerinde büyük bir tutuculukla içe kapanmak yerine, bölgelerinde de dışa açılmayı tercih ediyorlar, çevredeki pazarlarla ilgileniyorlardı. Nitekim çıkarları gerektirdiği için Hollanda ile İngiltere'nin arası açılınca Hollanda'da bulunan Tüccarlar Birliği'nin merkezi önce Almanyanın Emden Kentine, oradan da Hansa Ticaret Birliğinin merkezi olan Hamburg'a taşınıyordu. Tüccarlar Birliği'nin merkezinin Hamburg'a taşınması ise güçlenmeye başlayan İngiliz tüccarlarına önemli bir avantaj sağlıyordu.

Hansa Ticaret Merkezi Hamburg'un ticari gücü, bir başka olay nedeniyle de dikkat çekiciydi. Ortaçağ boyunca Orta ve Kuzey Avrupa'daki Musevilerin buralardan sürülmesine ve uzaklaştırılmasına karşın Hamburg'ta bir miktar Musevi daima bulunuyordu. Bunu Hamburg yönetimi, ticari canlılığını korumak ve bir ticari güç oluşturmak amacıyla yapıyordu. Ancak Hamburg'taki Musevi gücü bununla sınırlı kalmıyordu.

Endülüs Musevilerinden bir kısmı Osmanlı himayesi altına girip İzmir ve Selanik'e yerleşirken, diğer bir grup Musevi de Portekize yerleşiyordu. Zira bu dönemde İspanya ile Portekiz ticari rekabet halinde bulunuyor, Portekiz yönetimi Musevileri himayesine alarak üstünlük sağlamaya çalışıyordu.

Ancak bir süre sonra Portekiz Kralı'nın, İspanyol Hanedanından bir prenses ile evlenmesi gündeme geliyordu. Portekiz Kralı bu evlilikle İspanya'dan yüklü bir drahoma almayı hesaplıyordu. Ancak İs-

panyol Hanedanı Portekiz Kralı'na baskı yapıyor. Musevilerin bir an önce ülkeden kovulmasını istiyordu. Portekiz Kralı bu baskılar karşısında Musevileri ülkesinden çıkarıyor, fakat bir müddet sonra yeniden geri almayı düşünüyordu.

Portekiz'den ayrılan Musevilerin bir bölümü öncekiler gibi İzmir ve Selanik'e, yani Osmanlı egemenliği altındaki bölgelere yerleşiyorlardı. Portekiz'den sürülen Musevilerin diğer kısmı ise Kuzey Avrupa'da Hamburg şehrine ve İngiltere'ye göç ediyorlardı. Bu öylesine ilginç bir tablo yaratıyordu ki, Portekiz'den yola çıkan bazı Musevi aileler bölünüyor, bu ailelerin bazı bireyleri İngiltere'ye, bazıları da Osmanlı topraklarına yerleşiyordu. Örneğin, İngiltere Başbakanlarından d'İsraili'nin Ailesinin bazı bireyleri Osmanlı tebasına girmiş bulunuyordu.

İşte bu nedenle Tüccarlar Birliği'nin Hamburg'a taşınması, İngiltere'deki tüccarlar bakımından böyle bir avantaj sağlıyordu.

16 ncı yüzyıl ortalarında İngilizler bununla da kalmıyor üçüncü alternatif ticaret yoluyla Hindistan'a uzanıyorlardı.

Bir İttifakın Tarihsel Gizemi

İngiliz tacirleri Güney Asya'dan gelen ürünleri Doğu Akdeniz sahillerinde teslim aldıktan sonra, araya başka bir ülkenin tacirlerini sokmadan kendi gemileriyle ülkelerine taşıyorlardı. Tüccarlar bu deniz ticaret yolunu tercih ediyorlardı.

Ancak deniz yolu cazip olmasına karşın çok riskliydi. Zira en ufak bir anlaşmazlıkta Fransa, İspanya, İtalya gibi rakipler güzergahı tehdit ediyorlardı. Kaldı ki Hilafeti de alarak teokratik bir kimlik kazanan, dolayısıyla - Hristiyan inancına göre zaten kafırken- iyice kafırleşen Osmanlılara ne kadar güvenebilirlerdi. Venedik - Hamburg ticaret yolu zaten kapanmıştı. Kudüs- İzmir - Selanik - Viyana - Hamburg yolu ise hem Osmanlıların, hem de Cermenlerin denetimindeydi.

İngiliz tacirleri, bu iki ticaret yoluna alternatif oluşturacak üçüncü bir ticaret yolu arayışındaydılar. Yeni güzergahı da Avrupa'nın doğusunda Rusya'da buluyorlardı.

1553 yılında İngiliz kaptanlarından Chancellor, Norveç'in Kuzeyinden dolaşarak Rusyanın Beyaz Denizine varıyor, bunun sonunda Moskova ile İngiltere arasında deniz yolu ile münasebet kuruluyordu. Hemen ardından Londralı tüccarlar The Moscovy Company adlı bir şirket kuruyor ve Rusya ile yoğun alış verişe başlıyorlardı.

Alınan bu ticari ayrıcalıkla İngiliz tüccarlarından Anthony Jenkinson 1557'de Orta Asya içlerine bir seyahat yapıyor, Hintli tüccarlarla temas kuruyordu. Keza 1561'de Rusya içinden geçerek İran'a iniyor ve Acem - İran tacirleri ile münasebet tesis ediyordu. Üstelik İngiliz tacirleri Rusya'daki Ermeni tüccarlarıyla da sıkı bir işbirliği içine giriyorlardı.

İngiliz tacirleri 1563 ve 1565'de İran'a iki sefer daha yapıyor ve 1565'de gelen heyet, İran Şahı'ndan ticaret ayrıcalığı almayı başarı-yordu.

Bu ticaret güzergahı ise o devrin dünya siyasetinde önemli değişim ve oluşumların zeminini teşkil ediyordu.

Örneğin; İngilizler Kuzey Rusya'da gemicilik ve ticarete kullanılacak bol miktarda hammadde buluyorlar, gerektiğinde İran'ı ve Rusya'yı Osmanlılara karşı kışkırtabiliyor, hasımları olan Franklara karşı Cermenleri, Cermenlere karşı Slavları, Slavlara karşı da Osmanlıları oynayabiliyorlardı.

İngiltere - Rusya tarihsel ittifakının gizemini İngiliz tacirlerinin Rusya'daki faaliyetleri oluşturuyordu. Bu gizemi ise başta Osmanlılar olmak üzere üçüncü ülkeler, o denli kolay çözemiyorlardı.

17 ve 18 inci Yüzyıllar: Ticaretten Sanayi'e

Avrupa'da 17 nci yüzyıl 16 ncı yüzyıla göre çok daha uygar gelişmelere sahne oluyor, Rönesans ve Reform olumlu sonuçlarını elle tutulur biçimde sergiliyordu. Örneğin veba hastalığının tedavisi yapılıyor, 15 inci yüzyıla göre Orta Avrupa'da nüfus bir misli artıyordu. Nüfus artışı dinsel reformla birleşince dünyevi yaşam ve tüketim canlanıyordu. Tüketicinin canlanması ise öncelikle ticareti zorluyordu. Örneğin doğudan gelen ipekli-ler daha geniş bir alıcı kitlesi buluyor, İngiliz ticaret ajanları tiftik ithal edebilmek için Ankara civarlarına kadar geliyorlardı. Osmanlılar bu devrede Batı ülkelerine en çok deri, balmumu, mazı, sabun vs. gibi tüketim malları satıyorlardı.

Bu durum ise kaçınılmaz olarak Avrupa ülkeleri arasında ticari rekabeti körüklüyordu.

Ticari rekabetin ağırlık merkezini İngiltere oluşturunuyordu. 18 inci yüzyılın başında İngiltere'de başlayan sanayi devriminin bir dizi nedeni vardı. Bu nedenlerin başında İngiliz tüccarlarının, nüfusu bir kaç kez katlanmış ülke iç pazar ile önemli bir dış pazar haline gelen Orta ve Kuzey Avrupa'nın tüketimini karşılamak için doğudan ve batıdan -başta Amerika olmak üzere sömürgelerinden- özellikle hammadde getirmek için seferber olmaları vardı. Hemen ardından gelen neden, İngiltere'nin ilk zamanlarda özellikle doğuya yün dokuma mamulleri satması, dolayısıyla dokuma tezgahlarının giderek artışı geliyordu. Çok kısa bir süre sonra yün ipliği yerine, pamuk ipliği işlemeye başlayacaktı ki pamuklu dokuma, İngilterenin temel siyasetini de değiştirmesine neden olacaktı.

Yoğun kıtalararası ticaret, ister istemez İngiltere'yi deniz gücü bakımından güçlenmek zorunda bırakıyordu. Bu durum ise İngiltere'yi denizcilik teknolojisinde ileri gitmeye zorluyordu.

Sürekli mal alan ve satan büyük tüccarlar örnek teşkil ediyor ve tüm İngilizler kendi güçleri çerçevesinde ticaret yapıyorlardı. Bunun sonucu olarak İngiltere "dükkan sahiplerinin ülkesi" diye nitelenmeye başlanıyordu. Bu tüccar toplum ise bir yandan alım satım hacmini ge-

nişletirken diğ er yandan piyasaya sunduğu malın çeşidini ve miktarını da arttırıyordu. İngiliz toplumunu bu denli alıp satmaya ve tüketime sevkeden neden ise karşısında kendisine benzer bir yaşam biçimi oluşturan ve bu tür faaliyetlerde bulunan ikinci bir ülkenin yer almamasıydı.

18 inci yüzyılın ortalarından itibaren i  ve dış pazar son derece geliştiği için İngiliz tüccarlarının bir kısmı i  üretimi kam ılayacak biçimde finanse ediyor ve bu da kaçınılmaz olarak k  k dokuma atölyelerini, dokuma fabrikalarına dönüştürmeye başlıyordu. Bu dönüşüm ister istemez üretim teknolojisini de zorluyordu.

Gerçi buhar makinesinin yapımı için ilk adımlar 17 nci yüzyılda atılıyordu ama, ilk kez 1608'de Savery'nin yapmış olduğu p lsometreyi İngiliz Thomas Newcomen 1712'de silindir içine su püskürterek geliştiriyor ve sanayie uyguluyordu. Sanayi devrimi gerçekte bu olayla birlikte başlıyor, buhar makinesi daha sonra gemiciliğe ve lokomotifte uygulanarak, dünyanın seyrini değiştiriyordu.

Ticaretten sanayie geçiş salt üretim yaygınlaşmasıyla sınırla kalmıyor, aksine tüccarlara daha geniş bir hareket alanı hazırlıyordu. Zira sanayie geçişin getirmiş olduğu üretim artışı, ticareti yapılan ürün çeşit ve miktarının da artmasına neden oluyordu. Başlangıçta somut olarak mal alıp satan tüccarlar, talebin artmasına paralel olarak ticareti yapılan ürünler üzerinde spe  latif oyunlar oynamaya başlıyorlardı. İşin ilginç tarafı oynanan bu spe  latif oyunların üreticilerden çok, bu oyunları oynayan tüccarlara daha büyük kazançlar sağlamasıydı. Ne ki birbiriyle irtibatlı ve tarihsel süreç içinde iyice örgütlenmiş bulunan ticaret kolonileri, bir anlamda ticaret tekeli oluşturmuş bulunuyorlardı. Bu ticaret tekeli bazı etkenlerle -dinsel, kavimsel ve örgütsel ilişkiler sonucu- dışa tamamen kapalı bir konuma getiriliyordu. Tıpkı Kartaca'da olduğu gibi kendi kolonisinin işlerinde bağımsız, fakat dıştan gelen saldırı karşısında birbiriyle irtibatlı ve dayanışma içinde bulunan bu ticaret  rg t  /ağı giderek güçleniyordu. Böylece sanayi devrimi görünürde sanayi burjuvazisini g  lendiriyormuş gibi bir izlenim veriyorsa da asıl güçlenen Uluslararası Ticaret Oligarşisi oluyor, spe  latif kazanç ise bu Oligarşinin siyasal gücünü pekiştiren temel etken niteliği taşıyordu. "Spe  latif kazançla dayalı Uluslararası Ticaret Oligarşisi" 17'nci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, küresel ekonomik/siyasi hegemonyasını tesis etmek yönünde emin adımlarla yürüyordu.

İngiltere Kaynaklı Aydınlanma Çağının Avrupa Variation'ları (Bağlantıları)

16, 17 ve 18 inci yüzyıllarda İngiltere'de ticaret, sanayi, dünyevileşme, özgürleşme ve felsefe atbaşı gidiyordu. Felsefe tarihinde "Aydınlanma Çağı" diye adlandırılan dönemin tohumları da yine bu süreç içinde İngiltere'de atılıyordu.

Nitekim 18 inci yüzyıl gerçek aydınlanmasını başlatan filozof John Locke 1632 -1704 tarihleri arasında İngiltere'de yaşıyordu. Locke, İngilizlerin kişiliğinde, ticaret ortamıyla paralel belirginleşen bireyciliği (indüvidüalizm) sistemleştiriyordu. Locke'a göre birey özgür olmalıydı. Akıl hayatın klavuzu yapılmalıydı. Kültürün her alanında; bilimde, dinde, devlet işlerinde ve eğitimde gelenek ve otoritenin her türlüşünden kurtulunmalıydı.

John Locke'un bu fikirleri kendine özgü bir devlet felsefesini ortaya çıkarıyor ve Siyasi Liberalizmi hazırlıyordu. Nitekim "İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme", "Hıristiyanlığın Akla Uygun Oluşu", "Hükümet Üzerine İki İnceleme" ve "Hoşgörölük Üzerine Mektuplar" adlı yapıtlarıyla İngiliz Devrimi'nin ruhunu hazırlıyordu. İnsanı ve bireyi ön plana çıkaran Locke'u izleyen Berkeley ve David Hume gibi filozoflar, onun felsefesi üzerine ilaveler yapıyor, sistemine yeni boyutlar katıyorlardı. Örneğin Berkeley mistisizmi ilave ediyordu. David Hume'da ise Locke'un felsefesi doruk noktasına ulaşıyordu.

Locke'un din ile ilgili tez'i hem Liberal siyasetin alt yapısını hem de Laik düşüncenin kökenini teşkil ediyordu. Ona göre "Özgür bir devlette özgür bir kilise" bağlamı olmalıydı. Devlet din işlerine karışmamalıydı. Din insanın vicdanıyla ilgili bir şeydi. Bireyler dini inançlarına göre serbestçe toplanıp örgütlenebümeliydiler. Devlet, kendisine zarar dokunmadıkça hoş görüp korumalıydı. Devlet hiç bir mezhepten yana olmamalıydı. Yan tutmamalıydı. Çünkü devletin görevi yurttaşların bu dünyadaki mutluluğunu sağlamaktı.

Bütün bunlar, daha yüzyıl önce "Doğru din, doğru inanç, ancak

devletin doğru bulduğu din ve inançtır" fikrini paylaşan Avrupa için çok yeni ve çok ileri fikirlerdi. Locke, 18 inci yüzyılda din ve vicdan özgürlüğünü tüm inanç ve enerjisiyle savunan ilk Liberal filozof oluyor ve aydınlanma çağı sürecinde Avrupa'yı derinden etkiliyordu. Nitekim onun bu Liberal düşünceleri yakın bir gelecekte Avrupa'da dilden dile dolaşacak (freethenker, libre penseur, freidenker) "özgür düşüncenin zeminini hazırlayacaktı.

Bu akım aslında, Magna Carta mutabakatını sağlayan, kralın yetkilerini meclisin yetkileriyle kısıtlayan İngiliz bireyciliğinin -ki bu bireycilik tüccar karakterinin ortaya çıkardığı yaşam biçimiydi- endüstri aşamasına gelen gelişmenin bir sonucuydu. İngiliz filozofları, ülkenin sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan ulaştığı aşamayı, geçirilen evreleri laboratuvar incelemelerle analiz ediyor ve sistemleştiriyorlardı. İngiliz aydınlanma çağı, filozofların sistemi ortaya koymalarıyla başlamıyor, ekonomik / politik alanda başlamış olan bir dönemin sadece adı konuluyordu.

Sanayi devrimi ve aydınlanma çağı İngiltere'de atbaşı seyrederken Fransa farklı bir yapı sergiliyordu.

Dinsel Reform'a rağmen Roma Katolik kilisesi'nin en önemli dayanağını oluşturan Fransa, bu durumun bedelini kaçınılmaz olarak ağır ve kanlı bir biçimde ödemeye hazırlanıyordu.

Liberal Devlete Karşı Bürokratik Devlet...

Fransa tarihinin en önemli olayı hiç kuşkusuz İngiltere ile yapılan Yüzyıl Savaşları oluyordu (1337 - 1453).

Bu savaşların nedeni Valois Hanedanı VI ncı Philippe'e karşı, İngiltere Kralı III üncü Edward'ın Fransa tahtında hak iddia etmesiydi. Bir yandan İngiltere lehine gelişen savaşlar, diğer taraftan ağır veba

ve diğer salgınlar Fransa'nın belini büküyordu. Gerçi sonunda Fransa savaşı kazanıyor ve İngiltere işgal ederek ele geçirdiği bölgeleden çekiliyordu ama, savaş Fransa yönetim tarzında silinmesi çok güç, derin izler bırakıyordu.

Bu derin izlerin başında, savaş nedeniyle soyluların güçlenmesi ve krallıkla özdeşleşmesi geliyordu. Fransa'da Magna Carta gibi herkesin mutabakata vardığı, kralın yetkilerini Meclis ile sınırlayacak bir belge bulunmadığından kral, denetimsiz olarak bazı uygulamalar yapıyordu. Örneğin savaşın getirdiği mali yükü, koyduğu sınırsız ek vergilerle karşılamaya yöneliyordu. Daha sonra l'inci Francois vergilerin toplanması işini bir pay karşılığı belirli kişilere veriyordu. Gerçi vergi gelirleri önemli ölçüde artıyordu ama sağlıklı bir ticari alt yapısı bulunmayan Fransa'nın mali sorunları çözüleliyordu. Zira Ortaçağda -ticari yaşamda son derece etkin ve belirleyici olan- Musevilerin Fransa'dan kovulmaları Fransa'dan geçen tüm ticaret yollarının çökmesine neden oluyordu. Gerçi Paris ve Bordeaux'da belli oranda ticari yaşam sürüyordu. Ama savaşı finanse edecek bir vergi tahsilatı söz konusu olamıyordu. Buna karşılık vergi yükü daha çok ziraata dayanıyor, bu da toprak kesimini rahatsız ediyordu.

Buna karşılık Yüzyıl Savaşları süresince devamlı ordu beslenmesi ve finanse edilmesi, orduyu kalıcı bir hale getiriyordu. Ordunun kalıcılığı ister istemez vergileri ve vergi sistemini de kalıcı yapıyor, hatta yaygınlaştırıyordu. Örneğin satış ve gümrük vergisi tahsilatı da devreye sokuluyordu.

Buna bir de bürokrasinin büyüyerek güçlenmesi ekleniyordu.

Bürokrasinin güçlenmesinde kuşkusuz kralların bu işi bir gelir kaynağı haline dönüştürmesi rol oynuyordu. Krallar memurlukları para karşılığında satıyorlardı. Buna paralel olarak uzmanlaşma geliyor, saray görevlileri, din adamları ve büyük soyluların oluşturduğu Conseil d'Etat'da meslekten yöneticilerin ağırlığı hissedilir biçimde artıyordu. Bu durum merkezi yapıyı karmaşıktırılıyordu. Özellikle geniş yetkilerle donatılan sarayın dilekçe görevlileri, devlet bakanları ve maliye müfettişleri, devlet yönetiminde ağırlık kazanıyorlardı. Bürokratların, soyluların önüne geçmesiyle varlıklılar soyluluk unvanı satın almaya da başlıyor, böylece varlıklı aileler aristokratlaşarak krallık düzeniyle bütünleşmeye gidiyordu. Bu durum ise tıpkı Roma Kilisesinde Papa'nın çevresinde olduğu gibi Fransa'da da dinsel / siyasal / ekonomik tekelleşme, kral ve çevresinde odaklanıyor, oluşum özellikle İn-

giltere'deki Tüccarlar Oligarşisini rahatsız ediyodu.

Fransa'daki merkezi, bürokratik kraliyet sisteminin güç dayanağını ise İngilizleri Fransız toprağından söküp atan düzenli ordunun çekirdeğini oluşturan soylular teşkil ediyordu. Kaldı ki, piyade gücünün sayıca artması Alay sistemine geçilmesine neden oluyor, ordu üzerindeki denetimi zorlaştırıyordu.

Fransa'daki bu gelişmeler, Kartaca karşısındaki Roma bürokratik devlet modelini anımsatıyordu. Bu model karşısında giderek güçlenecek olan siyasal ve ekonomik Liberalizm ise İngiltere'nin, Kartaca modelini temsil ettiği çağrışımını yapıyordu. Kartaca Roma Kilisesi'nin burnunun dibindeki Sicilya Adası'nı değil, bu kez dünyanın tepesindeki bir başka Adayı, Büyük Britanya Adası'nı yeğliyordu. Ancak sistem değişmiyor, dün koskoca Roma'yı sarsan ticaret gücü bu kez koskoca Avrupa'yı ve Asya'yı sarsıyordu. Bu yapıyla İngiltere dünyanın tepesinde adeta bir Maestro'yu anımsatıyordu.

Gerçi İngiltere 15 inci yüzyılın ortasında Fransa'daki fiili işgalini sona erdiriyordu ama mücadeleyi bırakmıyordu. Bu kez silahla değil, güçlü felsefe ve dünya görüşü ile geliyordu. Üstelik bununla da kalmıyor, dünya görüşünü ve felsefesini 18 nci yüzyılda gerçekleştirdiği sanayi devrimine dayandırıyordu.

BÜYÜK KAOS'UN ADI: 17 NCİ YÜZYIL

Avrupa'da 17 nci yüzyıl boyunca cereyan eden olaylar ancak bu sözcükle, "Büyük Kaos" sözcüğü ile nitelenebilirdi. Yüzyıl, 30 yıl savaşıyla başlıyor (1618 - 1648) dinsel, siyasal ve ticari savaşlarla sürüyor, ardı arkası kesilmeyen ihtilallere sahne oluyor, ortaya çıkan ve kaybolan mezhepler, ekonomik ve siyasal model arayışlarıyla atbaşı gidiyordu.

Ülkeler bir yandan birbirleriyle çarpışıp rekabet ederken, diğer taraftan iç savaşlar ve hesaplaşmalar, kaosu yaygınlaştırıyordu.

17 nci yüzyıl öncelikle Dinsel Reform'a yönelik karşı reform hareketlerine tanık oluyordu. Bu ise Orta ve Kuzey Avrupa'da din savaşlarının patlamasına yol açıyordu. Katoliklerin, Dinsel Reform nedeniyle kaybettikleri bölgelerde yeniden egemen olmak istemeleri sonucu başlayan zıtlaşmada önce Bavyera Prensleriyle Pfalz Prensleri savaşa tutuşuyordu. Bu savaş daha sonra Fransa, Danimarka, İsveç, Prusya ve Avusturya'nın prens ve kralları da katılıyordu. Avrupa'da 30 yıl savaşları sürerken Büyük Britanya Adasında da çok yönlü çatışmalar oluyordu. Bu iç çatışmalar Kral ve Parlamento arasında odaklanıyor, dinsel çatışmalar ise karışıklığı tamamlayan unsurlar olarak ortaya çıkıyordu.

Nihayet, Kral I'inci Charles'a karşı Parlamentonun direnişi doruğa çıkıyor ve 1648 ihtilaline dek uzanıyordu. 1648'de "Cromwell

Cumhuriyeti" kuruluyor, Devlet Konseyi yönetiminde ilan edilen Cumhuriyet, Katolik ırlandalıları dize getiriyordu. Buna paralel olarak İngiliz toprak sahipleri İrlanda'da mülk sahibi olabiliyorlardı. Diğer taraftan geniş krallık ve kilise toprakları el konularak satılıyordu.

Ancak kilise vergilerinin kaldırılması, hukuk sisteminde reform yapılması ve serbest seçimlere gidilmesini öngören ordu programının uygulanmaması üzerine Cromwel Parlamento'yu dağıtıyor, yeni bir Parlamento kuruyordu. Bu Parlamento radikal bir tutuma yönelince 6 ay sonra dağıtıyordu. Ancak bu olaylar sırasında bir de "Dinsel Hoşgörü Belgesi" yayınlıyor, fakat bu belgenin kapsamı durumlara göre genişletilip daraltılıyordu. Keza vergilerin çeşit ve miktarları da bu dönemde sık sık değişiyordu.

İngiltere'nin iç çatışmalarında, Fransa da geniş çapta rol oynuyor, dinsel bakımdan kışkırtmalar yapıyor, ajanlar sokuyordu, Katolik Fransız Kralları siyasal dinsel ve ekonomik tekelleriyle tüm Avrupa'da etkili oluyor, bunun da ötesinde yeni keşfedilmiş olan zengin Amerika kıtasında egemenlik tesis etmek amacıyla İngiltere'yle rekabet ediyordu.

Zaten 17 nci yüzyılın önemli bir özelliği de deniz ticaret yolları üzerinde kıyasıya bir rekabete girilmiş olmasıydı. Örneğin Felemenk-ler (Flamanlar bugünkü Hollanda ve Belçika'nın bir kısmı) İngiliz gemilerini Times Nehri'nin içinde yakıyorlardı. Diğer taraftan İspanyollar, Fransızlar, Portekizliler ve İngilizler arasında, açık denizlerde, kimi korsanca, kimi de deniz çatışması şeklinde ticari hesaplaşmalara gidiliyordu.

Tüm bunlara karşın İngiltere'deki iç çatışmalar dengeli bir özgürlük ve hukuk düzeninin oluşup yerleşmesine neden oluyordu. Giderek gelişen Meşruti Monarşi karşısında Orta ve Kuzey Avrupa ülkeleri birbirlerine karşı sadece dinsel üstünlük sağlamak amacıyla çatışıyorlardı. Bu ise kaçınılmaz olarak Orta ve Kuzey Avrupa'da mutlakiyet rejimlerinin gelişmesine zemin hazırlıyordu.

Fransız İhtilalinin Ruhu: İngiliz Liberalizmi

(Locke'un izleyicileri... J.J. Rousseau, Voltaire Montesquieu)

Fransa Kralı'nın dinsel / siyasi / ekonomik tekelin odağı haline gelmesi ve bu iradenin bir merkezi / bürokratik / militer devlet modelini amaçlaması hem İngiltere'yi, hem de Cermen Prenslikleriyle Prusya Krallığı'nı rahatsız ediyordu.

Bir yandan İngiltere, diğer taraftan Prusya Krallığı Fransa'nın iç sorunlarını sürekli kaşıyorlardı. Üstelik 1789 İhtilalini hazırlamayı amaçlayan bu faaliyetler çeşitli alanlarda yoğunlaşıyordu.

Fransız İhtilali, öncelikle siyasi alanda hazırlanıyordu. Dinsel ve felsefi alanla birlikte ekonomik alanda da zemin oluşturuluyordu.

Herşeyden önce 100 yıl savaşlarının ardından birliklerin Alay düzeyinde kalıcılık kazanması, Kralın ülke içinde kalıcı bir vergi sistemi oluşturmasıyla sonuçlanıyordu. Ülkenin ticaret gücünün baltalanmış olması - özellikle Musevilerin ülke dışında çıkarılması ve Katolik tutuculukla bu tavırda ısrar edilmesi sonucu- toplanan vergilerin, giderleri karşılayamamasına yol açıyordu. Bu nedenle özellikle köylüler üzerindeki vergi yükü ağırlaştırılıyor, bu da tabanda büyük huzursuzluk yaratıyordu.

Buna paralel olarak Kralın kurmuş olduğu bürokratik sistem de olumsuz işliyordu. Bürokratlar, yasaları ve Kralın vergi oranları ile ilgili aldığı kararları kendi lehlerine kullanıyorlardı. Dahası; varlıklıların para karşılığı soyluluk unvanları satın alması, soylular arasında da çekememezliklere, kırgınlıklara, alttan alta çatışmalara neden oluyordu.

Tabanda meydana gelen rahatsızlıklar İngiltere ve Prusya tarafından daha bir kışkırtılıyor, böylece kurulmaya çalışılan ve çevreyi tehdit eden merkezi / bürokratik / militer model sistemleşmeden çöktürülmeye çalışılıyordu.

Kaldı ki, 18 inci yüzyılda Avrupa siyasetinin en önemli ağırlık merkezini Fransa oluşturuyordu.

Bu dönemde kuvvetler dengesine bağlı olarak Fransa'nın durumu şuydu:

İngiltere mümkün olduğu kadar deniz ticaret yollarını kendi kontrolünde tutmaya çalışıyor, önemli siyasal güçleri birbirine karşı oynuyordu. Örneğin, Prusya Krallığı'na karşı Rusya'yı kolluyor, ticaret gücüyle Rusya'yı çağın Avrupası'nda bir emniyet supabı, baskı unsuru haline getiriyordu. Prusya Krallığı Protestan olması nedeniyle, Katolik Avusturya'ya karşı İngiltere ve dolayısıyla Rusya tarafından kollanıyordu.

Buna karşın Avrupa'da yükselen her türlü antisemitik harekete karşı, Viyana'da varlığını sürdüren Musevi tüccarlar bir yandan Kudüs - İzmir - Selanik güzergahı ile diğer taraftan Hamburg ticaret hattı ile ticari faaliyetlerini sürdürüyorlardı. İşin ilginç yanı, Viyana'nın kendisi gibi Katolik bir Cermen Krallığı olan Baviera ve yine Katolik olan Paris ile de münasebetlerini sürdürmesiydi. Bu nedenle Viyana Tüccarlar Oligarşisi zaman zaman Katolik Avusturya Krallık yönetimini etkileyerek Liberal siyasetlere yönelmesini sağlıyor, kimi zaman da Krallık, olanca tutuculuğuyla Katolik siyasetlere yöneliyordu.

Unutmamak gerekir ki, Fransa Krallığıyla Osmanlı Sultanlığının münasebetleri bu aşamada son derece olumlu bir görünüm yansıtıyordu. Nitekim Osmanlı Sultanı bu dönemde bir dizi reform yaparak, bir anlamda merkezi / bürokratik / militer ve Sultanın dinsel / siyasal gücüne dayalı Mutlakiyetçi bir model oluşturmaya çalışıyordu. Kaldı ki İngiltere'nin güdümünde bulunan Rusya, güneyde Osmanlı İmparatorluğuna baskı yapıyor, hedefteki bu beraberlik, Rusya ile Avusturya'yı Osmanlı Devleti'ne karşı siyasette birleştiriyordu.

Bunun sonucu olarak Osmanlı Devleti Prusya Krallığıyla da anlaşmak zorunda kalıyor, böylece (istemediği halde) Fransa'dan uzaklaşarak Kral XVI'ncı Lui'yi yalnız bırakıyordu.

Bu siyasetlerin hazırlayıcısı İngiltere, inanılmaz bir başarıyla Fransa'nın dost ve düşmanlarını Paris ile aynı uzaklığa itiyor. Kralı vergi yükü altında ezilen halkıyla karşı karşıya getiriyordu. Üstelik Fransa'nın aydınlarını da Kralın karşısına dikiyor, aydınlar yoksul halka önderlik yapmaya başlıyordu.

Fransız aydınları dinsel / siyasal / ekonomik tekelin temsilcisi ve mutlak iradesi konumundaki Kralın tutumunu ve oluşturmaya çalıştığı sistemin temel felsefesini, İngiliz felsefecilerinin yardımıyla analiz edebiliyorlardı.

Örneğin Siyasal Liberalizm ve hoşgörünün felsefesini hazırlayan John Locke'un ardılı olan David Hume 1763 yılında Paris'teki İngilte-

re Elçisinin sekreterliğini yaparken Fransız fikir adamlarının sıcak ilgisini görüyor, Ansikopedist'ler ve Jean Jacques Rousseau ile yakın ilişki kuruyordu. Hatta İngiltere'ye dönerken Fransa'da ve memleketi olan İsviçre'de yaşama olanağı bulamayan Rousseau'yu da birlikte getiriyordu.

Yine örneğin Fransız aydınlanmasının önderlerinden Voltaire, Fransız aydınlanmasına hız kazandıran ve gelişmesini sağlayan İngiliz felsefesinin Adadan kıtaya, yani Fransa'ya taşınmasını sağlıyordu.

Voltaire yazdığı "İngilizler Üzerine Mektuplar (Lettres Ser les Anglais)" adlı yapıtıyla o zamana kadar Mutlakiyet baskısı altında yaşayan yurttaşlarına yeni bir doğa felsefesi ve yeni bir toplum düzeni sunuyordu. Bu mektuplar kıta Avrupa'sına aynı zamanda Newton'un mekanist doğa sistemini, Locke'un bireyci Siyasal Liberalizmini ve empirist felsefesini, İngiliz deizmini tanıtıyordu. 1726 - 1729 yılları arasında Londra'da bulunan Voltaire Paris'e dönüp de "İngiltere Üzerine Mektuplar"ını çıkarınca yönetimin büyük tepkisi ile karşılaşılıyor, yapıtı yasaklanıyordu. İngiltere'den derin biçimde etkilenen ve esinlenen Voltaire bir süre Cirey'de kaldıktan sonra Prusya Kralı Büyük Friedrich'in ısrarlı daveti üzerine Berlin'e gidiyor ve uzun bir süre de Berlin'de yaşıyordu. Böylece Protestan Prusya'da aradığı dinsel özgürlük ortamını kısmen bulan Voltaire, Katolik Kilisesi'ne karşı açıktan cephe alıyor ve kiliseye karşı savaşması, baskı görenlerin kendisini bir kurtarıcı gibi desteklemelerine yol açıyordu. Bir süre İsviçre'deki Calvinistlerle de birlikte olan Voltaire adeta kıtada Locke'un temsilciliğini yapıyordu. Voltaire'i Locke'a bağlayan en önemli husus John Locke'un Liberal Devlet teorisinin babası olması, İkinci İngiliz Devriminin getirdiği Liberal Anayasanın (1689) teorisyenisi olması, özgür bir devlet için özgür bir din istemesi, dini bir devlet işi olmaktan çıkarıp insanın istediğine istediği gibi inanmasını savunmasıydı. Keza Voltaire de hukuksal bakımdan Locke gibi insanların eşit yaratıldığını, yönetenler ve yönetilenler diye ayırım yapılamayacağını savunuyordu.

Ayrıca Fransız Devriminin fikir babalarındaki Charles de Montesquieu de Voltaire gibi Locke'un ardıllarından sayılırdı. Locke'u, Liberal devlet öğretisinin en belirgin yapıtlarından olan "Erklerin Ayrılması" teorisi Montesquieu tarafından geliştiriliyor, "Kanunların Ruhunu" * adlı yapıtında bu etkilenmeyi belirgin bir şekilde ortaya koyuyordu. Kaldı ki Locke "yasama ve yürütme" erklerinin birbirinden ayrılmasını önermekle yetiniyor, Montesquieu bunlara "yargı" erkini de ilave

ederek Liberal sistemi tamamlıyordu. Böylece Liberal sistemin dayandığı güçlü mekanizma kuruluyordu.

Montesquieu de Voltaire gibi devlet ve kilisenin tekeli baskısına karşı mücadele ediyor ve bu mücadelenin bir göstergesi olarak "İran Mektupları'nı (Lettres Persannes) yazıyordu.

İşin en ilgi çekici yanını ise Montesquieu'nün de Locke gibi Meşrutî Monarşi teorisini geliştirmesi teşkil ediyordu. Hatta Montesquieu'nun monarşi ideali hayranlık duyduğu İngiliz anayasasından çok, Locke'u "Hükümet Üzerine İki İnceleme" (Two treatises of Gouvernment) adlı yapıtına dayanıyordu.

Tüm bu filozof ve yazarlarda ortak ilkeler "eşitlik" ve "hürriyet" oluyordu ki bu ilkeler İngiliz Liberalizminin Fransız Devrimi'ne yaptığı derin etkinin su yüzüne çıkması sayılıyordu.

Nitekim İhtilal, Fransız Kraliyet makamında odaklanan dinsel / siyasal / ekonomik tekelleşmeyi kırıyordu. Öncelikle kilise ağır bir darbe yiyordu. Katolik mezhebi varlığını sürdürmeye muvaffak oluyordu ama arkadan gelen "İmparator" Napoleon Bonapart kendi tacını kendi başına koyarak kilisenin otoritesini ayaklar altına alıyordu. Kral öldürülüyor, onun siyasal ve hukuksal otoritesini Meclis üstleniyordu. "Hürriyet - Eşitlik - Kardeşlik" ilkeleriyle yola çıkan ihtilalciler sloganlarına sadık kalıyor ve sadece Fransızlar arasında bu erdemleri geçerli kılmakla yetinmiyorlardı. Başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere Avrupa'nın diğer ülkelerinde, durumlarını düzeltmeye ve ticari yaşamda iyi bir pozisyon sağlamaya başlayan Musevilere kapılarını yeniden açıyorlardı. Musevilere kapıların yeniden açılması sanıldığından çok daha önemli sonuçlar doğuruyordu. Öncelikle ülkede ticari yaşam canlanıyor, Fransa uluslararası mal ve finans hareketlerine dahil oluyordu. Kilise'nin geriletilmesi ve esen özgürlük rüzgarları dünyevi yaşamı ön plana çıkarıyor, bu durum da yüksek nüfuslu Fransa'da tüketim, üretim ve sanayileşme sürecini hızlandırıyordu.

Bu gelişme sonucunda 18 inci yüzyılın sonunda çatırdayan Fransa Krallığı 19 uncu yüzyılın başında İmparatorluğa dönüşerek Avrupa'da fırtına gibi esecekti.

Gerçi Fransa, İmparatorluk ve Cumhuriyet (Militer bir yapıda kaldığı için) aradığını yine bulamayacak, arayışını sürdürecekti. Ancak Aydınlanma Çağı ve bunun bir sonucu olan 1789 İhtilali diğer ülkeleri, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nu alabildiğine etkileyecek, sallayacak, büyük ve derin değişimlere yol açacaktı.

OSMANLI EKONOMİK ZEMİNİNDE "MUSEVİ / ERMENİ" YAPILANMA

Batı Avrupa Rönesans ve Reform'un ardından girdiği Aydınlanma Çağ'ını sanayi devrimi ile taçlandırıyor, buna paralel yaratılan felsefe ortamında birey ve toplumun gelişmesine elverişli bir özgürlük ortamı tesis ediyordu. Özgürlük ortamı toplumu politize ediyor, bu politizasyon ise Mutlakiyet rejimlerinin, siyasal / ekonomik / dinsel tekellerinin (öyle veya böyle) çözülmesine, bunun sonunda da kuvvetler ayrımına dayalı -yasama / yürütme / yargı - öncelikle Cumhuriyet rejimlerinin- Meşruti Monarşi vb.- gelişmesine zemin hazırlıyordu. 19 uncu yüzyıl başındaki Avrupa 14, 15, 16 ncı yüzyıllara göre çok farklı bir Avrupa'ydı.

Buna karşılık Osmanlı Devleti, özellikle 1517'de Hilafetin İstanbula getirilmesiyle değişik bir zemine itiliyordu. Bu zemini oluşturan etkenlerin başında ise din faktörü geliyordu.

Hilafetin alınmasıyla birlikte egemenlik, Osmanlı Padişahının mutlak iradesi altında dinsel ve siyasal bakımdan tekelleşiyordu. Batı Avrupa'da, öncelikle İngiltere'de başlayıp tüm kıtaya yayılan "kuvvetler ayırımı" rüzgârlarına karşın Osmanlı Hanedanının takındığı dinsel / siyasal kimlikle kahredici bir otorite elde etmesi kuşkusuz, üçüncü faktörü, yani ekonomik faktörü son derece olumsuz etkiliyordu.

İslami dinsel yapının getirdiği sınırlı dünyevi yaşam -tasavvufi anlayış- kaçınılmaz olarak (zaten jeotici bir coğrafyaya sahip bulunan) Osmanlı toplum yapısında tüketime dayalı üretim zorlaması yerine, al-satçı tüccar / bezirgan yapıyı geliştiriyordu. Bu gelişme ise tüccar / bezirgan gayrimüslimleri finans bakımından güçlendirip, siyasi yaşamda etkin duruma getirirken, Halifenin dinsel dayanağını teşkil eden Müslüman tabanı ekonomik bakımdan çökerterek altından çekiyordu. Dünyevi ve uhrevi lider olan Sultan / Halife ise siyasi gücünü dayandırdığı silahlı kuvvetlerini finanse edebilmek için, kendine özgü bir vergi sistemi oluşturuyordu. Bu sistemin dayanağını ise yoksul (ki yoksulluk -kanaatkarlık- dinsel anlayışta bir erdemdi) Müslüman halk teşkil ediyor, giderek ağırlaşan vergiler her bakımdan zaaf kaynağı oluyordu. İngiltere başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri, özellikle de 16 ncı yüzyıldan itibaren Asya - Avrupa ticaretinde yeni deniz ve kara yolları araştırırken ve bu yolda keşif ve icatlar birbirini izlerken Osmanlı yönetimi (son derece anlamsız bir tutumla) inat edencesine, Katolik Roma Kilisesi'nin dinsel / siyasi yokoluşu için olanca gücüyle gayret sarfetmeye ve tüm siyasetini bu yörüngede belirlemeye devam ediyordu. Aslında Rönesans ve Reform ile hayli hırpalanmış, önemli ölçüde kendi doğal hudutlarına çekilmiş olan Roma Kilisesi siyasi ve özellikle de ekonomik bakımdan kendi kabuğuna çekilmişken -ki yeni siyasi / ekonomik güç İngiltere'de doğan siyasi / ekonomik Liberalizm idi- Osmanlı yönetiminin Orta ve Kuzey Avrupa'daki yeni oluşumları izlemek yerine İslami tutuculukla ve ısrarla, devrini tamamlamış Hristiyan / Katolik kalelere saldırması ve "Kızıl Elmayı almak" hayalleriyle tutuşması (Kızıl Elma: Roma) her bakımdan gücünü, enerjisini ve vaktini boşa harcaması anlamına geliyordu.

İşin ilginç tarafı ise Orta ve Kuzey Avrupa toplumlarının 16, 17 ve 18 inci yüzyıllarda, özellikle Osmanlıları (ve Asya'yı) bir kenara bırakıp kendi aralarında dinsel / siyasi / ekonomik bakımdan kıyasıya hesaplaşmaya girişmiş bulunmalarıydı. Bu hesaplaşmalar -100 yıl savaşları, 30 yıl savaşları gibi- birbirlerine karşı olduğu gibi, kendi içlerinde de devam ediyordu. Aslında Avrupa'daki iç çatışmalar, Osmanlı Devleti'nin her bakımdan güçlenmesi için bulunmaz bir fırsat oluşturuyordu. Ancak Osmanlı yönetimi bu fırsatı iyi kullanamıyor, bir anlamda statüyü korumakla vakit geçiriyordu.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik gücü, salt ticaret güzergahlarını elinde bulundurmasına ve Batı'ya yapılan seferlere dayanıyordu.

Ticari güzergâhlar; Doğu Akdeniz ve Doğu Karadeniz çıkışlı deniz, Önasyada ise karayolu ticaretiydi. Batı'ya ihracat Orta ve Kuzey Avrupa'ya Selanik - Viyana üzerinden, Batı Avrupa'ya ise Venedik ve Toulon üzerinden yapılıyordu. Karadeniz ticareti ise Orta ve Kuzey Avrupa'ya Tuna, Rusya'ya Kırım / Azak üzerinden gerçekleştiriliyordu. Bu işlek ticari güzergâh Kudüs - İzmir - Selanik - Viyana güzergâhı idi. Bu güzergâh üzerinde İzmir, Selanik ve Viyana Musevileri egemendi. Üstelik ticari münasebetler ister istemez siyasal etkileşimlere yol açıyordu. Örneğin Sebatay Sevi olayı (4'üncü Mehmet dönemi) Kudüs - İzmir - Selanik hattında oluşup geliyor, bu olayın sonunda meydana gelen Dönmelik meselesi İzmir - Selanik sosyal yapısını temelden etkiliyordu. Mesele bununla da kalmıyor, uzun vadede devletin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısını da sarsıyordu. (Dönmeler daha sonra Osmanlı Ticaret Oligarşisi içinde önemli bir konum kazanacaktı.)

16 ve 17 nci yüzyıllarda Selanik ve Viyana ayrı siyasal egemelik-ler altında bulunmalarına karşın büyük bir etkileşim içine girmiş durumdaydı. Bu etkileşimin temel nedeni Selanik ve Viyana kentlerinin Orta ve Kuzey Avrupa ticareti üzerinde oynadıkları roldü. Bu rolü ise Ortaçağ boyunca Orta ve Kuzey Avrupa'dan kaçıp Viyana'dan itibaren Doğu Ve Güneydoğu Avrupa'ya yerleşmiş bulunan Eskenazilerle, İber Yarımadası'ndan gelmiş olan Sefardimler oynuyordu. Üstelik Selanik'in Osmanlı, Viyana'nın ise Avusturya siyasal egemenliği altında bulunması kendine özgü bir denge oluşturuyordu. Bu denge Uluslararası Ticaret Oligarşisi açısından bir bakıma siyasal ve ticari sigorta niteliği de taşıyordu. Örneğin; merkezi gücün Selanik tüccarları üzerinde aşırı baskı tesis etmesi ihtimaline karşı Viyanalı tüccarların ellerindeki ticari olanağı baskı unsuru olarak kullanmaları ne derece olası ise, Avusturya siyasal gücünün Viyanalı tüccarları rahatsız edecek uygulamalara yönelmesi halinde Selanikli tüccarların ellerindeki olanakları kullanarak siyasal gücü etkilemesi de o denli ihtimal dahilinde bulunuyordu. Kaldı ki, Avusturya yönetiminin siyasal belirsizlik göstermesinin arkasındaki gerçek neden de Viyanalı tüccarların ekonomik gücüydü.

Avusturya 17, 18 ve 19 uncu yüzyıllar boyunca Fransa, Prusya ve Rusya arasında üçlü alternatifli siyasetler oluşturuyordu. Hansa ticaret merkezi olan Hamburg üzerinden Londra'ya kadar uzanan bir ticari etkinliğe sahip bulunan Viyana'nın denge siyasetinde Fransa ile aynı

mezhepten olması (Avusturya da Katolikti), Fransa, Prusya ve Rusya arasındaki mezhep farklılıkları da (Prusya Protestan, Rusya Ortodokstu) rol oynuyordu. Avusturya; Osmanlı'dan bir tehdit gelmesi halinde, bu ülkelerle hem tek tek (örneğin defalarca Avusturya - Rusya işbirliği yapıldı), hem de topluca dayanışmaya giriyor, destek görüyordu. Buna karşılık İngiltere Rusya ile tesis ettiği olumlu münasebetleri kullanarak, Rusya eliyle Avusturya üzerinde etkili oluyor, Viyanalı tüccarlar da bu yakınlaşmada İngiltere'nin istediği yönde rol oynuyordu.

Aslında Viyana -Londra- (Moskova) ticari münasebeti Orta ve Kuzey Avrupa'yı güneyden, doğudan ve kuzeyden kuşatması bakımından büyük önem taşıyordu. Başta Prusya Krallığı olmak üzere Cermen Prenslikleri bir de doğudan Ortodoks Ruslar (Slavlar) ve Batı'dan Katolik Franklar tarafından kuşatılınca, İngiltere'nin siyasal taleplerini kabullenmek zorunda kalıyorlardı.

Ticaret güzergâhları üzerindeki bu siyasal ve ekonomik yapılanmalar Osmanlı'nın Batı ile ilgili siyasetlerinin oluşumunda son derece önemli bir rol oynuyordu. Nitekim Osmanlılar Fransa ile olumlu ilişkiler geliştirerek hem Katolik dünyaya nüfuz ediyor, hem de Cermenleri ve Rusları batı'dan kuşatıyorlardı. Diğer taraftan yine Fransa ile tesis edilen olumlu ilişkiler sayesinde İngiliz siyasal ve ekonomik gücü tehdit ediliyordu.

Osmanlı Devleti'nin Batı hudutlarındaki en önemli hasımlarını Ortodoks Sırplar (Slav) ve Avusturyalılar oluşturuyordu. Buna karşılık Avusturyalılar Osmanlılara karşı, hem Slav kökenli Sırplarla hem de aynı kökenden gelen Ruslarla işbirliği yapıyorlardı. Ruslar Avusturyalılarla, Protestan Prusyalılara karşı da işbirliği yapmayı yeğliyordu.

Sırplar Osmanlı yönetiminin her zaman başını ağmıyordu. Kaldı ki Osmanlılar Trakya'ya ayak bastıkları andan itibaren sürekli olarak Sırplarla boğuşmak zorunda kalıyorlardı. Zaten Katolik dünyanın baş-başa bırakması sonucu Osmanlı Devleti kuruluş evresinde hızla Sırp egemenliği aleyhine genişliyordu. Bu durum ise Katolik Roma Kilisesiyle Katolik Cermenleri geniş çapta rahatlatıyordu. Zira Bizansm egemenliği altındaki Sırplar doğudan baskıya maruz kalmadıkları için batı ve kuzeylerindeki Katolik kavimleri taciz ediyor, yağmalıyor, kasaba ve köylerine saldırıyorlardı. Böylece Suplardan yılan Katolik kavimler onları egemenliği altına alan Osmanlı Devletini o denli yadırgamıyorlardı.

Ancak Osmanlı Devleti Rumeli'de giderek durumunu pekiştirip,

kalıcı bir kimlik kazandıkça duyulan rahatsızlık artıyor, bu kez de Osmanlı akıncıları Sırp'ların bıraktığı rolü üstleniyorlardı. Dahası Osmanlıların egemenlik kurdukları Ortodoks dünyanın hudutlarının en uç noktasına dayanana kadar seyirci kalan Katolikler, bu andan itibaren rahatsızlık duymaya başlıyorlardı. Nihayet Kanuni Sultan Süleyman'ın 1529'da Ortodoks hudutları aşarak Katolik bir kent olan Viyana'ya el atmasıyla adeta bardak taşıyordu. Birinci Viyana kuşatmasıyla birlikte Osmanlı aleyhine alarm zilleri çalmaya başlıyor, İkinci Viyana kuşatmasıyla birlikte de çöküş hızlanıyordu.

Birinci Viyana Kuşatması aslında, Orta ve Kuzey Avrupa'nın en sıkıntılı döneminde gerçekleşiyordu. Dinsel Reform hareketlerinin ve bu Reformdan kaynaklanan çatışmaların doruğa ulaştığı bir aşamada Osmanlı Ordusu'nun Viyana'yı kuşatması, Orta ve Kuzey Avrupa'da şok etkisi yaratırken, henüz dinsel / siyasi gücünü yitirmemiş olan Roma Kilisesi'ni de harekete geçiriyordu. Nitekim Hristiyan dünya, yıllar sonra sınırlı da olsa bir "Haçlı Ruhu" ile Viyana'nın imdadına koşuyordu. Osmanlı Ordusu şehri kuşatmaya başlarken Bavyalı Philip Palgrav, Salm Kontu Nikola, Süvari Kumandanı Roggendorf, Kont Zriny ve Paul Backics kumandasındaki Cermen ve İspanyol kuvvetleri kente girmeyi başarıyorlardı. Asırlar sonra Katolik dünya yeniden Müslüman bir orduya karşı harekete geçiyordu ve bunun nedeni Kanuni Sultan Süleyman'ın Katolik mezhebine bağlı önemli bir ticaret kentini kuşatmasıydı.

Osmanlı Padişahının Viyana'yı kuşatmasının görünürdeki tek nedeni Avusturyalı Ferdinand'ın Budin üzerinde hak iddia etmesiydi. Nitekim Sultan Süleyman bu seferinde, önce Budin'i alıyor, ardından Ferdinand'ı ele geçirmek amacıyla Viyana üzerine yürüyordu.

Aslında Viyana kuşatmasının nedeni sadece Ferdinand'ı cezalandırmak değildi. Birinci Viyana seferinin kökenleri 1524 de meydana gelen Yeniçeri isyanına ve bu isyanın sonuçlarına dayanıyordu.

Yavuz'un ölümü üzerine tahta oturan Kanuni'nin yaptığı ilk iş Rodos üzerine sefer açmak oluyordu.

Servetlerine tamah edilerek 1307'de Fransa Kralı Philippe Bel (Güzel Filip) tarafından Paris'te Büyük Engizisyon Hakimine teslim edilerek lime lime edilen gizemli Templiers Şövalyelerinin bir kalesi olan Rodos'taki St. Jean Şövalyeleri (Şövalye - Papaz - Çilekeş Keşişler) Osmanlı Ordusu'na karşı müthiş bir hırsla direniyor ve büyük kayıplar verdiriyorlardı. Nitekim az bir güçle 115 bin kişilik Osmanlı

Ordusunu püskürtüyorlardı. Bunun üzerine ikinci bir kuvvetle Adaya gelen Sultan / Halife, yenilgiye uğradıktan sonra isyana yeltenen ordusuna karşı bir nutuk çekerek onları aşağılıyordu. Bu konuşması aslında Osmanlı Ordusu'yla birlikte, Osmanlı Devleti'nin de çöküş evresine girdiğini ilan ediyor, adeta yokoluşu 400 yıl önceden haber veriyordu. Kanuni Sultan Süleyman, afra ve tafrasından 400 yıl daha yanına varılmayacak olan Osmanlı Ordusu'na şunları söylüyordu: **"Bre namertler, sizlere erler demeye dilim varmaz, erlikten sizde ne kalmış ki? Baka sizler misiz o Türkler ki savaşlarda üstgelmek öz dileği ola? Gerçi kalıbınız ve kılığınız gören vahşi cimdiler sanır, amma özünüzde şecaat ateşin çoktan sönmüş görürüm; koç yiğitliğiniz lafta mı kalmış? Kahpeler denlu er meydanın bırakıp kaçmak mı dilersiz? Hayf, sizlere ne diye güvenmişim? Türk soyunun yenilmez gücü, yılmaz yiğitliği, kangınızda var? Arapları, Acemleri, Suriyelileri, Mısırluları, Sırları, Macarları, Bulgarları ve Epir ve Makedonya ve Trakya taifesini yenenler, Genderi feth edenler sizden olmasa gerek! Cihada and içtiğinizi, ulu'l emre itaa borcunuzu, yurdumuzu kannezhinizi, Atabe-i Seniyeme kulluğunuz yaman feramış kılmışsınız. Şevketi Hümayunumu kaygusuz bir kez hatıra getirmezsiz de bir can kaygusun güdüp yüreksiz avretler misilhlı savaştan yüz çevirirsiniz; bre sizler bundan öte asker kullarım olmak şanından cüda kalmak mı murad edersiz? Evinizde, barkınızda sulh eyyaminın safasın sürerken Rodos adını her ki-mesne kim bezminize anardı, sizler ol dem cuşan olup yiğitlik satar ve kaleyi bir hamlede fethetmek sevdasın güderdiz; o bahadırılıklarınız laf ü güzaf-ta mı kala? Vakterişip erliğiniz denemek dilerim; kahraman bildiklerim kalpazan olduğun gördüm. Ya siz bu hisarın kapılarına karşı rayetlerinizi rakzettikte leşker-i adayı ol dem size teslim olur mu sandımzdi? Bu fikr-i batılı ser-i bimağzı-nızdan kal'etmek gerekir. Bu kalenin derununda zorlu canacarlar yer tuttuğun hatırdan nişyan tutmalısınız ki o küffar-ı bedgirda-ın aman dilemesi hayli mihen ü meşak ile mücahit kullara müyesser olur. Pes imdi kangı sūka-ı hunharın vafır gayretler ibraz birle dişlerin sökmek ve boynuna boyun-dururh vurmak merd olan kimesneye nasip olmanız ki orduyu hümayunun işlen belde-i küfrün fethinden aciz kala? Öylesine azm ü niyyet buyur muşum ki ya cezire-i Rodos dahil-i kalemrev-i fermanım olur, ya ömr-i şevketim bu kalenin pişinde dem-i vapesin bulur. Bu cihad uğruna iç-**

tiğimiz andı tutmasam taam, tahtım, canım, başım ve bilcümle saltanat ü satvetim hak ile yeksan ve lanet-i ilahiye ile perişan olmak yeğdir."

Sultan / Halife Süleyman'ı bu denli ağır konuşuran neden sadece Rodos Kalesi'nin alınmaması değil, Osmanlı Ordusu'nun savaşma gücünü yitirmeye başlamış bulunmasıydı. Nitekim Rodos'taki beceriksizliğin altındaki neden, iki yıl sonraki isyanda ortaya çıkacaktı.

Padişahın devamlı, Muhafız Birliği niteliğindeki Yeniçeri Teşkilatı daha Sultan Orhan zamanında ihdas edilmişti. Ahi sosyal tabanı ve dolayısıyla bu dünya görüşü üzerine, devşirme yöntemi esas alınarak kurulan Yeniçeri Ocağı kendine özgü yapısı ile Osmanlı Devleti'nin dayanağını teşkil eden esnaf yapısının ve sermayesinin o denli de dışında değildi. Nitekim Yeniçerilerin seferlerde elde ettiği ganimetler, aldıkları bahşış ve ulufeler bir yandan çarşı esnafıyla ekonomik bağ kurarken (ki bu işin ucu tüccar kitlesine kadar dayanıyordu) diğer taraftan tefe piyasasına kadar uzanıyordu. Bu bağ ve uzantılar, özellikle İstanbul'un fethiyle başlıyor, zaman içinde ta derinlere nüfuz ediyordu.

Nitekim, 1524'de ayaklanan Yeniçeriler İstanbul'un altını üstüne getirirken, inatla kentteki Musevilerin varlığını yağmıyorlardı. Zira paralarını tüccar / bezirgan Musevilere veren Yeniçerililer, onların, kendilerini aldattıklarını varsayıyor ve hırslanıyorlardı. Yeniçeriler paralarını Musevi tefecilere vermek zorundaydılar. Çünkü kendilerinin ikinci bir işle (askerlik dışında) uğraşmaları yasaklanmış bulunuyordu. 1524 yılında meydana gelen isyan sonunda Yeniçerilerle ilgili önemli kararlar alınıyor ve değişiklikler yapıyordu.

Sultan / Halife, Yeniçerilerin ayaklanması ve yağmaya girişmesi karşısında duruma fiziki güç kullanarak el koyuyor, üç Yeniçeriye kendi elleleriyle parçalıyor, onun bu kanlı gösterisiyle isyan bastırılıyordu. Padişah Yeniçeri Ağasıyla bir çok Sipahi ümeranın boyunlarını vurduruyordu ama, önemli tavizler vermeden de yapamıyordu. Bu tavizlerin başında Yeniçerilerin evlenmelerine ve nerede isterlerse orada ikamet etmelerine izin vermesi geliyordu. Ancak tavizler bununla bitmiyor, Yeniçerilerin başıbozuk zenaatlerine girmelerine de izin veriyordu. Böylece Yeniçerilere, çarşı / pazar piyasası resmen açılıyor, askerlik ikinci plana düşüyordu. Bu yeni oluşumla Yeniçeri üzerinde ikinci bir otorite tesis ediliyordu. Birinci otoriteyi Sultan / Halifenin dinsel / siyasal iradesi oluşturuyor, ikinci otoriteyi ise iktisadi gerçekler ve tüc-

car / bezirgan karakterli finans güç teşkil ediyordu. Kaldı ki ilk görevi savaşmak ve bu yönde eğitim görmek olan Yeniçerilerin esnaflıkla uğraşmaya başlamaları onları dünyevi yaşama çekiyor, savaşkanlığın yerini ise çifte ahlaklı dışa karşı dindar, içerde sefih bir yaşam biçimi alıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Yeniçerilere verdiği tavizlerin arasında Yeniçeri mevcudunun 20 bin'e çıkarılması ve yaşlanan Yeniçeriler için bir Tekaüt Sandığı kurulması da yer alıyordu. Tabii bu tavizler de Osmanlı Ordusunda önemli değişikliklere yol açıyor, savaşma gücünün yanı sıra askerlik disiplinine de ağır darbeler indiriyordu. Nitekim Rodos Seferinde Sultan / Halifenin aşağılayıcı nutkuyla harekete geçip bir kaç bin kişilik Rodos Adası'nı fetheden Yeniçeriler, bundan 5 yıl sonra Viyana'dan yenik, perişan ve bozguna uğramış bir halde ilk kez "eliböş" dönüyordu. Osmanlı tarihinde dönüm noktası niteliği taşıyan bu yenilgiye bir çok gerekçe aranıyordu. Kimi hava koşullarını-gerekçe gösteriyor, Ekim ayında kar yağması nedeniyle Yeniçerilerin ve hayvanlarının "üşüdüğünü" iddia ediyordu. Kimi Budin'in teslim olması nedeniyle Yeniçerilerin yağmalamasına izin verilmediğini bu nedenle Osmanlı Ordusu'nun işi ağırdan aldığını ileri sürüyordu. Kimi de açlığı, hastalığı bahane ediyordu.

Aslında gerçek çok farklıydı. Osmanlı Ordusu'nun gücü, Ortadoks hudutların ötesine ulaşamıyordu. Gücü bu kadardı. Kuruluştan itibaren 200 yıl İmparatorluğun yaşlanmasına yetmişti. Çünkü, Osmanlı Devleti kazandığı teokratik kimlikle, ticaret güzergahının en önemli ve yaşamsal noktalarındaki tüccarları ürkütüyordu. İktisadi gücü ve ticaret güzergahlarını, mali bakımdan egemenliği altında tutanlar, İstanbul'un kibleye dönmelerinden yeterince rahatsız olmuşlardı. Viyana'yı da kibleye çevirtmezlerdi. İşte bu nedenle Osmanlı'nın sihiri bozuluyor, daha 1529'larda Avusturya ovalarını 20 ile 40 bin arası Osmanlı askerinin cesedi kaplıyordu.

Orta ve Kuzey Avrupa ile İngiltere ve İtalya'da adeta dünya yeniden kurulurken (Dinsel Reform ve Rönesans, dünyevi yaşamı kamçılıyıp, Protestanlık, Kalvinistlik ve Anglikanlık yeni felsefi açılımların kaynağı olurken) Kanuni Sultan Süleyman da kanun önünde din ve ırk farkını kaldırıyor, herkese (gayrimüslim herkese) ticaret yapmak özgürlüğünü tanıyordu.

Siyasi Egemenlik Üzerine Ermeni-Musevi Rekabetinin Başlangıç Zamanları

Bizans İmparatorluğu'nun özellikle son dönemlerinde, İstanbul'da çok az sayıda (parmakla sayılacak kadar) Ermeni bulunuyordu. Gerçi Perada küçük çapta Musevi kolonisi vardı ama, önemli kısmı Gregoryan, sınırlı bir bölümü de Katolik olan Ermeniler siyasal irade tarafından kesinlikle dışlanmış durumdaydı.

Zaten Bizans İmparatorları ve Ortodoks halk, kendini birinci sınıf egemen olarak görüyor, Ortodoks olmayan Hristiyanlarla Musevileri aşağı sınıflar kabul ediyor, onların her şeylerine el koymayı, mal mülk ve servetlerini yağmalamayı kendilerine bir hak olarak görüyorlardı.

Ortodoks Rumlarla, Gregoryan / Katolik Ermenilerin arası 451'de açılıyor, bir daha da düzelmüyordu. İşte bunun bir sonucu olarak Türklerin Anadolu'ya girişi, Musevilerin olduğu gibi Ermenilerin de işine geliyordu. İşin en ilginç tarafı ise bir doğu kavmi olan Ermeniler de Türklerin Önas-ya'da ilerlemesiyle birlikte batıya doğru ilerleme olanağı buluyorlardı. Bunun bir sonucu olarak Osmanlıların İstanbul'u almasıyla birlikte Ermeniler bu ticaret merkezine yerleşme olanağına kavuşuyorlardı.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla birlikte kentte bir yandan Musevi nüfusu artarken, diğer taraftan Bursa'daki Ermeni Piskoposu Ovakim, beraberinde çok sayıda aileyle İstanbul'u, yerleşiyordu. Bu bakımdan İstanbul'un fethi Türkler kadar Ermenileri de sevindiriyordu. Fethi izleyen ilk dönemde İstanbul'a daha çok zenaatkar, mimar ve ziraatçı Ermeniler geliyordu. Bunların arasında az sayıda tüccar da bulunuyordu. Unutmamak gerekir ki aynı dönemde uluslararası ticaret güzergahı üzerinde Musevi tüccar / bezirganları egemenlik tesis etmiş durumdaydılar. Kısacası ticaret, onların kontorlül altında sayılırdı. Gerçi yağmacı ve haraççı Bizans devleti çöküyordu ama bu kez de Musevilerin karşısına ticarete ve ekonomide önemli bir alternatif oluşturabilecek yeteneğe sahip yeni bir kavim, Ermeniler çıkıyor-

du.

Ermenilerle Musevilerin ortak bir yanı bulunuyordu. Ermeniler de Museviler gibi birliklerini ve varlıklarını din sayesinde sürdürüyor, bu bakımdan cemaatlerin ortak karakterini yansıtıyorlardı. Her iki kavim de siyasal egemenliğe gereksinim duymuyor (belki de nüfus dezavantajı nedeniyle) başka kavimlerin siyasal egemenliği altında ekonomik faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Museviler (Bezirganca) al-sat işleriyle uğraşıp tefecilik yaparken Ermeniler hem ziraatle, üretim ve ze-naatkarlıkla uğraşıyor, hem de önemli bir finans güç teşkil etmelerine yol açan kuyum / sarraflık işiyle iştigal ediyorlardı. Museviler spekülatif işlerle büyük kazanç sağlayıp özellikle tefecilik nedeniyle sert eleştiri ve kanlı saldırılara hedef oluyorlardı. Ermeniler ise kuyumculuk, sarraflık, çeşitli zenaatlar ve mimarlık nedeniyle diğer kavimler karşısında daha sempati uyandırıyorlardı.

Kaldı ki bu Ermeniler arasında çok sayıda Musevilikten dönmüş, bir anlamda "dönme" Ermeniler de bulunuyordu. Tarihi kayıtlara göre son Ermeni Kralları Mezopotamya üzerine yaptıkları seferler sırasında çok sayıda Musevi'yi esir almış, Kilikya bölgesine getirmişlerdi. Bu Musevi esirler daha sonraları din değiştirerek Hristiyan olmuş ve Ermeni topluma karışmıştı. Ancak din değiştirerek Ermenileşen Museviler ticari yeteneklerini muhafaza ederek Asya - Avrupa ve Karadeniz - Akdeniz ticaret güzergahları üzerinde etkinlik kazanmış, diğer iş ve sanat kollarında da gelişerek bölgesel ekonomik güç haline gelmiş bulunuyorlardı.

İstanbul'a ilk gelen Ermeniler arasında mimar ve kuyumcu sayısı fazla değilken (ki bunlar daha çok Karaman ve Kilikya'dan gelmişlerdi) 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferiyle bu sayı giderek artıyordu. Yavuz Sultan Selim Tebriz, Erzurum, Kemah, Muş, Sivas ve Erzincan'dan çok sayıda Ermeni'yi İstanbul'a naklediyordu. Ama asıl sarraf, tüccar ve ekmekçiler Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a geliyorlardı. Kanuni özellikle İran, Azerbaycan, Gürcistan ve Karadeniz ticaretinde etkili olan Van, Eğin ve havalisindeki tanınmış tüccar ve kuyumcu Ermenileri İstanbul'a sevk ediyordu. Bunların arasında devrin en tanınmış kuyumcularından Baba Zeron Kazasyan, gümüşçü Kasbar ve Zilci Kardeşler bulunuyordu. Keza, Kemaliye'den (Eğin) getirilen ünlü sarraflar arasında sarraf Sarı Garabet Ağa yer alıyordu. Garabet Ağa daha sonra ekmek ihtiyacını karşılayacaktı. Sarı Sarrafın amcaoğullarından Boğos Kalfayan Türkçe ve Türk ede-

biyatında önemli bir yer edinecekti.

Ancak Kanuni Sultan Süleyman zamanında İstanbul'a getirilen bu Ermeniler çeşitli alanlarda etkinlik kazanırken özellikle kuyumculuk, altın - gümüş işleri ve sarraflık yapımları ekonomik bakımdan daha bir güçlenmelerine neden oluşturdu. Bu güçlenme ister istemez Ermenilerin de siyasal etken haline gelmesine yol açıyordu. Üstelik siyasal etkinlik belli bir aşamada Musevi - Ermeni rekabetine (çekişmesine) dönüşüyordu. Bu rekabet ise Osmanlı egemenliği ile de sınırlı kalmıyor, sınırların dışına, Avrupa'ya taşıyordu.

Nasi - Fransa Çekişmesi

Hiç kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin kuruluş evresinden 17'nci yüzyılın ortalarına kadar siyasal iradenin en gözde (gayrimüslim) cemaati Musevi cemaatıydı. Bunun en önemli göstergesi ise özellikle İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa bağlantılarını (Dış İşleri ve ticaret bakımından) Musevilerin kurmasıydı. 16'ncı yüzyılda bu ilişkilerde Nasi ailesi (Mendes) başrolü oynuyordu. Nasi'ler Portekizli bir Konverso (Hristiyan dinine geçmiş fakat Museviliğini koruyan - Batı'da dönme) ailesiydi. Nasi Ailesi muazzam bir servete sahipti ve Avrupa'nın en önemli hükümdarlarıyla özel dostluklar kurmayı başarmıştı. Siyonizmden 350 yıl önce Filistin'de, özerk bir Musevi Kolonisi kurmayı da tasarlayan ailenin en tanınmışları Banker Francisco Mendes - Donna Grazia Nasi, Donna'nın İstanbul'a yerleşmiş bulunan yeğeni Don Yasef Nasi (Hristiyan adı Joao Miguez) idi.

Kutsal Roma İmparatoru V'nci Charles'ın spor arkadaşı olan Yasef Nasi (Joseph) 1554 yılında Portekiz'den İstanbul'a gelerek buraya yerleşiyor ve sünnet oluyordu. Avrupa siyasetini iyi bilen Yasef Nasi, Osmanlı Devleti'nin maliye ve dışişlerinde sözü geçen önemli bir danışmanı durumuna geliyordu. İleri görüşlü bu Musevi daha Kanuni za-

manında geleceğini parlak bulduğu (Roksellan'ın oğlu) Şehzade Selim (Sarı) ile Kütahya'da yakın dostluk kuruyor, ondan Franci Bey unvanını alıyordu.

Yasef Nasi, Nasi ailesine büyük zarar veren Fransa ve Venedik'i affetmiyor, saray üzerindeki etkinliğini bu ülkelerin aleyhinde kullanıyordu. Ancak bunun altında yatan asıl neden Katolik Fransa'nın Musevilere karşı katı tutumunu sürdürmesine karşın, siyasal ve ekonomik Liberalizmin temelini atıldığı İngiltere'nin, Musevilerle ticari ilişkileri geliştirmesiydi. Nitekim Nasi 150 bin Dukalık borcu bahane ederek Fransa aleyhine siyasal faaliyete bulunmasını meşrulaştırıyor, buna karşılık İngiltere ile ticari ve siyasal ilişkilerin geliştirilmesine de çaba sarfediyordu.

Ancak Nasi'nin bu davranışına karşı Fransa da boş durmuyor, Fransa'nın İstanbul'daki elçisi, Divan Toplantılarına katılan Nasi'nin konuşulanları, Fransa'nın düşmanı İspanya'ya iletmesini yayıyor ve şikayet ediyordu. Kanuni'nin ölümünden sonra 2'nci Selim (San) tahta oturuyor ve-dostu Yasef Nasi'yi de Naksos Dükü yapıyordu. Nasi böylece Kartaca Deniz İmparatorluğu'nun mirasçısı Naksos, Andros, Antiparos, Milo ve diğer Ege Adaları'nın Bey'i oluyordu. Nasi'nin Padişah üzerinde o denli bir ağırlığı vardı ki, (Fransa'dan ailesinin alacaklarını tahsil etmek amacıyla) padişahı sağladığı bir fermanla Osmanlı limanlarında bulunan Fransız gemilerine el koyuyordu.

Nasi'nin şansı Kıbrıs'ın fethi sırasında dönüyordu. 2'nci Selim, Nasi'ye Kıbrıs Krallığını vaad ediyor, o da Venedikle ilgili gerekli istihbaratı yaparak en uygun zamanda Kıbrıs üzerine donanma göndermesini sağlıyordu, nitekim Osmanlılar 1571'de Kıbrıs'a egemen oluyorlardı. Ancak bu dönemde saray üzerinde etkisi artmaya başlayan bir başka Musevi ailesi Eskenazi Lobisi Yasef Nasi'nin Kıbrıs Kralı olmasını engelliyordu. Bu lobi ise Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa üzerinde etki tesis ediyordu. Sokullu Mehmet Paşa, Türk Donanması'nın Laponte'de önemli bir savaş kaybetmesini bahane ederek Venedik ile olan ilişkilerin yönetimini Nasi'den alıyor ve bu işe Salomon Ben Natan Eskenazi'yi tayin ediyordu. 2'ci Selim'in ölümünden sonra ise Sokullu - Ben Eskenazi grubu Nasi'leri tamamen devre dışına çıkarıyorlardı. İş bununla da kalmıyor, 3'üncü Murad, Sokullu'nun telkinleriyle Nasi'nin servetine el koyuyordu.

Osmanlı Devleti'nde bu denli ön plana çıkan Yasef Nasi, Musevi tarihinde daha da önemli bir rol oynuyordu. Geliştirdiği "Tiberya Pro-

jesi" eylemci Siyonizmden asırlarca önce Filistin'de özerk bir Musevi devleti kurmayı amaçlıyordu.

Nasi çok akıllıca bir politika izliyor, diğer ülkelerle Osmanlı Devleti arasında, devletten devlete siyasal ilişkiler tesis edilmesinde aktif rol alırken, Liberal rüzgarların etkisindeki İngiltere ile ilişkileri kendi özel münasebetleriyle sınırlı tutuyordu.

Buna karşılık Nasi'nin yerini alan Salomon Ben Natan Eskenazi'nin danışmanlığı sırasında, diğer ülkelerle birlikte İngiltere ile de devletten devlete siyasal ve ticari ilişkiler kurulup gelişmeye başlıyor, fakat bu konuda asıl rolü Portekizli Alvaro Mendes oynuyordu. Ben Natan Eskenazi, Alman asıllı bir Musevi'ydi. Krakovda tıp tahsil etmiş, Polonya Kralı 2'nci Sigismund'un dostluğunu kazanmıştı. İstanbul'da yerleştikten sonra Venedik Elçiliği'nin hizmetinde çalışıyor, fakat bir müzakere sırasında Osmanlıların tarafını tutarak Sokullu Mehmet Paşa'nın gözüne giriyordu. Eskenazi önce Venedikle barış görüşmelerini yürütmeye memur ediliyor, daha sonra Polonya Krallığı'na Catherine de Medici'nin oğlu Henri'nin seçilmesi için Osmanlı yönetimini ikna ediyordu. Ancak Eskenazi bu siyasetleri kotarıken hep o ülkelerdeki Musevi cemaatlerinin güvencesini ve menfaatini gözetiyor, bu yönde Osmanlı Devleti'nin siyasal gücünü kullanıyordu. Eskenazi, Fransa ile Osmanlı Devleti'nin münasebetlerinin düzeltilmesine de-aracılık ediyor, fakat Babıali ile mütareke yapmak isteyen, hatta kendisine bir de rüşvet teklif eden İspanya'nın önerisini reddediyordu. Dahası İspanyollar aleyhine bir anlaşma hazırlayarak kabul ettiriyordu.

Asıl adı Salomon Aben Yaeş olan (Hıristiyan adıyla) Alvaro Mendes, ticari başarılarından ötürü Portekiz Kralı'nın güvenini kazanıyordu. Yasef Nasi'nin akrabası olsa Portekiz Konversolarından Mendes siyasal bilgisi, zenginliği ve asaleti sayesinde Avrupa'nın büyük hükümdarlarıyla tanışıyordu. Nitekim İngiltere Kraliçesi 1 'inci Elizabeth ve Fransa Kralı III'üncü Henri ile doğrudan ilişki kuruyordu. Hatta taht sorunlarında arabulucu rolleri oynuyordu. İstanbul'a gelmeden önce Selanik'te Museviliğe dönen ve Salomon Aben Yaeş adını alan Mendes, bundan sonra İspanya'ya karşı bir Osmanlı - İngiliz ittifakı kurmak için çalışıyordu. Yaeş, Kraliçe Elizabeth'in özel doktoru Rodrigo Lopez ile akraba olması nedeniyle İngiltere Sarayı'nda ne olup bittiği konusunda sürekli ve sağlıklı istihbarat alıyor, Kraliçe ile doğrudan mektuplaşma olanağı buluyordu. Yaeş'in Kraliçe ile doğru-

dan mektuplaşması İstanbul'daki İngiliz Elçisi Edward Barton ile arasının açılmasına neden oluyordu. Bu arada Lopez'in adı bir suikast teşebüsüne karışınca Yaeş'in sarayla münasebeti kesiliyor, buna rağmen Osmanlı - Macar Savaşı'nda İngiltere'nin tarafsız kalmasını sağlıyordu.

Yaeş, İstanbul'a yerleştikten sonra Midilli Dükü payesini alıyor, bu arada da Yasef Nasi'nin "Tiberya Projesine" destek verip, oğlu kanalıyla katkıda bulunuyordu. Osmanlı Sarayı ve siyaseti üzerinde etkili olan Musevilerden biri de Bayan Ester Kira idi. Kira, Padişah 3'üncü Murad'ın gözdesi Venedik asıllı, Hristiyanlıktan dönme Safiye Sultan'ın yakın arkadaşası ve sırdaşı durumunda bulunuyor, sık sık saraya girip çıkıyordu. Ester Kira bu kanaldan Padişah üzerinde de etkili oluyordu. Nitekim 1580'lerde Venedik lehine ticari ayrıcalık sağlayan bir anlaşmanın yapılmasında Kira önemli rol oynuyordu. Buna karşılık mükafat olarak Venedik'te kendi menfaatine bir piyango düzenleniyordu. Ünlü iş adamı Eliya Handalı'nın eşi olan Ester Kira bu ilişkilerine dayanarak ailesine de maddi çıkar sağlıyordu. Örneğin, oğulları vergiden muaf tutuluyor, büyük oğlu İstanbul gümrüğünün yönetimini elinde bulunduruyordu.

Ancak Ester Kira'nın girişimleri bununla da kalmıyor, ordu işlerine de el atıyordu. Örneğin Sipahi beyliklerinin dağıtımında rol oynuyor; Yeniçeri Ocağı'nın yapısı üzerinde etkili oluyordu. Paralarını Musevi tefecilerin işlettiği Yeniçerilerin, aşırı serveti nedeniyle dikkatini çekmeye başlayan Kira, ünlü düğün sonucu cambazların Yeniçeri Ocağı'na yazılımları konusunda arabuluculuk yapıyordu. Kira servetini arttırıp siyasal etkinlik kazanırken ülke ekonomik kriz içinde bulunuyordu. Bu kriz sonucu para değer kaybediyor, Sipahi maaşlarının satın alma gücü düşüyordu. Buna bir de Ester Kira'nın yakınlarına çıkar ve ayrıcalık sağlaması, bu yoldan servetini attırması eklenince Sipahi ve Yeniçerilerin aradığı sorumlu bulunuyordu. Ayaklanma sonucu, mevkiini borçlu olduğu için Kira'yı saklayan Kaymakam Halil Paşa'nın konağı basılıyor, Musevi kadın ve iki oğlu parçalanarak öldürülüyor, üçüncü oğlu ise Müslüman oluyordu.

Ancak Kanuni devrinde ticaretle tanışan Yeniçeri Ocağı, Sami kökenli tüccar, bezirgan ve tefecilerin bu tür uygulamalarıyla giderek bozuluyordu. Tefecilerden gelen faiz gelirinin tadına alışan askerler, Musevilerle bu tür ilişki geliştiriyor, bankerler faiz borucunu ödemeyen tüccarlara karşı Yeniçerileri bir tür tahsildar olarak kullanıyorlardı.

Ancak ilerde Yeniçeriler Musevi tefeci, tüccar ve bezirganlarla zorla "dostluk"lar kuracak, onlara az para verip çok gelir sağlayacak, sağlayamadıkları zaman da Musevi mahallelerini ateşe verip yağmalayacaklardı. Osmanlı padişahları ise soysuzlaşan bu ilişkilerden rahatsızlık duyuyordu. Zira devletin temel ayaklarından birini oluşturan siyasal gücün altındaki düzenli ordu dokusu bozuluyor, ordunun dokusunun bozulması ise devletin asıl gücünü oluşturan ticari düzeni sarsıyordu.

Kaldı ki 17'nci yüzyıla girerken Orta ve kuzey Avrupa Rönesans ve Reformun somut olumlu sonuçlarını görüyor, üretim düzenli bir biçimde artıyor, dünyevi yaşam giderek kök salıyordu. Dahası, hammadde kaynaklarına ulaşan yeni ticaret güzergahları bulunuyor, kısacası dünya değişiyor, giderek küçülüyordu. Buna paralel olarak, Yeniçerilerin tüccarlarla (bezirgan ve tefecilerle) giderek dejenere olan ilişkiler kurmalarından rahatsızlık duyan Osmanlı yönetimi, bütün ilişkilerinde önce kendilerinin, sonra da ülke içindeki ve dışındaki cemaatlerinin çıkarlarını ön planda tutan Museviler hakkında olumsuz bir tavır takınmaya başlıyorlardı. Bu olumsuz tavır ise altın, gümüş ve ticaret işinden büyük servetler kazanarak ekonomik güç haline gelen aydın ve tüccar Ermenilerin işine yarıyor, onları giderek Musevilerin alternatifi haline getiriyordu. Nitekim bu alternatifleşme 18'inci yüzyılda büyük bir rekabete, 19'uncu yüzyılda ise kanlı hesaplaşmalara, siyasal ve ekonomik alanda entrika ve kavgalara dönüşecekti. Ancak Ermeni - Musevi hesaplaşmasından önce daha, 17'nci yüzyılın başında Osmanlı yönetiminde kanlı çatışmalar meydana geliyor, irin toplayan "Yeniçeri çıbanını" ilk farkedenden Sultan / Halife 2'nci Osman (Genç Osman) bu ortamda yaşamını yitiriyordu.

İŞİĞİN SÖNDÜĞÜ ANLAR

16'ncı yüzyılın sonuna kadar Osmanlı ekonomik zemininde Musevilerin deniz yolu ve batı (Rumeli) karayolu üzerindeki egemenliğine karşın Ermenilerin, Önasya'nın doğusundaki iktisadi konumlarını muhafaza etmesi, İmparatorluğun sosyoekonomik yapısı üzerinde oluşturduğu denge ve bu dengenin korunması bakımından büyük önem taşıyordu. Ancak Osmanlı siyasal güç ve amaçlarının batıya kayması, buna paralel olarak Osmanlı siyasal gücünün batıda, kendisinden önce oluşan iktisadi alt yapıyla özdeşleşmesi, Önasya'nın doğusundaki sermaye bakımından da çekici hale geliyordu. Böylece Osmanlı siyasal iradesinin teşvikiyle bu önemli ekonomik güç de batıya kayıyordu. Ancak zenaatkar, kuyumcu ve tüccar kadrolarla birlikte, sermayenin de batıya kayması, Osmanlı Devletinin ekonomik dengesini bozuyor, doğudaki ticaret ve iktisadi yaşam zayıflamağa nihayet durmaya başlıyordu. Buna bir de İran ile yapılan savaşlar eklenince, başlangıçtaki sermaye ve seçkinler göçü, 17 nci yüzyılın başından itibaren yoksul halkın da göç kervanına katılmasına neden oluyordu.

Doğu'da, ekonomik düzenin bozulmasıyla başlayan göçler ise kaçınılmaz olarak İstanbul'a yöneliyor. Osmanlı Devleti'nin başkentini tehdit ediyordu. Bu göçler, 17 nci yüzyıl boyunca devam edecek, hem İstanbul'da hem de Önasya'nın derinliklerinde kanlı ve sürekli ayaklanmaların nedeni olacaktı. Kaldı ki daha 17 nci yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin başkentinde meydana gelen olaylar, ekonomik sarsıntıya bir de siyasal zaafi ekliyordu. Siyasal zaafa yol açan olayla-

nn en belirgin örneğini ise Genç Osman Vakası oluştuyordu.

Yeniçeri Ocağı'na alınan askerler başlangıçta gayrimüslim çocukları devşirilerek alınırken, Yeniçerilerin edindiği servet Müslüman unsurların da iştahını kabartıyordu. Nihayet Müslümanların da Yeniçeri Ocağı'na yazılmalarına izin veriliyordu. Ardından bir de Yeniçerilerin "başibozuk zenaatlarında" çalışmasına izin verilince, bu kurum durmadan gelir-gider kâr-zarar hesabı yapan bir ticari ocağa dönüşüyor hem savaşıma arzusunı, hem de savaşıma gücünü yitiriyordu.

Kaldı ki Yeniçerilerin bu denli para işleriyle uğraşmaları onları, payitahttaki tüccar/tefecilerle işbirliğine itiyordu. Bu itilme sonucu İstanbul'daki gayrimüslim tüccar ve tefeciler, Yeniçeriler üzerinde tesis ettikleri kontrolle Yeniçerileri siyasi irade, yani Sultan / Halife üzerinde bir baskı unsuru haline getiriyorlardı.

Buna paralel olarak tüccar / tefeciler tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de siyasal iradenin, iktisadi bakımdan kendi kontrolleri dışında tam profesyonel, kalıcı ve düzenli bir askeri gücün varlığına katlanamıyorlardı. Tüccar / tefeci sermaye bu nedenle Yeniçeri Ocağı'nı piyasa işlerine bulaştırmakla kalmıyor, doğrudan Müslümanların oluşturduğu Sipahi Teşkilatında tayinlere kadar her tarafa el atıyordu.

Konu bununla da sınırlı kalmıyordu.

Tüccarlar ulemanın siyasi otoriteyi etkileyecek kadar güçlenmesinden de menfaat umuyordu. Aynı tüccarlar Avrupa'da siyasal ve ticari bağlan nedeniyle Dinsel Reform ve Rönesansın dünyevi yaşamı pekiştirmesiyle, bilgiye dayalı teknolojik gelişmenin olumlu sonuçlarını izlerken, Katolik Roma Kilisesi'nin Hristiyanlığa sarıldıkça çöküşünü hazırlaması gibi, Sultan / Halifenin temsil ettiği teokratik yapının İslam taassubuna dönüşerek dünyevi yaşamı sınırlamasını adeta teşvik ve finanse ediyorlardı. Öte yandan ulemanın militer gücünü oluşturan Yeniçeri Ocağı'ndaki dayanağını teşkil eden Ocak Ağaları hem mektepli sayılan Enderunlu Ağalara cephe alıyor, hem de Yeniçerilerle tüccar / tefeciler arasındaki mali münasebetleri düzeliyorlardı.

En önemli hususlardan biri de gayrimüslim tüccar / tefeci oluşumla, gayrimüslim kökenden gelen Yeniçeri Ocağı'nın önderlerinin, "para" ortak paydasında birleşmesi, bu bakımdan aynı lisanı kullanmalarıydı.

İşte bu ilişkiler sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun en genç padişahı olan Genç Osman, Ocak Ağaları tarafından alaşağı edilip Cellat

Kara Ali'ye teslim ediliyordu. Bunun nedeni Genç Osman'ın, Yeniçeri Ocağı'ndan umudu keserek kaldırmak istemesiydi. Yeniçerileri harekete geçiren iddia ise Sultan / Halife'nin, Suriye'de yeni bir ordu kurmakta olduğu, Hacca gitmek bahanesiyle Suriye'ye gidip yeni ordunun başına geçeceği ve bu ordu ile İstanbul'a gelip Yeniçerileri yok edeceği idi.

Genç Osman'ın bunlardan başka, öldürülmesine yol açan bir başka özelliği daha bulunuyordu. O, kendisinden öncekilerden farklı olarak dinsel /siyasal tekeli elinde bulundurmakla yetinmiyor, para işleriyle de uğraşıyordu. Nitekim "rüşvetçi bir padişah" olarak da tanınan Genç Osman, İmparatorluğu iktisadi bakımdan güçlendirmeye çalışıyordu. Bunun bir sonucu olarak asiler sadece Padişahın değil, hocası Ömer Efendi'nin, eski Sadaret Kaymakamı Ahmet Paşa'nın ve Başdeftardarı Baki Paşa'nın da başını istiyorlardı. Genç Padişah kendisini yok edecek iki gruba ise daha baştan tavrı koyuyor, karşısına alıyordu. Bu iki grup ise ulema ve Yeniçeri Ocak Ağalarından oluşuyordu.

17'inci yüzyıla girerken Osmanlı Devleti iyiden iyiye bir bürokratik devlet niteliği yansıtıyordu. Özellikle İstanbul'un fethinden sonra bürokratik yapı ve organlarını yoğunlaştırmaya başlayan İmparatorlukta bürokratik yapı 16'ncı yüzyıldan itibaren iki yönlü bir tablo oluşturuyordu.

Bürokratik yapıda görülen ikilem padişahın "dinsel / siyasal" liderliğinden, yani "Sultan / Halife" kişiliğinden kaynaklanıyordu.

Özellikle Hilafetin alınmasıyla birlikte padişah "uhrevi ve dünyevi" lider konumuna geliyordu. Bu konumun batıdaki karşılığı dinsel reform hareketinden önce Katolik Roma Kilisesi'nde oturan dinsel / siyasal / ekonomik bakımdan tüm Avrupa'yı yöneten Papa'nın konumuydu. Ancak Dinsel Reform hareketinden sonra Papa'nın dinsel /siyasal / ekonomik tekeli kırılıp, giderek "kuvvetler ayırımı" ilkesi realize olurken, aynı dönemde Osmanlı Padişahları dinsel / siyasal tekel oluşturup pekiştirerek, buna bir de iktisadi tekellerini eklemeye çalışıyorlardı.

Padişahların uhrevi liderliği de elde etmeleriyle birlikte, o zamana kadar mevcut olan, fakat eylemci bir niteliği bulunmayan Şeyhülislamlık makamı birden ön plana çıkıyordu. Başlangıçta padişahın siyasal liderliğinin kontrolü altında bulunan bu makam, teokratik eğitimin pekişmesi ve teokratik düzen gereği, dinsel örgütlenmenin bir sonucu olarak kendi bürokratik enstrümanlarını oluşturuyor, bu örgütlenme

ise zaman içinde padişahın siyasal liderliği altında örgütlenen siyasal / militer bürokrasiye karşı alternatif oluşturmaya başlıyordu.

Dinsel bürokrasi (ulema) ile siyasal / militer bürokrasi, hem ülke yönetimini hantallaştırıyor, hem de birbirlerine karşı üstünlük sağlamak amacıyla -ahlâk kurallarını da yok sayarak- mücadele ediyorlardı. Bu mücadele sadece dinsel / siyasal bürokratik örgütlenme bünyesiyle sınırlı kalmıyordu. Ülkedeki tüccarlar, levantenler, başka ülkelerin temsilcileri ve hepsinden öte de padişahın -çoğunluğu gaynmüslim-eşlerinin bulunduğu Harem Dairesi kimi zaman kanlı bir görünüm kazanan bu mücadele ve rekabette yerini alıyordu. Üstelik yıllar ve yüzyıllar geçtikçe bu rekabet bir kan davasına dönüşüyor, zamanla gerçek nedenler gözardı ediliyor, unutuluyordu.

Dinsel bürokrasi ile siyasal / militer bürokrasi arasındaki uyuşmazlığın 17'nci yüzyıldan itibaren giderek yükselmesinin temel nedenlerinden biri -belki de birincisi- ordunun modernizasyonu için, teknolojik gelişmeye, teknolojik gelişme için de özgür zeminde akademik bilgiye gereksinim duyulmasıydı.

Batıda Rönesans ve Dinsel Reform Hristiyan taassubunun dünyevi yaşama koyduğu sınırları kaldırıp sınırsız bir dünyevi yaşama doğru yol alırken, teokratik nitelik kazanan Osmanlı Devleti'nde dinsel bürokrasi İslami nas'larla arzu / istek / ihtiyaçları sınırlamış, tasav-vufi bir yaşam biçimini amaçlıyor ve topluma kabul ettiriyordu.

Rönesans ve Dinsel Reformla dünyevi yaşam üzerindeki sınırların kaldırılmasıyla -ki en önemlilerinden biri cinsel özgürlüktü- Orta ve Kuzey Avrupa'da hem nüfus, hem de tüketim artıyordu. Nitekim İngiliz dokuma tezgahları Orta Avrupa'daki bu talebi karşılayabilmek için otomasyona geçmek zorunluğunu duyacak, sanayi devrimi bu zorlama sonucu gündeme gelecekti.

Oysa Osmanlı İmparatorluğu'ndaki teokratik düzenin dayanağını teşkil eden (İngiltere'deki Magna Carta'ya karşın Osmanlı İmparatorluğu'nda tek ve son "Üstün kitap" olarak kabul edilen) Kur'an'a göre -batılı anlamda sınırsız- tüketim "israf" olarak kabul ediliyordu. (El Araf Suresi - Namaza dururken temiz giysilerinizi giyin. Yeyin, için, israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez).

İngiltere'de başlayan seri üretim teknolojik gelişmeyi, teknolojik gelişme ise bilgiyi zorluyordu. Nitekim bu zorlama sonucu keşif ve icatlar dönemi başlıyordu. Bu dönem ise buhar makinasının bulunması ve sanayiye uygulanmasıyla taçlanıyordu.

Buna karşılık arzu / istek / ihtiyaçları dinsel naslarla sınırlanan Osmanlı dünyevi yaşamında -iklimin elverişli olması sonucu insanların az da olsa karınlarının doymasıyla- ne sınırsız bir tüketime izin veriliyor, ne de teknolojik gelişmenin lokomotifi olarak akademik bilgi zorlanıyordu.

Gerçi tüketimin sınırlandığı, ilkel toplumlarda rastlanan üretim-sizlik Osmanlı Müslüman tebasını rahatsız etmiyordu. Gayrimüslim teba ise, Müslümanların kullanmadıktan dünyevi özgürlükleri kullanarak büyük servetler yapıyorlardı ve memnundular. Ama memnun olmayan bir grup vardı. Bu grup ise artık savaş meydanlarında, teknolojik bakıdan düşmana üstünlük sağlayamayan ve acı yenilgileri tatmaya başlayan mektepli (Enderunlu) aydın subaylar ve onların devlet içindeki uzantısı bürokratik / militer dokuydu.

İşte bu gelişmenin tipik bir sonucu olarak kanlı, iğrenç ve yüzük-zartıcı "Genç Osman Vakası" meydana geliyordu.

Bir tarafta, Sultan / Halifenin iktisadi tekele el uzatması nedeniyle ve Müslüma tebanın kullanmadığı özgürlükleri kullanarak semiren tüccar / bezirgan sermayenin ve yine onların desteğindeki Harem Dairesinin- Mahpeyker Kösem Sultan başroldeydi- oluşturduğu cephede ulema ve ulemanın kontrolündeki (alaylı) Ocak Ağalan yerakyordu. Diğer tarafta ise militer / bürokrasi tarafından bilgilendirilen, salt siyasal ve dinsel liderliğin ekonomik güç olmaksızın fazla bir şey ifade etmeyeceğini gören Padişah 2'nci Osman yer alıyordu.

Ancak karar günü (1 Mayıs 1622) tüccar / bezirgan sermaye tarafından soysuzlaştırılan Yeniçerilerle - Sipahiler ayaklanınca genç padişah tek başına kalıyor ve Yedikule zindanlarında ölüme, yine tek başına gidiyordu. Böylece Osmanlı Hanedanının el yordamıyla bulduğu ışık, hemen sönüyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun Müslüman halkı 100 yıllık karanlığa, oynanan bu oyuna seyirci kalarak talip oluyordu.

Yüzyıla yakın bir süre sonra 18'inci yüzyılın başında, ışık bir kez daha göz kırpacaktı.

PATRONA İSYANINA GİDEN YOL

(Azak - Tuna - Viyana Ticaret güzergahında başı kesilen iki sadrazam: Kara Mustafa ve Nevşehirli İbrahim)

Lale Devri'ni sona ediren 1730 Patrona Halil ayaklanmasının kökenleri hiç kuşkusuz İkinci Viyana Kuşatmasının (1683) bozgunla sonuçlanmasına dayanıyordu. Zira 3'üncü Ahmet ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın dünyevi yaşamı ön plana almalarının altında Viyana bozgunu yatıyordu. Keza, Sadrazam kellesi alan Patrona Halil'i ayaklanmanın liderliğine hazırlayan da, Viyana bozgununun Sadrazamı (kellesi vurulan) Kara Mustafa Paşa'nın torunu, Kaymak Mustafa Paşa'dan başkası değildi.

17'inci yüzyılın sonunda, Osmanlı egemenliğindeki mevcut ticari güzergahlara bir yenisi ekleniyordu. Bu güzergah ise Trabzon ve Azak limanlarıyla bağlantılı Karadeniz - Tuna deniz ve nehir yollarından geçen, Viyana bağlantılı Orta ve Kuzey Avrupa ticaret yoluydu. Bu ticaret yolu üzerinde ise Kuzeydoğu Anadolu ve Kafkasya bölgesindeki Ermeni - Acem tacirlerle, Kartaca'nın mirasçısı olan Azak bölgesindeki Sami tüccarlar (Bunlar arasında ise Musevileşmiş olan Tatarlar -Karaimler- asıl ağırlığı teşkil ediyorlardı. Karaimler, bulundukları bölgede Uluslararası Ticaret Oligarşisinin tamamlayıcı unsurunu oluşturuyordu.) egemen bulunuyordu. Bir bakıma Azak ve Viyana'da konumlanan Musevi / Bezirgan tüccarlar birbirini tamamlıyordu. Azak

Musevi tüccarları hem Viyana Musevi lobisi ile hem de Moskova üzerinden doğrudan İngiltere ile münasebet halindeydi.

Güzergah üzerinde oldukça geniş bir bölgede yine Osmanlı Devleti egemen bulunuyordu. Bu bölge, ise Viyana ile Budin (Budapeşte) arasındaki bir noktadan başlayıp Tuna'nın kuzey ve güneyini kapsayan geniş bir alanı (Macaristan'ın büyük kısmı, Eflak, Boğdan, Erdel) içine alıyordu. Bölgede ayrıca diğer su yolları Tüsa, Drava, Sava nehirleri'nin ana kolları bulunuyordu.

Avusturya ile Osmanlı Devleti'nin arası açılmış durumdaydı. İşin ilginç yanı, Viyana Tüccarlar Oligarşisinin, Avusturya Macaristan Kralının karşısına çıkmamasıydı. Gerçi Tüccarlar Oligarşisi merkezi, bürokratik, militer otoriteden ve dinsel taassuptan nefret ediyordu. Ama Viyana için durum farklıydı. Ortaçağın en karanlık zamanlarında bile Hristiyan olmayan tüccarlar Viyana'da varlıklarını korumuşlardı. Bu nedenle Katolik yapı içinde güvence kazanmış ve 17'inci yüzyılda bu güvenceyi pekiştirmişlerdi. Dahası, Hilafetin alınmasından sonra Osmanlı Devleti'nin teokratik bir kimlik kazanmasından çok rahatsızlık duyuyorlardı. Osmanlı (Musevi) Tüccarlar Oligarşisiyle dinsel / siyasal iktidar arasındaki uyum artık yerini çift yönlü bir güvensizliğe bırakmış bulunuyordu. Bir yandan (Kanuni'den beri) İstanbul'a gelen Ermeniler ekonomik bakımdan kuvvetlenip kendilerine alternatif teşkil ediyor, diğer yandan elde ettikleri ekonomik güçle siyasal iktidar üzerinde etkinlik kazanıyorlardı. Böylece Musevi - Ermeni rekabeti, Ermeniler lehine bir seyir izliyordu.

Dahası, Musevilerin ekonomik gücünden ve zenginliğinden rahatsızlık duyan Sultanlar (örneğin 3'üncü Murad Musevilerin katli için karar çıkarmak arifesine kadar gelmiş, zor caydırılmıştı) bu rahatsızlıklarını kanlı eylemlere dönüştürme tehdidinde bulunarak hissettiriyorlardı. Üstelik 17'inci yüzyılda bir de Sabatay Sevi meselesi patlak veriyor ve İzmir - Selanik Musevi Cemaatlerini tedirgin ediyordu.

Hepsinden önemlisi ise hem Viyana, hem de diğer (Azak, Kudüs, İzmir ve Selanik) Musevi Cemaatleri'nin, Selanik ve Viyana Kentlerinin aynı teokratik egemenlik altına girmesini istememeleriydi. Selanik'in Osmanlı / Müslüman, Viyana'nın ise Avusturya / Hristiyan egemenliğinde kalması Tüccarlar Oligarşisinin denge siyasetleri bakımından işlerine daha çok yarıyordu. Böylece hem Orta ve Kuzey Avrupa'ya eksport yapılan ürünler üzerinde spekülatif fiyat oyunları oynama olanağı buluyor, hem de siyasal bakımdan çok alternatif kullana-

biliyorlardı. İşin püf noktası ise Viyana Tüccarlar Oligarşisinin çıkarlarını Avusturya Kralı ile, Selanik Tüccarlar Oligarşisinin Osmanlı Sultan / Halifesi ile, İngiliz Tüccarlar Oligarşisinin ise İngiliz Kralıyla özdeşleştirmiş olmaları, bir bakıma onlardan daha fazla o ülkeye bağlı görünmeleri idi. Sonuç olarak Tüccarlar Oligarşisi Viyana'nın Avusturya'da, Selanik'in ise Osmanlılarda kalmasını istiyordu.

Kaldı ki, 17'nci yüzyılın ortalarında Roma Kilisesi'nin etkisi altında bulunan Fransa ile Avusturya'nın da arası açık durumdaydı. Yakın bir geçmişte Avusturya karşısında yenilgiye uğrayan Fransa, Avusturya'yı doğudan vurmak için Osmanlı Devletini kışkırtıyordu. Osmanlılara kolaylık gösterecekmiş gibi bir izlenim veriyor, hatta Osmanlıları Avusturya'ya saldırmaya teşvik ediyordu. Oysa Osmanlı -Fransız münasebetleri artık Kanuni Sultan Süleyman zamanındaki kadar iyi değildi. Her kral değişiminde Osmanlı - Fransız münasebeleri biraz daha bozulmuş, özellikle Avusturya'nın yardımıyla Lehistan Kralı IH'üncü Henri'nin Fransa Kralı olması, iki ülke arasında soğuk rüzgârların esmesine yol açmıştı. Bunun ardından bir de 1616'da İstanbul'daki Fransız asıllı Cizvit Papazlarının işi azıtması ve Rum Patrik Vekilinin Osmanlı aleyhine tavır takınması nedeniyle asılması, Fransa ile Osmanlılar arasındaki güvensizliği pekiştirmişti.

Rum Patrik Vekilinin asılması ülkedeki gayrimüslim, özellikle de Musevi Cemaati ürkümüştü.

Buna rağmen Fransa, Osmanlıları Avusturya'ya karşı kışkırtırken bir taşla iki kuş vurmayı amaçlıyordu. Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu Kuzey Afrika ve Fas üzerinden, Fransa'nın ezeli düşmanı olan İspanya ile iyi ilişkiler kuruyor, Fransa'yı bu koldan da baskı altına alıyordu.

İkinci Viyana kuşatması sırasında, Rusya ve Lehistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki münasebeler de ön plana çıkıyordu.

17'nci yüzyıla kadar İngiltere, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında siyasi bir sorun çıkmadığı gibi, ticari münasebetler de geliyordu. Buna karşılık Kırım Tatarları nedeniyle Lehistan ile Osmanlı Devleti arasında zaman zaman sorunlar çıkıyordu. Lehistan'ın Katolik, Rusya'nın ise Ortodoks olması bu iki ülke arasında çeşitli sorunlar yaratırken, Lehistan ile Avusturya'nın ilişkileri, Viyana kuşatmasından önce hayli düzelmiş, buna karşılık Osmanlı Devleti'yle bozulmuş bulunuyordu.

17'nci yüzyılın ikinci yarısında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında da münasebetler olumsuz bir görünüm yansıtıyordu. Bunun nedeni

ise Ruslar'ın Karadeniz ticaret yolları üzerinde zorba yöntemler uygulamaya başlaması, Kırım'a saldırmaları, Azak Limanı'nı tehdit etmeleri idi. Buna karşılık gücünü Azak Tüccarlar Oligarşisinden alan Kırım Tatarları İstanbul'a tam bir sadakatle bağlanmıyor, çoğunlukla ikili bir siyaset güdüyorlardı.

Örneğin Kırım Hanı İslam Giray, 1648'de Sarıkamış Tatarlarıyla birlikte Lehistan'a akın yapıyor, sivil halktan 40 bin tutsak alıyordu. Bunun üzerine Lehistan Kralı Osmanlı Padişahı'ndan yardım istiyordu. Ancak Osmanlı Sadrazamının emrine rağmen İslam Giray tutsakları vermiyor, padişahın talebini kulak ardı ediyordu.

Bazan da payitahtın akın yapılmasını istemesine karşın Kırım Hanları emri yerine getirmiyorlardı.

Daha açıkçası Kırım Hanları, siyasal bakımdan İstanbul'a, ekonomik bakımdan ise Azak tüccarlarına bağlıydılar. Azak tüccarları ise Londra ve Viyana ile iyi ilişkiler kurmuş bulunuyorlardı. Hatta Selanik, Azak ve Kudüs tüccarları aynı lisanı konuşuyor, bulundukları konumda siyasal iktidarı finanse ettikleri için, siyasetin belirlenmesinde de etkili oluyorlardı.

Nitekim bu ilişkiler sonucu, Viyana'yı kuşatan Osmanlı Ordusu amacına ulaşamıyor, bozguna uğrayarak geri çekiliyor. Tuna üzerindeki egemenliğinin büyük bir bölümünü kaybederek Macaristan'ı Avusturya'ya bırakıp, Belgrad önlerine geri dönmek zorunda kalıyordu.

İkinci Viyana kuşatmasını hazırlayan görünürdeki neden, 30 yıllık barışı öngören Vasvar Anlaşması'nın, 1682 yılında sona ermesiyle, Osmanlı ve Avusturya Devletleri'nin Macaristan, dolayısıyla da birbirleri üzerinde üstünlük sağlamak istemeleri idi.

Avusturya ile Osmanlı Devletleri arasında bir sorun yaratan Macaristan meselesinin kökleri hayli eskiye dayanıyordu. Avusturya İmparatoru Protestanları Katolik yapmak üzere 1656'da bir dini kurul kuruyor ve karar aldırıyordu. Macar halkı bu karar üzerine ayaklanıyor ve Avusturya'ya karşı kendilerini koruması için Osmanlı Devleti'nden yardım istiyordu. Osmanlılar o sırada Girit sorunuyla uğraştıkları için bu çağrıya olumlu yanıt veremiyorlardı. Aslında Girit meselesi bir bahane teşkil ediyordu. Gerçek neden ise Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın (Köprülülü) ticaret kolonisinin telkinleriyle konuya uzak durmasıydı. Ancak 1676'da Fazıl Ahmet Paşa vefat edip de yerine eniştesi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sadrazam olunca, isteklerini yineleyen Macarlara olumlu yanıt veriliyordu. Kara Mustafa Paşa'nın bu ka-

rarında ise Köprülü ailesine karşı duyduğu kompleks rol oynuyor, tüccarların telkinlerine bu nedenle kulaklarını tıkıyordu. Nitekim 1678'de başkaldıran Macarların İstanbul'a gönderdikleri elçi törenle karşılanıyor, liderleri Tökeli Emre'ye Krallık Unvanı veriliyordu.

Avusturya buna rağmen Osmanlı Devleti ile münasebelerini sürdürüyor. Vasvar Anlaşması'nın yenilenmesini istiyordu. Osmanlı Devleti ise uyuşmazlığı tırmandırıyordu. Ancak, yapılan savaş hazırlıklarının masrafinin tazmin edilmesi ve Yanıkkale'nin Osmanlılara verilmesi koşuluyla Vasvar Anlaşması'nın yenilenebileceğini bildiriyordu.

Aslında Osmanlı yönetimi bu siyasal tavırla tam bir kumar oynuyor, adeta "ya hep, ha hiç" diyordu. Kısacası Osmanlı Devleti Viyana'yı ele geçirirse Karadeniz, Ege ve Akdeniz güzergahlarına, Tuna ticaret yoluna ve Orta - Kuzey Avrupa bağlantısına tam egemen olacaktı. Viyana'yı ele geçirmemesi halinde ise bilinen olaylar yaşanacaktı.

Eğer Hilafet İstanbul'a getirilmemiş, devlet teokratik kimlik almak yerine dindışı bırakılmış, Yeniçeri (süreki ve kalıcı) sayısı 60 binlere çıkarılmak yerine 10 binlerde sınırlı tutulmuş, yönetim merkezi-leştirilmemiş, aksine ademi merkeziyet ilkeleri çerçevesinde bir yönetim tarzı benimsenmiş, üstelik de "Tüccarlar Oligarşisinin" belirlediği siyaset hiç sapma göstermeksizin uygulanmış olsaydı, belki Viyana kuşatmasından da olumlu sonuç elde edilebilirdi. Ancak mevcut durumda Viyana'nın Osmanlı egemenliğine girmesi, tüm dengeleri altüst edeceğinden, önce "Tüccarlar Oligarşisi" Osmanlı Devleti'nin planlarını bozuyordu. Bunu ise Kırım Hanlığı eliyle yapıyordu.

Kırım Hanı, Murat Giray 25 Haziran Cuma günü törenle orduya katılıyor, yapılan toplantıda Kara Mustafa Paşa ilk kez amacın Viyana'yı almak olduğunu açıklıyordu. Kumandanların fikrini sorduğunda ise Murat Giray Han hemen Viyana üzerine yürünmesine muhalefet ediyor, Yanıkkale ve Konaron Kaleleri'nin alınmasından sonra ordunun istirahat çekilmesini, Viyana hareketinin ise bahara ertelenmesini öneriyordu.

Sadrazam Kara Mustafa Paşa ise bu öneriye kızıyor. "Sen bu kurulun fikrini ve kararını karıştırıyorsun, benim isteklerime karşı geliyorsun" diyerek Han'a "kötü" bakıyordu. Murat Giray Han o anda Sadrazamın gözünden düşüyor ve bir daha Divan toplantılarına çağırılmıyordu.

İddiaya göre bu duruma alınan Kırım Han'ı kuşatmanın en canalcı anında verilen görevi yapmıyor, yardıma gelen Hristiyan orduları-

nı, birlikleriyle beraber seyretmekle yetiniyordu. Böylece hem Viyana'nın alınmasını engelliyor, hem de Osmanlı Ordusu'nun büyük bir yenilgiye uğramasına neden oluyordu.

Stratejik Horalen Köprüsü'nü tutması ve gelen düşman yardımlarının Tuna'yı geçmesine engel olması kararlaştırılan Murat Giray Han, bu görevi yapmadığı gibi kuvvetlerini de toplayıp Viyana önündeki orduya katılıyordu.

Aslında Murat Giray Han'ı bu davranışa sevkeden görünürdeki neden, Sadrazam ile arasındaki kırgınlıktı. Fakat bu kırgınlığın temel nedeni, Giray Han'ın Azaklı tüccarların telkiniyle, Viyana'nın alınmak istenmesine karşı çıkmasıydı. Kaldı ki hem en önemli noktada, en önemli anda stratejik önemi en yüksek görevi üstleniyor, hem de bu görevi yapmayarak, başlangıçta belirtilmiş olduğu "Viyana'nın o kış alınmaması" görüşünü gerçekleştiriyordu. Nitekim bunun sonucunda, tarihsel bir kumar oynayan Osmanlı Ordusu ve Devleti, serveti başta olmak üzere her şeyini yitiriyor, o andan itibaren bilinen sonuna doğru ilerlemeye başlıyordu. Böylece Azak ticaret kolonisi ile Viyana ticaret kolonisi bakımından bir şey değişmiyor, mevcut düzen, Osmanlı'nın Tuna Nehri üzerindeki denetimi biraz daha zayıflamış olarak devam ediyordu.

Buna karşılık Osmanlı Devleti'nin önce Veziri (ki Kara Mustafa başı kesilerek idam ediliyordu) sonra da tüm talihi değişiyordu.

Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanmasının nedeni elbette ki sadece Murat Giray Han'ın görevini yapmaması değildi. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nin, Ortodoks hudutlar dışına çıkması nedeniyle Batı, Orta ve Kuzey Avrupa'da Osmanlı Ordusu'na karşı bir "Kutsal İttifak" oluşması, Rönesans ve Reformdan itibaren başlayan gelişmenin orduya da yansımaları, Hristiyan ordularında çağdaş yöntemler kullanılması, Fransızların Osmanlıları Avusturya üzerine yürümeye teşvik etmelerine karşın savaş başlayınca tarafsız kalmaları, Lehlerin önce Osmanlı'dan yana görünüp sonra Avusturya safına geçmeleri gibi, olumsuz gelişmeler de bu yenilgide rol oynuyordu. Diğer taraftan Kara Mustafa Paşa'nın diplomatik bakımdan yaptığı hatalar ve harekatta ağır kalınması, affedilebilecek gibi değildi. Nihayet, Hristiyan ordularında kullanılan silahlarda da bazı yenilikler yapılmıştı. Örneğin, küçük çaplı tüfekler geliştirilmiş ve askerlere atış sırasında hareket serbestisi sağlanmıştı.

Tüm bu faktörlere ek olarak Osmanlı Ordusu'nda, Kırım Ha-

nı'nın en kritik anda, gelişmelere seyirci kalarak savaş alanının dışına çıkması, Hristiyan kuvvetlerinin savaşı kazanmasına büyük katkı sağlıyordu.

İşte bu yenilgi Osmanlı tarihinde Lale Devri'ni başlatıyor. Sadrazam Kara Mustafa Paşa'nın katli de Patrona Halil isyanına yol açan siyasi bir kan davasına dönüşüyordu.

Osmanlıda Dünyevi Yaşama Dönüş: Lale Devri

İkinci Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Kara Mustafa Paşa son derece güç bir durumda kalıyor ve Belgrad'a çekiliyordu. Ancak, daha Viyana kuşatmasının başladığı andan itibaren Osmanlı Hanedanı'nın sarayında işlemeye başlayan aleyhteki propaganda yenilgiyle birlikte yoğunlaşıyordu. Bu durumu fark edemeyen Sadrazam, Sultan 4'üncü Mehmet'e kışı Belgrad'da geçireceğini, yazın Viyana'yı tekrar kuşatacağını ve bu seferin masrafını da kendi servetiyle karşılayacağını bildiriyordu. Sadrazamın bu planı, başta İstanbul olmak üzere İzmir ve Selanik tüccarlarını çileden çıkarıyordu.

Zira Kara Mustafa Paşa'nın planı Selanik - Viyana ticaretinin tamamen durmasıyla sonuçlanacak bir nitelik taşıyordu. Bu tepki Padişaha Kara Mustafa Paşa'nın Belgrad'da İstanbul üzerine yürümek amacıyla ordu hazırladığı şeklinde yansıyor. Bunun üzerine 4'üncü Mehmet (Avcı Mehmet) Sadrazamı Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesi için ferman çıkarıyordu. Fermanın gereği ise 25 Kasım 1683 günü Belgrad'da yapılıyor, Kara Mustafa Paşa mührü Kızlar Ağası'na teslim ederken diğeri kemendi arkadan boynuna dolayarak öldürüyordu.

Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun batı siyasetinde son derece kanlı bir dönem başlıyor, sa-

vaşlar birbirini izliyordu. Son olarak 1714 - 1718 Osmanlı - Venedik ve 1716 -1718 Osmanlı - Avusturya savaşları yapılıyordu. Bu savaşlar aslında Kutsal İttifakla (Roma, Katolik Kilisesi, Avusturya, Rusya, Lehistan ve Venedik) yapılan savaşların ve bu savaşlar sonucu imzalanan Karlofça Anlaşması'nın bir devamıydı. Karlofça Anlaşmasıyla birlikte Osmanlı Devleti Avusturya'daki bazı eyaletlerini bırakmak zorunda kalıyor, fakat haklarından vazgeçmiyordu. Bu nedenle savaşlar devam ediyordu.

Nitekim Orta Avrupa ordularının stratejik bilgi ve teknik üstünlüğünün karşısında gerilemek zorunda kalan Osmanlı Ordusu Rusya ile yapılan savaşta, Büyük Petro'nun ordusunu 1711'de Prut bataklığında sıkıştıınca büyük moral kazanıyordu. Buradan elde edilen moralle Osmanlı Ordusu Karlofça Anlaşması'yla kaybettiği toprakları yeniden kazanmak için harekete geçiyordu. Öncelikle 1699'da Venedik'e bırakılan Mora ve Dalmaçya kıyılarını geri almak üzere 1714'de askeri harekât başlatılıyordu. 1715'de Korint ile Mora'dan Venedik kuvvetleri kovuluyordu. Bu olay Orta Avrupa'da Kutsal İttifak'ın yenilenmesi isteklerini canlandırıyor, Avusturyalı Prens Eugen Osmanlı Ordusu'nu önce Petrovaradinde (Sadrazam Ali Paşa bu savaşta ölüyordu) sonra da 1717'de Belgrad önlerinde (Kumanda yeni Sadrazam Reşit Paşa'daydı) bozguna uğratiyordu.

Bu iki büyük yenilgi üzerine Osmanlı Sarayı, İngiltere ve Hollanda'yı araya sokarak bir barış anlaşması yapmak olanaklarını araştırmaya başlıyordu. Zira artık batı ordularının teknik ve teorik bilgisinin üstünlüğü kabul ediliyordu. Bu durum ise Sadrazamlık önerilerini ısrarla reddeden Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yi haklı çıkarıyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli devrinde -ki bu yıllar İngiltere'de 1750'lerde başlayacak Sanayi Devri'nin hazırlık yıllarıydı- Sadrazamlık yapan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 1703'de Budin Voyvodası Ali Ağa'nın oğlu olarak Muşkara'da (Ürgüp yakınlarında -Nevşehir civarı) dünyaya gelmişti. 20 yaşında İstanbul'a gelerek saray helvacıları arasına giriyor, teberdarlık, evkaf kitabeti ile yazıcı halifelîği yapıyor, bu arada da Şehzade (3'üncü) Ahmet ile münasebet kurarak sevgisini kazanıyordu. 3'üncü Ahmet bir ihtilalle tahta oturunca İbrahim Paşa'yı Darüssaade Ağalığının kitabet hizmetine tayin ediyordu, bu görevde pek çok önemli sorunu çözümleyen İbrahim Paşa, Sadrazam Damat Ali Paşa'nın kıskanması nedeniyle taşraya gönderiliyor, daha sonra Ali Paşa ile Avusturya seferine gidiyordu. Petrovaradin'de

uğranılan büyük yenilgi haberini Edirne'de bulunan Padişaha bildiren İbrahim Paşa tekrar Padişahın makbul adamı oluyor, önce ruznamecilik, sonra da mir'ahur-u evvel ve rikab-ı hümayun kaymakamlığı hizmetinde bulunuyordu.

Bunlar olurken, Sultan 3'üncü Ahmet kızı Fatma Sultan'ı 9 yaşındayken Sadrazamı Ali Paşa ile evlendiriyor, fakat Ali Paşa Petrovaradin Savaşı'nda ölüyordu. 3'üncü Ahmet dul kalan Fatma Sultanı daha sonra Nevşehirli İbrahim Paşa ile evlendiriyor ve onu damat yapıyordu. Damat İbrahim Paşa 1716'da reddettiği Sadrazamlığı - ki bu tarihten itibaren Sadrazamlık yetkileriyle donanmış bulunuyordu-1717'de Pasarofça Anlaşması'na karar verildikten sonra kabul ediyordu. Damat Nevşehirli İbrahim Paşa'nın sadece barışı sağlamak amacıyla- Paşa Osmanlı Devleti'nin ancak uzun bir barış sürecinde güçleneceğine inanıyordu- yapmak istediği Pasarofça Anlaşması, aslında hiç de Osmanlı Devleti lehine hükümler içermiyordu.

Pasarofça Anlaşması'na göre Osmanlılar Mora Yanmadası'nı geri alıyordu. Ama Tuna Nehri kenarındaki stratejik önemi büyük alanları Avusturya'ya bırakıyordu. Bırakılan topraklar ticari bakımdan büyük önem taşıyordu. Fakat anlaşmanın ticaretle ilgili hükümleri daha da önemliydi. Bu hükümlere göre Venedik Osmanlı Devleti'nden yeni ticari ayrıcalıklar elde ediyor, özellikle Avusturya Konsoloslarının hakları genişletiliyordu.

Yine anlaşmanın bir hükmüne göre Avusturyalı tacirler Osmanlı topraklarında oturup ticaret yapma hakkını kazanıyordu. İşte anlaşmanın bu hükmünden karşılıklılık ilkesinden yararlanma olanağı bulan bazı Osmanlı / Musevi tacirleri, Viyana'ya göç etmeye ve buradaki Orta Avrupa kökenli Eskenazi Musevi cemaati içinde, İber kökenli Sefardim bir lobi oluşturmaya başlıyorlardı. Bu değişim Avrupa ve Yakındoğu tarihinde çok önemli sonuçlar doğuracak ve Osmanlı / Türkiye Cumhuriyeti tarihini Orta Avrupa tarihinin bir parçası haline dönüştürecek nitelik taşıyordu.

Nevşehirli Damat İbrahim'in Sadrazam olmak için şart koştuğu Pasarofça Anlaşması 24 yıllık bir barış sürecini öngörüyor ve yeni Sadrazam işe, önemli bir avantaj sağlayarak, yani "vakit kazanarak" başlıyordu.

Kutsal İttifak'ın bir kanadı savaş yanlısıydı. Zira Roma Kilisesi, Venedik ve Avusturya, kendi ordularının Osmanlı Ordusu'na teknik ve teorik üstünlük sağladığını farkediyor, bu fırsatı değerlendirmek isti-

yordu. Buna karşılık Katolik olmayan İngiltere ve Hollanda, Katoliklerin bu tavrını frenleyerek Osmanlı Devleti'nin zaman kazanmasını istiyordu. Ancak, arzularına savaşıarak ulaşamayacaklarını anlayan Katolikler - ki Fransa da bu gruba dahil olacaktı- açıktan yapamadıkları yıkımı iç karışıklık çıkararak gerçekleştirmeye çalışacaklardı. Gerçi başlangıçta Osmanlı Tüccarlar Oligarşisi gelişmeleri sadece izlemekle yetinecekti. Ama karar aşamasında onlar da aleyhte tavır takınacaklardı.

Pasarofça anlaşmasından sonra Sadrazamlık görevini üstlenen Nevşehirli Damat İbrahim Paşa derhal kolları sıvıyor ve Lale Devri (1718 - 1730) diye anılan dönemi başlatıyordu. (Bazı tarihçilere göre bu bir "öntanzimat"ı).

Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa her şeyden önce, teknik ve teorik bakımdan Osmanlı Ordusu'nu batı ordularıyla eşit duruma getirene kadar kesinlikle savaş yapılmamasından yanaydı. Zira o, savaşın askeri bakımdan daha avantajlı durumda bulunan Kutsal İttifak Ülkelerinin Osmanlı Devleti aleyhine toprak kazanmalarına yaradığını farkediyordu. Bu nedenle Damat İbrahim Paşa faaliyetlerinin ağırlığını her bakımdan, Rönesans ve Dinsel Reformun Avrupada meydana getirmiş olduğu gelişmeyi yakalamaya veriyordu.

Damat İbrahim Paşa batıdaki gelişmelerin Dinsel Reform sonucu (dünyevi yaşamdaki uhrevi yasakların ve tabuların kırılması sonucu) meydana geldiğini fark ediyor ve hızla Osmanlı sosyal yaşamında dünyevi unsurları ön plana çıkarıyordu. Dine veya İslami ilkelere karşı açıktan veya dolaylı bir tavır almaksızın sadece "herkesin istediği gibi" yaşamasına olanak sağlamaya çalışan Sadrazam, dünyevi yaşamın tüketimi kamçılatacağını, tüketimin ise üretimi zorlayacağını biliyordu. Nitekim Sada-bad'da yapılan 300 köşk, inşaat sektörünü canlandırıyor, bu köşkların tezyinatı için Haliç kenarında bir çini fabrikası, mobilya ve perdeler için de bir Hatayi fabrikası kuruluyordu. Yine köşkların bahçelerinin düzenlenmesi ekonomik bir hareket getiriyordu.

Bu dönemdeki en önemli eserlerden biri de Çırağan Sarayı oluyordu. Çırağan Sarayı Batıda örneklerine çok rastlanan ve dünyevi yaşama geçişin gücünü simgeleyen eserlere önemli bir örnek oluşturunuyordu.

Damat İbrahim Paşa tüketimin temel dinamiğinin kadın / erkek birlikteliğinden kaynaklandığını görüyor ve bu temel dinamiği hareke-

te geçirmek amacıyla Sadabad eylencelerini teşvik ediyordu. Nitekim Sadabad eylencelerinde kadın modası ortaya çıkıyordu. Ferace moda oluyor, bu ise giderek artan miktarlarda İngiltereden ithal edilen dokuma ürünlerinin ülke içinde imal edilmesi zorlamasını getiriyordu. Kaldı ki Sadabad toplantılarında yapılan helva sohbetlerine kadınların da katılması, Osmanlı sosyal yaşamında kadın / erkek birlikteliği konusunda dikkat çekici bir gelişme sağlıyordu. Nitekim, kadın / erkek münasebetlerindeki bu açılım tabana da yansıyor, İstanbul çevresinde kurulan panayır yerlerinde kadınlar ve genç kızlar da salıncağa biniyorlardı. Bu salıncakların erkek personeli inip binerken kadınlara yardımcı oluyordu.

Damat Nevşehirli İbrahim Paşa yaptığı reformların ve sosyal girişimlerin kültürel ve felsefi tabanı bulunması gerektiğini de düşünüyor ve bir İlim Heyeti kurduruyordu. Bu İlim Heyeti antik Yunan felsefesinden başlayarak önemli eserleri şerh ediyordu. Şerh edilen bu eserlerin başında da Aristo'nun eserleri geliyordu. Bu çok önemli ve anlamlı bir girişimdi. Zira Kuzey Avrupadaki Dinsel Reform da önce Maimonides ve İbni Rüş'tün çevirdiği Aristo'nun eserlerinin Malaga-San Sebastian ticaret yoluyla sokulması şeklinde başlıyordu. Bu nedenle Aristo'nun şerh edilmesi Osmanlı aydın tabakasında da fikri bakımdan önemli değişimlerin meydana geleceğini haber veriyordu.

Bu oluşumda Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın danışmanlığını önemli bir devlet adamı ve diplomat olan Yirmisekiz Mehmet Çelebi yapıyordu. Edirne civarında doğmuş olan Mehmet Efendi ilk eğitimini buradaki Musevi eğitim kurumlarında gördükten sonra Yeniçeri Ocağına giriyor ve Yirmisekizinci Orta'ya yazıldığı için "Yirmisekiz" lakabıyla anılıyordu. Bu ocakta Çorbacı, Muhzirbaşı, Yeniçeri Efendisi, Darphane Nazırı oluyordu. Mehmet Efendi Pasarofça Anlaşması ile ilgili görüşmelere ikinci murahhas olarak katılıyor, daha sonra üçüncü defterdar ve bir yıl sonra da baş muhasebeci oluyordu.

Sadrizam Damat İbrahim Paşa en çok Fransa'nın İstanbuldaki elçisi (1716 - 1724) Marquis de Bonnac ile yakın temas içinde bulunuyordu. Marquis de Bonnac Sadrazamı etkiliyor, Fransadaki gelişmeler yönünde bilgilendiriyordu. (Bu aşamada İngiltere - Fransa rekabet ve çatışması doruğa çıkıyordu. Gerçi İngiltere Osmanlılarla iyi ilişkiler tesis etmiş gibi görünüyordu ama, Rusyayı bir baskı unsuru olarak kullanmaktan da kaçınıyordu. İstanbul ise sadece İngilterenin verdiği rolü oynamak yerine Fransa ile iyi münasebet kurarak dış politikası-

nı dengelemeye aynı zamanda Fransa ile ticaretini geliştirerek bir ithalat alternatifi oluşturmaya çalışıyordu. Ne var ki o sırada Fransa hala Musevilerin ülkeye girişine izin vermiyor ve Kral dinsel, siyasal, ekonomik tekeli elinde bulunduruyordu. Bir başka önemli olgu ise İngilterenin Liberal güdümündeki aydınların Fransız aydınlanmasının temellerini atması, ihtilalle sonuçlanacak yolculuğun adeta startını vermeleriydi.)

Bonnac'ın Osmanlı başkentinde oluşturmaya çalıştığı siyaset, Osmanlıları Habsburg (Avusturya) Ailesine karşı silah olarak kullanmayı ve kışkırtmayı amaçlıyordu. Buna karşılık Damat Nevşehirli İbrahim Paşa, oluşturmaya çalıştığı barış sürecinde yabancı elçilerle olumlu diyalog kurmaya uğraşüyor, bu elçilerin başında da Marquis de Bonnac geliyordu.

Böylece Fransa ile münasebetler sürekli düzeliyor ve Fransaya bir Osmanlı Elçisi gönderilmesi gündeme geliyordu. Sultan 3 üncü Ahmet'in karan üzerine Babıali kapıcıbaşıanndan Kara İnci, elçi olarak gönderiliyordu. Ancak bir süre sonra Bonnac daha liyakatlı birisinin elçi olarak gönderilmesini istiyor, Sadrazam İbrahim Paşa da "tertibi muhaverat ve desayisi nasaraya ittila hasıl etmiş bir kardani dakika şinas" olarak tanınan Yirmisekiz Mehmet Çelebiyi bu göreve tayin ediyordu.

Yirmisekiz Mehmet Çelebi 1720 yılının Ekim ayında başlayan Fransa seyahatini günlük halinde titizlikle kaydediyordu. Bu kayıtlar arasında o sırada Osmanlıda bilinmeyen, fakat Fransada elde edilen pek çok gelişme de yer alıyordu.

Bu sefaretnameden Mehmet Çelebinin Pariste saray ve insan eliyle güzelleştirilmiş bahçeleri gezdiği, Paris Tıp Okulunu, hayvanat ve nebatat bahçelerini, goblen halı imalathanesini, bir ayna fabrikasını, rasathane ve matbaayı gezdiği anlaşıyordu.

Mehmet Çelebinin notlarından, Kralla Paris civarında ava gittiği, Krallın sarayını özel olarak gezdiği, askeri geçit törenlerine katıldığı, 18 inci yüzyıl başında Fransada meydana gelen gelişmeleri yakından görmek ve izlemek imkanı bulduğu ortaya çıkıyordu.

Paris Büyükelçiliğinden bir yıl sonra başkente gelen Mehmet Çelebi gördükleri ve saptadıkları konusunda Padişaha ve Sadrazama geniş raporlar veriyordu. Nevşehirli İbrahim Paşa, bu bilgilerden derin biçimde etkileniyordu.

Bu etkilenme sonucu, Paristeki gelişmeleri yakalamaya yönelik

pek çok girişimde bulunan Sadrazam ve Sultan, en önemli adımı atıyor ve Mehmet Çelebi'nin oğlu Sait Mehmet Efendinin talebi üzerine İbrahim Mehmet Ağa (Müteferrika) ile birlikte, ilk matbaayı kurmalarına izin veriyorlardı.

Bir yandan kadın - erkek eşitliğine yönelik kararlar alınarak dünyevi yaşamın teşvik edilip, mimari, inşaat sektörü, bahçe ve ev tezyinine doğru sanayileşme yönünde adımlar atılırken, diğer yandan bu gelişmenin felsefi zemininin oluşturulması yönünde başta matbaa kurulması olmak üzere ilim heyeti teşkil edilerek batı felsefesinin kaynak eserlerine yönelinmesi, "öntanzimat" diye nitelenen bu devrin karakter ve amacını ortaya koyuyordu. Üstelik devrin Padişah ve Sadrazamı, koymuş olduğu hedefe adım adım yaklaşıyor, Osmanlı Devleti batıdaki Rönesans ve Reform kaynaklı gelişmeyi ucundan yakalayabilecek duruma geliyordu. Ne var ki o andan itibaren bazı olumsuz olaylar da birbirini izliyordu.

Olumsuz gelişmelerin başında ekonomik meseleler geliyordu. Bunun sonucunda paranın değeri üzerinde bir işlem yapılıyordu.

1719 yılında, gümüşün değeri düşürülerek paranın değeri yükseltmek isteniyordu. Buna göre Padişah bir "hattı hümayun" çıkararak 21 akçe olan bir dirhem gümüşün, bundan böyle 20 akçeye alınıp satılmasını emrediyordu. Oysa bu sırada bir dirhem gümüş piyasada 22 akçeden alınıp satılıyordu. Yani akçe, resmi değerinin daha altında işlem görüyordu. 3 üncü Ahmet bu durumu göz önüne alarak gümüşün değerini düşürüyordu.

Darphaneye sadece sarraflar gümüş satabiliyordu. Sarraflar akçe karşısında gümüşe çift fiyat uygulayarak (1 dirhem gümüşte 1 akçe) spekülatif kazanç sağlarken Padişahın bir hattı hümayunla bunu önlemeye kalkışmasından hoşlanmıyorlardı. Bunun üzerine, darphaneye gümüş satışını kesiyorlardı. Böylece zolta, para ve çil (Akçe para birimiydi) basımı aksıyor piyasada zolta spekülasyonu başlıyor ve değerinin bir akçe üzerinde işlem görmesine yol açıyordu. Gümüş ise (özellikle Doğu Anadolu'da) İranlılar tarafından toplanıyor, bu ülkede Abbasi adı verilen bir çeşit akçe kesiliyordu.

Zolta'nın piyasadan çekilmesi sonucu -ki bu sonucu sarayın ekonomi politikalarına karşı çıkan sarraflar (Ermeni / Musevi) hazırlıyordu, ticari yaşam durma noktasına geliyordu. İstanbul'a hububat gelmiyor, esnaf olumsuz yönde etkileniyordu. Nitekim, sarraflar esnafı öne sürüyor, çeşitli meslek kethüdarları, Darphane-i Amire memurları ve

özellikle esnaf temsilcilerinin hazır bulundukları bir toplantı düzenleniyordu. Bu toplantıda vezin ve ayar itibariyle yeni bir paranın basılmasına karar veriliyordu.

İlk başta fazla bir anlam taşıımıyormuş gibi görünen bu olay aslında meydana gelecek diğer büyük olayların habercisi oluyordu.

Öncelikle sarrafların (ve uluslararası bezirganlar) gelişmelerden memnun olmadıklarını gösteriyordu, Sarraflar "spekülatif kazançlarını" korumaya çalışıyorlardı. Tüccarlar ise ithalatın engellenmesinden endişe ediyorlardı. Zira o zamana kadar dış ticarete önemli değişiklikler olmuştu.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ticaret daha çok Asya'dan Avrupa'ya ürün nakli şeklinde gelişirken 16'ncı yüzyılın başından itibaren bu akışta bir yavaşlama görülmüyordu. Zira yeni ticaret yollarının bulunması ve Amerika Kıtasına ulaşılması, Asya'ya özgü ürünlerin bu kaynaklardan da Avrupa'ya getirilmesine yarıyordu. 16 ncı yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise ürün akışı Asya'dan Avrupaya değil, Avrupa'dan Asya'ya (Osmanlıya) doğru gelişme gösteriyordu. Zira Osmanlı Devleti durumu kavrayamadan başta İngiltere, Hollanda, Portekiz ve Venedik olmak üzere batı ülkeleri Osmanlıya mamul madde satmaya başlıyorlardı. Bu da ister istemez Osmanlı'daki "ihracatçı" tüccarları "ithalatçı" durumuna getiriyordu. Üstelik ithalatı spekülatif amaçla manupule ederek aşırı kazanç sağlıyorlardı. Bu ithalatçılar aynı zamanda önemli bir lobi ve güç oluşturmuyorlardı.

16 ncı yüzyılın başında Osmanlılar bu durumu farkedip de, mamul madde üretimine geçmeyi amaçlayan yöntemler uygulamaya başlayınca bundan batılı üreticiler kadar, hatta daha fazla Osmanlı ithalatçıları rahatsız oluyorlardı. Bu rahatsızlık ise hemen aynı lobinin bir kolunu oluşturan sarraflara ve oradan da esnaf tabakasına yansıyor.

İthalat / ihracat lobisi, sarraflar ve önemli tüccarlar bu sırada Galata'da oturuyor, ticari faaliyetlerini de buradan yürütüyorlardı. Nitekim, sermaye ve saraydaki muhalif çevreler de ihtilali buradan hazırlayacak -bir bakıma- buradan başlatacaklardı. Bu aşamada bir başka olumsuz gelişme de Önyasya'nın doğusunda, İran hudut boylarında cereyan edecekti.

Pasarofça Anlaşmasından sonra, Rusya Avusturya ile gizli bir anlaşma yapıyordu. Ancak Rusya İngiltere ile de iyi münasebet tesis etmiş bulunuyordu. Osmanlı Devleti ise bu durumun henüz farkına varmıyor veya öyle görünüyordu.

Osmanlı Devleti'nin Pasarofça Anlaşması'nı imzalamasına, İngiltere ve Hollanda aracılık yapıyordu. Böylece Hollanda ve İngiltere İzmir - Selanik - Viyana hattında ticareti güçleştiren, hatta durduran savaşa son veriyor, bu güzergahı barış yoluyla güvenliğe kavuşturuyordu.

Fakat İngiltere, Osmanlı Devleti'nin barış süreci içinde toparlanıp güçlenmesini de istemiyordu. Nitekim bu kez de Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu hudutlarında meydana gelen gelişmeler, yeni bir savaşın girdabını oluşturunuyordu. Osmanlılar da farkında olmadan bu girdaba yuvarlanıyor, barışla elde etmeğe çalıştığı askeri, siyasi ve ekonomik üstünlük ve enerjiyi, yıllarca süren İran savaşında tüketiyordu.

İran ile savaş yapılması için Osmanlı Devleti'nin yeterli nedeni bulunuyordu. Karlofça Anlaşması'yla birlikte batıda büyük toprak kaybına uğrayan Darülhalife, dikkatlerini doğuya çeviriyor ve İranla yapılan savaşlar sırasında elden çıkan Hamedan ile Tebriz'e yöneliyordu. Pasarofça Anlaşması'yla batıda barış sağlanınca sıra İranlılarla hesaplaşmaya geliyordu.

Moral bakımdan savaşı göze alan Osmanlı Devleti, batıdaki bansın etkisiyle ve bazı batı ülkelerinin de kışkırtmasıyla kolay bir zafer kazanmayı umuyordu. Bu sırada Afganistan İran'a taarruz ediyor, İsfahan civarını ele geçiriyordu. Buna paralel olarak Büyük Petro'nun da İran'a saldırması an meselesi haline geliyor Şirvan, Tiflis ve Azerbaycan yöresindeki Sünni Türkler Osmanlı himayesini talep ediyorlardı. Ancak, İngiltere'nin desteklediği Rusya savaş halinde bulunduğu İsveç ile barış yapıyordu. Afganlar doğudan saldırıp, Ruslar Kuzey'den tehdit ederken, İran'ın yıkılacağını düşünen Osmanlılar da pay almak amacıyla 1723 yılında ordularını çeşitli cephelerden İran'a sokuyorlardı. Osmanlı askerleri bir taraftan Gence, diğer taraftan Kirmanşah'ı alırken, geç kalmaktan korkan Ruslar da ellerini çabuk tutup bir kaç Rus tüccarının öldürülmesini bahane ederek harp ilan ediyor, ardından da Baku, Dağıstan ve Derbend'i ele geçiriyordu.

Bu andan itibaren Osmanlı yönetiminin yaptığı hesapların aksine, uzun ve yıpratıcı bir savaş patlıyor, bu savaşta önemli gelişmeler oluyor, Rusya ve İran anlaşılıyor, sonunda Osmanlı Devleti yalnız kalıyor ve 1730'larda yüzkızartıcı bir yenilgiye uğruyordu.

Bu yenilgi sonucu İranlılar Hamedan ve Nihavend'i alıyor, Osmanlıları güç durumunda bırakarak barışa zorluyordu. Doğudaki yenilgi sonucu Sadrazam İbrahim Paşa İstanbul'da İran Elçisi ile görüşerek

anlaşma zemini arıyordu. Nihayet İstanbul'da yapılan toplantılar sonucunda Gence, Tiflis ve Revan'ın Osmanlılar'da kalması, Hamedan, Kirmanşah ve Tebriz'in İranlılara verilmesi kararlaştırılıyordu. Ancak Osmanlıların barış aramak zorunda kalması, İran Şahı Tahmasb'ı iyice saldırganlaştırıyor ve daha büyük menfaatler sağlamak amacıyla Tebriz önlerine getiriyordu. Sadrazam bunun üzerine barış zemini aramaktan vazgeçiyor, 17 Temmuz 1730 gününden itibaren Sultan / Halife 3'üncü Ahmet'in Doğu Seferine çıkacağını ilan ediyordu. Bu açıklamayla adeta geriye sayma başlıyordu.

27 Temmuz günü çıkarılan yirmi tuğ-u hümayun, Üsküdar Sahrası'na naklediliyordu. Bu andan itibaren Rumeli'den gelen birliklerle İstanbul'daki birlikler durmadan Anadolu yakasına aktarılıyordu. Herşey hazırlandıktan sonra sıra Sultan / Halife 3'üncü Ahmet'in Üsküdar'daki Otağ-ı Hümayun'a gitmesine geliyordu. Bu amaçla Sadrazam Padişahın yanına gidiyor, fakat Padişah sefere çıkmaktan vazgeçtiğini söylüyordu. İbrahim Paşa adeta çılgına dönüyor, durumu derhal Yeniçeri Ağası'na duyuruyor, Hasan Ağa da ordugahtaki askerin Padişahı beklediğini, şayet Padişah gelmezse Yeniçerilerin isyan edebileceğini bir mektupla saraya bildiriyordu. Bunun üzerine Padişah Eyüp Sultan'a giderek kılıç kuşanıyor ve Üsküdar'a geçiyordu. Ordu burada Padişaha muhteşem bir resmigeçit yapıyordu. Ancak, hemen ardından ortalığı bir kararsızlık kaplıyor başta Padişah ve Sadrazam olmak üzere herkes işi ağırdan alıyor, samimi davranmıyorlardı.

Sultan / Halife 3'üncü Ahmet'in kararsız tavrı, Sadrazamı da bocalamaya sevkederken İran kuvvetleri Tebriz'e giriyor ve şehirde büyük bir katliam yapıyorlardı. Bu katliam ise kısa süre içinde İstanbul'da duyuluyordu. İstanbul'daki ihtilal odakları ise adeta bu haberi beklercesine derhal harekete geçiyordu.

Resmi İhtilalci: Patrona Halil

Bu harekete İran olayları kadar, başka nedenler de yol açıyordu.

Sultan / Halife ve Sadrazam, üretimin arttırılması yönünde bir dizi önlem alırken bir de "Ticaret vergisi" koyuyor ve tüccarlardan vergi almaya başlıyordu. Ticaret vergisinde amacı, ithalatı sınırlandırarak iç pazarda arz-talep dengesini, üretimi arttırarak kurmaktı. Ancak İstanbul'daki "Tüccarlar Oligarşisi" bundan son derece rahatsızlık duyuyor ve tepkisini, esnaf tabakasını sessiz ve derinden kışkırtarak gösteriyordu.

Kaldı ki o sırada tüccarlar kadar esnaf da rahatsız durumdaydı. Zira Ermenilerin sürekli göç edip İstanbul'a gelmesi sonucu iktisadi hayatın iyiden iyiye çökmüş olduğu Doğu Anadolu, bir de İran savaşının vurması sonucu daha da yoksullaşmıştı. Bu yoksulluk ve savaş ise Doğu Anadolu halkını büyük kitleler halinde batıya, özellikle de İstanbul'a göç etmeye zorluyordu. Böylece İstanbul çok kısa bir süre içinde cahil, kaba ve yoksul bir göçmen kitlesinin işgaline uğruyor, gelenler ise bu büyük kentin piyasa dengesini umursamadan her işe el atıyordu. Bu durum esnaf loncalarının rahatsızlık duymasına ve tepki göstermesine neden oluyordu. Sadrazam, gösterilen tepki üzerine harekete geçiyor ve esnaf sayımı yaptırıyordu. Sayımın amacı, belli iş kollarında iş yapanların sayısını dondurmak, bir dedikodu çıkarılıyor ve ortalığa "yeni vergi koyacaklar" söylentisi yayılıyordu. "Yeni vergi" söylentisi ise zaten huzursuz olan esnaf tabakasını daha bir huzursuz ediyor ve ayaklanmaya hazır, duruma getiriyordu. Bir yandan tüccarların, diğer yandan esnafın duyduğu rahatsızlık, ekonomiyi olumsuz yönde etkiliyordu, ki bu da yönetimi temelden sarsıyordu.

İşin en önemli ve ilginç yanı ise doğrudan, yönetimin içinde huzursuzluk bulunmasıydı. Huzursuzluk Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın akrabalarından kaynaklanıyordu.

Bu akrabaların başında Kaptan-ı Derya Mustafa Paşa geliyordu.

Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Sadrazam olmadan önce yönetim kadroları üzerinde bir çalışma yapıyor ve kendine uzak gördüklerini görevlerinden alıp, yerlerine kendi adamlarını tayin ediyordu. Bu tayinler sırasında önemli değişiklikler meydana geliyordu. Çok uzun bir

süre Osmanlı padişahlarına sadrazamlık yapan Köprülüler'in oluşturduğu köklü bürokratik kadrolar, Damat İbrahim Paşa'nın politikası sonucu dağılıyordu. Örneğin Köprülüzade Mustafa Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa 1702 tarihindeki İstanbul Kaymakamlığının ardından Hanya Valiliği ile merkezden uzaklaştırılıyor, Padişahın hal'ine kadar ülkenin bir ucundan diğerine gidip geliyordu. Yine aynı aileden Abdullah Paşa'nın büyük kardeşi Esad Bey önce Edirne, oradan da Eğriboz'a tayin ediliyor, ağabeyleri olan eski Sadrazamlardan Numan Paşa ise 1719 yılına kadar Belgrad, Kıbrıs, İçel, Menteşe ve Bosna Valiliklerinde bulunuyor, sonunda Kandiye'de vefat ediyordu. Aynı şekilde Köprülülerin damadı olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğlu Maktulzade Ali Paşa da daima İstanbul'dan ve saraydan uzak tutuluyor, ancak yeğeni Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın torpiliyle kısa sürelerle İstanbul'a uğrayabiliyordu.

Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torunu olması nedeniyle Köprülü Ailesiyle de akraba idi. Bu nedenle Köprülü Ailesine karşı takınılan tavır, Kaymak Mustafa Paşa'yı da rahatsız ediyordu.

Gerçi Kaymak Mustafa Paşa, Damat İbrahim Paşa'nın kızıyla evlenerek Sadrazama damat olmuştu ama bu akrabalık yine de onu yatıştırmıyordu. Zira o, bu dönemde sarayda yönetimi elinde bulunduranların ve bu ricalin yakınlarının, dedesi Kara Mustafa Paşa'yı entrikalarıyla katlettirdiklerini unutamıyordu.

Kaymak Mustafa Paşa'yı rahatsız eden bir konu da, bacanağı Kethüda Mehmet Paşa'nın Sadrazam tarafından kollanılmasıydı. Gerçi Mehmet Paşa da Mustafa Paşa gibi İbrahim Paşa'nın damadı idi ama sadrazam Kethüdayı, Köprülü ve Merzifonlu ailelerinden gelen Kaymak Mustafa Paşa'ya tercih ediyordu. Böylece Menzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın torununun, siyasi nedenlerle Sadrazama damat olduğu anlaşılıyor ve Kaymak Mustafa Paşa da bunu farkediyordu. Aslında Damat İbrahim Paşa Sadrazamlığı sırasında Köprülü Mehmet Paşa'nın (merkezden uzaklaştırma gibi) yöntemlerini uyguluyor, gaddarlıkta da ondan geri kalmıyordu. Ama bu kez roller değiştiği için Kaymak Mustafa Paşa bu yönetim tarzından rahatsızlık duyuyordu. Gerçi Sadrazam iki damadını yakınlaştırmak amacıyla onların çocuklarını da evlendiriyor, fakat yine de bu yakınlaşmayı yeterince sağlayamıyordu. Tüm bunların ötesinde Kaymak Mustafa Paşa (iki güçlü ailenin de desteğini aldığı için) Sadrazam olmak istiyor, fakat İbrahim Paşa'nın bu ma-

kamda bulunmasını engel kabul ediyordu. Onun için de Sadrazamın ortadan kalkması -veya kaldırılması- için fırsat kolluyor, bu fırsatı da 1730 yılında yakalıyordu. Daha doğrusu beklediği fırsatı kendisi hazırlıyordu.

Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın en yakın dostlarından biri de Abdi Paşa'ydı. Abdi Paşa bir dönem Patrona adlı geminin süvariliğini yapmıştı. Bu geminin tayfaları ise genellikle Arnavuttu. Karlofça Antlaşmasında sonra Arnavutluk -Pasarofça Anlaşması'na kadar-Venedik egemenliğine girmiş, Venedikli tüccarlar ise para gücüyle Arnavutlarla Osmanlı yönetimi arasına nifak sokmuştu. Bazı Arnavutları, İstanbul'a başkaldırmaya sevketmişlerdi. Nitekim Patrona adlı geminin tayfaları da böyle bir ayaklanma girişiminde bulunmuşlar, fakat plan gerçekleşmeden bastırılmıştı. Bu ayaklanma hazırlığında ise Halil adlı Arnavut tayfa sivrilmiş, Abdi Paşa'nın dikkatini çekmişti. Geminin adından ötürü "Patrona Halil" diye adlandırılan bu şahıs, gemiden ayrıldıktan sonra Rumeli'ye gitmişti. Patrona Halil'i ayaklanma girişimi suçuyla mahkum edildiği ölüm cezasından Abdi Paşa kurtarmış ve aslen Rumelili olan Paşa bu şahısla irtibatını kesmemişti.

Halil, Arnavutluk'tan Niş'e geçmiş, burada Yeniçeri olarak Onyedinci Ortaya katılmıştı. Pasarofça Anlaşması'na kadar Niş'te kalan Halil, daha sonra muhafız askerleriyle birlikte Vidin'e gönderilmiş ve burada düzenlenen bir ayaklanmada elebaşılık yapmıştı. Ayaklananlar işi Padişahın hal edilmesi talebine kadar vardırırmış, fakat Mısır Valisi Mehmet Paşa isyanı bastırmıştı. Diğer isyancılarla birlikte Patrona Halil de Mısır'dan kaçmayı başarmış, İstanbul'a gelmişti.

Patrona Halil gerek Patrona gemisinde, gerek Arnavutluk ve Niş'te iken çevredeki tefeci tüccarlarla sıkı münasebet tesis etmeyi başarmış, hatta bu ilişkileri sayesinde Mısır'da da para sahibi çevrelerle irtibat kurmuştu. Halil'in sürekli ayaklanma hareketlerinde yer alması, şahsi çıkar ve girişimlerinden çok, o çevrelerin kendisini bu konuda -profesyonel ihtilalcilik konusunda- yetenekli bulmasından ve kullanmasından kaynaklanıyordu.

Bu sırada Emir Ali adlı bir başka Yeniçeri de İzmir Ticaret Kolonisi'nin yönlendirmesiyle, İzmir'de başgösteren bir ayaklanmaya katılıyordu. Ayaklanma bastırılınca da İstanbul'a kaçıyor, burada Patrona Halil ile buluşuyordu.

Patrona Halil İstanbul'da bir çeşit işportacılık yapıyor, boynuna geçirdiği yüksük, iğne, iplik, düğme gibi eşyayla dolu sepetiyle akşa-

ma kadar dolaşıyor, bu vesileyle her yere girip çıkıyordu. Akşamları ise Galata'ya geçiyor, meyhanelerde içip eğleniyordu. Bu arada da saraydaki önemli kişilerle irtibat kuruyordu.

Temas halinde olduğu bu önemli kişilerin başında, Patrona gemisindeki isyan nedeniyle mahkum edildiği idam cezasından kendisini kurtaran Abdi Paşa geliyordu. O sırada Abdi Paşa hem damadı şehriyari olmuş, hem de vezirlik makamında bulunuyordu. Kaptan-ı Derya Kaymak Mustafa Paşa'nın en yakın adamlarından olan Abdi Paşa, Mustafa Paşa ile Patrona Halil arasında irtibatı sağlıyordu. Ancak Patrona Halil bir yandan sarayla temasını sürdürürken, diğer yandan da Pera'daki Tüccarlar Oligarşisi ile münasebetini pekiştiriyordu. Aynı tüccarlar başka kanallardan tahrik ettikleri İstanbul esnafını da muhtemel ayaklanmaya hazırlıyorlardı. Diğer taraftan Patrona Halil de esnafla münasebet tesis etmiş bulunuyordu. Nitekim gündüzleri seyyar satıcılık yapan Patrona, bu vesileyle esnaf arasında bir İhtilal Komitesi de oluşturunuyordu.

Bu aşamada Patrona Halil, umulmadık bir sorunla karşılaşlıyordu.

Pera'da yatıp kalkan ve meyhanelerde içip eğlenen profesyonel ihtilalci, çıkan kavga sonucu bir arkadaşını öldürüyor ve yakalanıp zindana atılıyordu. Bu olay nedeniyle yapılan tahkikat sırasında geçmişi ortaya çıkıyor ve katıldığı ayaklanmalar nedeniyle idama mahkum edildiği anlaşılıyordu. Bunlara ek olarak bir de cinayet işlediği için Galata Voyvodası tarafından ölüm cezasına çarptırılıyordu. Ancak bu ceza infaz edilemiyordu. Zira Kara Mustafa Paşa'nın torunu Kaptan-ı Derya devreye giriyor, Galata Voyvodası'ndan Patrona Halili serbest bırakmasını rica ediyordu. Voyvoda, Sadrazamın damadının istediğini yerine getiriyor ve profesyonel ihtilalciyi kendisine teslim ediyordu.

Tüm bu olaylar sırasında Padişah ve Sadrazam Ordunun başına geçip Üsküdar'dan hareket edip etmemek konusunda bir türlü karar veremiyor, bu durumda Yeniçeriler huzursuzlaşmaya ve kıpırdanmaya başlıyorlardı. Nitekim, hemen devreye giren ordu sarrafları, para işlerini yoğunlaştırıyor, esnafılık yapan Yeniçeriler de bir süre sonra Üsküdar'dan İstanbul yakasına geçerek işlerinin başına dönüyorlardı. Kaldı ki amirleri de sefere gitmek istemiyorlardı. Zira onlar Sadrazamın başlatmış olduğu dünyevi yaşamın, Kağıthane sefalarının, helva toplantılarının ve aşk ile meşk'in keyfine varmış, savaşma arzu, istek ve yeteneğini yitirmişlerdi. Yeniçerilerin bu direnişi zaten kararsız olan Padi-

şah ve Sadrazamı iyice zor duruma sokuyor, 3'üncü Ahmet yaptığı son bir toplantıda sefere kendisinin gitmeyeceğini, yerine Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ordunun başına geçeceğini açıklıyordu. Tam bu sırada ise askerler arasında, Padişah'ın ve yöneticilerin Yeniçeri Ocağı'nı dağıtıp yeni bir ordu kurmak niyetinde oldukları dedikodusu yayılıyordu.

Nihayet kararlaştırılan gün geliyor, 28 Eylül 1730 Perşembe sabahı (Halen Patrona Hamamı) Beyazıt'taki bir hamamda ihtilalciler toplanıyor daha sonra Beyazıt Camii'nin Kaşıkçılar Kapısı'na çıkıyorlardı.

Bu sırada aslen Ruscuk'a bağlı Karalar köyünden olup, olay sırasında İstanbul'da meyve ve sebzeçilik yapan Muslu Beşe (sabık Yeniçeri) ile İzmir'deki ihtilale karışıp İstanbul'a kaçan Emir Ali, Patrona Halil'e muavinlik ediyorlardı. Diğer ihtilalcilerden bazıları da şunlardı:

Ali Usta, Kara Yılan, Çınar Ahmed, Oduncu Ahmed, Derviş Mehmed, Erzurumlu Mehmed, Küçük Muslu, Kutucu Hacı Hüseyin, Manav İsmail, Canbaz Emir, Musa, Hafız Ahmet Paşa Kethüdası Salih Ağa, Turşucu İsmail, Serdengeçti Ağası Karagöz İbrahim, Gazi Beşe, Bayram, Çelo, Veli, Mustafa, Dereköylü Ali, sabık Cebeciler kethüdası Receb vs.

Bu ihtilalcilerin çoğu esnaflık yapıyor, bazılarıysa saray ile temas halinde bulunuyordu.

İsyanın bastırılması için sarfedilen çabalar bir türlü sonuç vermiyor, ulema ikili oynuyor, Yeniçeri ve görevlendirilmiş ihtilalciler, Osmanlıları dünyevi yaşama çevirmeye ve Rönesans / Reform sonrası batı toplumları düzeyine çıkarıp Sanayi Devrimi'ne ulaştırmaya çalışan Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın başını alıyor, devrin Padişahı 3'üncü Ahmet'i ise hal ediyorlardı. İhtilalciler diğer yandan Sadabad'da yapılan köşkleri yakıp yıkıyor, tüm güzellik ve dünyevi görüntüleri ortadan kaldırıyor, tüketimi durduruyor, kadınları yeniden kafes arkasına kilitleyip, sosyal hayattan dışlıyorlardı. Üstelik Yeniçeri Ocağı tam anlamıyla esnaflaşmış ve bezirgan / tefeci sermaye ile özdeşleşmiş biçimiyle varlığını sürdürmek konusunda yüzyıl daha vakit kazanıyor, ulema ise bu çarpık, gerçek dışı ve akıl dışı karanlık düzeni dinsel bir zemine dayandırarak, ayakta kalmasına gerekçe hazırlıyordu.

Patrona Halil'in önderliğini yaptığı ihtilal, Osmanlı Tüccarlar

Oligarşisine de uzun bir "egemenlik" süreci kazandırıyor. Zira 16'ncı yüzyılın başına kadar Asya'dan Avrupa'ya yapılan ihracat, 16'ncı yüzyıl sonundan itibaren Avrupa'dan Osmanlı'ya yapılan ithalata dönüşüyor, bu ithalat ise Tüccarlar Oligarşisinin tekelinde gerçekleşiyordu. Böylece bu tekel, Osmanlı Devleti'nin üretime yönelmesini engelleyen ihtilal sayesinde, yüzyıl daha ticarete -dolayısıyla siyasete- egemen olma imkanını yakalıyordu.

Kaldı ki Patrona Halil İsyanı sırasında dönemin önemli devlet adamları ortadan kaldırılıyor, böylece bu devlet adamlarının "antisemitik" diye nitelenebilecek politikaları da bir süre için önlenmiş oluyordu. Bu politikalar ise örneğin 3'üncü Ahmet'in çıkardığı bir fermanla İstanbul'da, Yeni Cami yakınlarındaki Balıkpazarı'nın çevresinde oturan Musevilerin evlerini boşaltıp başka bir mahalleye taşınmaları şeklinde belirginleşiyordu. Yine örneğin 3'üncü Ahmet ihtilalin gerçekleştiği 1730 yılında Kavukçulara bir emir göndererek kavukları, Musevilerin giydikleri başlığa benzer dikmemeleri için uyarıyordu.

İşin ilginç tarafı Osmanlılarda Musevilerle ilgili ilk "kan iftirası"nın da bu dönemde, cereyan etmesiydi, 1715 yılında Sadrazam, üç Musevinin, Kahya Bey adlı bir Müslüman'ın küçük oğlunu şeker verip kandırarak evlerine çektiklerini, amaçlarının bu çocuğun kanını alıp "hamur" yapmak olduğunu kabul ediyor ve bu üç Musevi'nin derhal idam edilmelerine karar veriyordu. Üstelik karar infaz da ediliyordu.

Sadrazamın verdiği idam karan Sami karakterli Tüccar Kolonisini son derece rahatsız ederken, bir de Ticaret Vergisi konulması, yönetimin "antisemitik" tavrı konusunda önemli göstergeler oluşturuyordu.

Diğer taraftan Musevi araştırmacılar da, Musevi Cemaati'nin bu dönemde son derece durgun bir yapı yansıttığını ileri sürüyor ve bunun nedenini Cemaatin geçen yüzyıldaki kadar güçlü kişiliklere sahip liderlerden yoksun bulunmalarına bağlıyorlardı.

İşte bu nedenlerle de ayaklanma sonucu yönetimin değişmesi İstanbul'daki Musevi ağırlıklı Tüccar Kolonisinde büyük bir rahatlamaya neden oluyordu.

Fakat olaylar, yine de farklı bir gelişme gösterecek, bu kez de tüccarlar arasındaki Musevi - Ermeni rekabeti kızışacak, sonunda kan onların üzerine de sıçrayacaktı.

OSMANLI'DA GEÇ KALMIŞ FRANSIZ DÜZENİ

(Dinsel / siyasal / ekonomik tekel'in militer dayanağı; Nizam-ı Cedit...
Ve ihtilal!...)

1789 İhtilali Fransa'da Kralın dinsel / siyasal / ekonomik tekelini kırıyor, John Locke ve Montesquieu'nun belirlediği kuvvetler ayırımı ilkesi ışığında, Cumhuriyeti kurmayı amaçlıyordu. Bu tablonun görünmeyen yüzünde ise Avrupa'nın geleceğini yakından ilgilendiren önemli bir değişim cereyan ediyor, Ortaçağ'ın ilk dönemlerinden beri kapılarını Musevi'lere kapalı tutan Katolik Fransa, bu konuda artık daha Liberal bir politika izlemeye başlıyordu.

İhtilalden sonra Fransız yönetimi daha Liberal ilkeleri amaçlarken, Fransız Ordusu da etkinlik kazanıyordu. Zira, ülkenin kaderine el koyan Liberaller bu kez de, Kralı devirmek için kullandıkları zorba güçlerin tehdidi ve baskısı altında kalıyorlardı. Bu silahlı zorba güçlerin baskısından kurtulabilmek için düzenli bir başka silahlı güce gereksinimleri vardı ki o da güneyden geliyordu. Napoleon Bonaparte'ın emrindeki silahlı kuvvetler artık dinsel / siyasal / ekonomik tekel kurmayı amaçlamaksızın, sadece asayişi sağlamak (ve komutanlarını İmparator yapmak) için Paris'de duruma müdahale ediyordu. Ardından da salt zaferler elde etmek ve bu zaferlerin pırlıtsı altında adını tarih sayfalarına yazdırmak üzere Napoleon, ordularını Avrupa'ya salacak ve uzun bir süre İmparator olmanın gururunu taşıyacaktı. Ama hepsi

bu kadardı. Napoleon aslında, kurulacak "Yeni Dünya Düzeni" öncesinde Avrupa'nın altını üstüne getiren, Fransa'daki kaosu bütün Avrupa'ya yayan, kullanıldıktan sonra da kirli bir mendil gibi kenara atılan zavallı bir askerden başka bir şey değildi. Nitekim onun sayesinde Fransa Laik bir hukuk devleti oldu ve krallığın temel dayanakları, onun döneminde yapılan düzenleme sonucu ortadan kalktı.

Onun sayesinde Mısır'ın pamuk plantasyonları el değiştirip İngiltere'nin eline geçti.

Onun sayesinde Avrupa savaş ekonomisine itildi ve bu kıtadaki Tüccarlar Oligarşisi spekülatif büyük kazançlar elde etti.

Onun sayesinde Almanya dizlerinin üzerine çöküp, sanayi devrimini geriden izlemek zorunda kaldı.

Onun sayesinde Avrupa'daki krallıklar ağır yaralar alıp, Cumhuriyetlerin kurulmasına yol açacak bir zemin yaratıldı.

Kısacası Napoleon Bonaparte, hem ihtilal enerjisiyle kavrulan Fransa halkını cephelere sürerek deşarj ediyor, hem de onların ve diğerlerinin et, kan ve kemikleri üzerine yeni rejimlerin, yeni öğretilerin, ama mutlaka Laik Cumhuriyetlerin kurulmasına ortam hazırlıyordu. Fakat bazı ülkeler, cereyan eden olayların gizemini kavramaya çalışmak yerine, Fransız Ordusu'nun cefcaflı görünümüne kendini kaptırıyordu. Bu ülkelerin başında ise Osmanlı İmparatorluğu geliyordu.

3'üncü Selim 1789 tarihinde Osmanlı tahtına çıkıyordu. Onun tahta çıkmasıyla Patrona Halil İhtilali arasında topu topu 60 yıllık bir süre vardı ki bu süre içinde Osmanlı siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik yaşamında köklü bir değişiklik olmamıştı. Bu süredeki en önemli gelişme, Pasarofça Anlaşması'na göre Avusturya ile Osmanlı vatandaşlarının artık birbirlerinin topraklarında oturup ticaret yapabilmeleriydi. Böylece Viyana'da ikamet eden çok sayıda Sefarad (Musevi) tacir rahat bir döneme giriyor, hatta sınırlayıcı bazı antisemitik yasalar altında taşrada ezilen Museviler, Osmanlı vatandaşlığını alarak Viya-na'ya yerleşme olanağı buluyorlardı. Bu haktan pek çok Musevi yararlanıyor ve antisemitik yasaların baskısından kurtuluyordu.

Bununla birlikte Viyana'daki Osmanlı - Seferad Cemaate İmparatoriçe Marie- Therese'nin (1740 - 1780) ağır baskısıyla karşılaşılıyordu. Bunun üzerine Cemaat Lideri Diego de Aguller, Temeşvar Yahudi Cemaatinin Başkanı Rabbi Meir Amigo'yu gizlice İstanbul'a yollayıp yardım istiyordu. Amigo, Babıali'de Sarrafbaşı olan Yuda Baruh aracılığıyla Sultan / Halifeye ulaşıyor, onu durumdan haberdar ediyordu.

Osmanlı Padişahı bunun üzerine İmparatoriçe Marie - Therese'ye özel bir temsilci yolluyor, "Ülkesinden kovacağı Musevileri Osmanlı egemenliğine kabul etmeye hazır olduğunu" bildiriyordu. Marie - Therese bir yanlış anlaşılma olduğunu ileri sürüyor, fakat baskıları da azaltmıyordu. Nitekim Viyana Seferad Cemaati Başkanı Aguiller buradan kaçarak Londra'ya yerleşiyordu. Aguiller'in Viyana ve İstanbul yerine Londra'yı tercih etmesi, bu iki başkentte de Museviler aleyhine bir hava estiğini ortaya koyuyordu. Kaldı ki Cemaat Başkanının Londra'ya gitmesi İngiltere'nin bu Cemaate sağladığı kolaylık ve olanakların diğerlerine göre daha tercihe şayan olduğunu da kanıtlıyordu.

19'uncu yüzyılın başında, İstanbul'da artık Musevi Cemaati'nin yıldızı sönmeye başlıyor, onun yerini Ermeni Cemaati alıyordu. Musevilerin daha çok Yeniçeri Ocağı ile iş yapması ve hatta Ester Kira olayında görüldüğü gibi Musevilerle Yeniçeriler arasındaki para hesaplan nedeniyle kan dökülmesi sarayı rahatsız ediyordu. Kaldı ki Osmanlı Sarayı dış işlerinde kullandıkları Musevi tacir, sarraf ve bankerlerin, Osmanlı siyasal gücünü bir baskı unsuru olarak kullanıp, Avrupa ülkelerindeki Musevi Cemaatlerine avantaj sağladıklarını farkediyor ve bu nedenle Musevileri dış münasebetlerde devre dışına çıkarmağa çalışıyordu. Bu durum doğal olarak Musevi önderlerini ve İstanbul'daki Sami kökenli Tüccarlar Oligarşisini huzursuz ediyordu. Ancak onların huzursuz olmasının ana nedeni, İstanbul'daki Ermeni Cemaatinin giderek ekonomik gelişme göstermesiydi. Bu ekonomik gelişme her alanı kapsıyor, sonra da sarayla kurulan münasebete ve oluşan siyasete yayılıyordu. Ermenilerin yükselişi 18'inci asırda başlıyordu. Örneğin, ünlü Ermeni tüccarı Sağapos, sarraflığın yanı sıra sarayda Bezirganbaşılık yapıyordu. Keza saray bezirganları arasında Yakup Ağa ve İstanbul çarşılarının ünlü saatçisi Yusuf Çelebi Ermeni asıllıydılar. Yusuf Çelebi ilk kez İngiltere'den saat ithal ediyordu. 1760 - 1761 yılları arasında Bezirganbaşı olarak Boğos Nazar ve Aslan Amiralar ün yapıyordu. Bu dönemde önemli bir olay cereyan ediyor, Akulia Şehrinin alınmasından sonra burada oturan 10 binden fazla Ermeni ailesi göç ediyordu. Bu Ermenilerin büyük bir kısmı servetleriyle birlikte İstanbul'a geliyor ünlü paşalara sarraflık yapıyor ve borç vererek hem şöhret elde ediyor, hem de siyasal ekinlik kazanıyorlardı.

Osmanlı ekonomik yaşamında büyük ve etkili ailelere sarraflık yapmak, genellikle Musevi ve Ermeni tüccarların işiydi. Müslüman paşa ve bürokratlar piyasada iş yapamadıkları ve faiz alamadıkları

için, tıpkı Yeniçeriler gibi servetlerini Musevi ve Ermeni iş adamlarına işlettiyorlardı. Yeniçerilerle bu paşa ve bürokratlar arasındaki fark, paşaların sarraflarıyla sık sık kavga etmemeleriydi. Bu nedenle Yeniçeri - Sarraf ilişkisi hemen göze batıyor, ama diğeri ayağa düşmüyordu. Ancak Yeniçeriler sadece Musevilerle iş yaparken, paşa ve bürokratlar sarayla birlikte Ermeni sarraflarla da münasebet kuruyorlardı. Böylece Musevi ve Ermeni tüccarlar arasındaki rekabet bu dönemde iyiden iyiye kızışıyordu. Kaldı ki Ermeniler ticari faaliyetlerinde Musevi tacirlere oranla hem daha güven veriyor, hem de daha dürüst davranıyorlardı.

Diğer taraftan Ermeniler salt tüccarlıkla yetinmiyor, üretim de yapıyorlardı. Örneğin yazmacılığı Ermeniler başlatıyorlar, Üsküdar'da başlayan bu sanat kısa zamanda Beyrut, İzmir, Kahire ve İskenderiye pazarlarına kadar uzanıyordu. Keza Darendeli Şamlıyan adlı bir Ermeni, ilk kez çuha fabrikası kuruyor, hayli zengin olduktan sonra İstanbul'a göç ederek sarraflığa başlıyordu.

Ama Ermeniler daha çok kuyumculuk, sarraflık ve darphane işlerinde sivriliyorlardı. Bunların başında bir dönem darphane yönetimini elinde bulunduracak olan Düzyan Ailesi geliyordu.

Amir Mirican, Aznavur Ailesi, Hoca Kırkor, Andon Köleyan, Garabet, Agop, Housep-Kırkor ve Garabet kardeşler, Artin ve oğlu Agop, Ohannes ve oğlu Housep, Sarraf Apik, Ohannes Kuyumcuyan, Kevork Yeramyan önde gelen ve etkin sarraflarla, kuyumculardı.

Ermeni Cemaatinin bu yükselişine karşın Musevi Cemaatinin ve dolaşısıyla saray üzerindeki Musevi gücünün zayıflaması, Musevi sarrafların kontrolündeki Yeniçeri Ocağında da etkisini gösteriyordu. Museviler bu dönemde, yani 18'inci yüzyılın özellikle sonundan itibaren Batı Avrupa'daki gelişmeleri dikkatle izliyorlardı. Zira Batı Avrupa'daki dinsel / sosyal / siyasal değişim ekonomiye de yansımış bulunuyordu. Sanayi devrimi, mali bakımdan yeni çekim alanları yaratırken, Hilafeti aldıktan sonra giderek İslam taassubuna yönelen ve teokratik yapı nedeniyle adeta Hristiyan Ortaçağını yaşamaya zorlanan Osmanlı düzeni içinde, piyasa özgürlüğü de ortadan kalkmaya başlıyordu. Kaldı ki keşifler nedeniyle başlayan hem ticari hareketlilik hem de nüfus hareketliliği Batı Avrupa'yı Museviler bakımından daha bir çekici hale getiriyordu. İstanbul Musevi Kolonisi Batı Avrupa'daki gelişmeleri bu nedenle yakından izleyip fırsat düştükçe olaylara nüfuz ederken, diğer yandan güçlenen Ermeni Lobisine karşı mücadele et-

mekten de geri kalmıyordu.

Ermeni Lobisi daha 18'inci yüzyılın ilk döneminde darphaneye nüfuz etmeye başlamış bulunuyordu. Örneğin Şahap-ayar olarak, Ye-remya Çelebi başta geliyordu. Daha sonra Ermeniler darphanede yönetimi tamamen ele geçirecekler ve önce kendi aralarında sonra da Musevilerle aralarındaki rekabet burada kanlı bir görünüm alacaktı.

18'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren baş gösteren en önemli gelişmeleden biri de Osmanlı İmparatorluğuna karşı Rusya'nın, İngilizlerin de yönlendirmesiyle baskı yapması, bu baskı sonucu uzun süreli Osmanlı - Rus savaşlarının başlaması oluyordu.

Aslında İngiliz Liberalizminin Fransa'da 1789 İhtilali'ni hazırlamasıyla, Rus saldırganlarının Osmanlı Devleti'ni yıpratması atbaşı cereyan ediyordu. İngiltere'nin iki koldan Fransa ve Osmanlı Hanedanları üzerinde tesis etmiş olduğu bu baskının ana hedefi Fransa'da Kralın, Osmanlı'da ise Sultan / Halife'nin dinsel / siyasal / ekonomik tekeli elinde tutabilmek amacıyla militer bir güç oluşturma çabalarına girmiş bulunmalarıydı. Kuşkusuz diğer etkenler de aynı şekilde Fransa ile Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin karşısında boy hedefi haline getiriyordu ama ana neden, İngiliz Tüccarlar Oligarşisinin, Fransa ve Osmanlı'da, kendi egemenliklerinde bir ticaret piyasası oluşturmak istemeleri idi. Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu'nun iştahını daha bir kabartıyordu.

İngiltere'nin ticari bakımdan nüfuzu altında bulundurduğu Moskova'yı, Osmanlı Devleti'ne karşı yönlendirerek mütecavizleştirmesi hem Rusya'ya Karadeniz ve Tuna ticaret yolları üzerinde etkinlik ka-zandırıyor, hem de Hanedanı aciz duruma düşürüyordu. Osmanlı Hanedanı bu durum karşısında kaçınılmaz olarak Osmanlı Ordusu'nun gücüne gereksinim duyuyor; fakat Yeniçeri Ocağı'nı mali nüfuz altında bulunduran Osmanlı Tüccarlar Oligarşisi, Yeniçerilerin savaş yetenek ve arzularını kırmakta başrolü oynuyordu. Nitekim Yeniçeriler savaşmak veya askerlik mesleğinin gereğini yapmak yerine İstanbul'da ticaretle uğraşmayı, para ve piyasa işlerinin başında durmayı yeğliyordu. Hem asker maaşı almak, hem de savaşmak yerine ticaretle uğraşmak, Yeniçerilere daha cazip geliyordu. Sultan / Halifeler de onları zorla savaşa götürmek ve rizikoya girmek yerine, saraylarında oturmayı tercih ediyorlardı.

Bunun sonucu olarak 1774 yılında yapılan Kaynarca Anlaşması'yla Osmanlı - Rus savaşları (bir süre) sona eriyordu ama, 9 yıl sonra

1783'de Ruslar Kırım'ı önce işgal, sonra da ilhak ediyorlardı.

Bunun tek nedeni Tüccarlar Oligarşisinde güdümündeki Yeniçerilerin savaşıma yeteneğini yitirip ticaret yeteneğini geliştirmiş olmalarıydı.

Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ve ilhakı Osmanlı halkı üzerinde büyük bir üzüntü ve etki yaratıyor, yaşlı Sultan / Halife 1 'inci Abdülhamit'ten umut kesilince gözler Şehzade Selim'e dönüyordu. Abdülhamit bu nedenle Selim üzerinde ağır baskı tesis ediyor, Selim ise bir yolunu bulup Fransa Kralı 16'ncı Louis ile irtibat kuruyordu. Selim, Fransa Kralı ile yaptığı yazışmalarda maarif ve askeri reform konusuna ağırlık veriyor, 16'ncı Louis'ten bilgi almaya çalışıyordu. Bu yazışmaların yanısıra makbul adamı olan İshak Bey'i de Fransa'ya göndererek gelişmeleri yakından izletiyordu.

Nihayet Sultan / Halife 1'inci Abdülhamit 1789 yılının Ocak ayında, Özi Kalesi'nin düşmesi sırasında ağır hastalanıyor, Nisan ayında da yaşama gözlerini yumuyordu. Böylece yeğeni Şehzade Selim, 3'üncü Selim olarak Osmanlı tahtına oturuyordu.

Abdülhamit'in büyük üzüntüye kapılarak yaşamını yitirmesine, 1788 yılında Rusya - Avusturya bağlaşıklığına karşı, yeni bir savaşın başlaması ve Osmanlıların bu savaşta da varlık gösterememesi neden oluyordu. Nitekim ekonomik sıkıntılar nedeniyle de orduda çözülme başlıyor, para darlığı sonucu bazı Arnavut askerleri Avusturya - Rusya Ordusu'nun safalarına geçiyordu.

Bu aşamada Osmanlı İmparatorluğu'nun yapısında büyük değişimler yaşanıyor. İthalata dayalı aşırı lüks gözleniyor, varlıklı aileler birbirleriyle gösteriş yarışına girdikleri için kazandıklarından fazla tüketiyorlardı. Bu nedenle gayrimeşru kazanç gaynmeşru servet edinme hastalığı haline dönüşüyor rüşvet, hile ve irtikap sosyal yapıyı temelden sarsıyordu. İşin ilginç tarafı ilmiye sınıfının da bu yolsuzluklarla mücadele yerine, gayrimeşru kazanç elde etme kervanına katılmış olmasıydı. 3'üncü Selim'in dayanağını teşkil edecek olan ekonomik zemin bu denli bozulmuşken bir de ordunun ıslah edilmesinin gündemde tutulması iç ve dış siyaseti hayli zorluyordu.

Diğer taraftan Sultan Selim'in tahta oturduğu günlerde Fransa'da ihtilalin patlak vermesi ve 3'üncü Selim'in dostu 16'ncı Louis'in tahttan indirilmesi -ki 16'ncı Louis'nin eşi Marie Antoinette, antisemitik yasalar çıkarmakla ünlü Avusturya Kraliçesi Marie Therese'nin kızıydı- Osmanlı Sultan / Halifesi'nin morali üzerinde son derece olumsuz

etki yapıyordu. Bununla birlikte 3'üncü Selim ve tüm Osmanlı aydınları, Fransa İhtilalinin diğer yüzündeki İngiliz Liberalizminin, dinsel / siyasal / ekonomik tekel'e karşı indirdiği darbe olduğu gerçeğini göre-miyorlardı. Bu nedenle de 3'üncü Selim, dinsel / siyasal / ekonomik tekelini dayandırmak için güçlü ve profesyonel bir orduya duyduğu gereksinim sonucu, piyasa askeri niteliğindeki Yeniçeri Ocağı'nı lağv edip, Nizam-ı Cedid (Yeni Düzen) adı altında yeni bir ordu kurmaya yöneliyordu. Bu durum ise önce Osmanlı Tüccarlar Oligarşisini, ardından onların nüfuzu altındaki Yeniçeri sarraflarını, dolayısıyla Yeniçerileri rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlığın bir ucu da İzmir - Selanik - Viyana - Hamburg Tüccarlar Oligarşisinin devamı olan Londra (ve İngiliz) Tüccarlar Oligarşisinin huzurunu bozuyor, doğrudan harekete geçmelerine neden oluyordu.

Bu dönemde bütün merkezlerde bir ekonomik ve siyasal güç haline gelmiş bulunan Sami kökenli tüccarlar ve bunların denetimindeki oligarşik güç, Tuna Nehri'nin güneyinden itibaren Balkan, Kafkas, Önasya ve Yakınoğu bölgelerinde militer - bürokratik merkezi devlet modeli yerine federatif bir sistem oluşturmayı amaçlıyorlardı. Oluşturulacak Balkan, Önasya, Kafkas ve Yakınoğu Federasyonlarını bir şekilde konfedere ederek İngiltere kökenli ticari / siyasi gücün denetimi altında bulundurmak, Tüccarlar Oligarşisinin en önemli amacıydı. Zira, buna yakın bir modeli- o sırada özgürlüğüne kavuşmuş olan - Kuzey Amerika'da oluşturuyor, militer / siyasal baskı olmaksızın kazandıkları ekonomik gücün lezzetini tadıyorlardı. Aynı modeli bu dönemde Balkan, Önasya, Kafkasya ve Yakınoğu bölgelerine egemen olan Osmanlıların toprak varlığı üzerinde oluşturmayı amaçlıyorlardı. Buna göre merkezi ordu ve merkezi bürokratik devlet örgütlenmesi olmayacaktı.

Bu modele ulaşmanın ilk adım olarak Sultan / Halife'nin, dinsel / siyasal / ekonomik tekelinden ekonomik erk ayrılıyordu. Ekonomik erk'in ayrılması ordunun iktisadi dayanağını sarsıyor, böylece militer güçle birlikte Sultan / Halife'nin siyasal gücü de zaafa uğruyordu. Ayrıca Avusturya ve Rusya'nın askeri faaliyetlerde başarı kazanması da, Padişahın siyasal gücünü yarıyordu. Böylece Osmanlı padişahlarının elinde sadece dinsel güç kalıyor, aşırı kullanılınca dinsel taassuba dönüşüyordu. Ancak bu, daha sonraki aşamalarda gündeme geliyordu. 3'üncü Selim profesyonel bir ordu kurmak isterken aslında -Fransa da ihtilalle kırılan- dinsel / siyasal / ekonomik tekelini pekiştirmeye çalı-

şıyordu. Bu bir balama "geç kalmış bir Fransız düzeni" idi.

16 Mayıs 1789 günü Revan Köşkü'nde bir toplantı düzenleyen Sultan / Halife, burada görev taksimi yapıyordu. Naiplerin zulmüne son vermek görevini Şeyhülislama, vüzeranın fenalıklarına son vermek görevini Kaymakam Paşa'ya, askeri işlerin düzeltilmesi görevini de Sekbanbaşına veriyordu. Ayrıca içki ve sefahatla mücadele edilmesi için meyhanelerin kapatılmasını buyuruyor, israf ve lükse son verilmesini istiyordu.

Bu sırada da Avusturyalılar ve Ruslar, Osmanlı Orduları karşısında yeni zaferler kazanıyor, Kalas'ı ele geçiriyorlardı. Ayrıca, İngilizlerin yönlendirdiği Ruslar, Rum ve Sırları kışkırtıyor, ayaklanmayı teşvik ediyorlardı. Öte yandan Fransa (ki Kral o sırada henüz düşürülmemişti) ile İspanya, Osmanlılarla Avusturyalılar arasında barış yapılması için çaba sarfediyorlardı. Diğer tarafta İngiltere'nin desteğindeki Ruslar'dan rahatsızlık duyan Prusya Krallığı da Osmanlılarla ilk kez bir "Savunma ve saldırı anlaşması" imzalamaya çalışıyordu. Nitekim Ruslar'ın Osmanlılar karşısında zaferler kazanmaları, Fransa'da ihtilalcilerin Kralı tahttan indirmeleri ve Avusturya'nın Ruslarla birlikte Tuna boylarında Osmanlıları zorlamaları, 3'üncü Selim'i Prusya ile anlaşma yapmak zorunda bırakıyordu. Böylece yine ilk kez Halife, bir Hristiyan devletle anlaşma imzalıyordu. Bu anlaşmanın fetvasını alabilmek için de Sultan / Halife, yeni Şeyhülislam tayin etmek zorunda kalıyordu.

1790 yılında Avrupa'da koşullar hızla değişiyordu. Fransa'da Kral alaşağı ediliyor, Avusturya'da İmparator 2 nci Joseph ölüyor ve yerine Leopold geçiyordu. Diğer taraftan Prusya Kralı 2 nci Friedrich Wilhelm, Avusturya ile Rechenbach arasında barış anlaşması yapıyor, bu anlaşmaya Avusturya'nın Osmanlı Devleti ile mütareke yapması şartını koyuyordu. Bunun sonucu olarak Avusturyalılar - Fransız İhtilalinden de korktukları için- Osmanlılarla 9 aylık bir mütareke yapıyor, ardından da barış anlaşmasını imzalıyorlardı. Bu arada Rusya da anlaşma yapmak istiyor, fakat 3'üncü Selim "Kırım alınmadıkça devlet-i aliyyenin düşmanı olan Rusya ile sulh yoktur" diyerek önerileri reddediyordu. Ancak Ruslar askeri bakımdan baskı yapıyor yeni zaferler kazanıyorlardı. Sonunda İngiltere'nin aracılığıyla Osmanlılar Ruslarla da barış yapmak zorunda kalıyordu. 3'üncü Selim bu barışa kendisini, ordusunun durumunun zorladığını belirtiyor ve şöyle diyordu:

"Askeri taife cenk eylemez ve zabitan ettirmez. Cümlesi hain.

Bunun ahar çaresine bakmalı. Bunlar daima sulh tarafına çekerler. Pek güzel, sulh olsun. Lakin şan-ı din-u devlet bu suretle nice siyanet olur... herkes kendi nizam-ı hale ve refah-ı maaş kaydına düşmüş..."

Aslında 3'üncü Selim'in bu yakınması, Sultan Süleyman'ın Rodos önleminde ordusuna yaptığı aşağılayıcı konuşmasının devamından başka bir anlam taşımıyordu. Ordu aynı ordu, Yeniçeri aynı Yeniçeri, arzu ve istekler aynı arzu ve isteklerdi. Tek fark, aradan 300 yıl geçmiş olmasıydı.

Yapılan barış anlaşmaları nedeniyle Osmanlı Orduları cepheden dönüyordu. Son olarak da 3 Nisan 1792 günü Rus Cephesi'nden gelen askerler İstanbul'a giriyor ve törenlerle karşılanıyordu. Böylece 3'üncü Selim bütün dikkatini, yapılacak ıslahat ve reformlara yöneltiyordu.

3'üncü Selim de 18'nci yüzyıldaki diğer Osmanlı padişahları gibi çürümenin nedenlerini kurumlarda ve bürokratlarda arıyordu. Oysa bozulmanın asıl nedeni, dünyanın ve ona paralel olarak Osmanlı Devleti'nin değişen dengeleri idi. Ancak Padişah ve makbul adamları bu değişen dengeleri dikkate almaksızın, eski dengeler üzerine yeni yapılar oluşturma çabasına giriyorlardı.

Sultan - Halife, aralarında İsveçli D'Ohsson ve Fransız asılı Bertanraud gibi ünlü kişilerin yer aldığı 22 kişilik bir heyet oluşturuyor ve bunlardan "nizam-ı devlete dair layihalar" hazırlamalarını istiyordu. Bu layihalarda değişik görüşler ortaya konuluyordu. Bunun üzerine Padişah bir komisyon kurduruyor ve bu komisyona bir program hazırlattırıyordu. Program 2 sayfadan oluşuyordu. İdari, mülki, ticari, sosyal ve siyasal konuların yanısıra programın ağırlığını askeri reformlar teşkil ediyordu.

Mevcut askeri müesseselerin ıslahı ise Nizam-ı Cedit adı altında toplanıyor, yeni bir askeri teşkilat kurulmasını, harp sanayiinin yeniden tanzimini, askeri sahada yapılacak tüm yenilikleri amaçlıyordu.

Yapılacak askeri reformun amacı öncelikle ticaretten ve piyasa ilişkilerinden tam anlamıyla arındırılmış bir kuvvet oluşturmak, bu kuvveti sürekli talim ve eğitimle yetiştirmek ve meşgul etmek, teknik bakımdan gelişmiş silah, araç ve gereçleriyle donatmaktı. Nitekim 3'üncü Selim hemen ordunun reformuyla işe başlıyordu. 10 Temmuz 1792 günü "Tecdidi-i Kanun-ı Tımar ve Zeamet".adı altında bir yasa çıkarıyor, buna göre harplere iştirak etmeyen tımar ve zeamet erbabından tımar haklarını alıyordu. Bu hakkın, ödevini layıkıyla yerine getirenlere verilmesi mecburiyetini koyuyordu. Ayrıca 26 Şubat 1793 gü-

nü Humbaracı, Lağımıcı, Topçu Ocakları için bir yasa çıkarıyordu. Bu yasaya göre Humbaracı Sınıfından olanların sürekli İstanbul'da oturmalarını ve talim, terbiye ile uğraşmalarını şart koşuyordu. Ayrıca bu sınıfa alınacak olanlara ağır koşullar getiriyordu. Lağımıcılar için çıkardığı yasa ile bu sınıfın da Humbaracılarla aynı kışlada oturmaları zorunluluğu getiriliyordu.

Mart 1793'de çıkardığı bir yasa ile Tophane'nin etrafındaki dükkan ve meskenlerin istimlak edilmesini, buraya topçu ve arabacı kışlalarının inşa edilmesini buyuruyordu. Böylece Yeniçerilerin egemen olduğu bölgeyi temizlemeyi amaçlıyordu.

3'üncü Selim bir taraftan topçulukta yani atılımlar yaparak günün teknolojisini yakalamaya çalışırken, diğer taraftan da Yeniçeri Ocakları'nın eğitim işine el atıyor, haftanın belli günlerinde talim ve eğitim yapmalarını zorunlu kılıyordu. Keza esnafılık, ticaret ve daha başka işlerle uğraşan Yeniçerileri disiplin altına almaya çalışıyordu.

Fakat 3'üncü Selim kuşaklar boyu Osmanlı Hanedanı'nı meşgul eden bu Yeniçeri meselesini kökten halletmeyi amaçlıyordu. Nitekim Ordular cepheden dönerken Sadrazam Yusuf Paşa'ya, bazı birlikleri Davutpaşa Kışlası'nda bırakmasını buyuruyor, bilahare bu birlikleri Ağa Yeri diye adlandırılan bugünkü Arkeoloji Müzesi'nin bulunduğu talimgaha naklettiyordu. Buradaki askerler Avrupa Orduları'nın talim ve terbiyesiyle eğitilmeye başlanıyor ve bu büyük birlik Nizam-ı Cedid adı altında kurulacak yeni ordunun çekirdeğini oluşturuyordu. Sultan / Halife başlıbaşına yeni bir askeri teşkilat kurmayı amaçlıyordu ama, öncelikle Yeniçeriler buna yanaşmıyordu. Ocaklılar hem bu kuvvetin kurulmasına karşı çıkıyor, hem de yeni talim ve terbiyeyi ananeye aykırı buluyordu. Ancak bunlar görünürdeki gerekçeleri oluşturuyordu. İşin özünde ise başka nedenler yatıyordu.

Padişahın oluşturmayı istediği yeni askeri teşkilat sivil niteliklerden tamamiyle soyutlanacak». Askerler kışlada yatıp kalkacak, karavanadan yemek yiyecek, belli bir ücret alacak, sabahtan akşama kadar askeri eğitim görecek, talim yapacak, kesinlikle ticaretle, esnaflıkla, tefe işleriyle vs. uğraşmayacaktı.

Mali kaynaklar itibarıyla Yeniçeri Ocağı tam bir askeri kurum olmaktan uzaklaşmış, sivil / asker bir örgüt görünümü almış bulunuyordu. Sultan / Halife ise bu yapıyı ortadan kaldırarak, sivil yaşamla bağlantısı bulunmayan, sadece padişahın merkezi kontrolü altında, onun oluşturduğu iç ve dış siyasetlere dayanak teşkil eden silahlı bir güç

oluşturmayı amaçlıyordu.

Bu durum öncelikle iç ve dış siyasi ve ekonomik odakları, özellikle de İstanbul'daki Tüccarlar Oligarşisini rahatsız ediyordu. Buna paralel olarak Yeniçeri Ocakları'nın yönetim katında bulunanlar ve ulemanın bir kısmı da Osmanlı kanunlarının Yeniçeri Ocağı'ndan başka, yeni bir askeri teşkilat kurulmasına izin vermediğini ileri sürüyordu. Bu nedenle Sultan / Halife Nizam-ı Cedit adı altında kurulacak yeni askeri teşkilatın Bostancı / Tüfekçi Ocağı'na bağlanmasını kabul ediyordu. 1793'de ise çıkarılan bir yasa ile Nizam-ı Cedit askerlerinin Levent Çiftliği'ndeki kışlalara yerleştirilmesi kararlaştırılıyordu. Ancak Nizam-ı Cedit kuvvetleri giderek yaygınlaştırılıyor, Konya, Ankara, Kayseri gibi büyük merkez şehirlerinde yeni askeri teşkilat kuruluyor, kumandanlığına da Karaman Valisi Kadı Abdurrahman Paşa getiriliyordu.

Yeni kurulan bu askeri teşkilat, ister istemez yeni bir finans kaynağını gerektiriyordu. Bu da kaçınılmaz olarak yeni bir vergi sistemini zorunlu kılıyordu. Nitekim Nizam-ı Cedit bütçesi, 200 bin kese altınlık özel bir fon oluşturulmasına yol açıyordu. Bu fon'un akar'ı ise tütün, kahve ve şarapta alınan vergiler, her yıl yenilenmesi gerekli olan ferman ve beratlardan alınan gelirler, on keseden fazla faiz geliri bulunanlardan gelen varidattan oluşuyordu.

Kurulan bu yeni vergi sistemi için yeni bir bürokratik organizasyon ve yeni bir bürokrat kadro oluşturuluyordu. Bu "yeni ordu", "yeni vergi", "yeni bürokrat" zinciri ise Tüccarlar Oligarşisini ve onun kontrolündeki unsarları iyiden iyiye huzursuz ediyordu. Üstelik bu yeni oluşum giderek devletin tüm yapısına da yansıyor.

Tüccarlar Oligarşisini rahatsız eden konu bununla sınırlı kalmıyordu. İstanbul'daki sarraf, kuyumcu, tefeci ve gayrimüslim tüccarların büyük bir kısmı vergi vermemek için (Pasarofça hükümlerinden de yararlanarak) başka ülkenin vatandaşlığına giriyorlardı. Sultan / Halife, vergi kaçacağını önlemek üzere bu konuda bazı önlemler alıyordu. Ayrıca zahire toplanması ve dağıtımını işini tüccarlardan alarak tekelleştirmek üzere İstanbul'da bir "Zahire Nazırlığı" kuruyordu. Bu Nazırlık ise, zahirede serbest piyasa ilkelerini ortadan kaldırıyor, devlet tekeli getiriyordu.

Gayrimüslim Milliyetçiliğinin Kökeni: İngiliz Liberalizmi

3'üncü Selim içinde ıslahat çalışmalarını yoğunlaştırıp, tüccar / bezirgan finans odaklarıyla Yeniçeri Ocağı ve ulemanın bir bölümünü rahatsız ederken, diğer taraftan dış dünyadaki olumsuz gelişmeler de hızla tırmanıyordu. Bu tırmanışın nedenini ise Fransa'daki değişim oluşturunuyordu.

1789 İhtilali'nden önce olduğu gibi, sonra da İngiltere - Fransa rekabet ve çatışması devam ediyordu. İngiltere, Fransa'nın içişleri ile uğraşmasından yararlanarak ve Rusya'yı kullanarak Balkanlar üzerinden sarkmaya başlıyordu. Nitekim görünürde Fransız İhtilali'nin temel ilkeleri bahane edilerek, özde ise doğrudan İngiliz Liberalizminin "kendi kaderini tayin" ilkesi doğrultusunda Rusya Ortodoks, Sırp, Rum ve Katolik Hırvatları "milli benliklerini ispatlamak ve bağımsızlıklarını kazanmak yönünde" kışkırtıyor, onlara her türlü desteği veriyordu. Aslında Rusya'yı bu siyasete Londra ile bağlantı halinde bulunan Viyana ve Moskov'e bezirgan / tüccar sermayesi yönlendiriyordu.

Buna karşılık Osmanlı Devleti, Fransa Kralı ile işbirliği yaparak İngiltere ve Rusya'ya karşı denge oluşturunuyordu. Ancak ihtilalden sonra gelen kaosu bastıran Napoleon Bonaparte, siyasal bakımdan dinsel / siyasal / ekonomik tekeli kırarak kısmen Liberal siyasetler uygularken, bu siyasetlerini dayandırdığı orduyu, Fransa çıkarları doğrultusunda, İngiltere ve Rusya'nın çıkarlarına karşı harekete geçiriyordu. Fransa ve İngiltere arasındaki hesaplaşma ise önce Akdeniz havzasında cereyan ediyordu. Bu hesaplaşmanın iki temel hedefi bulunuyordu.

* Akdeniz pamuk plantasyonlarının elde edilmesi.

* Klasik ticaret yolları üzerinde egemenlik.

Nitekim Napoleon Bonaparte ilk hedef olarak Avusturya ve İtalya'ya karşı orduyu yönlendirerek hem Piemonte'yi ele geçiriyor, hem de Arnavukluk'a kadar iniyordu. Ayrıca, aynı siyasal ilkeler çerçevesinde Hırvat, Sırp ve Rum milli hareketlerini de sahiplenerek Rusya'yı safdışı bırakmaya çalışıyordu.

Ancak İngiliz çıkarlarına karşı asıl hareketi 1798 yılında Osmanlı

egemenliğindeki Mısır'a karşı yapıyordu. Nitekim Fransa Donanması o yıl Toulon'dan denize açılıyordu. Amacı, önemli bir pamuk üreticisi durumunda bulunan Mısır'ı almak, Doğu Akdeniz ticaret yollarına egemen olmak, böylece Hindistan yolunu kontrolüne geçirmektir. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edilmesi İngiltere bakımından yaşamsal bir önem taşıyordu. Zira sanayi devrimine dokuma tezgahlarıyla başlayan İngiltere, seri üretime geçmiş ve dokumada yünlüden sonra pamukluya da başlamıştı. En Önemli pamuk üreticisi ise bu dönemde iklimi nedeniyle Mısır'dı. Mısır'ın pamuğu artık Fransa içine de önemli bir stratejik maddeydi.

Fransa'da İhtilal artık Avrupada oluşmuş bulunan güçlü, Tüccarlar Oligarşisine kapılarını açıyordu. Kaldı ki İhtilal sırasında asiler, kutsal krallığın gölgesinde oluşan toprak kökenli yerleşik Fransız aristokrasisini katlediyor, böylece tüccar / bezirgan kökenli yeni aristokraziye yer açıyordu.

Napoleon özde, John Locke'un gösterdiği hedefler doğrultusunda, kuvvetler ayırımına dayalı bir hukuk sistemi oluşturma çabasına giriyordu. Üstelik devletin üzerindeki dinsel tekeli kırarak İmparatorluk tacını -Papa yerine- kendisi kendi başına koyuyordu. Napoleon Bonaparte Fransa'da Laik Devlet yapısının temellerini atıyordu. Kısacası Bonaparte Liberal Devlet ilkelerini, İmparatorluk otoritesini ve o otoritenin militer gücünü kullanarak tesis ediyordu. Dahası, Napoleon Bonaparte çevresindeki dinsel dayanaklı siyasal iktidarlara karşı da -örneğin İspanya- sert mücadelelere girişerek onların bu otoritesini kırıyordu. Ne ki Bonaparte'ın Liberalliği, Fransız Milliyetçiliğinin hudutlarında sona eriyor, ünlü kumandanın dünya görüşü bu noktada İngiltereden ayrılıyordu.

Napoleon Bonaparte kendisine ilk hedef olarak seçtiği pamuk tarlalarıyla (ve doğal olarak bugünkü Süveyş Kanalı'nın bulunduğu Kızıldeniz - Akdeniz kara bağlantısıyla) ünlü, Osmanlı egemenliğindeki Mısır üzerine yürüyordu.

3'üncü Selim ve Osmanlı yönetimi için bu saldırı pek de sürpriz sayılmıyordu. Zira daha, yakın bir geçmişte Balkan halkları arasında Rusya tarafından yürütülen milliyetçilik kışkırtmalarını sahiplenene ve Arnavutluk'a kadar inene Napoleon'un, eski Fransız krallarının Osmanlı Devleti ile yürüttükleri dostluk siyasetini sahiplenmeyeceği biliniyordu. Üstelik İngiliz ekonomik yayılmacılığına karşın Fransa'nın militer yayılmacılığa yönelmesinin kaçınılmaz olduğu da farkediliyordu-

du. Kaldı ki, antisemitik Fransa Kralları'nın uyguladıkları siyasetler yerine Napoleon Bonaparte'ın Balkanlardaki gaynmüslimleri Osmanlı yönetimi-ne karşı kıskırtırken, buradaki Musevilere de, Filistin'de bir Musevi Devleti kurmalarını telkin etmesi, Fransa İmparatoru'nun Şarkla ne denli ve nasıl, her siyasetle ilgilendiğini de ortaya koyuyordu.

Bu nedenlerle Bonaparte'ın hiç bir "ilan-ı harbe" lüzum görmeden 19 Mayıs 1798 günü Toulon'dan hareket ederek 2 Temmuz günü İskenderiye yakınındaki Ebukır mevkiine asker çıkarması sürpriz olmuyordu. Napoleon 25 Temmuz günü de Ehlamlar Savaşı'nı kazanarak Kahire'ye giriyordu.

Gerçi bu durum Osmanlı Devleti için büyük bir sürpriz oluşturmuyordu. Ama İngiltere derhal harekete geçiyordu. Henüz Osmanlı Ordusu yola çıkmadan Amiral Nelson kumandasındaki İngiliz Donanması Mısır önle-rindeki Fransız savaş gemilerini yakıyor ve Bonaparte'ın ülkesiyle irtibatını kesiyordu. Nitekim bu olaydan çok memnun olan 3'üncü Selim Nelson'u İmparatorluğun ilk madalyasıyla taltif ediyordu. Amiral Nelson'un Fransız Donanmasını vurmasıyla, birden taraflar yer değiştiriyordu. İngiltere ve Rusya ile Osmanlılar yakınlaşıyor, bir Osmanlı filosu İngiliz filosuna yardım etmek üzere yola çıkıyor, diğer Osmanlı filosu da Rus filosuyla birlikte Ege ve Akdeniz'e açılıp Balkan sahillerinde Fransız donanma ve ordularına karşı mücadele ediyordu. Tepedelenli Ali Paşa Fransızları Preveze'de mağlup ediyor, Osmanlı - Rus Donanması da Zonta ve Kefalonya sahillerinde başarılar kazanıyordu.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti 31 Aralık 1798'de Ruslarla, 5 Ocak 1799'da İngiltere ile resmen ittifak yapıyor, Sicilya'daki iki Sicilya devleti de bu ittifaka katılıyordu. Ancak Osmanlı Payitahtında bu iki anlaşma hiç de hoş karşılanmıyordu. Zira Fransa'nın İstanbul'a gönderdiği ajanlar ve Fransız İhtilali taraftarları halkı yönetime karşı tahrik ediyor, halk ise ezeli düşman Rusya ile anlaşma yapan yönetimi eleştiriyordu. Üstelik Mısır'ı Fransızlar'ın ele geçirmesi de, muhalifleri tarafından Padişaha karşı kullanılıyordu. İstanbul'daki huzursuzluk sinsice yayılırken Fransız Ordusu'nun Suriye'ye doğru ilerlemesini padişah yakından izliyordu. Nitekim, tayinleri bizzat yapan 3'üncü Selim, Sadaret makamına Yusuf Ziya Paşa'yı, Mısır Seraskerliği'ne de Cezzar Ahmet Paşa'yı getiriyordu.

Cezzar Ahmet Paşa o sırada Sayda Valisiydi. Ama yakın bir geç-

mişte isyan ettiği için hukuken devlet nazarında asi ve suçlu bulunuyordu. Padişahın, bu durumdaki Cezzar Ahmet Paşa'yı Seraskerliğe tayin etmesinin başka nedenleri bulunuyordu. Bu nedenlerin en önemlisi ise Bonaparte'nin Şam'a doğru ilerlerken Filistin'deki Musevi Cemaatinin lideri Hayim Farhi ile münasebet kurarak buradaki cemaatin kendisini desteklemesini istemesiydi. Bonaparte Farhi'ye bu desteğin karşılığı olarak büyük vaatlerde bulunuyordu.

Hayim Farhi, Şam'da 200 yıldır sarraflık yapan bir aileden geliyordu. Ayrıca Osmanlı yönetimiyle yüksek düzeyde münasebet halinde bulunuyordu. Farhi'nin yakın mali münasebet kurduğu devlet adamlarının başında da Cezzar Ahmet Paşa geliyordu. Hayim Farhi, Cezzar Ahmet Paşa'nın özel sarrafiydi. Napoleon'un Mısır Seferi sırasında ise Filistin Musevi Cemaatinin liderliğini yapıyordu. Farhi bu nedenle Fransa İmparatoru'nun vaatlerini kulak ardı ediyor, Mısır Seraskerliği'ne tayin edilen Cezzar Ahmet Paşa'yı destekliyordu. Zaten 3 üncü Selim de bu sonucu sağlamak amacıyla Cezzar Ahmet Paşa'yı Seraskerliğe tayin ediyordu.

Nitekim Farhi ve Filistin'deki Musevi Cemaatinin de yardımıyla -ki en büyük rolü yeni kurulan Nizam'ı Cedit askerleri oynuyordu -Akka savunması başarıyla sonuçlanıyordu. O sırada da Sadrazam Yusuf Paşa Üsküdar'a geçerek ordu ile birlikte Mısır'a hareket ediyordu. Ancak Cezzar Ahmet Paşa'nın zafer haberi İstanbul'a gelince büyük sevinç uyandırıyor ve halkın morali yükseliyordu.

Diğer taraftan deniz yoluyla Mısır'a gönderilen Köse Mustafa Paşa (9 Temmuz 1799'da karaya ayak bastıkları) Ebukır'da 25 Temmuz günü Fransız Ordusuyla savaşa tutuşuyor ve ağır bir yenilgiye uğruyordu. Ancak Fransa'daki iç durum karıştığı için -veya bu gerekçeyi uydurarak- Napoleon Bonaparte, yerine General Kleber'i vekil tayin ederek 22 Ağustos 1799 günü bir gemiyle Fransa'ya dönüyordu. Daha sonra Yusuf Ziya Paşa'nın kumandasındaki birlikler, 20 Aralık 1799 günü Elarış'i alıyor, General Kleber, Sadrazamla anlaşma zemini arıyordu. Hatta 1800 yılının Ocak ayında General ile Sadrazam arasında bir mutabakat sağlanıyordu. Ama İngilizler, Fransızlar'ın Mısır'dan serbestçe gitmelerini engellemek için bu anlaşmayı uygulatmıyordu. Nitekim savaş devam ediyor, Osmanlıların Fransızlarla anlaşmasını engelleyerek savaşı devam ettiren İngilizler İskenderiye'ye 5 bin kişilik kuvvet çıkarıyor, Fransız Orduları Kaptanı Derya Hüseyin Paşa, Serdar-ı Ekrem ve takviye İngiliz birlikleri tarafından ağır bir yenilgi-

ye uğrattılıyordu. Savaşın sonunda Fransız kuvvetleri teslim oluyor, 28 Haziran 1801 günü yapılan anlaşmayla Mısır'ı terk ediyordu.

Bu aşamada Asya Avrupa arasındaki ticaret yolları bir kez daha uluslararası siyasal oluşumların ana hedefini teşkil ediyor, dönemin belirleyici güçleri (düvel-i muazzama) bu ticaret yolları üzerinde egemenlik tesis etmek üzere birbirleriyle çatışıyorlardı. Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerinde egemenlik tesis etmek için mücadele eden ülkelerin başında her zamanki gibi İngiltere geliyordu. Tüccarlar Oligarşisinin etkin biçimde kontrolünde bulunan İngiliz yönetimi, başta Fransa olmak üzere tüm rakiplerine karşı avantajlı duruma geçiyordu. Zira zaafiyet içindeki Osmanlı yönetiminin merkezi otoritesini hissettirmekte zorlandığı bugünkü Suriye, Filistin ve Mısır bölgelerinde, ekonomik yapıyı kontrolünde bulunduran Musevi Cemaati, Fransa'nın militer kaba gücüne dayalı egemenliği yerine, İngiltere'nin Ticaret Oligarşisi tarafından yönlendirilen Liberal hegemonyasını yeğliyordu. İngiliz yönetimi ise askeri bakımdan güçlü rakipler yerine, askeri ve ekonomik alanda zaafiyet içinde bulunan Osmanlı Devleti ile oynayarak bu bölgede denetim sağlamayı tercih ediyordu. İşin ilginç yanı, İngiltere'nin siyasetinin kaba emperyalist saldırıdan çok, kendi Ticari Oligarşisi ile yerel Ticari Oligarşinin bütünleşmesini amaçlayan bir görünüm sergilemesiydi. Kaldı ki, John Locke'un "Devletin dini yoktur. Devlet bireylerin dini inançlarında özgür olmalarını garanti eder" ilkesi, yerel Müslüman güçler karşısında da İngiltere'ye avantaj sağlıyordu. Bu yaklaşım yerel Müslüman / ticari güçlerin (Arap), Halifenin İstanbul'da (Darülhilafe'de) oturmasına karşın, Londra'ya da sıcak bakmalarına, hatta duygusal anlamda da bağlanmalarına neden olacaktı.

Bu nedenle, Fransa'nın ağır bir yenilgiye uğrayarak Mısır'dan ayrılmasına karşın, İngiliz askerleri bölgeyi terketmiyor, İskenderiye'de kalmaya devam ediyorlardı. İngiltere bir yandan yerel Ticari Oligarşi ile münasebetlerini sıkılaştırırken, diğer yandan Osmanlı yönetimine dış bileyen Kölemenler ile iyi ilişkiler tesis ediyor, bu arada da Arap kavmi içinde (Özellikle Arap Yanmadası'nda) hızla yayılan Vehhabilerle Londra arasında sıkı temas sağlıyordu. Kaldı ki Londra daha bu dönemde Mısır üzerinde güçlü bir etkinliği bulunan Nakşibendi tarikatını de titizlikle inceliyor, bu yoldan Müslüman kitlenin sempatisini topluyordu. 19'uncu yüzyıl başında İngiltere Mısır, Doğu Akdeniz ve Yakındoğu'ya sivil siyasetler uygulayarak yerleşiyor,

önemli dayanaklar buluyordu. Ayrıca pozisyonunu güçlendirmek amacıyla zaman kazanmaya çalışıyor, bu arada da Osmanlı merkezi otoritesini askeri, siyasi ve ekonomik bakımdan daha fazla yıpratmayı hedefliyordu. İşte 3'üncü Selim iç ve dış siyasal oluşumlarda bu denli bir kıskaca alınıyor, güçlü bir ordu ve etkin bir merkezi otorite tesis etmek yönünde son derece olumsuz koşullarda mücadelesini sürdürüyordu.

3 üncü Selim'in Katledilmesinin Nedeni: Fransa ile Dostluk (Benzeşme)

Ne ki Sultan / Halife, İngiltere'nin Fransa ile yeniden savaşa tutuşmasından yararlanarak Londrayı yeni bir anlaşma yapmaya zorluyor ve 9 Ocak 1803 günü varılan mutabakat sonucu, İngiltere askerlerini bölgeden çekiyordu.

3'üncü Selim bundan sonra tarafsız bir siyaset gütmeye çalışıyordu. Bu arada Napoleon Bonaparte 18 Mart 1804 günü İmparatorluğunu ilan ediyordu. Bonaparte'ın bu girişimi Avrupa'da yeni bir saflaşmaya yol açıyor, İngiltere ve güdümündeki ülkeler (Rusya ve Avusturya) İmparatorluğunu tanımıyorlardı. Onların bu tavrı ise 3'üncü Selim'i zor'a sokuyordu. Gerçi Sultan / Halife Fransa'nın Mısır Seferi sırasında İngiltere ve Rusya ile bir anlaşma yapmış bulunuyordu. Ama geçen süre içinde de Fransa İmparatoru ile dosthane bir münasebet tesis ediyordu. Bu nedenle Napoleon'a karşı kurulan cephede yer almıyor. Bonaparte'ın İmparatorluğunu da hemen tanımayarak tarafsızlık politikasını sürdürüyordu. Ancak bu tavır fazla uzun ömürlü olmuyor, Austerlitz'de müttefiklere karşı kazandığı zaferden sonra Osmanlı Devleti, dış politikasını değiştirerek Napoleon'un İmparatorluğunu tanıyordu. 3'üncü Selim İngiltere ve Rusya'nın Osmanlılara karşı uygu-

ladığı "çifte standartlı" (Fransa'ya karşı dostmuş gibi görünüp Balkanlar, Mısır ve Ortadoğu bölgelerinde düşmanca) siyasetlere karşı Fransa'yı bir denge unsuru olarak yanına almak istiyordu. Bonaparte da bu durumdan yararlanarak Osmanlı Devleti'ni İngiltere ve Rusya'dan iyice koparmayı amaçlıyordu. Yine bu aşamada Rusya ve Avusturya'nın Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerini yoğunlaştırması gizleniyordu. 3'üncü Selim bu nedenle Rusya ile 1799'da yapılan dostluk anlaşmasının 24 Aralık 1805'de yenilenmesinden memnun kalmadığını ve Fransa'nın, taleplerinden ötürü Rusya'ya baskı yaparak, tavassutta bulunmasını istiyordu.

Bu durum ise İngiltere'yi adeta çileden çıkarıyor, Osmanlılar aleyhindeki faaliyetlerini yoğunlaştırmalarına neden oluyordu. Hele bir de Napoleon'un elçisi General Sebastiani'nin Ağustos 1806'da İstanbul'a gelerek sarayla çok iyi münasebetler tesis etmesi, adeta bardağı taşıırıyordu. 1806 yılında Sultan / Halife 3'üncü Selim, Nizam-ı Cedit meselesinden ötürü zaten İstanbul'da güç durumda bulunuyordu.

Başşehirde ulema -ki bu sınıf, alaylı askerler üzerinde kolayca etkin olabiliyor, Ocak Ağalarını kontrol altında tutabiliyordu. Yeni orduya aynı şekilde nüfuz edemeyecekleri kaygusundaydılar- tüccar, esnaf, sarraf ve Fenerliler'in büyük bir kısmı, Yeniçeri Ocağını gözden çıkarması nedeniyle Padişaha dış biliyordu. İşin ilginç yanı Sadrazam Hafız İsmail Paşa'nın da bu grupta yer alması ve Padişahın arkasından kuyusunu kazmasıydı. Bunu farkedene Padişah, onun yerine Ağa Hilmi Paşa'yı tayin ediyordu. Ağa Hilmi Paşa'nın makbul adamı ise Kaymakam Musa Paşa'ydı. Köse lakabıyla tanınan ve boyu "cüce" denecek kadar kısa olan Musa Paşa Selanikliydı. Musa Paşa ile Selanik Ticaret Oligarşisinin çok sıkı münasebeti vardı ve bu kanaldan aldığı istihbarat sayesinde devlet bünyesi içinde güçlü bir yer edinmiş bulunuyordu. Üstelik Rumeli'deki tüccar, sarraf ve esnaf da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılıp yerine Nizam-ı Cedit'in tesis edilmesine karşı çıkıyordu. Musa Paşa bu nedenle Nizam-ı Cedit'e karşı çıkan devlet adamlarının başında geliyordu. Musa Paşa'nın bu konuda aynı görüşleri paylaştığı diğer bir şahıs da Şeyhülislam Topal Ata idi. Ulemanın bir bölümünün görüşleri doğrultusunda hareket eden Topal Ata, Osmanlı Devleti yapısının, Nizam-ı Cedit adı altında yeni bir ordu tesis edilmesine izin vermediğini ileri sürüyordu.

Ortalık alabildiğine gerginleşmişken İstanbul'a, Nizam - Cedit

askerlerini eğitmek üzeri Fransa'dan bazı subaylar geliyordu. Bunların yeni askerleri eğitmeğe başlaması Nizam-ı Cedit muhaliflerini, özellikle de Yeniçeri Sarraflarını adeta çileden çıkarıyordu. Tepki bununla da sınırlı kalmıyor Osmanlıların Fransızlarla bu denli yakınlaşması Rusya'nın bir nota vermesine yol açıyordu. Bu notanın verilmesinde kuşkusuz Fransa'nın İstanbul'daki Elçisi de rol oynuyordu. Zira Fransız Elçisi, Karadeniz Boğazı'nın Rusya'ya kapanması yönünde çaba sarfediyordu. Nitekim Osmanlı yönetiminin bu yönde bir eğilim göstermesi Rus notasını, İngiliz notasının izlemesine neden oluyordu. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne verdiği notada, Ruslarla münasebetin kesilmesi halinde Büyük Britanya Donanması'nın Çanakale Boğazı'nı geçerek İstanbul önlerine demirleyeceğini bildiriyordu.

İstanbul'da bu olaylar cereyan ederken daha 1806 yılının Haziran ayında, Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinde olduğu gibi Edirne'de de bir ayaklanma meydana geliyordu. 3'üncü Selim, Anadolu'da olduğu gibi Rumeli'de de Nizam-ı Cedit kurulmasını uygun buluyor, aralarında Nizam-ı Cedit askerlerinin de yer aldığı, 40-50 bin kişilik bir kuvvet Kadı Abdurrahman Paşa kumandasında Edirne'ye sevk ediliyordu. Ancak İstanbul'daki muhalifler henüz ordu yola çıkmadan Ayanlara haber göndererek Padişahın Rumeli'de de Nizam-ı Cedit'i tatbik edeceğini ve muhaliflerinin hepsini kılıçtan geçireceğini duyuru-ruyorlardı. Ayrıca Edirne'ye, Şehzade Mustafa'nın (4'üncü Mustafa) ağzından mektuplar yazıyor ve tüm ıslahatların kaldırılacağını vaadediyorlardı.

Kadı Abdurrahman Paşa henüz Silivri civarındayken halk ile asiler yolunu kesiyor. Edirne'ye ulaşmasını engellemek için mücadeleye girişiyorlardı. Bu sırada İstanbul'da da bazı kişiler Yeniçeriler lehine harekete girişiyordu. Sultan / Halife sert tedbirler almak yerine geri adım atıyor, Abdurrahman Paşa'yı ve birliklerini geri çağırıyor, Rumeli'de Nizam-ı Cedit uygulanmayacağını açıklıyordu.

Bu geri adım zaten İstanbul'daki muhaliflere büyük cesaret vermiş bulunuyordu.

Tam bu sırada, yani Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Başkentini tehdit ettikleri bir sırada, İngiltere dediğini yapıyordu. İngiliz donanmasının bazı gemileri Çanakale Boğazı'nı geçiyor, İstanbul önlerinde gösteri yapıyor bir süre sonra da Karadeniz'e çıkıyordu.

İngiliz donanmasının bu hareketi, İstanbul'daki muhalifler bakımından adeta bir işaret niteliği taşıyor, tansiyonu alabildiğine yükselti-

yordu. Hele bir de aynı donanmanın aynı fütursuzlukla tekrar İstanbul Boğazı'ndan geçip Marmara'ya açılmasıyla, Sultan / Halife son derece hiddetleniyordu. Yapılan tahkikat sonucu İngilizlerle özel münasebetleri bulunduğu saptanan Kaptan Paşa Sakız'a sürülüyor, Nizam-ı Cedit Defterdarı olan Boğaz Nazırı Feyzullah Efendi 'nin başı kesiliyor, tabyalara ise Nizam-ı Cedit askeri yerleştirilmesi kararlaştırılıyordu.

Tabyalarda ıslahat yapılmak istenmesi ve Bostancıbaşı'nın da tabya askerlerine üniforma giydirmeye çalışması üzerine 13 Mayıs 1807 günü Rumeli Tabyası'nda ayaklanma başlıyordu. Bu ayaklanma sonucunda, dinsel / siyasi otoritesini Nizam-i Cedit adı altında kuracağı bir profesyonel orduya dayandırmak ve merkezi otoritesini ülkenin her köşesinde örgütleyerek yaymak isteyen Sultan / Halife 3'üncü Selim yaşamını kaybediyor, yerine 4'üncü Mustafa Padişah oluyordu. Ancak o da tahtta kalamıyor. Alemdar Mustafa Paşa tarafından hal ediliyor ve sonunda Osmanlı tarihinin reformcu Padişahı 2'nci Mahmut Sultan/Halife oluyordu.

Gerçi 2'nci Mahmut, 3'üncü Selim'in yarım bıraktığı işi tamamlayacak, Yeniçeri Ocağı'nı lağvedecekti ama, zaten İstanbul'daki ticaret kolonisi yapısal değişikliğe uğrayacak, bu yapısal değişiklik ise Osmanlı Mutlakiyet rejimini olumsuz etkileyecekti. Yani, Tüccarlar Oligarşisi Fransa'da olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da totaliter Mutlakiyet rejimini yıkıp, onun yerine Meşruti Monarşiyi kurmak üzere harekete geçecekti.

ALEMDAR MUSTAFA PAŞA ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

3'üncü Selim'in tahttan indirilip yerine 4'üncü Mustafa'nın tahta çıkarılmasıyla sonuçlanan olayın, üzerinde durulmayan bir başka boyutu daha bulunuyordu. Bu da ayaklanmanın dış görünümle sınırlı olmadığı, yani Selim'in hal'ini amaçlamanın ötesinde işin Osmanlı Hanedanı'nın egemenliğini sona erdirmeye noktasına kadar vardığı idi. Aynı dönemde Avrupa'da cereyan eden olaylara bakıldığında, ihtilalin bu hedefi amaçlaması doğal sayılırdı. Zira bu dönemde Avrupa'da "taçlı başlar" birbiri ardına düşüyor, özellikle de dinsel / siyasi karakterli iktidar ve iradeler birbiri ardına kınılıyordu. Bunun göstergesi ise Fransa İmparatoru Napoleon Bonaparte'ın Avrupa'yı kasıp kavurmasından önce bu kıtada bulunan 300 hükümdarın sayısının bir süre sonra 38'e inmesi ve dinsel / siyasi iktidara sahip hükümdar kalmamasıydı. Buna karşılık 3'üncü Selim, dinsel / siyasi hükümdarlık bir yana, bu otoritesini dayandırıp koruyabileceği, piyasa işlemlerinden tamamiyle arınmış - profesyonel, düzenli bir ordu kurmayı amaçlıyordu.

Avrupa'da giderek güç ve güven kazanan spekülasyonlu kazançlı tüccar kolonileriyle entegre olma yolundaki Osmanlı Tüccar / Bezirgan Oligarşisinin, devlet yönetimindeki bu gelişmeye seyirci kalması, elbetteki mümkün değildi. Ancak batıdaki dinsel / siyasi karakterli hü-

kümdarlarla Osmanlı Hükümdarları arasında önemli bir fark bulunuyordu. Batı'daki hükümdarlar bulundukları yörede, Roma Katolik Kilisesi'nde oturan Papa'yı temsil ediyorlardı. Buna karşılık Osmanlı Padişahları "biza-tihi" Halife olmaları nedeniyle, -Papa gibi- dinsel siyasal otoritenin mer-kezini oluşturuyorlardı. Batı'da nasıl ki imparatorların, hatta piskoposların öldürülmelerine karşın Papa'ya dokunulamıyorsa, Osmanlı payitahtında da padişahlar öldürülseler bile -2'nci Osman- makama dokunmak -yani rejimi değiştirmek- o denli kolay olmuyordu.

Ancak 19'uncu yüzyılın başında, 3'üncü Selim, batı'daki gelişmeleri dikkatle izlediği için, yine de temkinli davranmaya, serinkanlılığını koru-maya çalışıyordu. Nitekim, Yeniçeri Ocağı'ndaki gerginliğin sadece ken-disine değil, sisteme de yöneldiğini farkediyor, belli bir aşamadan sonra sürekli geri adım atıyordu.

Bu "belli aşama" Kadı Abdurrahman Paşa Kumandasındaki Yeniçeri Ordusunun 1806 yılı Haziran ayının başında Edirne'ye doğru hareket et-mesi, fakat Silivri'den geri dönmesiyle başlıyordu. O sırada Sultan / Halife İstanbul'daki ulema, esnaf, tüccar, sarraf ve Fenerlilerin (Rum zenginleri) kendisine ve yeniliklere cephe aldığı farkedil-yordu. Kaldı ki bu sırada Başkentte Ocak taraftarları da ayaklanma hazırlığına girişmiş bulunuyor-ladı. İşin kötü tarafı Enderun ve Birun'un da ihtilalcilerle işbirliği halinde bulunmaları aynı zamanda da padişahın yanında görünmeleri idi.

Selim'in oğlu yoktu. Bu nedenle Osmanlı Hanedanının devam etmesi için Şehzade Mustafa ile Mahmud'a ayrı bir sevgi gösteriyor, onları ihti-mamla koruyordu. İhtilal sırasında ayaklananlar 3'üncü Selim ile birlikte Mahmud'u da öldürmeye teşebbüs edecekler, fakat şehzade son anda, şans eseri kurtulacaktı.

Padişahın bir yandan İngiltere ve Rusya'ya -Fransız elçisi Sebas-tiani'nin de kışkırtmasıyla- savaş ilan edip, diğer yandan Yeniçerilere karşı tavır alması, muhalif kanadı iyiden iyiye güçlendiriyordu. Nitekim daha ayaklanma başlamadan önce Selim'in otoritesi hayli zayıflıyor, halkın karşısına çıkmaktan kaçınır bir duruma geliyordu.

Alemdar İstanbul'a Niçin Geldi ?

İstanbul'da 3'üncü Selim tahttan indirilip Yeniçeriler kente hakim olurken Rusçukta, Rusçuk Ayanı (Valisi) Alemdar Mustafa Paşa bazı toplantı ve hazırlıklar yapıyordu.

Rusçuk, Viyana - Selanik ekseninde, bu kentler kadar olmasa bile yine de çok önemli bir "Ticaret kenti" niteliği taşıyordu. Bu niteliğin altında Rusçuk'un, Karadeniz - Kuzey Avrupa ticaret yolunu oluşturan Tuna Nehri üzerinde büyük ve işlek bir "Liman kent" olması nedeni yatıyordu. Böylece Azak - Viyana arasında Rusçuk ticari, dolayısıyla da siyasi bir rol üstleniyordu. Bir bakıma Tuna ticaretinde Viyana Avusturyalılar için ne ise, Rusçuk da Osmanlılar bakımından aynı anlama geliyordu. Bu nedenle Rusçuk Ticaret Kolonisi ve o koloninin etnik yapısı, büyük önem taşıyordu.

Rusçuk da diğer önemli Rumeli kentleri gibi, Hristiyan taassubunun egemen olduğu Orta Çağ'da hüküm süren antisemitik baskılardan kaçan Musevi göçmenlerini kabul etmiş bir ticaret merkeziydi. Kaldı ki Makedonlar ve Bulgarlar gibi Türklerin de ticarete uzak durması, ticari yetenekleri son derece gelişmiş bulunan Musevi tacirlere bu kentte, büyük avantajlar sağlıyordu. Nitekim, diğerleri (Türkler, Makedonlar, Bulgarlar vs.) daha çok, yörenin verimli topraklarında çiftçilik ve ziraatle uğraşarak büyük servetler elde ediyorlardı.

Böylece bölgedeki Ayanlık müessesesi üzerinde -diğer yörelerden farklı olarak- Rusçuk Ticaret Kolonisinin, dolayısıyla Tüccarlar Oligarşisinin de rolü ve ağırlığı bulunuyordu. Bilindiği gibi Ayanlık müessesesi yerel yönetimde son derece etkin ve önemli bir konumdaydı. Bunun nedeni Ayanların Vilayet ve kazalarda o yörenin yönetimiyle ilgili olarak halk ile hükümet arasındaki işlemlerde aracı olması ve her iki tarafa ait işleri yürütmesiydi. Üstelik Ayanlar halk tarafından, "eşrafi belde" denilen (yörenin eşrafi) nüfuzlu ailelerin oluşturdukları bir zümre'den seçiliyorlardı. Ayanlar ayrıca mıntakalarının asayişini sağlıyor, devletin muhtelif kaynaklardan aldığı vergiyi tahsil ediyor, askerleri tertip ve sevk ediyor, erzak ve levazım tedarik ediyorlardı.

Bu denli önemli işler yapan Ayanların, seçimle gelmesi bu makama farklı bir nitelik kazandırıyor. Seçim nedeniyle Ayanlar, tabanlarının sesine kulak vermek gereksinimi duyuyorlardı. O taban üzerinde ise ekonomik güçleri nedeniyle yörenin büyük toprak sahipleri, sarraflar ve tüccarlar etkili oluyor, Ayanlar bu nedenle sermaye çevrelerini dikkate almak zorunda kalıyorlardı. Kaldı ki gerek Ayanlar, gerekse Ayanların makbul adamları tıpkı Payitahttaki vezir ve paşalar gibi birer sarrafla çalışıyor, servetlerini bu sarraflara işlettiriyorlar, sarraflar da genellikle Ermeni veya Musevi oluyordu. (Örneğin, Alemdar Mustafa Paşa'nın makbul adamlarından Kör Ahmet Efendi'nin sarrafı Manok adlı bir Ermeniydi.)

Alemdar Mustafa Paşa'dan önce Rusçuk Ayanı Tirsinikli İsmail Ağa'ydı. Tirsinikli İsmail Ağa'nın sarrafı bir Ermeniydi. Tirsinikli İsmail Ağa görünürde Padişaha bağlı, aslında ise kendi çıkarına düşkün bir adamdı.

Tirsinikli'nin iki hasmı bulunuyordu. Birincisi Deliorman Ayanı ve Silistre Mütesellimi Yılıkzade Süleymandı. İkincisi ise Pervantoğlu idi.

Tirsinikli ile Yılıkzade arasındaki sorun, görünürde bir köy ihtilafı, özde ise Tuna Nehri'nin Deliorman bölgesinde egemen olmak meselesiydi. Kaldı ki aynı şekilde Pervantoğlu da Kuzey Balkan, özellikle de Deliorman bölgesinde egemenlik tesis etmek amacıyla silaha sarılmış bulunuyordu. Payitaht, Pervantoğlu'na karşı, kendi istikametinde hareket eden Tirsinikli'yi destekliyordu. Kaldı ki Tirsinikli İsmail Ağa'nın Ermeni sarrafı da, bu sırada hem saray, hem de darphanede etkin bulunan Ermeni Lobisi ile sürekli haberleşiyor, Tirsinikli'ye Ermeni Lobisi'nin de destek vermesini sağlıyordu. Buna karşılık Rusçuk Ayanı'nın Ermeni Lobisi'nin etkisinde bulunmasından rahatsızlık duyan tüccarlar zümresi ise el altından Yılıkoğlu Süleyman Bey'i destekliyorlardı.

Bu aşamada Tirsinikli İsmail Ağa, ayaklanmış bulunan Pervantoğlu Manav Osman'ı ortadan kaldırıyor, sonra da Deliorman ve Dob-ruca Kazalarını işgal ederek Yılıkoğlu'nun egemenliği altındaki toprakları ele geçirip Karadenize uzanmayı amaçlıyordu. Buna karşılık İstanbul'da yapılan görüşmelerde, Tirsinikli'ye zaman kazandırılacak biçimde konuşmalar yapılıyor, boşa vakit harcanıyordu.

Ancak Tirsinikli İsmail Ağa bölgede gittikçe güçleniyor ve tehlike arz ediyordu. Etkinliği Edirne'ye kadar ulaşıyordu. İddiaya göre

3'üncü Selim'in "muhalif Sadrazamı Hafız İsmail Paşa tarafından, İstanbul'u basıp, devlete yeni bir nizam vermesi yönünde kışkırtılıyordu. Ancak İsmail Ağa 1806 yılının Ağustos ayında, Manisa Ticaret Oligarşisi tarafından gönderilen bir katil tarafından, Tirsinik'te gece eğlenirken çifte ile vurulup öldürülüyordu.

Tirsinikli İsmail Ağa, kendi egemenliği bakımından tehlikeli görmesi nedeniyle Nizam-ı Cedit'e karşı çıkıyordu. Hatta Kadı Abdurrahman Paşa'ya karşı Edirne Vakası da düzenliyor ve Paşayı birlikleriyle birlikte geri dönmek zorunda bırakıyordu.

İşte Alemdar Mustafa Paşa, daha o sıralarda Tirsinikli İsmail Ağa'nın makbul ve en güvendiği adamıydı. Tirsinikli, Alemdar Mustafa'ya o denli güveniyordu ki, Hezergrat Ayanı Hacı Ömer Ağa vefat ettiği zaman İstanbul'a bir mektup yazıyor ve yerine Alemdar Mustafa'nın getirilmesine izin verilmesini istirham ediyordu.

Nitekim Tirsinikli İsmail Ağa öldürölünce İstanbul'da bir şur'a toplanıyor ve bu şur'a Rusçuk Ayanlığı'na Alemdar Mustafa'nın getirilmesini, İsmail Ağa'nın uhdesinde bulunan Tırnova Voyvodalığının iltizamla idaresini, Silistre Eyaleti'ne de Bahri Paşa'nın tayin edilmesini uygun buluyordu. Padişah da öneriyi uygun buluyor ve onaylıyordu.

Böylece Alemdar Mustafa Paşa Rusçuk Ayanı oluyor, kısa sürede bölge üzerinde etkin bir otorite tesis ediyordu. Nitekim, Ruslarla meydana gelen çatışmalar sırasında Mustafa Paşa'nın önemli başarıları oluyor ve İstanbul'un Paşa'ya duyduğu güven pekişiyordu.

İstanbul'da düzenlenen Kabakçı Mustafa Ayaklanması üzerine, Nizam-ı Cedit'i savunan bazı devlet adamları başkentten kaçarak Rusçuk'ta, Alemdar'ın çevresinde toplanıyor onun önderliğinde gizli bir örgüt kuruyorlar ve bu örgüte de Rusçuk Yaranı adı veriliyordu. Rusçuk Yaranı adlı bu örgütte Mustafa Refik, Mehmet Sait, Galip, Abdullah Ramiz, Mehmet Tahsin ve Mehmet Emin Behiç Beyler bulunuyordu. Bu şahıslar arasında Alemdar Mustafa Paşa'yı en çok etkileyen ve kışkırtan, ilmiyeden devlet hizmetine geçmiş olan Abdullah Ramiz Efendi oluyordu. Bu arada, daha önce Tirsinikli İsmail Ağa üzerinde de etkili olan yerel Ermeni sermayesi Nizam-ı Cedit'ten, tüccar / bezirgan Musevi sarraflar ise Yeniçerilerden yana propaganda yapıyordu. Buna paralel olarak Yaranda Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa ile Kaymakam Mustafa Kethüda da yer alıyordu. Mehmet Sait, Galip Efendi Reis, Behiç Efendi Defderdar, Tahsin Efendi ise Yeniçeri Ağası ve Ça-

vuşbaşıydı. Rusçuk Yaranı yaptığı toplantıda -ki bu toplantıya bazı gayrimüslimler de (örneğin Ermeniler) katılmıştı- (herkes kendi dininde yemin ederek alınan kararlara sadık kalacağını bildiriyordu. Amaç, 3'üncü Selim'i tekrar tahta çıkarmak ve Nizam-ı Cedit'i ihya etmektir.

Bu aşamada Alemdar, 3'üncü Selim'i tahta çıkarmak ve Nizam-ı Cediti ihya etmek konusunda son derece ateşli davranıyor, fakat Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi yönünde kesin ve açık bir tavır almıyordu. Bu durum başlangıçta bir taktik olarak kabul edilse bile, Alemdar İstanbul'a gittikten sonra da tavrı değişmeyecek, Yeniçeri Ocağı'na karşı dıştan görüldüğünden çok daha fazla hoşgörölü davranacaktı. Nitekim Yeniçeri Ocağı'na alternatif olarak Sekban-ı Cedit'i kurunca da canından olacak, Yeniçerilerin ayaklanması sonucu intihar edecekti.

Alemdar Mustafa Paşa'nın böyle davranmasının nedeni, Yeniçeri Ocağı'nın sırtını sarraflar nedeniyle Ticaret Lobisi'ne, dolayısıyla Tüccar Bezirgan Oligarşisine dayamış bulunmasıydı. Bu dönemde devlet ricali üzerindeki etkinliğini geniş çapta Ermeni Lobisi'ne kaptırmış bulunan Museviler, üzerinde etkili oldukları Yeniçeriler kanalıyla siyasal güçlerini sürdürmeye çalışıyorlardı. Böylece, Alemdar daha Rusçuk'tan yola çıkmadan önce Selanik ve Viyana Cemaatleri, tüccar / bezirgan / sarraf kanalıyla Yeniçerilere hoşgörölü bakılmasını sağlayacak propagandaları gerekli odaklara ulaştırıyorlardı. Kaldı ki aynı kaynaklar 4'üncü Mustafa'nın Saltanatı kalmasını da istiyorlardı. Nitekim onlar gibi düşünen 4 üncü Mustafanın çevresindeki bazı kişiler işi daha da ileri götürüyor, yeni padişahın yerini garantilemek için 3'üncü Selim'in ortadan kaldırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Hatta bu düşüncelerini Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa'ya da açıyorlardı. Fakat Selanik ticaret kolonisinin güçlü devlet adamı Musa Paşa bile, bu talebe karşı çıkıyor, hatta istifa ediyordu. Köse Musa Paşa'nın yerine Sultan Selim'in en önemli düşmanlarından Tayyar Mahmut Paşa Kaymakamlığa getiriliyordu. Tayyar Mahmut Paşa, Nizam-ı Cedit yanlısı Cabbarzade Ailesiyle çatıştığı için Rusya'ya kaçmış, buradaki tüccarlar tarafından korunmuştu. Selim hal edilince de bir Rus gemisiyle İstanbul'a gelmiş, ardından Trabzon Valiliği'ne tayin edilmişti. Sadaret Kaymakamlığına getirilmesi ise bir bakıma Sultan 3'üncü Selim hakkında verilen ölüm kararının kanıtı niteliğini taşıyordu. Ne var ki Şeyhülislam Ataullah Efendi'nin duyduğu rahatsızlık nedeniyle (Ataullah Efendi isyancı Yeniçerilerin desteğini kazanmıştı) Tayyar Paşa bir süre sonra görevinden azledilerek Dimetoka'ya gönderilecekti.

Sonuç olarak Alemdar Mustafa Paşa Rusçuk Yaranının çeşitli politikaları sayesinde İstanbul'a gelecek, Kabakçı Mustafa'yı katlederek, görünürde asayiş sağlamayacaktı. Fakat, dinsel / siyasal iktidarını güçlü ve çağdaş bir askeri yapıya dayandırmaya çalışan 3'üncü Selim'in tekrar tahta çıkmasını sağlamak bir yana, yaşamını kurtaramayacaktı. Nitekim Yeniçeriler ve onların saraydaki uzantıları önce 3'üncü Selim'i, sonra da Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldıracaktı.

Alemdar Mustafa Paşa'nın en önemli hatası, 3'üncü Selim, 4'üncü Mustafa, Kabakçı Mustafa ve 2'nci Mahmut meselesinin özünde, Tüccarlar Oligarşisinin ekonomik, dolayısıyla siyasal gücünün sarsılmasından kaynaklanan büyük bir endişenin yattığını görmemesiydi.

İKTİSADİ ZEMİNDE ERMENİ -MUSEVİ REKABETİNDE YENİ BOYUT: KAN

18'inci yüzyılın sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun Başkentinde güçlü bir Ermeni Lobisi oluşmuş bulunuyordu. Nitekim 19'uncu yüzyıla girerken İstanbul'da Ermeni Cemaatinde çoğunluğu esnaf oluşturuyordu. Orta sınıfın oluşmasına katkıları bulunan bu Ermeni esnafı, daha çok Kapalıçarşı'daki Bedesten, Vezir Hanı ve Çuhacı Hanı çevresine yayılmıştı. Bu esnafın çoğu Kilikya'dan (kuyumcu), Eğin yöresinden (ekmekçi ve sarraf), Sivastan (terzi ve otelci) ve Kayseri yöresinden (tacir) gelmişlerdi. Kayseri'den gelen Ermeni tüccarları önemli bir ekonomik güç oluşturuyorlardı.

Kilikya'dan gelen Ermeniler çoğunlukla, kuyumculukla meşgul oluyorlardı. Daha Haçlı Seferleri sırasında bu yörenin kuyumcuları, Avrupalı tacirlerle temas kuruyor ve münasebetlerini halen devam ettiriyorlardı. Onların bu durumu sarayın da dikkatini çekiyor, Osmanlı yönetimi başlangıçta, ülkedeki Musevi tüccar / bezirgan / sarraflara öncelik tanıyıp siyasal alanda yararlanırken, zamanla bu tercihlerini Ermenilerden yana kullanıyor ve Musevileri giderek devre dışı bırakıyorlardı. Bu durum 2'nci Mahmut döneminde adeta doruk noktasına çıkıyordu. Zira Yeniçeri sarraflığının (Ocak sarraflığı) elinde bulunduran Museviler, 3'üncü Selim döneminde ve 2'nci Mahmud'un saltana-

tının ilk zamanlarında el altından Nizam-ı Cedit'e karşı çıkıyor Yeniçerilere karşı izlenen politikaların başarısızlığa uğraması yönünde gayret gösteriyorlardı. Zira hem Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, Musevi sarrafların önemli bir gelir kaynağını kurutacak, hem de yerine kurulacak Nizam-ı Cedit Ordusu padişahın dinsel / siyasal bakımdan sağlam bir zemine dayanmasına neden olacaktı. Bu durum ise padişahı daha otoriter bir siyaset izlemek konumunda cesaretlendirecek, dahası Mutlakiyet rejimini pekiştirerek kalıcı bir yapıya kavuşturacaktı.

Ancak Musevi sarraf ve sermayedarlarla, Tüccarlar Oligarşisinin, Yeniçerilerden yana bir tutum takınmasına karşılık Ermeni sermayedarlar, Nizam-ı Cedit-i destekliyor, ekonomik zeminde Padişahların politikasından yana tavır alıyorlardı. Bu durum ise 2'nci Mahmut tarafından adeta ödüllendiriliyor. Ermeniler, başta Darphane olmak üzere bir çok alanda önemli roller üstlenerek Mutlakiyet Rejimi 'nin ekonomik dayanağını teşkil etmeye başlıyorlardı. Bunun bir sonucu olarak Osmanlı sosyal yaşamında Ermeni sarraflar ayrı bir konum ve etkinlik kazanıyorlardı.

Örneğin, vergiler daha çok mal olarak tahsil edildiğinden Ermeni sarraf ve tüccarlar bu malların paraya tahvilinde önemli roller oynuyorlardı. Ayrıca kendilerini saraya empoze eden paşaları finanse ediyorlardı. İstanbul'da sayılan 80 - 100 arasında oynayan Ermeni sarrafları, sarayın sıkıntıya düşmesi halinde kesenin ağzını açıyor, yardımına koşuyordu.

19'uncu yüzyılın ortalarında ise valiler adeta sarraflardan bonservis almak zorunda kalıyorlardı. Eğer bir sarraf, bir valiye kefil olmayı kabul etmezse, bu valinin yönetim katındaki prestiji sıfıra iniyor, görev alması zorlaşıyordu. Zira sarraflarla valilerin işbirliği devlet yapısı içinde büyük önem kazanıyordu. Paşaların kariyeriyle sarrafların oynadığı rol atbaşı gidiyordu.

Ermenilerin devlet içinde bu denli güç kazanması 4'üncü Mustafa zamanında başlıyor, 2'nei Mahmut zamanında ise doruk noktasına çıkıyordu.

Ermenilerin Osmanlı yönetimi içindeki bu yükselişine karşın Museviler, etkinlik bakımından büyük kayba uğruyordu. 19'uncu yüzyılın ilk senelerinde Müsaviler ticari, sınai, kültürel ve siyasal alanlarda adeta felce uğruyorlardı. Bu düşüşün sonucu Musevilerden boşalan makamlar Ermeniler tarafından ele geçiriliyordu. Böylece ortaya, giderek ivme kazanan bir Ermeni - Musevi rekabeti çıkıyor ve bu rekabet

1820'lerde en yoğun dönemini yaşıyordu. Rekabetin en şiddetli sahneleri ise saray çevresinde cereyan ediyordu.

Dönemin önde gelen Musevi sarrafları Yeşeya Aciman, Çelebi Behor Karmona ve Yeheskel Gabay'dı. Bunlar aynı zamanda Yeniçerilerin Ocak sarraflarıydı. Yeniçeri sarrafları, statünün korunmasından yanaydılar. Bu nedenle el altından padişahların uyguladıkları -bu konudaki- siyasetleri sabote ediyorlardı.

Bununla birlikte sarayın sarrafbaşı da Yeheskel Gabay'dı. Gabay, Bağdat Valisi Süleyman Paşa'nın isyanı sırasında Padişahın adamlarına yardım etmiş, bu nedenle İstanbul'a getirilerek mali konuda önemli bir göreve atanmıştı.

Aynı dönemde İstanbul'daki Musevi Cemaatinin liderliğini de Çelebi Behor Karmona yapıyordu. Behor Karmona Önyasya - Avrupa ticaretinde geleneksel ticarî ürün olan şap ticaretiyle zengin olmuştu. Ayrıca Karmona da Gabay gibi devletin mali yönteminde rol oynuyor, Yeniçeri Ocak sarraflığı yapıyordu.

Musevi Gabay ve Karmona'nın bu güçlü pozisyonuna karşılık Ermeni Düzyan Ailesi de Darphane yönetimini elinde bulunduruyordu. Divrikten gelerek, 1600 yılından beri İstanbul'a yerleşmiş bulunan Düzyan Ailesi, kuyumculukla uğraşıyordu. Düzyan Ailesi baştanberi sarayla münasebet kuruyor ve sürdürüyordu. Ancak 3'üncü Mustafa zamanında Musevi Yako Bonfil Efendi Darphane Müdürü iken görevden alınıyor yerine Düzyan Ailesinden Mikail Çelebi (Hoca) tayin ediliyordu. Bu arada Balti adlı bir Musevi'nin hücumuna maruz kalarak görevden uzaklaştırılıyor, sonra tekrar aynı göreve tayin ediliyordu.

Daha sonra yerine Hoca Mikail'in en büyük oğlu Ohannes Düzyan geçiyor, onun 63 yaşında ölmesiyle de bu makama Sarkis Düzyan tayin ediliyordu. Böylece Darphane yönetimi adeta babadan oğula intikal eden bir şekilde Gregoryan Ermenilerin eline geçiyordu.

Ancak bu Ermeni ailesiyle mezhep ayrılığındaki Ermeniler ve Museviler arasındaki rekabet de sona ermek yerine giderek tırmanıyor, yoğunlaşıyordu.

Kardeşi Kirkorla birlikte Darphane Kuyumcubaşılığına getirilen Sarkis Düzyan, Şaşyan Dr. Boğos Bey'in kızı Sırpuhi ile evleniyordu. Bu arada da Düzyan Ailesi'nin maslahatgüzarlığını Kazez Artin Bezciyan yapıyordu. Gerçi Artin Bezciyan, Ohannes Düzyan Efendi tarafından kollanarak bugünkü durumuna yükselmişti ama, amacı Düzyan Ailesini sarayın gözünden düşürerek Darphane yönetimini ele geçir-

mekti. Bu nedenle de Düzyanların hasmı olan Museviler, Karmona ve Gabay ile de sıkı dostluk kuruyordu. Böylece Museviler ile Düzyan Ailesini çatıştırıp, kendisine mevki sağlamayı amaçlıyordu. Bu arada sarayda önemli bir pozisyonda bulunan Halet Efendi de, Sarkis Düzyan'ın aleyhine çalışıyordu. Halet Efendi Paris'te Ortaelçiyken Sarkis Efendi'den borç para almış ve geri ödememişti. O da bu borçtan kurtulmak amacıyla Sarkis Efendi'nin ortadan kaldırılmasını hedefliyordu.

Bazı kaynaklara göre Yeheskel Gabay Düzyanları vatana ihanet etmekle suçlayıp, cezalandırılmalarına neden oluyordu. Ancak Düzyanların cezalandırılmalarıyla sonuçlanan olayın içyüzü şuydu:

Eskiden beri Darphanede bir sistem uygulanırdı. Buna göre Darphane Müdürünün emriyle bir miktar altın büyük sarraflara verilir, sarraflar da bunu piyasada işletirlerdi. Bu durum Darphane Müdürü ile Mazlahatgüzarı arasında bir sır olarak kalırdı ve böylece -bir gelenek gibi- sürüp giderdi.

Bu kez, Maslahatgüzar Artin Kazez durumu, Karmona ile Gabay'a yeni bir yolsuzluk olayı imiş gibi bildiriyor, onlar da saraya iletiyorlardı. Bunun üzerine Padişah harekete geçiyor. 2'nci Mahmut, İbrahim Sanem adlı güvendiği bir adamı Darphanenin hesaplarını kontrol etmekle görevlendiriyordu. Yapılan denetim sırasında hesaplarda açık olduğu görülmüyordu.

Gerçi Darphane Nazırı Abdurrahman Efendi Düzyanlara güveniyor ve onları kolluyordu ama çarklar da kanlı bir biçimde işlemeye başlıyordu.

Kirkor ve Sarkis Çelebiler 27 Ağustos 1819 günü Darphaneye hapsediliyorlar, 2 Ekim 1819 günü ise sanki Padişahın huzuruna çıkarılacakmış gibi buradan alınıp Bab-ı Hümayunun kapısında başları kesilerek öldürülüyorlardı. Aynı gün Kuruçeşme ve Yeniköy'de diğer iki kardeşler, Mikael ile amcaoğlu olan Mıgırdıç köşklerinin pencerelerinden asılarak cezalandırılıyorlardı.

Böylece Darphane Müdürlüğü makamı boşalıyor ve buraya Artin Kazez Bezciyan tayin ediliyordu.

Fakat Musevilerle Ermeniler arasındaki rekabet devam ediyordu. Nitekim, Yeheskel Gabay, Behor Karmona'nın çok iyi dostu olmasına karşın Kazez'in görevden alınmasını ve Rodos Adası'na sürülmesini sağlıyordu. Gabay, Artin Kazez'i yolsuzluk yaptığı idiasıyla sürdürüyordu. Ancak bu sürgün uzun süreli olmuyor, Kazez İstanbul'a dön-

meyi başarıyordu. Fakat Darphane Müdürlüğü görevine bir başka Ermeni (Katolik) Boğos Bilezikçi tayin ediliyordu.

1820 yılının Eylül ayında sürülmesine karşın Artin Kazez'in kısa zamanda tekrar İstanbul'a dönmesinde, para gücüyle elde etmiş olduğu siyasal güç rol oynuyordu. Kazez bu siyasal gücü Türk - Rus harbinden sonra, harp tazminatının ödenmesi sırasında elde ediyordu. Ödenecek tazminat devletin kasasında bulunmadığı için Artin Kazez devreye giriyor, yerli ve yabancı tüccarlardan kendi adına para topluyor ve bunları Sultan Mahmut'a takdim ederek hem şahsına, hem de Ermeni Cemaatine büyük bir prestij sağlıyordu. Nitekim Padişah kendisini Tasviri Hümayun nişanıyla taltif ediyordu.

Bu denli siyasal güç ve güven kazanmış bulunan Artin Kazez'in sürgünden dönerek İstanbul'a gelmesiyle, Ermeni - Musevi rekabetinde yeni ve kanlı bir sayfa açılıyordu.

Gabay ile Kazez'in düşmanlığına karşın Karmona, Kazez'e daha yakın davranıyordu. Nitekim bu yakınlık nedeniyle babası Eliye tarafından da uyartılıyordu.

Artin Kazez'in İstanbul'a gelip, Padişahın gözüne yeniden girmesinden ve prestijinin yeniden yükselmesinden bir süre sonra, Akka'da kanlı bir olay cereyan ediyordu. Bu olayda, Cezzar Ahmet Paşanın sarrafi ve Napoleon Bonaparte'in karşısında baş destekçisi Hayim Farhi, Vali Abdullah Paşa tarafından idam edilerek öldürülüyordu.

Bunun üzerine Hayim Farhi'nin kardeşleri durumu İstanbul'daki Musevi Cemaati lideri Behor Karmona'ya bildirerek yardım istiyorlardı, Karmona da Padişaha haber vermeden, Şeyhülislam'dan bir fetva alarak Vali Abdullah Paşa'nın idam edilmesini sağlıyordu.

Olay ancak infazın yapılmasından sonra Babıali'de duyuluyor ve Sultan / Halife İstanbul'daki Musevi Cemaati liderini sert bir dil ile azarlıyordu. Böylece Artin Kazez beklediği fırsatı buluyordu. 2'nci Mahmut'a Karmona'nın uzun bir süredir kendisinden habersiz, gücünü ve yetkilerini paylaştığını söylüyor ve Sultan / Halifeyi kıskırtıyordu.

Bu aşamada Sultan 2'nci Mahmut zaten Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak çabası içinde bulunduğundan, bu Ocağı savunan Ocak sarraflarına da kin duyuyordu. Kaldı ki Karmona, Yeşeya Aciman ve Yeheskel Gabay, Ocak sarraflığı yapıyor, bu nedenle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını engelliyorlardı. 3'üncü Selim ve Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümleriyle sonuçlanan Yeniçeri ayaklanmalarında rol oynadıkları da

iddia ediliyordu.

Kaldı ki Gabay, Aciman ve Karmona gibi Ocak sarrafları Ocak Ağalarına maaşları üzerinden avans veriyor, Ağalar da bu avansları askerlere dağıtıyorlardı. Doğal olarak bu avanslardan yüksek bir faiz geliri elde ediyor ve Musevi sarraflar sağladıkları kazancı Yeniçeri Ağalarıyla paylaşıyorlardı.

Bu nedenle Yeniçerilerle Musevi sarraflar sıkı bir dayanışma içinde bulunuyor, sarraflar siyasal güçlerini Yeniçeri Ocakları'nın devamını sağlamak yönünde kullanıyorlardı.

2 nci Mahmut, Yeniçerilerle Museviler arasındaki bu münasebete iktidarda güçlenene kadar seyirci kalıyordu. Ancak Yeniçeri Ocağı'nı kaldıracak gücü kendinde bulunca harekete geçiyor, bu arada Ocak Sarraflarını da ortadan kaldırıyor. Bu aşamada Ermeni - Musevi rekabetinde Padişahın Museviler aleyhine tavır almasına vesile oluyordu.

Hem Yeniçeri meselesi, nedeniyle hem de Kazez'in kışkırtması sonucu, Sultan / Halife Çelebi Behor Karmona'nın öldürülmesini emrediyordu. Bir Cuma akşamı, Karmona Ailesi Şabat sofrasında otururken cellatlar geliyor, Çelebi Behor'u öldürüyor ve cesedi evinin önüne bırakıp gidiyorlardı.

Karmona'nın öldürülmesi olayı hem Osmanlı hem de Avrupa'daki Musevi Cemaatlerinde çok büyük bir şaşkınlık, üzüntü ve yas'a neden oluyordu. Zira asırlardır ilk kez, İstanbul'daki bir Musevi Cemaat lideri devlet tarafından katlediliyordu. Üstelik Cemaatin kontrolünü elinde bulundurduğu mevcut ekonomik düzene ağır bir darbe de indiriliyordu. Üstelik bu olaydan kısa bir süre önce de Filistin Musevi Cemaati Lideri Hayim Farhi öldürülmüştü. Musevi Cemaatine indirilen darbeler bununla da kalmıyordu. Aynı yıl yani 1826'da Yeheskel Gabay, büyük servetini yasadışı yollardan edindiği ve Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi sırasında bu birliklere para yardımı yaptığı gerekçesiyle, Antalya'ya sürülüp kara listeye alınıyor, daha sonra da burada idam ediliyordu.

Maliye teşkilatında yüksek bir görevde bulunan Yeşaya Aciman ise Behor Karmona'dan önce idam ediliyordu. Dedesi Yeşaya Aciman 1730 - 1770 yılları arasında üç padişaha hizmet ettikten sonra idam edilen, kardeşi Eliya ise 1807'de Yeniçeriler tarafından öldürülen Aciman da Gabay ve Karmona gibi Ocak sarraflığı yapıyordu. Bu nedenle idamına da Ocak sarraflığı sırasında yaptığı işler nedeniyle suçlanması

yol açıyordu.

Farhi, Karmona, Gabay ve Acıman gibi Doğu Akdeniz, Önasya ve Rumeli ticaret güzergahı üzerindeki ünlü isimlerin öldürülerek ortadan kaldırılması, artık uluslararası bir nitelik kazanmış bulunan "Ticaret Oligarşisi" üzerinde son derece derin etki yapıyor ve büyük bir tepkiye yol açıyordu. Bu tepkinin birinci nedeni bu güzergah üzerindeki önemli simaların ortadan kaldırılmasıyla Osmanlı egemenliği altındaki cemaatlerin başsız bırakılmasıydı. Böylece Kudüs, İzmir, İstanbul, Selanik ve Rumeli Cemaatleri büyük bir bunalıma düşüyorlardı. Şaşkın, çaresiz ve atıl kalıyorlardı. Kaldı ki Musevi önderlerden boşalan koltuk ve işlere Ermeniler geliyor, onlar da ekonomik ve siyasal güçlerini pekiştirmek amacıyla Musevileri daha bir baskı altına alıyor, yönetimden uzaklaştırıyorlardı. Ermeni bürokrat, tacir ve kuyumcularının bu şekilde davranması, başta Viyana olmak üzere Hamburg, Lyon, Londra ve New York ticaret kolonilerinde geniş yankılar uyandırıyor.

Ticaret Oligarşisinin büyük tepki göstermesine yol açan ikinci neden ise Osmanlı Sultan / Halifesinin dinsel / siyasal otoritesini artık düzenli, güçlü ve profesyonel bir orduya dayandırmış bulunmasıydı. Yeniçeri Ocakları'nın kaldırılmasına kadarki süreçte ordu gerçisi sultanın buyruğu altında bulunuyordu ama asıl iktidar odağını ekonomik güç yani Ocak sarrafları ve ticaret kolonisi oluşturuyordu.

Bu yapı içinde Osmanlı yönetimi İslami öğreti çerçevesinde dünyevi işlere göz ve kulaklarını tıkıyor, Yeniçeri Ocakları ticaret ve para işleriye uğraşılıyor, devletin gücü ise ticaret kolonisi ve bu koloninin siyasal tercihleri doğrultusunda yönleniyordu.

Kaldı ki ticaret kolonisi ve siyasal gücü, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü kullanarak Avrupa merkezlerinde kendisine zorba yöntemlerle baskı yapan odakları sindiriyor, Rönesans ve Reformun hazırladığı özgürlük ortamından yararlanarak, bu kıtanın kapılarını ardına kadar kendisine açıyordu. 19'uncu yüzyılın başında artık Ticaret Oligarşisinin karşısında ne "Hristiyan taassubuna" dayalı dinsel / siyasal / ekonomik bir tekel, ne de oturduğu yerden kurduğu ticaret ağı sayesinde tüm Avrupa'ya hükmeden Latin Roma Kilisesi'nin güçlü Papası bulunuyordu. Fransız İhtilali ve ardından gelen Napoleon Avrupa'daki dinsel hükümdarları ortadan kaldırıyor, Hristiyanlığın tüm gücünü ise Vatikan'ın dar alanı ile sınırlıyordu.

Böylece Museviliğin - putperestliğe galebe çalacak kadar - ilkel kopyası olan Hristiyanlık tüm sosyal ve siyasal gücünü yitiriyordu.

Bu nedenle artık, azgın engizisyon papazlarını dize getirecek Müslüman emirlere, hanlara, hakanlara da gerek kalmıyordu. Dahası, eski ticaret güzergahları üzerinde oluşan ticari düzen kendi kurallarını egemen kılıyordu.

Bu oluşumlar apaçık ortada dururken Osmanlı İmparatorluğu'nun Payitahtında oturan Sultan / Halifenin, emrindeki profesyonel ordudan güç olarak dinsel / siyasal mutlak iradesini pekiştirmesi ne denli mümkündü.

Tüm bunlara paralel olarak Avrupa ülkelerinde şimdi bir de Cumhuriyet rüzgarları esmeye başlamış bulunuyordu.

Napoleon'un, dinsel / siyasal hükümdarlıkları ortadan kaldırıp kendisinin de sonunda sahneden çekilmesiyle meydana gelen siyasal boşluk, nasıl doldurulacaktı? Bu soruya en güçlü yanıtı Cumhuriyetçiler veriyordu.

MUSTAFA REŞİT PAŞA, AVRAHAM KAMONDO VE BENJAMIN D'İSRAELİ...

3'üncü Selim ve 2'nci Mahmut Mutlakîyetçi padişahlardı. Her ikisi de dinsel / siyasal iktidarlarını, piyasa ile içice geçmiş bir Yeniçeri Ocağı yerine tam anlamıyla profesyonel, bütün vaktini eğitim ile geçiren, kışlada yatıp kalkan ve karavanadan yiyen bir orduya dayandırmak istiyordu. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun çeyrek yüzyılı 1800 - 1826, piyasa- nın -dolayısıyla Tüccarlar Oligarşisinin para- politik denetimi altında bulunan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ilgili tartışma ve çatışmalarla geçiyor, yitiriliyordu. Aslında bu tartışma ve çatışmaların ana hedefi Sultan / Halifenin dinsel / siyasal tekeli oluyor, fakat hiç kimse doğrudan bu hedefe yönelemediği için amaç gözardı edilerek tartışmalar Yeniçeri sorunu üzerinde odaklanıyordu. Bu nedenle 3'üncü Selim ve 2'nci Mahmut, İnkılapçı padişahlar değil sadece, Avrupa'da yerini, Meşrutî Monarşi ve Cumhuriyetlere bırakmaya başlayan Mutlakîyet rejimini güçlendirmeye ve pekiştirmeye çalışan reformistlerdi. Nitekim, özellikle 2'nci Mahmut'un bu tavrı "Sened-i İttifak" olayında ortaya çıkıyordu.

Sened-i İttifak olayı şu idi:

Rusçuk Tüccarlar Oligarşisinin güdümünde oluşan "Rusçuk Yaranı" ve bu oluşumun siyasal iradesini temsil eden Alemdar Mustafa

3'üncü Selim'i yeniden tahta çıkarmak amacıyla İstanbul'a geldiğinde asıl yapması gerekeni yapmıyordu. Yani İstanbul'daki Tüccarlar Oligarşisinin siyasal yaptırım organı haline gelen Yeniçeri Ocağı'na dokunmuyordu. Üstelik 3'üncü Selim'in öldürülmesi üzerine Şehzade Mahmut'u tahta oturturken de siyasal iradeyi kontrolünde bulundurabileceğini hesaplıyordu.

Nitekim, daha 1808 yılında, yani 2'nci Mahmut'un padişah olduğu yıl Rusçuk Yaranı ve Alemdar Mustafa Paşa derhal, padişahın merkezi otoritesini, yerel otorite ile paylaşırmanın yollarını araştırmaya koyuluyorlardı. Bu aşamada da yan demokratik bir kurum olan Ayanlık müessesesini devreye sokmaya çalışıyorlardı.

Nitekim Mustafa Alemdar, Kağıthane'de Ayanlarla bir toplantı düzenliyordu. Bu toplantıya Rumeli ve Anadolu'dan ondan fazla Ayan, beraberlerinde büyük birer ordu ile gelerek katılıyorlardı. Bu toplantı sonunda 7 maddelik bir metin hazırlanıyor ve bu metin merkezden katılan 21 kişilik erkân ile Çapanoğlu Süleyman, Serezli İsmail, Çirmen Mutasarrıfı Mustafa ile Karaosmanoğlu Hacı Ömer adlı dört Ayan tarafından imzalanıyordu. Bu belgeye ise "Sened-i İttifak" adı veriliyordu.

Aslında, padişahın merkezi otoritesini sınırlamak yönünde atılan çok küçük ve ürktücü olmayan bu adım, Ayanın merkeze sadakat sözü, merkezin de Ayana güvence vermesinden ibaretti. Senedin sonundaki Ek'e göre ise her yeni Sadrazam ve Şeyhülislam belgeyi onaylamakla yükümlü kılınıyordu.

Ancak daha belge hazırlanırken bazı Ayanlar, yetkilerinin sınırlanacağı endişesiyle memleketlerine dönüyorlardı. Fakat asıl tepki 2'nci Mahmut'tan geliyordu. Sultan, yerel hanedanların babadan oğula geçen bir statü kazanmasını sağlayan bu belgeyi, saltanat haklarına koyulmuş bir kayıt olarak kabul ediyor, buna rağmen onaylıyordu.

Ancak, Osmanlı Hanedanı'nın hükümranlılığına getirilen bir kayıt niteliğindeki belge, bir süre sonra unutuluyor, fakat Sultan 2'nci Mahmut unutmuyordu. Nitekim Halife, Alemdar Mustafa Paşa'nın öldürülmesinin ardından Ayanları birer birer ortadan kaldırıyor, ya da etkisizleştiriyordu. Üstelik, bu uygulamalar 2'nci Mahmut'un mutlak otoritesini pekiştiriyor, Mutlakiyet rejimini yeniden güçlendirmesi konusundaki önemli ipuçlarını oluşturuyordu. Sultan / Halifenin Mutlakiyet rejimini pekiştirmek amacıyla attığı adımları Ermeni Lobisi'nin ekonomik güç ve yeteneğine dayandırması, başta İstanbul Tüccarlar Oligar-

şisi olmak üzere Kudüs, Şam, İzmir, Selanik, Viyana, Venedik, Lyon, Madrit, Hamburg, Amsterdam, Londra ve New York ticaret kolonilerini hem tedirgin ediyor, hem de çözüm aramak zorunda bırakıyordu. Zira bu dönemde Tüccarlar Oligarşisi Asya, Avrupa ve Amerika arasındaki ticaret potansiyeli üzerine, bir spekülâtif kazanç modeli oturtup bu modeli sistemleştirirken -ki model borsa, değerli kağıt, çek, senet, kredi, sigorta, faiz, poliçe gibi hava oyunlarına dayanıyordu- Osmanlı Devleti hem siyasal hem de ekonomik bakımdan merkezi ve mutlakiyetçi bir konumda bulunuyor, üstelik bunda da direniyordu. Dahası, merkezi otoritenin güçlenmesi ve kendini İmparatorluğun uç hudutlarında hissettirmesi, yeni ekonomik yapılanmanın ve bu ekonomik yapılanmadan kaynaklanan Liberal siyasal oluşumun bayraktarlığını yapan İngiltere'nin, Asya - Avrupa ticaretinde kilit bölge niteliği taşıyan Doğu Akdeniz'deki çıkarlarıyla çatıştıyordu. Diğer taraftan çeşitli Avrupa ve Önyasya kentlerindeki Ticaret Oligarşileri ile İngiltere'nin ekonomik ve siyasal çıkarları da çakıştıyordu. Nitekim bu çakışma, 18 inci yüzyılın ilk yarısında Benjamin d'İsrâeli'nin Başbakanlığı ile de "özdeşleşerek" ifadesini bulacaktı.

19'uncu yüzyılın başında, ünlü "Şark Meselesi" bir kez daha gündeme gelmiş bulunuyordu. "Şark Meselesi"nin gündeme gelmesi ise bir bakıma, Osmanlı devlet modelinin ömrünü tamamlaması, yeni model tartışmalarının gündeme gelmesi demekti.

Şark Sorunu (19 ncu Perde)

Roma - Kartaca rekabetiyle ortaya çıkan Şark Sorunu, Haçlı Seferleri'nin sonunda Selçuk, özellikle de Osmanlı devletleri'nin kurulması ve bu devletlerin Asya - Avrupa ticaret yollarını -ki Şark Sorunu bu güzergahların egemenliği meselesi idi- güvenceye kavuşturmasıyla uzun bir süre adeta uykuya yatıyordu. Hele 16'ncı yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin siyasal denetiminin Kahire'ye dek uzanması, ti-

cari güzergahlar üzerinde kurulan ticaret kolonilerinin işini kolaylaştırıyordu. Böylece kolonilerde meydana gelen sermaye birikimi giderek siyasal güç oluşturunuyordu. Nitekim, Şark Sorunu'nun unutulmasıyla birlikte yeni mücadelenin ayaklarını, ticaret kolonilerinin ekonomik desteğini alan Tüccarlar Oligarşisi ile anakıtalarda yüzlerce yıllık zirai üretimin meydana getirdiği toprak aristokrasisi oluşturunuyordu. Aristokrasi dinsel öğretilere sımsıkı sarılırken Oligarşi, spekülasyon kazancı ve dinsel öğretiler karşısında bireysel özgürlüğü silah olarak kullanıyordu. Böylece Ticaret Oligarşisi önce özgürlük kavramıyla harekete geçirdiği geniş kitleleri aristokrasi üzerine sevk ediyordu. Daha sonra Ticaret Oligarşisinin kahredici aracı olarak Napoleon Bonaparte devreye giriyor ve aristokrasi ile desteğindeki hükümdarları biçiyordu.

19'uncu yüzyılın ilk çeyreğinde Orta Avrupa "sistem boşluğu" içine yuvarlanıyordu. Bu boşluk ise spekülasyon kazancının zorladığı yeni "Liberal" ekonomik oluşum / sistem ile dolduruluyordu. Bu sistem doğası nedeniyle, üretici yığınlar tarafından reddediliyor, refahı yaygınlaştıracak sistem arayışları yoğunlaşıyordu. Bununla birlikte yeni sistemin temel taşları -borsa, sigorta, banka, faiz, kredi, vs- hemen yerli yerine oturuyor, tartışan taraflar ilk aşamada bu temel taşlara karşı durmuyordu. Yeni sistemin siyasal bayrağını taşıyan İngiltere ise hızla "yayılma" çabası gösteriyor, bir yandan Asya'ya el atıyor, diğer yandan Osmanlı Devleti'ni de sisteme dahil etme çabası içine giriyordu. Bu aşamada ise İngiltere'nin yüklendiği çok yönlü ve geniş kapsamlı misyon, öncelikle Fransız milliyetçiliğine ve bu milliyetçiliğin dina-mize ettiği yayılmacılığa tosluyordu. Bu iki yayılmacı siyaset Mısır ve Doğu Akdeniz bölgesinde daha derin ve kapsamlı bir içimde rekabete giriyor bu rekabet ise bölgelerin kağıt üzerindeki egemeni, Osmanlı Payitahtı üzerinde yoğunlaşıyordu. Kısacası 19'uncu yüzyılın başından itibaren, "büyük değişim" sonucu oluşan "Yeni Dünya Düzeni" içinde Şark Sorunu yeniden ilgili ülkelerin gündemine geliyordu.

19'uncu yüzyılın başında Orta Avrupa'da yeni bir "ekonomik" ve buna bağlı siyasal sistem oluşurken Osmanlı İmparatorluğu'nda Sultan / Halifelerin Mutlakiyet rejimlerini pekiştirmeye çalışmaları, önemli bir çelişki yaratıyordu. Ancak bunun da ötesinde asıl sorun Osmanlı ekonomik sisteminden kaynaklanıyordu. Zira Osmanlı devleti, oluşan yeni ekonomik kural ve araçların hiç birini kullanmıyor, iktisadi anlayış ve enstrümanları görmezden geliyordu.

Osmanlı Devleti'nin bu katı -kısmen de İslami- ekonomik anlayış-

şı sadece Osmanlı Tüccarlar Oligarşisinin ticaret gücünü değil, Asya - Avrupa ticari iletişimini de olumsuz etkiliyordu. Kaldı ki siyasetteki mutlak yapı, ekonomideki yapıyı da etkiliyor, böylece su yüzüne çıkan Şark Sorunu'nu ağırlattırıyordu.

Ancak Avrupa'da, Asya - Avrupa ticaret güzergahları üzerinde söz sahibi olabilmek için rekabet eden ülkelerin daha önce önlerinde duran bir sorunu, Napoleon'dan sonra Avrupa'nın siyasi taksimatı sorununu, aşmaları gerekiyordu. İşte 1814 yılında Viyana kongresi bu ortamda toplanıyordu.

1814 sonbaharında başlayan toplantıya 90 hükümdar ile 35 devlet temsilcisi katılıyordu. Fakat kongrede temsil edilen ülkeler arasında Osmanlı Devleti bulunmuyordu.

Görüşülecek olan konu Napoleon'un yenilgisinden sonra Hollanda, Belçika, Ren Nehri'nin sol sahili, İtalya, Almanya, Varşova Gran-dükaliği meselesiydi.

Aslında karan devrin süper devletleri (düveli muazzama) olan İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya veriyor, diğerleri onaylıyordu. Bu arada kongreden önce yapılan toplantıda İtalya, Belçika, Ren Nehri'nin sol sahili meseleleri çözümleniyor, geriye Almanya ve Polonya sorunları kalıyordu.

Süper dörtler (İngiltere, Prusya, Rusya ve Avusturya) bu konuyu kongreden önce ele alıp görüşmek istiyor, fakat Fransa ile İspanya'yı toplantıya çağırılmıyordu. Buna karşılık Fransa, ağırlığını koyarak toplantıda rol almayı, böylece küçük devletçikler üzerinde diğerleri gibi ağırlık tesis etmeyi amaçlıyordu.

Asıl sorun Almanya (Prusya) topraklarıyla Fransa arasında kalan topraklar ve Polonya'nın (Lehistan) paylaşılmasında başgösteriyordu. Çar eski Varşova Grandükaliğini tümüyle Rusya'ya bağlamak istiyordu. Çarın gözkoyduğu topraklara daha önce Prusya'nın egemenliğinde bulunan yerler de dahildi. Prusya, Polonya'daki toprakların ele geçiril-mesi meselesine o denli önem vermiyordu. Prusya Polonya'daki haklarına karşılık olarak, Batısındaki Saksonya Krallığını ilhak etmek istiyordu. Çünkü Saksonya daha önce Bonaparte'ın egemenliğini gönüllü olarak kabullenmişti. Savaştan sonra ise hakimiyetini sağlayacak bir anlaşma imzalamaya vakit bulamamıştı. Kaldı ki Saksonya Krallığı Napoleon'dan, Polonya'nın egemenliğini alarak Avrupa'nın çıkarlarına ihanet etmişti ve Rusya bu ihaneti unutamıyordu.

Bu aşamada son sözü İngiltere söylüyordu. İngiltere Rusya'nın

Prusya ile anlaşarak Avrupa içlerine kadar nüfuz edeceğini hesaplıyor ve bu da işine gelmiyordu. Bu nedenle İngiltere; Fransa ve Avusturya ile anlaşarak Saksonya'nın Prusya'ya bırakılmasına karşı çıkıyordu. Prusya, ise ordusunu Saksonya'ya doğru harekete geçiriyor ve ordu Fransa hududuna dayanıyordu. Bu kez Saksonya'nın bağımsız bir Krallık olması öneriliyordu. O da kabul edilmeyince Prusya, 3 milyon 400 bin kişinin yaşadığı Polonya'daki topraklarına karşılık, dört bölgenin bu Krallığa bırakılmasını kararlaştırıyordu. Prusya'ya bırakılan dört bölge ise Polonya'da bir vilayet olan Pozani, Ren Nehri'nin sol sahili, Westfalya, Saksonya Krallığı'nın 782 bin kişinin yaşadığı bir bölümünden oluşuyordu. Polonya'nın kalan kısmı Rusya'ya geçiyor, İsveç Pomeranyayı Prusya'ya, Prusya da Norveç'e karşılık Löwenburg'u Danimarka'ya bırakıyordu.

Ancak Viyana görüşmeleri sona ermeden Napoleon Bonaparte'ın Paris'e döndüğü haberi geliyordu. Bunun üzerine doğrudan Fransa'nın tehdidi altında bulunan başta Prusya olmak üzere bazı devletler ek toprak talebinde bulunuyorlardı.

Bu, Viyana Kongresi'nin bilinen yüzüydü. Bir de görünmeyen yüzü vardı.

Viyana Kongresi öncelikle Fransız İhtilali'nin Birlik ve Özgürlük ruhu yörüngesinde toplanıyordu. Bu felsefe ve ruh ise özellikle Mutlakiyetle yönetilen İmparatorlukları tehdit ediyor buna karşılık -Prusya ve Almanya gibi- bazı ülkeleri de ulusal bir çatı altında devletleşmeye sevk ediyordu.

Nitekim Viyana Kongresi, Almanya'yı konfedere etmenin yanı sıra Avusturya ile Prusya'yı da birbirine yaklaştırıyordu. Diğer taraftan ihtilalin özgürlük ruhu ise ulusal başkaldırıların -Mora isyanı gibi- temel dinamini oluşturuyordu.

Fransız Milliyetçiliği karşısında Prusya'nın önderlik ettiği bir Cermen Birliği ve buna bağlı Cermen Milliyetçiliğini buluyordu. Bu durum İngiltere'yi ürkütüyordu. Böylece İngiltere Slavların lideri konumundaki Rusya'ya yaklaşıyordu, İngiltere'nin teşvik ve desteğindeki Rusya, Balkan bölgesinde Slavlık nedeniyle Sırpı, Ortodoksluk nedeniyle de Yunanlıları himaye ederek güçlendiriyordu. Aslında, İngiltere ve Rusya'nın "sıcak denizlere inmek" emeli, bu iki ülkeyi kıta Avrupası ve Osmanlı Devleti karşısında birbirine yaklaştırıyordu.

İngiltere ve Rusya'nın Balkan bölgesinde baskı yapması Osmanlı Devleti'ni güç durumda bırakıyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti ba-

zan Fransa'ya ve İngiltere'ye bazan da Rusya'ya yakınlaşarak "denge politikalarıyla" zaman kazanıyordu.

Ne ki zaman giderek daralıyordu.

Bu zaman yokluğuna paralel olarak Osmanlı İmparatorluğu sürekli toprak kaybına uğruyordu. Yenilgiyle sonuçlanan savaşlar ve sürekli toprak kaybı Osmanlı yönetimini akılcılığa, bilime, teknolojiye, hepsinden öte de çağdaş özgür toplum yapısına sevkedecek yerde Mutlakiyetin dinsel / siyasal yapısını pekiştirmeye itiyordu. Bu durum rasyonalizmi ve bilimi ön plana alan siyasetin militer ayağı ile Mutlakiyetin Hilafetten kaynaklanan dinsel dayanağını ve bu dayanağın kadroları olan ulemayı karşı karşıya getiriyordu.

Ulema, Vak'a-i Hayriye, yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına kadar ki militer yapıda asker / esnaf sentezi ile, dolayısıyla Tüccarlar Oligarşisi ile uzlaşmışken, Padişahın dinsel / siyasal otoritesini güçlü bir militer güce dayandırmak amacıyla Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmesiyle boşlukta kalıyordu.

Avrupa ülkeleri daha 18'inci yüzyılda mutlak otorite yerine Yasama ve Yürütmeyi birbirinden ayıran ve buna bir de Yargıyı ekleyen "kuvvetler ayırımı" ilkesini egemen kılarken Osmanlı Sultan / Halifeleri 3'üncü Selim ve 2'nci Mahmut, 19'uncu yüzyılın ilk çeyreği dolarken hâlâ teokratik tekil otoritelerini pekiştirme gayreti içinde bulunuyorlardı. Bu teokratik otorite ise kaçınılmaz olarak, Batı'da geçerlilik kazanmış ve sistemleşmiş olan spekülâtif para - piyasa sisteminin karşısına geçerli bir iktisat modeli koyamıyordu. Hem İslami modele ters düşen yeni modeli kabullenemeyen, hem de bu denli yaygın ve güçlü modele karşı bir alternatif model koyamayan Osmanlı Devleti, egemenliği altındaki klasik ticaret yollarını da yeterli biçimde denetli-yemiyor, bu altın yumurtlayan tavuktan faydalanamıyordu. Faydalanmak bir yana ticaret güzergahlarının denetim ve egemenliği Osmanlı Hanedanının başına adeta dert oluyordu.

Nitekim Asya - Avrupa ticaret güzergahının kilit noktalarından biri olan (Kızıldeniz - Akdeniz yakınlaşmasının odağı) Mısır Meselesinde taraflar karşı karşıya geliyordu. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile 2'nci Mahmut arasındaki çatışma, Osmanlı iç sorunu olmaktan çıkıyor, İngiltere, Rusya, Fransa ve Osmanlı Devleti arasında, uluslararası bir nitelik alıyordu.

Fransa'nın Kavalalı Kartına Karşı, Osmanlı'ya İngiliz Yardımı: Rus Donanması

3'üncü Selim Mutlakîyet otoritesini pekiştirmek amacıyla, İhtilalin yıktığı Fransız modelini -bir bakıma geç kalarak- tesis etmeye çalışırken İngiltere, Arap Yarımadası'nda Payitahta karşı bir hava estirme çabası güdüyordu. Nitekim bölgeye gönderilen ve İslamiyet konusunda son derece yetkin bilgisi bulunan İngiliz ajanları bazı din otoriteleriyle sıkı münasebetler kuruyor ve İslamiyet içinde Protestan (Anglikan) ruhunu oluşturmaya bir mezhep yaratmak yönünde yoğun çalışmaya başlıyorlardı. Nihayet ortaya yeni bir mezhep Vehhabilik çıkıyordu.

Nasıl ki Protestanlara göre Hıristiyanlıkta tek rehber İncilse, Vehhabiler de tüm araçları reddediyor ve tek rehber olarak Kur'an'ı görüyordu. Nitekim yeni mezhep Arap Yarımadası'nda hızla yayılıyordu. Buna karşılık İstanbul'daki ulema bu mezhebin siyasal kökenlerini araştırıp kurutacak yerde, Yeniçeri Ağalarıyla sıkı temas kurup, payitahttaki siyasal çatışmalarda rol oynuyor ve çalışıyorlardı. Böylece Vehhabilik Arap Yarımadası'nda İngiliz nüfuzunu da arkasına alarak güçleniyordu. Bu güçlenme nihayet büyük bir Vehhabi ayaklanmasına dönüşüyordu. Gerçi ayaklanma bastırılıyor, fakat Vehhabiliğin direnişi bir türlü sona erdirilemiyordu.

Buna bir de, Mısır'daki Kölemenler'in başkaldırısı eklenince İstanbul, bölgedeki tek dayanak olarak Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı görüyordu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Kavala Ayanı Hüseyin Ağa'nın yeğeni, Derbent Ağası İbrahim Ağa'nın ise oğluydu. Mısır yöresine ilk kez Napoleon'a karşı Osmanlı Ordusu'nda bayraktar olarak gitmiş, Fransız Ordusu 1801'de Kahire'yi boşaltınca Kölemen ayaklanmasını bastırmakla görevli Tahir Paşa'nın ordusunda kalmıştı. Ancak fırsatını bulunca Tahir Paşa'yı öldürtüyor, Hüsrev Paşa'yı korkutarak kaçırıyor, yerine gelen Hurşit Paşa'yı ise ortadan kaldırıyordu. Böylece tek oto-

rite haline gelen Paşa, vezirlik rütbesiyle Cidde'ye Vali tayin edilmesi önerisini reddediyor, İstanbul'daki yandaşlarının desteği ile Mısır Valisi oluyordu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır Valisi olmasında kuşkusuz, İngiltere'nin Arap Yanımadası'ndaki faaliyetlerine karşı olması da önemli bir rol oynuyordu. Nitekim payitaht, bu sırada bölgedeki İngiliz etkinliklerine alternatif olarak Fransız yayılcılığını kullanıyor, Fransızlar ise Mehmet Ali Paşa ile sıkı ve olumlu münasebet kurarak onun başarılı olmasına katkıda bulunuyordu. Böylece Mehmet Ali Paşa Mısır'da toprak reformu yapıyor, ayaklanmaları bastırıyor, bataklıkları kurutuyor, salgın hastalıkları önliyordu. Hepsinden önemlisi ise, Osmanlı yönetiminin aksine yönetimde bir reform yapıyor, siyasal otorite üzerindeki dinsel etkiyi sınırlayıcı önlemler alıyordu. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın bu önlemlerinde, Fransız İhtilali'nin estirdiği "Laik" rüzgarlar rol oynuyordu.

Fransa'nın Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı etkileyerek yaptığı bu deneme, İngiltere için bir ilham kaynağı olacak ve d'İsraeli, Kamondo, Reşit Paşa üçlüsü, daha ileri bir adım atarak Gülhane Belgesi'ni ortaya çıkaracak, Tanzimat Fermanı okunacaktı.

Bu aşamada ise Fransa, Mehmet Ali Paşa'yı Suriye Valiliğininx (Mora Valiliğini yitiren) oğlu İbrahim Paşa'ya verilmesi konusunda yönlendiriyordu. Fakat Osmanlı Padişahı bunu reddedince Paşa, oğlu İbrahim Paşa'yı bir ordunun başına geçirerek Suriye üzerine gönderiyordu. İbrahim Paşa, Napoleon'un giremediği Akka Kalesi'ni ele geçiriyor, oradan Şam üzerine yürüyordu. 15 Haziran 1832'de Şam'ı alan İbrahim Paşa, Trablusşam Valisi Halepli Mehmet Paşa'nın ordusunu yenerek Humus'tan Antakya'ya yürüyordu. Torosları aşan İbrahim Paşa'ya bağlı birlikler 21 Ekim 1832 günü Konya'yı da alıyordu. Konya Savaşı'nda Reşit Mehmet Paşa'nın tutsak düşmesi üzerine Osmanlı Ordusu panik halinde dağılıyor, İbrahim Paşa da bu durumdan yararlanarak 2 Şubat 1833'de Kütahya'ya giriyordu.

Mustafa Reşit Paşa (Büyük) işte bu aşamada sahneye çıkıyor, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile Kütahya'da buluşarak barış görüşmelerini yürütüyordu.

İbrahim Paşa'nın İstanbul yolu üzerinde önemli bir kavşak noktası oluşturan Kütahya'yı ele geçirmesi yalnız İstanbul'da değil, uluslararası platformda da büyük yankı ve endişe uyandırıyor. 2'nci Mahmut, İbrahim Paşa'nın ordusu daha Torosları aşıp Konya yoluna girer-

ken Fransa ile temas kuruyor ve üzerinde etkili oldukları Mehmet Ali Paşa'yı durdurmaları için bu ülkeden yardım ve ilgi istiyordu. Fakat kendi güdümlerindeki Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'de egemenlik tesis etmesinden memnun görünen ve bir bakıma da hasmı İngiltereye karşı önemli bir avantaj elde eden Fransa pek oralı olmuyor, Osmanlı Padişahı'nı yanıtsız bırakıyordu. Bu aşamada olaya müdahale etmenin doğrudan Fransa ile yeni bir savaşa girmek anlamı taşıdığını gören ve o sırada daha yaşamsal sorunlarla karşı karşıya bulunan İngiltere de, Mehmet Ali Paşa'nın Önyasya'daki hareketlerine seyirci kalıyordu.

Bunun üzerine İngiltere aslında Avrupa siyasetinde kendi kontrolünden çıkan ve giderek güçlenen Rusya'dan rahatsızlık duymasına karşın yine de yayılmacı Fransa'ya karşı Rusya'yı yeğliyordu. Nitekim İngiltere'nin seyirci kalmasıyla meydana gelen boşluğu Rusya dolduruyor, Çar I'inci Nikola Osmanlı Padişahına yardım etmeyi öneriyor, 2'nci Mahmut da bu öneriyi kabul ediyordu. Aslında bu senaryo İngiltere'nin ekmeğine yağ sürüyordu. Zira Çar süratle (donanma ile) bir Rus Kolordusu gönderiyor ve gelen askerler İstanbul Boğazı'na çıkarak ordugah kuruyordu. Rusların İstanbul'u işgal etmeleri ve Osmanlı İmparatorluğu'nu himayelerine alma ihtimali, yine de İngiltere ve Fransa'yı -özellikle de Fransa'yı- harekete geçiriyordu. Böylece bu iki ülke devreye giriyor, Kütahya'da bulunan İbrahim Paşa'yı Osmanlı heyeti ile barış görüşmeleri yapmaya zorluyordu.

Kavalalı Mehmet Ali Paşazade İbrahim Paşa ile Osmanlı delegasyonu arasında yapılan barış görüşmeleri bir anda İngiltere, Rusya, Fransa ve Osmanlı Devletleri bakımından bir "siyasal odak" haline geliyordu. Bu odakta ise Mustafa Reşit Paşa önemli bir rol oynuyordu. Zira toplantılarda Osmanlı İmparatorluğu'nu Mustafa Reşit Paşa temsil ediyordu.

1800 yılında İstanbul'da doğan Mustafa Reşit Paşa'nın babası, 2'nci Bayezit Vakfıyesi Ruznamecisi Mustafa Efendi'nin oğluydu. 10 yaşındayken babasını kaybeden Mustafa Reşit'i eniştesi Ispartalı Seyid Ali Paşa himayesine alıyordu. Eniştesi, valilikleri sırasında Mustafa Reşit'i yanında dolaştırıyor, Sadrazamlığı sırasında ise Mühürdarlığa tayin ediyordu. Daha sonra Mora İsyanı sırasında valilik yapan Seyid Ali Paşa, Mustafa Reşit Paşa'yı da Hazinekar yapıyordu.

Seyid Ali Paşa gözden düşünce yeğeni, Köse Akif Efendi'nin delaletiyle Sadaret Mektubçuluğu Kalemine memur oluyor, bu sırada

Osmanlı - Rus savaşı çıkınca Nafi Efendi ile birlikte Mustafa Reşit de Şumnu karargahına tayin ediliyordu. Mustafa Reşit, Edirne görüşmelerine ilk kez diplomat olarak katılıyor, İstanbul'a döndükten sonra Pertev Paşa ile birlikte Mısır'a gönderiliyordu. Tekrar İstanbul'a geldiğinde ise 1832'de asaleten Amediliğe tayin ediliyordu. Bu arada "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı" başgösteriyor ve Mustafa Reşit Paşa önce Tophane Müşiri Halil Paşa ile sonra da yalnız başına barış görüşmelerini yürütüyordu. Bu görüşmeler sırasında Paşa bir yandan 2'nci Mahmut ile -ki Padişah Mustafa Reşit Paşa'ya ayrı bir ilgi ve güven gösteriyordu- diğer yandan Fransız ve İngiliz Elçilikleri ile sürekli temas halinde bulunuyordu. Daha önce Rusya ile yapılan görüşmeler nedeniyle İngiltere'nin dikkatini çekmiş olan Mustafa Reşit Paşa, bir kez daha uluslararası diplomasi meydanına çıkıyor ve önemli bir rol üstleniyordu. İşte daha başlangıçta bu olaylarda aldığı görevler nedeniyle Mustafa Reşit Paşa için Hariciye Nezareti'nin kapılan açılıyordu.

Paşa, Kütahya'da İbrahim Paşa ile iyi kötü bir anlaşma yapı-yordu. Bu anlaşma 2'nci Mahmut'u bir parça rahatlatıyor ve Cezayir meselesine el atacak zaman buluyordu.

Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı önce Rus Harbi, ardından Sırp ve Mısır İsyanları, nihayet Mehmet Ali Paşa Ayaklanmasıyla yararlanarak Cezayir'i istilaya girişiyordu. Çeşitli sorunlarla uğraşan Osmanlı Padişahı ise Cezayir meselesiyle uğraşacak zamanı bulamıyor bu fırsatı nihayet, 1833 yılında yapılan Kütahya anlaşmasından sonra elde ediyordu. Bunun üzerine de Mustafa Reşit Paşa'yı Orta Elçi olarak Paris'e tayin ediyordu. 2'nci Mahmut görünürde Fransa ile münasebetleri düzeltmek istiyordu. Aslında ise amacı, Cezayir'i kurtarmaktı. Mustafa Reşit Paşa'yı bu işle görevlendiriyordu. Paşa 10 ay kaldığı Paris'te Fransa Hariciye Nazırı, Amiral de Rigny ile sadece bir kez görüşme olanağı buluyor, bu görüşmede de Cezayir'in geri verilmesi konusunda başarılı olamıyordu. Bir süre sonra İstanbul'a dönüyor ve Paris'e Büyükelçi atanıyordu. Fakat bu kez Paris'te fazla kalamıyordu. Zira İstanbul onu, 1836 yılında Londra'ya elçi olarak naklediyordu. Bir süre sonra ise Londra'da Başbakanlık koltuğuna, (Doğu'nun Rotschild'i olarak adlandırılan İstanbul'daki ünlü banker Avram Kamondo'nun akrabası) d'İsraeli oturacaktı.

Tanzimat'ın Sacayağı: Mustafa Reşit, Kamondo ve D'Israeli

Hristiyan taassubunun hüküm sürdüğü Ortaçağ boyunca Orta ve Kuzey Avrupa'da sık sık kan iddiaları (Musevilerin çocukları öldürerek kanlarıyla hamursuz yaptıkları iddiası) ortaya atılıp, Musevi katliamı yapılıyordu. Bunun yanı sıra Musevilerin varlıkları yağmalanıyor, mal ve mülklerine el konularak bulundukları yerlerden sürülüyorlardı. Tüm Avrupa'da bu tür olaylara rastlanıyordu. Nitekim antisemitik politikalar 10'uncu yüzyılda Büyük Britanya Adası'na da sığıyordu.

920 yılında ve Toussaint Yortusu günü Kral I'inci Edward da, o zamana kadar ülkede oturmalarına gözyumduğu Musevilerin memleketten çıkarılmasını emrediyordu. Karar üzerine 16 bin Musevi ülkeden ayrılıyor ve fakat Kral Edward bu Musevilerin sağ ve salim seyahat etmelerinin sağlanmasını istiyordu.

Bu sürgün sırasında bir gemi Fransa sahillerine yanaşiyor, yolcularını buraya bırakıyor ve kaptan onlara "Musa'yı yardıma çağırın" deyip uzaklaşıyordu. İşte aynı ailenin çocukları olan Kamondo ve d'Israeli Ailelerinin ataları da bu sürgün / göçmenler arasında yer alıyordu.

Fransa'ya sığınan Museviler, 14'üncü yüzyılın başına kadar bu ülkede kalıyor ve fakat Güzel Filip'in Krallığı sırasında huzurları bozuluyordu. Tam bir mutlak / despot olan Kral Filip mali bakımdan sıkışınca paralarına el koymak amacıyla Musevileri katlettiriyor ve yeniden sürüyordu. Bunun üzerine Kamondo / d'Israeli Ailesinin de aralarında bulunduğu Museviler İspanya'ya doğru yola çıkıyor fakat hiç bir yerde tutunamayarak Musevilere hoşgörülü davranan Portekiz'e kadar gidiyorlardı.

Portekiz ve İspanya topraklarında Endülüs İslam / Musevi siyasal iradesi tarafından büyük bir yakınlıkla karşılanan aileler 15'inci yüzyılın sonuna doğru yeniden Hristiyan taassubunun baskısı altında kalıyorlardı. Bu baskı sonucu bazı Musevi aileler Hristiyanlaşıyor, bazıları da yeniden göçetmek zorunda kalıyordu. İşte Kamondo / d'Israeli Ailesinin ataları bu koşullarda Portekiz'den ayrılıyordu. İspanya'nın

kapıları kapanırken bu kez de Venedik ve Amsterdam Cumhuriyetleri Musevilere açılıyordu. Nitekim ailenin büyükleri Venedik'e yerleşiyordu. Donna Grazia Nassi olayı cereyan ederken aile burada bulunuyordu.

17'nci yüzyılın başında, yani dinsel Reform'un başarıya ulaşmasından sonra Orta ve Kuzey Arvupa'daki Protestanlar arasında Musevilere sempa-ti rüzgarı esiyordu. Buna bağlı olarak da 1649'da Musevilerin İngiltere'ye dönebilmeleri için bir dilekçe veriliyordu. Bunun sonucu olarak IFnci Charles gerekli izni çıkarıyordu. Bu iznin çıkmasından sonra, o zamana kadar Venedik ve Amsterdam başta olmak üzere bazı merkezlerde ikamet eden Museviler de İngiltere'ye dönmeye başlıyorlardı. İşte, İngiltere'ye dönen bu Museviler arasında Benjamin d'İsraeli (veya Israel) de bulunuyordu.

Benjamin d'İsraeli o zamana kadar Venedik'te ikamet etmiş, serve-tini burada kazanmıştı. Benjamin d'İsraeli, Venedik'te edindiği servetini büyütmek amacıyla Londra'ya göç ederken bir akrabası da önce Selanik'e oradan da İstanbul'a gidiyor, buraya yerleşiyordu. D'İsraeli'nin bu akrabasının adı Avraham de Kamondo (Camondo) idi ve bir süre sonra kendisinden "Doğunun Rotschildi" diye bahsedilecekti. Avraham de Kamondo, Benjamin d'İsraeli'nin Cento ve Ferra-re'den ayrılmasından bir yıl sonra, yani 1785'de dünyaya gelmişti. Kamondo, İstanbul'a yerleşmeden önce bankacılık ve mali konularda son derece ünlenecek ve zengin olacaktı. Nitekim, şöhreti o denli yayılacaktı ki, İtalya ve Avusturya Krallıklarının mali danışmanlığına getirilecek, İtalya Kralı gösterdiği yararlıklardan ötürü kendisini önce Şövalye yapacak daha sonra da Kontluk payesi ile taltif edecekti. Avraham de Kamondo işlerini kardeşi ile birlikte yürütüyor ve büyütüyordu.

Kamondoların İstanbul'a geldiği sırada, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Musevi Cemaatleri büyük bir çöküş içine girmiş bulunuyorlardı. Nitekim 2'nci Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması sırasında önde gelen Musevi Ocak sarraflarını da tasfiye etmesi, Musevi Cemaatlerine ağır bir darbe indiriyordu. Buna karşın Ermeni Lobisi büyük bir yükseliş gösteriyor, Osmanlı Mutlakiyet rejimi ekonomik bakımdan giderek bu lobinin kontrolüne giriyordu. Ortaya çıkan yeni durumda Musevi Cemaatlerinin siyasal ve ekonomik ağırlığı ise günden güne kayboluyordu.

Bu aşamada önemli bir olgu da Avrupa'daki siyasal oluşumlarla

Osmanlı'daki Mutlakıyet rejiminin taban tabana zıt bir gelişme göstermesiydi. 1789'dan itibaren Arvupa'daki mutlak hükümdarlıklar birer birer çöküp yok olur ve kalanları da Napoleon Bonaparte tasfiye ederken Osmanlı'da I'inci Abdülhamit, 3'üncü Selim ve 2'nci Mahmut'un Mutlak iradelerini profesyonel orduya dayandırma çabası içine girmeleri büyük bir çelişki oluşturunuyordu. Ancak çelişki, bununla da sınırlı kalmıyordu. Avrupa'da sanayi devrimine paralel olarak spekülâtif kazanca dayalı "banka / kredi / faiz / borsa / sigorta / banknot" sistemi oluşurken, geleneksel Osmanlı ekonomik sistemi, bu yapının dışında kalıyordu. Model farkı nedeniyle Osmanlı - Avrupa ekonomik entegrasyonu gerçekleşemiyordu. Kaldı ki Osmanlı İmparatorluğu, Asya -Avrupa ticaret yolları üzerinde sadece siyasal egemenliğini kullanarak nemalanmak konusunda ısrar ediyor, batı ülkeleriyle atbaşı bir tüketim / üretim sürecine girmeyi aklından bile geçirmiyordu.

Batı'da tüketimin üretimi, üretimin teknolojiyi, teknolojinin bilgi-yi, bilginin akademik özgürlüğü, akademik özgürlüğün dünyevi yaşamın hudutlarını zorlayarak genişletmesine karşın Osmanlı'da herşey, (tüketim, üretim, teknoloji, bilgi) bireyin tercih ve özverisine bırakılıyor, zincirin kendi dinamiğini kurmasına, tüketimi sınırlayan dinsel nas'lar izin vermiyordu. İşte d'İsrâeli Ailesinin bir kolunu oluşturan Kamondolar bu "tarihsel" aşamada İstanbul'da bankerlik faali-yetlerine başlıyorlardı. Avraham de Kamondo'nun ilgi alanı ve hobby'si Fransız aydınlanma çağı ve 1789 Fransız İhtilali'ydi. Bu ilgi ailenin diğer üyelerinin de ortak konusuydu. Ailenin diğer üyeleri ise Londradaydı. Londra'ya gelen Benjamin ve Sarah d'İsrâeli'nin İsaak adlı bir oğulları dünyaya geliyor fakat bu çocuk babası gibi mali işler ve ticaretle uğraşmak yerine, felsefeyi tercih ediyordu. Anne ve baba-sının tuttuğu özel eğitimcisiyle Fransa'ya ve Hollanda'ya giden İsaak d'İsrâeli, eğitimcisinin Fransız filozoflarının hayranı olması nedeniyle Voltaire ve Rousseau'nun derin bir şekilde etkisinde kalıyordu.

İsaak d'İsrâeli Londra'ya döndükten sonra kendisini British Museum'un kütüphanesine adeta hapsediyordu. Ancak 35 yaşında, kendisi gibi İtalyan / Musevi bir kadınla evleniyordu. Artık Voltaire'in görüşlerini bir mezhep gibi kabul eden İsaak d'İsrâeli'nin bu evlilikten bir oğlu dünyaya geliyor ve ona babasının adını koyuyordu. Benjamin d'İsrâeli adı verilen bu çocuk İngiltere'de iki kez Başbakanlık yapacaktı.

Benjamin d'İsrâeli'nin İngiltere'de siyasal kariyer yaptığı yıllar-

da, Doğu'nun Rotschild'i Avraham de Kamondo da ekonomik etkinliğini siyasal etkinliğe tahvil ediyor ve önce Gülhane sonra da Tanzimat Fermanı'nı okuyacak olan Mustafa Reşit Paşa ile özel bir dostluk tesis ediyordu. Bu o denli yakın bir dostluktu ki, Kamondo salonda kendisini beklerken, Büyük Reşit Paşa evinin hamamında yaşama gözlerini yumacaktı. Bir iddiaya göre Kamondo'nun Paşa'dan hayli yüklü meblağda alacağı bulunuyordu. Mustafa Reşit Paşa banyodayken alacaklısının geldiği haberi verilince sekte-i kalpten vefat etmişti.

İNGİLİZ LİBERALİZMİNİN TÜRKİYE UYGULAMASI: JÖN TÜRKLER VE TANZİMAT

Orta Avrupa'da 18'inci yüzyılın sonunda başlayıp 19'uncu yüzyılın başında devam eden siyasal gelişmelere paralel olarak dinsel / siyasal tekel sahibi kral, imparator ve despotların alaşağı edilmesiyle birlikte ortaya büyük bir "model" boşluğu çıkıyordu. Böylece genel bir "arayış" başgösteriyor ve Cumhuriyetçilik akımları ön plana geçiyordu. Ancak bu Cumhuriyetlerin "şekli" üzerinde şiddetli anlaşmazlıklar başgösteriyor ve kısa sürede çatışmalara dönüşüyordu.

Başta Fransa olmak üzere bazı ülkeler Cumhuriyetlerini kavim birliğine dayandırıyor, böylece milliyet fikri ön plana geçiyordu. Geniş kitleleri bir arada tutmak amacıyla formüle edilen milliyet kavramı kısa sürede şiddetli bir milliyetçilik akımını doğuracaktı.

Fransa, Prusya Krallığı'nın önderliğinde Almanya, İspanya, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, Rusya, Polonya, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan, İtalya ve diğer kıta Avrupası toplumları sistem boşluğu, içinde yoğun bir arayışa yönelirken İngiltere bir kez daha farklı bir konumda bulunuyordu. Bir kavimler mozaği olan İngiltere daha 19'uncu yüzyıldan çok önce oluşturup yerleştirdiği Meşrutî Monarşi modeliyle ve bu modele oturttuğu Magna Carta'nın "Kralın hakkı Krala, Meclisin hakkı Meclise" felsefesiyle bir sistem boşluğuna

meydan bırakmıyordu. Kaldı ki Uluslararası Tüccarlar Oligarşisinin (garantörü) beyni niteliğindeki Londra merkezli bir "ademi merkezîyetçi" yapıyla "yerinden yönetim" anlayışı, mevcut sistemi daha bir pekiştiriyordu. İngiltere, Meşrutî Monarşisini dayandırdığı parlamenter sistemi günün gerekleri doğrultusunda yenileyip geliştirerek ekonominin dayanağını teşkil eden ticari yapının bir talebi olan Liberal siyasal modeli kesintiye uğratmadan sürdürüyordu.

İngiltere'deki bu Liberal / siyasal modelin tezahürü olan ademi merkezîyetçi eyalet sisteminin bir benzerini de, Orta Avrupa'da kantonal sistemi benimseyen İsviçre uyguluyordu. Bu uygulama, İsviçreyi kısa zamanda Uluslararası Tüccarlar Oligarşisinin para deposu haline getirecek ve bu ülke spekülâtif banka / borsa sisteminin adeta beyni olacaktı.

Buna karşın başta Fransa ve Almanya olmak üzere kavme dayalı model arayışında bulunan ülkeler bitmez tükenmez bunalım, çatışma, hatta içsavaş girdapları içinde bocalıyordu. Bu ülkelerden biri de Osmanlı İmparatorluğu oluyordu.

Osmanlı İmparatorluğu hem tüm uluslararası ticaret yollarının düğüm noktası konumundaki toprakları elinde tutuyor, hem de bir sistem kaosu içine yuvarlanmış bulunuyordu. Bu kaosu merkezini ise İstanbul oluşturmuyordu.

İstanbul hem Şark, hem de bir Garp şehriydi. İş bununla da bitmiyordu. İstanbul, İslam dünyasının ve Uluslararası Tüccarlar Oligarşisinin de başkentiydi. Dahası Rum, Musevi ve Ermeni Cemaat liderlerinin toplandığı bu kent, Rusya'nın sıcak denizlere ulaşabileceği en önemli boğazı bünyesinde bulunduruyordu. Bunlar hemen ilk bakışta dikkati çeken hususlardı. Bu denli önemli ve dünya ticareti bakımından canalcı bir konumda bulunan İstanbul'da oturan Osmanlı Padişahının durumu ise karmakarışık.

Padişah hem siyasal lider hem de İslam dininin (dinsel) lideri, yani Halifesiydi. Hilafet, 19'uncu yüzyılın başına kadar ön plana çıkarılmamıştı. Ne ki 19'uncu yüzyıla birlikte padişahın bu sıfatı güncellik kazanıyordu.

3'üncü Selim ve 2'nci Mahmut'un piyasa dışı bir askeri kuvvet oluşturma çabaları ürünlerini verip de Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi, Mutlakîyet makamını yeni bir konuma getiriyordu. Ticaret piyasasının, daha doğrusu uluslararası Tüccarlar Oligarşisinin bir uzantısı olan İstanbul ticaret kolonisinin ipoteğinden çıkan yeni ordu ve bu or-

dunun desteğindeki Sultan / Halife, Mutlakiyet rejiminin sağladığı olanaklarla (yetkilerini her an kullanabilirdi) tam bir despot konumuna geliyordu. Üstelik Padişahın otoritesini dayandırdığı bir ayağı ordu teşkil ederken, diğer ayağı da asırlardır Müslüman toplumun derinliklerine kök salan ulema örgütlenmesi oluşturunuyordu. 3'üncü Selim, özellikle de 2'nci Mahmut döneminde belirginleşen bu tabloda Sultanlar, ellerindeki olanakları destoplaşmak yönünde kullanmayacaklardı ama, 2'nci Abdülhamit 33 yıllık saltanatı boyunca giderek yoğunlaşan bir uygulama ile bu yapılanmaya çok çarpıcı bir örnek teşkil edecekti.

***Tanzimat: Mutlakiyet Rejiminde Meşrutiyet Arayışı
(Yeni Osmanlıların ilham kaynağı; Anglosakson Liberalizmi...)***

Osmanlı Devleti'nin eski düzeni olan Mutlakiyet, mutlak iradeyi kullanabilecek, güçlü, kararlı, saygı ve korku yaratan, her bakımdan mükemmel kişiliğe sahip hükümdarları gerektiriyordu. Osman, Orhan, 1 ve 4'üncü Murat'lar, Fatih, Selim, Kanuni vesair, Mutlakiyet rejiminin gerektirdiği güçlü hükümdarlardı. Buna karşılık 3'üncü Ahmet, 3'üncü Selim, 2'nci Osman gibi, Mutlakiyet rejiminin gereklerini yapmaya çalışan fakat kişilik bakımından rejimin gerektirdiği güce ve iktidara sahip bulunmayan padişahlar, girişimlerini başarılı bir sonuca ulaştıramıyorlardı. Bunun neticesinde de Mutlakiyet rejiminin bir tahakküm rejimi olduğunu düşünen ekonomik odaklar etkili oldukları militer güçleri harekete geçirerek Mutlak irade tesis etmeye çalışan padişahları, yönetim çarklarının dışına itiyorlardı.

Sultan Abdülmecit, kişilik bakımından zaten Mutlakiyet rejimine uygun bir padişah değildi. Zayıf, sağlıksız, gösterişsiz, ince bir fizik ve karakter yapısına sahipti. Osmanlı eski düzeninin kendisine tanıdığı

mutlak hak ve yetkileri kullanmak bir yana, bu yasal gücün altında adeta ezilecek kadar güçsüz ve silik kalıyordu.

İnkılapçı olduğu ısrarla ileri sürülen 2'nci Mahmut aslında, Mutlakiyetçi bir padişahı. Bu nedenle Mutlakiyet rejimini pekiştiren bir dizi adım atmış, Meşrutî Monarşî tesis edilmesi amacıyla yapılan tüm telkinleri ya savsaklamış, ya da elinin tersi ile bir kenara itmişti. Bu telkinlerde bulunanların başında ise önce Londra Büyükelçisi, sonra da Hariciye Nazırı yaptığı Mustafa Reşit Paşa geliyordu.

Mustafa Reşit Paşa tam bir İngiliz Liberaliydi. Korumacılığa ve kolektif sosyal yaşama tamamen karşıydı. Bunun bir ürünü olarak -Fransa'ya karşı Osmanlıları destekledikleri gerekçesiyle- İngiltere ile son derece önemli bir anlaşma imzalamıştı. 17 Ağustos 1838'de yapılan bu anlaşmaya göre bütün ülkede Yeddivahit usulü kalkıyor, ticaret tamamıyla serbest bırakılıyor, İngiltere geniş müsadeler kazanıyordu.

Mustafa Reşit Paşa dünyanın merkezi olarak İngiltere'yi görüyor, İngiltere'nin tüm siyasal oluşumlarda rol oynadığını düşünüyor, bu nedenle de İngiltere ile her konuda mutabakat içinde bulunulması gerektiğine inanıyordu. Bu amaç ancak Osmanlı Devleti'nde de köklü bir "düzen değişikliği" yapıp, idari yapıyı Meşrutî Monarşîye, toplumsal yapıyı bireyciliğe oturtturarak gerçekleştirilebilirdi. Meşrutî Monarşînin dayanağını ise üstün kitap olarak Anayasa'nın Padişaha kabul ettirilmesi oluşturacaktı. Anayasa'nın üstün kitap olarak kabul edilmesinden sonra, Anayasal kurumlar tesis edilecekti. Bu Anayasal kurumların başında da Meclis-i Mebusan gelecekti. Böylece dinsel / siyasal tekeli elinde bulunduran Sultan / Halifenin mutlak iradesi çatlayacak, yasama, yürütme ve icra, kademeli olarak Sultan / Halife'nin tekelinden çıkacaktı. Siyasal yaptırım gücünden yoksun kalan padişah sadece dinsel lider, yani Halife konumunda kalacaktı.

Nitekim Mustafa Reşit Paşa, II'nci Mahmut zamanında ziraat, ticaret ve sanayi gibi konularda gelişme kaydetmek amacıyla ilk kez bir Meclis kuruyordu. Kararlar bu Mecliste alınıyor ve Mustafa Reşit Paşa tarafından Padişaha sunuluyordu.

Mustafa Reşit Paşa'nın planlarından rahatsız olan Sultan / Halife 2'nci Mahmut, kendisini İstanbul'dan uzaklaştırmak amacıyla ikinci kez, 1838 yılının Ağustos ayında Londra Büyükelçiliğine tayin ediyordu. Bununla birlikte Hariciye Nazırlığı da Paşanın uhdesinde kalıyordu.

Bu aşamada Avrupa'da hâlâ dinsel / siyasal iktidarı -tekeli- elin-

de bulunduran ender hükümdarlardan biri de Osmanlı Padişahı idi. Padişahın bu durumundan ise en çok Londra ve Paris rahatsızlık duyuyordu. Zira İngiltere ve Fransa geniş çapta kuvvetler ayırımına dayalı Liberal sistemi benimsemiş durumdaydı. Bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir an önce Mutlakiyet rejiminden Meşruti Monarşiye geçmesini istiyorlar, ellerindeki siyasal kozları kullanarak İstanbul'a karşı baskı tesis ediyorlardı. Bu işte Mustafa Reşit Paşa (bir anlamda) aracılık yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin Mutlakiyet rejimini muhafaza etmesi, Osmanlı sermaye odaklarıyla Viyana, Paris, Londra, Amsterdam, New York, Washington gibi uluslararası sermaye odaklarının entegrasyonunu engelliyordu. Bu aşamada 2'nci Mahmut ölüyor, yerine Abdülmecit geçiyordu.

Mustafa Reşit Paşa Abdülmecit'in cülusunu kutlamak üzere İstanbul'a geliyor ve durumun gereği olarak Başkentte kalıyordu. Böylece Mustafa Reşit Paşa, Hüsrev Paşa'nın Sadrazamlığı altında sadece Hariciye Nazırı olarak göreve devam ediyor, fakat Padişah'tan da özel bir ilgi ve teveccüh görüyordu. Bunun nedeni ise İstanbul'daki sermaye çevrelerinin Mustafa Reşit Paşa'ya özel bir önem vermesi ve Paşayı desteklemesiydi. Ancak bu durum diğer devlet adamlarının Paşa'yı kıskanmalarına ve aleyhine çalışmalarına neden oluyordu. Buna rağmen Mustafa Reşit Paşa, Âli ve Sadık Rifat Bey gibi yakın adamlarının da desteğini alarak Osmanlı'da yeni bir düzen kurulması ile ilgili fikirlerini Sultan Abdülmecit'e aktarıyor, onu etkilemeye çalışıyordu. Genç Padişah ise, 2'nci Mahmut'un aksine, Mustafa Reşit Paşa'ya karşı Mutlak iradesini korumakta kararlı davranamıyor, giderek Meşrutiyetçi fikirleri benimsemeye başlıyordu.

Mustafa Reşit Paşanın İstanbul'a gelişinden sonra geçen 4 aylık süre bir hazırlık niteliği taşıyordu. Nitekim Abdülmecit sonunda öne-rilen İslahat ile ilgili esasları içeren bir ferman yayınlıyor ve bu ferman Mustafa Reşit Paşa tarafından 3 Kasım 1839 günü Gülhane'de okunarak ilan ediliyordu. Gülhane Hattı Hümayunu aslında İnsan Hakları Beyannamesinin adeta bir özü, daha doğrusu eksik bir özeti niteliğini taşıyordu. Böylece Osmanlı İmparatorluğunda Sultan / Halifenin "kayıtsız şartsız" Mutlak iradesi sona eriyor, bir dönem için "kayıtlı şartlı" iradesi başlıyordu. Gülhane Hattı Hümayununun okunmasından 1876 Anayasası'nın yayınlanmasına ve Meclisi Mebusan'ın açılmasına kadar devam edecek süreç Mutlakiyetten, Meşruti Monarşiye geçiş niteliği taşıyan bir dönem olacak ve bu sürece Tanzimat denecekti. Tanzi-

matı, I'nci Meşrutiyet, İstibdat (yeniden Mutlakiyet), II'nci Meşrutiyet, Mütareke, Milli Mücadele, Cumhuriyet, Tek Parti ve Çok Parti süreçleri (veya devirleri) izleyecekti.

Tanzimat Fermanı'nın getirdiği temel değişiklikler şunlardı:

- Ferman doğrudan yeniliğin kendisini oluşturuyordu. Zira içerdiği hükümler bakımından bir anlamda "İlkel bir anayasa" niteliği taşıyordu. Böylece Osmanlı Hanedanı ilk kez, Kur'an dışında ikinci bir "üstün belge" kabul ediyor ve Abdülmecit bu belgeye bağlı kalacağı konusunda Hırka-i Şerif odasında yemin ediyordu.

- 2'nci Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırırken hepsi de "re-aya" olan Ocak Sarrafları'nın büyük bir kısmını idam ettirmişti. Bu reayanın mal ve mülkü ise hazineye irad kaydedilmiş, yani devletleştirilmişti. Oysa Gülhane Hattı'na göre Padişah artık mahkeme kararı olmadan hiç kimseyi idam ettiremeyecekti. İdam ettirmek bir yana, sürgüne de gönderemeyecekti.

- Tüm Osmanlı halkının yurttaşlık hakları "ırk ve din farkı gözetilmeksizin" korunacaktı.

- Vergiler yasa gereğince Müslüman ve Hristiyanlardan eşit olarak toplanacaktı.

- Hristiyanlar da Müslümanlar gibi askerlik yapacak, devlet memuriyetinde çalışabilecekti.

Gülhane Hattı Hümayununun ana hatları bu maddelerde toplanıyordu ama getirdiği en önemli yenilik, "kuvvetler ayrımı" ilkesine bir başlangıç teşkil eden, kurulların oluşmasına imkan hazırlamasıydı. Nitekim Millet Meclisleri değil ama Devlet Meclisleri faaliyete geçiyordu. Topluma ilişkin yasaların çıkarılması yetkisi Meclisi Valâ'ya, askeri yasaların çıkarılması yetkisi ise Darı Şurayı Askerîye veriliyordu.

Diğer taraftan Tanzimatın iki konuda önemli sonuçlar doğurduğu gözleniyordu.

Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun gündemine dış borç sorunu giriyordu. Kamondo'nun da aracılığıyla 1855'de Londra'da imzalanan 5 maddelik bir anlaşma ile İngiltere ve Fransa, yüzde 4 faizle 5 milyon İngiliz Altını kredi açıyorlardı. Bu borç için Mısır haracı, İzmir ve Suriye gümrüklerinin geliri karşılık gösteriliyordu. İşte Osmanlı İmparatorluğu alınan bu dış borçla Avrupa ekonomik sistemine dahil olmak üzere önemli bir adım atıyor ve uluslararası sermaye ile mali entegrasyon (bütünleşme) gündeme geliyordu. Önce entegrasyon şeklinde başlayan bu gelişme giderek mali bağımlılığa, mali bağımlılık

ise siyasi bağımlılığa dönüşecekti.

İkinci önemli gelişme ise, ekonomik değişime paralel olarak siyasal yapıda meydana gelen Ademi Merkeziyetçi uygulamalar oluyordu. Nitekim Eflak ve Boğdan'a 1858'de tanınan özerklikle Romanya devletinin kurulması yönünde ilk adım atılıyor,böylece Osmanlı Devleti'nin Tuna ticareti üzerindeki etkisi hafifliyordu. Keza 1861'de de Asya - Avrupa kara ve deniz ticaret yollarının geçtiği Lübnan Sancağının bir Hıristiyan Mutasarrıf tarafından yönetilmesi kabul ediliyor ve bu Sancağa da ayrıcalıklı özerklik veriliyordu. Ortaya çıkan bu özerklikler, üniter yapının çökmekte olduğunu duyuruyordu.

Osmanlı Devleti bu dönemde (Tüccarlar Oligarşisinin önemli oranda siyasi ve ekonomik güç kazandığı) Fransa, İngiltere, Avusturya-Macaristan gibi Orta ve Kuzey Avrupa ülkeleriyle İngiltere'nin yönlendirmesi altında bulunan Rusya'nın ağır siyasi baskısı altına giriyordu. Bu baskı ise Osmanlı Devleti'nin ekonomik alanda Tüccarlar Oligarşisine daha fazla ödünler vermesine yol açıyordu. Ekonomik gelişmelerin başında ise Banka - Borsa - Sigorta - Kredi / Faiz ve Banknot gibi spekülatif kazanca kaynak teşkil eden kurum ve araçların Osmanlı Devleti'nde de işlerlik kazanması yer alıyordu.

Buna paralel olarak yeni düzen kendi sosyal ve ekonomik kadrolarını da getiriyordu. Bu kadrolar ise Mustafa Reşit Paşa'nın Nazırı olduğu Hariciye Nezareti Tercüme Kaleminden çıkıyordu. "Tanzimat Kadrosu" olarak nitelenen bu elemanlar da en az Mustafa Reşit Paşa kadar İngiliz Liberalizmine inanıyor ve İngiltere'ninkine benzer bir Meşrutî Monarşi modelinin Osmanlı Devletini kurtaracağını varsayıyorlardı. Bu elemanların başında ise Mithat Paşa yer alacaktı.

Tanzimat döneminin en önemli siyasal olaylarından biri de 1855 yılında İngiltere'nin Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak Rusya'ya karşı savaşmasıydı. Gerçi İngiltere büyük bir samimiyet içinde Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak tarihinde ilk kez -gizli kadim dostu- Rusya'ya kurşun sıkıyordu ama, diğer taraftan da Mısır'da, Osmanlı Devleti aleyhine yürüttüğü faaliyetleri yoğunlaştırıyor ve (adeta gizlice) bu jeotici ve politik önemi bulunan bölgeyi kendi etkinlik alanı içine alıyordu. Bu olayda ise başrolü yine ünlü banker Avraham Kamondo oynuyordu.

Abdülmecit'in saltanatı sırasında Mustafa Reşit Paşa çeşitli defalar Paris elçiliği yapıyor, altı kez de Sadrazamlık görevini üstleniyordu. Bu dönemde Payitaht, Londra ve Paris'in fasılalı etkinliklerine

sahne oluyor, Fransa ağır bastığı zaman Mustafa Reşit Paşa sadarettten uzaklaşıyor, İngiltere ağır bastığında ise Paşa Sadrazam oluyordu. Zaten Kırım Harbi sırasında da Paşa sadarette bulunuyor, hem İngiltere'nin dostluğu hem de savaşın finanse edilmesinde banker Kamondo'nun ve sahibi bulunduğu İstanbul'daki bankasının büyük etkisi oluyordu.

Mustafa Reşit Paşa'nın Paris Sefirlikleri de büyük önem taşıyordu. Paşa, Elçilikleri sırasında Viyana ve Paris ticaret kolonilerinin önde gelenleriyle temas kuruyordu. Bu münasebet daha sonraki dönemlerde Mutlakîyetini pekiştirmeye çalışan Padişahlara karşı yürütülecek, Anglosakson - Liberal karakterli Meşrutî Monarşî hareketinin maddi olanaklarını hazırlayacaktı. Keza, Mustafa Reşit Paşa'nın Hariciye Nazırlıkları da Hariciye Nezareti Tercüme Odasında toplanan aydın gençlerin, yine Mutlakîyet karşısında Anglosakson - Liberal karakterli Meşrutî Monarşî hareketinde rol alarak önderlik yapmaları ve Jön Türk oluşumunun fikîrsel zeminini teşkil etmeleriyle ürünlerini verecekti.

Önce Mustafa Reşit Paşa (1858), sonra da Sultan / Halife Abdül-mecit (1861) vefat ediyor. Abdülmecit'in yerine tahta Abdülaziz geçiyordu.

Jön Türklerin İlham Kaynağı: İngiliz İndividüalizmi (Bireyciliği)

Fizik ve ruhen Mutlakîyetin yüklediği sorumluluk ve kararlılıktan uzak, zayıf, hastalıklı ve eğlenceye düşkün Sultan / Halife Abdülme-cit'in verem nedeniyle yaşama gözlerini yumması Osmanlıda yeni bir dönemin, Mutlakîyetçilerle Meşrutîyetçilerin çatışma döneminin baş-

lamasına neden oluyordu. Zira en büyük eğlencesi pehlivan güreştirmek olan, tuttuğu pehlivan yenilince de kendisi soyunup meydana inen Abdülaziz, Meşrutiyetin gerektirdiği Liberal karakter yerine, Mutlakiyeti yeniden ihya edecek bir fizik ve kafa yapısına sahip bulunuyordu.

Gerçi Abdülaziz Mutlakiyet eğilimlerine sahip bir Padişah'tı ama sadrazamları Âli ve Fuat Paşaları, Mustafa Reşit Paşa yetiştirmişti. Bu nedenle Abdülaziz'in yönetiminin ilk dönemlerinde Mutlakiyeti pekiştirme eğilimi fazla açığa çıkmıyor. Tanzimat sadrazamlarının Liberal eğilimleri ve denetimleri ağır asıyordu.

Âli Paşa 1871 'de, Fuat Paşa ise ondan daha önce 1868'de yaşama gözlerini yumuyordu. Mustafa Reşit Paşa'nın ilkelerini korumaya çalışan bu iki Tanzimat sadrazamının vefat etmesi, zar zor kurulmuş olan bir dengeyi alt üst ediyor, Abdülaziz, mutlak otoritesini tesis etmek konusunda önemli iki engelden kurtuluyordu. Kaldı ki Abdülaziz daha 1867'de çıkardığı Kararnamei Âli adı verilen fermanla otoriter yönetim konusunda ileri bir adım atıyor ve basına ağır sansür uygulamaya başlıyordu. Abdülaziz'i bu tür önlemler almaya sevkeden en önemli neden ise 1860'larda ortaya çıkan ve Meşruti Monarşiyi tesis etmeyi amaçlayan Yeni Osmanlıların giderek etkili bir muhalefet oluşturmaya başlamalarıydı.

Yeni Osmanlılar aslında Giuseppe Mazzini adlı İtalyan'ın önderliğinde ortaya çıkan ve Mason Localarında siyasal faaliyette bulunan Jön Avrupa örgütünün etkisinde hareket ediyordu. Nitekim, kısa bir süre sonra Yeni Osmanlılar adı bir kenara bırakılacak ve Jön Türkler adı kullanılmaya başlanacaktı.

Jön Türklerin fikirlerinin kaynağını İnsan Hakları Beyanname-si'nin esasları teşkil ediyordu. Zaten Hürriyetin, savunuculuğunu yapa-gelen Mason örgütleri 18'inci yüzyıldan itibaren İnsan Hakları Beyanname-si'nin temel hükümlerinin savuculuğunu da üstleniyordu. Özgürlük kavramının uluslararası egemenliğini tesis etmek amacıyla çaba sarfedegelen Masonlar, daha önce zorunlu olarak dinsel taassupla karşı karşıya kalmış, Papalık makamı tarafından mahkum edilmişti. (1738 -1751).

Bu nedenle de Masonluk, kiliselerin hükmiyet ve nüfuzunu kırmaya yöneldiği için giderek bir ihtilal örgütü niteliği almaya başlamış bulunuyordu. Nitekim bu aşamada Masonluk en Liberal yönetime sahip bulunan İngiltere'de rahat faaliyette bulunabiliyor, başta Londra

olmak üzere buradaki ticaret kolonilerini oluşturan varlıklı tüccar-ların ekonomik desteğini kazanıyordu. Tüccarlar Oligarşisinin ekonomik desteği ise Mason örgütlerinin 1789 İhtilalinde etkin ve belirleyici bir rol oynamasına yol açıyordu.

1789'dan sonra dünyevi yönetimlerin tesis edilmeye başlamasıyla Masonluk, devrimci tavrını bir yana bırakıp yine barışçı yöntemlerine dönüyordu. Buna paralel olarak Masonluk, Mutlakiyetle yönetilen ülkelerde bir "gizli örgüt" şeklinde faaliyetlerini sürdürüyor, özgürlükçü ülkelerde ise (İngiltere gibi) serbestçe çalışıyordu. Gizli kaldığı ülkeler arasında ise Katolikliğin katı olduğu güney ülkeleri önde geliyordu. Buna bir de Mutlakiyet yönetimlerinin baskıcı tavrı eklenince Masonluk buralarda yeniden hürriyetçi fikirleri savunan devrimci bir tavır içine giriyordu. Bu ülkeler arasında İspanya, Portekiz ve İtalya başta geliyor, hürriyetçi gençler ve yönetimden memnun olmayan subaylar Mason mahfellerinde toplanarak örgütleniyorlardı. Diğer taraftan Masonlar, Mutlakiyet karşıtı her ülke, örgüt, kurum ve kişi ile işbirliği yapıyordu. Masonlarla en yakın işbirliği yapan siyasal kurumların başında ise Ahrar Fırkaları (Özgürler Partileri) yer alıyordu. Ayrıca her ülkenin Mason örgütleri de birbiriyle "Ülkelerarası İşbirliği" içinde bulunuyordu. Ma-sonlar bu aşamada, hürriyetçi yapılarını gerçekleştirebilecekleri en uygun rejim olarak Cumhuriyetleri görüyorlardı. Zira, Mutlakiyet rejimi altında bulunan ülkeler, ulusal bir karakter yansıtan ırksal yapı taşıyordu! Ademi Merkeziyet yerine merkezi, ulusal bir Cumhuriyet, çok daha kolay ve cazip bir uygulama olarak kabul ediliyordu.

Napolyon'un düşüşünden sonra Fransız Masonluğu serbest (hür) bırakılıyor, hatta Ahrar Fıkrası Mason örgütünü destekleyerek teşvik ediyordu. Rusya'da Çar Aleksandr Mason localarının açılışına izin vermiş bulunuyordu.

Avusturya - Macaristan'da Prens Mettemich ise her türlü dinsel ve siyasal tüm örgütleri, dolayısıyla Masonluğu yasaklıyordu. Metternich daha sonra İspanya ve İtalya'da meydana gelen ihtilalleri, özellikle de Almanya'daki üniversite cemiyetleri olaylarını bahane ederek Çar Aleksandr'dan Mason mahfellerini kapatmalarını talep ediyor, bu talep doğrultusunda Masonluk Rusya'da da yasaklanıyordu. (1822)

Bu aşamada Napolide Mutlakiyetin yeniden tesis edilmesi üzerine o zamana kadar ulusal bir nitelik taşıyan Carbonari gizli örgütü, Fransız ihtilalcileriyle temas kuruyor, Masonları bünyesine katıyordu.

Bu da karşılıklı etkileşime yol açıyordu.

Örneğin, bir Mason mahfelinin kurucuları olan Buchez, Joubert, Bazard, Flottard gibi Fransız Masonlar, Napoli'deki örgütü örnek alarak Fransa'da Carboneri örgütünü kuruyor ve Bourbon Hanedanına karşı ulusal kurtuluş savaşı veriyorlardı.

Bu örgüt daha sonra, 1830 devrimini yapan Cumhuriyet Partisi'ni kuran Belçika Masonlarının Üstadı Azaminin oluşturduğu Ahrar Fırkası'na dahil oluyordu.

Ancak 1830'dan sonra Almanya, Orta İtalya ve Lehistan'da Fransız Cumhuriyet Partisi taklit edilerek çeşitli partiler kuruluyordu. İtalya'da isyanların sonuçsuz kalmasının ardından Mazzini, düzenli bir devrim hazırlamak ve halk cumhuriyeti kurmak için siyasi bir örgüt oluşturuyor, adını da "Genç İtalya" koyuyordu. Bu örgüt, mer-kezi yurt dışında bulunan bir İtalyan ulusal örgütüyken, kısa zamanda bir Avrupa örgütü halini alıyordu. Böylece "Genç İtalya"da bir süre sonra "Genç Avrupa" örgütünün bir şubesi oluyordu. Mazzini "Genç İtalya"ını kurarken bütün İtalya'yı bir ülke halinde birleştirmeyi ve "bölünmesi mümkün olmayan bir Cumhuriyet" oluşturmayı amaçlıyordu. Benzerleri (Genç ıspanya, Genç Almanya, Genç Lehistan, Genç İsviçre, Genç Fransa vs) diğer ülkelerde de kurulan bu örgütler "gizli"lik içinde kalıyor, baştaki işbirliği nedeniyle de Carbonari örgüt modelini alıyordu. Keza yine Carbonerilerin gizliliği muhafaza etmek amacıyla oluşturdukları yasa ve kurumları da, bu modele dahil ediyorlardı. Üyelerini orta halli, 40 yaşını aşmamış kimselerin oluşturduğu bu "Genç" adlı örgütler Giuseppe Mazzini'nin (ki o da bir Masondu) idaresi altında, ortak bir grup oluşturuyordu. Giuseppe Mazzini'nin büyük çabalarına karşın "Genç" örgütler bir kaç küçük eylemden başka bir sonuç elde edemiyor, 1848'den sonra da "Genç Avrupa" örgütü görünürde dağılıyordu. Fakat bu örgüt Fransa, Almanya, İsviçre ve Lehistan Cumhuriyet örgütleri ile devrimciler için birer merkez oluşturuyor, daha sonra Komünist ve Sosyalistlere zemin hazırlayacak olan İştiraki-yun Partileri, bu merkezlerde teşekkül ediyordu.

Mustafa Reşit Paşa Avrupa'da meydana gelen tüm olayları yakından izliyor, Paris ve Londra Elçilikleri zamanında fiilen bu akımlara dahil oluyordu. Kendisi de bir Mason olan Mustafa Reşit Paşa bu dönemde Masonların savunduğu "özgürlükçü fikirleri" kaynağında, yani Londra'da izliyor, bu fikirlerin ancak bir Anglosakson Meşrutî Monarşi sistemi içinde gerçekleştirilebileceğine inanıyordu. Ayrıca özgürlük-

çü fikirleri, Osmanlı toplum yapısı ile İngiltere'nin toplum yapısındaki benzerlikler de pekiştiriyordu.

Mustafa Reşit Paşa'nın, Abdülmecit üzerinde etkisini kullanarak elde ettiği Gülhane Hatü Hümayununun gerektirdiği kısmen özgür ortamın, Abdülaziz tarafından mutlak bir otorite ile ezilmeye kalkışılması, Tanzimatın getirdiği yenilikleri bile yetersiz bulan ve Meşrutî Monarşi'yi tesis etmek amacıyla muhalefet yapan Yeni Osmanlıları harekete geçiriyordu. Bu hareket ise kaynağım, Fransa'da kurulmuş olan ve Fransız Carbonarisi de denen Genç Fransa örgütünden alıyordu. Ancak Genç Osmanlıların bu dönemdeki temel sosyal ve ekonomik görüşlerini, şahıs özgürlüğüne dayalı individüalizm (bireycilik) oluşturunuyordu. Nitekim bu görüşler daha sonra, önde gelen Jön Türklerden Prens Sabahattin tarafından Teşebüs-ü Şahsî ve Adem-i Merkeziyet (kişisel girişimcilik ve yerinden yönetim) başlığıyla formüle edilecek, böylece Anglosakson Liberalizminin Türkiye versiyonu oluşturulacaktı.

Mutlakiyete Karşı Meşrutiyetçi Ordu Darbesi: Abdülaziz'in Hal'i...

Âli ve Fuat Paşaların vefatından sonra devreye, Sadrazam Mahmut Nedim Paşa giriyordu. Osmanlı tarihinde Nedimof diye de adlandırılan Mahmut Nedim Paşa, Rusya yanlısı bir siyaset uyguluyor ve ülkeyi adeta Rusya'nın İstanbul'daki sefiri İgnatiyef'le birlikte yönetiyordu. Dıştan bakıldığında Mahmut Nedim Paşa Rusya'dan sağladığı çıkarlar karşılığında Rusya yanlısı siyasetler güdüyormüş gibi görünüyordu. Ancak, giderek mutlak otorite tesisine yönelen Abdülaziz, İngiltere ve Fransa'nın baskısı altında kalıyordu. Bu durum, 3 üncü Se-

lim'in karşı karşıya kaldığı tabloyu anımsatıyordu. Nasıl ki Yeniçeri Ocağı'nın lağvı sırasında Fransa ve İngiltere 3 üncü Selim'i baskı altına alıp, İngiltere bu baskıyı arttırmak amacıyla Rusya'yı devreye soktuysa, mutlakiyetini pekiştirmek isteyen Abdülaziz'i de aynı tehlike bekliyordu. Yani İngiltere ve kısmen de Fransa'nın, Osmanlı Devleti'nin en yakın komşusu olan Rusya'yı İstanbul'a karşı yönlendirmeleri tehlikesi mevcudiyetini koruyordu.

Sultan / Halife Abdülaziz bu kez, yakın tarihte 3 üncü Selim'in içine düştüğü açmazları da gözönüne alarak bir dönem, 2 nci Mahmut'un yaptığı gibi önce Rusya ile dostluk tesis edip, bu yakın tehlikeyi baştan safdışı etmeyi hesaplıyordu. Bu siyasetin realize edilmesi görevini de Sadrazam Mahmut Nedim Paşa üstleniyordu. Dıştan bakıldığında Rusya yanlısı siyasetlerin mimarı olarak Mahmut Nedim Paşa görülüyordu ama, asıl mimar Sultan Aziz'den başkası değildi.

Şurası da bir gerçek ki Mahmut Nedim Paşa hem Abdülaziz'in bilgisi dahilinde hareket ediyor, hem de Ruslardan şahsi çıkar sağlıyordu. Abdülaziz - Mahmut Nedim Paşa işbirliği, her ikisinin de rollerini iyi oynamaları sonucu büyük bir inandırıcılık uyandırıyor. Ancak bir süre sonra İngiltere devreye giriyor, dikkatleri Balkan bölgesine çekiyor, sıcak denizlere inme siyaseti güden Rusyada zorunlu olarak dikkatini bu bölgeye çevirerek Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerini yoğunlaştırıyordu. Gerçi bu durum 1870 sonrası siyasi tabloda daha belirgin ortaya çıkıyordu ama bir benzeri 1859'da da cereyan ediyor, Fransa, İngiltere, Avusturya - Macaristan ve Rusya, ıslahat programının yeterince uygulanmadığı gerekçeyle Osmanlı Devleti'ne bir deklerasyon veriyorlardı.

Nitekim bu deklerasyon sonucu Mithat Paşa Niş Valiliğine tayin ediliyor ve kariyerinin en üst noktalarına, Valilik görevi sırasında çıkıyordu.

Mithat Paşa da Alemdar Mustafa Paşa gibi Rusçukluydu. Üstelik ulema bir aileden geliyordu. Dedesi Rusçuklu Kadı Hoca Ali, babası ise yine Kadı Hacı Eşref Efendiydi. Mithat Paşa'nın çocukluğu -ki 1822 doğumluydu- Kabakçı Mustafa ayaklanması ve Alemdar Mustafa Paşa'nın efsanevi eylemlerini dinleyerek geçmişti. Bu arada aile kadılık görevi nedeniyle Rusçuktaki reayanın da güvenini kazanmış, Rusçuk ticaret kolonisi ve bu koloniden güç alan Rusçuk Oligarşisinin maddi ve manevi desteğini arkasına almış bulunuyordu. Ayrıca aile, zamanında Rusçuk Yaranı ile de iyi bir ilişki içine girmişti. Bu denli

güçlü ve etkin aile/çevre yapısının kendisine sağladığı avantajı kullanan Mithat Efendi (Ahmet Şefik) yetişme çağında İstanbul'a geliyor doğrudan Divanı Hümayun kaleminde çalışmaya başlıyordu. Bundan sonra hızla terfi eden Mithat Efendi 1849'da Meclis-i Vâlâ katibi oluyor, 1851'de Mümeyyizliğe yükseliyor ve Mütamayiz rütbesi alıyordu. 1854'de Sadrazam Kıbrıslı Mehmet Paşa Mithat Efendi'yi, siyasal bakımdan büyük sorunlarla karşı karşıya bulunan Balkanların öte yüzüne tayin ediyor ve geleceğin ünlü devlet adamı, verilen görevi başarıyla ifa ediyordu. Bunun üzerine Babıali, yolsuzlukların yapıldığı Vidin ve Silistre valiliklerinin denetlenmesine Mithat Efendi'yi gönderiyor, genç devlet adamı bu görev sırasında Tırnova'da çıkan bir sorunu da çözümlüyordu.

Verilen tüm görevleri, başarıyla sonuçlandıran Mithat Efendi 1858 yılında müsaade alarak altı ay süre ile Viyana, Paris, Brüksel ve Londra gibi dünyanın önemli "ekonomi ve siyaset merkezlerini" geziyor, buralarda önemli kişilerle tanışıyor, belirleyici güce sahip bazı kurumları ziyaret ediyordu.

Mithat Efendi 1861'de Vezaret rütbesi verilerek Niş Valiliği'ne tayin ediliyor ve Pritzen Eyaleti de kendisine bağlanıyordu. 1864'de ise yeni çıkan vilayetler yasasına göre Silistre, Niş ve Vidin Eyaletlerinin birleştirilmesiyle Tuna Vilayeti oluşturuluyor, bu Vilayetin Valiliğine ise yine Mithat Paşa getiriliyordu.

Viyana - Rusçuk - Selanik üçgeni içinde yıllarca büyük başarılar gösteren ve başarısını da, üçgen içinde bulunan ticaret kolonilerinin destek ve yol göstericiliğinden alan Mithat Paşa 4 yıl içinde Tuna Vilayetine büyük hizmetler yapıyordu. Hastaneler, ambarlar, yollar (3 bin km. şose), köprüler (1400 adet) inşa ettiriyor, okullar, eğitim kurumları, kredi ve yardım sandıkları oluşturuyordu. Rumeli Tüccarlar Oligarşisinin destek, teveccüh ve sevgisini kazanan Mithat Paşa din ayrımı götmüyor, fakat Rus - Panislavist Milliyetçilere karşı acımasız davranıyordu. Bunları izleten ve idam ettiren Mithat Paşa Rusların düşmanlığına hedef oluyor, onların baskısı sonucu görevden alınıp Bağdat Valiliğine tayin ediliyordu.

Mithat Paşa Bağdat Valiliği sırasında dünya ticaret yolları üzerinde büyük yenilikler yapıyordu. Örneğin Bağdatla İran Körfezi arasında muntazam su trafiği tesis ediyordu. Akdeniz'deki Suriye sahilleriyle Fırat Nehri arasında bir demiryolu tesis etmek üzere harekete geçiyor, ayrıca Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu birbirine bağlayacak bir yol

inşa etmek üzere teşebbüste bulunuyordu. Bunlar o zamana kadar Avrupa - Asya ticaret yolları üzerinde değil tesis, hayal bile edilmeyen büyük girişimlerdi. Bu nedenle Doğu Akdeniz ticaretini elinde bulunduran tacirler, bir kez daha Paşa'ya büyük sempati duyuyor, tüm olanaklarıyla destek veriyorlardı. Bunun sonucunda tam Mahmut Nedim Paşa kendisini Bağdat Valiliğinden alıp Edirne Valiliğine göndermeyi planlarken Sadrazamlıktan uzaklaşıyor, yerine 1872 yılında Mithat Paşa Sadrazam oluyordu.

Mithat Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle Osmanlı yönetiminde iç ve dış siyasetten kaynaklanan üç akım gözleniyordu.

Abdülaziz giderek Mutlakiyet rejimine yönelirken Mithat Paşa Meşrutî Monarşinin temel unsurları olan Anayasanın ilanı ve Meclisin açılmasını amaçlıyordu.

Mahmut Nedim Paşa ise Rusya yanlısı siyaset izliyor, bu siyasetin de arkasında Abdülaziz bulunuyordu. Aslında bu durum İngiltere'nin de işine geliyordu. Zira Rusya'nın izlediği siyaset Londra'yı rahatsız etmiyordu. Aksine, Osmanlıların Fransa veya Prusya ile yakın ilişki içine girmesi Londra'nın işini daha bir güçleştirecekti.

İç siyasette ise İngiltere Osmanlı Devleti'nin Meşrutî Monarşiyi tesis etmesi için tüm olanaklarını kullanıyor, böylece Londra ile Mithat Paşa'nın amacı Meşrutî Monarşi odağında özdeşleşiyordu. Aslında Mithat Paşa da, hamisi Mustafa Reşit Paşa gibi dünya ekonomi ve siyasetinin merkezi olarak İngiltere'yi görüyor. Bu ülkenin diğerlerinden farklı toplumsal, siyasal, ekonomik, felsefî yapısını yeğliyordu. İşte bu nedenle Abdülaziz ile Mithat Paşanın yıldızları bir türlü barışmıyor, Sadrazam olaylara rasyonel ve özgürce yaklaştıkça dinsizlikle suçlanıyordu. Böylece Osmanlı yönetiminde din konusu bir araç olarak Mithat Paşa'nın aleyhine kullanılmaya başlanıyordu. Buna karşılık Abdülaziz mutlakiyetini pekiştirmeye çalıştıkça tüm dayanaklarını yitirmeye başlıyordu. Abdülaziz'den desteğini çekenlerin başında Tüccarlar Oligarşisi geliyordu. Ona paralel olarak tüm Meşrutîyetçiler, dolayısıyla aydınlar Padişaha karşı cephe alıyordu. İş bununla da bitmiyor, İslamiyetin "meşvereti" (istişare - danışma) emrettiğini, dolayısıyla Meclisin açılması gerektiğini düşünen Medreseliler de Sultanın tavrına karşı çıkıyorlardı. Abdülaziz'in iktidarını dayandırabileceği yegane kanat olarak da cahil ve taassup içindeki dinsel / siyasal kesim kalıyordu. Nitekim Abdülaziz giderek bu dinsel - siyasal - taassup kesiminin desteğine yöneliyor ve bu kesime ödünler veriyordu. Böylece

Abdölmecit döneminde atılan insan hakları beyannamesine paralel adımlar yavaşlamaya, hatta reddedilmeye başlanıyor, bunun yerini Abdöla-ziz'in Mutlak iradesi ve bu iradeyi besleyen tutucu tabanın dinsel yöndeki talepleri almaya başlıyordu.

Buna paralel olarak Sultan Abdölaziz, yapmaması gereken büyük bir hata yapıyor, aldığı bir kararla artık dünyada tesis edilmeye başlanan "spekülatif kazanç düzenini" temelinden sarsıyordu. Padişah bir ferman çıkarak dış borç ödemelerini durduruyor faiz ödemelerinde ise yapılan anlaşmalar dışında yeni bir model uyguluyordu.

Bu kararla Londra, Paris ve Viyana bankerleri ayağa kalkıyor, borsalar büyük rahatsızlık duyuyor, Osmanlı Devleti 'nin taahhütlerini yerine getirmemesi tüm ticaret ve spekülatif kazanç oligarşilerinde hoşnutsuzluk fırtınaları estiriyordu. İşte bu fırtına, yakın bir gelecekte Abdölaziz'i devirecek, Osmanlı Başkentini bir süre belirsizliğe sürükleyecekti.

Uluslararası ticaret ve spekülatif kazanç oligarşileri bu dönemde Osmanlı Devleti'ne karşı son derece hassas bulunuyordu. Bu hassasi-yetin nedeni ise iki önemli olaydı. Birincisi Şam ve Rodos Musevi Cemaatleri-nin kan iftiralarıyla terörize edilmesi olayı idi. Diğeri de Abraham Kamondo'nun İstanbul'u terkederek Viyana'ya yerleşmesiydi.

Kan ve Musevi Tutuculuğu

Osmanlı İmparatorluğunu uluslararası sermaye odakları karşısında sar-san birinci olay 1840 yılında Şam'da cereyan ediyordu.

Asya Avrupa ticaret yolunda son derece önemli ve stratejik bir kent olan Şam, ayrıca Filistin Musevi Cemaatinin de en önemli merkezi durumundaydı. Zaten cemaat liderleri de bu kentte oturuyor, Şam'da çok sayıda Musevi barınıyordu. Bu Museviler çoğunlukla bankerlik, sarraflık ve ticaretle uğraşıyorlardı. Böylece, Merkezi otorite-

teden çok uzakta, İmparatorluğun kenar, fakat dünyanın önemli bir bölgesinde ticari, dolayısıyla ekonomik güç merkezi oluşturuyorlardı.

Bu önemli merkez, bir dönem Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın denetimi altında bulunuyordu.

Ancak 1840 yılında, yani Tanzimat Fermanı'nın okunmasından bir yıl sonra burada cereyan eden olaylar, Şam ticaret kolonisinde büyük rahatsızlıklara ve Ticaret Oligarşisinde huzursuzluğa neden oluyordu. Bu huzursuzluk tüm dünya ticaret odaklarında hissediliyor, geniş yankılar uyandırıyordu. Ortaya çıkan güvensizlik ise Suriye / Musevi coğrafyasında bazı siyasi operasyonları gerçekleştirmek üzere başta İngiltere olmak üzere devrin süper güçlerinin bölgeye el atmasıyla sonuçlanıyordu.

Olay, karanlık işlere bulaşan bir papazın öldürülmesiyle başlıyordu. Kentte yaşayan Hristiyanlar papazı, kanıyla ayın yapmak üzere Musevilerin öldürdüğünü ileri sürüyorlardı. Bu iddiayı ortaya Fransa'nın himayesinde bulunan Katolikler atıyor, fakat Şam Valisi Şerif Paşa da onlar gibi düşünüyordu. Böylece Katoliklerle Valinin iddialarına Fransa'nın Şam Konsolosu da katılıyor, Şerif Paşa Konsolosun da teşvikiyle Salomon Nagrin adlı bir Museviyi sanık olarak yakalattırıyordu. Daha sonra Nagrin'e "Suçunu itiraf ettirene kadar" işkence yapılıyordu. Bu işkenceler sonucu Musevi tutuklu, suç ortağı olarak yedi Musevinin daha adını veriyordu. Bunlar da yakalanıp işkenceden geçiriliyor, ikisi işkence sırasında ölüyordu. Biri de din değiştirerek Müslüman oluyor ve kendini kurtarıyordu. Bu sırada Müslüman halk devreye giriyor, Musevilerin öldürdükleri papazın kanını nereye sakladıklarını söylemesi için altmışüç Musevi çocuğunu kaçıracak rehine alıyor, ailelerine baskı yapıyorlardı.

Tüm bunlar olurken, Suriye / Musevi ticaret güzergahı ve kolonisiyle temas halinde bulunan diğer ticaret kolonileri ve kent oligarşileri harekete geçiyor, bulundukları ülkelerin yönetimlerine meseleye el atmaları için baskı yapıyorlardı. Bunun sonucu olarak Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen ve bu nedenle Suriye'de de Mehmet Ali Paşa'nın egemen olmasını isteyen Fransa'ya karşı, İngiltere ve Avusturya bölgede Osmanlıların egemen olmasını amaçlıyordu. İşte olaylar bu aşamada meydana gelince, zaten bölge üzerinde rekabet halinde bulunan Fransa, İngiltere, Avusturya ve Amerika Birleşik Devletleri -ki bu sırada ABD'de güçlü bir Musevi lobisi oluşmuş bulunuyordu- güç gösterisine girişiyordu. Dünya güç odaklarının bu denli yakın-

dan ilgilenmesine karşın Museviler üzerindeki baskı durmuyordu. Bunun sonucu olarak Mısır'daki Avusturya Konsolosu, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya başvuruyor ve işkencelerin durdurulmasını istiyordu. Mısır Valisi bu başvuru üzerine olaya şahsen el koyuyor, 25 Nisan 1840 günü de Musevilere yapılan zulüm frenleniyordu. Avusturya hükümetinin harekete geçmesini ise bu sırada Viyana Tüccarlar Oligarşisi üzerinde büyük bir ağırlık kazanmış olan Rotschild Ailesi-nin başvurusu temin ediyordu. Rotschild'ler Avusturya Başbakanı Prens Metternich'e başvurarak hükümetin müdahale etmesini sağlı-yorlardı. Böylece, başlayan yoğun diplomatik faaliyetler sonucu Şam Musevi Cemaatinin himayesi Müslüman ve Hristiyan zorbalara karşı, Batı ülkeleri tarafından üstleniliyordu.

1840 yılında cereyan eden bu olaylar, Osmanlı yönetimi altındaki Doğu Akdeniz ticaret yollarında yeniden güvensizlik doğmasına yol açıyordu. Tıpkı putperest Roma döneminde olduğu gibi yerel halkın, Musevi tüccarlara karşı tavır takınması ve "Kan" olaylarını bahane ederek Musevileri ezip, bezdirmeye yönelmeleri, Ege, Orta ve Kuzey Avrupa ticaret kolonileri üzerinde de olumsuz hava esmesine yol açıyordu. Böylece "Şark Meselesi" bir kez daha batı'daki Tüccarlar Oligarşisini harekete geçiriyordu.

Bu kez Tüccarlar Oligarşisinin hareketi ile Musevilerin, Filistin'e dönmesi siyaseti atbaşı gidiyordu. Nitekim bu eylem ve hareket Viyana Tüccarlar Oligarşisi eliyle bu merkezde tekelleşiyordu. Bu tekelleşmede ise Rotschild'ler başrolü oynuyor, Musevilerin Doğu Akdeniz'e dönme amacı Theodor Herzl tarafından siyasal felsefi zemin'e oturtuluyordu. Bu siyasal zemin ise 16'ncı yüzyıldaki Tiberya Planından, 19'uncu yüzyıl Siyonizmine uzanacaktı. Amaç ise aynıydı. Yani, Asya - Avrupa, Kızıldeniz - Basra - Akdeniz ticaret yollarını kontrole almak, Süveyş - Fırat hattına tam egemen olarak dünya ticareti üzerinde, Tüccarlar Oligarşisinin denetimini teoriden pratiğe çıkarmaktı. Bu aynı zamanda, büyük devletlerin tarihinde, bir türlü birleşmeyen "ekonomik iktidarla siyasi iktidarın" da Tüccarlar Oligarşisi elinde" tekelleşmesi" anlamını taşıyacaktı.

Bu tablo karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimi, çağdaş ekonomik, siyasal ve bilimsel yöntemlere yönelmek yerine Sultan / Halifelerin mutlak iradelerini korumak kaygusu, teokratik yapı ve yapılanmayı ön plana çıkarıp pekiştiriyordu. Bu aşamada, İstanbul Musevi Cemaatinde de gizliden gizliye, fakat çok önemli bir hesaplaşma

yaşanıyordu.

Doğu'nun Rotschild'i olarak tanınan Kamondo, Musevi Cemaati bakımından çok önemli işler yapmıştı. Özellikle 1826 da, Vakai Hayriye sırasında Ermeni Lobisinin faaliyetlerine karşı durmuş, birbirini izleyen idamlar sırasında Cemaati ayakta tutmayı başarmıştı. Kırım Savaşı sırasında Osmanlı Devleti 'nin savunma gereksinimlerini karşılayan Kamondo, Osmanlı İngiliz yakınlaşmasını sağlamanın da ötesinde Tanzimat'a önayak olmuş, Mustafa Reşit Paşa'yı ekonomik gücünden gelen siyasal gücüyle desteklemişti.

Dahası, 1840 Şam olayları sırasında İstanbul'a gelen Herzl öncesi önemli Siyonistlerden Moşe Montefiori'yi evinde ağırlamış, saraya kabul edilmelerinde aracılık yapmıştı. Ne var ki Kamondo, Avrupa'daki Musevi Cemaatlerinin yapısal olarak, temelden siyasal değişimi amaçladığı bu dönemde, tam bir Osmanlı Tanzimatçısı gibi davranıyor, siyasal ve Siyonist faaliyetlerin önüne kültürel amaçlar koyuyordu. Özellikle Fransız İhtilalinden sonra Avrupa'da meydana gelen kültürel değişimi gözlemleyen Kamondo, aydınlanma hareketini 100 yıllık bir tutuculuk ve cehalet içinde bulunan İstanbul Musevi Cemaatine yansıtmaya çalışıyordu. Siyonistlerin Musevi taassubunu siyasal amaçlar doğrultusunda yönlendirmeye çalıştığı bu sırada Kamondo Tanzimat'ın estirdiği rüzgarlardan da güç alarak, Peri Paşa Musevi Okulu'nun programını destekliyordu. Zira bu okulda Türkçeden başka Fransızca, İbranice ve Talmud okutuluyordu.

Kamondo okulu, batılı anlamda bir eğitim merkezi haline getirmek istiyordu. Onun bu çabalarını İstanbul'daki aydınlar ve Museviler de destekliyordu.

Ancak 1862 yılının sonlarına doğru Cemaatin tutucu dindar kesimlerinden Kamondo'ya karşı saldırılar başlıyordu. Haham İzaak Akriş ve Salomon Kamhi, fakir Musevilere karşı yaptıkları konuşmalarda Kamondo'nun, bu okulda Musevi çocuklarına Hristiyanlık propagandası yaptırdığını ve çocukları din ve iman yolundan ayırdığını iddia ediyorlardı. Akriş, Kamondo'nun "aforozu" gerektiren bir suç işlemekte olduğunu belirtiyor, fakir ve cahil Musevileri kışkırtıyordu. Bir süre sonra da Akriş'den korkan Museviler, çocuklarını bu okula göndermemeye başlıyorlardı. Ayrıca Akriş, şahsen Kamondo'ya giderek "Yahudi Ulusundan aforoz edildiğini" bildiriyordu.

Bunun üzerine harekete geçen Kamondo ekonomik ve siyasi gücünü kullanarak Akriş'i tutuklatıp hapse atırıyordu. Akriş, Eyüp'teki

İplikhane Hapishanesinde adi suçlularla birlikte bir koğuşa konuluyordu. Bunun üzerine tutucu Musevi liderler, kutsal bir kişinin cezaevinde adi suçlularla bir arada tutulup çalıştırıldığını duyuruyor, alt tabakayı harekete geçiriyorlardı.

Kışkırtılan Museviler o Cuma günü Eyüp Sultan'a giden Sultan Abdülaziz'in yolunun üzerinde toplanıyor ve sayılan binleri aşıyordu. Sultan Aziz bunları görünce Musevilerin ayaklandığını sanarak telaşlanıyordu. Daha sonra Musevilerin temsilcilerini kabul ederek dinliyor ve bu görüşme sonucu Akriş'in derhal serbest bırakılmasını buyuruyordu. Bunun üzerine Cemaat Kamondo ile ilgili aforoz kararını kaldırıyordu. Kamondo, bu olaydan sonra etkinliğini kaybediyor, 1870 yılında da Parise göç ediyordu.

Akriş - Kamondo çatışması, Osmanlı egemenliği altındaki tüccar kolonilerindeki değişim sancılarının ve Tüccarlar Oligarşisi içindeki görüş ayrılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Daha önce meydana gelen Şam ve Rodos olaylarıyla bu olay birleşince, mevcut ekonomik ve ona bağlı siyasal bunalımın kaynağı daha bir netlik kazanıyordu. Kaldı ki 1870'lere gelindiğinde Osmanlı yönetimindeki Abdülaziz'in mutlakiyeti iyiden iyiye pekişmiş ve İngiliz modeli bir Meşrutî Monarşinin tesis edilmesi için faaliyette bulunan muhtelif grupların eylem ve mücadeleleri hayli yoğunlaşmış durumdaydı. Nitekim bu muhalefet artık, doğrudan Sultan / Halifeyi hedef alıyor, giderek gözünü karartıyor ve askeri bir darbenin alt yapısını günden güne hazırlıyordu.

Yeniçeri Ayaklanmalarından Askeri Darbelere...

Yeniçeriler, 1524 Ayaklanmasıyla Kanuni Sultan Süleyman'dan esnaf-
lık yapmak, ev'e çıkmak, evlenmek ve emekli olmak gibi izinler

elde ettikten sonra giderek Osmanlı Padişahlarını denetleyen bir konuma ulaşıyorlardı. Nitekim daha sonra Ocak Sarraflarının Yeniçeri Ağalarıyla kurdukları ortaklıklar sayesinde ordu üzerinde etkin bir duruma geliyor bu etkinliklerini de Padişahın kontrolü yönünde kullanıyorlardı. Ocak Sarrafları genellikle Tüccarlar Oligarşisinin siyasi ve ekonomik çıkarlarıyla kendi çıkarlarını özdeşleştiriyorlardı. Bu çıkarlar ise Sultan / Halifelerin - Mutlakiyet rejimi sayesinde- ellerinde bulundurdıkları yetkileri kontrollü bir biçimde kullanmalarını gerektiriyordu.

Nitekim Padişahlar mutlak yetkilerini sonuna kadar kullanıp piyasanın ve tüccar kolonilerinin çıkarlarına aykırı siyasetler oluşturmaya kalkıştıkları zaman, (belli bir süre zarfında) Yeniçeriler ayaklanıyor ve Padişahın mutlak iradesini sarsan davranışlara girişiyorlardı. Böylece tehdit altında kalan Padişahlar ya siyasetlerinden vaz geçiyor, ya da kanlı hesaplaşmalarla girişerek despotlaşıyorlardı.

Ancak, genellikle Yeniçerilerin istedikleri oluyor, Padişah sinerek kenara çekiliyor, yönetim, piyasa ve Yeniçerilerin destekledikleri devlet adamlarına kalıyordu.

Bu durum 1826'ya kadar yoğunlaşarak ve sıklaşarak devam ediyordu. Sonuç olarak 2 nci Manmut sistemi çözüyor, hem Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıyor, hem de Tüccarlar Oligarşisinin bir aracı olarak Ocakları denetim altında bulunduran Sarrafları idam ediyordu. Bunun bir sonucu olarak Tüccarlar Oligarşisi Mutlakiyet rejiminden tamamen umudunu kesiyor, elindeki ekonomik ve siyasi olanakları, kuvvetler ayırımını amaçlayan bir Meşrutî Monarşi rejimini tesis etmek yönünde kullanıyordu.

Gülhane Hattı Hümayununun 1839'da okunmasıyla birlikte başlayan Tanzimat Dönemi, bu yönde elde edilen önemli bir kazanım sayılabilir. Ancak Abdülmecit'ten sonra tahta oturan Abdülaziz'in, Mutlakiyet rejimini yeniden ihya etmeye çalışması ve bu siyasetleri uygulayabilmek için dinsel tutuculuğu güçlü alt tabakaya dayanmak istemesi, Mutlakiyet - Meşrutîyet çatışmasını şiddetlendiriyordu. Mutlakiyetçi Padişahın dinsel tabana dayanmasına karşın Meşrutîyetçi muhalefet de çağdaş özgürlük kavramına ve bu kavramın savunuculuğunu yapan odaklara dayanıyordu. Bu odakların başında ise Cumhuriyetçi "Jön" örgütleri, Liberal eğilimli tüccar kolonileri, bu kolonilerin siyasal bir ifadesi olan Tüccarlar Oligarşisi ve bu güçlerin kontrolündeki Mason Locaları geliyordu. Meşrutîyet mücadelesini yapan militanlar ise genellikle Medrese öğrencileri, genç çağdaş subaylar, aydın-

lar, tüccarlar ve özgür fikirli insanlar oluyordu. Bu insanlar mutla-kiye-tin totaliter yapısına karşın Meşrutî Monarşinin daha özgürlükçü ve demokratik yapısını savunuyorlardı.

1870'li yıllarda Meşrutiyetçi - Mutlakiyetçi kamplaşması giderek daha sert bir hesaplaşmaya doğru yol alıyordu. Bu hesaplaşmayı Ab-dülaziz'in hem iç, hem de dış politikadaki yanlış uygulamaları çabuk-laştırıyordu.

Meşrutiyetçilerin Şehzade Murat'ı (Vinci Murat) kazanmalarıyla birlik-te Abdülaziz adeta tahtı işgal eden, gereksiz bir adam durumuna düşüyordu.

Şehzade Murat'ı muhalefet saflarına iten en önemli neden Padişahlık hakkının kendisinde olmasına karşın -zira Osmanlı geleneklerine göre Padişahın en büyük oğlu Veliht ilan ediliyordu. Abdülmecit'in en büyük oğlu ise Şehzade Murat Efendiydi- tahta Abdülmecit'in kardeşi Abdülaziz'in çıkarılmasıydı. Abdülmecit, Murat'ı Veliht yapmak için çok uğraşmış, fakat başaramamıştı. İş bununla da bitmemiş, Sultan Abdülaziz kendisinden sonrası için de oğlu Yusuf İzzetin Efendiyi Veliht yapmak istemişti.

Şehzade Murat Efendi Godet adlı bir Fransızdan Fransızca, Muzikayı Hümayun Komutanı Guatelli Paşa ile Augusto Lombardi adlı İtalyandan piyano dersleri almıştı. Bu arada sarayın yine İtalyan asıllı doktoru tarafından Mason yapılmış, böylece Avrupa'da giderek yaygınlaşan özgürlük hareketiyle tanışmıştı. Nitekim amcası Sultan Abdülaziz 1876'de Şehzade Murat ile kardeşi Şehzade Abdülhamit Efendileri İngiltere ziyaretine götürmüş, Şehzade Murat Efendi heyetteki herkesten daha fazla rağbet görmüş, bu arada da Londra'daki Mason Localarını ziyaret etmişti. Bu temaslar sırasında Londra ticaret kolonisinin ve Londra Ticaret Oligarşisinin önde gelenleriyle de tanınmış, Londra Ticaret Oligarşisinin desteğini ve sempatisini kazanmıştı.

Sultan Abdülaziz'in mutlakiyete yönelen politikalarından rahatsız bulunan Mihhat Paşa da Londra'daki yönetimin sempati duyduğu bir devlet adamıydı. Başta Mithat Paşa olmak üzere -Adliye Nazırıydı-Serasker Hüseyin Avni, eski Sadrazam Mütercim Rüştü, Harb Okulu Komutanı Süleyman Paşalar ve eski Şeyhülislam Hayrullah Efendi, Abdülaziz'in, oğlu Yusuf İzzettin Efendi'yi Veliht yapmak isteme-sinden rahatsızlık duyuyorlardı. Bu rahatsızlık sonucu Mithat, Hüseyin Avni, Mütercim Rüştü Paşalarla eski Şeyhülislam Hayrullah Efendi bir araya gelerek "Erkanı Erbaa" (Dörtlü Cunta) adı verilen bir grup

oluşturuyorlardı. Bu grup, Şehzade Murat Efendi ile temas halinde bulunuyor, böylece Şehzade de Yeni Osmanlılar adı verilen Liberal muhalefet hareketinin yanında yerini alıyordu. Bu harekette fikirsel beyni Mithat Paşa, eylemci gücü ise Serasker Hüseyin Avni Paşa oluşturuyordu.

Hüseyin Avni Paşa Osmanlı Tüccarlar Oligarşisinin ordu içinde en güvendiği ve desteklediği devlet adamıydı.

1821 yılında Şarkıkaraağaçta doğan Hüseyin Avni Paşa, Vakai Hayriye'den sonra oluşmaya başlayan çağdaş orduya, Harb Okulu'nu tamamlayarak ve kurmay Yüzbaşı rütbesi alarak katılmıştı. Kırım Savaşı'nda Tuna ve Kafkas cephelerinde bulunan Paşa, 1855 yılında Mirlivalığa yükseliyor, Harb Okulu Komutanlığı ve Askeri Şura Başkanlığı yapıyordu. Paşa 1863 yılında Müşir rütbesiyle l'inci Ordu Kumandanı ve Harbiye Nazırı Vekili oluyordu. Ancak kısa bir süre sonra Abdülaziz tarafından azledilen Hüseyin Avni Paşa İsparta'ya sürgüne gönderiliyor, ardından İzmir Valisi oluyor, Bahriye Nazırlığına getiriliyordu. 1874 yılında Sadrazam olan Hüseyin Avni Paşa, 1875'de azlediliyor, bu arada Aydın, Konya, Selanik, Bursa Valilikleri yapıyordu. Bu Valilikleri sırasında ise Osmanlı Devleti'nin güçlü ticaret kolonile-riyle tanışıp siyasal temas kuruyordu. Hüseyin Avni Paşa Seraskerlik görevindeyken, Mithat ve Mütercim Rüşti Paşalarla Hayrullah Efendi arasında oluşturduğu örgütün saptadığı hedefler doğrultusunda bir askeri darbe yaparak, Sultan Abulaziz'i tahttan indirip, yerine Şehzade Murat'ı padişah yapıyordu. Ancak bu darbe Abdülaziz'in hal edilmesi dışında, hiç bir konuda hedefine ulaşmıyordu. Çünkü;

- 15 gün boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderinde mutlak söz sahibi olan Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa'nın Soğanağa'daki köşkünde yapılan bir toplantı sırasında evi basan Abdülaziz'in kayınbiraderi Binbaşı Çerkez Hasan Bey tarafından tabanca ile vurularak öldürülüyor, müteceviz Bayezit Meydanı'ndaki bir İncir ağacına asılarak idam ediliyordu.

- Sultan Abdülaziz, hal edilmesinden kısa bir süre sonra –intihar ederek veya öldürülerek- yaşama veda ediyordu.

- Aşırı alkol nedeniyle sağlığını yitirmiş bulunan V'inci Murat tahta çıktığı sırada ağır depresyon geçirerek anormal davranışlarda bulunuyor, saltanatta kalamayacağı anlaşıyordu.

İNGİLTERE'NİN PLANI: BALKAN, ÖN ASYA, KAFKASYA, ORTADOĞU KONFEDERASYONU

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu teknik, ekonomik ve siyasal bakımdan aşılması son derece güç sorunlarla karşı karşıya bulunuyordu. Ayrıca bu sorunlar sadece iç nedenlerden değil, dış nedenlerden de kaynaklanıyordu. Fransız milliyetçiliği karşısında Prusya, diğer Cermen bölgelerinde de etkili olarak bir Alman Birliği oluşturmaya çalışıyordu. Buna karşılık Rusya'da başlayan Slav milliyetçiliği, Büyük Petro'dan beri Akdeniz'e inmeye çalışan Rusya'yı, Balkan bölgesindeki Ortodoks ve Slav topluluklarıyla aynı safta yer almaya sevk ediyordu.

Gerçi Slav milliyetçiliği İngiliz Liberalizminin antikavimsel temel yapısı ile çelişiyordu ama, diğer taraftan Çar ile İngiliz Sarayı arasında son derece yakın bir münasebet bulunuyordu. Bu münasebet Fransız ve Alman milliyetçiliğine karşı Slav milliyetçiliğinin önemli bir alternatif oluşturması ve bu alternatife de İngiltere'nin işine yaramasıydı. Diğer taraftan Rusya'nın güney'e sarkma siyaseti Osmanlı Devleti üzerinde ağır bir baskı oluşturuyor, bu baskı ise Osmanlı Başkentinde İngiltere'ye önemli avantajlar sağlıyordu.

İngiltere, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun, bir "Osmanlı Konfederasyonu"na dönüşmesi yönünde yoğun faaliyete girmiş bulunuyordu. Bu bir bakıma Amerika Birleşik Devletleri modelinin Balkan - Kafkas - Ortadoğu üçgenine yarısından başka bir şey değildi. Aradaki fark, Osmanlı Federatif sisteminin Anglo-amerikanvari ABD - İngiltere modelini birlikte yansıtabilecekti. Yani Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak varlığı üzerinde Balkan, Özyazma, Kafkas ve Ortadoğu bölgelerinde dört federasyon kurulacak ve bu dört federasyon İstanbul'da oturan Sultan / Halifenin Meşrutî Monarşisi altında konfedere olacaktı.

Ancak bu model içinde Sultan / Halife bir sembol niteliğinde kalacak, siyasal yaptırım gücü tamamiyle Meclis'e geçecekti. Buna karşılık Padişahın uhrevî liderliği Konfederasyon halklarının büyük çoğunluğunun Müslüman olması nedeniyle Birliğin ruhunu oluşturacaktı.

Modelin en önemli özelliği Balkan - Kafkas - Ortadoğu üçgeninde ulusal devletlere yer vermemesi, ulusal karakterli bölgeleri kendi içinde serbest bırakan bir "Osmanlı Konfederasyonunu" amaçlamasıydı.

Buna karşılık Osmanlı Mutlakîyetçileri, mevcut sistemin devamını sağlamaya çalışıyor ve bu modeli savunuyordu.

Meşrutî Monarşî modelinin tesis edilmesi ise bir bakıma konfederasyona doğru atılacak önemli bir adım sayılıyordu. Bu nedenle de İngiltere Meşrutî Monarşinin tesis edilmesi yönünde faaliyet gösteren kişi, örgüt ve odakları destekliyor, sempati gösteriyordu.

Meşrutî Monarşîye destek ve sempati gösteren diğer bir odak da tüccar kolonileri ve bu kolonilerin ekonomik yapısından güç alan Oligarşî oluyordu.

Sami karakterli tüccar kolonileri ve bu kolonilerin elinde ulun-durduğu siyasal güç, çok uzun bir süre uzak kaldığı ve ancak dolaylı bir biçimde etkin olduğu Doğu Akdeniz sahillerine yeniden ve doğrudan egemen olmak üzere 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında harekete geçiyordu. Bunun sonucu olarak daha 1500'lerde Nasî'lerin masaya koyduğu ve nihai olarak Musevîlerin Filistin'e dönüşünü amaçlayan planlar, siyasal bakımdan realize edilmek amacıyla gündeme getirili-yordu. Bir anlamda İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu, Osmanlı Konfederasyonuna (Osmanlı Birleşik Devletleri de olabilir) dönüştürme planı çerçevesinde yer alan Ortadoğu Federasyonuna, müstakbel

Musevi eyaletinin de dahil edilmesi isteniyordu. Böylece, yüzyıllar önce bölgeden uzaklaştırılan Museviler, Osmanlı yönetiminin ekonomik baskıdan baskı altına alınmasıyla "Vaadedilmiş" jeoticarı / stratejik topraklara dönecek, buradaki Musevilerin sayısı artacak ve bu "Ulusal topluluk" müstakbel Federasyon içinde kendi yerini alacaktı. Bu nedenle İngiltere'nin Osmanlı Devletiyle ilgili tasarıları Musevi ağırlıklı Sami karakterli tüccar kolonilerinin siyasal amaçlarını da destekliyordu. 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Musevilerin Doğu Akdeniz'e göç'ü yoğunlaşıyordu. Tanzimat Fermanıyla elde edilen haklar tekrar ekonomik ve siyasal güce tahvil edilerek Mutlakiyet rejiminin tesis edilmesi için sarfedilen çabalar yoğunlaştırılıyordu. Bu arada spekülâtif borsa, para, sigorta, kredi sistemi Sami olmayan bir "spekülâtif kazanç grubu" yaratıyor, bu grup da sisteme bağımlılıkları nedeniyle, gücünü sistemden alan Oligarşinin siyasal ilke ve hedeflerini benimsiyorlardı. Ayrıca grupta Hristiyanlar gibi Müslümanlar da bulunuyodu.

Buna karşılık Mutlakiyetin dayanağını teşkil eden cahil halk kitleleri hâlâ Rönesans öncesi İslam egemenliğinin gizemini çözemiyor, tekrar siyasal güç oluşturabilmek için Müslümanlığa dönüşü çare olarak kabul ediyorlardı. Başta Abdülaziz olmak üzere 2'nci Abülhamit ve padişaha yakın çevreler de İslam taassubunun, Mutlakiyete güç ve disiplin getireceğini var sayıyorlardı.

Böylece Meşrutî Monarşi taraftarlarıyla Mutlakiyet taraftarları arasındaki çatlak giderek açılıyor, uçuruma dönüşüyordu.

Mutlakiyetçilerle Meşrutîyetçiler arasındaki yol ayrımının başlangıcı- nı 5'inci Murat'ın padişahlık görevini yürütemeyecek derecede hasta olduğunun anlaşılması teşkil ediyordu. Zira 5'inci Murat'ın hastalığı son çözüm olarak Şehzade Abdülhamit efendi'nin saltanatını gündeme getiriyordu.

Mithat Paşa ile Mütercim Rüştü Paşa, Şehzade Abdülhamit ile Safvet Paşa'nın Kağıthane'deki çiftliğinde buluşarak bir pazarlık yapıyorlardı. Buna göre "Ekân-ı Erbaa" Şeyhülislam Hayrettin Efendinin vereceği bir feva ile 5'inci Murat'ı hal edecek, yerine Şehzade Abdülhamit'i tahta çıkaracak, Abdülhamit de Anayasayı yürürlüğe koyarak Meclis'in açılmasına izin verecekti. Taraflar "saltanat pazarlığında" mutabakata varacak, fakat Abdülhamit tahta "şartlı" oturtulmayı unutmayacak ve hazmedemeyecekti. İlk fırsatta da intikamını alacaktı.

Sultan 2'nci Abdülhamit Şehzadelîği sırasında son derece gözden

ırak ve silik kalmayı başarmıştı. Bu nedenle halk kendisini 5'inci Murat kadar sevmemişti. Abdülhamit'in gözden ırak kalmasının temel nedeni ise Abdülmecid'in küçük oğlu olmasıydı. Velihtın Şehzade Murat olması sebebiyle Abdülhamit her bakımdan, özellikle de eğitim bakımından ihmal ediliyordu.

Abdülhamit'in annesi Tiri Müjgan adlı bir Çerkez kızıydı. Bir iddiaya göre de bu kadın Ermeniydi.

Her konuda kenara itilen ve gözardı edilen Abdülhamit, şehzadeliği sırasında ticaret, özellikle de borsa işleriyle uğraşıyordu. Sarraf piyasasında da iyi tanınan Abdülhamit, ticaret ve borsa işleriyle ilgilendiği sırada oldukça yüklü bir servet sahibi oluyor, bu arada da İstanbul tüccar kolonisiyle tanışıp iyi münasebetler tesis ediyordu. Nitekim bu kanaldan Viyana, Hamburg ve Londra ticaret kolonileri-nin kaymak tabakasına kadar uzanıyor, ünlü tüccarlardan (dostu) Mr. Thomson'a "Mümkün olduğu kadar İngiltere hükümetinin fikir ve telkinleriyle hareket etmek niyetinde" olduğunu söyleyerek Londra Oligarşisine mesajlar gönderiyordu. Bunun sonucu olarak İngiltere'nin Büyükelçisi Mr. Elliot ile d'İsraeli "Genç padişahın umut verdiği" fikrini paylaşıyorlardı. Abdülhamit, şehzadeliğinde girdiği ticaret ve borsa işleri sırasında Ermeni lobisinin önde gelenleriyle de iyi münasebeler tesis ediyordu. Nitekim bu münasebet, Birinci Meşrutiyetten itibaren saltanatın ileri yıllarına kadar devam ediyordu.

Abdülhamit'in bu durumuna paralel olarak Mithat Paşa ve arkadaşları da İngiltere'den esen olumlu rüzgarlar nedeniyle Şehzade ile pazarlığa oturup saltanatın kapısını ona açıyorlardı. Yeni padişahın verdiği tek garanti ise Meşrutiyetin ilanıydı. 5'inci Murat bu koşullar altında hal edilerek yerine 2'nci Abdülhamit tahta çıkıyordu.

Gerçi Abdülhamit, şehzadeliği sırasında kenarda duruyor, dikkati çekmiyordu ama, piyasa ekonomisi konusunda olduğu gibi, siyasal konularda da hayli tecrübe kazanmış bulunuyordu. Bunun nedeni Abdülazizle olan yakınlığıydı. Zira Abdülaziz, saltanatın şehzade Murat'ın hakkı olduğunu biliyor, bundan rahatsızlık duyuyor, bu nedenle de Abdülhamit'e yakınlık göstererek birlik olmalarını engelliyordu. Bu diplomatik yaklaşma bir süre sonra samimi ilgiye ve karşılıklı sevgiye dönüşüyordu. Bunun sonucu olarak Abdülaziz devlet işleriyle ilgili olarak Abdülhamit'e söz hakkı veriyor, onunla fikir alışverişinde bulunuyordu. Sultan Abdülaziz özellikle dış politika ile ilgili konularda Şehzade Abdülhamit'in görüşlerini dikkate alıyor, bazı siyasetleri

onun görüş ve telkinleri doğrultusunda oluşturunuyordu. Örneğin, İngiltere'nin kışkırtmasını önlemek amacıyla Rusya ile iyi münasebetler tesis edilmesi ve bu nedenle Mahmut Nedim Paşa'nın Moskova yanlısı bir konuma sevk edilmesi, aslında Abdülhamit'in Sultan Abdülaziz'in eliyle uyguladığı uluslararası dengeleri gözeten siyasetinin bir örneği idi. Abdülaziz, Şehzadenin buna benzer siyasi telkinleri doğrultusunda kararlar alıyor ve Abdülhamit daha o zamanlar devlet meseleleriyle ilgili fikir sahibi bulunuyordu. Abdülhamit, saltanatının ilk günlerinde Meşrutî Monarşinin gereği olan anayasanın ilanı ve Meclis-i Mebusanın toplanması konusunda işi ağırdan alıyor, bu nedenle de Sadrazam Mithat Paşa tarafından ikaz ediliyordu. Sultan Abdülhamit, bu tavrı ile özde Meşrutî Monarşie geçişe karşı, amacının Mutlakîyeti pekiştirmek olduğunu belli ediyordu.

Fakat bu aşamada niyetini açıkça ortaya koymak olanağı bulunmuyordu. Zira daha Abdülaziz döneminde İngiltere Osmanlı Payitahtını köşeye sıkıştırmaya başlamış, Rus Genelkurmayı Slav dayanışması içinde Sırbistan ve Karadağı harekete geçirmişti. İş bununla da kalmamış, Tuna Vilayetindeki Bulgar halkı da Londra'nın yönlendirmesiyle Ruslar tarafından kışkırtılmaya ve özerklik istemeye başlamıştı. Dahası, Bosna ve Hersek de Sırpların baskısıyla Bulgarlar gibi özerklik peşinde koşuyordu. Kısacası, Abdülaziz'in Mutlakîyet tutkusuna karşı "Şark Meselesi" adı verilen eski planlar tozlu raflardan indirilmiş ve yeniden tartışma başlatılmıştı. Buna paralel olarak İngi-liz yönetimiyle Rus Çarı da sürekli irtibat ve dirsek teması içinde bulunuyordu.

Şark Meselesi bu denli etkin bir biçimde gündeme gelirken Sırplarla Osmanlılar arasındaki çatışmalar da sürüyor, başta İngiltere olmak üzere "düvel-i muazzama" adı verilen süper devletler bir konferans toplanmasını istiyorlardı. Nihayet İstanbul'da Osmanlı, Rusya, Almanya, Avusturya, İngiltere ve Fransa temsilcilerinin katılacağı bir konferansın toplanması kararlaştırılıyordu. Bunun sonucu olarak 11 Aralık 1876 günü İstanbul'da toplantı gerçekleşiyordu. Başını İngiltere'nin çektiği süper devletler bir bakıma "kurtlar sofrasını" avının evinde kuruyor, böylece mutlakîyetçi Abdülaziz'in mutlakîyetçi yeğeni Abdülhamit'i kendi evinde köşeye sıkıştırıyordu. Başını İngiltere'nin çektiği Rusya, Fransa ve İtalya'nın da katıldığı temsilciler, Osmanlı Devleti'ni bir federasyona dönüştürmek -olmazsa parçalamak- konusunda fikir birliği içinde bulunuyordu. Buna karşılık Birliğini ye-

ni kurmuş olan Bismarck'ın önderliğindeki Alman yayılcılığı ile çıkar birliği halindeki Avusturya / Macaristan - ki bu ülke kaypak bir siyaset izliyordu- Slav karşı yayılcılığından rahatsızlık duyduğu için Osmanlı Devleti'ne daha sıcak bakıyor, olumlu münasebetler tesis etmek istiyordu. Abdülhamit Almanya'nın bu eğilimini biliyor fakat bu aşamada İngiltere ve yandaşlarına karşı dayanmanın mümkün olmadığını da görüyordu. Nitekim Kongre İstanbul'da çalışmalarını sürdürürken Sultan Abdülhamit bir sürpriz yapıyor ve Anayasayı -top sesleri arasında- ilan ediyordu. Abdülhamit'in bu emrivakisi ortaya yeni bir siyasi tablo çıkarıyordu. Buna rağmen İngiltere ve yandaşları bastırıyor, (başta Rumeli'nin Ululararası bir kontrol komitesinin denetimine verilmesi olmak üzere) bir dizi istekte bulunuyorlardı. Buna karşılık Genel Meclis'in son toplantısından sonra Mithat ve Safvet Paşalar Meclisin kararları doğrultusunda konferansa sunulmak üzere bir metin hazırlıyorlardı. 13 maddeden oluşan bu cevabi metinde, başta uluslararası kontrol komitesi kurulması olmak üzere hasımların talepleri büyük ölçüde reddediliyordu. Bunun üzerine kongrede İngiltere'yi temsil eden Kont Salisbury bir konuşma yaparak görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını açıklıyor, Rusya da bu görüşe katılıyordu.

Bu sonuç aslında Abdülaziz'in dış borçlarla ilgili ödemeleri dondurmasından itibaren İngiltere'nin, uluslararası piyasaların güvenliği için almak istediği siyasal ve ekonomik tedbirlerin bir başlangıcını oluşturuyordu. Kaldı ki İngiltere, Abdülhamit'in Anayasanın ilanını savaştırmaması nedeniyle Meşrutiyetçiliği konusunda şüphe besliyordu.

Nitekim İstanbul Konferansının dağılmasının hemen ardından Sultan Abdülhamit Meclis-i Mebusan'ı feshedecek, Sadrazam Mithat Paşa'yı azledecek ve sürgüne gönderecekti. Böylece "Erkân-ı Erbaa" (Dörtlü Cunta) dağılacaktı. Hüseyin Avni Paşa'nın ölümü, Mithat Paşa'nın ise İstanbul'dan uzaklaşması, Mutlakiyete karşı oluşan Jön Türk muhalefetine ağır bir darbe indiriyordu. "Erkân-ı Ebaa"nın da-yanağını teşkil eden "çağdaş" ordu ise 93 Harbi adı verilen 1877 - 78 Osmanlı - Rus savaşında adeta çöküyor, Rus Ordularının Yeşilköy'e kadar inmesiyle Osmanlı subaylarının Mutlakiyete karşı muhalefet yapacak siyasal prestij ve gücü kalmıyordu. Rus Ordusunu Yeşilköy'de Abdülhamit durduruyor, böylece onurları Rus Ordusu'nun önünde kırılan Osmanlı Generalleri Padişahın önünde boyunlarını eğip, Mutlakiyet rejimine biat ediyorlardı. Hele buna bir de Abdülhamit yönetimi altında 20 yıl sonra, 1897'de Yunanistan karşısında kazanılan zaferle geri

alınan askerlik onuru eklenince, Ordunun üst yönetimi müstebit padişahın şahsına sımsıkı bağlanıyordu.

Ancak Abdülhamit'in hesaba katmadığı son derece dinamik ve güçlü unsurlar da bulunuyordu. Bunların başında tüccar kolonilerinin desteklediği Oligarşi, Prusya eğitiminden gelen genç subaylar, Meşruti Monarşi'ye samimi olarak gönül vermiş Osmanlı Liberalleri geliyordu.

LİBERAL JÖN TÜRKLERİN ARDILI: KOLLEKTİVİST İTTİHATÇILAR

Sultan abdülhamit 1877 - 78 Osmanlı - Rus Harbi'nin acı sonuçla-rını bahane ederek mutlak iktidarını günden güne pekiştirirken, Orta ve Kuzey Avrupa'da da "uluslararası yeni bir rekabetin" ayakları oluşuyordu.

Böylece, Kralların "dinsel - siyasal / ekonomik tekellerinden" kurtulan İngiliz Liberalizmi bu kez karşısında Cermen kollektivizmi üzerinde yükselen Alman Milliyetçiliğini buluyordu. Yeni siyasal rekabet kısa süre içinde Abdülhamit'i olduğu gibi, ona karşı oluşan muhalefeti de etkileyecekti. Bu etkilenme ise Abdülhamit'in saltanatı ile sınırlı kalmayacak, zaman içinde Meşrutiyet, Birinci Savaş, Mütareke, Milli Mücadele ve Cumhuriyet devirlerini de etkileyecek, günümüze dek uzanacaktı. Oluşumun kökleri ise, 19'uncu yüzyılın başına, Alman idealizminin uzatışı olan Alman sosyalist düşüncesine dayanıyordu.

Fichte'den İttihat ve Terakki Kolektivizmine

1789 Fransız İhtilali sürecinde Fransa Kralı'nın dinsel / siyasal / ekonomik tekeline karşı mücadele eden felsefeci ve aydılar, kökleri John Locke'a dayanan İngiliz bireyciliğini ön plana çıkarıyorlardı. Ancak, Fransa'daki gelişmeleri doğrudan veya dolaylı izleyen Alman düşünürleri arasında, İngiliz bireyciliği dışında, toplumsal yapı ve tercihleri ön plana alan özgürlük, hukuk, devlet ve sosyalizasyon ile ilgili görüşler yayılıyordu. "Alman İdealizmi" olarak nitelenen bu görüşleri Kant, Fichte, Schelling, Hegel ve Schleiermacher gibi filozoflar şekillendiriyor, bu zincirin halkaları Karl Marx'a kadar uzanıyordu.

Vikingler, Teutonlar, Normanlar, Danlar gibi Cermenler de bir Kuzey kavmiydi. Diğerleri gibi bu kavmin de en önemli sosyal özelliği, kavmin yaşantısında kadınlar ve çocuklar da dahil herşeyin ortak olmasıydı. Bu ortak yaşam biçimi, Cermenlerin sosyal yaşamına adeta vazgeçilmez bir biçimde damgasını vuruyordu. Bunun sonucu olarak, (Rönesansla başlayan bilimsel faaliyetler arasına giren) sosyal araştırmalar sırasında Cermenlerin bu ortak özelliği giderek ön plana çıkıyordu. İşin ilginç yanı ise henüz reform hareketleri sırasında dinsel çatışmalara paralel olarak Almanya'da meydana gelen köylü ayaklanmaları, bir bakıma Alman kolektivizminin bir sonucunu, Alman idealizminin -veya sosyalizminin- ise başlangıcını oluşturuyordu. Bu hareket Fransız İhtilaliyle birlikteliği milliyetçilik akımlarının güçlenmesine paralel olarak- Alman Birliği'nin amaçlanmasına da yol açıyor, Alman Birliği ise Alman Milliyetçiliğini yine bu kolektif yaşam zeminine oturtuyordu.

Cermen kavmi, Kuzey kavimlerinden biriydi. Bu nedenle Kuzey kavimlerinin ortak özelliklerini yansıtıyor, aynı özellikleri paylaşıyordu. Buzul çağından geç çıkan kuzey bölgelerinde yerleşen bu kavimler, iklim ve doğa koşulları nedeniyle büyük güçlükleri aşarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kalıyorlardı. Hiç bir zaman ziraat yapma olanağı bulamayan bu insanlar genellikle avlanmak, bu nedenle de yardımlaşmak ve kümeler halinde birlikte yaşamak durumundaydılar.

Bunun sonucu olarak topluluklar, nimetleri ve külfetleri paylaştıkları, ortak bir yaşam sürüyorlardı. Nitekim bu kavimlerden bazılarında sadece külfet ve nimetlerin değil, kadın ve çocukların da kabilelerin ortak malı olduğu gözleniyordu. Çok eski devirlerden, son dönemlere kadar devam eden bu yaşama şekli giderek Cermen kavminin karakteri niteliğini alıyor, daha sonra Alman sosyolog ve filozofları, bu yaşam biçiminin talebi olan "sosyal düzeni" formüle ederek kalıplaştırma çabalarına girişiyorlardı. Ancak bunu İngiliz Bireyciliğinin tezahürü olan Liberalizme karşı bir tepki olarak ve İngiliz Liberalizminin evrensel yönetim şekline dönüştüğü yüzyılda, yani 19'uncu yüzyılda yapıyor, "indivüdüalizm" karşısında "kollektivizm" evrensel bir alternatif durumuna sokuyorlardı.

Bu akım her ne kadar Kant'ın felsefi formülasyonlarıyla başlıyorsa da hemen ardılı olan Fichte, kısa sürede toplumun düşünce ve tercihlerini Alman sosyalizmine vardiıracak noktalara ulaştırıyordu.

İngiliz Liberalizmi, devleti mümkün olduğunca sosyal yaşamın dışına çıkarıp, birey özgürlükleri üzerinde hiç bir denetim ve kontrolü kabul etmezken, 1762'de doğan Johann Gottlieb Fichte "özgür bir kişinin ancak toplum çerçevesinde düşünülebileceğini" belirtiyordu. Fichte'ye göre "özgür bir kişi kendi özgürlüğünü, kendi özgür kararı ile sınırlamasını" bilmeliydi. Kişi ancak, "başkalarının hak alanlarına saygı göstermeyi bilmesi koşuluyla" özgür olabilirdi.

Bireyin özgürlüğünün, toplumsal sınırlama ile gerçekleştirebileceğini belirten Fichte, bununla da kalmıyor, bu durumu hükümlere bağlıyordu. Bu hükümlerin başında ise "devlet ve hukuk kavramları" geliyordu.

Fichte'ye göre insanın her türlü anlaşma ve sözleşmelerin üstünde kalan bazı doğal hakları bulunuyordu. Bunlara hiç bir şekilde dokunulmamalıydı. Bunların çiğnenmeye kalkışılması halinde; kalkışanları, bu haklara ve insanın özgürlüğüne saygı göstermesini sağlayacak, zorlayıcı bir gücün bulunması gerekirdi. İşte "zorlayıcı bir güç" olan devletin çıkışı ve kökü buydu.

Devlet, herkesin aynı yasaya bağlanması istenmesinden doğuyordu.

Fakat bu bağlanma bireylerin kendi özgür istekleriyle olmalıydı. Ancak böyle bir bağlanma kişinin özgürlüğünü güvence altına alır, dolayısıyla bu koşullarda kurulan bir devlet "yasal devlet" olabilirdi. Devletin zorlayıcı yasasını yurttaşın kendisi istemiş olmalıydı. Böyle-

ce bu yasanın koyucusu da yurttaşın kendisi olabilirdi.

Fichte'nin buraya kadarki düşünceleri Fransız individualist filozoflarının düşünceleriyle paralellik gösteriyordu. Ancak ayrılıklar bundan sonra başlıyordu.

Fichte 1800 yılında "Kapalı Ticaret Toplumu" (Der Geschlossene Handelsstaat) adlı bir yapıt yayınlıyordu. Bu yapıtında devlet görüşünü sistematize ederek savunuyordu.

Fichte'ye göre "devlet, bireylerin hak alanlarını korumalı" ve "bu alanlar arasında mülkiyet hakkı da" yer almalıydı. Devlet mülkiyet hakkının korunmasına paralel olarak "mülkiyetin dağıtımında da" rol almalıydı. Fichte bununla "Mülkiyetin herkese eşit olarak dağıtılmasını" değil, "mülkiyet hakkının gerçeklik kazanmasını, insanın çalışması ve kazanması için bir takım temel koşulların devlet tarafından sağlanması" şeklinde ortaya koyuyordu. Fichte'ye göre herkes kendi emeği ile yaşayabilmeliydi. Her yurttaşın çalışma hak ve olanaklarını devlet garanti altına almalıydı. Fichte bu nedenle güvenliği, ekonomik hayatın devlet tarafından düzenlenmesinde bulunuyordu. Devlet, bunalımları önlemek için üretim ve tüketimi ayarlamalı, sınırsız serbest rekabeti ortadan kaldırmalıydı. İçerde oluşan dengeyi dış etkenlerin bozmaması için de dış ticaret devletin elinde olmalı, devlet dışarıya karşı kapalı olmalıydı. İşte Alman kollektivizminin bu öngörüsü, uluslararası ticaret kolonilerini ve bu kolonilerin ekonomik gücünden kaynaklanan siyasal yaptırım odaklarını çileden çıkariyordu.

Fichte'nin ahlak anlayışı da bu yapı üzerine oturuyordu. Ona göre ahlaklı yurttaş, hukuk ile devleti ve bunları gerektiren zor kullanmayı zaten isteyecekti. Ahlaklı yurttaş, hakka karşı olanı reddedecekti.

Sonuçta ahlak yasası, zorun mutlak olarak çekilmesini isteyecekti. Bu nedenle devlet zoru gereksiz kılacak noktaya erişmeye uğraşacaktı. Bir başka ifade ile "devlet belli bir aşamaya geldiğinde sadece kötüyü cezalandıracağına, onu önleyecek, yurttaşı yasaya uymaya zorlayacağına, onu yasaya kendiliğinden uyan ahlaklı bir yurttaş olarak yetiştirmeyi" amaçlayacaktı.

Böylece Fichte'nin "hak" idesi, sonunda bir "eğitim" idesine varıyordu.

Fichte'ye göre bir ulusu yetiştirmek demek, uzak bir geleceği bir aç olarak gözönünde tutmak anlamına geliyordu. Bu eğitimde şimdiki zaman bir geçiş noktası oluşturuyor, uzun bir zincirin sadece bir halkasını teşkil ediyordu. İnsan gerçi geçmiş zamanla ilgili halkaları

biliyordu ama en önemli görevi, insanlığın bundan sonraki gidişi için kaygılanmak olmalıydı.

Fichte'ye göre Alman ulusunun misyonu insanlığı "tam günahkarlık" çağından çıkarıp, aklın bilinçli egemenliğini sağlamaktı. Napoleon'un yıktığı Almanya kalkınırken bunu kendine ölçü edinmeli, gençliğini tarihin yüklediği bu sorumluluğun bilincinde yetiştirmeliydi. Başkalarının hak alanlarına sadece soğuk bir saygı göstermekle yetinmek yerine ahlak yasası Almanlara, türdeşlerine (insanlığa) fedakarca yardım ve sevgi göstermeyi emrediyordu. Bu sevgi aile ve ulus gibi organik topluluklar da yaratıyordu. Fichte bu öğretisiyle "Cosmopolitizmden ulusçuluğa" geçiyordu.

Fichte'yi Schelling, Schelling'i Hegel, Hegel'i Schleiermacher ve Schopenhauer izliyordu. Hegelciliğin çözülmesi ise, Alman kolektivizminin doruk noktası olan Marksizmi ve Alman Irkçı / Milliyetçiliğini doğuracaktı.

19 uncu yüzyıl Alman filozoflarının bu denli kolektivist yaklaşımları, siyasal yaşamda da etkisini gösteriyordu. Nitekim öncelikle Alman Birliği hedefleniyor. Bismarck hedefi gerçekleştirirken birliğin dayanağını teşkil eden Alman Milliyetçiliği de yayılmacı bir kimlik kazanıyordu. Bu yayılmacı kimlik önce Fransa ile karşı karşıya geliyordu. Kaldı ki daha 1848 İhtilali sırasında kolektivist fikirlerden etkilenen Fransız aydınları ve proleteryası 1871 Paris Komününde dayanışma içine giriyor, Kollektivist tercih doruğa çıkıyordu.

1848 Paris Komününde başgöseren ve Marx tarafından önerilen sınıf mücadelesi, giderek yükseliyor, tüm Avrupa'yı etkisi altına alıyordu. Nitekim 1871'de Alman kuşatmasına karşı Fransız solcuları Paris'te direnir, ancak sonunda teslim oluyorlardı. Bunun ardından bir solcu katliamı yapılıyor 33 bin kişi öldürülüyor, 7 bin 500 kişi ise sürgün ediliyordu. Giderek şiddetlenen sınıf mücadelesinin özünde ise her ne kadar proleterya - burjuvazi çatışması görülüyorsa da gerçekte, İngiliz individüalizmi (bireyciliği) ile Alman kolektivizmi (toplumculuğu) hesaplaşıyordu.

Alman kolektivizminin beslediği Cermen Milliyetçiliği ise yaptırım bakımından ifadesini Prusya askeri okullarında buluyordu. Okullarda Alman idealizminin öngördüğü disiplinde subaylar yetiştiriliyordu. Keza, bu yayılmacı güce Fransa'da aynı zamanda burjuvaziye karşı da direnen kolektivistler, yani solcular karşı duruyordu.

Özellikle 1871 Paris kuşatmasına direnen Fransız solcuları,

Londra güdümlü tüccar kolonileri tarafından desteklenen Liberallere karşı da mücadele ediyorlardı.

1848'den itibaren tüm Avrupa'yı etkileyen bu hareket ve çatışma Açınılmaz olarak Osmanlı aydınlarına da yansıyor.

Yansıması kaçınılmazdı. Zira, Gülhane Fermanının ABD'de ilan edilen İnsan Hakları beyannamesinin sınırlı bir gölgesi olması ve İngiliz Meşrutî Monarşisinin benzeri bir düzen tesis etmeyi /amaçlaması nedeniyle, Osmanlı Devletinin tarihi, bir bakıma Orta Avrupa tarihi ile özdeşleşmiş bulunuyordu. İngiliz Liberalizminin bir temsilcisi olan Yeni Osmanlılar (veya Jön Türkler) siyasal bakımdan Meşrutî Monarşiyi amaçlarken, yürüttükleri yayın faaliyetleriyle de bireyciliği geliştirmeye ve yaymaya çalışıyorlardı.

Ne ki Londra'nın, daha da çok Paris entellektüel kesiminin etkisi altında bulunan Osmanlı aydınları, kaçınılmaz olarak Paris'te cereyan eden çatışmalardan, özellikle de güçlenen toplumcu fikirlerden etkileniyorlardı. Osmanlı aydınlarının kolektivist fikirlerden bu denli etkilenmeleri doğaldı. Zira bu insanlar Müslüman olmaları nedeniyle "Cemaat" fikrine yatkın bulunuyorlardı. Ancak bundan daha da önemlisi, Osmanlı Ordusunda yapılan yeni organizasyonlar doğrultusunda önce İngiliz askeri danışmanları, Osmanlı subaylarını eğitmeye başlıyorlardı. Böylece Osmanlı aydınları kolektivist fikirlerle Paris'te tanışırken, Osmanlı genç subayları da (başta Helmut von Moltke olmak üzere) Prusyalı subayların verdiği "Prusya Ulusal askeri eğitimi" çerçevesinde yetişiyordu.

Üçüncü bir etken daha bulunuyordu. Bu da Londra, Viyana, Paris ve Selanik tüccar kolonilerinin siyasal gücünün oynadığı belirleyici roldü. Zaten oluşumun son halkasını, Selanik'in etnik yapısı ile Balkanlardaki siyasal doku oluşturulacaktı. 2'nci Abdülhamit'in "müste-bitleşen" mutlak iradesine karşı, Anglosakson kökenli Liberal muhalefet geleneği Selanik'te sapma gösterecek, Böylece "Batı Demokrasilerinde" gözlenen Liberal - Kolektivist rekabet (veya çatışması) Osmanlıya yansyacaktı. Ancak hesaba katılmayan husus, Osmanlıdaki bu rekabetin İslami zemin üzerinde hesaplaşacağı, ancak her ikisinin de özde İslami / dinsel zeminle çelişeceği idi.

Kökleri, Fransız aydınlanma çağına dayanan Osmanlı Liberal muhalefeti, daha Sultan Abdülaziz döneminde ortaya çıkıyor ve üç merkezde Londra, Paris ve Mısır'da batı Liberal odaklarıyla özdeşleşiyordu. Bu kadroda Ziya Paşa, Namık Kemal, Prens Mustafa Faruk Pa-

şa, Kayazade Reşad, Menapirzade Nuri, Çapanoğullarından Ağalı Sağır Ahmet, Beyzade Mehmet Beyler bulunuyordu. Nitekim bu kadro Avrupa'da Liberal içerikli Hürriyet ve Muhibir gazetelerini çıkarıyorlardı.

Başlangıçta kendilerine Yeni Osmanlılar diyen bu muhalifler daha sonra Jön Türkler adını alıyorlardı.

Bununla birlikte Jön Türkler Abdülaziz ile kah dargın, kah barışık kalıyor, bu arada Avrupa'daki gelişmeleri hem izliyor, hem de şahsen eylemlere katılarak roller alıyorlardı.

İlk kollektivist çıkışı Namık Kemal yapıyordu. Nitekim Namık Kemal diğer Jön Türklerle birlikte 1789 Büyük İhtilalini benimsiyor, fakat onlardan farklı olarak 1848 ve 1871 Paris Komünlerini de sahipleniyordu. Nitekim Profesör Doktor Heinrich Zimmerer 1915'de Leipzig'de yazdığı bir makalede Namık Kemal'i dünyaya "Komün savunucusu Türk" olarak tanıyordu.

Namık Kemal'in bu yaklaşımına karşın Sadrazam Ali Paşa, Komünden duyduğu endişeyi açıklamaktan çekinmiyor ve Hakayikül Vekayinin 354 numaralı ve 7 Eylül 1871 tarihli nüshasında "Yaratılış kanunlarına aykırı olan bu gibi fikirlerin gerçekleşmesi -Allah göstermesintürlü türlü ihtilaller ve çatışmalar doğurur. Bu gibi fikirler taşıyan komün taraftarlarının yani komünarların Parisi ne hale soktukları da gözlerimizin önündedir." cümlelerinin yer aldığı bir emirname yayınlıyordu.

Osmanlı aydınları 1848 ve 1871 Komünlerinden bu denli etkilenirken muhalefet, Sultan Abdülaziz'i bir askeri darbe ile alaşağı ediyordu. Ne ki 5'inci Murat'tan sonra tahta oturan 2'nci Abdülhamit, önce Anayasayı ilan edip Meclisi açarken sonra Meşrutî Monarşi yönünde atılan tüm adımları geri çekip Mutlakîyet rejimini pekiştirmeye yönelince, Osmanlı aydınlarına dayanan muhalefetin yeniden yükselmesine neden oluyordu.

Nitekim Jön Türk muhalefetine bir sonucu olarak Ali Suavi Bey 1878'de bir darbe girişiminde bulunuyor, fakat bu girişimi canıyla ödüyordu. Ancak bu aşamada Sultan Abdülhamit Bismarck ile sıkı bir münasebet kurmuş bulunuyordu. Zira 1877 - 78 Harbinde Rus Ordularının Yeşilköy'e inmesi Almanya'yı hayli telaşlandırıyor. Bunun bir sonucu olarak Bismarck devreye giriyor ve ateşkesi sağladıktan sonra Berlin Konferansını topluyordu.

Berlin Konferansı sırasında Bismarck'ın Şark Sorununu yeniden

canlandıracak girişimlere karşı çıkan bir tavır izlemesi Osmanlı üzerindeki İngiliz nüfuzunun yerini, yavaş yavaş Alman nüfuzuna bırakmasına neden oluyordu. Bunda, kısa bir süre önce İngiltere'nin Mısır'ı alması da rol oynuyordu. Ancak işin özünde, İngiliz - Alman yayılmacı rekabeti yatıyordu.

Bismarck tarn bir sosyal devlet taraftarıydı. Almanya'da yaşlılık sigortasını yürürlüğe Bismarck koymuştu.

Almanya ile Osmanlı Devletleri arasındaki bu yakınlaşma, İngiltere'nin Osmanlı siyasetini sertleştirmesine yol açıyordu. Gerçi Sultan Abdülhamit iki yüzlü politikalar (başka bir deyimle denge politikaları) izleyerek ortalığı yatıştırmağa ve durumu kurtarmaya çalışıyordu ama, kendisine karşı oluşan muhalefet de günden güne güçleniyordu.

Abdülhamit'e karşı muhalefet başlangıca Jön Türk hareketinin geleceksel odaklarının (Londra - Paris - Kahire) canlanması şeklinde cereyan ediyordu. Bu canlanmanın en önemli nedenini Abdülhamidin bazı muhaliflerini sürgüne göndermesi teşkil ediyordu. Buna paralel olarak Avrupa'ya kaçan aydınlar, oralarda muhalif yayın organları tesis ediyorlardı. Bu aşamada Ahmet Rıza Beyin Paris'e kaçarak Meşveret Gazetesini yayınlamaya başlaması muhalefetin sesini yükseltmesi bakımından önemli bir olay olarak niteleniyordu. Nitekim Ahmet Rıza Bey'i Mizancı Murat Bey gibi tanınmış isimler izliyor ve Abdülhamit'in müstebitleşen Mutlakiyet yönetimine karşı, muhalefet güç kazanıyordu. Bu muhalefet bir cephe niteliği taşıyor, oportünist unsurlar, pozitivist akımın ateşli temsilcileri, çıkarıcılar, ihtilalciler ve sair gruplar hep bu çatı altında toplanmış bulunuyordu. Nitekim bunların içinden bazıları kah ateşli muhalif rolü oynuyor, kah Abdülhamit'ten para kopanyorlardı. Bununla birlikte bu muhalefetin temel felsefesi anayasanın ilanı ve Meclisi Mebusanın açılmasını sağlamak istemesi nedeniyle Liberal eğilime dayanmış bulunuyordu. Ancak 1848, özellikle de 1871 Komünü Genç Türkler arasında şiddetle tartışılıyor ve muhalefette yer alan bazı aydınlar komünlerin etkisinde kalıyorlardı. Bununla birlikte fikirler henüz kristalize olmuş değildi. Zira oluşumlar çok yeniydi ve ellerinde kesin ayırımlar yapmak için yeterince oluşmuş ölçüler yoktu.

Nitekim Osmanlı topraklarında kurulan ilk İttihat ve Terakki Cemiyeti de tipik bir "Jön Avrupa" örgütü şeklinde ortaya çıkıyordu. Aslen Arnavut olan İttihat ve Terakki örgütünün 1/1 numaralı üyesi İbrahim Temo, bu örgüt modelini Güney İtalya'yı ziyaret ettiği sırada Ma-

son / Carbonari örgütlenme modelini inceleyerek almıştı. Mazzini'nin Mason / Carbonari örgütlenmesi ise bilindiği gibi Jön Avrupa örgütlerinin, örgütlenme modeliydi.

Bir numaralı üye İbrahim Temo, iki numaralı Harputlu Abdullah Cevdet, üç numaralı Kafkasyalı Mehmet Reşit, dört numaralı Bakülü Hüseyinzade Ali, beş numaralı üye ise Diyarbakırlı İshak Sükuti oluyordu. Ahmet Rıza Bey ile Doktor Kazım ise bu örgütün temsilcileri olarak Paris'e gidiyorlardı.

İttihat ve Terakki bu dönemde Sultan Abdülhamit'e karşı hem iç'te, hem de dış'ta muhalefet ediyor, ancak o denli etkin olamıyordu. Bu başarısızlığın çeşitli nedenleri bulunuyordu. Ancak temelde neden, İttihat ve Terakkinin felsefesinin yeterince netlik kazanamaması ve hedefinin de Anayasanın ilanı ve Meclisin açılması ile sınırlı kalma-sıydı.

Örneğin İttihat ve Terakkinin tesis etmek istediği ekonomik sistem konusunda tam bir belirsizlik bulunuyor, örgütü kuranlar bu önemli konuyu kulak ardı ediyorlardı. Bu nedenle İttihat ve Terakki 20'nci yüzyılın başına kadar ciddi bir etken durumuna gelemiyor, Tanzimatın cılız bir uzantısı görünümünde varlığını sürdürüyordu.

Bu aşamada cereyan eden en önemli olay, Sultan / Halife Abdülhamit'in eniştesi, Naciye Sultanın eşi, eski Ticaret Nazırı (ki bu nedenle damat Mahmut Celalettin Paşa İstanbul ve Londra tüccar kolonile-rinin önde gelenleriyle sıkı fıkı oluyor, adeta Tüccarlar Oligarşisinin saraydaki siyasal uzantısı olarak faaliyette bulunuyordu) Mahmut Celalettin Paşa'nın, oğulları Sabahatin ve Lütfullah Beylerle birlikte Paris'e kaçarak Jön Türklere katılması oluyordu.

Bağdat Demiryolu, Bay Maimon'un Grubu ve Osmanlı Liberallerinin Ataları: Mahmut Celalettin ve Oğulları...

Osmanlı Liberallerinin önderliğini yapacak olan Prens Sabahattin'i siyaset sahnesine çıkaran olay, İngiliz kökenli Bay Maimon (Maymon) ve grubunun Bağdat Demiryolu ayrıcalığına talip olması ile başlıyordu. Abdülhamit'in eniştesi olan eski Ticaret Nazırı Mahmut Celalettin Paşanın oğullarına müzik dersi veren Mösyö Çeza Heke bir gün Prens Sabahattin'e, bir İngiliz dostunun kendileriyle mutlaka görüşmek istediğini bildiriyor ve Bay Maimon'a bu yoldan bir randevu sağlıyordu. Musevi kökenli bir İngiliz olan Bay Maimon iki kardeşe kendisinin ve grubunun çok güçlü olduğunu, Demiryolu ayrıcalığının kendi grubuna verilmesi halinde Osmanlı Devletinin önemli bir müttefik kazanacağını bildiriyordu. Prens Sabahattin Bay Maimon'un bu arzusunu babasına iletiyor, o da talebi adeta kendi fikriymiş gibi Sultan / Halifeye empoze etmeye çalışıyordu. Ancak Abdülhamit uzun bir süre eniştesine umut veriyor, fakat son anda Bağdat Demiryolu ayrıcalığını Almanya'ya tanıyordu. Mahmut Celalettin Paşa Abdülhamit'in bu tavrını "Ülke menfaaatleri aleyhine bir dış politika izlemekle suçluyordu. Uzun görüşme, mütalaa ve istişarelerden sonra oğullarıyla birlikte ülkeyi terkederek, Avrupa'ya gitmeye karar veriyordu, Mahmut Celalettin Paşa ve oğulları yurt dışına gittikten bir süre sonra Jön Türk muhalefetine katılıyor, bu sırada Paşanın oğlu. Prens Sabattin ön plana çıkıyordu.

Prens Sabahattin başlangıçta İngiliz yanlısı bir siyaset izleyerek Sultan Abdülhamit'e muhalefet ediyordu. Bu muhalet bir bakıma Tanzimat'ın ana fikri çerçevesinde tezahür ediyor, Sabattin Bey temel görüşleri daha bir formüle ediyor, ihtilalcı bir yol izleyerek Mutlakiyetin bir askeri darbe yapılarak yıkılmasını öngörüyordu. Buna paralel olarak Osmanlı bünyesi içindeki gayrimüslim kavimlere bazı vaat-

lerde bulunarak onları da bu darbeci hareketin yanına ve saflarına çekmeyi amaçlıyordu.

Nihayet bu görüşler çerçevesinde muhalefeti güçlendirmek, muhalefetleri birleştirmek ve derleyip toplamak amacıyla bir Jön Türk Kongresi toplamaya çalışılıyordu. 1902 yılının 4 Şubat günü de bu amacına ulaşıyordu. Fakat ilginç bir rastlantı sonucu Birinci Siyonist Kongresini toplayan Theodor Herzl de Jön Türk kongresinin hazırlığının yapıldığı günlerde, İstanbul'da Abdülhamit ile görüşmenin yollarını araştırıyordu.

Herzl İstanbul'u ilk kez 2'nci Wilhelm'in de burada bulunduğu 1898'de ziyaret ediyor, fakat Sultanla görüşemiyordu. Siyonist lider 1901'de yeniden bu kente geliyor, 17 Mayıs'ta Padişah tarafından kabul ediliyordu. Hatta 2'nci Abdülhamit kendisine Mecidiye Nişanı veriyordu. Theodor Herzl 1902 yılının Şubat ayında tekrar İstanbul'a geliyordu. Ama bu kez de eli boş dönüyordu. İşte, Herzl'in İstanbul'dan eli boş döndüğü Şubat ayının ilk günlerinde, Sultan Abdülhamit'in yurt dışındaki muhalifleri de Paris'te (masrafını Prens Sabahattin'in ödediği) Birinci Jön Türk Kongresinde bir araya geliyordu.

Bu kongreye son derece ilginç ve kısa bir gelecekte çok önemli roller oynayacak muhalifler katılıyordu. Başta, şahsen borçlanarak -kime borçlandığı pek belli değildi- kongreyi finanse eden İngiliz yanlısı Prens Sabahattin ile kardeşi Prens Lütfullah yer alıyordu. Daha sonraları Arnavutluğun kurulmasında önemli roller oynayacak olan Arnavut Milliyetçisi İsmail Kemal kongreye katılanlar arasında bulunuyordu. Onu, Mustafa Kemal'e suikast girişiminde bulunduğu için idam edilecek olan Dr. Nazım izliyordu. II'nci Meşrutiyetin ilanından sonra açılan Meclisi Mebusana başkanlık yapacak olan Ahmet Rıza, Mithat Paşanın oğlu Ahmet Mithat, torunu Kemal Mithat, Kürt Milleyetçisi Abdurrahman Bedir Han, Ermeni Milliyetçisi Sisliyan, Rumlar adına eski Posta Nazırı Musuris Gidis ve Avukat Dr. Fardis hep bu kongreye katılan delegeler arasında bulunuyorlardı.

Kongre, Jön Türklerin ikiye bölünmesiyle sonuçlanıyordu. Bu bölünmenin görünür nedenlerine paralel olarak bir de görünmeyen nedenleri vardı.

Görünürdeki nedenlerinin başında dış müdahale konusu geliyordu. Prens Sabahattin ve yakın arkadaşları Meşruti Monarşinin sağlanabilmesi için bir askeri darbenin başlamasını, bu darbenin başarıya ulaşmaması halinde ise -İngiltere, Fransa vs. gibi- dış ülkelerin Os-

manlı Devletine müdahale etmelerinin sağlanmasını istiyorlardı. Buna karşılık Ahmet Rıza Bey Askeri darbe ve dış müdahale fikrine karşı çıkıyordu.

Görünürdeki diğer bir neden de Prens Sabahattin ve arkadaşlarının Osmanlı egemenliği altındaki gaynmüslim kavimlerin bazı taleplerini toptan reddetmek yerine dikkate alınmasını istemeleriydi. Daha açıkçası ise Ermeni, Rum ve hatta Kürt ayrılıkçılarının bu taleplerinin gözönünde bulundurulmasını istemeleriydi. Prens Sabahattin bu konuda bir çeşit Ademi Merkeziyet, daha doğrusu İngiltere'nin planları doğrultusunda "Osmanlı Konfederasyonu"na gidecek bazı adımların atılması eğilimini taşıyordu. Buna karşılık Ahmet Rıza Bey bu konuda tutucu davranıyor, meseleye vatanperver bir yaklaşımla bakıyor, Merkeziyetçi tavrından kesinlikle ödün vermiyordu.

Birinci Jön Türk Kongresi aslında, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemi ve Cumhuriyet Devri bakımından çok önemli fikirlere, tartışmalara ve ayrılıklara sahne oluyordu.

Her şeyden önce Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza Bey arasındaki çatışma -ki bu çatışmaya sen-ben kavgası gözüyle bakılıyordu- Prens Sabahattin'in (aşırı derecede) İngiltere'nin görüşlerini benimsemiş olmasından kaynaklanıyordu. Prens Sabahattin'in yaşamında Bağdat Demiryolu ayrıcalığının İngiltere'ye verilmesi talebiyle başlayan -ki bu iş için önemli bir rüşvetin döndüğü iddiası da vardı- Anglosakson Liberal tavır, "Adem-i Merkeziyet, Teşebbüs-i Şahsi" öğretisiyle sosyolojik bir tabana oturacaktı. Böylece Prens Sabahattin İngiliz Liberalizminin üzerinde bir "Osmanlı Konfederasyonu" arayışına girmiş bulunuyordu. Bu açıdan bakıldığında Gülhane Hattı Hümayununu okuyarak Tanzimat Devrini başlatan Mustafa Reşit Paşa'nın gerçek mirasçısı olarak Prens Sabahattin ortaya çıkıyordu.

Ahmet Rıza Bey ise Meşrutiyetçiydi ama o sadece pozitivistti. Ekonomik bakımdan tercihlerini tam olarak ortaya koymuyordu. Ahmet Rıza Bey, Birinci Jön Türk Kongresinde karşı grubun lideri konumuna gelince, örgütün adını, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adına çeviriyordu. Bu örgüt gelecekte, Selanikte kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki örgütüyle bütünleşecekti.

İhtilal Üssü: Selanik

Prens Sabahattin uzun süre Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi ilkelerini egemen kılacak bir Meşruti Monarşi tesis etmek amacıyla darbe yapacak askeri bir örgüt tesis etmeye çalışacak, fakat bir türlü başarılı olamayacaktı. Buna karşın Ahmet Rıza Bey'in örgütüyle bütünleşen Selanik İttihat ve Terakki -gizli- örgütü bir başka ilke -kollektivist- yönünde bunu gerçekleştirecek, bünyesine kattığı ordu mensuplarının fedakarca gayretleriyle Abdülhamit'e Meşruti Monarşiyi ilan ettirecekti. Örgüt, bununla da yetinmeyecek, Mutlakiyetçi padişahı tahttan indirip yerine adeta kukla bir padişah oturtacak, böylece Meşruti Monarşi görünümünde kendi tek parti iktidarını tesis edecekti.

İttihat ve Terakki'nin Selanik oluşumu, tüm ayrıntılarıyla ele alındığında Jön Avrupa örgüt modeli için ideal bir yapılanma yansıtıyordu. Bu yapılanmanın temelinde İbrahim Temo'nun İtalya'da inceleyerek Osmanlıya yansıttığı Mason / Carbonari oluşumuna bir de asker ögesinin eklenmesi yatıyordu. Böylece özgürlükçü gizli örgüt şiddeti siyasal bir araç olarak çekinmeden kullanacak ve İstanbul'daki "Merkezi Otorite"ye alternatif olarak Selanik'i de bir "güç ve otorite merkezi" haline getirecekti. Bu başarısında ise Selanik, dolayısıyla Makedonya bölgesinin kendine özgü sosyal, etnik, siyasi ve ekonomik zeminin rolü oluyordu. Selanik'in etnik, ekonomik ve siyasi yapısı birbiriyle son derece ilintili ve uyumluydu.

Selanik çok eski devirlerden itibaren önemli bir ticaret limanı nite-liği taşıyordu. Bu nedenle de başta Fenike ve Kartaca olmak üzere tüccar Sami kavimlerin önemli bir üssü durumunda bulunuyordu. Bunun sonucu olarak Selanik güçlü bir "tüccar kolonisi" tarafından kontrol ediliyordu.

Selanik'in ticari önemi özellikle 2'nci Bayezit döneminde, İspanya'dan gelen Musevilerin buraya yerleşmesiyle artıyordu. Anadolu'daki Tüccarlar Oligarşisinin rehberliği ve telkinleri sonucu İzmir ve Selanik Musevi Cemaatlerinin (bu göçler sonucu) kalabalıklaşarak güçlenmesi Selanik'in ticari gücüne yeni olanaklar sunuyordu. Nitekim, Ortodoks Balkanların tamamıyla Osmanlı denetiminde bulunması, Orta ve Kuzey Avrupa'ya uzanan yeni "Kara Ticaret güzergahının"

açılmasıyla sonuçlanıyordu. Bu güzergah Selanik'ten başlıyor, Viyana ve Hamburg üzerinden Londra'ya kadar ulaşıyordu. Viyana'dan ayrılan diğer bir kol ise Dansig Limanını besliyordu. İş bununla da bitmiyordu. Selanik - Viyana güzergahının ticari yoğunluğu, güçlü bir çekim alanı oluşturuyor, bunun sonucu olarak Tuna Nehri bir "Ticaret Nehri" konumuna geliyordu. Böylece Rusçuk Limanı da önemli bir ticaret kolonisi meydana getiriyordu. Bütün bu ticari hareketler Selanik'te odaklaşıyor, Selanik tam bir "Ticaret Metropol'ü" haline geliyordu. Tüm bu gelişmelerde kuşkusuz Selanik'in Musevi halkının büyük rolü oluyordu.

Selanik, etnik bakımdan kozmopolit bir kentti. Daha doğrusu Os-manlı kozmopolit halk yapısı ve kültürü Selanik'te daha bir belirginlik kazanıyordu. Halkın büyük çoğunluğu Müslümandı. Ancak ırksal bakımdan Museviler, Rumlar, Türkler, Pomaklar, Arnavutlar, Slavlar, Makedonlar, hatta Tatarlar Selanik'in etnik tablosu içinde dikkati çekiyordu. Bunun dışında tabloda, bir de "Dönmeler" yer alıyordu. Musevilikten Müslümanlığa geçen ve aslen Yahudi olan Dönmeler diğer ce-matlarla da karışmış bulunuyordu. Ancak örf, adet, inanç bakımından "içine kapalı" bir cemaat oluşturunuyordu.

Rum, Musevi ve Dönmelerde yüksek bir ticari yetenek bulunuyor ve Selanik bu yetenek sayesinde Osmanlı toprakları üzerinde hem Avrupa ve hem de Osmanlı İmparatorluğu bakımından tarihsel bir rol oynuyordu. Selanik Orta ve Kuzey Avrupa güzergahında tam ortada yer alıyordu. Deniz yoluyla İzmir, Lazkiye, Kudüs ve Şam'a bağlıydı. Selanik sadece Osmanlı, Arap, Hint mallarını Avrupa'ya nakletmekle kalmıyor, Avrupa ülkelerinden gelen çeşitli mamul ürünleri de Asya'ya naklediyordu. Bu nedenle ticari hareketlerin yanı sıra finansal hareketlere de sahne oluyordu. Bir bakıma İstanbul, İzmir ve Şam gibi, Osmanlı ekonomik yapısını uluslararası spekülâtif para sistemine entegre ediyordu. Uluslararası spekülâtif ekonomik münasebetler, Selanik halkının fikirsel bakımdan diğer bölgelere göre daha Liberal bir yapıya sahip olmasına yol açıyordu. Bir yandan Avrupa diğer yandan Asya ticaret kolonileri ile iş yapan Selanik'in kozmopolit halkı, Avrupa'ya daha yakın bulunması nedeniyle batı'dan gelen fikirsel akımlardan daha fazla etkileniyordu. Kaldı ki Selanik ve Viyana arasında sıkı organik bağlar da bulunuyordu. Henüz yüzyıl öncesi Selanikli bazı Musevi tacirler Viyana'ya giderek yerleşmişler, iki kentteki cemaatler arasında adeta akrabalık tesis etmişlerdi. Nitekim Theodor Herzl Vi-

yana'yı üs ediniyor, Rotschildlerin de yardımıyla, Selanik Musevi Cemaa-tini siyasal bakımdan etkiliyerek yönlendirebiliyordu. 19'uncu yüzyılın sonunda Viyana Musevi Cemaatinde İsrail'e dönüş konusunda şiddetli "Siyonizm" rüzgarlar esiyor, Selanik Musevileri de rüzgarın şiddetine kendisini kaptırıyordu.

Bu ticari ve fikirsel etkileşime paralel olarak, Selanik'in de yer aldığı Makedonya bölgesinin farklı bir siyasal durumu bulunuyordu. 1877 - 78 Rus Harbinden sonra toplanan Berlin Konferansı sırasında İngiltere'nin talebi üzerine bu bölgede bir müfettişlik kurulmuş bulunuyordu. Bu mü-fettişlik, Batı ülkeleri adına bölgede gözlem ve denetlemeler yapıyordu. Gerçi müfettişlik bunu yöredeki gayrimüslimlerin hak ve hukuklarını ko-rumak için yapıyordu. Ama müfettişliğin varlığı, İstanbul karşısında Sela-nik'e daha rahat hareket etmek olanağı sağlıyordu. Kaldı ki buradaki Ma-son Locaları da müfettişlik sayesinde faaliyetlerini sürdürebiliyor, fikir çalışmaları yapabiliyordu. Burası da muhakkaktı ki Selanik'teki (geniş anlamda Rumelideki) Mason Locaları da, Roma, Viyana, Londra, Paris gibi önemli kentlerdeki Mason Localarıyla organik bağ ve temas halinde bulunuyordu. Nitekim bu temaslar sayesinde Sultan Abdülhamit'in mutlak istibdatı altında uygulanan sansür Selanik'te pek iyi işlemiyor, kitap, gazete ve dergiler gizli de olsa elden ele dolaşıyordu.

Selanik'teki güçlü tüccar kolonisinin yanı sıra bir de oluşma evresini yaşayan sanayi vardı. Bu sanayi kuruluşlarının başında ise ipek, dokuma, sabun fabrikaları geliyordu. Nitekim, bu dönemde Avrupa'dan esen "sos-yalizm" rüzgarları da, bu "emekçi" tabanda ve bazı dönme ailelerinde etkili olacaktı. Ancak Selanik'in fikirsel zemininde egemen olan eğilim, Liberalizmdi. Ticaret kolonilerinin siyasal tercihi olan Liberalizm, Selanik Tüccarlar Oligarşisi tarafından da benimseniyor ve ateşli bir biçimde sa-vunuluyordu. Ne ki bu eğilim Müslüman tabana bilinçli bir Liberal tercih olarak değil, mutlak iradesini müstebitçe uygulayan Padişaha karşı özgür-lükçü bir tepki olarak yansıyor. Gerek Tüccarlar Oligarşisinin Liberal eğilimi, gerekse Müslümanların özgürlükçü tepkisi Meşrutî Monarşi tale-binde odaklaşıyor, Abdülhamit'in (şimdilik) anayasayı yürürlüğe koyması ve Meclisi Mebusanı açması yeterli bulunuyordu.

Gerçi muhalefetin örgütlenmesi yönünde gerekeni Tüccarlar Oligarşisi yapıyor, zemini hazırlıyordu ama (umulmadık bir sürprizle) karan, Os-manlı subayları verecekti.

Fransız İhtilalinden itibaren başgösteren milliyetçilik akımlarına paralel olarak Balkan bölgesinde başlayan merkezi otoriteye karşı başkaldırı hareketleri, kaçınılmaz olarak bu bölgede Osmanlı kolluk güçlerini de harekete geçiriyordu. Buna bağlı olarak bölgedeki asker ve dolayısıyla subay sayısı giderek yoğunlaşıyordu. Bunun sonucu olarak önemli Balkan kentlerinde kurulan ordu merkezlerine paralel olarak subaylara da kent sosyal yaşamında daha fazla rastlanıyordu.

Ekonomik bakımdan güçlü bir merkez olan Selanik de bu kentler arasında yerahyordu. Kaldı ki Selanik, ticari yoğunluk nedeniyle önemli finans kaynaklarına da sahip bulunduğu için, eşkiya, asi ve komitacı takibi için ayrılan kuvvetlerin iâşesi bakımından önemli bir konumda bulunuyordu. Bu konumu nedeniyle Selanik, bir askeri merkez durumuna da gelmiş bulunuyordu.

Çoğunluğu genç ve okuldan henüz mezun olan bu subaylar, Abdülhamit'in siyasetini daha çok askeri bakımdan eleştiriyorlardı. Subaylar arasında ayırım yapılması, tayinlerin bekletilmesi, maaşların zamanında ödenmemesi, subayların son derece yoksul ve mağdur durumda bulunması, eşkiya takibinde başarısız kalınması, teknik yetersizlik, silah ve cephan bakımından da yetersiz kalınması bu genç subayları padişaha karşı güvensizliğe, bunun sonucunda da başkaldırıya sevk ediyordu.

Selanikin metropol konumunda bulunması ketteki gelişmelerden bölgedeki kentlerinde de hemen etkilenmesine yol açıyordu. Bu kentlerin başında da Manastır, Ohri, Yanya, İşkodra geliyordu. Nitekim, Selanik'teki genç subaylar gibi bu kentlerdeki subaylar da Abdülhamit'in yönetim ve siyasetlerinden rahatsızlık duyuyorlardı.

Koşullar yeterince olgunlaşıp. Selanik'teki muhalefet elle tutulacak hale gelince, öncülüğünü Talat Bey'in yaptığı bir grup örgütlenme yolunda ilk adımı atıyordu. Aslında bir Posta Memuru olan ve fakat Alliance İsrailite tarafından da desteklenen -ki kendisi hem Mason, hem de Bektaşiydi- Talat Bey -daha sonra 33'üncü dereceye yükseltilerek Süprem Konseyin kurulmasına da önayak olacaktı- ticaret kolonisinin önde gelenleri, askerler, aydınlar ve Masonlar arasında odak durumunda bulunuyordu. Muhalefeti örgütlemek yönünde ilk adımı atan Talat Bey, Selanik'teki Beş Çınar Bahçesine topladığı Askeri Rüştîye Müdürü Bursalı Tahir Bey, aynı Rüştîyenin Fransızca hocası Naki Bey, eski İzmir Valisi Rahmi Bey (Celal Bayar'ın siyasi hamisi, Nejat Eczacıbaşı'nın büyük kayınpederi), Üçüncü Ordu Müşirlik Ya-

veri Yüzbaşı Kazım Nami (Duru) Bey, İ. Hakkı Baha Bey, Yüzbaşı Edip Servet Bey, İsmail Canbolat bey, Ömer Naci Bey, Mithat Şükrü (Bleda) Bey ile "Osmanlı Hürriyet Cemiyetini" kuruyordu. Bu örgüt daha sonra adını değiştirerek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olacak ve Paris'teki Ahmet Rıza'nın başını çektiği örgütle birleşecekti. Bu örgütte Emmanuel Karasso, Dr. Nazım, Cavit Bey gibi isimler de yer alacaktı.

Selanik'te kurulan İttihat ve Terakki gizli örgütünün en önemli özelliği bir Mason / Carbonari örgütlenme biçimini yansıtmasıydı. Talat Bey'in aynı zamanda Mason olması ve onu Mason yapan Emmanuel Karasso'nun örgütün tüm desteğini Talat Bey'in arkasına vermesi, bu örgütte üye bulunan önde gelen Selanikli tüccar, iş adamı, aydın ve sermaye sahiplerinin desteğini de vermesi anlamına geliyordu. Selanik'te kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki örgütünün diğer muhalif örgütlerden farkı, aynı zamanda emrinde kıta bulunduran subayların da İttihat ve Terakkiye "ihtilal yapmak amacıyla" girebilmesiydi. Nitekim, bu durum bir süre sonra örgütün siyasal yapısına ve hedeflerine de yansıtılacaktı.

İttihat ve Terakkinin sivil tabanı ve destekçileri (serbest meslek sahibi olmaları nedeniyle) genellikle Liberal fikirli aydınlardı. Kaldı ki İttihat ve Terakkinin Masonik bir örgütlenme içinde bulunması, Liberal Mason düşüncesinin de örgüte yansımaya neden oluyordu. Bu kanat özde Meşrutî Monarşinin tesis edilmesini, anayasal düzenin sağlanmasını ve Meclisi Mebusanın açılmasını yeterli buluyordu. Sosyal düşüncelerini açıkça ortaya koymuyor, sonradan Cavit Bey tarafından ateşli bir biçimde açıklanacak olan Liberal ekonomik görüşlerini şimdilik gözden ırak tutmayı başarıyorlardı. Talat Bey de bu grupta yer almasına karşın ortada görünmüyor, gruplarüstü bir siyaset güder gibi görünüyordu.

İttihat ve Terakki kuşkusuz bir "ihtilal örgütü"ydü. Bu nedenle ihtilali gerçekleştirecek "silahlı güçlere" gereksinimi vardı. İşte bu gereksinim nedeniyle kapılarını askerlere (subaylara) açmak zorunda kalıyordu. Ne ki örgüte giren askerlerin dünya görüşü de son derece farklıydı. Bu subaylar herşeyden önce, ayrılıkçı çeteler, komitacılar ve eşkiyalarla silahlı çatışmaya girip çıkan insanlardı. Dolayısıyla onların gözünde vatan, millet, bayrak, şan, şeref, namus gibi Liberalizmin o denli önem vermediği kavramlar son derece kutsaldı. Diğer taraftan bu genç subaylar daha yakın bir geçmişte Osmanlı Ordusu'nu modernize

etmek amacıyla Almanya'dan getirilen Prusya askeri disiplininin temsilcisi olan general ve subayların öğrencileri tarafından yetiştiriliyorlardı. Prusya Ordusu ise Alman kollektivizminin ve idealizminin üniformalı ifadesinden başka bir şey değildi. Keza Prusya Ordusu Alman Milliyetçiliğinin de ifadesini bulduğu önemli bir kurum niteliği taşıyordu. Bu general ve subayların yetiştirdiği Türk subaylarının Prusya kökenli düşünce ve tercihlerden etkilenmemesi mümkün değildi.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin en önemli özelliği, gizli bir örgüt olmasıydı. Nitekim bu özelliğini her zaman muhafaza edecek, İttihat ve Terakki Fırkası adıyla partileştiği dönemde bile gizli örgüt niteliğini yitirmeyecekti.

İttihat ve Terakkinin örgütsel yaşamı dört dönemden oluşuyordu.

- Birini dönem; kuruluşundan Mahmut Şevket Paşa suikastına kadarki süreci kapsıyordu. Bu süreç içinde de üç önemli aşama bulunuyordu. Kuruluşla başlayıp Meşrutiyetin ilanı ile varılan aşama, Meclisi Mebusanın açılışıyla başlayıp seçim ve partileşme olaylarıyla varılan 31 Mart aşaması. Hareket Ordusunun İstanbul'a gelerek Abdülhamit'i hal etmesiyle başlayıp Babıali baskınından sonra varılan Sadrazam Mahmut Şevket Paşa Suikastı aşaması.

- İkinci Dönem; Mahmut Şevket Paşa suikastıyla başlayıp Birinci Dünya Savaşıyla sona eren dönem oluşturunuyordu. Bu dönemin en önemli özelliği tek parti dönemi olmasıydı.

- Üçüncü dönem; Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle başlayıp Hilafetin kaldırılmasıyla noktalanmış süreçti.

- Dördüncü Dönem; Hilafetin kaldırılmasıyla başlayıp, devam eden süreçti...

İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN DÖNEMLERİ...

Birinci Dönem:

1895 yılında Selanik'te kurulan İttihat ve Terakki, Ahmet Rıza Bey'in Paris'te kurduğu Terakki ve İttihat Cemiyetiyle birleşirken, Ahmet Rıza Bey'in ortaya koyduğu en temel koşul pozitivist görüşlerinin benimsenmesi ve ülke birliğinin korunmasıydı. Selanik Grubunun siyasal ilkeleri ağır basıyor, ekonomik ilkeler o denli belirginlik arzetmiyordu. Siyasal ilkelere başında ise Meşrutiyetin ilanı, yani anayasanın yürürlüğe konulması ve Meclisi Mebusanın açılması geliyordu. Buna paralel olarak ifadesini Namık Kemal ve Ziya Gökalp çizgisinde bulan "vatan ve millet" kavramlarında belirginleşen bir "milliyetçiliğin" izlerine de rastlanıyordu. İttihat ve Terakkinin birinci döneminde Alman idealizmiyle pekişmiş sosyal devlet veya kollektivist fikirlerin tezahürlerine ise o denli belirgin biçimde rastlanmıyordu.

İttihat ve Terakkinin bu dönemde en karakteristik yönünü sivil / asker örgüt dokusu içinde bulunması oluşturuyordu. Gizli örgütün "Fedai Teşkilatı" -ki bu teşkilat benzerlerine Batı ülkelerinde sık rastlanan ve şiddet eylemlerinde bulunan terörist teşkilatları anımsatıyordu- özellikle askerlerden oluşuyordu. Nitekim örgütün merkezi otorite karşısında alternatif bir yerel otorite teşkil etmesi, bu fedailerin gerçekleştirdiği terör eylemleri sayesinde mümkün oluyordu. Bunun sonucu olarak asker üyelerin örgüt içinde sivillere oranla daha saygın bir

konumu bulunuyordu. Bu konum ilerde örgütün beynini teşkil eden "Merkezi Umumiye", dolayısıyla sosyoekonomik ve siyasal programına da yansıtacaktı.

Bu bakımdan İttihat ve Terakki Birinci Dönemde, eylemci bir karakter de yansıtıyordu. Bu eylemci tavır ise giderek örgüt içindeki silahlı güçlere ağırlık ve söz hakkı kazandırıyor.

Birinci Dönemde İttihat ve Terakki içinde sivil kanadı teşkil edenler ile Prens Sabahattin ve grubu arasında o denli belirgin bir ayrılık gözleniyordu. Bu ayrılık daha çok Prens Sabahattin ile Ahmet Rıza Bey arasında "kişisel rekabet" şeklinde değerlendiriliyordu.

Bir başka dikkat çekici husus ise İttihat ve Terakki'nin bu dönemde hızla örgütlenmesi meselesiydi. Nitekim Selanik'ten başlayan bu örgütlenme hemen Manastır'a sığıyor, Erzurum ve Diyarbakır gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki merkezlerde ortaya çıkıyor, oradan Basra'ya kadar uzanıyordu. Böylece Balkanlardan Basra Körfezine kadar uzanan bir örgüt ağı kuruluyordu. Bundan sonraki örgütlenme bu ağın üzerine oturacaktı. Aynı şekilde Birinci Dönemdeki yaygın örgütlenme Selanik'te olduğu gibi diğer merkezlerde de esnaf - tüccar - asker - aydın bazında gerçekleşiyordu.

İttihat ve Terakkinin bu dönemde elde ettiği en önemli başarı olan Meşrutiyetin ilanı, Enver ve Niyazi Beylerin dağa çıkmaları ve askerlerin rol oynadığı Firzovik Olayı, silahlı güçler tarafından gerçekleştiriliyordu.

Askerlerin bir karar eylemine kalkışmasının nedeni ise Rus Çarı ile İngiltere Kralının Reval'de bir araya gelip Osmanlı Devleti'nin kaderi üzerinde görüşerek, paylaşılması konusunda mutabakata varmalarına dayanıyordu. Aslında İngiliz - Rus işbirliği, bu iki ülkenin geleneksel beraberliğinden başka bir şey ifade etmiyordu. Ne ki Reval mutabakatı, İttihat ve Terakkiyi nihai sonucu almak üzere harekete geçirirken, örgütün yöneticilerini de Almanya'ya daha sıcak bakmaya sev-kediyordu. 1877-78 Osmanlı - Rus Harbinin hemen ardından, Bismarck'ın aracılığıyla Osmanlı Devleti'nin Alman desteğini yanında hissetmesi, kaçınılmaz olarak Reval görüşmelerine karşı da Osmanlıda Almanya'ya sempati duyulmasına yol açıyordu. Buna bir de Alman askeri danışmanlarının Osmanlı genç subaylarıyla yakın mesleki ilişki içinde bulunması eklenince bu durum taraflar arasındaki yakınlaşmaya ayrı bir anlam kazandırıyor.

Helmuth von Moltke ve Colmar von der Goltz gibi ünlü Alman

generallerinin İstanbul'a gelerek askeri danışman olarak görev yapmaları Osmanlı subayları arasındaki Prusya cereyanını pekiştiriyordu. Kaldı ki, Colmar von der Goltz gibi askerler aynı zamanda ünlü Alman silah firmalarının temsilciliğini de yapıyorlardı. Böylece ilişkiler askeri konularla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda ticari bir nitelik de alıyordu.

Nihayet Prusya eğitiminden geçen ve Alman kollektivist fikirleri-nin etkisi altında kalan genç "pozitivist" subaylar İttihat ve Terakki içinde güçlendikçe, fikirleri de giderek örgütün düşünsel zemininde etkinlik kazanıyordu.

Meşrutiyetin ilanı aşamasında İttihat ve Terakki Cemiyeti yine de Mustafa Reşit Paşa'nın Liberal dünya görüşlerinden o denli uzaklaşmış sayılmazdı. Nitekim Abdülhamit'in anayasayı yeniden yürürlüğe koymasıyla birlikte çok geniş bir yelpazede siyasal örgütlenme faaliyetleri yoğunlaşıyordu. Ancak bu siyasal faaliyetler İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin -belli oranda- denetimi altında cereyan ediyordu. Kaldı ki, özgürlük ortamının sağlanmış olmasına karşın yine de "Cemiyet-i Hafîye" (gizli örgüt) vasfını koruyor, ilk ağızda hemen partileşmekten kaçınıyordu. Ancak İttihat ve Terakkinin bu siyasetinin doğruluğu kısa zamanda ortaya çıkıyordu. Anglosakson güdümlü Liberal grup sayıca az ve yetersiz olduğu için bir süre sonra İslam siyaseti yapan dinsel / siyasal grup ile temas kuruyordu. Nitekim bu grubun lideri konumunda bulunan ve Kıbrıstayken İngilizlerle de organik bağ içine girmiş olan Derviş Vahdeti, İttihat ve Terakkinin siyasal örgütlenme modelini kullanarak İttihad-ı Muhammedi örgütünü kuruyordu. Üstelik Prens Sabahattin ve yandaşları da bu örgüte sempati ile bakıyorlardı. Zira oluşması planlanan Osmanlı Konfederasyonu (veya Balkan, Önasya, Kafkasya, Ortadoğu Konfederasyonu) İslamiyet zeminine oturacağından böyle bir örgüte gereksinim duyuluyordu. Kaldı ki Prens Sabahattin İttihad-ı Muhammedi Cemiyetini, Liberal ilkelerini egemen kılabilmek için bir "ihtilal örgütü" olarak kullanmayı da planlıyordu. Prens Sabahattin, iktidarı ele geçirebilmek amacıyla daha önce askeri darbe planları yapmış, hatta işi uygulama alanına bile dökmüştü. Ancak bazı aksaklıklar olunca askerleri kullanmaktan vazgeçmişti. Hele bir de askerler İttihat ve Terakki ile bütünleşince Prens Sabahattin bu kez köktendinci örgütü, bir öncü ihtilal örgütü olarak kullanmak yönüne gitmişti. Bu nedenle de İttihadı Muhammedi Cemiyeti ve Cemiyetin lideri Derviş Vahdeti -ki kendisi İngilizler tarafından düzenlenen bazı ba-

lolarla katılacak kadar Londra'ya yakındı- Prens Sabahattin'e sempati ile bakıyorlardı.

Prens Sabahattin siyasal ve ekonomik Liberalizmini geniş kitlelere dayandırabilmek amacıyla oluşturduğu Adem-i Merkeziyet politikası çerçevesinde Ermeni, Rum, Kürt vs. halklara ayrı yönetimlerini oluşturmak vaatlerinde bulunuyordu. Bir yandan köktendincilere, diğer yandan Osmanlı Devleti bünyesindeki milliyetçi akımlara göz kırptıyordu. Yani, Prens Sabahattin ile Derviş Vahdeti arasındaki iletişim, kökenleri ve güçlü nedenleri bulunan bir siyasetten kaynaklanıyordu.

Nitekim Liberal ve köktendincilerin ortak faaliyetleri "pozitivist" İttihat ve Terakki üyeleriye sempatzanlarını kısa zamanda "dinsiz bir kitle" durumuna düşürüyor, kışkırtma ve tahrikler ordu içinde bazı "aşırı dindar" odakları sokağa döküyordu. "31 Mart Olayı" diye adlandırılan hareketi organize edenler, yine askerleri kullanarak İttihat ve Terakki ağırlıklı Meclis-i Mebusanı basıp, İttihadı Muhamedî güdümlü bir Meclise dönüştürmeyi amaçlıyorlardı. Ancak bu aşamada, İttihat ve Terakkinin gerçek vurucu gücünü oluşturan askeri kanat harekete geçiyordu. Nitekim, ayaklanmayı bastırmak üzere oluşan ve İstanbul üzerine yürüyen (toplama) bir orduya "Hareket Ordusu" adı veriliyordu.

Hareket Ordusunun hazırlanması ve İstanbul'a gönderilmesi aşamalarında en önemli rolü Kerkük asıllı, ana tarafı Türk, lakabı ise "Arap" olan Mahmut Şevket Paşa oynuyordu.

Bu olay sırasında Kosova Valisi bulunan Mahmut Şevket Paşa -kimi zaman hışmına uğramış olsa bile- hem Abdülhamit'in hem de ünlü Alman generali Colmar von der Goltz'un son derece makbul bir adamıydı.

19'uncu yüzyılın ortasında doğan, 500 bin Mavzer silahının alımı sırasında Almanya'ya giden ve 10 yıl Orta Avrupa'da yaşayan Paşa, tam bir Prusya eğitimi almış bulunuyordu. Nitekim henüz 1871 Komününün güçlü rüzgarlarının estiği, Bismarck'ın sosyal devlet öğretisinin heyecanla karşılandığı ve Rosa Luxemburg'ların en ateşli mücadelelerini sürdürdüğü bir dönemde bu ülkede bulunan Mahmut Şevket Paşa'nın, bu akımların etkisi altında kalmaması düşünülemezdi. Üstelik Prusya disiplini görmüş ve bu askeri eğitimi almış bir subaydı. Dolayısıyla, kollektivist eğilimi bir kez daha pekişmiş, askerliğin gerektirdiği hamaset duygularıyla da coşmuştu.

Onun bu eğilimi, Abdülhamit'in İngiltere ve Almanya arasında

gidip gelen ve daha çok da Alman kollektivizmini yeğleyen oportünist siyasetleriyle de çelişmiyordu. Zira Abdülhamit İngiltere ile olumlu ilişkilerini Kamil ve Sait Paşa gibi Liberal eğilimli devlet adamları vesilesiyle sürdürürken, Almanya ile olumlu ilişkileri de Mahmut Şevket ve Mahmut Muhtar Paşalar gibi kollektivist eğilimli devlet adamlarının üzerinden tesis ediyordu.

Mahmut Şevket Paşa bununla birlikte, Sultan / Halife Abdülhamit'in uluslararası siyasetini çok iyi sindirmiş bulunuyordu. Abdülhamit'in iç siyasetindeki yanlışlarını görüyor, fakat hiç bir zaman açıktan muhalefet etmiyordu. Ne ki Kosova Valisi bulunduğu sırada Makedonya'da yoğunlaşan İttihat ve Terakki örgütünün faaliyetlerini dikkatle izliyordu. Ancak bu faaliyetlere, görev ve yetkilerini aşacak herhangi bir müdahalede bulunmuyor, doğal görevlerinin ötesinde, tarafsız bir gözlemci gibi davranıyordu. Bununla birlikte İttihat ve Terakkiye üye de olmuyordu.

Mahmut Şevket Paşa, İttihat ve Terakkinin iktidara yürüyüşünü herkesten iyi ve herkesten önce görüyordu. Hatta, kendi Yaverinin bile İttihat ve Terakki üyesi olduğunu biliyor, göz yumuyordu. Kısacası Mahmut Şevket Paşa ruhen Sultan'a, mantıken ise çağdaş batı düşüncesine bağlı idi.

Mahmut Şevket Paşa, Meşrutiyetin ilanına neden olan önemli eylemlerden birini teşkil eden Firzovik Olayında, dolaylı olarak etki yapmıştı. Arnavutların toplandığı Firzovik'e İttihatçı olduğunu bildiği Yarbey Galip Bey'i göndermiş, o da Arnavutların Abdülhamit'e bir telgraf çekerek gözdağı vermelerini söylemişti. Mahmut Şevket Paşa, Hareket Ordusunun İstanbul'a gönderilmesinden sonra Yıldız Sarayının güvenliğinin sağlanmasına yine bu İttihatçı subayı, Galip Bey'i tayin edecekti. Galip Bey Abdülhamit'in hal'i sırasında odada bulunan sayılı kişilerden biri olacaktı.

Kısacası Mahmut Şevket Paşa İttihatçı olmamasına karşın İttihatçılarla işbirliği yapmaktan kaçınmıyor, bunun yanısıra Padişaha olan saygı ve bağlılığını da muhafaza ediyordu.

Paşa, Meşrutiyetin ilanını ve daha sonra gelişen olayları büyük bir sükunetle izliyordu. Bununla birlikte 31 Mart Olayı patlak verince derhal harekete geçmekten çekinmiyordu. İddiaya göre Hareket Ordusunu oluşturabilmek için eşinin mahdut servetini kullanmaktan kaçınmıyordu. Bu iddianın abartılı olduğu düşünülse bile, Mahmut Şevket Paşa'nın orduyu hazırlamak için Makedonya'daki ticaret kolonisinden

yardım talep etmesi ve alması daha gerçekçi bulunuyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın önderliğinde hazırlanan Hareket Ordusu Yeşilköy'e vardığında, ordu komutanlığını yüklenmiş bulunan Hüseyin Hüsnü Paşa ile Kurmay Başkanı Mustafa Kemal Bey ayaklananlara ve Padişaha karşı son derece bilenmiş durumdaydılar. Mustafa Kemal Bey Hüseyin Hüsnü Paşayı da etkiliyordu. Hareket Ordusunun İstanbul'a girişiyle birlikte bir askeri darbeyi başlatmak istiyordu. Ayaklanma kan dökülerek bastırılacak, elebaşları ve tertipçiler derhal idam edilecekti. Hatta iş, Abdülhamit'in tahttan indirilmesine ve belki de saltanatın lağvedilmesine kadar varacaktı. Zaten Hareket Ordusunun kente girdikten sonra aşırı şiddet kullanması, kaçınılmaz olarak karşı şiddeti getirecek, böylece bir anlamda iç savaş başlayacaktı. İç savaşta padişahın Hareket ordusundan yana olması veya en azından tarafsız kalması düşünülemezdi. Kaldı ki Abdülhamit'in Meşrutiyeti rafa kaldırmak amacıyla ve Kabasakal Mehmet Paşa, Nadir Efendi ve-sair gibi yakın adamları vasıtasıyla böyle bir karışıklığın meydana gelmesi için sarfettiği çaba, onu bu kritik anda taraf yapmış bulunuyordu. Bu nedenle genç ve "İnkılapçı" kumandanların yönetimindeki Hareket Ordusu İstanbul'a girdiği takdirde iş, iç savaştan da öte olumsuz aşamalara ulaşacak ve belki de içinden çıkılmaz bir durum alacaktı. İhtimaller arasında genç subayların Yıldız'ı basması, Abdülhamit'i alaşağı etmesi, hatta hanedanın saltanatına son vermesi bile yer alıyordu.

Herşeye karşın "Abdülhamit'in generallerinden" biri olan Mahmut Şevket Paşa bu varsayımların kokusunu Üsküp'teyken hissediyor, bir emirle Hareket Ordusunu Yeşilköy'de durduruyor, Mustafa Kemal Kurmay Başkanlığından uzaklaştırılıyordu. Bu arada Sadrazam Sait Paşa -ki Abdülhamit'e de yakın Liberal bir devlet adamıydı- Yeşil-köy'e gelerek Mahmut Şevket Paşa ile görüşüyor ondan Abdülhamit'in hal edilmeyeceği garantisini alıyordu. Abdülhamit bu garantiye güvenerek, kendisine bağlı kuvvetleri harekete geçirmiyor, böylece muhtemel bir iç savaş önleniyordu. Bununla birlikte, ayaklanan birliklerin kaldıkları kışlalarda ve Fatih gibi dinsel / siyasi semtlerde Hareket Ordusuna karşı mevzi direnişler oluyor, fakat bu direnişler de çabuk kınılıyordu. Gerçi Mahmut Şevket Paşa Sultan Abdülhamit'e "hal edilmeyeceğini" bildiriyordu ama, Meclis-i Mebusanda kesin ağırlığı bulunan İttihat ve Terakki Grubu derhal "hal" kararı alınması için kolları sıvıyor, Şeyhülislam da bu kararı onaylıyordu.

Bunun sonucu olarak Yıldız Sarayı'na gönderilen ve dört kişiden

oluşan hal heyeti içinde, Selanik Tüccarlar Oligarşisinin ve Mason çevrelerinin en makbul adamı Emmanuel Karasso da bulunuyordu.

31 Mart Olayı'nın sonuçları arasında en önemlisi parti yönetiminde askerlerin daha bir ağırlık kazanmasıydı. Askerler henüz İttihat ve Terakki'nin yönetiminde kesin egemen değillerdi. Ama bu durum 31 Mart Olayı'ndan itibaren değişmeye başlayacak ve sonunda örgüt içinde tek söz sahibi askerler olacaktı.

31 Mart Ayaklanmasının bastırılmasından sonra askerlerin giderek ağırlık kazanmaya başlaması, İttihat ve Terakki içinde ilginç ve önemli bir tablo çıkarıyordu. Bu tablo içinde hem individualistler hem de kolektivistler birlikte rol alıyorlardı. Örgüt Selanik tüccar kolonisine ve bu koloninin hinterland'ı olan Makedonya ve Rumeli Oligarşisine dayanıyordu.

2'nci Bayezit zamanında İspanya'dan kaçarak buraya yerleşen Musevilerin Orta ve Kuzey Avrupaya yeni bir ticari güzergah açmalarıyla Dinsel Reform hareketinin başlamasına ekonomik zemin hazırlayan Selanik kolonisi, bu kez de İttihat ve Terakki'yi örgütleyerek Osmanlı yönetiminde temel bir değişime yol açıyordu. Ancak Selanik ticaret kolonisinin siyasal eğilimi daha çok Anglosakson bireyciliği yönündeydi. Nitekim başta Emmanuel Karasso, Nessim Mazliyah, Nessim Russo, Cavit Bey (avdeti) gibi koloniyi ve Oligarşiyi temsil eden Museviler individüel dünya görüşünden gelmiş olmasına karşın İttihat ve Terakki örgütünün giderek kolektivist askerlerle siyasilerin, eline geçmesine seyirci kalıyor, hatta onların bu atılımlarına yardımcı oluyorlardı.

Bu tercihin arkasındaki neden kuşkusuz Oligarşinin uzun vadeli amaçlarını askerlere rağmen gerçekleştiremeyeceklerini bilmeleri, bu nedenle de askerlerle işbirliği yapmalanydı. Bu uzun vadeli amaçlar açıkça ortaya konulmuyordu. Özellikle, Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'da yeni bir siyasal yapılanma sadece Selanik Oligarşisinin değil, diğer önemli merkezlerin de (Viyana, Hamburg, Londra, Paris, New York, Roma vs.) talebiydi. İşte bu nedenle İttihat ve Terakki içindeki sivil / Liberal kanat, "kolektivist" eğilim taşıyan askerlerin örgüt içinde güçlenmesini sadece izlemekle, hatta onlara belli oranda yardımcı olarak teşvik etmekle yetiniyorlardı.

Sami karakterli Selanik Ticaret Oligarşisini rahatsız eden bir unsur da, devlet yönetiminde ağırlığı Ermeni Lobisinin elde etmiş bulunmasıydı. Osmanlı yönetim katında Kanuni Sultan Süleyman dönemin-

de başlayıp da giderek yükselen ve özellikle Vaka-i Hayriyye sırasında Musevi sarrafların safdışı edilmesiyle Mutlakiyet yönetimi içinde kesin ağırlığı ele geçiren Ermeni Lobisi, başta ticaret ve ekonomi olmak üzere her alanda Musevi Cemaatinin önünü kesiyordu. Musevi Cemaati ise bir yandan Batı Avrupa ülkelerine göç ederek burada siyasal ağırlık elde ederken diğer taraftan Osmanlı yönetiminde dengenin kendi aleyhlerine dönmesinden rahatsızlık duyuyorlardı.

Ermeni Lobisinin Düşüşü:

1897'de yapılan sayıma göre Osmanlı egemenliği altındaki Ermeni Cemaatinin nüfusu 2 milyon 300 bin kişi civarındaydı. Bunların büyük kısmı Anadolu'da yaşıyor, genellikle ticaretle uğraşıyorlardı. Buna paralel olarak İstanbul'da oturan ve devlet makamlarında yükselmiş bulunan Ermeniler bu vatandaşlarını kolluyor, onlara her konuda yardımcı oluyorlardı. Pek çok Ermeni kurumlarına saray tarafından yıllık yardım yapılıyordu. Yortularda gıda ve para dağıtılıyordu. Bu arada büyük servetler edinmiş olan Ermeniler; kiliseler, yeni okullar ve sosyal yardım merkezleri kuruyor, inşa ettiriyorlardı. Böylece Osmanlı yönetiminin Kanuniden beri oluşturmaya çalıştığı Musevi Lobisine karşı güçlü Ermeni Lobisi ve cemaati fikri gerçekleşmiş, Ermeni vatandaşların serveti efsanevi bir boyuta yükselmiş bulunuyordu. Onlar da bu serveti gerek şirketleşerek, gerekse şahsi teşebbüs olarak Osmanlı ekonomisini güçlendirmek için harcıyorlardı. Üstelik Musevi Lobisinin şu veya bu nedenle tasfiye ettiği veya boş bıraktığı iş kollarını da Ermeniler ele geçiriyorlardı.

Devlet bürokrasisinde görev alan Ermeniler şunlardı: Meskukatı Şahane Müdürü Düzoğlu Hoca Mihran, Darphane-i Amire Kuyumcubaşı Düzoğlu Hoca Boğos, Sarraflar; Allahverdioğlu Hoca Abraham, Hoca Maksut, Sarinyan Tıngıroğlu, Hoca Ohannes, Darphane-i Amire İfrazhane memuru Hoca Diran Aleksanyan, Tüccardan David Glavany, Charles Hanson, Zafiri ve Yeni Psiharis, Darphane-i Amire Sandık memuru Yağlıkçıoğlu Hoca Bedros, Bilezikçıoğlu Hoca Mıgırdıç, büyük sarraflardan Mısırlı Ardan, Köseoğlu Agop, Hirstaki Efendi.

Aynı dönemde tanınmış Ermeni tüccarları ise şunlardı: Senekerim Manukyan, demir taciri Demircibaşı Asadur, halkın vergilerini toplayan Tahsildarlar Cemiyeti üyeleri Artin Yorganyan, Kürkçü hanlı Bedros, Misak Amira, Cezayirli Mıgırdıç, Bağdaşar Ce-

zayan, Boğos Aşnanyan, Canik Amira, Maksut Amira, Gelgelyan Artin, Abraham Allahverdi, Ohannes Tıngır, Osep Davudyan, Gazeteci Mihran Efendi, Fotoğrafçı Abdullah kardeşler (Osep, Kevork, Vigen), Ahmet Vefik Paşa ile Matbaa-i Amire'yi tesis eden Agop Boyacıyan, Matbaacı Garabet Keşişyan vs...

Bu dönemde önde gelen tüccar, sanatkar, bürokrat ve etkin Ermenilerin isim listesini alabildiğine uzatmak mümkündü.

Bununla birlikte Katolik, Gregoryan ve Protestan Ermeniler arasında gizli bir rekabet bulunuyordu.

19'uncu yüzyılın başından itibaren Çarlık Rusya'sının Ermenilere ayrı bir ilgi gösterdiği gözleniyordu. Özellikle Vaka-i Hayriyyeden sonra Rus Çarlarının Anadolu Ermenilerine müşfik ve ayırım yapmaksızın yaklaşımları, sınırlı da olsa bu ülkeye bir Ermeni göçünün meydana gelmesine yol açıyordu.

Ancak Rusya'nın Kuzeydoğu ve Doğu Anadolu'daki Ermenilerle bu denli ilgilenmesinin altında yatan neden, İngiltere'nin siyasal tercihlerini Osmanlılar aleyhine kullanmaya başlamış olmalarıydı. Nitekim bu durum aynı yüzyılın sonunda çok açık olarak ortaya çıkıyordu. Özellikle Abdülhamit'in mutlak otoritesini ekonomik bakımdan Ermeni finans gücüne dayandırması ve önderliğini Theodor Herzl'in (ki arkasında Viyana Oligarşisinin önde gelen sermayesi Rotschild'ler bulunuyordu) yaptığı Siyonist akıma karşı giderek soğuyan bir siyaset izlemesi, Batı Ticaret Kolonilerinin de Osmanlıya karşı giderek "ambargo" niteliği alan "ekonomik ilişkileri yavaşlatma" sürecini başlatmasına yol açıyordu.

Bunun sonucu olarak Ermeni tacirler ya, batı ticaret kolonileri ve bu kolonilerin oluşturduğu Sami karakterli Oligarşinin siyasal tercihlerini benimseyerek Mutlakiyete ve dolayısıyla Osmanlı egemenliğine karşı tavır almak, ya da Mutlakiyete ve Osmanlı egemenliğine sadık kalarak batı tüccar kolonileriyle bağlarını koparmak zorunda kalıyorlardı.

Bu durum Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'da etkisini daha fazla hissettiriyor, dolayısıyla Moskova, Ermeni tacirler bakımından güçlü bir çekim alanı oluşturuyordu. Bunda kuşkusuz İngiltere'nin de büyük rolü oluyordu.

İngiliz tüccar kolonileri ve bu kolonilerin kontrolünde bulunan ticaret güzergahları üzerindeki diğer koloniler, Osmanlı Ermeni ticaret lobisini ablukaya alıp yollarını tıkarken, diğer taraftan doğu, kuzey ve

güneydoğudaki Ermenilerin kontrole alabilecekleri Moskova - Tahran ticaret güzergahını bir kez daha harekete geçiriyordu. Böylece Doğu Ermenileri, bu güzergah üzerinde aktif rol alırken, ister istemez Rusya'nın ve İngiltere'nin siyasal çizgisini benimsemek durumunda kalıyordu. Bu çizgi ise Osmanlı egemenliği altındaki Ermenileri, merkezi otoriteye karşı başkaldırmaya sevkeden, hatta zorlayan bir çizgi idi. Nitekim Ermeni Milliyetçiliği ekonomik bakımdan bu ticari güzergah tarafından besleniyor, silahlanıyor ve örgütleniyordu. Ancak farkında olmadan oyuna gelen, daha doğrusu itilen güçlü Osmanlı Ermeni Cemaati ile Cemaatin ticari yetenek ve kolonisi, aynı zamanda kendi tasfiyesini hazırlıyordu. Zira Moskova - Londra ticaret kolonileri ve bu kolonilerin desteğindeki Oligarşiler tarafından beslenen Ermeni Milliyetçiliği, yakın bir gelecekte Viyana / Selanik Oligarşileri tarafından beslenen İttihat ve Terakkinin askeri kanadı ile karşı karşıya gelecek ve tasfiye edilecekti. Özellikle bu nedenle İttihat ve Terakki örgütü içindeki individualist Liberal / sivil kanat, taban tabana zıt dünya görüşünü benimseyen kollektivist askerlerin yönetimde ağırlık kazanmasını destekliyor ve teşvik ediyordu. Bunda kuşkusuz Balkanlardaki milliyetçi çeteleşmeler, başkaldırıları ve silahlı kuvvetlerin Liberal denetim altında bulundurulması sorunları da etkili rol oynuyordu. Kaldı ki Meşrutî Monarşiye geçiş sırasında kırılacak olan mutlak otoritenin geride bırakacağı boşluğu dolduracak alternatif bir otoriteye de gereksinim vardı. Bu otorite ise kaçınılmaz olarak çağdaş dünya görüşünü benimsemiş subayların komutası altındaki silahlı kuvvetler olabildi. Nitekim 31 Mart Olayının zorunlu hale getirdiği askeri müdahale ve Hareket Ordusunun İstanbul'a gelerek duruma el koyması, Osmanlı siyasal yaşamında Silahlı Kuvvetlere dayalı askeri otorite altındaki yönetimin başlangıcını oluşturuyordu. Ne ki bu konuda Mahmut Şevket Paşa önemli bir engel oluşturuyordu.

Mahmut Şevket Paşa Suikastı:

İttihat ve Terakkinin birinci dönemini noktalayan olay Mahmut Şevket Paşa'ya düzenlenen suikast olayıydı. Bu suikastın kökleri, 31 Mart Olayına kadar dayanıyordu.

Mahmut Şevket Paşa, Prusya eğitiminden geçmiş, Alman hükümetinin sempati ve takdirini görmüş, kollektivist görüşleri benimsemiş, rasyonel eğitimden yana, çağdaş bir Osmanlı generali idi. Ancak her ne kadar Alman sempatisi olarak tanınsa da, körü körüne bir

"Almanofil" değildi. Kaldı ki, Alman sempatizanı olması, olaylara objektif bakmasını ve doğru ile yanlış ayırt etmesini engellemiyordu. Nitekim, 31 Mart'ın hemen ardından İstanbul'a girip yönetimi ele geçirdikten sonra ilk yayınladığı bildirimlerde subayların siyasete girmemelerini ve ordunun bu müdahaleyi herhangi siyasal bir akımı kollamak veya bir siyasal akımı egemen kılmak için yapmadığını duyuruyordu. Onun bu tavrı başta Enver Bey olmak üzere İttihat ve Terakki örgütüne üye bulunan subayları rahatsız ediyordu. Kaldı ki daha sonra kurulan hükümette Harbiye Nazırı olarak görev alan Mahmut Şevket Paşa, Enver Bey gibi İttihatçı subayları "askerlikle siyaset arasında tercih yapmaya" zorluyor, başaramayınca da onları İstanbul'dan uzaklaştırıyordu. İşte bu tavnın bir sonucu olarak İttihat ve Terakki örgütü tarafından desteklenmiyor aksine, şantaj maruz kalarak bakanlık görevinden aynlmak zorunda kalıyordu.

Ne var ki böyle bir denge adamından yoksun bulunan İttihat ve Terakki yönetimi, arka arkaya yapılan hatalı uygulamalar sonucu yıpranıyor, buna karşılık Prens Sabahattin'in görüşleri doğrultusunda oluşan muhalefet tarafından hırpalanıyorlardı. Nihayet bu yıpranmanın bir sonucu olarak muhalefetin desteklediği Kamil Paşa Sadrazam oluyor, Nazım Paşa da Harbiye Nazırlığına geliyordu. Meclisi Mebusana giremeyen Hürriyet ve İtilaf, bir yandan Kamil ve Nazım Paşaları desteklerken diğer taraftan Anglosakson ve Sabahattinci Liberallerin bir kuklasından ibaret olan dinsel / siyasal kesimle azınlıkları, kendi safına çekmiş bulunuyordu.

Nitekim yeni partinin(Hürriyet ve İtilaf) tavnını benimseyen yazar-lar arasında Ahmet Cevdet, Ali Kemal, Abdullah Zühtü, Lütfi Fikri Beyler gibi Liberaller yer alırken, dışarda bu Liberallerle aynı görüşleri paylaşan Miralay Sadık Bey ve arkadaşları Rum mebuslarla birlikte Konyalı Şeyh Zeynel Abidin, Patrikhane Papazları, Sabri Hoca, Asım ve Hamdi Efendilerle Fatih Hocaları bir cephe oluşturmuş bulunuyor-lardı.

Bu cephenin arkasında yine Anglosakson Liberal görüşün önderi Prens Sabahattin ve arkadaşları yer eliyordu. Prens Sabahattin Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde son bir teşebbüste daha bulunuyor, İttihat ve Terakkiyi kenara iterek iktidarı ele geçirmek üzere hareket ediyordu. İttihat ve Terakkinin ordu içindeki uzantısına paralel olarak Sabahattinci muhalefet de Halaskar Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) adlı grubu kuruyorlardı. Prens Sabahattin'in örgütlediği muhalefet, Balkan Harbi

arifesinde Kamil ve Nazım Paşaları destekleyerek iktidara getiriyordu. Ama bir süre sonra başlayan savaş her ikisini de müşkül durumda bırakıyordu. Zira bu savaş sırasında Türk Subayları bir yandan düşmanla savaşırken bir yandan da birbirlerine karşı siyasal mücadele veriyor, birbirlerini müşkül duruma düşürmeye uğraşıyorlardı. Bunun sonucunda ordu bozguna uğrayarak tüm Rumeli'yi kaybediyor ve Çatalca hattına kadar çekiliyordu.

Silahlı Kuvvetlerin bu ağır yenilgisi, İttihat ve Terakki'nin Prusya eğitilmiş subayları ve fedailerini bakımından beklenen koşulları hazırlıyordu. Nitekim başta Enver Paşa ve İttihat ve Terakkinin gözü pek fedaisi Yakub Cemil, Talat Bey'in de oluru ile -bu olur Talat Bey'in Emmanuel Karasso ve Alliance İsrailite destekli olması nedeniyle çok önemliydi- Babıaliyi basıyorlardı. Bu kanlı bir baskın oluyor, Harbiye Nazırı Nazım Paşa ve İttihatçı Fedai Mustafa Necip yaşamlarını yitiriyorlardı. Gerçi darbecilerin lideri Enver bey ile gizli destekçisi Talat Bey idi ama onların yine de herkes tarafından kabul edilebilecek, orduya hakim olacak ve kişiliği ile saygı ve güven uyandıracak bir Sadrazama gereksinimleri bulunuyordu. Bu makam için Mahmut Şevket Paşa adeta biçilmiş kaftan gibiydi.

İhtilalciler Mahmut Şevket Paşa'ya, Sadrazamlık teklifini götördükleri zaman 31 Mart ayaklanmasını bastıran Hareket Ordusunun güçlü, saygın ve -rejimin koşulları çerçevesinde- demokrat kumandanı etrafıca düşündükten sonra kararnı veriyor ve öneriyi kabul ediyordu. Ne ki Mahmut Şevket Paşa, bu öneriyi kendi koşullarını dikte ettirmek, maceracı girişimleri önlemek ve hepsinden önemlisi de Osmanlı Devleti'nin gereksinim duyduğu uzun bir barış ortamını sağlamak amacıyla olumlu yanıt veriyordu.

Nitekim Sadrazam olduktan sonra iç ve dış odaklar Paşayı kendi saflarına çekmeye çalışıyor, Paşa onları dinliyor fakat dikkate almadan kendi siyasetini uyguluyordu.

İngiltere'ye ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti içindeki uzantılarına göre Mahmut Şevket Paşa, almış olduğu Prusya eğitimi ve kariyeri nedeniyle, değil Almancı, adeta bir Alman subayı idi. Aslında Almanya da Mahmut Şevket Paşayı bu gözle görüyor, Paşadan bu rolü oynamasını bekliyordu.

Oysa Mahmut Şevket Paşa ne İngilizlerin beklediği ne de Almanya'nın umduğu siyaseti güdüyordu. Gerçi Paşa bir Prusya subayı gibi yetişmişti ama Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki emperyalist

emellerini farkedemeyecek kadar cahil ve kör değildi. Kaldı ki da-ha çok yakın bir süre önce cereyan eden Balkan Harbi sırasında Bulgaristan'ın Alman asıllı Kralı Ferdinand, Almanya ve Avusturya'nın da desteğini alarak Yunanistanla ve diğer Osmanlı düşmanlarıyla işbirliği yapmış, İmparatorluğun Balkan devletlerine boyun eğmesine neden olmuştu. Almanya Bismarck'tan beri aynı siyaseti uyguluyordu. Osmanlıyı önce diğer düşmanlara hırpalatıyor, sonra da yardımına koşan bir kurtarıcı rolü oynuyordu. Balkan Harbinden sonra da aynı oyunu oynamak istiyordu. Ancak Mahmut Şevket Paşa bu kez oyuna düşmüyor, temkinli davranıyor, Almanya ise Paşanın bu siyasetinden rahatsızlık duyuyordu. Gerçi rahatsızlığını belli etmiyordu ama, başta Enver Bey olmak üzere İttihat ve Terakkinin Prusya eğilimli diğer subaylarına, saldırgan Slavlar karşısında onların tek desteğinin Almanya olacağını ihsas ediyorlardı. Enver ve Cemal Beyler de bu konuda Almanlar gibi düşünüyor, iki ülkenin İngiliz ve Rus saldırganlara karşı ittifak yapmaları gerektiğine inanıyorlardı. Talat Paşanın danışmanlığını yapan Selanik Oligarşi çevreleri de Önasya, Kafkasya ve Ortadoğuda yeni oluşuma zemin hazırlayacak bu ittifakın oluşması yönünde katkıda bulunuyorlardı. Osmanlı Ordularının Berlin'deki Alman Genelkurmayına tam anlamıyla teslim olmasını engelleyebilecek tek adam konumunda bulunan Mahmut Şevket Paşa'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bu aynı zamanda İttihat ve Terakkinin hem asker, hem de sivil bakımdan tek parti yönetimini tesis etmesi için gerçekleştirilmesi şart olan bir "cinayetti".

Bu cinayet İngiltere bakımından da "elzem" bir nitelik taşıyordu.

İngiltere'ye göre Mahmut Şevket Paşa tam bir Alman subayı idi. Yani dıştan bakıldığında Berlin'deki Genelkurmayın Boğazdaki temsilcisiydi. Kaldı ki İngiltere'nin makbul adamı Prens Sabahattin ve siyasal akımının yolunu kesen İttihatçı darbeciler Mahmut Şevket Paşayı Sadrazam koltuğuna oturtmuştu. O zaman, general Anti - Anglosakson siyasetlerin de başı ve odak noktası anlamına geliyordu.

Londra'daki bu hava, kaçınılmaz olarak Prens Saahattin'e ve onun çizgisindeki muhalefete de yansıyor. Kaldı ki Hürriyet ve İtilafın çatısı altında partileşen muhalefet ile bu muhalefetin ordu içindeki uzantısı Halaskar Zabitan grubu, İttihatçıların Nazım Paşayı öldürmelerini affetmiyor, bu nedenle de yeni yönetime dış biliyorlardı. Nitekim bu dış bileme bir süre sonra suikast yapmak amacıyla örgütlenmeye dönüşecekti. Örgütlenme aşamasında suikastçıların arasına Ce-

mal Bey'in (Paşa) adamları sızacak, dakikası dakikasına İstanbul Muhafızına haber vereceklerdi. Cemal Bey -ki Cemal Paşa, Enver Paşa'nın aksine Liberal eğilimliydi- son dakikada Mahmut Şevket Paşayı haberdar edecek, fakat iş işt en geçmiş olacak ve 12 Haziran 1913 günü Sadrazam Paşa Bayezit Meydanı'ndan Babıali'ye giderken otomobilinin içinde vurularak öldürülecekti.

Bu suikast Osmanlı Devleti'nin talihi ve tarihi bakımından büyük değişimlere yol açacaktı.

Herşeyden önce Osmanlı Devleti'nin ancak, uzun bir barış süreci sonunda toparlanabileceğine inanan ve bu nedenle, Sadrazam olduktan sonra İttihat ve Terakki önde gelenlerinin tüm ısrar ve baskılarına rağmen geri almak amacıyla Edirne üzerine yürümekten bile kaçınan Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesiyle, ülke tamamıyla genç İttihatçıların eline geçiyordu. Bu genç kadrolar ise savaştan kaçınmak yerine adeta savaş çıkırtkanlığı yapıyor, bundan da önemlisi ülke kaderini Almanya'nın kaderiyle birleştiren bir anlaşmaya imza koyarak, gözü kapalı bir biçimde Birinci Dünya Savaşı'na giriyorlardı. Osmanlı Devleti böylece, haritayı değiştirmek için çaba sarfeden ve bekleyen odakların adeta ekmeğine yağ sürüyordu.

İkinci Dönem:

Birinci Dünya Savaşı, sonucu itibarile tuhaf bir savaştı. Dört yıl süren savaşın sonunda adeta galipler mağlup, mağluplar galip sayılıyordu. Ancak savaşın tek ve kesin galibi İngiltere oluyordu.

Birinci Dünya Savaşı aslında "Şark Sorununun" yeni bir versiyonu olan Önasya ve Ortadoğunun İngiltere ve Almanya tarafından paylaşılmasını esas alan bir savaştı.

Savaşın başında İngiltere'nin liderliği altında Çarlık Rusyası, Fransa ve İtalya bir tarafta yer alıyordu. Liberal İngiltere'nin başını çektiği bu "Liberal cepheye" karşı kollektivist blokun liderliğini ise Almanya yapıyordu. Aynı kampta Avusturya - Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti yer alıyordu.

Osmanlı Devletinin yapısal olarak bu blokta yer alması - ki yanlış bir tercihti- doğrudan doğruya Mahmut Şevket Paşa suikastına dayanıyordu. Zira İttihat ve Terakki örgütünü tam anlamıyla kontrol altına almış bulunan Prusya eğitiminden geçen kollektivist eğilimli subaylar -başta Enver Bey- suikast olayından sonra ülkedeki ve parti içindeki Liberal muhalefeti tam anlamıyla sindiriyorlardı. Böylece toplumun -

aydın, bürokrat, bilim adamı, vs- değil, salt kendilerinin tercihi olarak karar alıyor, gizli anlaşmalar yapıyor ve Osmanlı Devletini tasfiyeye götürecekararı vererek kollektivist cephede karar kılıyor-lardı. Osmanlı Devleti savaşı, Alman gemilerine Osmanlı bayrağı çekip Sivastopol'u bombalatarak giriyordu.

Osmanlı Devleti açısından bakıldığında Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonunda ortaya şu ilginç sonuçlar çıkıyordu.

- Osmanlı Orduları 250 bin şehit vererek İngiltere'nin anlamsızca aşmaya çalıştığı Çanakkaleyi büyük bir kahramanlıkla savunuyor ve sonuç itibariyle İngiltere'ye en büyük avantajı sağlıyorlardı. Zira İngiltere Boğazları aşamadığı için, Çarlık Rusyası'nın beklediği yardım ulaşamıyor, abluka altında kalan Rusya yokluk, sefalet içinde cepheden kaçan askerler tarafından yapılan ihtilalle Marksizm'e, yani kollektivizmin en uç noktasına geçiyordu. 1917'de meydana gelen bu ihtilal, savaşı birlikte giren İngiltere ile Rusya'yı savaşın sonunda karşı karşıya getiriyor, Moskova'daki Bolşevikler daha düne kadar silah arkadaşı oldukları Londra'yı emperyalistlikle suçluyorlardı. Ancak Bolşeviklerin ulaştığı bu çizgi, aslında savaşın galiplerinden sayılması gereken Rusya'yı adeta mağlup duruma düşürüyordu. Zira Reval'den beri Osmanlı Devleti'nin varlığını İngilizlerle birlikte paylaşmaya çalışan Rusya, savaşın sonunda adeta kendi taleplerinden vazgeçiyor, paylarını topyekün İngiltere'ye bırakıyordu. İşin ilginç yanı Moskova'daki Bolşevikler savaştan sonra adeta kendilerine ihtilal ortamını hazırlayan Çanakkale direnişçilerinin komutanına, yani Mustafa Kemal Paşa'ya borcunu ödeyecek, o komutanı İngiltereye karşı verdiği savaşta destekleyecekti. Ancak Birinci Paylaşım Savaşı'nın hedefi olan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu paylaşımında, Rusya -veya yeni adıyla SSCB-bulunmuyordu. Sadece Ortadoğudakinide değil, Boğazlarda, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki paylaşımında da bulunmayacaktı.

- Birinci Dünya Savaşı'nın bir başka ilginç tarafı, Osmanlı Devleti'nin, Almanya ile birlikte girdiği savaştan yenik çıkması sonucu Ortadoğu, Kafkasya ve Önasya'daki topraklarının büyük kısmını yitirmesine karşın, savaşın gerçek mağlubu olan Almanya'nın toprak kaybının o denli olmamasıydı. Üstelik Talat Paşa gibi Osmanlı önderlerinin, İstanbul'u güvensiz bularak emniyette olmak için Berlin'e gitmeleriydi.

- Kaldı ki savaşın sonunda orduya seslenen ve bir Vedaname yayınlayan Enver Paşa, bu Vedanamesinde Osmanlı Genelkurmayının

amacının, savaşın kaderinin belli olacağı Orta Avrupa cephelerinde-deki hasım orduları Osmanlı cephelerine çekmek, böylece Alman ordularının yükünü hafifleterek galibiyetin elde edilmesine zemin hazırlamak olduğunu açıklıyordu. Ancak aynı Enver Paşa savaşta sonra İstanbul'dakinden daha fazla savaş suçlusunun bulunduğu Berlin'e, oradan da, kolektivistimin doruğu olan Marksizmin yeni merkezi Moskova'ya kaçırıyordu. Birinci Dünya Savaşının en önemli tarafı ve nedeni olan Almanyanın sanki hiç savaşa girmemiş gibi güvenli bulunmasına karşın Osmanlı Devletinin Önsyadaki belli başlı kentlerinin bile işgal edilmesi, anlaşılması zor bir çelişki yaratıyordu.

- Birinci Dünya Savaşı boyunca tek parti konumunda bulunan İttihat ve Terakki Partisi, bu süreci Osmanlı tabanına inmek doğrultusunda değerlendiriyordu. İttihat ve Terakki Anadolu'da daha çok "tüccar" ve "esnaf" kesime dayanıyordu. Böylece, kendisine şu veya bu siyasal odaya bağlı olmayan, bağımsız ve hareket serbestisi bulunan bir ekonomik kaynak temin ediyordu.

Bu "yerleşme" daha doğrusu "kök salma" sürecindeki yapılanma İttihat ve Terakki içindeki Liberal individualist kanadı teşkil eden Cavit, (Kara) Kemal, Dr. Nazım, Mithat Şükrü, Rahmi Beylerin oluşturduğu, bir anlamda "sivil muhalefet" grubu tarafından kotarılıyordu. Bu nedenle savaşın sonunda asker kanat ülkeyi terkettikten sonra Merkezi Umumisini (Genel Merkezini) sivil kanadın ele geçireceği İttihat ve Terakki varlığını bu zemin üzerinde sürdürecekti.

Nitekim Milli Mücadele sürecinde Ankara'daki Ulusal Bağımsızlıkçı hareket ile İttihat ve Terakki bir aşamaya kadar bu zemin üzerinde bütünleşecekti.

- İttihat ve Terakki Partisi savaş boyunca siyasal iradeyi elinde bulunduruyordu. Bu nedenle Sultan / Halife geniş çapta devre dışı kalıyor, bu da Osmanlı yönetiminde gerçek bir Meşrutî Monarşi'ye geçişin zeminini hazırlıyordu. Gerçi tek parti dönemi bir dikta rejimi şeklinde tezahür ediyorsa da Sultanın siyasal iradesini sınırlaması ve (tek partiye dayansa bile) Yasamanın Meclisi Mebusanda oluşması Mutlakîyet ile Meşrutî Monarşi arasında en önemli bir geçişi sağlıyordu.

Gerçi döneme "İkinci Meşrutîyet" adı veriliyordu ama tam bir "Meşrutîyet Dönemi" denemezdi. "Meşrutîyete geçiş dönemi" demek daha doğru sayılırdı. Nitekim Meşrutî Monarşiden yana, tam bir Liberal olan Dersim Mebusu Lutfi Fikri Bey mütareke sırasında Sultan Vahdettin'e yazdığı mektupta "O bir ihtilal dönemi idi. Olağanüstü bir dö-

nemdi. Şimdi gerçek Meşrutî Monarşî rejimini siz tesis edebilirsiniz" diyecekti.

- 1913 - 1918 sürecinde İttihat ve Terakki içindeki sivil kanat alabildiğine geri çekiliyor, sadece askeri kanadın aldığı savaş ve sosyal yaşamla ilgili kararları desteklemekle yetiniyordu. Yönetimi giderek ele geçiren askeri kanat ise sadece askeri bakımdan değil, sosyal dünya görüşü bakımından da Almanya ile bütünleşiyordu. Bu bütünleşme ise doğrudan, Fichte'nin devlet, hukuk, eğitim ve sosyalizasyon görüşleri doğrultusunda oluyordu. Böylece Almanya'da olduğu gibi vatan, millet, bayrak, ulusal onur, ulusal şeref, egemenlik, bağımsızlık gibi kavramlar Osmanlı sosyal ve siyasal yaşamında ağırlık kazanıyordu.

Diğer taraftan sivil sosyalizasyon bakımından da yoğun adımlar atılıyordu. Kadınların toplumsal fonksiyonu güçleniyor, hastaneler yaygınlaşıyor, Mecelle'den Medeni Kanuna geçiş çabaları hızlanıyor, anayasal düzenin tesis edilmesine paralel olarak anayasal kurumlar teşekkül ediyor ve geliyordu.

- Birinci Dünya Savaşı sırasında, Önsyadaki Ermeni nüfus ve etkinliği Ermenilerin Çarlık Rusyasındaki ekonomik güç odakları tarafından kullanılmaları sonucu, Osmanlı silahlı güçleri ve yerel Müslüman halk tarafından tasfiye ediliyordu. Bu tasfiye sonucu, Ermeniler, Önsyanın jeoticiari konumu dışına çıkıyorlardı. Gerçi Mütareke döneminde, ticari kimlik kazanmış bulunan bir başka kavim olan Rumlar Ege limanlarına hakim olmayı deneyeceklerdi. Ama Milli Mücadele sürecinde onlar da başta İzmir olmak üzere bu limanlardan sökülüp atılacaklardı. Anadolu'daki Sami kökenli ticaret kolonileri böylece, Ermeni ve Rumlardan boşalan ticari alanları da ele geçirerek güçleniyorlardı.

- Savaş, 1918-yılında sona eriyordu. Böylece Almanya savaşı kaybediyor, yandaşları yenik sayılıyor ve silahlar susuyordu. Almanya'nın savaşı kaybetmesi aynı zamanda kolektivist dünya görüşünün, Anglosakson Liberal dünya görüşünün önünde baş eğmesi anlamına da geliyordu. Ne ki, kolektivist dünya görüşünün bayrağı bu dönemde Marksistleşen Moskova'nın ellerinde yükseliyor, buradaki köylü - işsiz - asker iktidarı, kolektivizmin bir başka yorumu olarak ortaya çıkıyordu.

Gerçi savaşın galipleri kağıt üzerinde İngiltere ve yandaşlarıydı ama pratikte, bu galibiyetten yandaşlarına ciddi bir pay düşmüyordu. Aksine Fransa ve İtalya savaşta uğradıkları kaybı, harcadıktan teri ve

kanı bile tazmin edemiyorlardı. Nitekim, bunun sonucu olarak aylar sonra Fransa Alcasse - Laurent bölgesine asker sokacak ve bu eylemiyle hortlattığı Alman Milliyetçiliği, Hitler Nazizmini doğuracaktı.

Ancak 1918 yılında Fransa ve İtalya'nın yine de bir umudu vardı. O umut ise, Önsya'dan pay almak ve Ortadoğu pastasının paylaşıldığı sofraya oturmaktı.

Gerçi Almanya ile yapılan savaş sona ermişti. Ancak yeni bir savaş başlıyordu. Bu, galipler arasında başlayan gizli savaştı. Sıcak savaşın olduğu gibi, bu savaşın hedefi de Karadeniz, Boğazlar, Önsya, Doğu Akdeniz, Süveyş ve bu yörelerdeki ticaret güzergahları üzerinde egemenlik tesis edilmesiydi. Mücadele veren taraflar belliydi. Bunlar İngiltere, Rusya, Fransa, İtalya idi. Fakat, bu denli büyük güçlere karşı verilecek savaş, ticaret kolonilerinin siyasal organizasyonu olan İngiltere'nin gücünü aşmaya başlamış bulunuyordu. Ancak, bu aşamada İngiltere yanında; yakın bir gelecekte dünyayı, İngiliz Genelkurmayının ve Ticaret Oligarşisinin hazırladığı planlar doğrultusunda idare etmeye yönelecek olan yeni bir uluslararası gücü, Amerika birleşik Devletlerini bulacaktı. ABD'deki ticaret kolonilerinin göbeği, tarihsel süreçte meydana gelen oluşumlar sonucu İngiliz tüccar kolonilerine ve dolayısıyla İngiliz Ticaret Oligarşisine bağlanıyordu. Artık Kartaca modelinin yeni savuncuları İngiltere ve ABD idi. Dolayısıyla, Önsya ve Doğu Akdeniz'in ege-menliği için başlayacak gizli savaşta İngiltere, yanına aldığı ABD ile birlikte daha bir belirleyici rol oynayacaktı. Bu ittifakın yerel dayanağını ise Önsya, Ege ve Doğu Akdenizdeki ticaret kolonileri oluşturacaktı. Hatta bu siyasal oluşum bir bakıma yerel ticaret kolonilerinin koyduğu ticari hedeflere yönelecek, bu yönde oluşturulan siyasal planları uygulayacaktı.

Mütareke ve Sonrası...

Üçüncü Dönem:

- Bu dönemde İttihat ve Terakki Genel Merkezi geri çekiliyor (fakat varlığını her zamankinden daha güçlü bir içimde muhafaza ediyor) parti-nin bir kolu mütareke sürecinde Osmanlı Sarayı ve onun arkasındaki İngiliz gücü ile temasını muhafaza ediyordu. Diğer bir kol ise "İttihatçılık şiarını" muhafaza ederek Ankara'da faaliyette bulunuyordu. Ankara'da faaliyetlerini devam ettiren İttihatçılar da iki kolda yürüyordu. Birinci kol, tamamiyle Mustafa Kemal ile özdeşleşiyor, ikinci kol ise kurulan yeni Mecliste "İkinci grup" adıyla muhalefet yapıyordu.

Mustafa Kemal ile özdeşleşen İttihatçılar da iki kolda faaliyet gösteriyordu. Birinci kol artık Mustafa Kemal'in "Kemalizm" olarak adlandırılan yapılanmasıyla bütünleşerek eriyordu. Diğer kol ise "Kemalizm" içinde erimiş gibi davranıyor, aslında ise "İkinci grup" adı verilen muhalefet ve bu muhalefetin temas halinde bulunduğu İstanbul'daki çevrelerle fikir ve moral bağını sürdürüyordu.

Sevr'de yapılan anlaşma aslında İngiltere'nin 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında hazırlayıp, adım adım uygulama safhasına soktuğu "Dörtlü Konfederasyon" (Balkan, Önasya, Kafkasya, Ortadoğu) planının en önemli adımını teşkil ediyordu. Önasyanın, galipler arasında egemenlik alanlarına bölünmesi, Önasyada kurulacak eyaletlerin bir şablonunu oluşturuyordu. Buna göre Pontus, Kürt ve Ermeni (özerk, otonom veya bağımsız) bölgeleri oluşturuluyor, buna paralel olarak da İtalya, Yunanistan, Fransa, ve İngiltere kendi denetimindeki eyaletleri hazırlıyorlardı. Savaş sonrası Balkan, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerindeki durum da Önasya'dan pek farklı değildi.

Ermenistan ve Pontus dışında Konfederasyona dahil olacak dört alanda da tabandaki dinsel ağırlık (nüfus bakımından) Müslümanlarda bulunuyordu. Bu nedenle Sevr'de Sultan / Halifeye dokunulmamıştı. Vahdettin kağıt üzerinde Saltanatını sürdürüyordu, ama siyasal yaptırım gücü elinden alınıyor ona sadece uhrevi liderliğin ifadesi olan Hilafet bırakılıyordu. Kaldı ki, İslam siyaseti yaptırma olanağı da bulunmuyordu. Nitekim, bundan sonraki süreçte Halife, İslamiyetin ümmet

karakteri ön plana çıkarılarak, ulusal başkaldırı hareketine karşı bir konumda kullanılacaktı. İşin ilginç tarafı ise ulusal bağımsızlık elde edildikten sonra, Mustafa Kemal ve arkadaşları, (bu ümmetçi karakterinden ve Milli Mücadelede üstlendiği olumsuz rol nedeniyle) Hilafeti kaldırmak üzere harekete geçince karşısında, İttihat ve Terakkinin Anglosakson Liberal kanadını teşkil eden yeni yöneticilerini bulacaktı.

Mütareke döneminin başlangıcını teşkil eden Sevr sözleşmesi, aynı zamanda savaşın galipleri arasındaki gizli hesaplaşmanın da bir başlangıcını oluşturuyordu. Zira İngiltere herşeyden önce 1917 yılında, Rusya'da gerçekleşen Marksist ihtilalden son derece rahatsız bulunuyordu. Kaldı ki, Rusya'nın "indivüalizm"den uzaklaşıp yeni bir "kollektivist" dünya görüşünü benimsemesi Londra'yı hem ürkütüyor, hem de düşündürüyordu. Zira bu süreçte Avrupa'da dengeler altüst olacak, yeni dengeler dünün dostlarını düşman, düşmanlarını ise dost yapacaktı. (Örneğin; Birinci Savaşta İngiltere'nin yanında yer alan İtalya, İkinci Savaşta İngiltere'ye karşı silah kullanacaktı.)

İngiltere'nin (ve ABD'nin) öncelikli amacı Doğu Akdeniz, Önyasya, Karadeniz ticaret yollarını kontrolünde tutmak ve buralara hasımları mümkün olduğunca yaklaştırmamaktır. Ne ki yeni tabloda, ihtilal çerçevesinde oluşan SSCB en büyük tehdidi teşkil ediyordu. Buna karşın, Fransa ve İtalya ise, İngiltere'den taraf olmanın avantajını kullanarak "Kurtlar Sofrasına" oturmak ve pay kapmak hakkını kullanıyordu. İşin ilginç yanı bu ülkeler arasına Yunanistan'ın da katılmış olmasıydı.

İngiltere, gerçi amacına ulaşmış (üstelik Rusya'yı da devre dışı bırakarak) Osmanlı İmparatorluğunun toprak varlığını ele geçirmiş bulunuyordu. Ama bu kez de, üstesinden gelmesi hayli güç, hasımlarla karşı karşıya bulunuyordu. Bu dost saflardaki hasımlarla başa çıkması bir yana, oluşturulacak yeni Önyasya haritasında daha büyük güçlük ve sorunlarla karşılaşması olasılığı daha da artmış durumdaydı. Bu aşamada "Dörtlü Konfederasyon" ve "çok partili demokratik rejimler" tesis edilmesi "uluslararası saflık" anlamına geliyordu. Dahası, İngiltere şimdi, o denli aşına olmadığı bir coğrafyada (Önyasya ve Ortadoğu), derinliğine tanımadığı kavimlerle de muhatap olmak, işbirliği ve diplomasi yapmak zorunda kalıyordu. Londra'nın tüm sorunlarla aynı anda baş etmesi olası değildi.

Halife ise ne denli güçlü olursa olsun, iyi eğitilmiş silahlı güçlere sahip bulunmaması nedeniyle ciddi bir yaptırım gücünden yoksundu.

İngiltere gerçi, Sevr'den itibaren "galip devletlerin" eline geçen fırsatı değerlendirerek Önyasyada bazı eylem ve uygulamaları başlatıyordu ama ortaya çıkacak yeni siyasal oluşumları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için de adeta fırsat kolluyordu. Bu nedenle Anadolu'da, Sevr'in ağır askeri koşullarına karşı başlayan hareketliliği ve hazırlığı da dikkatle izliyordu.

Bu siyasal tabloyu en doğru analiz eden İngiltere'nin sıkıntı ve açmazlarını gören ve tüm askeri hareketleri titizlikle izleyen bir odak, daha doğrusu bir kişi daha bulunuyordu. Pera Palas'ta kalan Mustafa Kemal...

• Çanakkale direnişi, Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli ve en ilginç safhasını oluşturuyordu.

İngiltere, Çanakkale'den geçip Karadeniz'e ulaşmayı, savaşa birlikte girdiği Rusya'nın ve Çarlık rejiminin ayakta kalması için yaşamsal bir olgu olarak görüyordu. Ne ki Çanakkale cephesine öncelikle sömürgelelerinden getirdiği askerleri ve Avrupa'daki dost donanmaları (Fransa gibi) sürüyor, kendi kuvvetlerini ve donanmasını onların arkasından sokuyordu. Buna karşılık Osmanlı askerleri direnişlerini canla başla sürdürüyor, 250 bin şehit pahasına İngilizleri ve yandaşlarını durduruyordu.

Osmanlıların Çanakkale direnişi, asırlarca İngiliz Liberalizminin yönlendirmesiyle Avrupa'da, İngiltere'nin düşmanlarına karşı bir denge unsuru olan ve Londra'nın siyasi / ticari çıkarlarının militer uzantısı niteliği taşıyan Rusya'daki Çarlık yönetiminin çökmesine yol açıyordu. Bu olay 20'nci yüzyılın başındaki en önemli "değişim" oluyor ve yüzyılın sonuna kadar tüm ticari, askeri, siyasi olaylarda kendini hissettiriyordu. Fichte tarafından formüle edilen Alman İdea-lizminin (kollektivist / sosyalist) doruk noktasını teşkil eden Mark-sizmin, Almanya veya İngiltere yerine Almanya'nın savaştaki en yakın düşmanı Çarlık Rusyasında ihtilalle iktidara gelmesi, kurulu tüm dengeleri altüst ediyordu.

Savaşın sonra oluşan yeni dengede siyasal kutbun bir ucunu yine Liberal Londra (ve Washington) teşkil ediyordu. Diğer uçta ise kollektivizmin yeni yıldızı Moskova yer alıyordu. Aslında, 1917 Ekim İhtilaliyle bir önemli olay daha yaşanıyor, Avrupa'da dinsel / siyasal / ekonomik tekeli elinde tutan en güçlü hükümdarlardan biri daha çöküyordu. Üstelik İhtilal, Rus aristokrasisinin ve burjuvazisinin adeta kökünü kazıyordu.

İşte Rusya'daki Ekim İhtilalinden kaynaklanan bu değişimin en önemli nedenini, Osmanlı Ordularının Çanakkale direnişi teşkil edi-yordu. Ne ki, Churcill'in Çanakkale'de büyük bir ihtirasla zaferi iste-diği halde uğradığı bu yenilgi, hemen iki yıl sonra aynı İngiltere'ye büyük bir kazanç sağlı-yordu. Zira Rusya'nın İhtilal nedeniyle Mark-sistleşerek İngiltere ile yan-daşlarının karşısında (ki onları Emperyalist saldırganlıkla suçluyordu) yer alması, kendi kendisini savaş sonrası kurulan "Paylaşım Masasına" otur-maktan alıkoyuyordu. Böylece İngiltere bakımından önemli bir "pay" sahibi devre dışı kalıyor, daha da önemlisi Ortadoğu bölgesi tamamıyla İngiltere'nin -ve sözde yan-daşlarının- egemenliğine terkediliyordu.

- İngiltere'nin bu sonucu elde etmesinde Çanakkale yenilgisi önemli bir rol oynuyor, bu açıdan bakıldığında müttefik do-nanmasını Çanakka-le'de durduran asker ve kumandanlar arasında seçkin bir yeri bulunan Mustafa Kemal, farkında olmadan düşmana büyük bir iyilikte bulunuyor-du. Mustafa Kemal ve Çanakkale direnişçilerinin yine farkında olmadan en büyük yardımı yaptıkları kişi ise Bolşevik İhtilali-nin ünlü lideri V.İ. Lenin oluyordu. Zira Rusya'da ihtilal koşullarının oluşması Çanakkale direnişiyle hızlanıyor, nihayet askerler, işsizler ve yoksul köylüler Çarlık rejimine son veriyorlardı. Bu tablo karşısında İngiltere gerçi kısmen rahat bir nefes alıyordu ama bu kez de Bolşevikler sıcak denizlere inmek yö-nünde düşmanca bir tavır takınarak İngiltere'nin bölgesel çıkarlarını tehdit ediyordu. Londra bakımından bu tehdit, sanıldığı kadar hafife alınacak boyutta değildi. Zira Moskova'daki yeni rejim çevre ülkelere "devrim" ihraç etmeğe hazırlanıyordu. Buna paralel olarak da silahlı muhalefet du-rumundaki Menşevikleri ezmeye çalışıyordu. Nitekim bu "devrim ihracı" Moskova'nın dikkatlerini "paylaşım" yerine bir başka açıdan, "Kızıl En-ternasyonalde" birleşme açısından Ankara'ya çeviriyordu.

- Bu ortam içinde, Ege ve Marmara bölgesindeki Çerkes silahlı güçlerinde önemli bir hareketlilik gözleniyordu. Bir yandan Sevr anlaşma-sının getirmiş olduğu, Osmanlı Silahlı Kuvvetlerinin silah bırakması ve terhis edilmesi koşulu, diğer taraftan Yunanistan'ın Önyayı işgal etmek konusundaki baskı ve ısrarlarına İngiltere'nin giderek sempati ile bakması ulusal hareketliliğin yoğunlaşmasına neden oluyordu. Bunun sonucunda ordudan gelen Çerkes Bekir Samiler eski askerleri toplamaya başlarken, önemli bir Çerkes kolu olan Ethem ve Reşit Kardeşler kuvvetlerini ulusal direnişe dönüştürme noktasına ge-

liyordu. Bu arada yine bir Çerkes olan Eski Teşkilatı Mahsusa lideri Eşref Kuşçubaşı da elindeki servet ve olanakları seferber ediyordu. Ne ki bu Çerkesler arasında en ünlüsü Sultan Vahdettin adına Mondros Mütarekesini imzalayan Rauf Orbay'dı. ABD'de denizaltıcılık eğitimi gören, mütarekenin ilk günlerinde Halide Edib gibi ABD mandasını öneren ve Hilafetin kaldırılması aşamasında Hilafeti sahiplenene Orbay, Çerkesler arasında saygın bir konuma sahip bulunuyordu. (Orbay, İkinci Savaş yıllarında Londra Büyükelçiliğini üstlenecekti.) Batı Anadolu'da Çerkezlerin oluşturduğu bu silahlı hareket giderek örgütlenirken gelişmeler de hızlanıyordu.

Mustafa Kemal, Ulusal Mücadeleyi başlatmak üzere Anadolu'ya geçiyor, kısa bir süre sonra Yunanlılar İzmir'e çıkıyordu.

Yunanlıların İzmir macerası tarihsel dengeleri adeta altüst ediyor, beklenmeyen gelişmelere yol açıyordu.

Yunanlıların İzmir'e çıkışı öncelikle buradaki ve Ege limanlarındaki ticaret kolonilerini rahatsız ediyordu. Özellikle İzmir Musevi Cemaati bundan son derece rahatsız oluyordu. Zaten kentte bulunan Rum, diğer gayrimüslim ve gayrimusevi tüccar unsurlar bu koloninin çıkarlarını baltalıyordu. Bir de bu unsurların Yunan işgali nedeniyle siyasal güç kazanması, ticari ağırlığın kesinlik derecesinde bu kanada geçmesi anlamını taşıyordu.

Kaldı ki, işgale karşı direnebilecek ana gücü Müslüman Türkler oluşturuyordu. Nitekim Yunan işgal hareketi ve Batı Anadolu içlerine doğru yürüyüş sırasında meydana gelen tecavüz olayları, Önyasyanın tüm bölgelerindeki Müslüman ve Türkleri harekete geçiriyor, ulusal nitelikli bir tepkinin doğmasına yol açıyordu.

İngiltere gerçi Yunanlıları işgal hareketinde destekliyor, onların işini kolaylaştırmak için gerekli tüm maddi, teknik ve moral yardımı yapıyordu. Fakat bununla birlikte, ilk andan itibaren Yunanlıların Önyasya'da kalıcı olmadığını kabullenmiş gibi davranıyordu.

Mustafa Kemal Samsun'dan sonra Sivas, Erzurum, Amasya ve Ankara güzergahında Ulusal Kurtuluş hareketini başlatırken, İttihat ve Terakki'nin Genel Merkezi bu harekette Mustafa Kemal'i desteklemek kararı alıyordu. Mustafa Kemal'in ekonomik ve siyasal tercihlerinin o denli belirgin olmadığı bu dönemde, Enver ve Cemal Paşaların tasfiyesinden sonra askeri etkinlikten -eskisine oranla- yoksun kalan İttihat ve Terakki'nin Liberal siviller tarafından oluşturulan Genel Merkezi, partinin yeniden askerlerin yönetimine girmesini istemiyordu. Bu ne-

denle, kendisine bağı tüm subayların, Mustafa Kemal'in önderliğinde oluşturulan Büyük Millet Meclisi'nin kararlarını desteklemelerini telkin ediyordu. İşte bunun bir sonucu olarak başta Kazım Karabekir olmak üzere çeşitli yörelerde etkin bulunan -ki bunların bazıları da Çerkes hareketi içinde yer alıyordu- subaylar, kumandaları altında bulunan birlikleriyle Mustafa Kemal'in emrine giriyorlardı. Buna paralel olarak bir de Mustafa Kemal'e bağı ve onunla silah arkadaşlığı yapmış bir kadro bulunuyordu. Örneğin, Filistin Cephesi kadrosunda yer alan İsmet Paşa, Kütahyalı Asım (Gündüz), Ali Fuat Paşa, Mersinli Cemal gibi subaylar da Ankara'da, kumandanlarının yanında yer alıyorlardı. Kaldı ki, Çanakkale ve Filistin gibi en ağır çatışmalara sahne olan cephelerde Mustafa Kemal'in emrinde çarışan erat ve genç subaylar da Ankara'ya iltihak ediyorlardı. Bu subayların arasında bir de mesleğı askerlik olup, ordunun terhis edilmesi karşısında yapabileceğı hiç bir şey olmayan vatanseverler vardı.

Ankara'da bu gelişmeler olurken, İstanbul'daki saltanat çevreleri ve Sultan Vahdettin, iradenin giderek ellerinden kaydığını hissediyordu.

Vahdettin, mütarekenin ilk günlerinde, İngiltere'nin Önya'sının işgaline izin vermeyeceğini umuyordu. Böylece, Vahdettin'e göre İngiltere, yönetimi kendisine bırakacak, o da bir federal model içinde, Meşrutî Monarşi rejimini tesis edecek, programı ekonomik ve siyasal Liberalizmi içeren, fakat aslında bu programın arkasına gizlenerek kendisine iktidar sağlamaya çalışan Hürriyet ve İtilafın tek parti yönetimi altında hüküm sürecekti.

Vahdettin'in planlarını önce Yunanlıların İzmir'e çıkmaları bozuyordu. Vahdettin bu aşamada, Batı Anadolu'da başlayan, Çerkeslerin silahlı hareketine sempati ile bakmaya başlıyordu. Zira bu hareketi kullanarak, İngiltere ile pazarlık yapabileceğini umuyordu. Ancak bu yöndeki planları, Mustafa Kemal'in Ankara'da ulusal direniş hareketini başlatmasıyla akim kalıyordu. Bunun üzerine, kendi irade ve iktidarına alternatif olacağını hissettiğı Ankara'ya karşı zalimleşerek idam kararları veriyor, kendi politikalarına tamamen zıt, "ulusal" amaçlı direniş başlatanlara karşı Yunan Ordularını sevk edecek kadar büyük hatalar işliyordu. Vahdettin İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerindeki tüm Liberaller gibi bu dönemde de ulusal direnişçilere karşı kök-tendinci din siyaseti yapanları kullanarak saf ve cahil halkı kışkırtıyor, Hilafet Makamını -kimliğini- öne çıkararak فرمانlar yayıyordu.

Fermanlar İngiltere'den elde edilen altınlarla destekleniyor, bunun sonucu çıkarıcı gruplar ayaklandınlar din uğruna ulusal direnişçilerin üzerine salınıyordu. Dahası, Yunan Ordusunun Hilafet Ordusu olduğunu söyleyerek ellerinde yeşil bayraklar bulunan hocalar başta olduğu halde Türk köy ve kasabalarının Yunanlılara teslim edilmesi sağlanıyordu.

Kollektivist Cephede Enver Bey:

Tam bir Prusya askeri eğitim ve disiplini içinde bulunan, bu ka-naldan Fichte'nin kollektivist görüşlerini kendine "ideal" edinen, hatta bu nedenle savaş boyunca Berlin'e tam bağımlı ve teslimiyetçi bir politika izleyen Enver Paşa -ki kendisi damad-ı şehriyari olması nedeniyle saray üzerinde de etki sahibiydi- savaşın yitirilmesiyle birlikte, Berlin'e sığınyordu. Ne ki o, Berlin'e birlikte gittiği Talat Paşa gibi kenara çekilmiyor, fırsatını bulunca da Bolşeviklerin kontrolündeki Moskova'ya geçiyordu. Bir kurmay olarak Enver Paşa bu hareketle yapabileceğinin en iyisini yapıyor, Alman kollektivizminin bir ucunu kendisi oluşturduğu için, diğer ucu teşkil eden "Marksist" Moskova ile işbirliğine giriyordu. İşbirliğinden de öte adeta Moskova ile çıkarlarını özdeşleştiriyordu.

Enver Paşa'nın Moskova'ya geçişi, Moskova'nın "Bolşevik ilkeler doğrultusunda" Önyasya üzerindeki emellerini yoğunlaştırmıyordu. Zira, Enver Paşa nasıl olsa Ulusal Kurtuluş hareketinin içinde yer alacak, böylece Moskova'daki Bolşevik yönetim bu hareketi dolaylı şekilde etkilemek olanağını elde edecekti.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği andan itibaren Moskova kendisini "düşmanımın (İngiltere) düşmanı (Türkiye) benim dostumdur" siyaseti nedeniyle sempatiyle izliyordu. Nitekim bu sempati bir süre sonra fiili desteğe dönüşecekti.

Mütarekenin ilk döneminde Önyasya meselesinde Enver Paşayı önemli bir unsur olarak gören Moskova Paşayı, Sakarya Muharebesinin sonucunun alınmasına kadar kollayacak, barındıracak ve destekleyecekti.

Enver Paşa ise bu aşamada, Moskova'nın "antiemperyalist" tavrından yararlanarak (daha önce hazırlamış olduğu) Kafkas Ordusu başta olmak üzere silahlı kuvvetleri kullanarak Önyasyada bir kurtuluş hareketine girişmeyi planlıyordu. Ancak, bu hareketi Mustafa Kemal başlatınca Enver Paşa, Moskova'da kalarak hazırlık yapmak görünü-

münde, Anadoludaki harekete yardım sağlamak ve fakat aslında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının akıbetini beklemek eğilimine giriyordu.

Moskova ile Enver Paşa arasındaki bu "yazılı olmayan mutaba-kat", Enver Paşa'ya belli oranda ekonomik ve siyasi bir güç kazandırıyordu. Paşanın elde ettiği bu güç, Önsyadaki Enver Paşanın dostu, arkadaşı ve bağımlısı olan bazı subayları etkiliyor, onları Ankara ile Enver Paşa arasında ikili davranışa sevk ediyordu. Kaldı ki bu davranışta, Enver Paşa ile arkadaşlarının İttihat ve Terakki örgütünde birlikte yer almaları da rol oynuyordu. Bu durumdaki subayların başında ise Kazım Karabekir geliyordu. Kazım Karabekir İttihat ve Terakkiye Manastırda, Enver Paşanın rehberliği altında girmişti. Bu nedenle Enver Paşaya hem ast-üst, hem de İttihatçı örgüt disiplini içinde bağımlılık duyuyordu. Bunun bir sonucu olarak Kazım Karabekir bir yandan Mustafa Kemal'e "ben ve emrim altındaki kuvvetler emrinizdeyiz" diyor, diğer taraftan da Enver Paşa ile irtibatı sürdürerek aldığı talimatları uygulamaya çalışıyordu.

Enver Paşa için Anadolu'ya girebileceği iki önemli nokta bulunuyordu. Biri Kafkas Ordusunun merkezi olan Kars, diğeri ise İzmirli İttihatçı, Yahya Kahya'nın kontrol ve denetimi altında bulunan Trabzondur.

Ali Fuat Cebesoy'un Moskova'ya atanmasından itibaren Ankara ile Moskova bir yakınlaşma sürecine giriyordu. Bu süreçte Moskova Enver Paşa'yı adeta yedekte tutuyor, Mustafa Kemal'in başarısız olması veya Önsyadaki direniş hattını geri çekmesi halinde Paşayı devreye sokmayı planlıyordu.

Moskova ile Ankara arasındaki temasların ulaştığı olumlu düzey Güm-rü anlaşmasıyla bir sonuca bağlanıyor ve Milli Mücadeleyi yürüten Büyük Millet Meclisi, Kafkasya'da hududun belirlenmesinden sonra dikkatini tamamiyle Batı Cephesi üzerinde topluyordu. Bununla birlikte Moskova yine de Ankara'ya karşı dikkatli davranıyor, çeşitli alanlarda yardım etmesine karşın, Enver Paşayı gözden çıkarmıyordu.

Nitekim Enver Paşa bu süreçte bir takım toplantılara katılıyor, "Kolektivizmin" gerektirdiği rolü başarıyla oynuyordu. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in yanında yer alıp da Enver Paşa'ya bağlı olan bazı İttihatçılar, Paşanın Ankara'ya gelmesi ve Kurtuluş Hareketi'nin başına geçmesi yönünde faaliyetlere girişiyorlardı. Kazım Karabekir bir yandan Mustafa Kemal ile tam mutabakat halinde görünürken diğer taraftan Enver Paşa ile münasebeti sürdürüyor, bu arada da Yahya

Kahya'nın Trabzondaki konumunu muhafaza etmesine yardımcı oluyordu. Bu karmaşık ilişkiler yoğunlaşırken Moskova militarist konumdan giderek uzaklaşıyor, sivil bir görünüm kazanmaya çalışıyordu. Dolayısıyla bu aşamada Enver Paşa'nın -ki asker olması nedeniyle- durumu Moskova karşısında sarsılıyordu. Moskova, Enver Paşaya alternatif olarak Önyasya'da faaliyetleri yürütmek ve Marksist sistemde SSCB ile özdeş bir konumda bulunmak üzere devreye Mustafa Suphi'yi sokuyordu.

Ekim Devrimini izleyen olaylarda aktif rol alan ve bir bakıma devrim militanı olan Mustafa Suphi, Milli Mücadele sürecinde Ankara'nın ulusal ruhunu paylaşıyordu. Marksist olmasına karşın -örneğin Ermenistan meselesinde- Mustafa Suphi'nin Ankara ile aynı görüşleri -ki bu görüşler ulusallıkta odaklanıyordu- paylaşması, her ikisinin de antiemperyalist bir tavır içinde olunmasından kaynaklanıyordu. Bu bakımdan Ankara, Mustafa Suphi'den o denli rahatsız bulunmuyordu.

Moskovanın Mustafa Suphi'yi devreye sokmasından asıl rahatsızlığı, bu aşamada Anadolu'ya girmek için Moskova'nın her zamankinden daha çok yardımına gereksinim hissedenden Enver Paşa ve bölgedeki adamları -Kazım Karabekir, Yahya Kahya vs.- duyuyordu. Zira onlar, Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya girmesi halinde, -yapay Marksistlikleri nedeniyle- kendilerinin devre dışı kalacaklarını farkediyorlardı.

Kaldı ki Moskova, bu aşamada başka bir nedenle de Enver Paşa'dan kurtulmak istiyordu. İngiltere ile Rusya arasında bir diyalog ortamı doğmuş bulunuyordu. Zira Alman Devriminin gerçekleşmemesi ve Sovyet Ordularının Varşova önlerinde yenilmesi İngiltereyi yumuşatıyordu. Bu yumuşamaya Moskova'nın da ihtiyacı vardı. Gerçi devrim yapılmıştı ama, içerde ekonomik durum hiç de iç açıcı değildi. Rusya her zaman olduğu gibi bu dönemde de buğday ve gıda maddesi ithaline gereksinim duyuyordu. Oysa devrim, eski kuşatmayı ortadan kaldırmamış, aksine pekiştirmişti.

Rusya'nın ticari bakımdan tek umudu, Önyasya idi. İngilterenin yumuşaması Moskovayı bu yönde umutlandırıyordu. Oysa Enver Paşanın planları sadece Önyasya'ya girmek arzusuyla sınırlı kalmıyor, aynı zamanda başta Hindistan olmak üzere İngiltere'nin Güney Asya'daki sömürgelerinde de "antiemperyalist" mücadeleyi başlatmak istiyordu. Nitekim bu aşamada Cemal Paşa bölgeye gitmiş, çalışmalara başlamış bulunuyordu.

Enver Paşa ile arkadaşlarının asıl bu faaliyetleri Londra'yı çileden çıkarıyor, Moskova'ya karşı yumaşayan tavrı, yeniden sertleşme eğilimi gösteriyordu. İşte bu nedenle Moskova, Enver Paşadan artık kurtulmak istiyordu. Buna rağmen Sakarya Muharebelerinin sonucunu bekliyordu. Zira bu savaşın sonucu durumu ortaya koyacaktı.

Bu süreçte Mustafa Suphi Anadolu'ya girmek isteyince, Enver Paşaya bağlı Teşkilatı Mahsusa üyeleri (Yahya Kahya, Mustafa Suphi'nin Merkez Komitesinde olup da Teşkilatı Mahsusadan olan Mehmet Emin ve Süleyman Sami Beyler vs.) onu ve arkadaşlarını ortadan kaldırıyorlardı.

Böylece Enver Paşa bir süre daha Batumda kalarak Sakarya Savaşı'nın sonucunu bekleme olanağı buluyordu. Ne ki Sakarya'da Yunan Orduları püskürtülüp de İngiltere doğrudan müdahale etmeyince, Moskova'nın bir şey yapmasına meydan bırakmadan Enver Paşa bölgeden ayrılıyor ve bu kez Rusya'ya karşı savaşmak üzere Altay Dağlarına gidiyordu. Bu aynı zamanda İttihat ve Terakki Örgütü'nün bir dönem ülke kaderini teslim ettiği asker kadronun da kanla tasfiyesi anlamını taşıyordu.

Talat Paşa Berlin'de, Cemal Paşa Tiflis'te, Enver Paşa ise Altay'da katlediliyordu.

Ankara'da ise, küçülmüş hudutlar içinde bir Ulusal Devletin temelleri atılıyordu.

İttihat ve Terakki'nin Mustafa Kemal ile Kavgası Başlıyor:

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması ve İttihat ve Terakki'nin kolektivist / militer kanadının (Avam tabiriyle Almancı kanadın) tasfiye olmasıyla, başlayan Mütareke döneminde örgüt -daha önce de belirttik- gruplara ayrılıyordu. Bir grup işgalciler ve sarayla işbirliği yapıyor (sermaye grubu), diğer bir grup asker kanattan ayrı olarak yurt dışına kaçıyor (Cavit Bey) başka bir grup Ankara ile işbirliği yapıyordu. Ankara ile işbirliği halinde bulunan grup içinde de kümelenmeler bulunuyordu. Bir küme Mustafa Kemal ile birlikte tam anlamıyla Ulusal Devletten yana oluyor, bir başka küme Meşrutî Monarşiyi savunuyor, diğer bir küme ise Kurtuluş Savaşı'ndan sonra herşeyin eskisi gibi (Meşrutîyet dönemindeki gibi) olmasını istiyor ve bekliyordu. Ne ki, bu grup ve kümelerin hepsi (Saray

ve işgalcilerle işbirliği yapanlar hariç) ülkenin işgalcilerden kurtarılması için dayanışmaya giriyorlardı.

Yunan Ordusunun Sakarya'da durdurulması, İngiltere'nin işgal hareketlerinden desteğini çekmesi, Enver Paşa ve arkadaşlarının Anadolu'ya girmekten vazgeçmesi ve Mustafa Kemal ile silah arkadaşlarının askeri faaliyetlere ağırlık vererek Meclisten uzaklaşması, özellikle de Malta sürgünlerinin serbest bırakılması Meclis içindeki ve dışındaki İttihatçıların derlenip toplanarak yeniden bir siyasal örgütlenme içine girmelerine zemin hazırlıyordu. Fakat bu kez parti bayrağı individualist / Liberal eğilimli İttihatçıların eline geçiyordu.

İttihat ve Terakki öзде, Mutlakîyet rejimine baş kaldıran Yeni Osmanlı / Jön Türk siyasal çizgisinin bir devamı olarak, Abdülhamit'in istibdat rejimine karşı kurulmuş bulunuyordu. Bu nedenle, siyasal model olarak - arada Cumhuriyeti savunan üyeleri bulunuyorsa da Meşrutî Monarşiyi amaç ediniyor ve savunuyordu. Kaldı ki, yine öзде Liberal ekonomiyi savunan İttihat ve Terakki, adeta bir "gen sapması" gibi, bir dönem "kollektivist" askerlerin denetimine giriyor, fakat savaştan sonra yeniden aslına dönerek Cavit Bey gibi Liberal ekonomiyi savunan sivillerin eline, geçiyordu. Nitekim Liberal ekonomik zemin üzerinde Meşrutî Monarşî siyasal modeli de o denli eğreti durmuyordu. (Jön Türkler, Sabahattinciler ve Liberal İttihatçılar, İslamiyetin müdahaleci tavrı ile Liberal ahlak, siyaset ve ekonomi arasındaki çelişkiyi ya gözardı ediyor, ya da görmezden geliyorlardı. Onlar, 31 Mart'taki İslamcı - Ordu çatışmasını da yadsır bir hava içinde bulunuyor, bu nedenle kendi aralarında tam bir fikir birliği içinde görünmüyorlardı.)

Buna karşılık, Ulusal Mücadeleyi zaferle taçlandıran Mustafa Kemal ve arkadaşları, İttihatçılardan çok farklı düşünüyorlardı.

Her şeyden önce Cumhuriyetçiydiler. Bu bile, başlı başına İttihat ve Terakki ile yollarının artık ayrıldığını ortaya koyuyordu. Zira Meşrutî Monarşî kendi modeli içinde bir Sultan / Halifeye, yahut sadece Halifeye gereksinim gösterirken Cumhuriyet, Sultan / Halifeyi yani denetimsiz veya sınırlı denetim altındaki bir "şahsi otoriteyi" tamamiyle ortadan kaldırıyor.

Gerçi Meşrutî Monarşiyi savunan İttihatçılarla, Cumhuriyeti savunanlar arasında bu denli zıt bir görüş bulunuyorsa da İttihatçıları asıl hırçınlaştıran neden Mustafa Kemal'in yeni rejimi oluşturması sırasında İttihatçıları tamamiyle siyaset dışı bırakmak istemesiydi.

İttihatçılar, hangi şart ve rejim söz konusu olursa olsun, siyasi platformda kalmak istiyorlardı. Bunu başardıkları taktirde gerisi kolay olacaktı. Zira Liberal İstanbul sermayesi kendilerine, ihtiyaç duydukları ekonomik (Uluslararası ticaret kolonilerinin de) desteği sağlayacak, böylece (Uluslararası Ticaret Oligarşisinin istediği) Liberal siyaset zeminini teşkil etmek mümkün hale gelecekti.

Buna karşılık Mustafa Kemal -bir dönem kendisinin de üyesi bulunduğu- İttihat ve Terakki Örgütünün yapısını, kurallarını, amaçlarını, zaaf ve üstünlüklerini çok iyi biliyordu. Kurmaya hazırlandığı Cumhuriyeti, İttihat ve Terakki Partisinin eski kadrolarıyla özdeşleşen genç kadrolara oturtması halinde bu Cumhuriyetin kısa sürede Ulusal ve İnkılapçı yapıdan uzaklaşarak ticaret kolonilerinin denetimi altında, İslam kimliğinin ön plana çıktığı bir çeşit "Osmanlı Devleti" haline dönüştürüleceğini, hatta başta kendisi olmak üzere ulusal bağımsızlıkçıların kısa sürede şu veya bu şekilde -gerekirse Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yapıldığı gibi- tasfiye edileceklerini farkediyordu.

Bunun sonucu olarak saltanat lağvedilip de Cumhuriyet ilan edilince, Vahdettin yanlısı Mutlakiyetçilerden çok, başta Mustafa Kemal'in yakın gördüğü -Refet Paşa, Rauf Bey, Adnan Adıvar, Hüseyin Cahit Yalçın, Kazım Karabekir vs.- İttihatçılarla Meşrutî Monarşiciler bağirmaya başlıyorlardı. Tabii bu kesim sesini yükseltince hemen Mutlakiyetçiler, köktendinciler ve ayrılıkçı bölücü unsurlar çevreleri-ne toplanıyor, adeta bir cephe oluşturuyorlardı. Bu cephe kısa sürede İstanbul'daki "işgalcilerle ve sarayla işbirliği yapan Liberal sermayeyi ve bu sermayenin kontrolünde bulunan Hürriyet ve İtilafçıları da yanına alıyordu. Böylece, sözümona Cumhuriyete değil de ilan biçimine karşı çıkan İttihatçı merkezli muhalefet tavrını açığa çıkartan almaya başlıyor, İstanbul'u ise Merkez ediniyordu.

Kaldı ki bu siyasal hareket, Cumhuriyeti kendi siyasal örgütü olan Halk Fırkasına dayandırmak isteyen Mustafa Kemal'e bir başka öneriyle gidiyordu. İttihat ve Terakki'nin yeni sivil yöneticileri -Dr. Nazım, Rahmi Bey, Cavit Bey, Hüseyin Cahit, İsmail Canbolat vs.-adına (Kara) Kemal Bey Mustafa Kemal'e, yeni bir siyasi parti kurulmasına gerek olmadığını, tüm siyasal oluşumları İttihat ve Terakki'ye dayandırabileceğini, hatta bu siyasal örgütün başına bizzat geçebileceğini öneriyordu.

(Kara) Kemal Bey'in bu önerileri İttihat ve Terakki'nin "siyasal ve ekonomik bakımdan uluslararası entegrasyona açık" tavrından ra-

hatsızlık duyan Mustafa Kemal'i tedirgin ediyor, önerinin şahsen mi, yoksa örgüt adına mı yapıldığını soruyordu. (Kara) Kemal Bey'in şahsen yaptığını söylemesi üzerine de arkadaşlarıyla görüşüp ortak karar almalarını bildiriyordu. Nitekim Mustafa Kemal'in bu telkini, İttihat ve Terakki'nin bir örgüt olarak varlığını koruduğunu bildiğini ortaya koyuyordu.

Mustafa Kemal ile İttihatçı Anglosakson Liberallerin arası daha çok. Hilafetin kaldırılması sırasında açılıyordu. Zira Meşrutî Monarşiyi savunan İttihat ve Terakki'nin yeni sivil yöneticileri ile bunların etkisi altında -fikri yönden- bulunan askerler, Hilafetin kaldırılmasını istemiyor, şöyle veya böyle, bu makamın muhafaza edilmesini savu-nuyorlardı. Bu aslında doğaldı. Zira;

İngiltere, Birinci Savaşın sonunda -Sevr mutabakatı ile de- Balkan, Önasya, Kafkas ve Ortadoğu bölgelerinde oluşturacağı eyaletleri, Meşrutî Monarşinin uç noktası -siyasal yaptırım gücünden yoksun- Halifenin, uhrevî önderliği altında "konfedere etmek" istemişti. Kısacası Anglosakson Liberal dünya görüşü, 1917 Ekim İhtilali nedeniyle askıya alıp Önasya'da kurulmasını "kerhen" kabul ettiği ulusal devleti koşulların elverdiği bir zamanda tasfiye edip yeniden, konfederasyon modelini masaya koyacağını umuyor, bu nedenle de Hilafetin (makam olarak) yedekte tutulmasının Meşrutî Monarşi çerçevesinde Hilafeti sahiplenmesi ile Londra'nın Hilafet konusuna bakışı örtüşüyordu.

Kaldı ki Londra, Hilafet Makamının İstanbul'da kalmasını kendi çıkarları bakımından başka açılardan da gerekli görüyordu. Hilafet herşeyden önce devlet yönetiminde temel "ikilem" (düalite) yaratıyordu. Üstün kitap olarak kabul edilen Anayasa, çağdaş ahlak, hukuk, ekonomi ve siyasi ilkeleri kabul ederken, Halifenin bağlı olduğu üstün kitap Kur'an; İslami ahlak, hukuk, ekonomi ve siyasi ilkeleri benimsi-yordu. Hepsinden önemlisi de Anayasanın özgürlük kavramı ile Kur'an'daki İslami özgürlük, taban tabana zıt bir oluşumu öngörüyordu. İngiltere, bu ikilemi çeşitli faaliyetleriyle kullanma olanağına sahip bulunuyordu. Böylece "ikilem" çatışması içindeki ülkeleri, pazar olmaktan çıkıp, üretici toplum olmak noktasında engelleyebiliyordu. Bu engellemeyi Anayasa ile Kur'an arasındaki çelişkileri veya zıtlıkları kışkırtarak yapıyordu.

Hilafetin kaldırılması aynı zamanda teokratik yapının da çözülmesi anlamına gelecekti. Böylece Devlet yönetimi özgürlük, hukuk, siyaset, eğitim, kısacası yönetim katında tekelleşecekti. Böylece İngil-

tere (ve ABD) bakımından, önemli bir koz ortadan kalkacaktı. Bu nedenle Anglosakson Liberal kökenli İttihatçıların Hilafeti sahiplenmesiyle Londra'nın Hilafet makamını koruması konusundaki faaliyetleri örtüşüyordu.

Londra ile Osmanlı Liberallerinin organik bir bağ içinde bulunup bulunmamaları o denli önemli de değildi. Zira, köken ve kökenin dayandığı öğreti felsefi beraberliği sağlamaya, siyasal ve ekonomik beraberlik ise "fiziki" beraberliği sağlamaya yeterli faktörlerdi.

Liberaller muhalefete daha Sakarya savunması öncesinde başlıyor, tempoyu giderek yükseltiyor, Lozan öncesinde iyice tırmandırıyor, Lozan görüşmelerinde ise doruğa çıkarıyordu. Bu muhalefet Büyük Millet Meclisindeki bazı milletvekilleri düzeyin tırmanıyor, sonunda da iktidar mensuplarından bazıları bu kadroya katılıyordu.

Lozan görüşmelerinin en ateşli tartışmalara sahne olduğu günlerde Büyük Millet Meclisinde üye bulunan Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey, Lozanda anlaşma zemini arayanları "vatana ihanetle" itham ediyordu. Anlaşmanın sağlanmasını engellemek amacıyla hırçın bir muhalefet üslubu benimseyen Ali Şükrü Bey, kürsüde konuşan Mustafa Kemal'e müdahale ediyor ve Mecliste hava gerginleşiyordu. Bu gerginlik sonucunda Muhafızların Kumandanı Topal Osman, Ali Şükrü Bey'i öldürüyor, sonra da öldürülüyordu.

Ancak Ali Şükrü Bey cinayeti Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla muhalefetin arasına adeta bir "kan davası" gibi giriyordu. Zira, Başbakan Rauf Orbay, Ali Şükrü Bey olayının tahkikatını adeta "gizlice" başlatıyor ve yine adeta Mustafa Kemal'i bu olaya bulaştırmak istermişçesine bir yöntem izliyordu. Gerçi bu girişim sonuçsuz kalıyordu ama, hem Mustafa Kemal Rauf Orbay'a olan güvenini yitiriyor, hem de kenara itilen Rauf Orbay muhalefet kanadına daha fazla yaklaşıyordu.

Bunun ardından Hilafetin tartışmaya açıldığı günlerde Rauf Orbay Mustafa Kemal'i rahatsız edecek derecede Hilafeti sahipleniyor, nihayet "Benim damarlarımda Padişahın ekmeğinin zerrelere var" diyecek kadar ileri gidiyordu. Üstelik bu düşüncelerini söylemekle kalmıyor, Refet Paşa ve Ali Fuat Paşa gibi arkadaşlarını da etkilemeye çalışıyordu. Nitekim bu ekibe kısa süre sonra İttihatçı Kazım Karabekir de katılıyordu. Rauf Orbay'ın -ki kendisi Saray tarafından güvenilir bulunduğu için Mondros mütarekesini imzalamakla görevlendirilmişti- muhalif tavrını sezen Mustafa Kemal, Lozan'a gönderilecek he-

yetin başkanı olması beklenen Başbakan'ı Lozan'a göndermiyordu. Onun yerine Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek'i istifa ettirip yerine İsmet Paşayı tayin ediyor ve Dışişleri Bakanı olan İsmet Paşa Lozan Heyetine Başkanlık yapmakla görevlendiriliyordu. Buna çok alınan Rauf Orbay da, Lozan görüşmeleri sırasında Ankarada elinden gelen engellemeyi yapıyor, hatta anlaşmanın imzalanması aşamasında "olur" vermeyerek imzanın geciktirilmesine neden oluyordu. Daha sonra, İsmet Paşa başkanlığındaki heyetin Ankaraya dönüşünü beklemeden törenlere katılmıyor, başkentten ayrılıp İstanbul'a gelerek muhalefet cephesi kurulması yönünde faaliyetlerini yoğunlaştırıyordu. Bu aşamada muhalif askerlerle, sivil İttihatçıların tavır birliği ortaya çıkıyor, aralarında Hüseyin Cahit ve Adnan Adıvar'ın da bulunduğu muhalifler İstanbul'u Ankaraya karşı bir muhalefet merkezi haline getiriyorlardı. (Nitekim Adnan Menderes, Hasan Polatkan, Fatin Rüştü Zorlu, Turgut Özal gibi Liberallerin Topkapıya gömülerek buranın bir alternatif devlet mezarlığı haline dönüştürülmesi, Ankaranın Başkentliğinin Liberallerce hazmedilememesinin bir göstergesi sayılabilir.)

Bu muhalefet merkezi daha çok / yine Hilafetin kaldırılması sırasında sesini yükseltiyordu. Nitekim İngilteredeki İsmailiye Tarikatının intelligence Servisinden güdümlü lideri Ağa Han ile makbul adamı Emir Ali'nin Başbakan İsmet Paşaya, Hilafet makamının saygınlığının korunması konusunda mektup yazmaları ve telkinde bulunmaları, Ankaranın dikkatini çekiyordu. Dahası, bu mektubun yerine ulaşmadan önce başta Liberal muhalefetin önemli liderlerinde Hüseyin Cahit'in gazetesi Tanin olmak üzere muhalif basında yayınlanması bardağı taşıyor ve İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderiliyordu.

Bu sırada, merkezi hükümet ve kurulan Cumhuriyetin dayanağını oluşturan Halk Fırkası Büyük Millet Meclisinde bir dizi yasa çıkarıyordu. Bu yasaların başında ise "İhaneti Vataniye" diye adlandırılan yasa geliyordu.

Cumhuriyetin, kendisini korumak amacıyla çıkardığı bu yasalarla, öde Cumhuriyete muhalefet ederek Hilafeti sahiplenen ve bu doğrultuda da bir yandan dinsel / siyasal kanadı, diğer yandan ayrıcalıkçı grupları merkezi otoriteye karşı kışkırtan İttihat ve Terakki'nin sivil yönetimi köşeye sıkıştıyordu. Kaldı ki, Merkezi Umumiye ele geçiren Anglosakson Liberal kanat, örgütü bir muhalefet cephesinin odağı haline getirerek adeta Hürriyet ve İtilaflaşıyordu. Bu Hürriyet ve İtilaflaşma ise Ulusal Devlet kavramını herşeyin üzerinde tutan Cumhuri-

yetçileri adeta çileden çıkarıyordu.

Diğer taraftan, İttihat ve Terakki ile Cumhuriyetçilerin yolu bir başka odakta da ayrılmış bulunuyordu. Bu ayrılık Lozan görüşmeleri sırasında meydana geliyordu.

Eski Maliye Nazırı Cavit Bey Heyete "müşavir" olarak alınıyor, Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey ise gazeteci olarak Lozan'a gidiyordu.

Görüşmeler sırasında genel borçlar (Duyunu-u Umumiye) meselesi gündeme geliyordu. Rıza Nur'a göre Cavit Bey Fransa'nın tez'i doğrultusunda Türkiye'nin savunduğu tez'e karşı görüş bildiriyordu. Hüseyin Cahit Bey de Cavit Bey'i destekleyen, dolayısıyla Fransızların görüşleri doğrultusunda yayın yapıyordu. Bu durum Heyet Başkanı olan İsmet Paşayı sınırlendiriyor, Cavit Bey Heyetten çıkarılıyor. Hüseyin Cahit Bey ise Lozan'dan uzaklaştırılıyor.

Bu olayı ne İsmet Paşa, ne de Cavit ve Hüseyin Cahit Beyler unutmuyorlardı. Nitekim yol ayrımı, daha sonraki olaylarda iyice belirginleşiyor. Nihayet Hilafetin kaldırılması aşamasında İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderiliyor ve Hüseyin Cahit Bey bu mahkemede idam talebiyle yargılanıyordu. İstanbul'a İstiklal Mahkemesi gönderilmesi hem İttihat ve Terakki örgütünü elegeçiren Liberallere, hem onları destekleyen İstanbul'daki ticaret kolonisine hem de bu koloninin finans gücünden destek alan ve Uluslararası Tüccarlar Oligarşisininin bir uzantısı olan İstanbul'daki Oligarşiye gözdağı veriyordu.

İstanbul İstiklal Mahkemesinde yargılanan sanıkların hepsi beraat ediyordu. (Bu mahkemede sanık olarak yargılananlar arasında yer alan Hüseyin Cahit Bey ile Mahkeme heyetinde yer alan Konya Milletvekili Refik Bey -Koraltan- 1946'lardan sonra DP ilkeleri doğrultusunda birlikte çalışacaklardı.)

Mahkemenin sonuçlanmasından kısa bir süre sonra, 13 Mart 1924 günü Hilafet kaldırılıyordu. Buna karşılık, Muhalefet merkezi haline gelen İttihat ve Terakkinin Merkezi Umumisi (Genel Merkezi) giderek "illegal" bir konuma geliyordu.

Dördüncü Dönem:

Hilafetin kaldırılmasıyla birlikte Önyasya'da yeni bir devir, İttihat ve Terakki bakımından da yeni bir dönem başlıyordu.

Önyasya'da başlayan yeni döneme Mustafa Kemal'in koyduğu ilkeler egemen oluyordu.

Mustafa Kemal'in Önyasyada oluşturmaya çalıştığı "özgür" yapı-

nın amacı, "Önasyanın tarafsızlaştırılması" ve "ticaret yollarının (Kara ve Deniz)" güvence altına alınmasını amaçlıyordu. Bu, bir anlamda yüzyıllar önce (Ortodoks Bizans, Şii / Pers ve Sünni / Arap baskısı altında) Önasyanın yerleşik iktisadi gücü/dokusu üzerinde baskı kuran Selçuk sonrası, Önasyayı dindışı bir konuma getiren Osmanlı Devleti'nin kuruluş ilkelerinin yeniden yaşama döndürülmesi anlamına geliyordu.

Nasıl ki Ahi Babası Edebali, Konya'nın dinsel/ekonomik tahakkümüne karşı Türk uçbeylerini ayaklandınp da başarılı olamayınca Osman Gaziye "dindışı" Osmanlı Devletini tesis ettirdiyse, Mustafa Kemal de (Ortodoks) Rus, Yunan ve Bulgar, Sünni (İngiltere destekli) Arap ve yine Şii / Pers yayılcılığa karşı, Çağdaş hukuk, eğitim, maliye ve askeri güce dayalı Laik ve dolayısıyla "dindışı" Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni tesis ediyordu.

Kıyafet ve harf devrimi Önasya'yı kültürel bakımdan Arap yayılcılığına karşı korumayı amaçlıyordu. Özellikle Arap harflerinin kullanılması, Türk insanının farkında olmadan Arap kültürünün etkisi altında kalarak Arap gibi düşünmesine ve yaşamasına yol açıyordu. Bu açıdan Arap harflerinin kullanılması Önasyayı bağımsız bir konumda bulunmaktan alıkoyuyor, bir bakıma Ortadoğu'ya bağımlılığı simgeliyordu. Kaldı ki bütün dinsel ibadetler Arapça yapılıyor, dinsel kitaplar da Arapça yayınlanıyordu.

Oysa Latin harflerinin kullanılmaya başlanmasıyla yazı, dolayısıyla düşünce aracı olarak Arapçadan ve Ortadoğudan kopuluyordu. Kaldı ki buna paralel olarak dinsel yayın ve ibadette de Arapçadan kopma başlıyor. Latin harfleriyle birlikte bir Türkçeleştirme rüzgarı esiyordu.

Mustafa Kemal'in ilkeleri arasında Türkçeleştirme ve uluslaştırma önemli bir yer tutuyordu.

Batı Avrupa'daki tüm ulusal devletler, uluslara (kavimlere) dayanıyordu. Buna karşılık Osmanlı toplum artığı üzerinde kurulan Türki-ye Cumhuriyetinin dayanağını teşkil edebilecek standart bir ulus yoktu. Türk, Kürt, Arap, Çerkeş, Laz, Gürcü, Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer unsurların meydana getirdiği bu karma / kozmopolit topluluk, devletin insan dayanağını teşkil ediyordu. Bu nedenle bir kültür, dil ve din birliğinden bahsetmek de olası değildi. (Kaldı ki en "bütün gibi" görünen Müslümanlar da mezhep ve tarikat farklılıkları içinde bulunuyorlardı.)

Dindeki farklılıklar, Cumhuriyetin temel ilkelerinden birini oluşturan müeyyideli (yaptırımcı) Laiklik ilkesiyle gideriliyordu. Hem devlet din dışı bırakılıyor, hem de bireylerin inanç ve inançsızlık özgürlüğü güvence altına alınıyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devletinin temel ilkeleri arasında yer alan Laiklik ilkesinin batıdakinden farkı "müeyyide" ile uygulanmasıydı. Zira bu, İslamiyetin "müeyyideli bir din" olmasından kaynaklanıyordu. Bir Müslümanın başka Müslümanların yaşam biçimine müdahale etmesine izin veren (şart koşan) İslamiyet "tebliğ" ve "cihat" gibi umdeleleriyle Hristiyanlıktan farklı bir yapı içeriyordu. Bir başkasının da istediği gibi yaşamasına müdahale ederek izin vermeyen İslamiyetin bu müdahaleci tavrına karşı Mustafa Kemal ve kadrosu "müeyyide" uygulayarak "Laiklik" ilkesine uyul-, masını öngörüyordu. Buna karşılık Hristiyanlık (özellikle 1789'dan sonra) müdahaleci bir nitelik taşımadığı için batıda "yaptırımcı Laiklik"e de gerek görülüyordu.

Dil ve kültür farkını gidermek amacıyla "devletin resmi dilinin Türkçe" olarak kabul edilmesi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinin dayanağını teşkil eden kozmopolit topluma da Türk Ulusu denmesiyle koşut bir görünüm alıyordu.

Tüm bu oluşumlarda gözönünde bulundurulması gereken bir husus daha yer alıyordu.

Lozan'da yapılan anlaşma ile Türkiye Devleti bir "ulusal devlet" olarak kabul ediliyordu.

Bu andan itibaren devleti kuranların önündeki en önemli sorun dil birliğine dayalı, ulusal devleti sahiplenecek bir uluslaşma hareketini başlatmaktı. İşte Latin harflerine geçiş, Türkçeleştirme, teokratik yapıdan uzaklaşma, dinin yeni devlette ikinci plana itilerek yerine kültürün ön plana alınması, tarih çalışmaları ve nihayet Türk Milleti adı verilen ulusun, devletin temeline konulması faaliyetleri buradan kaynaklanıyordu.

Mustafa Kemal'in amacı Türkiye Cumhuriyeti adı verilen bu Önasya devletinin Ortadoğu ve Asya kimliğinden sıyrılarak tam anlamıyla kendi ayakları üzerinde duran, siyasal ve ekonomik bakımdan bağımsız, ulusal bir Avrupa devleti olmasıydı. Bu nedenle, diğer tüm ilkelerinde Yeni Osmanlı/Jön Türk çizgisiyle çakışan Mustafa Kemal, "Ulusal Devlet" kavramında bu çizgiye kısmen ters düşüyordu. Zira ulusal devletin güvenliği ni ulusal ordu garanti edecekti. Ulusal ordu, ulusal ekonomi ve vergi sistemini gerektirecekti. Ulusal ekonomi ve

vergi ise bürokratik devlet kavramını gündeme getiriyordu. "Merkezi, ulusal ve bürokratik" devlet anlayışı ise Anglosakson Liberal devlet anlayışı ile bir kez daha karşı karşıya geliyordu.

Kaldı ki, aradaki "kollektivist askerler iktidarı" dönemi çıktıktan sonra Merkezi Umumisini Cavit Beylerin oluşturduğu (Hürriyet ve İtilaflaşan) İttihat ve Terakki yeni konumunda Jön Türklerin Liberal dünya görüşü ile özdeşleşiyordu. Kısacası "Kartaca Modeli, İttihat ve Terakki muhalefetine" yaşamını sürdürüyordu. Bu muhalefet ise 1984lerden itibaren adeta yer altına iniyordu. Ne ki, faaliyetleri devam ediyor ve yapay siyasal dalgalanmalar oluşturarak silüetini siyasal yaşamın üzerinden eksik etmiyordu.

Mustafa Kemal Cumhuriyetin ilk yıllarında dışarda ve içerde iki odağa karşı müteyakkız davranıyordu. Dışarda İngiltere, içerde ise İttihat ve Terakki (ile bu odağın araç olarak kullandığı dinsel / siyasal köktendinci kesim) ulusal devleti tehdit ediyordu. Mustafa Kemal'in set çekmeye çalıştığı bu iki odak giderek özdeşleşiyor veya koştur, yada özdeş bir eylem planı sergiliyordu. Nitekim Şeyh Sait isyanı bir bakıma bu özdeşleşmeyi hem acı, hem de düşündürücü bir biçimde ortaya koyuyordu.

"Şeyh Sait İsyanı" diye adlandırılan bu olay aslında dinsel kökenli bir Kürt ayaklanmasıydı. Bu dinsel kökenli Kürt ayaklanmasında Şeyh Sait ve yandaşları sözde Hilafeti ve Kur'an düzenini yeniden tesis etmek amacıyla merkezi otoriteye karşı başkaldırıyorlardı.

1924 yılında, daha Cumhuriyetin kurulup Hilafetin yeni kaldırıldığı bu dönemde Musul meselesi nedeniyle Ankara ile karşı karşıya gelen ve "kerhen, imzaladığı Lozan anlaşmasında" kabul etmek zorunda kaldığı Ulusal Devleti bir türlü içine sindiremeyen İngiltere, çeşitli kanallardan nüfuz ederek Kürt unsurunu, merkezi otoriteye karşı kışkırtıyordu.

Bu aşamada, İttihat ve Terakki Merkezi Umumisinin kendisini kamufle ederek, yasal düzeyde desteklediği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını, Hilafetin kaldırılmasına karşı çıkan ekipten Rauf Orbay, Kazım Karabekir ve Refet Bele gibi muhalif askerler kurmuş bulunuyorlardı. Bu parti aslında, kanunlarla kuşatılmış ve yeraltına inmiş durumdaki İttihat ve Terakkinin yasal uzantısından başka bir şey değildi. Görüldüğü kadarıyla İttihat ve Terakki Mustafa Kemal'e karşı yeni bir "askeri kanat" oluşturuyordu. Üstelik bu kez askeri kanadı partileştirerek, asker kökenli yönetime karşı alternatif teşkil ettiriyordu.

Dıştan bakıldığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası son derece masum, Cumhuriyetçi ve Ulusal devletçi bir görünüm yansıtıyordu. Ancak oluşumun içyüzü o denli masum değildi.

Herşeyden önce bu siyasal hareketi yönlendiren askerler, üzerle-rinde üniforma olduğu halde Mustafa Kemal'e karşı muhalefet hareketine girişmişlerdi. Örneğin Kazım Karabekir bir yandan muhalefet yapıyor, bir yandan da kumandanlık görevini yürütüyordu. Özellikle Hilafetin kaldırılması günlerinde İstanbul'da toplanan Rauf (Orbay), Refet (Bele), Kazım Karabekir gibi asker kökenli ve fiilen asker olan muhaliflere Hüseyin Cahit ve Adnan Adıvar gibi İttihatçılar da katılıyor, toplantılar düzenliyor, İstanbul ticaret kolonisinin sermayesini yanlarına çekerek Ankara'ya gözdağı veriyorlardı. Nitekim Mustafa Kemal bu duruma göz yummuyor, siyasetle uğraşan askerlerin üniformalarını çıkarmalarını istiyordu. Mustafa Kemal'e göre bu muhalefet hareketinde yer alan bazı komutanlar, Şeyh Sait isyanından önce doğudaki kuvvetler arasında darbe düzenlemeye yönelik bazı siyasal temaslarda bulunmuşlardı. Bu arada cereyan eden yazışmalardan anlaşıldığına göre Şeyh Sait ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yöneticileri arasında (ki bu partiye "Kazım Karabekir'in Partisi" deniyordu) siyasal dayanışmaya dönük bir münasebet de tesis edilmişti. Daha, yakın bir geçmişte, Ordu içinde darbe hazırladıkları iddiasıyla sivilleşmeye zorlanan parti yöneticisi askerlerin, bir de irticai Kürt ayaklanmasından adları geçince, Hükümet tarafından çıkarılan Tahriri Sükun Kanununa dayanılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla İttihat ve Terakkinin legal faaliyetleri ortadan tamamen kalkıyordu. Bu durum İttihat ve Terakkinin Merkezi Umumisini iyice çaresizliğe, yasadışılığa ve saldırganlığa itiyordu.

İttihat ve Terakki Merkezi Umumisiyle -ki İttihatçılar bu örgütlenmeyi inkar ediyorlardı- Ulusal Cumhuriyetin yönetim kadrolarını bu denli karşı karşıya getiren ayrılığın nedenleri de artık netleşiyordu.

Dıştan bakıldığında adeta bir "sen - ben" kavgası diye nitelenen çatışmanın su yüzündeki görünümü gerçekten de böyleydi. Kaba bir yaklaşımla, Kazım Karabekir ve arkadaşlarının (Refet Bele, Rauf Orbay vs.) Milli Mücadele sürecinde hareketin önder kadrosunda yer almalarına karşın, Cumhuriyetin ilanından itibaren çağdaş devletin yaratılması yönünde atılan adımlara ayak uyduramamaları, onların "yönetici kadro" dışında kalmalarına yolaçmıştı. Bu nedenle Mustafa Kemal'i diktatörlüğe yönelmekle itham ediyor, kendilerini ise Liberal

olarak niteliyorlardı. Böylece "sen - ben" kavgası nedeniyle başlayan kavgaya, siyasal bir "iktidar - muhalefet" çatışmasına dönüşüyordu.

Gerçi dıştan görünüm bu denli basit bir nitelik taşıyordu ama, çatışmanın kökleri görüldüğünden çok daha derinde ve önemliydi.

Mustafa Kemal, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti devletini şu yapıya oturtuyordu.

- Ulusal Türkiye Cumhuriyeti devleti ulusal orduya dayanacaktı.
- Ulusal ordu, ulusal bağımsızlığı, ulusal ekonomiye dayanarak kuruyacaktı.

- Ulusal ekonomi, yaygın bir vergi sistemini gerektiriyordu.

- Yaygın vergi sistemi ise, güçlü bir "bürokrasi" demekti.

Bu model kuşkusuz (öncelikle) spekülatif finans çevrelerini rahatsız ediyordu. Bu finans ise İstanbul ve İzmir gibi önde gelen ticaret kolonileri içinde yer alıyordu. İstanbul ve- İzmir ticaret kolonileri ise Osmanlı son döneminde İttihat ve Terakkiyi destekliyordu.

Gerçi bir dönem ticaret kolonilerinin Liberal ekonomik görüşü ile İttihat ve Terakki yönetimini elinde bulunduran Enver Paşa ve asker arkadaşlarının ulusal ekonomik görüşleri çelişiyordu ama, yine bu dönemde siyasal görüşler özdeşleşiyordu. Önyasadaki ticaret ve finans kolonileri içindeki kavim rekabeti Tüccarlar Oligarşisini, İttihat ve Terakkinin asker kanadına yaklaştırıyordu.

Aynı durum Mustafa Kemal'in Ulusal Devletçi tutumuna karşı yaşanıyor bu kez İttihat ve Terakki'nin Cevit Bey odaklı Merkezi Umumisi ile İstanbul / İzmir Ticaret Koloni / Oligarşilerinin Liberal ekonomik görüşleri özdeşleşiyordu.

Kazım Karabekir, İttihat ve Terakkinin Merkezi Umumi kararlarına uymak zorundaydı. O Manastır İttihat ve Terakki Cemiyetine girerken Merkezi Umumi kararlarına uyacağı konusunda yemin etmişti. Bu yemin, yaptırımlı bir yemindi. Nitekim bütün İttihatçılar gibi, Kazım Karabekir de ölene kadar bu yemine sadık kalacak ve Merkezi Umumi kararları çerçevesinde hareket edecekti. (İsmet Paşa da bir İttihatçıydı. Bu nedenle - Merkezi Umumi kararları onun için geçerli olmasa bile-Kazım Karabekir onun Cumhurbaşkanlığı sırasında- İttihatçı dayanışması gösterilerek-Meclis Başkanlığı yapacak, 27 Mayıs İhtilaliyle darağacının altına kadar gidecek olan diğer İttihatçı Celal Bayar "kuyudan adam çıkarma" operasyonu ile yine İsmet Paşa tarafından siyasal haklarına kavuşturulacaktı. Celal Bayar ise, yine yeminine sadık kalarak, Cavit Bey'in siyasal ve ekonomik misyonunu yüklenecek, ekono-

miyi liberalize ederek sermayeyi, uluslararası sermaye ile bütünleştirecek ve siyasal bağımsızlığı sessiz sedasız rafa kaldıracaktı.)

Aslında Milli Mücadele'nin başından beri gerek Enver, gerekse Merkezi Umumi ile münasebetlerini sürdüren Kazım Karabekir, bu odakların siyasal tercihleri doğrultusunda Mustafa Kemal ile birlikte hareket ediyordu. Ne ki bu ilişki, Milli Mücadele'den sonra ortaya çıkıyordu. Üstelik Kazım Karabekir ve yandaşları, Hilafeti sahiplene-rek, dinsel / siyasal kesimi de yanlarına alarak Mustafa Kemal'in "Ulusal Devletçi" tavrına direniyorlardı. Aslında Karabekir ve siyasal yandaşlarının bu tavrı Prens Sabahattin'in H'nci Meşrutiyet'in ilanındaki tavrından farksızdı. Nasıl ki Prens Sabahattin, İttihatçılara karşı güç elde edebilmek amacıyla Derviş Vahdeti'nin sempatisini kazandıysa, o zaman -31 Mart Ayaklanması- Derviş Vahdeti ve yandaşlarını darağacına gönderen Kazım Karabekir ve yandaşları, bu kez Mustafa Kemal'in karşısına -iddialara göre- irticacı Kürt hareketinin dolaylı destekçisi olarak çıkıyorlardı. Kısacası Osmanlı Liberalleri nasıl ki irticayı ve (federatif sistemin parçası olarak) Kürt, Rum, Ermeni kavimlerini (Jön Türk Kongresinde Ahmet Rıza - Sabahattin ayrılığının nedeni) kullandıysa, Cumhuriyet Liberalleri de aynı yola baş vuruyor, irticayı ve Kürtleri kullanıyordu, Liberaller bu geleneksel siyasetlerini 20'nci yüzyıl boyunca devam ettireceklerdi. Ancak Kürtler ve köktendinciler, Liberallerin kendilerini niçin desteklediklerini -kullandıklarını- sorgulamayacak, onların desteğinde Ulusal Devlete karşı, onların çıkarları adına da mücadele edeceklerdi.

Mustafa Kemal'in "Ulusal Devletçi" tavrının temel nedenlerinden biri de, Anglosaksonların (daha sonra Angloamerikan) 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren benimsediği "eyaletleştirme" siyasetinin Misak-ı Milli hudutları çerçevesinde yolunu kesmek amacına yönel-mesiydi.

İngiltere 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Balkan, Önasya, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde kesinlikle ulusal devlet kurulmasına izin vermemek eğilimine giriyordu. Amaç "Dörtlü Federasyonu" Hilafetin dinsel çatısı altında "konfedere" etmektir.

Mustafa Kemal bu planı Hilafeti kaldırarak bozuyor, Türkiye Cumhuriyetini dinsel yapı yerine ulusal yapıya oturtarak İslamiyeti siyasal yapının dışına itiyordu. Uluslararası sermaye ile entegrasyona açık bir ekonomik modeli savunan Liberaller ise ısrarla, müstakbel "konfederasyonu" dayandırmayı amaçladıkları teokratik zemini oluş-

turmak yönünde, siyasal mücadeleyi sürdürüyorlardı. Önyasya Fe-derasyonundaki önemli eyaletlerden biri olacağını varsaydıkları Kürt Eyaletini tesis etmek için "ayrılıkçı" harekete destek veren iç ve dış Liberaller, diğer taraftan da "İslami sistemi", fikir özgürlüğü alanında legalize etmeye çalışıyorlardı.

İşte Mustafa Kemal ile İttihat ve Terakki/ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasındaki temel ayrılık buradan kaynaklanıyordu.

Bu zıtlaşmanın (Şeyh Sait isyanı dışında) ilk kanlı hesaplaşması İzmir Suikastı sırasında cereyan ediyordu.

İttihat ve Terakkinin Merkezi Umumisi, yerel bakımdan kuşatma altına alınıp da siyasal bakımdan kımıldayamayacak durumda kalınca bir grup, Ulusal Devletin tasfiyesinde en önemli engel olarak gördükleri, bu nedenle diktatörlükle suçladıkları Mustafa Kemal'i ortadan kaldırmak amacıyla suikast düzenliyordu. Bu tertibe İttihat ve Terakki önderlerinden bazıları doğrudan, bazıları da dolaylı olarak katılıyordu. Örneğin Trabzon Milletvekili Ziya Hurşit (ki bunlar biraz da Ali Şükrü Bey'in kan davasını güdüyorlardı) Suikaste doğrudan katılan bir İttihatçıydı. Buna karşılık Cavit Bey, İsmail Canbolat, Abdülkadir, (Kara) Kemal, Dr. Nazım, (Ayıcı) Arif vesairin dolaylı olarak suikaste katıldıkları saptanıyordu. (Kara Kemal hariç, hepsi asılarak idam ediliyordu.)

Mustafa Kemal, İzmir Suikastı vesilesiyle İttihat ve Terakkiye (Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra) en ağır darbeyi indiriyor, geniş çapta tasfiye ediyordu. Ama İttihat ve Terakki farklı bir strateji uygulayarak hem dimdik ayakta kalıyor, hem de zamanını bekliyordu.

Bu kez baş aktör, İttihat ve Terakkinin İzmir Valisi ve örgütün Merkezi Umumi üyesi, İzmir Suikastı Davasında İstiklal Mahkemesinde yargılanıp beraat eden Rahmi Bey'in himaye ettiği, Rusçuk kökenli Saruhan Mebusu Celal (Bayar) Bey olacaktı.

Onun beklediği tarih ise 1946 idi... Alman Kolektivizminin Anglo-amerikan Liberalizmi tarafından silah zoruyla çökertilip başeğdirildiği yıllar...

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN GİZEMLİ OLUŞUMU

Hitlerin şansı, Rusya'nın Marksistleşmesiydi. Her zaman batı'dan doğuya yazılan tarih, bu kez doğudan batıya yazılıyordu. 1789 İhtilalinin ardından, Paris'in işgaline karşı direnen 1848 Komünü, Fransız Milliyetçiliğinin Alman saldırısına karşı bir başkaldırısına dönüşüyordu. Fransız Milliyetçiliğine bir tepki olarak Alman Milliyetçiliği (ve yayılmacılığı) yükseliyordu. Alman Milliyetçileri ise karşılarında Panslav direnişi buluyordu. Panslav hareket (Balkanları hegemonyası altına almaya yönelince) kaçınılmaz olarak, Müslüman Türkleri hedefliyordu. Ezilen Müslüman Türkler ise Panislamist ve Pantürkist hareketi başlatıyorlardı.

Bu; tarihin, batıdan doğuya yazıldığı süreçte cereyan eden doğal olaylar zinciriydi.

Ancak, 1917 Ekim İhtilaliyle Çarlık Rusyası'nın yıkılması, yerine Marksist Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulmasıyla Orta Avrupa'nın kaderi değişiyordu. Zira, o zamana kadar individüalizmin öncüsü İngiltere'nin tarihsel yandaşı konumundaki Rusların birden, kollektivizmin en uç noktası olan Marksizmin egemenliği altına girmesi, öncelikle İngiltereyi ve Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında yer alan (ve bu galibiyetten nemalanan) Amerika Birleşik Devletleri'ni rahatsız ediyordu. Zira Rusya gibi büyük bir ülkenin bireyciliğe karşı organize ve düşman bir ülke konumuna gelmesi, önce-

likle ticari düzeni, uluslararası ticaret güzergahlarını, dünya ticaret düzenini ve hepsinden önemlisi de tarihsel ticaret kolonilerini tehdit ediyordu.

Bu tehdit ise Marksizmin Alman Kollektivizminden kaynaklanmıyordu. Başta Karl Marx olmak üzere Marksist önderler öğretiyi Almanya ve İngiltere'de uygulamaya sokabileceklerini umuyorlardı. Zira bu ülkeler, sanayi aşamasını yapmış ve oluşan sınıflar, önemli bir zıtlasma içine girmiş bulunuyorlardı. Marksist İhtilal için Almanya ve İngiltere'deki koşullar son derece elverişliydi.

Buna karşılık savaşta askerden kaçan firarilerin, işsiz işçilerin ve geniş çapta verimsiz topraklarda yaşayan köylülerin yaptığı ihtilalle Marksizim Rusya'da yönetime geliyordu. SSCB'nin bir süre sonra Orta Avrupa'ya Marksizme dayalı ihtilaller ihraç etmesi ihtimali orta-ya çıkmış bulunuyordu. Bu ihtimal ise öncelikle ABD'yi ve onun Avrupa'daki (hem ağabeyi, hem de yandaşı) İngiltere'yi ürkütüyordu. Zira Almanya'nın Orta Avrupa'daki konumu Viyana, Hamburg, Bremen, Amsterdam vs. ticaret kolonilerini ve bu kolonileri birbirine bağlayan ticaret güzergahlarını tehdit ediyordu.

Üstelik ABD ve İngiltere'nin endişeleri o denli yersiz ve boş da değildi.

Almanya'da işsizlik kol geziyordu. Savaştan yenik çıkan ülkede ulusal onur kırılmıştı. Spekülatif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisi, individualist ülkelerin kazandığı zaferin gölgesinde Almanyanın kaymak tabakasını oluştururken, cephelerden dönenler yoksulluk içinde bocalıyorlardı. 1920'lerin Almanyasında bir totalier rejim ara-yışı iki zıt kutubu da besliyordu. Bu iki zıt kutubun ortak tarafı, her ikisinin de kollektivist zeminden kaynaklanmalarıydı. Bir yandan Marksizm tırmanırken, diğer yandan Nasyonal (Milliyetçi) Sosyalizm yükseliyordu. Zaten Alman Nasyonal Sosyalist hareketini İtalyan Faşizminden ayıran husus da buydu. Mussolini'nin faşizmi, sermayeye dayalı bir hareketten güç alıyor, Nasyonel Sosyalizm ise yoksul Alman halkına dayanıyordu.

Aslında Nasyonal Sosyalist hareketi Almanya'nın gündemine sokan Fransa'ydı.

Birinci Dünya Savaşı'nda gerçi Almanya yenilmiş, fakat fiili bir işgalle karşı karşıya kalmadığı için yenilgi halk üzerinde o denli etkili olmamıştı. Fakat savaş tazminatının ağırlığına paralel olarak Fransız Ordularının daha sonra Alcasse - Laurent bölgesini işgal etmesi, Al-

manların onuruna ağır bir darbe indiriyor, böylece Alman Milliyetçiliğini şaha kaldırıyordu. Milliyetçiliğin yükselmesi ve yoksulluk ise, Marksizmin enternasyonalist ruhuna ters düşüyordu. Böylece, Almanyada Adolf Hitler'in ve Nasyonal Sosyalizmin yıldızı bir bakıma Fransadaki Liberal eğilimli iktidarların aldığı kararla parlıyordu. Fransız Liberallerinin aldığı işgal kararı ile ilgili telkinler ise bu ülkedeki ticaret odaklarından ve bu odakların uluslararası bağlantılarından (Londra - New York - Washington) geliyordu. Bu odaklar, Berlin'in nabzını da ellerinde tutuyorlardı. Alman Milliyetçilerinin Marksistler karşısında güçlenmesi için, Fransız işgali önemli bir etken (bir bakıma kışkırtma) teşkil ediyordu.

Fransız, İngiliz ve ABD Liberalleri ile Ticaret Oligarşisi bu aşamada, Adolf Hitler'in antisemitik eğilimleri konusunda yeterince fikir sahibi değillerdi. Oldukları zaman da tavırlarında önemli bir değişiklik meydana gelmiyor, Hitler'in (Marksistlere karşı uyguladığı politika nedeniyle) ticaret kolonileri (ve tüccar sermayesi) tarafından desteklenmesine devam ediliyordu.

Hitler Avrupa'da çok kan dökülmesine yol açacaktı ama şu üç önemli sonucun ortaya çıkmasını da sağlayacaktı:

- ABD, yıkılan Avrupa'yı SSCB ile paylaşacak, sonra da SSCB'ye karşı sahiplenecekti.
- ABD silah sanayii büyük kazanç sağlayacak, teknolojik bakımdan uzay'a açılacak, ay'a ulaşacaktı.
- İsrail Devleti kurulacak, Museviler Asya / Avrupa ticaret güzergahları üzerinde siyasi, ticari ve askeri denetim tesis etmeye başlayacaklardı.

Alman Kollektivizminin Kısır Döngüsü

İkinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedeni ile Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış nedenleri birbirinden o denli farklı sayılmazdı. Temel neden Sosyal Devlet bazında tüketim, üretim, büyüme ve enerji açığı kısır döngüsüydü.

Alman kollektif yaşamında sosyalizasyon, bu yönde örgütlenen devletin temel felsefesini oluşturuyordu. Bismarck ile başlayan bu oluşum, Birinci Savaştan sonra Fransa'nın Almanya topraklarını işgal etmesiyle kınları Alman onurunu kamçılıyor ve kendisini Nasyonal Sosyalizmde yeniden gerçekleştirmeye başlıyordu. Nitekim Nasyonal Sosyalizm önce işsizlik sorununu ortadan kaldırıyor, sonra sosyalizasyonu stabil hale getiriyor, altyapı sorunlarını çözdükten sonra, kollektif yaşam standardını yükseltiyordu. Bu aşamada Alman karakterinin belirgin bir özelliği olan, tatminsiz tüketici kimliği ön plana çıkıyordu. Bu kollektif özellik zorunlu olarak üretimi ve üretim teknolojisini kışkırtıyordu. Üretim ise daha fazla kaynak gerektiriyordu. Alman ulusunun bu kısır döngüsü, Alman yayılcılığının da temel nedenini teşkil ediyordu. Zira başta petrol olmak üzere yeraltı ve yerüstü kaynakları Önasya'dan başlayarak Ortadoğu ve Kafkasya'ya, oradan da Güney Asya ve İçasya'nın derinliklerine uzanıyordu.

Böylece Alman yayılcılığı Balkanlardan sarkarak Karadeniz ve Akdeniz'e, oralarından da Önasya, Kafkasya ve Ortadoğuya yöneliyordu. Ne ki bu yönelme sırasında stratejik olarak bazan Kuzey Avrupa'ya, bazan da Moskova varoşlarına sapıyordu.

İngiltere dışı karşı enerji kaynaklarını denetlemek amacıyla Ortadoğu ve Kafkasya'ya uzanıyordu ama aslında amaç, buralardan geçen ticaret güzergahlarını denetime almaktı. Buna karşılık Almanya ticaret güzergahlarını umursamadan, sadece askeri güç kullanarak kaynaklara el koymayı amaçlıyordu. Bu aşama ise kaçınılmaz olarak yine ticaret kolonileri ve Oligarşi ile Hitler yönetimini karşı karşıya getiriyordu.

İşte Birinci ile İkinci Savaş arasındaki en büyük benzerlik buydu. Ne ki 1930'ların sonunda temel farklılık Türkiye Cumhuriyeti

Devleti'nin siyasal tavır ve konumundan kaynaklanıyordu.

Lozan'da, ulusal bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş belgeleri müzakere edilirken en önemli tarafı İngiltere (ve ABD) teşkil ediyordu. Bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uluslararası politikada oturacağı yer ve zemin Lozan'da uzun müzakereler sonucu saptanıyordu. Buna karşılık Almanya, Lozan'daki barış masasında yer almıyordu. Diğer bir ifade ile Lozan anlaşmasını imzalayan taraflar aynı zamanda adeta birbirinin siyasal ve diplomatik "partneri" konumuna geliyordu. Almanya ise bu grubun dışında kalıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'na dek uzanan süreçte Türkiye tüm Avrupa ülkeleri ile genelde eşit ve dengeli, özeldde ise İngiltere /ABD ile biraz daha sıcak ilişki tesis ediyordu. Mustafa Kemal -gücünü bildiği için-İngiltere ile yakın temas halinde görünüyor, İngiltere'ye alternatif olarak da ABD'nin uluslararası konumunun güçlenmesine sıcak bakıyordu. Ancak şurası bir gerçektir ki İkinci Dünya Savaşı'na kadarki süreçte "Angloamerikan" blokta kendisini daha fazla güvende hissediyordu. Bu bakımdan Mustafa Kemal ve kadrosu Enver, Cemal ve Talat Paşaların "Almancılık" tercihine / hatasına düşmüyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal, bu politikayı güderken SSCB ve Almanya gibi ülkelerin oluşturduğu, güç dengesini de gözönünde bulundurarak "Angloamerikan" siyasetini hissettirmeyecek derecede mahir davranıyordu. Ne ki Hitler, Mustafa Kemal Ankarasını "onurlandırmamış", buna karşın İngiltere Kralı Edward ve metresi, eski "Osmanlı Meşrutî Monarşisinin" merkezi olan İstanbul'da, üstelik de padişahların sarayında ağırlandı. Bu ziya-ret "Angloamerikan tercihli" diplomasinin bir göstergesiydi.

Mustafa Kemal'in İngiltere siyaseti karşılıklı eşitlik ilkesine dayanıyordu. Daha doğrusu Mustafa Kemal bu ilkeye dayandırmaya çalışıyordu. Nitekim batı ülkeleri karşısında Lozan'dan başlayarak sürekli "tam bağımsızlık ve eşitlik" ilkesini gözetten bir grafik çiziyordu. Bu grafik Hatay sorunda doruk noktasına çıkıyordu. Sürekli "bağımsızlık" hedefine yönelen Mustafa Kemal bu tavrı ile İngiltere'yi rahatsız ediyordu ama, Önyasya coğrafyasının vazgeçilmezliğini kullanarak "Angloamerikan" blokta kalıyordu.

Mustafa Kemal'in ulusal devletçi tavrı, ulusal ordu - ulusal ekonomi bağlamında Liberal dünya görüşünden uzaklaşıyordu. Ne ki, Önyasya'nın kozmopolit toplum yapısına dayanan bu "ulusal anlayış"

kendisine özgü bir yapılanma oluşturduğu için -aslında kollektivizmi amaçlaması gerekirken- klasik kollektivist bir nitelik taşımıyordu. Bün-yesi içinde Devletçi kollektivist zeminde, yurttaşlık bilincine dayalı birey-ciliği birlikte kucaklıyordu. Mustafa Kemal'in bu yaklaşımı Uluslararası spekülâtif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisini tedirgin ve rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlık ise her zaman İstanbul ve İzmir Ticaret Oligarşisinde hissediliyordu. Buna bir de Cavit Bey'in idamı eklenince, uluslararası sermaye iyiden iyiye ürküyor, hatta "ticaret sirkülasyonu" ağırlaşarak, ülke ekonomisi karşı karşıya bulunduğu sorunları aşmakta zorlanıyordu.

Mustafa Kemal, Liberal dünya ile bu denli zıtlaşma içinde bulun-masına karşın, diplomatik bakımdan yine de ipler kopmuyor, Angloa-merikan blok giderek yükselen Alman ve İtalyan faşizmi karşısında, Ana-dolu'da yine de güvenilir bir yönetim buluyordu. Kaldı ki Mustafa Kemal 1935'lerden sonra iyiden iyiye Liberal dünya görüşüne doğru bir eğilim kazanmış görünüyordu. Celal Bayar'ın giderek yıldızının parlaması, bir anlamda bu eğilimin ifadesi olarak ortaya çıkıyordu. Celal Bayar'ın inan-mış bir "sivil İttihatçı" olduğunu ve "Cavit bey'in izinden yürüdüğünü", hatta Merkezi Umumi kararlarına da bağlı bulunduğunu Mustafa Kemal herkesten iyi biliyordu. Fakat yaklaşan dünya savaşının"sıcak soluğunu Türkiye'nin ensesinde hisseden lider, Celal Bayar'ı yanına alıp Liberal siyasetlere yönelerek, muhtemel savaşın, muhtemel galiplerine göz kırpı-yordu. Mustafa Kemal bu savaşın da diğeri gibi Anglosakson / Amerikan zaferi ile sonuçlanacağını daha o zamandan görebilecek kadar uluslararası siyaset birikimine sahip bulunuyordu.

Herşeyden önce uluslararası sermaye ve Ticaret Oligarşisi Angloamerikan cepheyi destekliyordu. Mustafa Kemal ise savaşın önce insan, sonra da para ile kazanılacağını biliyordu. Giderek ısınmaya başlayan uluslararası siyasal ortamda Mustafa Kemal'in barışçı siyaseti, her zaman-kinden daha büyük önem kazanıyordu. Dıştan bakıldığında Ankara'daki yönetimin tarafsız siyaseti Roma ve Berlin'deki diktatörlerin anlayışla karşılayabilecekleri bir siyasetti. Buna karşılık Ankara'nın tarafsız siyase-ti, aslında Anglo - Amerikan tarafılığından başka bir şey değildi. Alman-ya bunu çok sonra anlayacak, fakat iş işten geçmiş olacaktı.

Mustafa Kemal 1938'de öldü. 1939'da da İkinci Dünya Savaşı başladı.

Savaş kaçınılmazdı. Zira Almanya tüketime doymuş, teknoloji üretime yetişememiş, kaynak yetersizliği Almanya'yı doğal kaynaklara, yani Doğu'ya sevk etmişti.

Ülkenin başında artık, hala İttihat ve Terakkiye ettiği yemine bağlı olan ve İttihatçılara, (Mustafa Kemal'in aksine) daha vefalı davranan İsmet İnönü bulunuyordu. Bu tek parti yönetimi idi ama, bu yönetimde iktidar kadar, muhalefet de iktidarda bulunuyordu. Örneğin, Cumhuriyetin ilanı, Hilafetin kaldırılması, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Suikastı meselelerinde Mustafa Kemal ile karşı karşıya gelen, hatta İstiklal Mahkemesinde mahkum olduğu için kaçmayı yeğleyen Rauf Orbay İsmet İnönü yönetiminde Londra Büyükelçisi olarak İngiltere'ye gönderiliyor, Rauf Beyle aynı grupta yer alan Kazım Karabekir ise Büyük Millet Meclisi Başkanlığına getiriliyordu. İzmir ticaret kolonisinin "favori" siyasetçisi Celal Bayar, yapılan telkinler sonucunda hiç pürüz çıkarmadan Cumhuriyet Halk Partisi'nin "fedakarca" üyeliğini yapıyor, onların bu tavır ve konumu tüm Liberal eğilimli üyelere örnek oluyordu.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ülkeye egemen olan tek parti yönetimi bir anlamda "Milli Mutabakat Hükümeti" şeklinde çalışıyor, bu hükümetin karar makamında oturan İsmet İnönü ise açık tavır sergi-lemekten dikkatle ve ısrarla kaçınıyordu.

O; gerektiğinde individülist, gerektiğinde de kollektivist oluyordu. Gayrimüslim sermayeden Varlık Vergisi alırken ve bu Varlık Vergisi, sermayenin ulusallaşmasına zemin hazırlarken son derece Milliyetçi görünüyordu, buna karşılık 1944'de Milliyetçileri tevkif ederek hapse attırıyordu. Kemalist görünüyordu ama, paralardan Atatürk'ün resmini çıkarıp kendi resmini bastırıyordu. Bu şekilde İttihatçıların yapamadığını yapıyordu. Ne ki Mustafa Kemal'in silah arkadaşı olduğu için hiç kimse İsmet Paşa'nın "Kemalist olamayacağını" düşünemiyordu. Kaldı ki bu dönemde İsmet Paşa, ülkedeki Ticaret Oligarşisi tarafından desteklenmekle kalmıyor, uluslararası sermayeyi de arkasına alıyordu.

İsmet Paşa'nın İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladığı siyaset çok basit, fakat "cihanşümul"dü. O, Mustafa Kemal'in çizdiği temel ilkelere de sadık kalarak tarafsız görünüyordu, oysa bu tarafsızlıkla Angloame-rikan kanatta yer alıyordu.

Dıştan bakıldığında tarafsızdı. Oysa bu tarafsızlık, Almanya karşında Türkiye'yi aşılması güç bir engel haline getiriyordu.

Hitlerin Genelkurmayının amacı, en kısa yoldan Kafkas veya Ortadoğu petrol kuyularına ulaşmak ve yine en kısa yoldan bu petrolü ülkesine sevketmekti. Almanlar Kafkas ve Kuzey Irak petrollerine ulaşabilmeleri için mutlaka Önyasya'yı kendi saflarına çekmek veya işgal etmek zorunluluğu ile karşı karşıya bulunuyorlardı. İngiltere ve Amerika'nın amacı ise Almanya'nın petrol bölgelerine ulaşmasını engellemekti. Türkiye tarafızsız kalarak Alman kuvvetlerinin, petrol kaynaklarına ulaşmasına izin vermiyor, böylece Amerika ve İngiltere'nin ekmeğine yağ sürüyordu. Almanya Türkiye'yi "tarafsız bir engel" olarak kabul ediyor, Türkiye ise Almanya'nın yolunu tıkayarak Amerika ve İngiltere'ye avantaj sağlıyor, zaman kazandırıyor.

Aslında İsmet Paşa'nın bu basit, fakat "cihanşümül" siyaseti, Paşanın hüneri kadar Kafkasya, doğu ve güneydoğu bölgelerinin sarp ve yalçın kayalıkları ile son derece güç koşullarla yapılacak bir ulaşım izin veren dar geçitlere dayanıyordu. Alman Orduları tanımadıkları bir coğrafyada, dünyada benzeri çok az, vuruşkan bir kavimle, dağlı Kürtlerle karşı karşıya kalacaktı. Bu dağlar, Dinar Dağları'ndan daha sarp, bu halk ise Sırlardan daha acımasızdı. Buna bir de Anadolu coğrafyasında gerilla snavı vermiş olan Türk Ordusu eklendiğinde Türkiye Cumhuriyeti sanıldığından daha sert bir cevaz oluştuyordu. Belki İstanbul ve Çanakkale'nin ele geçirilmesi Akdeniz - Karadeniz bağlantısında Almanya'ya bir avantaj sağlayacaktı ama ondan ötesi, kuvvet bağlamaktan başka bir işe yaramayacaktı.

İşte İsmet İnönü'nün "cihanşümül" siyaseti bu kadar basitti. Üstelik bu tarafsızlık Angloamerikan cepheye iyi bir de fatura ödettiriyor-du. (Silah, cephe, uçak vs..)

Almanya; İngiltere, Fransa ve ABD tarafından adeta "şişleniyor", azgın bir boğa gibi Rusya'nın üzerine atılıyordu. Böylece Hitler de Napoleon gibi Afrika güneşi ile Rus kar'ı arasında kavruluyor, Alman tüketim endüstrisinin temel dinamiği olan Alman kanını günden güne tüketerek eriyordu. Onun sonu, Liberal Oligarşinin kullanıp kirli bir mendil gibi kenara attığı Napoleon'dan daha dramatik oluyordu. Cesedi bile bulunmuyordu. Fakat Napoleon nasıl ki Avrupa'daki dinsel kökenli hükümdarları tasfiye ederek tarihsel bir işlevi yerine getiriyorsa Hiler de tarihsel bir eylem yapıyor, ekonomi ağırlıklı Orta Avrupa Musevi Cemaatini dağıtıyordu. Fakat bu dağılma, tarihsel bakımdan yeni bir birleşmeyi getirecek, bu Musevi birleşmesi ise dün-yanın en önemli coğrafyası olan Doğu Akdeniz sahillerinde gerçekleşecekti. Böylece

İsrail Devleti, (dinsel bakımdan da vaadedilen) jeoticarı topraklarda kurulacaktı. Hitler'in tesis ettiği ağır baskı ortamı Kuzey Avrupa'da oturan ve burada sosyal ve ekonomik bakımdan sağlam pozisyonlar elde etmiş bu-lunan Musevileri gce zorluyordu. Banş zamanlarında bu halkı yerinden oynatmak, hele bir de onları Orta Avrupa'nın hem doğal hem de endüstri-yel refahından, Filistin'in yakıcı çöllerine sev-ketmek veya gitmeye ikna etmek elbette ki olası değildi. Ne ki Hitler'in acımasız politikası adeta, Siyonizmin temel dinamiğini oluşturuyordu. Musevilerin önünde iki şık bulunuyordu. Temerküz kampları yahut göçü.

Korkaklar ve saflar kamplara sevkediliyor, cesurlar ve "komplo teorile-rini" farkedecek kadar uyanık olan Museviler de vuruşmayı ve gi tercih ediyorlardı.

Üstelik kampların varlığı 1943'te de bilindiği halde ABD, Musevilerin iki yıl daha jenocide (soykırım) uğramalarına seyirci kalıyordu.

Ölenlerin oğunluğu Eskenazilerdi. İsrail Devletinin felsefi ve siyasi ağırlılığını ise Sefardimler, yani Hristiyan taassubuna karşı verilen mca-delede önderlik yapan İberik Musevileri oluşturuyordu. İkinci Dünya Sa-vaşı koşullarının zorlanmasıyla Filistin'de İsrail Devletinin kurulması dünya tarihinin en önemli olaylarından birini (belki de birincisini) oluştu-ruyordu. Zira bu devletin kurulmasıyla birlikte "Dünya Spekülatif Kazanç ve Ticaret Oligarşisi" bir "ağırlık merkezi-ne" kavuşuyordu. Bundan sonra dünyadaki sosyal, siyasal, ekonomik (dolayısıyla sanatsal ve kültürel) gelişme ve oluşumlar bu merkez çerçevesinde ortaya çıkacak ve bu mer-kezin bakışı doğrultusunda ynlenecekti.

Arap Milliyetçiliği ve İslam dünyası İsrail Devletini (doğal olarak) tepkiyle karşılıyordu. Ne ki bu "kahredici" ve kanlı tepki, 40 yıl içinde çaresiz bir teslimiyetiliğe dönüşecekti.

Türkiye'nin Tam Bağımsızlığına Geline...

İkinci Dünya Savaşının sonuna doğru Tahran, Yalta, Casablanca ve Potsdam'da bir dizi önemli toplantı yapılıyordu. Bazılarına ABD Başkanı Roosevelt'in, SSCB'nin önderi Stalin'in ve İngiltere adına Churchill'e'in de katıldığı bu toplantılarda -bir bakıma- Avrupa, Balkan ve Ortadoğunun yeni haritası oluşturuluyordu. Bu, o denli "hak-kaniyetli" bir paylaşımı getiriyordu ki, kentler bile ortadan bölünüyordu! (Örneğin Berlin)

Bu denli "ayrıntılı" bir biçimde gerçekleştirilen paylaşım ve ülkelerin yeni rejim ve konumu hep, zamanın "galip dostları" tarafından saptanıyordu.

Silahların susması ve Almanya'nın barışı imzalamak zorunda kalmasıyla birlikte, kağıt üzerinde saptanmış olan esaslar derhal hayata geçiriliyordu.

İsviçre, Avusturya ve Yugoslavya tarafsızlaştırılıyordu. Avrupa'da Batı Berlin, Batı Almanya, Fransa, İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan, ABD/İngiliz etki alanına bırakılıyordu. Bu ülkelerden bazıları (örneği Almanya) doğrudan ABD kuvvetleri tarafından işgal ediliyor, bazıları da ekonomik bakımdan "hegemonya" altına alınıyordu. "Ekonomik hegemonya" altına alınanlar görünürde "egemen devlet" olarak kalıyorlardı. Ne ki NATO, çok amaçlı bir askeri örgüt olarak ortaya çıkıyordu. Görünürde, yakın geçmişin büyük dostu SSCB'ye karşı "hür" (Liberal) dünyanın güvenliğini sağlayan NATO aynı zamanda, yine görünürde "bağımsız" Avrupa ülkelerini askeri bakımdan kontrol altında tutuyordu.

Ortadoğudaki Müslüman ülkelerin pek çoğu da ABD / İngiliz kontrol, güvence ve ekonomik hegemonyası altında bulunuyordu. İran, Suudi Arabistan, Emirlikler, Güney Yemen, Ürdün, Lübnan bunların başında geliyordu. Suriye, Irak, Mısır gibi "jeotici" konu-mundan kaynaklanan avantajla ulusal bağımsızlığını korumaya çalışan İslam kökenli devletler ise birbirini izleyen darbeler, iç çatışmalar ve giderek kaynağı ve amacı belirsiz bir terör baskısı altında, bağımsızlık-

larını yitiriyorladı.

Doğu Avrupa da Batı Avrupa'dan farksız sayılırdı. Polonya, Çekoslovakya, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan, SSCB tarafından işgal edilmiş durumdaydı. SSCB işgali bununla kalmıyor, Litvanya, Estonya, Letonya ve Ukraynayı da kapsıyordu. SSCB üçüncü dünyayı da "moral bakımdan" denetim altında tutuyordu.

Her zaman olduğu gibi savaş sonrası tüm dikkatler yine Önyasya, yani Türkiye Cumhuriyeti üzerinde toplanıyordu.

Savaşın galipleri (İngiltere - SSCB) bile ABD karşısında ekonomik bakımdan çökmüşlerdi. Yenilenler ise ABD tarafından fiilen işgal edilmişlerdi. Yenilen ülkelerin orduları, "şerefsiz" bir barış imzalamak ve silahlarını bırakmak zorunda kalmışlardı. Dahası, başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinde genç nüfus kalmamıştı.

Buna karşılık Türkiye savaşa girmemişti. Bu nedenle ne galip, ne de yenikti. Ordusu hala Milli Mücadelenin zafer tacını onurla başında taşıyor, olanca güvenilirliği ile ekonomik ve siyasal bakımdan tam bağımsız ulusal devletin temel dayanağını teşkil ediyordu. Osmanlı Devleti'nin düyun-u umumiye borçlarının (Lozan'da kararlaştırılan ödeme planı başarıyla tatbik ediliyordu) dışında tek kuruş borcu yoktu. Enflasyonu sıfırlar düzeyindeydi. Ayrıca hazinesinde yeteri kadar altın bulunuyordu. Yani para basımında spekülâtif bir değer yerine altın, karşılık olarak bekletiliyordu. Elbetteki işsizlik, sanayileşme, teknoloji, üretim, zirai gelişme ve silah endüstrisi konusunda büyük sorunlar söz konusuydu. Ama nihayet yıkılmış ve yeniden kurulacak bir Avrupa'ya karşı Türkiye çok daha avantajlı durumda bulunuyordu.

İşte bu konumdaki ve durumdaki Türkiye -ki gelecekte bölgede ulusal bir güç ve uluslararası düzeyde bir karar merkezi oluşturması kaçınılmazdı- öncelikle galipleri ve bu galiplerin ekonomik ve siyasal desteğini oluşturan "Uluslararası Ticaret Oligarşisi"ni rahatsız ediyordu.

Doğu Akdeniz coğrafyasında Önyasya'nın konumu vazgeçilmez bir nitelik taşıyordu. İsrail'in vereceği mücadele sonucu kendisini, hasımları durumundaki Müslüman Araplara kabul ettirmesi veya Arap Milliyetçiliğine / İslam köktendinciliğine başeğdirmesi ayrı bir sorun teşkil ediyor, Türkiye meselesi ise ayrı bir çözümü gerektiriyordu.

Türkiye'de, herşeyden önce Ulusal Devlet felsefesinin dayanağını teşkil eden Kemalizmin siyasal gücünün kırılması gerekiyordu. Kemalizmin siyasal gücünü ise, Silahlı Kuvvetler içinde hala etkinliğini

sürdüren Mustafa Kemal'in silah arkadaşları ve onların yanında yetişen subaylar oluşturunuyordu. Galiplerin önündeki sorun askeri olunca, onlar da askeri çözüm arayışına giriyorlardı. Türkiye'nin askeri bakımdan kontrole alınabilmesi için önce NATO şemsiyesi altına alınması gerekiyordu.

Bu aşamada SSCB, adeta ABD / İngiltere'nin imdadına yetişiyor, Stalin -kapalı kapılar ardında SSCB etki alanı dışında bırakmayı kabul ettiği Türkiye'ye- Boğazlar ve Ardahan konusunu güncelleştirerek baskı yapıyordu. İsmet İnönü direnmek yerine adeta panikliyor, ülkeyi ABD / İngiltere safına çekerek NATO'ya girmek istiyordu. Böylece hem Avrupa savunma şemsiyesi altına girebileceğini, hem de Avrupa'nın yeniden iman için açılan yardım fonundan yararlanabileceğini umuyordu. (Bu fon aslında ABD'nin Avrupa'yı ekonomik bakımdan bağımlılaştırma siyasetinin bir parçasından ibaretti).

Ne ki ABD / İngiltere, Türkiye'nin önüne tarihsel faturayı koyu-yordu. NATO'ya girmenin koşulu, çok partili demokratik rejime geçmekti. Bu koşulun anlamı, Kemalist ilkelere dayalı tek parti döneminin sona ermesi ve ulusal devletin dayanağını oluşturan ulusal ekonomi yerine Liberal ekonomiyi tesis edecek siyasal örgütlenmelere izin verilmesi demektir. Kısacası, 1923'lerde Hürriyet ve İtilaflaşan, bu nedenle de 1926'larda idamlarla tasfiye edilen İttihat ve Terakki ile bu örgütün gürdümünde ortaya çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın muhalif kadrolarının yolunun tekrar açılması demektir. Böylece ABD'nin askeri denetimi altında bulunan Avrupa'daki ülkelerin yöne-timini alan Liberal Muhafazakar partilere paralel olarak Türkiye'de de bu yönde siyasal bir oluşuma gidiliyordu. Böylece Türkiye, ABD kar-, şısında yenik düşen Avrupadaki ülkelerle entegrasyona girerek, sava-şa girmeden adeta yenik konuma itiliyordu. İsmet İnönü, Ulusal Devletçi Cumhuriyet Halk Fırkasına karşı uluslararası spekülative kazanç dayalı Ticaret Oligarşisinin siyasal öğretisi niteliğindeki Liberal bir partinin çıkarılmasını kabul ediyordu. Böylece Türkiye Cumhuriyeti Devleti tek parti yönetiminden, çok partili demokratik rejime geçiyor, bunun karşılığı olarak da ileride ulusal ordusunu tam denetim altına alacak olan NATO'ya "kabul" ediliyordu.

Böylece Önasya'da siyasal ve askeri bakımdan "değişim" süreci başlıyordu. Bu değişimin amacı ise ulusal bağımsızlığın iki ayağı olan ekonomik ve siyasal bağımsızlığın kırılması, ekonomik ve siyasal bakımdan Angloamerikan Liberal / İndivüel yöntemiyle uluslararası

entegrasyonu gidilmesi oluyordu.

Demokrat Parti işte bu "misyonu" yüklenerek siyaset sahnesine çıkıyordu.

İzmir.. DP., ve Liberal Misyon

Demokrat Parti 1946 yılında, İzmir Ticaret kolonisinin ekonomik ve bu Oligarşinin siyasal destek ve rehberliğinde kuruluyordu. Hare-kekin önderi Rusçuktan göçen bir ailenin oğlu olan Manisa Milletve-kili Celal Bayar'dı. Partinin atak unsuru olarak kabul edilen Aydın Milletvekili Adnan Menderes eğitimini, Amerikan Kolej'inde yapmıştı. Konya Milletvekili Refik Koraltan, İstanbul'a gönderilen İstiklal Mahkemesinde üyelik görevinde bulunmuş, bu mahkeme Liberal eğilimli gazetecileri (başta Hüseyin Cahit) vatana ihanet iddiasıyla ve idam talebiyle yargılamış, ancak hepsine beraat kararı vermişti. Şimdi yeni Liberal hareket, İttihat ve Terakki'nin son Merkezi Umumisinin kararlarına bağılılığı ile bilinen (zira o, İttihat ve Terakkiye girerken bağı kalacağına yemin etmişti.) Celal Bayar'ın çevresinde örgütleniyordu.

Celal Bayar, spekülative kazanca dayalı Ticaret Oligarşisinin seçtiğı ve kariyerine katkıda bulunduğı bir liderdi. İkinci Meşrutiyetin ilanı günlerinde Bursa'daki Osmanlı Bankası'nda katip olarak çalışıyor, fakat İstanbul'a gelip giderek Merkezi Umumideki -kendi değimi ile-ağabeyleriyle münasebetini sürdürüyordu. Onu İttihat ve Terakkiye, Merkezi Umuminin en güçlü adamı -hatta gölgedeki lideri de denebilir- Rahmi (Evranos) Bey sokuyordu. Rahmi Bey, Celal Bayar'ı İttihat ve Terakki iktidarının İzmir Valiliğini yaptığı sırada tanıyordu. Rahmi Bey'in Selanik ve İzmir Tüccarlar Oligarşisi içinde etkin bir konumu bulunuyordu. (Keza Rahmi Bey de İzmir Suikastına katıldığı iddiasıyla İstiklal Mahkemesinde yargılanacak ve beraat edecekti.)

İşte bu denli güçlü bir "örgüt yöneticisi" tarafından açık ve dolaylı biçimde desteklenen Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildiğı gün,

DP Milletvekili Rahmi Bey'in yanından geçerken kulağına eğiliyor "öğrencilerinizle iftihar edebilirsiniz" diyor, bu sırada Rahmi Bey'in gözlerinin sulandığı görülüyordu.

Mustafa Kemal, İzmir Suikastı döneminde İttihat ve Terakki Merkezi Umumisini ve Uluslararası Ticaret Oligarşisinin güçlü adamı Ca-vit Bey'i tasfiye edince, bu çevreden büyük tepki görüyordu. Bu nedenle -adeta-ekonomik bir abluka ile karşı karşıya kalıyor, özellikle ticaretin tıkanmasıyla karşılaşılıyordu. Nitekim Türkiye 1950'lere kadar dünyaya fındık, incir ve üzümünden başka birşey ihraç edemiyor, yabancı sermaye ise ülkeye soğuk bakıyordu. (Elbette ki Cavit Bey'in idamı tek neden değildi. Ancak en önemli nedendi.)

Bunu bilen Mustafa Kemal 1935'lerden sonra tavır değiştiriyor, bu tavır değişikliğinin göstergesi olarak da Oligarşinin makbul adamı olduğunu bildiği Celal Bayar'ı Başbakanlığa getiriyordu.

Ne ki, araya İkinci Dünya Savaşı girip de söz ordulara ve silahlara kalınca Oligarşi, yönetimi en sivil generale, İsmet Paşa'ya bırakıyordu. Ancak savaşın sonucu Liberalizmin bayrağını Avrupa'daki tüm "Ulusal Devletlerin" burcuna dikinci İsmet Paşa'nın -tıpkı Mustafa Kemal döneminde olduğu gibi- devri bir kez daha doluyor, Liberal Celal Bayar'ın önü açılarak yıldızı yeniden parlamaya başlıyordu.

1946'da başlayan çok partili demokrasi mücadelesi 1950'de Demokrat Parti'nin seçimi kazanıp iktidar olmasıyla sonuçlanıyordu.

Demokrat Parti'nin "dış programı" Ulusal Devlet ilkelerini ve Kemalist bir ifadeyi içeriyordu. Ancak "iç programı" farklıydı.

Demokrat Parti "Ulusal Devlet - Ulusal Ordu - Ulusal Ekonomi" döngüsüne karşı, "her mahallede bir milyoner" vaadi ile "bireyin zenginleştirilmesini" ön plana aldığını ve Liberal öğretinin temel ilkesi olan "bireyciliği" (İndivüalizmi) benimsediğini ortaya koyuyordu.

Demokrat Parti Ulusal Devletin temel ilkesi olan Ulusal Bağımsızlığa (ekonomik ve siyasi bakımdan) sahip çıkıyormuş gibi görünüyordu. Fakat, iktidara geldikten sonra tüketimi kısıktarak ithalat patlamasına zemin hazırlıyordu. İthalat patlaması, ticaret kolonisine büyük bir alan açıyor, fakat ithalata dayalı tüketim döviz ve altın rezervlerinin azalmasına neden oluyordu. Bu da enflasyon ve bütçe açığını doğuruyordu. Böylece "Bütçe açığı - Enflasyon - Dış Borç" döngüsü tesis ediliyordu. Bu döngü ise ekonomik bağımsızlığı ekonomik bağımlılığa dönüştürüyordu. Ekonomik bağımlılık Türk Silahlı Kuvvetlerini rahatsız ediyordu. Zira Silahlı Kuvvetlerde hala Mustafa Ke-

mal'in silah arkadaşları ve onların birinci kuşak öğrencileri bulunuyordu. Ne ki NATO şemsiyesi altındaki Silahlı Kuvvetler, NATO'nun dolaylı "ağabey"i ABD (Pentagon) karşısında giderek şeffaflaşıyordu. ABD (Pentagon) günden güne Türk Silahlı Kuvvetlerinin mahremiyetine giriyor, Ulusal Devletçi unsurlarla Liberal unsurlar tesbit ediliyordu.

Bu ikilem, yani TSK'nın Liberal uygulamaların ekonomik bağımlılığa dönüşmesinden duyduğu rahatsızlığa karşın, ABD'nin (Pentagon) NATO şemsiyesini TSK'yi kontrol edeceği bir mekanizma olarak kullanmasından doğan ikilem, 1955'lerden sonra giderek ivme kazanıyordu. Bu ivmede başka etkenler de rol oynuyordu.

Demokrat Parti giderek, İttihat ve Terakki ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının mirasçısı olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. DP, iktidarının ilk günlerinde Atatürk'ün gerçekleştirdiği devrimleri "Halkın benim-sedikleri ve benimsemedikleri" diye ayırıyordu. Örneğin ezanın Türkçe okunmasını -DP'ye göre- halk benimsememişti. Bu nedenle ezan yeniden Arapça okunmaya başlanıyordu.

Aslında Liberal ekonominin, dolayısıyla Liberal ahlakın savunucusu olan DP'nin sanki bir "İslam Partisiymiş" gibi icraata başlaması son derece manidardı. Ancak bu siyasetin gerçek çehresi, Aydın'daki Oligarşisinin -ki bu Oligarşi Kartaca'nın şap tekeline dek dayanıyordu- seçilmiş siyasetçisi olan Başbakan Adnan Menderes'in bir cümlesiyle ortaya çıkıyordu. Menderes bir konuşmasında "Siz isterseniz Hilafeti bile getirebilirsiniz" diyordu. Hilafet, Cumhuriyetin ilanı günlerinde Meşrutî Monarşinin savunucusu olan Hüseyin Cahit, Rauf Orbay, Kazım Karabekir vs gibi Liberal İttihatçılar tarafından sahiplenilmişti. Hatta İzmir Suikastına kadar uzanan süreç bir bakıma "Hilafet Tartışması" ile başlamıştı. Bu nedenle Adnan Menderes "Siz isterseniz Hilafeti bile getirirsiniz" diyerek bir bakıma 40 yıl önceki tartışmaya geri dönüyordu. Oysa 40 yıl önceki Liberaller, Anglosaksonların 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında planladıkları dörtlü konfederasyonun tabanını (çoğunlukla) teşkil eden Müslüman halkın "tutamacı" olarak İslamiyeti görmeleri nedeniyle Hilafeti sahipleniyorlardı. Bu sahiplenmeyi ise "Meşrutî Monarşi" maskesi arkasına gizliyorlar, dahası "gelenektir, şandır, tarihtir" gibi hamasi edebiyatla kamufle ediyorlardı. Oysa Hilafetin sahiplenilmesinin asıl ve tek nedeni "Balkan / Önasya / Kafkasya / Ortadoğu Konfederasyonumu, siyasal yaptırımlardan yoksun, dinsel önderliği ise güdümlü bir "Hilafet şemsiyesi" altına topl-

mak arzusundan başka birşey değildi. İşte Adnan Menderes ve arkadaşları bu nedenle dinsel siyasete yöneliyor. "İsterseniz Hilafeti getirirsiniz" demenin de ötesinde "Said-i Nursinin elini" öpecek kadar ileri gidiyordu. Kuşkusuz Başbakanın bu davranışlarının arkasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın rehberliği ve himayesi bulunuyordu. Zira Celal Bayar, bu siyasetleri oluşturan Cavit Beylerin arkadaşı ve mirascısıydı. (Ölümünden önce ısrarla "Ben İttihatçıyım" demesi de bundandı.)

- DP iktidarının ulusal devlet aleyhine attığı adımlar bununla da kalmıyordu. ABD (Pentagon) ile ilgili anlaşmalar imzalayarak, askeri bağımlılığı pekiştiren adımlar da atıyordu. Askeri / siyasi bağımlılık konusunda atılan bu adımlar da Türk Silahlı Kuvvetlerinin içinde rahatsızlık yaratıyordu.

- TSK içindeki rahatsızlığın her algılanışında Başbakan ve (Cumhurbaşkanı) sivil toplum yaklaşımını ön plana çıkararak bu kez de TSK ile kavga etmeye başlıyordu. Hatta Ulusal Devletin en önemli dayanağı olan Ulusal Orduya karşı gösterilen bu tepki o denli ileri gidiyordu ki tartışma, Başbakan'ın subaylara (gıyaplarında) hakaret etmesine kadar varıyordu.

Tartışmanın bu aşaması son derece ilginç bir nitelik taşıyordu.

İkinci Dünya Savaşından alını açık çıkan ve Milli Mücadelenin zafer tacını hala başında taşıyan bağımsız ve Ulusal Devletin ordusu, adeta bir "yenik ordu" veya "müstemleke ordusu"ymuş gibi, sivil yönetim tarafından aşağılanıyor, hatta hakarete maruz bırakılıyordu. Kaldı ki yakın bir geçmişte bu askerleri aynı iktidar Kore'ye (üstelik TBMM kararını sonradan çıkararak) göndermişti.

DP önderlerinin Silahlı Kuvvetlere karşı bu tavrının altında birden fazla neden yatıyordu. Herşeyden önce, Cavit Bey ve arkadaştan asker kökenli Ulusal Devletçiler tarafından tasfiye edilmişti. Şimdi Cavit Bey'lerin siyasetini güden DP de aynı tehditle karşı karşıya bulunuyordu. DP yöneticileri hem Ulusal Devletin Mustafa Kemal tarafından konulan temel ilkelerini kaldırıp yerine Liberal devlet ilkelerini tesis etmek (uzun vadede de tamamen tasfiye etmek) istiyor, hem de bunun Silahlı Kuvvetler tarafından sessizce kabul edilmesini istiyordu. Bu mümkün olmuyor, Silahlı Kuvvetlerin duyduğu rahatsızlık kendilerine yansıyor, bu kez de hırçınlaşarak Silahlı Kuvvetleri daha fazla rahatsız edecek sözler kullanıyor, davranışlara giriyorlardı. (DP'nin Ulusal Ordu karşısındaki konumu geniş manada Uluslararası Ticaret

Oligarşisinin genel ve nihai politikasından kaynaklanıyordu.)

Böylece ortaya yeni bir "çatışma tablosu" çıkıyordu. DP ekonomik ve siyasal bağımlılastırma hareketini hızlandırırken, Silahlı Kuvvetler de karşı hareketi hızlandırıyordu.

Şimdi, Önyasyada yeni bir dönem başlıyordu.

Bu "darbeler ve kanlı çatışmalar dönemi" olacaktı...

KEMALİST DARBELERDEN ÇİZMELİ LİBERALİZM'E...

1960'da başlayıp, günümüzde de devam eden "darbeler ve kanlı çatışmalar" süreci aslında Mustafa Kemal'in Lozan'da onaylattığı üniter yapılı Ulusal Devletin tasfiye edilip yerine dinsel şemsiye altında fedaratif bir devlet oluşturmak isteyenlerle, buna karşı direnenlerin mücadelesinden, hatta çatışmasından başka bir anlama gelmiyordu. Ancak ulusal devleti tasfiye etmek isteyen odakların değişik zamanlarda, değişik maskeler takarak, farklı grupları araç olarak kullanması kafaları karıştırıyor, bu karışıklık içinde ise mücadelenin tarafları netliğini yitirerek yanıltıcı görüşümeler alıyordu.

27 Mayıs 1960 darbesi, Ulusal Devletin temel ilkelerine karşı uygulamaları giderek yoğunlaştıran DP iktidanna karşı, Silahlı Kuvvet-ler içindeki bir grubun, Kemalist kaygılarla harekete geçerek yönetime el koymasından ibaretti. Ne ki, bu çerçevede başlayan hareket kendi iradesi dışında (Ulusal devleti bir "erozyon" sürecine sokacak olan) Liberal bir anayasa yapmaya sürükleniyordu. Böylece Kemalist ilkeleri yeniden güçlendirmek ve yüceltmek vaadiyle gelen subaylar, her vesileyle Ulusal Devletin karşısında yer alan Liberal odakların kullanacağı unsurlara hareket serbestisi kazandıran bir anayasa yaparak kışlasına çekiliyordu. Buna paralel olarak 27 Mayıs'ı yapanlar, (İzmir suikastını da gözönünde bulundurarak) yeni dönemin Cavit Beyleri olarak gördükleri Adnan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'yu

idam ediyorlardı. Bununla birlikte DP hareketini, Cavit Beylerin bir davası ve Liberal misyonun sahibi haline getiren önemli İttihatçı Celal Bayar da idam talebiyle yargılanıyordu. Celal Bayar yaş haddi nedeniyle idam edilmiyordu. Nitekim İsmet İnönü'nün bu yönde oy-nadığı rol 1960'ların sonunda "DP'lilerin siyasal hakları" gündeme geldiğinde "kuyudan adam çıkarma" operasyonu ile açıklığa kavuştu. İsmet İnönü, Celal Bayar ve arkadaşlarının siyasal haklarının iadesi konusunda CHP'ye bir kanun teklifi verdirip, TBMM'den geçir-tecekti. İsmet İnönü bütün ikili mücadelesine karşın, Celal Bayar ile adeta "gizli bir dayanışma" içinde bulunuyordu. (Her ikisi de İttihatçıydı ve örgüte girerken ettikleri yemine sadık kalıyorlardı.) Celal Bayar ve "misyonu" elbetteki kendisini ölümün eşliğine getiren ve arkadaşlarının yaşamına son verenlerin yaptıklarını unutmamacak ve yanlarına bırakmayacaktı.

27 Mayıs İhtilalini yapan subaylar çeşitli gruplara ayrılıyordu.

Herşeyden önce, darbenin lokomotifini oluşturan subaylar kendilerini hala "Enverlerin, Niyazilerin mirasçıları gibi" görüyorlardı. (Nitekim bu subayardan en önemlisi Cemal Madanoğlu, bir TV röportajında 7 Mayıs'ı nasıl yaptıklarını anlatırken "Bir İttihatçı gibi Kemalist ilkeler doğrultusunda ihtilali başlattık" diyerek, temel ayınımı teşkil eden İttihatçı - Kemalist benzemeziğinin farkında olmadığını ortaya koyuyordu.)

Bu grup İttihat ve Terakki ile Mustafa Kemal'in ilkeleri arasındaki temel farklılığı kavramamıştı. İşte bu nedenle Demokrat Partisinin tarihsel misyonunu göremiyor, konuya güncel gözlüklerle bakıyordu.

Bir başka grup nostaljik ve duygusal nedenlerle DP'nin karşısına çıkıyordu. Onlar özde, Mustafa Kemal / İsmet Paşa dönemlerindeki asker ağırlığını özleyiyor, sivil demokrasiyi içlerine sindiremiyorlardı. Keza, DP yönetiminin asker karşıtlığı da bu grubu duygusal bakımdan kışkırtmış bulunuyordu. Nitekim, idamlar konusunda bu grup belirleyici oluyordu.

Diğer bir grup ise farklı bir söylem içinde bulunup da, bir bakıma "bulanık suda balık avlamak" isteyenlerden oluşuyordu. Onlara göre önce, asker kışlasından çıkıp duruma el koymalıydı. Sonra bir iç darbe ile kendi ideallerini gerçekleştirebilecek bir yönetim oluşturalardı. Bu nedenle darbe eylemine katılıyorlardı.

Son grup ise, belirleyici olan gruptu. Bu grupta hem en popüler ve aktif, hem de en oportünist ve şahsi çıkarını ön planda bulunduran-

lar yer alıyordu. Zaten "Spekülatif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisi" de bu grup üzerinden 27 Mayıs hareketine nüfuz edecekti. Nitekim daha sonra bu gruptakilerden bazıları ticari yaşamda, askerlik yaşamından çok daha büyük basanlar ve paralar elde edeceklerdi.

27 Mayıs darbesinden geriye belirleyici olan iki önemli konu kalıyordu: İdamlar ve 1961 Anayasası.

İdamlar, zaten mevcut olan bir kan davasını yeniden canlandırıyor ve kanlı çatışmaların inatlaşmasına yol açan bir lokomotif oluyordu.

1961 Anayasası ise Ulusal Devletin karşısında yer alan dinsel, ayrılıkçı ve Marksist akımların açıktan (bir anlamda anayasa şemsiyesi altında) faaliyette bulunabileceği bir zemine imkan tanıyordu. İşin ilginç yanı ise TCK'nın 141 - 142 - 146 ve 163'üncü maddelerinin kapsamında faaliyette bulunanların, bu maddelerin de kaldırılması yönünde verdikleri mücadeleyi öz'de Ulusal Devletin varlığına yöneltmiş olmalarıydı.

Aslında, Ulusal Devletin temel ilkelerini ön plana alarak, korumak kaygısında olması gereken 1961 Anayasasının, siyasal Liberalizmi amaç almasının nedeni çok ilginç ve önemliydi. Zira Atatürk ilkelerini ön plana aldıklarını iddia eden darbeciler -bir bakıma- Atatürk ilkeleri ile taban tabana zıt bir siyasal ortama yasal kılıf hazırlayan bir anayasa bırakarak kışkalarına çekileceklerdi. Böylece o anayasa ülkeyi, 12 Mart ve 12 Eylül darbelerine götürecekti, her darbe ise Kemalist olduğu iddiasındaki subayların Ulusal Devletten ödün vermesiyle sonuçlanacaktı.

1961 Anayasasını Kemalistler değil, Liberal eğimli bilim adamları hazırlamıştı. Bu bilim adamları -bilerek veya bilmeyerek- Ulusal Devletin dayanağını teşkil eden ulus kavramıyla ırkçı / milliyetçiliği eş değerde görmek yanılgısı içinde bulunuyorlardı. Bunun nedeni ise Mustafa Kemal dönemine dayanıyordu.

Ulusal Üniversiteden Liberal Üniversiteye

Osmanlı İmparatorluğundan, Türkiye Cumhuriyetine geçiş döneminde tüm alanlarda olduğu gibi bilim dünyasının mabedi olan Üniversitelerde de büyük sancılar yaşanıyordu. Nihayet tüm yapısal değişiklikler ve Cumhuriyetin temel felsefesi Üniversitelerin oluşturacağı, bilimsel açıklama zeminine oturacaktı.

Türkiye Cumhuriyeti bir Ulusal Devlet olarak ortaya çıkmıştı. Ama bu sadece siyasi bir oluşum olarak tezahür etmiş bulunuyordu. Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerini teşkil eden kuru ilkeler, üniversitelerin yapacağı bilimsel çalışmalarla etlendirilecekti. Ne ki bu çalışmaları yapacak olan bilim adamlarının herşeyden önce oluşma sürecindeki Ulusal Devlet'in temel felsefesini belirleyerek ulusal görüşlere sahip bulunmaları gerekiyordu. Zira Ulusal Devlet kabul edilmişti ama, bu devletin dayanağını teşkil eden -kavimsel anlamda- bir ulus yoktu. Osmanlıdan kalan ve "ulus" adı verilen kozmopolit bir toplum vardı. Bu toplum, klasik anlamda bir kavimmiş gibi kabul ediliyordu. Bir başka deyişle bu kozmopolit toplum, Ulusal Devlet'in Lozan'da onaylanmasıyla uluslaşma sürecine girmiş bulunuyordu.

Uluslaşma, klasik anlamda bir kavimselleşme değildi. İşte bu aşamada "Mustafa Kemal Milliyetçiliği" diye nitelenen "kendini Türk hisseden Türktür" veya "Türkiye Cumhuriyetini kuran halka, Türk halkı adı verilir" açıklamalarıyla ortaya konulan bir "kültür ulusçuluğu" gündeme giriyordu. Bu "kültür ulusçuluğu" aynı zamanda bir kültürü ve bilimsel birikimi de gerektiriyordu.

Zaten Kuruluş evresinde Cumhuriyet Üniversiteleri de bu temel felsefe üzerinde tesis ediyordu. Nitekim Cumhuriyet, kendi bilim adamlarını oluşturmak yönünde adımlar atıyor, bu bilim adamlarını da "ulusallık" kaygılarını ön plana alarak hareket ediyordu.

Mustafa Kemal'in, ona inananların ve bu çevrede yer alan sivil aydınların "Ulusal devleti kalıcı kılmak, Önsayayı tek coğrafya içinde ve birlik halinde tutmak" için bu düşünce tarzından ve felsefeden başka bir odağa sarılmaları mümkün değildi. Zira, Önsayadaki kozmopo-

lit toplum esas alındığında, bu topluma dayanan bir "Ulusal Devlet" kurmak olanağı yoktu. Kısacası ya Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulacak ya da kurulmayacaktı. Kurulmadığı takdirde Önasyada tesis edilecek siyasal model Sevr'de ortaya konulan ve tesisi 19'uncu yüzyılın ortalarına dayanan, dinsel ağırlıklı federasyon modeli idi.

Tercih Ulusal Devletten yana yapıldığına ve Milli Mücadele boyunca bu modelin kurumları oluştuğuna göre başta İstanbul olmak üzere mevcut ve kurulacak üniversitelerin de buna ayak uydurması, bilimsel eğitim sırasında Ulusal Devletin çıkarlarını her an gözetmeleri gerekiyordu. Nitekim bu hassas yapı 30'lu yıllara kadar sürüyor, bir "ulusallık" veya "uluslaşma" arayışı içinde -doğru veya yanlış- ürünler veriliyordu. Kaldı ki bu arayış, sonunda doğrulara ulaşacaktı.

Ne ki, 30'lu yıllarda Batı Avrupa, özellikle de Almanyadaki oluşumlar Türkiye Cumhuriyetini de yakından etkiliyordu. Bu etkilenme ise en çok üniversitede ve bilim kurumlarında hissediliyordu.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden sonra görülen ve tedrici olarak dozunu arttıran ırkçı / milliyetçi siyasetler belli bir aşamadan sonra doğrudan Musevi Cemaatine yöneliyordu. Uluslararası ticaret kolonileriyle sıkı bağ içinde bulunan ve Nazilerin hışmına uğrayan Museviler bu ülkeyi terketmek zorunda kalıyorlardı. Hele Nazi yönetiminin bazı alanlara öncelik vermesi ve bu alanlarda Musevilere ağır baskılar uygulaması dikkat çekici sonuçlar doğuruyordu. Nazilerin yöneldiği alanların başında finans / ticaret çevresi ve üniversiteler geliyordu.

Bu alanlarda Musevilere baskı uygulanıyor, ülkeyi terketmeye zorlanıyorlardı. Nitekim üniversitelerdeki Musevi asıllı öğretim üyeleri işten çıkarılıyor, Almanyadan ayrılmaları için de ağır baskı yapılıyordu. Bu aşamada Türkiye Cumhuriyeti devreye giriyor, Musevi asıllı bilim adamlarını ülkeye davet ediyor ve üniversitelerde, bu bilim adamlarına görev veriyordu.

Hiç kuşkusuz, Türkiye'nin bilimsel yapısı bakımından çok büyük bir kazanç olan bu uygulama aynı zamanda insani ve siyasi bakımdan da Türkiye'ye büyük prestij sağlıyordu. Dünya çapında kabul edilmiş bilimsel kariyere sahip bulunan Musevi asıllı değerli ve ünlü öğretim üyeleri Türkiye'deki Üniversitelerde büyük bir samimiyet ve coşkuyla işe koyuluyor, uluslararası nitelikte üstün eğitim programı uygulayarak Türk gençlerini yine uluslararası düzeyde yetkin ve bilgili yetiştirmek amacıyla çalışmaya başlıyorlardı. Bilimi, bilgiyi ve aydınlanmayı

herşeyin üzerinde tutan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve kadrosu, bu yöndeki gelişmeleri hoşnutlukla izliyor, onun ölümünden sonra İsmet İnönü de aynı uygulamayı sürdürüyordu.

Ne ki tarafların tüm iyi niyetine karşın Ulusal Devletin geleceği bakımından, sonuçları 1960'larda ortaya çıkacak olumsuz bir gelişme cereyan ediyordu.

Alman ırkçı / milliyetçi Nasyonal Sosyalizminin baskısından kaçan Musevi bilim adamları Türkiye'deki eğitim kurumlarında çalışmaya başladıklarında, sadece bilimsel kaygılarla hareket ediyor, bu ülkenin karşı karşıya bulunduğu özel sorunları dikkate almıyorlardı. Bu özel sorunların başında, akademik eğitimde Ulusal Devlet kavramının yerine oturtulması ile ilgili kaygıların gözardı edilmemesi gerekliliğini ön planda bulundurmuyorlardı. Bu davranışlarında elbetteki kendi açılarından haklıydılar. Bilimsel eğitimde ırkçı / milliyetçiliği ön plana alan Hitler Almanyasındaki Üniversitelerden tasfiye edilmiş bulunan bu insanlar, nasıl olurdu da sığındıkları ülkede o ülkenin ulusal kaygı-larını ön plana alabilirlerdi. Gerçi Almanya'daki Nazi ırkçı / milliyetçiliği ile Türkiye'deki Ulusal Devlet sorununa bağlı "ulusallık" veya uluslaşma meselesinin hiç bir ortak tarafı yoktu. Ama Musevi asıllı Liberal bilim adamlarının, bilimin evrensel niteliğine "ulusallık" sorununu katmaları elbette mümkün olamazdı. Öğretim üyelerinin bilimsel kaygıları ve Liberal eğilimleri (ki akademik eğitimde Liberal eğilim bir avantajdı) ön planda tutması, yetiştirdikleri öğrencilere de sirayet ediyordu. Böylece bilimsel eğitim düzeyi yüksek, fakat Ulusal Devlet kavramının gerekleri konusunda yeterli bilince, duyarlılığa ve kararlılığa sahip bulunmayan bir gençlik ortaya çıkıyordu.

Gerçi yabancı öğretim üyelerinin "ulusallık" konularında bıraktıkları boşlukları yerli öğretim üyeleri doldurabilirlerdi. Ancak yerli öğretim üyeleri de İttihat ve Terakki denetimindeki eğitim kurumlarından veya medreselerden gelen Liberal eğilimli (veya yetersiz) kişiler oldukları için onlar zaten Ulusal Devletçi ve Cumhuriyetçi bir nitelik taşımıyorlardı. Gerçi mevcut yasalar karşısında gerçek eğilimlerini açıklayamıyorlardı ama onlar, Cumhuriyete tam olarak ısınamamış, duygusal nedenlerle Meşrutî Monarşi ve Osmanlılık düzeyinde kalmışlardı. Bu nedenle Ulusal Devlet kavramının gerektirdiği bilinç ve eğitimi onlar da veremiyor, boşluğu dolduramıyorlardı. Siyasî iktidar Üniversitede, karşı karşıya bulunulan bu tabloyu hiç bir zaman farkedemiyor, böylece genç nesillerde "kültürel milliyetçilik" yerine "duy-

gusal milliyetçilik" ağır basmaya başlıyordu. Duygusal milliyetçilik ise gençleri her türlü provokasyona açık, savunmasız bir duruma getiriyordu. Nitekim 1960 - 80 sürecinde bu gençler acımasızca provoke edilecek, aşırı soldan, aşırı sağa kadar geniş bir yelpazede çeşitli eylemlere sürüklenecek, onların sırtından Ulusal Devletin tasfiyesi noktasına varacak siyasal çıkar ve oluşumlar sağlanacaktı.

Fakat öncelikle "Ulusal Devlet" bilincinden yoksun "Üniversite Sorunu" 1961 Anayasasının hazırlanması ortamında ortaya çıkıyordu. 27 Mayıs darbesini yapan askerler bir süre sonra, anayasa taslağı hazıramaları için Üniversitenin önde gelen Hukuk Profesörlerini davet ediyorlar, onlar da ABD'nin askeri kontrolündeki Batı Avrupa ülkelerinin anayasalarını ölçü alan Sosyal / Liberal, çok partili demokratik rejimi hedefleyen bir anayasa taslağı hazırlıyorlardı. Ulusal Devletin kendine özgü "olağanüstü" koşulları gözönüne alınarak hazırlanacak anayasa belli bir süreçte Ulusal Devleti koruyacak yerde, Ulusal Devleti boy hedefi haline getirecek bir nitelik taşıyordu.

1960 - 70 sürecinde olaylar şöyle geliyordu:

- Angloamerikan, Liberal misyon askerin kışlaya girmesinin hemen ardından, eski bir askerin, Ragıp Gümüşpala'nın DP'nin mirasçısı olarak Adalet Partiyi kurmasını sempati ile karşılıyordu. "Biz, Demokrat Parti'nin devamıyız" diyen Adalet Parti, Ragıp Gümüşpala'nın ölümünden sonra da "Morrison" lakabıyla anılan Süleyman Demirel'in yönetimi altına giriyordu.

- Süleyman Demirel'in AP'si, İsmet İnönü'nün Başbakanlığı altında CHP ile koalisyon yapıyordu. Fakat Başbakan ABD'yi ziyaret ederken Süleyman Demirel Türkiye'de koalisyonu bozuyordu.

- Adalet Parti 1965 ve 1969 seçimlerinden birinci parti olarak (450 milletvekilinden 269'unu alarak) çıkıyor ve Süleyman Demirel Başbakanlığında iktidar oluyordu.

- Ne ki, 1960'ların sonunda eski Demokratlar affediliyor, Celal Bayar evine dönüyordu. Celal Bayar, misyonun sahibi olarak Demirel'den -adeta- partisini geri istiyor, bunu da AP'nin yasaklı DP'liler için bir -siyasal hakların iadesini içeren- af kanunu çıkarması talebi izliyordu.

- AP Genel Başkanı ve Başbakan Demirel Silahlı Kuvvetlerin izin vermeyeceğini ve kendisini de riske atacağını varsayarak bundan kaçınıyordu.

- Celal Bayar bunun üzerine İsmet İnönü'ye gidiyor, -ezeli rakip

gibi görünen- iki İttihatçı el sıkışıyor ve İnönü'nün CHP'si eski Demokrat Partililerin siyasal haklarının iadesi için yasa teklifi hazırlıyordu. Bu teklif AP ve CHP oylarıyla Meclisten geçiyor ve Yassıada'da yargılanan Demokrat Partililer siyasete dönüyorlardı.

Bu olay Türkiye'de yeni bir dönemi başlatıyordu. Yeni dönem, Ulusal Devleti tasfiye etmeyi amaçlayanların, ülkeyi bir kan gölüne dönüştürdükleri ve bu kan denizine ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarını gömmek isteyecekleri bir dönem olacaktı.

Türkiye: Kanlı Oyunlar Ülkesi

Türkiye 1950'den itibaren giderek sertleşen McCarthy'ci bir anlayışla yönetiliyordu. Bu yönetim tarzının mantığı çok basitti. İktidarın "her mahallede bir milyoner" yaratmayı amaçlayan "bireyci" yönetimini destekleyen hür ve makbul vatandaşlara karşı, kolektivist sosyal devleti savunan "Moskof uşağı komünistler..."

Bu siyaset doğrudan doğruya soğuk savaş dengesini, daha doğrusu Sovyet tehdidini istismara yönelikti. Dış borç almak ve borçlanmayı savunmak "hürriyetçilik", buna karşılık ekonomik bağımsızlığı savunmak "komünistlik" olarak değerlendiriliyordu. İkili anlaşmalara, ABD etkinliğine, NATO'ya veya teslimiyete, sermayenin tekelleşmesine karşı çıkmak, planlı ve programlı kalkınma, Laikliğin korunmasını istemek, dinin siyasete alet edilmesine karşı çıkmak hep "kızıl komünistlik" damgası yiyordu.

Buna karşılık dini siyasete alet etmek, sermaye üzerindeki en küçük denetimlere bile karşı çıkmak, NATO'yu savunmak, ABD'siz Türkiye'nin batacağını söylemek, sosyalizasyona, sosyal devlete, devletin korunmasına karşı çıkmak ve montaj sanayini kollayıp, tekeller yaratmaya çalışmak milliyetçilik, mukaddesatçılık ve "hür dünyacılık" olarak niteleniyordu.

1960-70 sürecinde bu tip bir "hür dünyacılık" anlayışına karşı

yükselen tepki, bazı "Liberal yazar - çizer"lerin derhal "bilimsel sosyalist maskesi takarak işçi hareketine sızması ve hareket içinde önderliği ele geçirerek yozlaştınp saptırmalarıyla sonuçlanıyordu. "Yozlaştırma" operasyonu ise Türkiye İşçi Partisi çatısı altında yapılıyordu. Bazı Liberal kökenli, Marksist maskeli kişilerin kontrolündeki TİP, aynı zamanda konum ve amacını henüz tam olarak saptayamamış olan Üniversite gençliği için de bir ökse niteliği taşıyordu. Öyle ki... Örneğin TİP bir yandan Marksist Enternasyonalı savunuyor, bir yandan da Kürt Milliyetçiliği ile dirsek temasına giriyordu. (Benzer bir tablo 1994'lerde Refah Parti - PKK karmaşıklığında yaşanacaktı.)

TİP bir çekim merkezi oluşturuyor ve bu merkez eylemci muhalefetin de en dinamik odağını teşkil ediyordu.

Buna bir de Batı Avrupada başlayıp, Üçüncü Dünya ülkelerine sıçratılan ve Orta Avrupadakinden farklı siyasal bir söylemi bulunan 1968 öğrenci olayları eklenince, provokasyona son derece elverişli bir zemin hazırlanıyordu.

İşte Celal Bayar ve arkadaşlarının "siyaset yasağı" affı bu döneme rastlıyordu.

Mevcut AP iktidarına -ki 269 milletvekiliyle tek başına iktidardı- DP'nin ve AP'nin borçlanma girişimlerine, NATO ekonomik ve siyasal bağımlılaştırma politikalarına tepki duyanlar ve onların genç kuşağı, Parlamento Dışı Muhalefet adı altında sokağa dökülüyordu. Ne ki, Kemalist ilkeleri korumak amacıyla sokağa dökülen bu insanların söylem ve sloganını Bilimsel Sosyalizm maskesi takmış bulunan Liberallerin (de yer aldığı) yönetimindeki TİP sahipleniyordu. Böylece "tam bağımsızlık" isteyen Kemalistler, bu sloganı paylaşan Marksis-lerle aynı potaya konuluyor ve "Marksist" damgasını yiyorlardı. Yönetim bu fırsatı kaçırmıyor, kendine bağlı kolluk kuvvetlerini "bağımsızlık" diyen herkesin üzerine salıyordu. Bir yandan da AP yönetiminde bulunan Liberaller "iti ite kıldırma politikası" adı altında dinsel yanı ağır basan gençleri "örgütlenmeye" teşvik ediyorlardı. Böylece tarihsel saflaşma bir kez daha ortaya çıkıyordu. Kendi sloganlarını Marksistlere ve Liberal provokatörlere kaptıran Laik, Ulusal Devletçi Kemalistler bir tarafta, Dinci / Liberal iktidar ve güdümündeki kolluk kuvvetleriyle dinsel / ırkçı - milliyetçi örgütlenme diğer tarafta yer alıyordu. Bunların arasında ise üniter yapılı Ulusal Devlete muhalif, "adem-i merkezizyetçi" ve ayrılıkçı Kürt örgütlenmesi yer alıyordu.

Celal Bayar ve arkadaşları, AP iktidarını zaten hırpalamakta olan

bu tabloya, siyasal bakımdan dahil oluyor ve "emanetçi" olarak görülen "su müdürü" Süleyman Demirel'e karşı operasyon başlatılıyordu. Bunun sonucu olarak AP'den 41 milletvekili koparılarak, DP misyonunun devamıymış gibi gösterilen Demokratik Parti kuruluyordu. Böylece 269 üyeli AP grubu TBMM çatısı altında 238 üyeye düşürülüyordu.

Zaten saptırılmış muhalefet odakları ile karşı karşıya bulunan AP iktidarı hassas bir rakama dayanınca, siyasal istikrarsızlık ortaya çıkıyor, siyasal istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlık getiriyordu. Ekonomik istikrarsızlık ise toplumun her kesimini olumsuz etkiliyor, ülke hızla aşırı sol'un kucağına itiliyordu. Nitekim bu tablo orduya da yansıyor, Kuvvet Komutanları ve Genelkurmay Başkanı sol tandanslı bir darbeye karşı ellerini çabuk tutarak, Kemalist ilkelere bağlılığı gözetken bir muhtıra veriyor ve hükümeti istifaya zorluyordu. Sonuç olarak Süleyman Demirel istifa ediyor, meydan Sosyal / Liberal görünümlü fakat özde Angloamerikan siyasetlerin takipçisi, güdümlü bir hükümete bırakılıyordu.

Ne var ki hareket noktası Kemalist kaygılar olan Kuvvet Komutanları sol eğilimli subayları tasfiye ettikten sonra, güdümlü yönlendirmelerle Kemalist kaygıları bir yana bırakıp, tıpkı AP iktidarının yaptığı gibi Kemalistlerle Marksistleri aynı potada değerlendiriyorlardı. Böylece 12 Mart döneminde Marksizme karşı mücadele görünümü (bahanesi) altında, asıl cezalandırılan ve "caydırıcı baskıya" uğrayan "tam bağımsızlıkçı" dolayısıyla "Ulusal Devletçi" Kemalistler oluyordu. Kemalistler, "Ulusal Devletçi" söylemlerini de ırkçı / milliyetçilere kaptırıyorlardı. İşin ilginç yanı, söylemler arasındaki temel farklılıkları ortaya koyması gereken Üniversitelerde ya sol maske takmış Liberal eğilimli, ya da ırkçı/milliyetçi ve dinsel siyasetçi öğretim üyeleri gençleri yönlendiriyordu. İşte bu öğretim üyelerinden sol maske takan Liberaller ile ırkçı / milliyetçi / dinsel eğilimli bazı öğretim üyeleri, 1980 sonrası Angloamerikan misyonu üstlenen ANAP çatısı altında "cem" olacak, yani toplanacaklardı.

ANAP'a girmeyenler de Liberal söylemlerle ortalıkta dolaşacaklardı.

12 Mart, Kemalist kaygılarla yola çıkan fakat sonuçta Angloamerikan Liberal yapılanmanın güdümüne giren, yarım bırakılmış ve Kemalist Ulusal Devletin tasfiyesini çabuklaştırmaya yönelik bir operasyondan başka bir şey değildi.

Nitekim, Celal Bayar'ın girişimleriyle oluşan istikrarsız siyasal ortam 1973 seçiminden itibaren daha bir karmaşık tablo yaratacak, özellikle 1975- 80 süreci yaşanan olaylar, 27 Mayıs'ı hazırlayan olayları adeta "mumla" aratacaktı.

Tüm bu siyasal gelişmelere paralel olarak AP iktidarları döneminde de "ekonomik bağımlılaştırma" uygulamaları ivme kazanarak sürüyordu.

Çok partili demokratik rejimle birlikte (1946) ithalata dayalı tüketim toplumu yaratma operasyonu, ülkenin hem sosyal, hem de siyasal denge-lerini alt üst ediyordu. İthalata dayalı tüketime kamçılanması bütçe açıklarını giderek büyütüyordu. Bütçe açıkları borçla kapatılıyordu. Alman borcun büyük bir kısmı "sanayici" adı altındaki bazı karanlık odaklara aktarılıyor, sınırlı bir kısmı ise yine "sanayici" diye adlandırılan montajcılara veriliyordu. "Yatırımcı" veya "sanayici" diye adlandırılan bu "montajcılar" ise "spekülatif kazanca dayalı Uluslararası Ticaret Oligarşisinin" Türkiye'deki uzantılarından başka bir şey değildi. Nitekim Oligarşinin desteğindeki bu kişiler, "sanayileşme" ve "ulusal sanayi" adı altında, giderek ülkedeki menkul değerlere (sonra da spekülatif gaymenküllere) el koyacak ve tekelleşeceklerdi. Bu tekeller, devleşene kadar siyaset dışında kalacaklardı. Onların siyaset dışı kaldığı dönemde Ulusal Devlete karşı mücadeleyi DP ve AP gibi Liberal partiler yürütecekti. Ancak "tekelleşme" tamamlanıp da spekülatif kazancın güç odağını oluşturan sermaye birikimi sağlanınca, Liberal - Muhafazakar partiler bu gücün denetim ve rehberliğine girecekti. Ne ki bu tehlikeli sermaye tekelleşmesi "Ulusal Devletin" dayanağını oluşturacak "Ulusal Sermaye", "Ulusal Sanayi", "Ulusal Ekonomi" görünümünde "Ulusal unsurların" gözü boyanarak yapılacaktı. Ta ki ekonomide kesin egemenlik sağlanıp da siyasi alana ağırlık konulacak duruma gelince, spekülatif kazancın oluşturduğu tekelin başında bulunanların da kamuflajdan başka birşey olmadığı ortaya çıkacaktı. Zira; Oligarşi ile özdeş sermaye tekeli, özellikle Ulusal Devletin PKK saldırısıyla karşı karşıya bulunduğu anda Uluslararası spekülatif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisiyle aynı söylem içine girecek ve egemen bulunduğu finans / siyasal örgüt "siyasal çözüm" talebiyle "Ulusal Devlete karşı" safta olduğunu ortaya koyacaktı.

Bu ekonomik yapılanma (veya Ulusal Devlete karşı komplo) ise ülkeyi 1978 - 80 sürecinde dizleri üzerine çökertecekti.

Yeni Dünya Düzeni için Operasyonlar...

Türkiye'de bunlar olurken dünyada da, İkinci Savaşın galipleri Anglo-amerikan Liberalizminin, egemenliğini yaygınlaştırarak pekiştirmeye çalışıyorlardı. Uluslararası Ticaret Oligarşisinin yeni "vurucu gücü" (veya savaş aracı) olan ABD özellikle Batı Almanyaya yerleştikten sonra burayı, Afrika ve Ortadoğu bölgelerine bir sıçrama taşı olarak kullanıyor, böylece İsrail'in bölgedeki güvenliği üzerine çelik kanatlarını geriyordu. Buna muhalif hareketlere karşı "ezici" bir politika izliyor, ulusal hareketler ise alternatif güç olarak SSCB'ye dayanarak (veya dayanmakla suçlanarak) ABD'nin bu ezici politikalarına meşruiyet kazandırıyor. Kaldı ki SSCB'de bu aşamada, ABD karşısında yapay bir güç odağı oluşturuyordu. Zira, zaten SSCB kendi egemenliği altındaki (başta Doğu Avrupa olmak üzere) alanlarda ulusal yapılanmaya izin vermiyor, ABD'den daha sert bir politika ile bu hareketleri bastırıyordu. ABD ve SSCB'nin bu operasyonları aynı noktada kesişiyordu. Bu nokta "Ulusal bağımsızlıklara" izin verilmemesi noktasıydı. Zira "Ulusal bağımsızlıklar" "Ulusal ekonomiler" demekti, ki Ticaret Oligarşisinin binlerce yıl mücadele ettiği "bireysel çıkara" dayalı Uluslararası Liberalizmin tesis edilmesinde en büyük engeli, bu tür ekonomiler oluşturuyordu. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ABD'nin egemenlik alanı içine çok sayıda Güney ve Güneydoğu Asya ülkesi de giriyordu. ABD ve SSCB bu ülkeler üzerinde egemenliklerini "Marksizmin karşısında hürriyetçi rejim" çatışması bahanesiyle tesis ediyordu. Kore'den sonra Vietnam iç savaşı, kısa sürede önce bölgesel, ardından da kıtasal ve uluslararası bir sorun haline geliyordu. Bu sorun sadece Vietnam'ın ulusallığına darbe indirmekle kalmıyor. Kamboçya, Tayland, Laos ve sairde ulusal ekonomilerine ve siyasal bağımsızlıklarına ağır darbeler yiyorlardı.

ABD 1970'li yıllara kadar, üçüncü ülkelerin içişlerine doğrudan, militer bir yaklaşımla ve silah kullanarak müdahale ediyordu. Ancak bu müdahaleler sırasında pek çok "uluslararası hukuk sorunuyla" ve yerel dirençle karşılaşılıyor, diğer halklar kadar ABD halkından da tepki

görüyordu. Ne ki daha Vietnam savaşının başında bu tartışma gündeme geliyordu. Pentagon doğrudan müdahale, Beyaz Saray ise dolaylı müdahaleyi savunuyordu.

ABD'nin uluslararası siyaseti (İkinci Savaşın zorlaması sonucu) Pentagon tarafından yürütülüyor, buna karşılık Beyaz Saray iç siyaseti üstleniyordu. ABD'deki bu konsensüs, "müdahale" biçimleri konusunda tartışmaya dönüşüyordu.

Bu aşamada Pentagon'un bazı illegal münasebet ve faaliyetleri dikkati çekiyordu. (Pentagon, Uluslararası Ticaret Oligarşisinin, 20'nci yüzyıldaki askeri gücü niteliğini taşıyordu. Bu bir bakıma Yeniçeri / Oligarşi bağlamını da çağrıştırıyordu.)

Pentagon 1943 yılında, Sicilya çıkartması sırasında Salvatore Luciano (Lucky) aracılığıyla Cosa Nostra üzerinden Sicilya Mafia'sıyla iletişim kuruyordu. Nitekim Sicilya Mafia'sı, çıkarma sırasında Pentagon'a büyük yardım sağlıyor, Pentagon da Sicilya çıkartmasından sonra Sicilya Mafia'sıyla (dolayısıyla Cosa Nostra ile) bütünleşiyordu.

Savaşın getirdiği bu bütünleşme sonucu Pentagon, Sicilya Adasının yönetimini askeri bakımdan ele geçiriyor, idari bakımdan ise Mafia'ya bırakıyordu. Savaş sona eriyor, fakat Mafia - Pentagon - Cosa Nostra münasebeti devam ediyordu. Zira bazı Mafiosolarla bazı subaylar her konuda ortaklık kuruyorlardı.

Sicilya, savaşın sonuna kadar Mafia tarafından tam anlamıyla ele geçiriliyor ve savaş sonrası süreçte tam bir "suç istasyonu" haline getiriliyordu. İşlenen suçların en büyük hedef ve kaynağını "uyuşturucu" kaçakçılığı oluşturuyordu.

Uyuşturucu, ekonomik, kriminal ve siyasal bakımdan çok önemli ve stratejik bir madde niteliği taşıyordu. İngiltere uzun yıllar Çin halkını uyuşturucu ile uyutmuştu. Buna karşılık Kültür İhtilaliyle Çin, İngiltere'nin boyunduruğundan çıkmış, fakat uyuşturucu üretimini sürdürmeye devam etmişti. Bu uyuşturucu Pakistan, Afganistan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye üzerinden Doğu Akdeniz'e getiriliyor, buradan gemilere yüklenecek Sicilya Adasına naklediliyordu. Sicilya'ya gelen afyon veya ham morfin, Sicilya ve Marsilya'daki laboratuvarlarda eroine dönüştürülüyordu. (1970 sonrası başta İran olmak üzere çeşitli ülkelerde eroin imal ediliyordu.) Daha sonra eroin çeşitli kanallarla ABD'ye, Orta ve Kuzey Avrupa'ya sevkediliyordu.

Bu eroinin nakil ve dağıtım işi Sicilya Mafiasıyla ABD Mafiası (Cosa Nostra) tarafından yapılıyordu. Her iki Mafia ile de münasebet

halinde bulunan Pentagon, bu kanallarla ÷lkeye sokulan uyuşturucunun fiyat, doz, dağıtım ve yönlendirilmesini kontrol ediyordu.

Ancak Pentagon'un asıl denetimi, Narkofinans üzerinde tesis ediliyordu. Bu denetim ise Sicilya Mafiası ve Cosa Nostra kanalıyla yapılıyordu.

Çin - ABD uyuşturucu trafiğinden sağlanan milyarlarca Narokodolar Sicilya Mafiası ile Cosa Nostra tarafından aklanıyor ve onların İsviçredeki kontolarında görünüyordu. Ne ki bu paralar gerektiğinde, ABD'nin Kongre dışında oluşturulan siyasal operasyonları için "bütçe dışı finans kaynağı"olarak kullanılıyordu.

Uluslararası spekülatif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisinin "Suffet" le-ri tarafından hazırlanan siyasal operasyonlarda kullanılan Narkodolarla terör eylemleri, ayaklanmalar, suikast / sabotaj, komplolar düzenleniyor ve iç savaşlara zemin hazırlanıyor, gerektiğinde kurtuluş hareketleri ve darbeler destekleniyordu.

- Aldo Moro, Nihat Erim, J.F. Kennedy, Gün Sazak, Olof Palme, Ziya ül Hak, İndra Gandhi ve oğlu, Enver Sedat vs. yaşamlarını bu suikast-lerde kaybediyor, Papa Jean Paul gibiler de yaralanıyordu.

- İtalya'da muhtemel bir Berlinguer Komünist hükümetinin SSCB ile bütünleşmesi ihtimaline karşı P-2 Locası komplosu bu şekilde finanse ediliyordu.

- Polonya'da Solidarnoş direnişine bu yoldan mali kaynak aktarılı-yordu.

- Türkiye'de 12 Eylül öncesi terör eylemleri uyuşturucu – silah ka-çakçılığı ekseninde kotarılıyordu.

- Afganistan direnişi, Narkodolarla finanse ediliyordu.

- Suriye Narkodolarla ayakta duruyor, İran Devriminde devrimciler Narkodolarla besleniyordu.

- PKK ordusu Narkofinansla kuruluyor, hatta Türkiye ve Alman-ya'da köktendinci hareketlere Narkofinansla kaynak sağlanıyordu.

Bu ve benzeri operasyonlar, hedef seçilen üçüncü ÷lkelerde iç huzuru, güveni ve ulusal iradeye bağlı yönetimleri zaafa uğratiyor, çökertiyordu. Böylece genel anlamda "Ulusal Devlet" kavramı sürekli tehdit altında bulunduruluyor ve Uluslararası Ticaret Oligarşisinin amaçladığı (kollekti-vist modeller yerine) bireysel çıkarıcılığın ön plana geçtiği "individueel" modeli güncelleştiriyordu.

ABD'nin Ulusal Devletten "individueel" yaşam biçimine (yani hukuka dayalı devlet otoritesi yerine Oligarşinin gücüne dayalı federatif/

bireyci modele) geçişte başvurduğu "uluslararası siyasetin" daya-nağını (bireyi bireye karşı güvensiz kılacak kadar yaygın) bireysel terör ve şiddet uygulaması oluşturuyordu. Bu aşamada ulusal devleti savunan devlet adamları "halk düşmanı" ilan ediliyor, hatta "teröristlikle" suçlanıyordu. Kaldı ki, gerçekten "halk düşmanı" konumunda "terörizmi" sahiplenilen meczuplar da bulunuyor, bu meczuplarla ulusal liderler, güdümlü medya tarafından amaçlı olarak birbirine karıştırılıyordu.

Öte yandan oluşturulmak istenen "yeni dünya düzenine" karşı çıkan ve "klasik devlet modelini" savunan bazı siyasi liderler, terör eylemlerine hedef olarak yaşamlarını yitiriyorlardı. Örneğin; İtalya'da Hristiyan Demokrat liderlerden Aldo Moro bunlardan biriydi. Marksist rol üstlenen fakat özde "yeni dünya düzenine geçişte bir araç olarak kullanılan" anlamı ve söylemi belirsiz Kızıl Tugaylar Moro'yu kaçırıyor, Hristiyan Demokrat Parti'nin kurmayları ise liderlerini kurtarmak yerine öldürülmesi yönünde (adeta) aba harcıyorlardı. Aynı şekilde John F. Kennedy, İndra Gandhi, Rajiv Gandhi, Enver Sedat, Nihat Erim vs. de esrarengiz terör ve suikast eylemlerine hedef olarak yaşamlarını yitiriyorlardı.

Bu aşamada kolektivistizmin yeni (kalesi) SSCB'nin durumu önem kazanıyordu.

Yeni Dünya Düzeninin Sıçrama Tahtası: SSCB Marksizmi...

1917 Ekim Devrimi asker kaçakları, a köylüler ve işsiz kalan işçilere dayanıyordu. 20'nci yüzyılın başında arlık Rusyasında, retim sürecinde işçilerle işverenleri karşı karşıya getirecek ve üretim araçları üzerinde mülkiyet tartışması başlatacak güçte bir "sanayi" veya "sanayileşme" yoktu. Kaldı ki Rusya'yı iştilal ortamına götüren nedenlerden biri de mttetiklerin Çanakkale'yi aşıp Rusya'ya savaş ortamı

içinde yardım ulaştıramamasıydı.

Marksist Devrim iç savaşla tamamlanıyor, Marksizm adına bir yoksullar diktası oluşturuluyordu. Bu yoksullar diktasının yönetimi ise aydın / militer aydın bir kadroya dayanıyordu.

Marksist öğreti üretim ve tüketime ortak, üretim araçlarını mülkiyetinde bulunduran kollektivist bir yapılanmayı önerirken, yeni kurulan SSCB yönetimi önce Çar Ailesiyle birlikte yüzlerce yıllık birikimle oluşan Rus Aristokrasisini kılıçla tasfiye ediyor, üretimin temel dinamiği olan tüketimi yasaklayarak toplumu büyük bir durgunluğa sevk ediyordu. Diğer taraftan mülkiyeti tartışılacak ciddi ve yaygın bir "üretim araçları" ağı olmadığı için yönetim, zaten sınırlı zirai üretim yapılan topraklara el koyarak "Mülkiyetin kamulaştırılması" konusunda kendini tatmin ediyordu.

70 yıllık Marksist Devrim süresince SSCB bazı temel sorunları ancak çözebiliyordu. Bu temel sorunlar ise doğru kentleşme, sosyal yapılaşma, eğitim, ulaşım, sosyal güvenlik ve karın tokluğu oluyordu.

Fakat "tüketim"in karşısındaki baskıcı önlemler, "tüketim açlığı içindeki" halkı daha fazla gemleyemiyordu. "Tüketim" sınırlanınca üretim daha fazla sınırlanıyordu. Böylece üretim - tüketim dengesizliği giderek üretimden yana olumsuz bir düşüş gösteriyordu.

Buna paralel olarak SSCB bir de boş iddia taşıyor, dünyaya devrim ihraç etmeye çalışıyordu. Amacı Marksist Enternasyonalî gerçekleştirmekti. Ancak bu yöndeki çabaları, halkların boşu boşuna kan dökmesi ve Marksist - Kapitalist ikilemde ya ABD'nin ya da SSCB'nin "hegemonyası" altına itilmelerinden başka bir anlam taşımıyordu.

SSCB'nin elinde çok geniş topraklar ve bu topraklarda sonsuz doğal kaynaklar bulunmasına karşın "varlık içinde yokluk" ülkeyi kısıkcına alıyor, halkla yönetim arasındaki bağları kopanyor, bu kez de "yönetenler - yönetilenler" sınıflaşması ortaya çıkıyordu.

Bu arada uluslararası platformda ABD - SSCB zıtlaşması "ulusal devletleri" ve "bağımsızlık" kavramını öğütüyor. "bağımlılık" uluslararası siyasette bir "doğal tercih" durumuna geliyordu. Uluslar, 1970'lere gelindiğinde "soğuk savaş" ve "bloklaşma" adı altında iki kutup çevresinde "bağımlılaşmış" bulunuyorlardı.

Sıra, SSCB'nin uluslararası ticarete açılmasına gelince, spekülâtif kazançla dayalı Ticaret Oligarşisinin militer gücü olan Angloamerikan birliği harekete geçiyordu. Operasyon, köktendinci İran İslami hareke-

tinin yükselmesine paralel olarak Polonya'da sendikaların "Libeal başkanlığı" şeklinde başlıyordu. ABD, Vatikan üzerinden Solidarność'a ekonomik destek verirken, Batı Almanya'daki askeri üsleri ile de "militar garanti" sağlıyordu.

O sırada SSCB'de Politburo genel sekreterleri birer birer ölüyor, iniyor, çıkıyor ve yönetimde istikrarsızlık başgösteriyordu. Solidarność bu ortamda başarıya ulaşırken, Politburo genel sekreterlik koltuğu da Gorbaçov'a kalıyordu. Gorbaçov Oligarşinin "Truva atının içindeki" Liberal adamıydı. Gorbaçov'un işlevi, Rusya'yı "tarihsel çizgisine" yani Angloamerikan individualizminin çizgisine getirecekti.

Bu aşamada "Önasyada" durum hala belirsizdi.

Mustafa Kemal'in kurduğu ulusal devlet, herşeye karşın ayakta duruyordu.

PUSU

Kıbrıs sorunu, Türkiye Cumhuriyeti bakımından (adeta) "son'un başlangıcı" niteliğini taşıyordu.

DP iktidarı döneminde (1950 - 1960) "borçlandırılarak bağımlılaştırma" ve (ılımlı) dinsel siyasete zemin hazırlama operasyonlarına paralel olarak dış politikada, Türkiye'nin batıda bazı uluslararası meselelerle meşgul edilmesi konusu da gündeme geliyordu. Bunun sonucu olarak Türkiye ile Yunanistan sürekli bir gerginlik içine itiliyordu. Böylece Türkiye batıdan gelecek tehlike nedeniyle Doğu hududunu mümkün olduğunca emniyette tutmak gereksinimi duyuyordu. Emniyetin sağlanması için de Ortadoğu siyasetinden mümkün olduğunca uzak durmaya çalışıyordu. Bu uzak durma ise Ortadoğudaki olaylarda ağırlığın İsrail'e devredilmesi anlamına geliyordu.

İsrail, 1948'den 1967'ye kadar kendisini Araplara hem diplomasi, hem de kuvvet yoluyla kabul ettirmek amacıyla hazırlık yapıyor ve her bakımdan "teçhiz" oluyordu. Nitekim 1967'de Yıldırım Harbiyle Suriye, Ürdün, Lübnan ve Mısır'a çok ağır askeri darbeler indiriyor, Araplara ait geniş toprakları işgal ediyor ve onları kabullenilemeyecek derecede ağır şartlarla barışa zorluyordu.

1967 zaferi İsraili son derece rahatlatıyor, Araplarla yapılacak bir pazarlıkta kozlarını arttırıyordu. Nitekim 1967 - 1973 sürecinde Arap dünyasının tüm hırçınlığı ve saldırganlığı bastınlacak, bu arada Arap Birliği dağılacaktı. 1973'e gelindiğinde Mısır kaybettiği toprakları geri alıyor, böylece İsrail ile anlaşlıyordu. Mısır - İsrail anlaşması, Arap

dünyasının İsrail karşısında dağılmasına yol açıyordu.

İşte Kıbrıs sorunu da bu süreçte "Ortadoğu sorunlarına" ilave oluyordu.

Türkiye ile Yunanistan arasında gerginlik yaratan yeterince sorun bulunuyordu. Bunların başında 12 Ada, Batı Trakya, Patrikhane ve azınlıklar meseleleri geliyordu. Buna karşın Mustafa Kemal ile Venizelos arasında kurulan dostluk bu liderlerin ölümünden sonra da devam ediyordu. Nitekim İkinci Savaş sırasında Türkiye ile Yunanistan arasında sorun çıkması bir yana, Türkiye Alman işgalindeki Yunan halkına (Ege sahil ve adalarında) yardım ediyordu.

Ancak Türkiye çok partili düzene geçtikten sonra, DP iktidarı Yunanistan ile meseleleri tırmandırmaya başlıyor, Yunan Kral ve hükümetinden de aynı tepkiler geliyordu.

İstanbul'da müthiş bir provokasyonla 6-7 Eylül olayları düzenleniyor, azınlıklar meselesi gelişen olaylarla yeni boyutlar kazanıyordu. İşte bu aşamada "Kıbrıs sorunu" gündeme sokuluyordu. "Kıbrıs sorunu" Uluslararası Ticaret Oligarşisinin denetimi altında bulunduğu, hatta Oligarşinin Türkiye'deki uzantısı olduğu bilinen bir gazetenin sahibi tarafından ortaya atılarak büyütülüyor ve halka malediliyordu.

Kıbrıs Doğu Akdenizde son derece jeotici bir konumda bulunuyordu. Bu nedenle Sami karakter ve kökenli Ticaret Oligarşisinin tarihin en eski dönemlerinden beri dikkat ve ilgisini çekiyordu. Nitekim ada üzerindeki egemenlik çekişmesi Musevilerle diğer bazı kavimler arasında kanlı çatışmalara yol açıyordu. İkinci Selim ise Kıbrıs'ı, Josef Nasi'nin "Kıbrıs Kralı" olmak amacıyla yaptığı yardım sayesinde Osmanlı egemenliği altına alabiliyordu.

İsrail her zaman olduğu gibi, Doğu Akdeniz'e yerleştikten ve kendisini Araplara kabul ettirme mücadelesi vermeğe başladığından beri Kıbrıs ile da ilgileniyordu. Ancak uluslararası düzeyde İsrail'in Kıbrıs ile ilgilenmesi için hiç bir yasal gerekçe ve neden bulunmuyordu. Bu, askeri bakımdan da mümkün değildi. Bu aşamada İsrail'i tatmin edecek tek formül Kıbrıs Adası üzerinde hiç bir ülkenin tam egemenlik tesis edememesi ve özellikle de bu jeostratejik ve jeotici adanın siyasal konumunun belirsizlik içinde bulunmasıydı. Nitekim üçlü garantörlük (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) altında Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet statüsüne getirilmesi bu belirsizliğin bir ifadesiydi. Ancak Museviler gibi, Yunanlılar (ve Rumlar) da bu adanın jeotici konumuna gereksinim duyuyorlardı. Zira dünyaca ünlü armatörlere sahip bu-

lunan Yunanlılar, Akdeniz (ve özellikle de Doğu Akdeniz, Kızıldeniz, Hint Denizi) taşımacılığında en önemli limanları bünyesinde toplayan Kıbrıs Adasını kendilerine mal ederek, rakiplerine karşı büyük bir üstünlük tesis etmeye çalışıyorlardı. Uluslararası Ticaret Oligarşisi de Yunanlılara bu fırsatı vermek niyetinde değildi.

Türkiyeye gelince...

Türkiye soruna bu açıdan bakmıyordu. Her zaman olduğu gibi siyasal olaylarla ticari olayları ayrı ayrı değerlendiren Türkiye, Kıbrısta sadece Yunanlıların ENOSİS ideali karşısında yaşamları tehlikeye düşen soydaşlarının hayatını emniyete almaya çalışıyordu. Kıbrıs'taki limanlar, Türkiye'yi o derece ilgilendirmiyordu. Zira Önyasanın Akdeniz sahillerinde pek çok aynı stratejik konuma sahip limanı bulunuyordu.

Gazete sahibinin Kıbrıs meselesini ortaya atmasından sonra yapılan tartışmalar sırasında ünlü tarihçi ve siyasetçi (DP'li) Fuat Köprülü'nün "Türkiye'nin Kıbrıs diye bir meselesi yoktur" demesi avam tarafından şiddetle eleştiriliyordu. Fakat Fuat Köprülü'nün konumu, Kıbrıs'ın neden Türkiye'nin meselesi olmadığını açıklamasına elvermiyordu.

Demokrat Parti hükümetinin kabul ettiği üçlü garanti altında bağımsız Kıbrıs Devleti, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar tarafından bir türlü hazmedilemiyor, ENOSİS ateşi durmadan körükleniyordu.

İsrail 1967'de Arap dünyasını dize getirirken Yunan Ordusu da iktidara gelen sol hükümeti alaşağı ediyordu. Ordunun bu darbesi "Cunta"ya malediliyor, bu "Cunta" dan ise "Amerikan Cuntası" diye bahsediliyordu.

İşte Yunanistan'daki "ABD Cuntası" yedi yıl sonra, 1974'de Kıbrıs Adasında "darbe" düzenleyerek ENOSİS'i bir "oldu bittiye" getirmek isteyecekti.

Yunanistan'daki Cunta 1967 - 74 arası dünya kamuoyunda hayli tepkilere yolaçacak uygulamalar yapıyordu. Gerçi, 1970 yılında Türkiye'de de ordu "muhtıra" vererek siyasete müdahale ediyor, bu müdahale döneminde sol ve Kemalistler üzerinde çok ağır bir baskı tesis ediliyordu. Ama yine de 1973'de halk sandık başına gidiyor çok partili demokratik rejim yürüyordu. Buna karşın Yunanistan'da "Albaylar Cuntası" ülkenin başına çöreklenmiş, yerinden bile kımıldamıyordu. Üstelik artık ABD'de bu Cuntadan rahatsızlık duyuyor, açıkçası "kurtulmak" istiyordu.

ABD aynı dönemde başkalarından da kurtulmak istiyordu. Bun-

ların başında da Kıbrıs'taki Makarios geliyordu. Zira Ortodoks Başpiskoposu Marakios SSCB ile flört ediyordu. Bu bir bakıma SSCB'nin Doğu Akdeniz'e inmesi ve İsrail'in karşısına bayrak dikmesi anlamına geliyordu.

ABD'nin kurtulmak istedikleri bununla sınırlı kalmıyordu. Türkiye'de de kurtulmak istedikleri vardı.

Tüm çaba, kompo, gayret ve uygulanan senaryolara karşın Türkiye Cumhuriyeti Devleti gerek ekonomik, gerekse siyasi bakımdan ABD'ye tam teslim olmuyordu. Kaldı ki, 12 Mart yönetimlerinin (Başta Faik Tü-rün) uyguladıkları ABD yanlısı siyasetler ve baskılar, kamuoyunda ters tepmiş, solu ve Kemalistleri bilemiş görölüyordu. Büyük bir potansiyel oluşturulan bu tepki ABD'yi rahatsız ediyordu. Bu ortamda, Mustafa Kemal'in kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi (Fırkasının) başında da (ABD Dışışleri Bakanı Hanry Kissinger'ın talebesi) Bülent Ecevit bulunuyordu. (Bülent Ecevit 12 Mart darbesinin kendisine karşı yapıldığını ileri sürerek istifa etmiş, bir süre sonra da Genel Başkan İsmet İnönü'ye karşı kongrede aday olarak onun koltuğuna oturmayı başarmıştı. Buna karşın Ulusal Devletin dayanağını teşkil eden CHP, Bülent Ecevit liderliğinde yeni dönemde Kemalist ilkeleri pekiştirerek Cumhuriyeti sahiplenecek yerde, söylem bakımından CHP'nin mirasını reddedecekti. Ecevit CHP'yi sol söylemin savunucusu -sıradan- bir siyasal örgüt durumuna getirecekti. Bir süre sonra da CHP, sol fraksiyonların çekişme alanı haline dönüşecek, böylece Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Devleti, Parlamentoda sahipsiz kalacak, devletin ilkelerine rehberlik yapacak bir kurum bulunmayacaktı. Dahası, Ecevit'in Genel Başkanlığında Sosyaldemokrat yani sol söylemli -sözümone Kemalist- CHP, 1973 seçimi sonrası dinsel söylemli Milli Selamet Partisi ile koalisyon yaparak ülkenin kaderine el koyacaktı.)

ABD, aynı dönemde Türkiye'de iktidar olan CHP - MSP koalisyonundan da rahatsızlık duyuyordu. Zira dinsel / sol koalisyon, kolektivist bir görünüm yansıtıyor ve her an ülkeyi Liberal dünyadan koparmaları tehlikesi hissediliyordu.

İşte bu koşullarda Yunan Ordusu, ABD tarafından, Kıbrıs'ta bir darbe yapılması, bu darbe sonucu emrivakiyle Kıbrıs Adasının Yunanistan'a bağlanması konusunda cesaretlendiriliyor, hatta teşvik ediliyordu. Bunun sonucu olarak 15 Temmuz 1974 günü Gizikis yönetiminin adamı Nicos Sampson, Lefkoşa'da bir darbe teşebbüsünde bulunuyordu.

Bunun üzerine Türkiye zorunlu (ve haklı) olarak uluslararası anlaşmaların kendisine tanıdığı olanakları kullanarak Adaya asker çıkarıyor ve Adanın yüzde 30 civarındaki bir bölümünü denetime alıyordu. ABD'de bu fırsatı bekliyordu. Türkiye'nin adaya yaptığı çıkarma ABD'ye şu avantajları (fırsatları) sağlıyordu:

- Son zamanlarda Yunanistan'daki ABD yanlısı "Cunta"nın baskısına karşı SSCB yanlısı bir politika izleyen Başpiskopos Makarios, kendisine karşı yapılan darbeden canını kurtarabilmek için Adadan kaçıyordu. Makarios'un Adadan kaçması Moskova'yı ürkütüyor ve Sampson yandaşlarının başarı kazanması halinde Adanın ABD yanlısı bir yönetim altında bulunan Atina'ya bağlanmasından endişe duyuyordu. Bu nedenle Adadaki soydaşlarının yaşam garantisinden şüphe eden

Ankara ile Moskova'nın kuşkulan, darbecilere karşı örtüşüyordu. Nitekim Türkiye'nin Adaya yaptığı çıkarma, bir anlamda Moskova bakımından "ehveni şer" olarak kabul ediliyordu. Buna karşılık ABD, müdahaleyi engellemek ister bir tavır takınarak yandaşlarını rahatlatıyor, fakat el altından da müdahale konusunda Ankara'nın yolunun açık olduğu mesajını veriyordu.

- Türkiye'nin askeri müdahalesi sonucu Adadaki Cunta ile birlikte Atina'daki Cunta da devriliyordu. Böylece ABD, "şantajcı bir ortaktan" en ucuz şekilde kurtuluyor, onun yerine "Liberal bir siyasetçi" olan Karamanlis yönetimi iktidarı devralıyordu. Üstelik Gizikis Cuntası ABD ile hesaplaşacak vakit bile bulamıyor, Kıbrıs başarısızlığının faturasını yargıçların önüne çıkıp bir devrin hesabını vermek zorunda kalmakla ödüyordu. Cuntacılar, kendilerine her türlü konuda cesaret vererek teşvik eden Washington'a şantaj yapacak vakit bile bulamıyorlardı.

- Önce darbe, sonra da Türkiye'nin yaptığı müdahale sonucu Kıbrıs'ın bağımsızlığı sona eriyor, Doğu Akdeniz'deki en stratejik noktada çok uzun vadeli bir "belirsizlik" dönemi başlıyordu. ABD, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere gibi ülkelerin dış olduğu kadar iç politikalarıyla da ilintili bulunan. "Kıbrıs Sorunu", yine bu ülkelerin iç politikalarındaki iniş - çıkışlara paralel olarak uluslararası platformda kah düşük, kah yüksek tansiyonlara yol açarak "çözumsuzlüğünü" ve "belirsizliğini" sürdürüyordu. Böylece bir taşla üç kuş vuruluyor, Doğu Akdenizdeki ulusal güçler sürekli bunalım içinde bırakılıyordu.

Ne ki, Kıbrıs sorunundan "en kazançlı" çıktığı sanılan, fakat "felaket" olarak nitelenecek derecede sorunlarla karşı karşıya kalan ülke Türkiye Cumhuriyeti Devleti oluyordu.

ULUSAL BAĞIMSIZLIĞIN TASFİYESİNE MEŞRUIYET

Türkiye Cumhuriyeti 1974'e kadar Mustafa Kemal'in koyduğu "Yurtta sulh cihanda sulh" ilkesine son derece sadık kalmış, "Misak-ı Milli" hudutlar dışındaki hiç bir siyasal olaya ve oluşuma bulaşma-mıştı. Hatta kimi zaman Irak Başbakanları (veya önderleri) Ankara'ya gelerek bir "federasyon" önermişler, Önasya jeostratejisi bakımından son derece makul ve elzem olan bu öneri bile görmezden gelinmiş, yanıtsız bırakılmıştı. Ulusal hudutlar dışında alınan tek askeri görev Kore Savaşı sırasında olmuş, bu da ülkede önemli tartışmalara yol açmıştı.

Bu bağlamda Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a yaptığı askeri müdahale, Devletin temel ilkelerinden birinin sınırları dışına taşıyordu. Türkiye artık çevresi ile "askeri bakımdan" ilgilenen bir ülke konumuna geldiğini vurguluyordu. Bu ilgi bir bakıma, Ulusal Devletin kendini güçlü hissetmesinin kanıtı niteliğini de taşıyordu.

Gerçekten de Türkiye 1974'lerin dünyasında bu denli güçlü bir ekonomiye ve siyasal yapıya sahip miydi? Doğu Akdeniz ve Ortadoğudaki siyasal oluşumlarla ilgilenecek kadar iç sorunlarını çözümlemiş miydi?

Türkiye, Kıbrıs'a müdahale ederken öncelikle "Adadaki 100 bin civarında soydaşının yaşamını emniyete almak zorunda bulunmasını" gerekçe olarak göstermişti. Buna paralel olarak "pes" perdeden de "Eğer müdahale etmeseydik Yunanistan bizi Akdeniz'den kuşatacaktı"

gerekçesi ortaya konuluyordu.

Birinci gerekçe doğrudu. Zira darbecilerin kendi aralarındaki hesaplaşmayı bitirdikten sonra birleşerek, Adadaki Türk ve Müslümanları yokedecekleri kesindi.

Ne ki, ikinci gerekçede ciddi bir mantık hatası bulunuyordu. Türk Silahlı Kuvvetleri Adanın tamamını kontrole almak amacıyla Adaya çıkmamıştı. Nitekim, Güney Kıbrıs, Rumların denetiminde kalmasının ötesinde tamamıyla Yunan Silahlı Kuvvetlerinin kontrolüne geçmişti. Yani Türkiye'nin güneyden kuşatılması söz konusu idiyse, Yunanistan Güney Kıbrısta bu stratajik konuma 1974 sonrasında, (hem de daha legal ve güçlü olarak) sahip bulunuyordu.

ABD'nin hegemonyası altındaki batı dünyası, askeri operasyon bi-tene kadar ses çıkarmıyor, hatta Türkiye'nin arkasında görünüyordu, fakat silahlar sustuktan sonra bu destek yavaş yavaş çekiliyor, ABD'nin hegemonyasındaki batı dünyası ile SSCB'nin güdümündeki Üçüncü Dünya, (sanki söz birliği etmişçesine) Türkiye'nin üzerine çullanıyorlardı.

İşte bu tırmanış ABD'nin Türkiye'ye karşı "ekonomik, siyasi ve askeri" ambargo uygulamaya başlamasıyla doruk noktasına ulaşıyordu.

Kısacası CHP - MSP Koalisyonu (bilerek, bilmeyerek veya çaresizlikle) Uluslararası Ticaret Oligarşisinin rehberliğinde askeri ve siyasi bir "rota" izleyen ve 1923'de Türkiye Cumhuriyeti ulusal devletini "kerhen" kabul ettikleri halde bir türlü hazmedemeyen Angloameri-kan cepheye, Ulusal Devleti ekonomik bakımdan (dolayısıyla siyasi ve askeri bakımlardan) -adeta- çökertecek en önemli kozu vermiş bulunuyordu. Bu bir bakıma "Angloamerikan kanadın gizli savaşını meşrulaştıran" bir kılıf oluyordu.

Böylece Kıbrısa yapılan asker müdahale sayesinde ABD üç önemli kuştan sonra dördüncü ve en büyük kuş'u da vurmak üzere silahını doğrultuyordu. Bir bakıma "kuş" pusuya kendi ayaklarıyla düşüyordu.

Türkiye'de, Ulusal Devleti tasfiyeyi amaçlayan plan şöyle işliyor-du:

Planın ana "dayanak" noktasını "ekonomik ambargo" oluşturuyordu. Bu, sadece ithalat - ihracat ve dış kredi mekanizmasıyla sınırlı kalan bir "abluka" değildi. Görünürde ABD, ablukanın öncülüğünü ve denetimini yapıyordu. Esasta ise "spekülatif kazanca dayalı Uluslara-"

rası Ticaret Oligarşisi" Türkiye Cumhuriyeti devletini "uluslararası finans sisteminin" dışına çıkarmış bulunuyordu. Türkiye 1980'lerin sonuna (fii- len 1982'lere) kadar tüm ticaret, para, emtia, sigorta, medya, iletişim, siya- sal, kültürel, sanatsal ve askeri alan ve oluşumlardan dışlanıyor, açıkçası yok sayılıyordu. Silahlı Kuvvetlerin NATO ile münasebetleri asgari düze- ye indiriliyordu. Askeri abluka, orduyu adeta "mefluc" duruma getiriyor- du.

Bu ablukanın sonucu olarak bir kaç yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti "Ulusal Devleti" dizlerinin üzerine çöküyordu.

- Hazine 70 sente muhtaç duruma geliyordu.
- Lüksemburg bile 1 milyon dolar borç vermekten kaçınıyor, Ulusal ekonomi acınacak duruma düşüyordu.
- Enflasyon yüzde 15-20'lerden yüzde 120'lere tırmanıyordu.
- Üretim duruyor, üretimin yerini spekülatif kazanç alıyordu.
- Bütçe açığı büyüyor, devalüasyonlar birbirini izliyordu.
- Ambargo ve döviz yokluğu kaçakçılığı ve karaborsayı kışkırtı- yordu.

Enflasyon altında ezilen bürokrasi kara paranın denetimine giriyor, böylece Ulusal devletin dayanak noktalarından biri olan bürokrasi de çö- küyordu.

Ekonomide meydana gelen bu olumsuzluklar çok daha yaygın ve derin bir görünüm alıyordu. Açık yaralar bünyeyi derinden sarsıyordu.

Ne ki daha sonraki yıllarda ülke ithalatı tamamen durunca, kaçakçılık adeta "resmiyet" kazanıyor, böylece yeraltı dünyası ülke kaderine giderek egemen olmaya başlıyordu. Yeraltı dünyası, artık sadece içki ve sigara kaçakçılığı yapmakla kalmıyor, (sınırlı da olsa) üretimi sürdüren endüstri ve stratejik konularda gereksinim duyulan mamul ve yanmamul malları uluslararası piyasalardan "illegal" olarak temin edip "illegal" yollardan ülkeye sokuyordu. Bu "kara ticaretin" ana sermayesini ise "uyuşturucu ve silah kaçakçılığı" oluşturuyordu. ABD istihbarat örgütleri, yaşanan bu "faciayı" (Pentagonun illegal bağlantıları nedeniyle) en uç detaylarına kadar izliyor, (fakat siyasi ve ekonomik irade) izlemenin ötesinde müda- hale etmiyordu. Zira onlar ülkede Ulusal Devlet felsefesinin yürütülmesi- ni, Ulusal Devlet örgütünün çökertilmesini ilk hedef olarak görüyorlardı.

Tüm bu çürüme ve ekonomik çöküş, Türkiye'nin ulusal ekonomi-sinde yepyeni ve gaynulusal yapılanmanın temel dinamiğini de oluşturuyordu. Karaborsa, enflasyon, devalüasyon ve spekülatif ka-

zanç, bazı sermaye sahiplerinin bu alana yönelmesiyle büyük finans odaklarının oluşmasına yol açıyordu. Bu büyük finans odakları yakın bir gelecekte "tekellere" dönüşecek, tekeller ise Uluslararası Ticaret Oligarşisi adına, siyasal bakımdan Türkiye Cumhuriyetini "denetlemeye" ve "yönlendirmeye" başlayacaklardı. Zaten, Sicilya - Cosa Nostra bağlantısıyla dolaylı olarak Pentagon tarafından kontrol edilen yeraltı dünyası ile spekülâtif kazanca dayalı ticaret kolonilerinin teşvik ettiği montaj sanayii işverenleri, Angloamerikan çevrelerin oluşturduğu Liberal siyasetlerin en büyük destekçileri ve uygulamacıları konumunda bulunuyorlardı. Bunların oluşturduğu grubu radikal sağ ve sol uçta yer alıp da kitleleri birbirine karşı kışkırtan "ajan - provokatörler" tamamlıyordu.

Bu yöndeki gelişmeler de şöyle cereyan ediyordu:

CHP - MSP koalisyonu dağılınca, parlamento çatısı altında, iki partinin birleşip bir koalisyon oluşturması olasılığı (CHP - AP zaten uzlaşamıyordu) kalmıyordu. Bu aşamada tek seçenek, erken seçime gidilmesi idi. Fakat "mucizevi" bir seçenek daha bulunuyordu. Bu da Parlamentodaki tüm "sağ" tandanslı siyasal partilerin birleşerek bir koalisyon oluşturması idi.

CHP - MSP koalisyonundan sonra İstanbul ve İzmir Ticaret kolonileri bu seçeneğe bir kurtuluş gibi sarılıyordu. Nitekim, bu kolonilerin siyasetteki "ağır topu" Celal Bayar kolları sıvıyor ve "mucizenin gerçekleşmesi" yönünde AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in arkasına geçiyordu. Celal Bayar, Süleyman Demirel'i hem kendi iradesiyle, hem de iradesi dışında teslim alıyordu. Demirel kendi irade-siyle zaten Başbakan olmak için her türlü oluşuma açık bir kişilik (siyasal bakımdan) sergiliyordu. Kendi iradesi dışında ise ağırlığı AP içindeki eski Demokratlara, yani Celal Bayar'a kaptırmış durumdaydı. Çok hassas bir sayıya sahip bulunan AP grubunda Hayrettin Erkmen, Nilüfer Gürsoy, Sebati Ataman vs gibi eski Demokratlar güçlü bir baskı unsuru oluşturuyordu. AP Genel Başkanı üzerinde doğrudan ve dolaylı denetim kuran "İttihatçı" Celal Bayar, Süleyman Demirel'i geniş kapsamlı bir "cephe" kurmaya yönlendiriyor, adeta zorluyordu. Kaldı ki Celal Bayar'ın bu "cephenin" kurulması sırasında ortaya koyduğu gerekçeler de hayli güçlü ve geçerliydi.

Celal Bayar'a göre ülke, Komünizm tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyordu. Bu durumda iktidan sol eğilimli partilere bırakmak ihanetle eş anlamlıydı. Süleyman Demirel vakit geçirmeden Adalet Parti

(AP), Milli Selamet Parti (MSP), Milliyetçi Hareket Parti (MHP), Cumhuriyetçi Güven Parti (CGP) ve Demokratik Parti (DP)'yi bir araya getirerek bir "Milliyetçi Cephe" oluşturmali ve bu cephenin üzerine de çok partili bir koalisyon kurmalıydı.

Celal Bayar'ın kafasındaki planlar "misyonu" itibarıyla ekonomik ve siyasal desteklerini de buluyor, misyona bağıli iletişim araçları harekete geçiriliyor, Milliyetçi Cephe oluşumu için hızlı bir "hazırlama" dönemine giriliyordu. Süleyman Demirel ise kendisini böyle bir oluşumun akıntısına bırakıyor, kısacası dört partinin elleri üzerinde kendisini Başbakanlığa taşıtıyordu. Ancak Celal Bayar Demirel'in altına Başbakanlık koltuğunu iterken sırtına da (adeta) ateşten gömlek giydirdiyordu. Zira bu "cepheleşmeler döneminde" ülke kan gölüne, devlet yapısı harabeye, ulusal devlet ise "enkaza" dönecekti.

Milliyetçi Cephe'nin asıl büyük tahribatı ise tabanda, halkın içinde, yani kozmopolit toplum yapısının hücrelere bölünmesinde yaşanacaktı.

12 Mart sürecinde ülke kaderine hükmedenlerin (askerlerin) aşırı baskıcı bir siyaset uygulayarak sol ve Kemalistler üzerinde haksız bir terör estirmesi, halkta büyük bir tepkiye yol açıyordu. Nitekim 1973'de yapılan genel seçimde bu tepki sandığa yansıyor, "Ortanın solundaki" CHP oy patlaması yapıyordu. Oy patlaması, halkın sola kayışının bir göstergesini oluştuyordu.

Ancak, böşgösteren sol eğilime kısa zamanda bazı Liberaller eskisinden daha yoğun biçimde sol (daha doğrusu Marksist) maskesi takarak sızıyorlardı. Bu Liberal / Marksistler "Proleterya Devrimi" için faaliyette bulunan tüm sol fraksiyonlara sızıyor, salt sosyal nedenlerle ortaya atılan istemleri kısa zamanda Ulusal Devlete karşı bir başkaldırıya dönüştürüyorlardı. Buna bir de öğrenci ve işçi kesimlerinin deneyimsiz ve heyecanlı grupları eklenince Türkiye'de sol, Türkiye'ye karşı savaşıan bir "yabancı unsur" haline dönüşüyordu. Bu dönüşümde kuşkusuz "ABD'nin güdümlü alternatifi" SSCB'de aktif rol oynuyordu.

Aynı şekilde bazı "Liberaller" de yüzlerine ırkçı / milliyetçi maskesi takarak MHP'ye ve onun kontrolündeki gençlik ve işçi kesimlerine sızıyordu. Buna bir de Milliyetçi Cephe ruhunun ve siyasetinin "ceberrutluğu" eklenince, sol karşısında aynı silahları kullanan bir "milliyetçi" alternatif ortaya çıkıyordu.

Gerek sol, gerekse sağ (milliyetçi) kesimde -ki bu aşamada din

siyaseti yapanlar geri planda kalıyor, onlar adeta kendi kullanılacakları zamanı bekliyorlardı- tırmanan sertlik çok önemli, ekonomik bir kaynak oluşturan silah kaçakçılarının ülkeyi barut fıçısına çevirmeleri nedeniyle 1976'lardan itibaren kanlı çatışmalara dönüşüyordu. Böylece 1970'lerin başında münferit olarak ortaya çıkan silahlı "sağ - sol çatışması" Türkiye'nin en büyük sorunu haline geliyordu. Türkiye'deki sağ, sol çatışması yeraltı dünyası ve uluslararası istihbarat ve provokasyon örgütleri -ki bunlar Oligarşinin çıkarları doğrultusunda faaliyet yürütüyordu- tarafından da kışkırtılıyor, teşvik ediliyordu. Çok yönlü kışkırtma, ekonomik bakımdan-ambargo nedeniye- meydana gelen çöküş sonucu adeta bir iç savaşın başlamasına neden oluyordu.

Aynı yıllarda (1976 - 1980) Türkiye'dekine benzer bir senaryo da İtalya'da sahneleniyordu. Enrico Berlinguer'in liderliğindeki İtalyan Komünist Partisi oy oranını arttırıp iktidar alternatifi olmaya başlayınca bazı odaklar tarafından da darbe hazırlıklarına giriliyordu. Bu darbe hazırlıkları, siyasal bakımdan Liberal karakterli Mason teşkilatı içinde Propaganda - 2 adı verilen Locada odaklanıyordu. Berlinguer liderliğindeki Komünist Parti'nin -ki bu partinin Marksist ilkeleri Eu-rokomünizm adı altında yumuşatılmıştı- iktidar alternatifi olması, özellikle de İtalyayı NATO'dan çıkarıp Varşova Pakti'na sokması ihtimaline karşı, gerektiğinde eyleme sokulacak bir komplo hareketi, bu Mason Locasında hazırlanıyordu.

P-2 Locasının lideri Licio Gelli idi. Gelli komplonun finansmanını Michele Sindona adlı bir bankere sağlatıyordu. Sindona, Sicilya Mafiasının başta beyaz zehir ticareti olmak üzere yasadışı işlerden elde ettiği kara parayı aklayan bir bankerdi. Bu işi yaparken de Vatikan Bankası (IOR) ile Roberto Calvi adlı, banka sahibi olan ortağının başında bulunduğu kurumları kullanıyordu. Sindona aynı zamanda Vatikan ile de özel bağlar içinde bulunuyordu.

P-2 Locasının Üstad-ı Muhterem Licio Gelli, bu kaynaktan elde ettiği "kayıt dışı" para ile Locada generalleden, polis şeflerinden, gazetecilerden, işadamlarından, istihbaratçılardan, yazarlardan, bilimadamlarından vs. bir grup oluşturunuyordu. Bu grup hem bir darbe ortamı hazırlıyor, hem de darbeden sonra oluşacak rejimde köşe başlarını tutacak şekilde plan ve hazırlık yapıyordu. Nitekim bu süreçte İtalya'da da sözde sağ ve sol silahlı çatışmaya giriyor, faili meçhul kışkırtıcı cinayetler işleniyor, Mafia ve istihbarat örgütleri iki uçtaki militanlara her türlü silah ve cephaneyi sağlayarak şiddetin tırmanmasına yardım-

cı oluyordu. (Bu bağlamda Papa'da vuruluyordu).

Ne ki, İtalyan parlamenter sisteminin gücü ve çizmedeki demokrasi gelenegi (Polonya'daki Liberalleşme hareketinin Eurokomünizm üzerindeki olumsuz etkisinin de rolü büyüktü) komployu aşılıyor, P-2 Locası bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyordu. Bu komplonun ortaya çıkıp tasfiye edilmesinde kuşkusuz Berlinguer'in yönetimindeki Komünist Partisinin artık tehlike olmaktan çıkmasının da büyük rolü oluyordu.

P-2 Locasının tasfiye edilmesinin sonucunda Roberto Calvi Londra'da, bir Mason Locasıyla aynı adı taşıyan köprünün aya-ğında asılı bulunuluyor, Licio Gelli Güney Amerika'ya kaçıyor, ortalık yatıştıktan sonra İsviçre'de yakalanıyor ve mahkeme önüne çıkarılıyordu. Buna karşılık kilit adam Michele Sindona ABD'de yakalanıyor, hapse atılıyor, intihara teşebbüs ederek bileklerini kesiyor, kurtarılıyor, daha sonra İtalya'ya iade ediliyordu.

İtalya'da olaylar böyle gelişirken aynı dönemde Türkiye'de sahnelenen "koşut" terör, farklı bir sonuç veriyordu.

Şiddet bu ülkede amacına ulaşılıyor, Silahlı Kuvvetler yönetme el koyarak demokrasiye ara veriyordu.

12 Eylül darbesi, 12 Mart'ın yarım kalan operasyonlarının devamı niteliğini taşıyordu.

Gerekçeler, Kemalist kaygılar içeriyordu ama sonuç yine aynı olacaktı: Ulusal Devletin tasfiyesi yönünde bir adım daha...

(12 EYLÜL 1980) ULUSAL ORDUNUN TARİHSEL ÇELİŞKİSİ

Türk silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 günü saat 04.00'de yönetime el koyarak çok partili demokrasiyi -bir süre için- rafa kaldırıyordu. Bu, emir-komuta zinciri içinde, hiyerarşi muhafaza edilerek yapılmış bir darbeydi. Darbenin lideri Genelkurmay Başkanlığına tayin ve tesadüflerle gelmiş olan -dikkati çekecek kadar ilginç- bir din adamının oğlu, Orgeneral Kenan Evren'di. Kenan Evren'in kişiliği ile 12 Eylül darbesinin ruhu, adeta birbirini tamamlıyordu. 12 Eylül darbesi bir bakıma, terör ve ekonomideki olumsuzlukların baskısı sonucu gerçekleşmişti. Bu olumsuz tabloyu gerçekleştirmek için ise (bazı odaklarca) adeta özel çaba sarfedilmişti.

Kenan Evren'in liderliğindeki (ayrıca dört kuvvet komutanı bu liderliğin desteğini oluşturunuyordu ve komutanlardan Orgeneral Tahsin Şahinkaya dünyanın en zengin generalleri arasında ilk sıralarda yer alıyordu) askeri yönetim dikkat çekici ilk uygulamasını, Turgut Özal'ı ekonominin başına getirmekle yapıyordu.

Turgut Özal ilginç bir kariyer ve siyasal kişiliğe sahipti. Daha sonraları kendisinin de ifade ettiği gibi "belki o da Kürttü..." Bu ifadeyi kullanmasının nedeni "ulusallık" konusuna ne kadar "önem" vermediğini göstermekti. Nitekim kendisi 1977 seçiminde Milli Selamet

Partisi'nin (ki bu dinsel / siyasal partinin lideri Necmettin Erbakan Odalar Birliği Başkanlığından siyasete atlamıştı. Yani ticaret kolonilerinin yakından tanıdığı bir tipti. Daha önce Milli Nizam Partisini kurmuş, bu parti 1970 askeri darbesinde kapatılmıştı. 1973'de ise Kissinger ile özel bazı münasebetleri bulunan ileri derecede Kemalist (!) Bülent Ecevit, Milli Nizam Partisi yerine kurulan Milli Selamet Parti ile koalisiyona girerek antilaik olduğunu saklamayan Necmettin Erakan'ı devlete sokmuştu) - Turgut Özal- İzmir Milletvekili adayı olmuştu. Korkut Özal da aynı partinin İçişleri Bakanıydı.

İlk kez (ileri derecede Kemalist!) Bülent Ecevit -ki Ecevit Mustafa Kemal'in ulusal Devletin siyasetini dayandırdığı CHP'yi de sıradan sol bir parti konumuna getirerek temel ilkelerinden ayırmıştı- tarafından devlete sokulan bu kadro ulusal ve üniter devlet modelindeki birleştirici unsur ve ilkeler yerine, İslami toplum yapısını benimsiyordu. Bu nedenle Erbakan ve Özal Kardeşlerin yolu, Ulusal Devleti tasfiye etmek konusunda son derece kararlı politikalar oluşturan Angloameri-kan Liberal odaklar ve onların arkasındaki spekülative kazanca dayalı Uluslararası Ticaret Oligarşisiyle keşişiyordu. Kaldı ki Turgut Özal uzun bir süre ABD'de kalmış, bir süre de Dünya Bankasında çalışmıştı. Dünya Bankası, Uluslararası Ticaret Oligarşisinin, dünya finans sistemini denetlediği mali / siyasi bir araçtan ibaret bulunuyordu.

Uluslararası Oligarşi, ulusal niteliğini korumaya çalışan veya uluslararası düzeyde ulusal politikalar izleyerek Oligarşinin siyasal tercihlerini tehdit eden ölkelerde kullanılmak üzere planlar ve yetişmiş elemanlar bulunduruyordu. Bu ölkelere karşı uygulanan plan basitti. Önce tüketim kısıktılıyord, o ölkenin üretim tüketim dengesi üretim aleyhine bozuluyordu. Meydana gelen bütçe açığı borçla kapatılıyor, borcun ödenmesi için de karşılıksız para basılıyordu. Böyle başlayan enflasyon giderek ivme kazanıyor, sonunda ulusal ekonomi tıkanarak iflas noktasına dayanıyor. Bu aşamada sosyal patlamalar meydana geliyor, sosyal patlamalar karşısında ölkeler ya Oligarşiye doğrudan teslim oluyor (Arjantininde olduğu gibi - Menem örneği) ya da önce darbe yapıyor, ekonomiye yabancı darbeler ölkeler ekonomisini Dünya Bankası'nın uzmanlarına teslim ediyorlardı. Türkiye, İkinci uygulamaya örnek teşkil ediyordu. Önce, Demirel Hükümeti döneminde,DPT Müsteşarı Turgut Özal'ın cebine konulan (Dünya Bankası formölü olan) 24 Ocak kararları aldırılmış, sivil yönetimin askeri destek olmadan bu kararları uygulayamayacağı anlaşılınca ve koşullar oluşunca da

Orgeneral Evren ve arkadaşlarının yönetime el koymasına gözyumuluştum.

Askerlerin 70 cente muhtaç hazine, yüzde yüzü aşan enflasyon, durmuş ihracat - ithalat, yüksek oranlı toplu sözleşmeler, altüst olan ekonomik dengeler ve giderek durma noktasına yaklaşan üretim karşısında adeta "apışıp kalmaları" kaçınılmazdı. Nitekim öyle de oluyor, askerlerin eliyle Ulusal Devletten verilen ödünlerin karşılığında ekonomi giderek toparlanıyor gibi bir görünüm veriyordu.

İşte, ödünlerin ilkini, ekonominin başına ("Ulusal ekonomiyi çökertme" konusunda yüksek bir eğitim görmüşcesine antiulusal entegrasyonun tartışmasız üstünlüğüne iman etmiş bulunan) MSP İzmir Milletvekili eski adayı Turgut Özal'ın "tek adam" yetkisiyle getirilmesi oluyordu. O sırada, eski genel başkanı Erbakan Mamak Cezaevinde bulunuyor, fakat Erbakan'ın İçişleri Bakanı olan Korkut Özal Cezaevine konmuyordu. O, hastalığı gözönünde bulundurularak hastanede müşahede altına alınıyordu. (Turgut Özal'ın kardeşinin cezaevine konulması, Oligarşiye karşı skandal olurdu.)

12 Eylül yönetimi öncelikle sendikal yapılanmayı çökertiyor, böylece kollektivistlerin en önemli kazanımlarını yok ediyor, buna paralel olarak şiddetle sol hareketin üzerinde gidiyordu. Bu arada terör odakları dağılıyor, silahlı eylemin kaynağını oluşturan Kürt Milliyetçisi ayrılıkçı unsurlar, ülkenin Güneydoğu hudutlarının dışına itiliyordu. Böylece askeri müdahaleyi meşrulaştıran en önemli gerekçe olan terör eylemleri, dikkati çekecek kadar kısa bir sürede sönüyordu. Ne ki, karanlıktaki kışkırtıcı odaklar sessizce kenara çekiliyor ve gerektiğinde tekrar ortaya çıkmak üzere sınıyorlardı. Sadece uçtaki bilinçsiz, heyecanlı, saf ve fakat müteceviz unsurlar cezalandırılıyordu.

12 Eylöl'ün Ekonomik Şansı: İran - Irak Savaşı

12 Eylöl yönetiminin işlerini kolaylaştıran en önemli neden İran -Irak savaşı oluyordu.

ABD, yıllarca işbirliği yaptığı İran Şahı Rıza Pehlevi'nin giderek Pers Milliyetçiliğini ön plana çıkararak güçlü bir ulusal devlet (ulusal ordu) yaratmasından rahatsızlık duyuyor ve bu rahatsızlık 1970'lerde doruk noktasına ulaşıyordu. Rıza Pehlevi 1970'lerin ikinci yarısına girerken bölgenin en modern ve en güçlü ordularından birini kurmuş, bu ordunun felsefi dayanağını ise "Perslik" davasında bulmuştu. İran Ordusunun askeri gücü özellikle İsrail'i hedef alıyor, bu da Uluslararası Oligarşiyi ve dolayısıyla Washington'u rahatsız ediyordu. Kaldı ki, 1969'da OPEC'in batıya uyguladığı petrol ambargosunun öncülüğünü de Rıza Pehlevi yapmış, daha o zaman Oligarşinin şimşeklerini üzerine çekmişti. Aslında İran Şahı da babası gibi Ulusal Devleti güçlendirmekten ve çağdaşlaştırmaktan yanaydı. Ama tutucu İran halkının bu hedefe yönlendirilmesi ancak totaliter bir rejimle, yani şahlık / diktatörlük rejimiyle mümkün oluyordu.

İran aynı zamanda bir petrol ülkesi olduğu için Uluslararası Oligarşinin buradaki Ulusal Devleti tasfiye edebilmesi, diğerlerinde olduğu kadar kolay değildi. Zira ekonomi petrolden güç alıyordu. (Gerçi Meksika da petrol ülkesiydi ama, ekonomisi batırlıdı.)

Bu nedenle İran'da doğrudan İslami Hareket (Humeyni'nin molla-lar hareketi) desteklenerek Ulusal Devlete alternatif yapılıyordu. Bu operasyon sırasında da SAVAK'a sızan ajanlar kullanılıyordu. SAVAK gereksiz yere halk üzerinde baskı ve terör yaratıyordu (ki SAVAK bunu komünistleri ezmek için yaptığını iddia ediyordu). Bu baskı ve terör SAVAK'ın şahsında Şah'a ve Ulusal Devlete tepkiye dönüşüyordu. SAVAK Marksistleri ezip sindirdiği için de Humeyni ve mollaları bir muhalefet odağı / cephesi haline geliyordu. Oysa mollalar İslam / Ümmet yapılanması içinde, Ulusal Devlet kavramının önüne, cemaat yapılanmasını koyuyorlardı. Bu da Oligarşinin ve Angloamerikan Liberalizminin istediği ve amaçladığı -olumsuz- değişimi getirecekti.

Nitekim Şah, ülkesini terketmek zorunda kalıyor, yönetim Humeyni ve mollalarının eline geçiyordu. Ne ki yeni rejim akıllamaz bir hata yapıyor, ABD elçiliğinde çalışanları rehin alıyor, böylece ilişkileri gerginleştiriyordu. Bu sırada ABD'deki Jimmy Carter yönetimi de beceriksizlikler yapıyor, iktidarlarının ilk zamanlarında mollalar ABD yönetimini uluslararası kamuoyu önünde güç duruma düşürüyordu. Aynı dönemde Afganistan'da da Babrak Karmal yönetiminin SSCB'den Kızıl Orduyu çağırması nedeniyle tablo ABD aleyhine bir görünüm yansıtıyordu. İşte bu gelişmeler nedeniyle Türkiye hızla önem kazanıyor, ABD, Oligarşi ve Angloamerikan Liberal kanat, Türkiye'nin güçlenmesinde ve Ulusal Devlete yapılan saldırıların durdurulmasında yarar görüyordu.

ABD bu dönemde bütün dikkatini İran, Afganistan, Lübnan, Beyrut ve Polonya üzerinde topluyordu.

1979'da Basra Körfezindeki Adalar nedeniyle İran - Irakla savaşa başlıyor ve bu savaşta Uluslararası Oligarşi, Irak'ı destekliyordu.

Aynı dönemde SSCB Ordusu Afganistan'a giriyor, buradaki Müslüman mücahitler ise yine Angloamerikan odaklar tarafından destekleniyordu.

Polonya'da Solidarnoş öncülüğünde Lech Walesa Liberalleşme hareketini başlatıyor ve ABD tarafından destekleniyordu.

Lübnan'ın başkenti ve Doğu Akdeniz bölgesinin en güçlü ticaret-merkezi Beyrut, iç savaş nedeniyle harabeye dönmeye başlıyor, para bu kentten kaçıyor. Böylece, antisemitik mücadeleye yatkın, başta Filistin Arapları olmak üzere Arap dünyası, önemli bir finans kaynağını ellerinden geçiriyordu. Bu denli büyük değişimlerin yaşandığı sıcak bölgelerin ortasında yer alan Türkiye'nin istikrarsızlığa sürüklenmesi -şimdilik dostlarının, özellikle de Angloamerikan Liberal dünya ile Uluslararası Ticaret Oligarşisinin işine gelmiyordu.

İşte bu bağlamda Önyasyanın jeoticarei coğrafyası bir kez daha öne çıkıyor, Türkiye savaş nedeniyle büyük alımlar yapan İran ve Irak'ın geçiş yolları üzerinde "tatlı paralar" kazanıyordu. Uluslararası finans odaklarının ve Ticaret Oligarşisinin makbul adamı Turgut Özal, öngörülen düzenlemeleri yapıyor; Kenan Evren ve arkadaşlarının kontrolündeki Silahlı Kuvvetler de bu yönde istenen siyasi ve askeri zemini hazırlıyorlardı.

Türkiye 1980 - 83 arası İran - Irak savaşının sağlamış olduğu avantajı da kullanarak enflasyonu yüzde 100'lerden yüzde 30'lara in-

dirmeyi başarıyordu. Bu arada uluslararası finans kuruluşları Türkiye'ye uyguladıkları ambargoyu kaldırıyor, keza askeri malzeme akışı başlıyordu. Kısacası 12 Eylül hareketından itibaren tüm göstergeler, olumlu bir grafik çiziyordu. Ne ki olumsuzluklar da içten içe işliyordu.

Herşeyden önce yönetim, ABD'nin "Rusya'ya karşı ılımlı İslam çemberi" teorisini benimsiyor, Ulusal Devletin karşısındaki en güçlü ve belirgin odağı oluşturan İslami yapılanmaya (seyirci kalmak bir yana) zemin bile hazırlıyordu. ABD böylece Suudi Arabistan - Türkiye İslami ekseninde yeni bir yapılanmaya gidiyordu. Suudi Arabistan -Türkiye eksenindeki bu yapılanma aslında, birbuçuk asırlık "Konfederasyon" planının yeni bir "versiyonu"ndan başka bir şey değildi. Nitekim Türkiye bu ekseninde (ekonomik nedenlerle) petrol üreticisi İslam ülkeleriyle dirsek temasına giriyordu. Böylece, Önsasyaya "Arap / Müslüman" sermayesi gelmeye başlıyor, bu sermaye hızla siyasal etkinlik kazanıyordu. Bunun sonucunda Türkiye'deki İslami hareketten gelen Turgut Özal ve ekibi ile aynı kaynaktan "ilhamlanan" "Arap / Müslüman" sermaye Selçuk döneminde olduğu gibi bir kez daha Önsyadaki sosyal / siyasal dengeleri sarsacak içimde etkinlik kazanmaya başlıyordu.

Bu gelişme çok büyük önem taşıyordu. Zira zaten 1950 - 1980 sürecinde Lozan Anlaşmasıyla yarım kalan "federalleştirme" operasyonunun dayandırıldığı İslami zeminin yeniden oluşturulması yönünde, giderek daha sık ve yoğun adımlar atılıyordu. 12 Eylül yönetiminin buna bir son vermesi ve "irrasyonalizmin" egemen olmasını engellemek yönünde kesin tavır alması beklenirken, aksine bir tutum sergileyerek "dinsel / siyasal yapılanmaya" göz yumması, tarihsel oluşum süreciyle de çelişiyordu. Doğrudan doğruya varlığını Ulusal Devlette bulan ve Ulusal Devletin dayanağını teşkil eden kurumların başında yer alan Silahlı Kuvvetlerin, Ulusal Devleti tasfiye etmek isteyen dış finans odaklarının istekleri doğrultusunda, Ulusal Devlet fikrine kökten karşı olan dinsel / siyasal yapılanma yönünde gösterilen faaliyetlere seyirci kalması, bir bakıma kendi temel felsefesi ve varlık nedeniyle de çelişir bir nitelik taşıyordu.

İş bununla da bitmiyordu. 12 Eylül yönetimi medyaya da el atıyor - bilerek veya bilmeyerek- gazetelerin yönetiminde bulunan Ulusal Devletçi ve Kemalist eğilimli gazetecileri görevden uzaklaştırıp yerlerine, geçmişte Demokrat Parti militanlığı yapmış veya eski Demokrat

Partili yöneticilerle akrabalığı bulunan kimseleri getiriyordu. Bu kişiler daha sonra, medyada, çok partili demokratik rejime yeniden geçildiğinde, ulusal ilkeler çerçevesinde değil, antiulusal doğrultuda yayın yapılması için zemin hazırlayacaklardı.

Nihayet, 12 Eylül yönetimi 27 Mayıs'ın mirasını reddederek, 27 Mayıs'ı bayram olmaktan çıkarıyor, Kenan Evren Meclis açılışında İttihatçı Celal Bayar'ı yanına alıyordu. Bununla da yetinmeyerek Mustafa Kemal'in müdahalesiyle oluşturulan bazı kurumlar üzerinde "anti-kemalist" tasarruflar yapıyordu.

12 Eylül yönetiminin icraatı birbiriye bağlantısızmış gibi görünen fakat tek tek ele alındığında birbiriyle bağlantılı bütünü oluşturuyordu. Bu "bütün" ise -ekonomik, siyasi ve askeri bakımlardan- Liberal / İttihatçı bir görünüm (adem-i merkeziyet hariç) oluşturuyordu. Nitekim bu tablo olumsuz sonuçlarını hemen değil, askeri yönetim sona erip de çok partili demokratik rejime geçildiğinde ortaya koyacaktı.

Yani Uluslararası Spekülatif Kazanca Dayalı Ticaret Oligarşisinin Türkiye'deki makbul adamı Turgut Özal'ın Başbakanlığı ve Cumhurbaşkanlığı sırasında....

PAX AMERİKAN ŞAHLANIŞ

Spekülatif kazanca dayalı Uluslararası. Ticaret Oligarşisinin 20'nci yüzyılın ikinci yarısındaki en önemli askeri ve siyasi gücü haline gelen Amerika Birleşik Devletleri, 1980'den itibaren Uluslararası Ticaret kolonileri ve ticaret yollarının denetimini -tüm uluslararası güç odakları ve kurumlarının onayı ile- açıktan yapmak üzere harekete geçiyordu. Bu hareket sadece Sami karakterli ticaret kolonilerinin ve yollarının denetimi ile de sınırlı kalmıyor, uluslararası Liberal düzenin tesisi adeta Paxamerikan hareketin yükselmesiyle özdeşleşiyordu. Bu özdeşleşme dolar / silah / ticaret / spekülatif finans hareketleri zemininde belirginleşiyordu.

Bir yandan Liberal - Paxamerikan hareket yükselirken, diğer taraftan spekülatif kazancın temel hareket alanı ve girdi zemini olan "savaş ortamlarının" yaratılması yönünde ileri adımlar atılıyordu. En ileri adımı ise SSCB'nin Liberalleştirilmesiyle Alman ekonomisinin "destabilizasyonu" oluştuyordu.

1980'den sonra, uluslararası alanda şu ilgi çekici gelişmeler meydana geliyordu.

Öncelikle Federal Almanya'da (1980'lerin başında henüz birleşme olmamıştı) iktidarda bulunan Sosyal / Liberal -Sosyal Demokrat Parti (SPD) ile Hür Demokrat Parti (FDP)- koalisyon çökertililiyordu. Bu dönemde ABD'nin başkanlığı görevini üstlenen Paxamerikan hareketin yıldızı Ronald Reagan "şahin" politikalarıyla Almanya'daki iktidarın üzerine tüm ağırlığı ile çöküyor, Şansölye (SPD'li) Helmut

Schmidt ise orta menzilli nükleer füzelerin Almanya'da konumlandırılmalarına karşı çıkıyordu. Almanya ile ABD arasına başgösteren "orta menzilli nükleer füzelerin" konumlandırılması sorunu, FDP'li Ekonomi Bakanı Kont Lamsdorff'un koalisyonu çökerten girişimleriyle sona eriyordu. Kont Lamsdorff gerçek bir Liberal aristokrattı. Onun olumsuz çabaları sonucunda, kolektivist uygulamalarla güçlü bir sosyal ağ oluşturan ve Doğu Almanya ile ilişkilerin gelişmesinde aktif adımlar atan Willy Brand ve Wehner'lerin SPD'si ile FDP arasındaki siyasal bağlar çözülüyordu. Bu koalisyonun yerine Liberaller, individualist (dolayısıyla kendilerine daha yakın) muhafazakarlarla masaya oturuyordu. Böylece Muhafazakar / Liberal -Hristiyan Demokrat Parti (CDU), Hür Demokrat Parti (FDP)- koalisyonu kuruluyor, Helmut Kohl ise başbakan oluyordu. Yeni koalisyon başlangıçta ağır, fakat zaman içinde giderek ivme kazanan bir "Liberalleştirme" politikası izliyordu. Böylece tüketimin daha sınırlı tutulmasıyla oluşturulan sosyal ağ hızla yırtılıyor, buna karşın tüketim artıyordu. Ancak güçlü Alman ekonomisi bu enflasyonist baskıyı yine de kaldırılabiliyordu.

Batı Almanya, İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren ABD'nin işgali altında bulunuyor, bu nedenle ülkede cereyan eden tüm sosyal, siyasal ve askeri faaliyetler ABD tarafından biliniyor, değerlendiriliyor ve yönlendiriliyordu. Kaldı ki soğuk savaş sürecinde ABD Almanyayı Avrupa'da bir "askeri sıçrama taşı" olarak kullanıyor, sadece Frankfurt Havaalanına 24 saat içinde bir ordu indirip bunu Or-tadoğuya nakledebilecek biçimde organize oluyordu. Almanya gerçi savaş endüstrisi kuramıyordu ama bu bağlamda endüstrisini her an askeri bir güç oluşturabilecek biçimde yönlendirilebiliyordu. Kaldı ki NATO çerçevesi içinde sınırlı bir savaş endüstrisine (Leopard tankları vs.) izin veriliyor, bazı askeri projelere (Tornado vs.) dahil ediliyordu.

Alman ulusal karakterini çok iyi çizmiş bulunan ABD bu ülkeyi daha soğuk savaş sürecindeyken soğuk savaş sonrası ortaya çıkacak sosyal, siyasal ve askeri tabloya göre hazırlıyordu. Almanya herşeyden önce Doğu Blokuna karşı geniş bir hududa sahip, adeta ileri karakol niteliğindedi. Gerçi bu karakol, Liberal dünyanın (hür dünya deniyordu) kalesiymiş gibi görünüyor ve Paxamerikan idealin ağırlık noktasını oluşturuyordu. Marksizme karşı Liberal ABD'nin kalesi durumundaki Almanya aslında, koşullar değişip, ABD buradan çekilince tarihsel Slav / Ortodoks gerçeği ile karşı karşıya gelecekti. Ama bu gerçek, iki Almanya'nın birleştirilmesinden sonra ortaya çıkacaktı.

1990'lara doğru herşey ABD'nin ve ticaret kolonilerinin istekleri doğrultusunda cereyan ediyordu.

Polonya'da Liberal sendikal hareket işgalci Sovyet Marksizmine ağır bir darbe indiriyordu.

Bunun sonucu Moskova'da hissediliyor, Marksist otorite zaaf gösteriyordu. Moskova'daki zaaf da kendisini Bonn ve Leipzig'de hissettiriyor, nihayet Berlin Duvarı 1991'de -önce küçük yoklamalarla, sonra tümüyle- yıkılıyordu. Böylece eski bir rüya gerçekleşiyor, iki Almanya birleşiyordu. Berlin duvarı sadece yıkılmakla kalmıyor, Sovyet Marksizmini de çökerterek tarihe gömüyordu.

Sonuç: Dünya adeta yüzyıllık bir duraksamayla yeniden yüzyıl başında kaldığı yerden-yani kavimler rekabeti çerçevesinde- yoluna devam ediyordu.

Tablo, Fransız Milliyetçiliğine karşı giderek güçlenen Prusya İmparatorluğunu, Prusya İmparatorluğuna karşı bilenen Panslav hareketini, Panslav hareketin tehdit ettiği Adriyatik'ten Çin Denizi'ne kadarki bölgede dünyanın en jeoticiari, hammadde bakımından zengin ve verimli toprakları elinde bulunduran Türklerin yüzyıl başındaki durum ve konumunu animsatıyordu.

Tabloda yüzyıl öncesinden farklı olarak yer alan hususlar ise şunlardı:

- Artık, dinsel / siyasi / ekonomik tekeli ellerinde bulunduran Krallar yoktu. Onun yerine, pek çoğu idari bakımdan eyaletlere ayrılmış ulusal, çok partili demokrasiler vardı.

- Musevi diasporası ezeli amacına ulaşıyor, Doğu Akdeniz'de Musevilerin devleti İsrail'i kuruluyordu.

- İngiltere artık, kıta Avrupası karşısında tek başına bir ada ülkesi değil, Angloamerikan eksenin önemli bir odak noktası haline gelmiş bulunuyordu. Daha doğrusu Ticaret Oligarşisi bir bakıma Avrupayı Washington - Londra - Kudüs üçgeni içine almış görünüyordu.

- ikinci Dünya Savaşı'nda da cephelelerden yenik dönen Almanlar 20'nci yüzyılın sonundaki kadar kuşatılmamış, siyasi, askeri ve ekonomik bakımdan kendi içine kapanmak zorunda bırakılmamıştı.

Bu gelişmeler tabloda 150 yıl öncesine göre bazı nüanslar oluşturuyordu ama tarihsel çatışmanın klasik ayakları da yerli yerinde duruyordu. Yani, Angloamerikan kanat dünkü İngiltere'nin rolünü üstleniyor, Fransa ve Rusya Angloamerikan kanatla dirsek temasını sürdürüyordu. Yapılanmanın özünde ise Anglosakson individualizmi - Cermen

kollektivizmi ekişmesi, Cermen - Panslav zıtlasıması ve Panslav - Ortodoks bağlaşıklığı bulunuyordu. Arap dünyası tamamıyla Ticaret Oligarşisinin denetimine girmiş durumdaydı. İran - Irak savaşından sonra, İran'daki İslam Devrimi köktendinci tavrını sürdürüyor, fakat artık devrim ihracı ve antiliberal hırnlıkları bir yana bırakıyordu. Buna paralel olarak anti-amerikan çıkışlarıyla dikkati çeken Libya Devlet Başkanı Kadafı'nın gözü korkulutup bir kenara sinmesi sağlanıyor, Beyrut kuşatmasından canını zor kurtaran Filistinli lider Arafat, giderek İsrail ile anlaşma zemini oluşturacak bir politika izlemek zorunda kalıyordu.

1980 - 90 sürecinde, Muhafazakar / Liberal iktidarın işbaşında bulunduğu Almanya'da, sosyal politikalar bir yana bırakılıp tkretim tırmandırılıyor, ülke ekonomisi ağır bir enflasyon baskısı altına giriyordu. Ne ki, iki Almanya'nın birleşmesiyle birlikte ülke ekonomisi son derece ağır bir yükü sırtlanıyordu. Bu ağır yükün nedeni ise, Doğu Almanya'nın ekonomik bakımdan, sanıldığından da kötü durumda olmasıydı. ABD ve SSCB, Doğu Alman ekonomisinin feci durumunu, Bonn'dan başarıyla gizlemişti. Birleşme gerçekleşip de üretimde kullanılan teknolojinin ilkelliği ortaya çıkınca, Batı Almanya Doğu Almanya ile birleşmediğini, sadece yoksul bir ülkeyi sırtına kambur gibi yüklendiğini farkediyordu. Artık "Birleşik Almanya'nın" karşı karşıya bulunduğu sorunlar, aşılması zor bir nitelik taşıyordu.

Almanya her şeyden önce tüketimi kısmadan, enflasyonu kamçılama- dan, işsizliği arttırmadan ve sosyal ağı daha fazla hırpalamadan sırtına yüklenen bu ülke ile eski Batı Almanya'nın standartlarını eşitlemek durumundaydı. Üstelik ABD, artık Almanya'yı kendi haline bırakıyor, aradan çekiliyordu.

ABD, böylece Avrupa'da istediği "ekonomik ve siyasal" istikrarsızlık tablosunu yaratıyordu. İstikrarsızlık ise her zaman Avrupa'da "savaş" nedeni olmuştu. Nitekim aradan fazla zaman geçmeyecek, SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Yugoslavya da dağılacak, ilk silahlar, Dinar dağlarının eteklerinde, Avrupa'nın önemli kiş turizmi bölgesi olan Saraybosna tepelerinde ateşlenecekti.

İngiltere tarafından 19'uncu yüzyılda planlanan "Dörtlü Konfederasyonun, Katolik dünya ile hududunu teşkil eden Bosna bir anda Konfederasyon'un en doğu hududundaki "Ermeni - Azeri" ve "Gürcü -erkeş" atışmasının bir kopyasını -veya yansımasını- yaşamaya başlıyordu. O sıralarda "Dörtlü Konfederasyon "un merkezini oluşturan

Türkiye Cumhuriyeti'nin (ki plana göre burası da Önasya Federasyonu olacaktı) Güneydoğusu zaten yanıyordu.

Bu yangın 1983'de, yani Turgut Özal'ın Başbakan olduğu yıl başlıyordu.

Görevli (mi): Turgut Özal

1983 seçimiyle çok partili demokratik rejime yeniden dönülürken, 12 Eylül idaresinin -Tekelci / Liberal karışımı bir ekonomik ve siyasal ucubemantılığıyla ters düşen Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) -zira bu parti adında "Milliyetçi" sözcüğünü kullanarak kollektivist tavrını ortaya koyuyordu- yerine, 12 Eylül ruhunun bir devamı olan Turgut Özal'ın Anavatan Partisi seçimi kazanıyor ve iktidar oluyordu. Aslında bu seçimin sonucuyla ülkede fazla bir şey değişmiyordu. Sa-dece ordu kışlasına dönüyor, ekonomik ve siyasal uygulamaların üzerinden süngü gölgesi kalkıyordu. Böylece, o zamana kadar Silahlı Kuvvetlerin denetimi altında bulunan -ve bundan kimi zaman (TSK'nın Kemalist ilkelerden tam olarak vazgeçmesi ve bu yöndeki müdahaleleri nedeniyle) rahatsız olan- Tugut Özal artık ülkenin kaderine tek başına hükmetme olanağı buluyordu. Ne ki, onun bu iradesini aynı dönemde Güneydoğu Anadolu'da tırmanmaya başlayan ayrılıkçı terör paylaşıyordu. Adeta Turgut Özal ile birlikte ayrılıkçı şiddet odakları da gündeme geliyor, bu şiddetin en önemli odağı olan PKK, güç aldığı Narkofinans baskısıyla sanki ANAP iktidarını kutluyordu.

Turgut Özal'ın Başbakanlığı döneminde, 12 Eylül ekonomik ve siyasal uygulamaları yavaş yavaş bazı farklılıklar göstermeye başlıyordu.

Örneğin; ekonomiyi yüzde 30 enflasyon düzeyinde alan Turgut Özal, Türk Lirasının konvertibilitesi yönünde bir adım atıyor ve Türk Lirasını koruma kanununu kaldırıyordu. Buna paralel olarak gıda ma-

desi düzeyine kadar -sanayi ürünlerinde gümrük duvarlarına dokunmuyordu- bazı konularda ithalatı -muz, sigara, viski, soda, fıstık vs- serbestleştiriyordu. Ne ki başta otomotiv olmak üzere -Koç, Sabancı, Eczacıbaşı vs.- bazı "tekelleşmiş" grupların egemenlik alanına girecek Liberalizasyon önlemlerini "ıska" geçiyordu. Diğer taraftan önce yükselttiği faiz oranlarını sonra düşürerek ekonominin canlanmasına, işsizliğin azalmasına, fakat enflasyonun yeniden artış trendine girmesine neden oluyordu.

Buna paralel olarak -sanki ülkede arz-talep, üretim / tüketim dengesi kurulmuş gibi- fiyatları serbest bırakıyor, "tüketen öder" felsefesiyle sosyal düzende sınıfsal farklılığın uçurumlaşmasına yol açacak bir uygulama içine giriyordu.

Turgut Özal'ın bu uygulamaları ekonomik ve siyasal bakımdan "bireyci" tercihleri ön plana alıyor, bu nedenle de sosyal devlet çatısı altındaki sosyal dayanışma kurumlarını hırpalıyordu. Keza, ticaret kolonilerinin çıkarlarını ve Ticaret Oligarşisinin faaliyetlerini destekleyip teşvik ediyor, ancak zirai ve sınai üretim alanına sırtını dönüyordu. Gerçi, Özal'ın bu politikaları Önyasanın jeoticiari konumuyla son derece önemli bir uyum oluşturunuyordu. Ama yıllarca sosyal devlet ilkelerini, kollektivist siyaset ve ekonomi ilkelerini ve üretime dönük politikaları benimsemiş olan Türkiye'yi temelinden sarsıyordu.

Turgut Özal'ın ekonomik / politik tercihlerinin ülkeyi temelinden sarsması da kendi mantığı içinde bir bütünlük oluşturunuyordu. Zira Özal'ın bağlı bulunduğu misyon (İttihat ve Terakkinin Cavit Bey önderliğindeki Liberal kanadı, İzmir Suikastçıları, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Celal Bayar ve Demokrat Parti, Adalet Partisi, Kenan Evren yönetim biçimi ve ANAP'ın getirdiği adem-i merkeziyetçi, Liberal, fedarasyon modeli) artık vaktin geldiğine; Ulusal Devlet üzerinde bazı operasyonlar yapılarak, İslamiyetin birleştiriciliğinde, başkanlık sistemine dayalı, federatif bir modelin tesis edilmesi zamanının geldiğine inanıyordu. Bu aşamada Turgut Özal, bir taraftan bu modelin siyasal zeminini oluşturunacak ekonomik değişimleri gerçekleştirerek ulusal ekonominin tasfiyesi yönünde gerekli adımları atıyor, diğer taraftan -sözümona- bireyci / Liberal uygulamalar adı altında toplumdaki sosyal dengeleri altüst ediyor, bir başka taraftan da medyayı tekel-leştirerek denetimine alıyordu.

Bireyci / Liberal uygulamalar, ülkenin en fazla sosyal uygulamalara gereksinim duyan doğu ve güneydoğu bölgelerini olumsuz etkili-

yor, zirai üretimi son derece sınırlı, sınai üretimi ise hiç denecek düzeyde az olan yöre halkını yokluğa ve sıkıntıya itiyordu. Ancak, bu aşamada İran - Irak Savaşı nedeniyle oluşan sınır ticareti ve genel ticari transport buralara belirli bir paranın girmesini sağlıyor, böylece "çöküşün etkisi" yeterince hissedilmiyordu.

Medyada ise Özal, ekonomik olanakları kullanarak tam bir tekelleşme tesis ediyor, üç-dört gazetenin sahibini denetime alarak -ki onlar da Özal ile aynı odakların görüşünü paylaşıyorlardı- Ulusal Devlet yanlısı, Kemalist ve dürüst aydınları devre dışı bırakıyordu. Buna karşılık Medyanın tüm olanakları Tekelci / Liberal (ama kesinlikle Liberal değil) çarpık düşünceli ve çıkarıcı dar bir kliğin kontrol denetim ve emrine veriliyordu. Böylece Turgut Özal Ulusal Devletin ve Kemalist ilkelerin tasfiyesi yolunda nihai adımı atmaya hazırlanıyordu.

Bu aşamada PKK'nın oluşum ve eylemleri de Özal'ın işlerini kolaylaştıracak biçimde bir tırmanış gösteriyordu.

Şırnak ve Eruh baskınlarını diğerleri izliyordu. Ayrıca uyuşturucu kaçakçılığıyla PKK'ya büyük meblağlar ulaştırılıyor, bu da üçüncü ülkelerin (ABD, Almanya vs.) bilgileri, denetim ve destekleri altında yapılıyordu. PKK kısa zamanda Afganistan, Suriye, İran ve İtalya "uyuşturucu" bağlantısı üzerinde önemli bir halkayı teşkil edecek duruma geliyordu.

Diğer tarafta Türkiye'deki bazı iş adamları -ki bunların da parasal kaynağını uyuşturucu kaçakçılığı oluşturuyordu- bir yandan PKK'yı, diğer yandan da Turgut Özal'ın siyasal etkinliğini destekliyorlardı. Özal'ın siyasal destekçilerinden birini de ABD'deki Bush (eski CIA görevlisi) yönetimi oluşturuyordu. Özal aynı zamanda ABD'deki Musevi, Ermeni, Rum Lobileri ve Ortodoks liderlik kurumlarıyla da dirsek teması içinde bulunuyordu.

Turgut Özal yönetimi, devlet içindeki kadrolaşmasını tamamladıktan sonra Ulusal Devletin yasal dayanakları üzerinde operasyonlara başlıyordu. Amacı, dinsel / siyasal yapılanmaların ve örgütlenmelerin önündeki siyasal engelleri kaldırmak, böylece 1924'den beri kontrol altında bulundurulmuş dinsel ağırlıklı siyasal yapılanmaların önünü açmaktı. Bu engellerin başında ise Türk Ceza Kanununun 163'üncü Maddesi yer alıyordu. Başbakan Özal, bu maddeye karşı doğrudan tavır alamıyor, dolaylı olarak 163'üncü maddeyi 141 - 142 - 146'ncı maddelerle aynı kefeye koyarak kaldırıyordu. 141, 142, 146'ncı maddeler aslında, SSCB'de Marksizmin çökme sürecine girmiş olması ne-

deniyle zaten etkinlik taşımıyordu. Buna karşılık 163'üncü madde, giderek yükselme eğilimine giren köktendinci oluşumları engellemeye yönelik bir nitelikteydi. Başbakan Özal 141, 142, 146'ncı maddelere paralel olarak 163'üncü maddeyi de kaldırarak dinsel siyasal oluşumların yolunu açıyor, böylece 1923'lerde dondurulmuş olan (ılımlı) "teokratik" ağırlıklı devlet yapısı tesis edilmesi konusunda ileri bir adım atıyordu. Halka sık sık "yasalara uyarak", özgürlüklere saygı göstererek, ulusal birlik içinde yaşamayı telkin etmek yerine "Allah'ın ipine sarılın" diyerek, dinsel bağın birleştiriciliğini ön plana çıkarması, bir bakıma 19'uncu yüzyılda belirlenen "Dörtlü Konfederasyon"un temel tutamacı kabul edilen Hilafetin şemsiyesine tam tamına uyuyordu. Ne ki "Allah'ın ipine" sarılmayı öneren Turgut Özal, bu öneri yerine ulusal isteklerle kurşun sıkın PKK eylemleri karşısında "eyalet modeli de dahil herşeyi tartışabiliriz" diyerek, birliğin gevşemesine de hoş gözle bakabileceğini vurguluyordu. Ulusal Birlik konusunda "Allah'ın ipini" gösteren Özal, Kürt Milliyetçiliğinin talepleri karşısında Washington kaynaklı "siyasal çözüm" yani "federatif sistem" taleplerine uyum gösteriyordu.

Oysa, tırmanan terör eylemleri giderek daha fazla can almaya başlıyor, bu da Ulusal Birliğin kuvvetle savunuculuğunu üstlenen, daha doğrusu Mustafa Kemal tarafından bu birliğin korunması ile görevlendirilen (Cumhuriyetin korunması ve kollanması görevi aslında bu tablo ile ilgili verilmiş bir görevdi) Silahlı Kuvvetleri rahatsız ediyordu. Kaldı ki Silahlı Kuvvetlerde (ki bundan kasıt Harboku mezunu subaylardı) hala çağdaş eğitimde devamlılık sürüyor ve subaylar ayrılıkçı hareketin arkasındaki amacın sonuçta ulusal devleti dağıtmak isteyen Uluslararası Ticaret Oligarşisinin bir aracı olmaktan başka bir-şey ifade etmediğini (tarihsel kökenleriyle birlikte) farkediyorlardı. Diğer taraftan Özal, doğrudan yönlendirdiği gazeteciler vasıtasıyla Silahlı Kuvvet mensuplarını "siyaset dışı durmaları" konusunda devamlı uyarıyor, beri taraftan ise ulusal tüm oluşumlara (müzikten, ekonomiye, ordudan yazarlara kadar) adeta bir mücadele başlatıyordu. İşin ilginç tarafını ise, 1980 öncesi "son Türk Devletini kurtarmak" amacıyla silaha sarılan bazı MHP'lilerle, "Enternasyonal emekçi birliğini tesis edebilmek için devrime kadar savaş" diyen bazı Marksistlerin, antiulusal ve antikollektivist bu siyaset odağı çevresinde halkalanmaları ve "Allah'tan" önce "Özal'ın ipine" sarılmaları teşkil ediyordu.

Turgut Özal tüm bu faaliyetlerine paralel olarak bir başka alanda

da ilişkilerini yoğunlaştırarak geliştiriyordu. Özal 1977 yılındaki İzmir milletvekili adaylığından beri dinsel / siyasal odaklarla bağlarını gittikçe güçlendiriyordu. Başbakan olmasıyla birlikte de, kardeşi Korkut Özal'ın dinsel / siyasal / ticari faaliyetleri hızlı bir yükseliş gösteriyordu. Özal Kardeşlerin (ki anneleri de bir tarikat mensubuydu) dinsel / siyasal / ticari faaliyetleri, oy depoları üzerinde etkinliği bulunan bazı tarikat şeyhlerinin (ve ocaklarının) ekonomik güç haline gelmelerine yarıyordu. Turgut Özal, dinsel / ticari tarikatleri Angloamerikan çıkarların Türkiye'deki uzantısı durumuna getirdiği ANAP'ın finans ve oy destekçileri olarak görüyordu. Oysa aynı tarikatler de Özal Kardeşleri "basamak" olarak kullanıyor, "teokratik devlet düzenini" tesis edecek güce kavuşana kadar Özal'ın (Liberal / Koloniyel benzeri) politikalarını benimser görünüyordular. Bu odakların bazıları da hem Liberal olduğunu iddia eden Özal'ı, hem de "ümmeççi" eğilimleri, Ulusal Devleti tasfiye etmekte doğal yandaş kabul eden Kürt Milliyetçi- / ayrılıkçı odaklarıyla temaslarını sürdürüyorlardı. Ancak hangi pozisyonda bulunurlarsa bulunsunlar, tüm teokratik odaklar Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki dinsel / siyasal oluşumu yedekte tutuyor, fakat "asıl örgüt" olarak kabul ediyorlardı. Bu durumu Özal da biliyor, oluşumun dış kaynaklı senaristleriyle de temas halinde bulunduğu için onlara karşı teslimiyetçi, hatta tasvipkar bir tavır sergiliyordu.

"Özal'ın dış politikası" diye adlandırılabiliriz özgün bir siyaseti yoktu. Özal'ın dış politikası doğrudan doğruya ABD'nin tercih ve telkinlerinden ibaret bulunuyordu. Özal bu politikayı kimi zaman bilerek ve istişare ederek uyguluyor, kimi zaman da hissederek bir paralellik kuruyordu.

İşte bu bağlamda ekonomisindeki zorlamalar sonucu yayılmacı eğilimler sergileyen Almanya'nın karşısında yer alıyor, İsrail ile yakın münasebet tesis ediyordu. Öte yandan Karadeniz ülkeleri arasında bir "Karadeniz İşbirliği Paketi" oluşturarak Almanya'nın bu bölgede yolunu kesmek istiyordu. Keza Ortodoks Patriği ile temas kurarak, ABD'nin telkinleriyle Ortodoks cepheye de destek veriyordu.

Sonuçta Almanya da hırçınlaşıyor, verdiği silahların Güney-doğuda kullanıldığını ileri sürerek Türkiye'ye karşı bir silah ambangosu uygulamaya başlıyordu.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Kuzey Irak ve Kafkas petrollerine el atmayı amaçlayan fakat bir türlü başaramayan Almanya bu kez emeline güneydoğuda bir Kürt Devleti kurdurup bu devletin hami-

liğini üstlenerek ulaşmak istiyordu. Bu nedenle de PKK'yı maddi manevi ve kültürel bakımdan destekliyordu. ABD'nin başka nedenlerle -antiulusal politikalar nedeniyle- desteklediği PKK giderek Türkiye'nin başına dert oluyordu. Özal ise PKK ve PKK'ya karşı Ulusal Devleti korumaya çalışan odaklar arasında adeta tarafsız arabulucuymuş gibi davranıyor, ABD ile giderek içice bir siyaset izlerken Almanya'yı bölge dışında tutmak için elinden geleni yapıyordu. Almanya'yı asıl, Özal'ın Ortaasya faaliyetlerine sokmama eğilimi çileden çıkarıyordu. Doğal olarak bu politikalar, Özal ile Pentagon ve Beyaz Sarayı birbirine daha bir yakınlaştırıyordu. Yakınlaşma giderek ivme kazanıyordu. Yakınlaşma ivmesini ise, borçlanma ivmesi izliyordu. Turgut Özal borçlanma yoluyla gelir elde edebilmek için tüm gelirleri borç ödemesine yatırıyor, borç ödemeleri ise yeniden borç alınmasını gerektiriyordu. Artık yatırım, ticaret, büyüme, kalkınma Özal bakımından fazla bir şey ifade etmiyordu. Onun için önemli olan çevre-sinde, politikalarını destekleyen dar bir grup oluşması, bu grubun Ulusal Devletin tasfiyesinde kendisini desteklemesi, teşvik etmesi ve cesaretlendirmesiydi. Bu dar grup ise 8-10 gazeteci ve yazar, bir kaç emekli ve muvazzaf general, başta üç beş tekel olmak üzere 30-40 işadamından oluşuyordu. Bu grupta ayrıca Kürt kökenli, federatif devlet yanlısı işadamları da yer alıyordu.

Özal'ın bir de görünmeyen çevresi bulunuyordu. Bu çevrede Musevi din adamları, Ortodoks din adamları, cemaat liderleri, bazı şeyhler, uluslararası çalışan bazı tacirler, yeraltı dünyasının bazı simaları, borsacılar, istihbaratçılar, ABD'li finans ve medya kuruluşlarının bazı önde gelenleri vs bulunuyordu.

Özal bu ilişkiler ağı içinde ülke ekonomisini yapay biçimde "olumlu bir çizgide" tutuyor, fakat ekonominin altı, günden güne çürüyordu. Faizler ve dış borç hergün biraz daha yükseliyordu. Repo adı altında faizler yıllarca yüzde 100'lerin üzerinde tutuluyor böylece döviz fiyatlarının yükselmesi suni olarak önleniyordu. Diğer taraftan da repodan gelen para ile ucuz döviz alınıyor, yurt dışına çıkarılıyordu. Aslında, ekonomide canlılığı sağlayan meblağ, başta uyuşturucu olmak üzere çeşitli gayriyasal kökenlerden gelen karaparadan başka bir-şey değildi. Gerçi Özal ithalatı, nisbeten serbestleştirerek viski ve Amerikan sigarası kaçakçılığına darbe indirmiş "Mafia"nın ayak takımını hırpalamıştı ama, onun yönetimi altında inşaat, endüstri, finans ve uyuşturucu mafiaları ekonomik zemini gideerek ele geçiriyor, tekeldir.

sermaye ve spekülâtif kazanca dayalı Ticaret Oligarşileriyle bütünleşerek Ulusal Devletin dayanağını oluşturan ekonomik zemini çürütüyordu. İşin ilginç yanı ayrılıkçı terör odakları ve siyasal merkezlerle bütünleşerek uluslararası Mafianın Türkiye ve Ortadoğu uzantısını teşkil eden Mafia ile ABD ambargosu karşısında devlet kuruluşlarıyla münasebete giren ulusal Mafia arasındaki rekabetin de tırmanmasıydı. Ne ki uyuşturucu kaçakçılığı, güneydoğudaki terör nedeniyle silah ve cephane kaçakçılığıyla daha bir semiriyor, giderek daha büyük meblağlara ulaşan bir "Narkofinans" bu yönde terör zengini güç oluşturunuyordu. Bu terör zengini ekonomik güç de Özal'ın oluşturmaya çalıştığı "antiulusal" siyasetleri destekliyordu.

Kısacası Turgut Özal; 1923'den beri Ticaret Oligarşisi ve onun kontrolündeki odakların Türkiye üzerinde Ulusal Devleti tasfiye edip yerine teokratik ağırlıklı bir federasyon tesis etmek ve bu federasyonu da "Dörtlü Konfederasyon"un dinamosu haline getirmek için izlemiş olduğu politikaların adeta meyvesini topluyordu. Üstelik, 1989'da 12 Eylül'ün lideri Evren ile 12 Eylül'ün Başbakan Yardımcısı Turgut Özal "Halef - Selef olacaklar, Özal Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturarak sivil ve askeri mekanizmanın başına geçecekti. Spekülâtif kazanca dayalı Ticaret Oligarşisi, ABD'de Pentagon ve Beyaz Saray, İran yönetimi, İsrail yönetimi, ayrılıkçı Kürt Milliyetçileri, tekke ve tarikat mensupları, şeyhler, diğer dinsel / siyasal odaklar, ayrılıkçı terörün finans kaynağı işadamları, antikemalist tüm odaklar, Ortodoks, Musevî, Gregoryan din adamları vs yeni Cumhurbaşkanını adeta memnurlukla karşılıyordu. Buna karşılık Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Devleti, yaklaşmakta olan bir "buhranla daha başa çıkmaya, Mustafa Kemal'in koyduğu ilkeler doğrultusunda Önasyayı "din" ve "ırk" dışı, rasyonel, çağdaş, laik ve özgür bir devlet olarak koruma sınavını vermeye hazırlanıyordu.

Bu tablo "Şark Meselesinde" 20'nci yüzyılın sonunda gelinen noktayı yansıtıyordu.

IRAK'IN TASFİYESİ...

1990'lı yıllara gelinirken dünyada çok önemli değişimler cereyan ediyordu. Bu değişimler ise her zaman olduğu gibi yine Sami karakterli spekülâtif kazanca dayalı Uluslararası Ticaret Oligarşisinin lehine bir görünüm yansıtıyordu.

Herşeyden önce Doğu Akdeniz ve Ortadoğu bölgesi geniş çapta İsrail'in (ve uzaktaki koruyucu ABD'nin) denetim ve kontrolü altına girmiş durumdaydı. Bu, binlerce yıl süren, "Kutsal topraklar" sorununun nihai biçimde Museviler lehine sonuçlandığını gösteriyordu. Ayrıca teoride tablo ne kadar farklı görünürse görünsün, uygulamada İskenderun'dan Süveyş'e kadar uzanan jeoticarî coğrafyanın son "egemen"inin de İsrail olduğunu ortaya koyuyordu. Bu arada İsrail'de Ulusal Devlet pekişip sağlamlaşırken, başta bölge ülkeleri olmak üzere tüm dünyada halklar "Ulusal Devlet" felsefesinden uzaklaşıyor, ulusal çıkarların yerini kişisel çıkarlar alıyordu. Uluslararası Ticaret Oligarşisinin çözmesi gereken en önemli sorunun dışında, bir kaç ufak mesele kalıyordu.

En önemli sorun iki ülkenin, Türkiye ve Irak'ın hala Ulusal Devlet ve merkezi birlik yapısını korumalarıydı. Irak sorunu 1990'dan itibaren ele alınacaktı.

Ufak tefek meseleler ise şunlardı.

- Suriye'nin hudutlarının kaldırılması, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan, Emirlikler arasında gümrük, nakliyat ve finans birliğinin sağlanmasıydı.

- İran'ın parçalanmasıydı.
- Türkiye'nin elinde bulunan su kaynaklarının bölge devletlerinin - Özellikle de İsrail'in- kullanımına sunulması ve ortak hale getirilmesi.
- Bu bölgede ılımlı bir "İslami Birliğin" tesis edilmesi.
- Milliyetçilik unsurları kullanılarak, uluslaşma yeteneği bulunmayan grup, topluluk, aşiret, mezhep ve tarikatlar istismar edilerek ve onlara olmayacak vaadlerde bulunularak bölünme, mümkün olan en küçük birime kadar indirgenmeliydi.

Tüm bunlar zaman içinde yavaş yavaş realize edilebilecek projeler ve çözümlenebilecek sorunlardı.

Ancak en önemli sorun olan "Irak Sorununu"nun en kısa zamanda çözümlenmesi gerekiyordu.

Irak Operasyonu

Mezopotamya aslında Önyasamın doğal uzantısını teşkil ediyor, Ortadoğu ticaret yollarının ise en uygun güzergahını oluşturuyordu, Basra Körfezi, Dicle ve Fırat Nehirleri ve Mezopotamya Ovası düz bir alanla Kızıldeniz ile Akdeniz'e kadar uzanıyor, nihayet Akdeniz'de noktalanıyordu. Bu coğrafya Kuzey -Güney yan kürelerde en jeotici ve stratejik noktayı da teşkil ediyordu. Bunun dışında, nasıl ki Toros Dağları'nın hinterlandını Çukurova ve Orta Anadolu ovaları teşkil ediyorsa, doğu ve güneydoğu dağlarının hinterlandını da Mezopotamya oluşturuyordu.

Irak topraklarının bu denli jeotici ve stratejik niteliğine paralel olarak kozmopolit halk yapısı da büyük önem taşıyordu.

Irak'ın etnik yapısı Önyasya kozmopolit / etnik yapısının bir devamından başka bir şey değildi. Türk, Arap, Acem, Asuri ve Kürt ağırlıklı bu halk, Osmanlı egemenliği döneminde doğu ve güneydoğu yörelerindeki yaşam biçiminin bir uzantısı olarak payitahta bağlanıyor-

du. Nitekim Selanik, İstanbul, Erzurum, Diyarbakır ayaklarına oturan İttihat ve Terakki Cemiyet - Fırkası, aynı eğitim programlarını Selanik'le birlikte Bağdat ve Basra odaklarına da yansıtıyordu. Kaldı ki Osmanlı / Alman işbirliği sırasında hedeflenen bir "Petrol" güzer-gahı olan Bağdat Demiryolu da, İskenderun Limanını (Adana'yı da içine alarak) Musul ve Kerkük'e oradan da Basra'ya bağlamayı amaçlıyordu.

İşte bunu bilen İngiltere (Amerika) Birinci Dünya Savaşı sonunda, yapay bir harita ile -ki bu uygulamaya gerekçe olarak petrol meselesini gösteriyorlardı -Irak'a ayrı bir "ulusal kimlik" tanıyarak Türkiye'den koparıyordu. İşin ilginç yanı Musul'u bile Türkiye'ye vermemek için ellerinden geleni yapmalarıydı. Oysa Birinci Savaş sırasında Osmanlı Orduları Çanakkale'den sonra, sadece Kutülammare'de düşmana karşı direnebilmişti. Filistin Cephesinde yerli Arap halkı tarafından sırtından vurulan Osmanlı Ordusunun bu direnişinin gizemi ise, Irak halkında saldırganlara karşı ulusal bilincin uyanması ve militer direniş potansiyeline dönüşmesiydi. Ne ki, savaş sonunda Irak ve Türkiye Cumhuriyeti ayrı iki devlet haline geliyor, Uluslararası Ticaret Oligarşisi Irak'ı ayrı bir devlet durumuna sokarak temel ulusal dinamiklerinden koparıyordu.

Buna rağmen değişik zamanlarda Iraklı devlet adamları, Ankara'daki Türkiye Cumhuriyeti yöneticileriyle münasebet kuruyor, birlikte bir federasyon oluşturmayı öneriyorlardı. Fakat bu öneride bulunan devlet adamlarından bazıları suikasta kuran gidiyor, bazıları da darbeler sonucu yaşımlarını yitiriyorlardı.

Son "hükümdar" Saddam Hüseyin de Irak'ın başkanlık koltuğuna, yaptığı bir darbe sayesinde oturmuş bulunuyordu.

Saddam Hüseyin, iktidannın başlangıcında Türkiye ile münasebetlerini iyi tutmaya çalışan, buna karşılık Irak milliyetçisi, samimi bir lider görünümü veriyordu. Kendisini iktidara getiren koşullar karşısında totaliter bir rejimi benimsemesi mümkün değildi. Fakat aynı koşullar giderek sertleşecek ve Saddam Hüseyin de acımasız bir diktatör konumuna gelecekti. Saddam'ı bu duruma ABD ve Uluslararası Oligarşi getirecekti.

ABD; İran Devrimini sempati ile karşılamış, Humeyni'nin "İlımlı İslami Model" içinde ülkenin ulusal yapısını sona erdireceğini ummuş, hatta onu "Pers Milliyetçisi" olan Şah Rıza Pehleviyi tahtından indirmesi sürecinde desteklemişti. Ancak Humeyni rejimi ılımlı İslam yeri-

ne radikal İslam modeline dayanıp da antiamerikanist eylemler sırasında ABD büyükelçiliğinde çalışan personeli rehine alınca işler değişiyordu. ABD önce İran'ı doğrudan cezalandırmak istiyordu. Fakat bunu başaramıyor, üstelik de uluslararası düzeyde prestij kay-bına uğruyordu. Bunun üzerine ABD strateji uzmanları İran'a karşı Irak'ın kullanılmasının uygun olacağını düşünüyor ve planlıyorlardı. Bu planın bir parçası olarak ABD Irak ile yakınlaşıyor, iki ülke arasında var olan anlaşmazlık bölgesiyle ilgili kışkırtıcı faaliyetler yoğunlaşıyor ve nihayet İran - Irak savaşı başlıyordu. 10 yıl süren bu savaş sırasında (ki savaşın cepheleri sınırlı tutuluyor, uluslararası ticaret yolları mümkün olduğunca güvence altında bulunduruluyordu) kimi zaman ABD açıktan Irak'ı destekliyor, İran'a karşı ise kesin bir ambargo ve abluka uyguluyordu. Bu yakınlaşma Saddam Hüseyin'in de kendine güvenini arttırıyordu.

Savaşın sonunda, İran Ulusal Ordusu hayli hırpalanıyor, ekonomisi büyük sarsıntı geçiriyor ve sosyal yaşam büyük sorunlarla karşılaşlıyordu. Ne ki, bu kez de savaş boyunca ulusal niteliği pekişen Irak ve lideri Saddam Hüseyin, bölgede bir sorun olmaya başlıyordu. Dahası Saddam Hüseyin Filistin meselesinde kesin taraf oluyor, sadece İsrail'i değil, Türkiye'yi de tehdit edecek bir görünüm ve güven kazanıyordu. Bu güvenin nedeni ise biraz Angloamerikan destek, fakat daha çok Almanya'nın ve Japonya'nın bu bölgedeki petrole duyduğu ilgi oluyordu. Oysa Almanya ve Japonya, bu aşamadan çok önce ABD'nin Ortadoğu bölgesini (SSCB ile soğuk savaş yıllarında) kendi çıkar alanı ilan ettiğini unutuyorlardı. Japonya teknik eleman bakımından, Almanya ise malzeme, teçhizat ve donanım bakımından Irak'ı destekliyor, savaş gücünü arttırmasına yardımcı oluyorlardı. Bunun da ötesinde savaş sanayii kurmasını ve bölgede bir askeri tehdit unsuru haline gelmesini sağlıyorlardı. Nitekim biyolojik, hatta nükleer başlıklı füze imaline geçince bardak taşıyor ve İsrail'i tehdit altında gören ABD, Irak ile savaşı göze alıyordu. Karar verildikten sonra adım adım uygulamaya geçiliyor, Irak Kuveyte saldırması konusunda kışkırtılarak teşvik ediliyordu. Bunun sonucu olarak Saddam Hüseyin askerlerini Kuveyt'e sokunca da ABD savaş makinasını işletiyor, Irak'ın askeri gücünü kırmak ve ülke bütünlüğünü yoketmek üzere harekete geçiyordu. Ne ki ABD; Kıbrıs meselesinde olduğu gibi Irak - Kuveyt meselesinde de bir taşla bir kaç kuş vurmak istiyordu. Vurulmak istenen kuşların başında Irak, hemen ardında da Türkiye yer alıyordu. ABD ateşi maşa

ile tutmak isterken Türkiye'nin ulusal ordusunu ve gücünü de tüketmek istiyordu. Üstelik bu sırada, Türkiye'de ABD'nin politikalarına gönüllü "payandalık" yapabilecek bir Cumhurbaşkanı bulunuyordu. Bu, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'dı.

Oportünizm'in İktidarı

1987 yılında, 1982 Anayasasına ek madde konularak, siyaset yapmaları Orgeneral Kenan Evren ve Konsey Üyeleri tarafından yasaklanan Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmeddin Erbakan ve Alparslan Türkeş'in siyaset yasaklarının kaldırılması için bir referandum yapıyordu. Bu referandumun yapıldığı gün ise Başbakan Turgut Özal, erken seçim tarihini açıklıyordu. Nitekim aynı yıl Kasım ayında erken genel seçim yapılıyor, ANAP çok düşük bir oy yüzdesiyle iktidarda kalmayı başarıyordu.

Daha sonra 1989 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in süresi doluyor, bu kez; de yerine Tufgüt Özal aday oluyordu. Bu sırada ANAP'ın oy yücesi (yerel seçitülerde) yuzde 22'nin altına indiği için -ki TBMM'de Cumhurbaşkanı seçebilecek sandalya sayısına yine de sahip bulunuyordu-DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü tarafından adaylığını koymaması için uya-nhyordu. (Oportünizmin örneği; Aynı duruma 1993'de Süleyman Demirel düşecekti). Turgut Özal bana rağmen adaylığını koyuyordu. Bilindiği gibi Cumhurbaşkanı savaş durumunda Başkumandanlık görevini de üstleniyordu. Bu nedenle Cumhurbaşkanı makamı Silahlı Kuvvetler bakımından çok önemi bir mevki olarak görülüyordu. Nitekim Özal'ın Cumhurbaşkanı, ordunun kumanda kademesinde pek de memnunlukla karşılanmıyor fakat şu veya bu şekilde duyulan memnuniyetsizlik de hissettirilmiyordu.

Turgut Özal Başbakanlık koltuğunu -sürpriz bir kararla- Erzincan Milletvekili Yıldırım Akbulut'a bırakarak Cumhurbaşkanı çıkı-

yor, fakat çıkmadan önce de parlamentodan çok önemli bir karar geçiriyordu. Buna göre ANAP'ın oyları ile, Mustafa Kemal'in Cumhuriyeti ve devrimleri emniyete almak amacıyla çıkarmış olduğu 1 Teşrinsani (Kasım) 1339 (1923) tarihli "İhaneti Vataniye" kanununu "ilga" ediyordu.

Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olma cesaretini göstermesinin arkasındaki en önemli destek Uluslararası Ticaret Oligarşisiydi. Zira Özal, Türkiye'de klasik devlet geleneğini yıkmak için Çankaya Köşkü'ne çıkıyordu.

Turgut Özal'ın Çankaya Köşkü'ne çıktığı sırada, Türkiye'de ekonomik ve siyasi tablo hiç de olumlu bir görünüm yansıtmıyordu.

"24 Ocak Kararları" diye adlandırılan ve askerlerin gerçekleştirdiği 12 Eylül olağanüstü sürecinde ağır baskı uygulanarak ve demokrasi askıya alınarak tatbik edilebilen istikrar önlemleri etkisini tamamiyle yitirmiş, ülke yeni bir enflasyon sürecine girmiş bulunuyordu. Buna göre enflasyon 1983'lerdeki yüzde 30 düzeyinden yüzde 70'lere çıkıyordu.

İhracat - İthalat dengesi, ithalat aleyhine giderek bozuluyor, bu nedenle de dış borç 50 milyar dolar sınırını aşıyordu. Buna karşılık Özal, ABD yönetiminin kontrolündeki finans odaklarından aldığı borçla borç ödüyor, iç borç ise ödenemeyecek boyutlara yükseliyordu. Bunun çaresi de para değerinin düşürülmesinde bulunuyordu. Devlet enflasyonu kullanarak, aldığı borçları yıldan yıla daha fazla para basarak ödüyordu.

Enflasyon, başta inşaat sektörü olmak üzere yapay bir piyasa hareketi getiriyor, bu da işsizliği biraz olsun rahatlatıyordu. Fakat, büyük kentlerde kara para ve vergisiz kazancın giderek serbestlik kazanması, vergi adaletini ve sosyal düzeni sarsıyordu. Bu yöndeki en büyük "kara girdi"yi uyuşturucu ve silah kaçakçılığı sağlıyordu. Kaçakçılığın adeta serbestleşmesi ise terörle özdeşleşiyordu (Ayrıca Turgut Özal Başbakanlığı sırasında kara parayı ülkeye çekmek için, devlet ciddiyeti ile bağdaşmayacak özel önlemler alıyor, yöntemler uyguluyordu).

Ekonomideki tüm bu olumsuz gelişmeler ülke yönetimini zorlaştırıp, yöneticileri riske sokuyordu. Özal ise bu riskin baskısı altında bunalıyor, böylece ulusal devletin temel ilkeleriyle ilgili daha fazla taviz veriyordu. Özal dönüşü olmayan bir yola girmişti. Artık onun Ulusal Merkezi Cumhuriyet'i savunmak yerine, ılımlı İslami zemine dayanan Önasya Federal Birliği'ni savunması, değil çaresizliği, adeta ka-

deri durumuna gelmiş bulunuyordu. Nitekim güneydoğuda ayrılıkçı terör giderek tırmanıyor, fakat hükümet, alınması gereken önlemler bir yana, adeta nihai çözüm olarak federasyon modelini dayatmak için planlanan "G gün"nü bekliyordu. Buna paralel olarak da ülkede işlenen esrarengiz cinayetlerle, ılımlı teokratik rejime karşı direnebilecek nitelikli Laik aydınlar, Ulusal Devleti savunan muvazzaf ve emekli subaylar, Kemalist aydınlar ve bilim adamları yaşamlarını yitiriyorlardı. Yine Turgut Özal'ın yönetim anlayışı çerçevesinde hukuk düzeni başta olmak üzere (Anayasa'nın bir kere delinebileceğinin ilanı) Cumhuriyetin dayanağını teşkil eden kurumları çürütüyor, sarsıyor, yıpratıyordu. Görünürde dejenere müzik temsilcilerinin yanında yer alarak sempati toplamaya çalışan Cumhurbaşkanı, ANAP'ı mülkiyeti kendisine ait bir "mahalle bakkalı" gibi kabul ediyordu.

Oysa bu sırada "Dörtlü Konfederasyonun" muhtemel coğrafyası üzerinde silahlar susmak bilmiyor; kan, ateş ve barut bu coğrafyada hükmünü icra ediyordu.

Önce Kafkasya karışıyordu. Daha 1989'da, SSCB'de Marksist rejimin çözülmeye başladığı bir sırada Azerbaycan Türkleriyle Ermeniler Karabağ nedeniyle çatışmaya başlıyor, bunu vesile yapan Kızılordu Bakü'ye girerek katliama girişiyordu. Böylece 1917'lerde "yarım kalan" bir hesaplaşma, 1990'larda kaldığı yerden, hem de çözümü çok zor bir biçimde yeniden gündeme geliyordu. Bu çatışma Türkiye kadar İran'ı da yakından ilgilendiriyordu. Özde bir Kafkas Federasyonunun kurulmasını dayatan bu çatışmanın bir tarafını teşkil eden Azerbaycan, Güney İran içlerine kadar uzanıyordu. Kaldı ki, Kafkas-ya'daki Türk - Ermeni çatışmalarını yakın bir gelecekte yine aynı bölgede başgösterecek yeni bir çatışma izleyecekti. Bu çatışmanın taraflarını ise Gürcistan ile Abazya teşkil edecekti.

Azerbaycan'daki çatışmaların nedeni (onun ardından da Çeçenis-tan sorunu dünya gündemine girecekti.) Karabağ gibi görünüyorsa da diğer çatışmalar ele alındığında, ana nedenin başka olduğu ortaya çıkıyor ve bir bütünlük gösteriyordu.

Bu dönemde Azerbaycan olaylarına paralel olarak güneydoğu terörü'nün de tırmanış göstermesi dikkati çekiyordu. PKK'nın tırmandırdığı ayrılıkçı terör Bekaa Vadisinden Türkiye'ye ihraç ediliyordu. Bekaa Vadisi dıştan bakıldığında Suriye'nin denetiminde görünüyordu. Ne ki, Suriye ile İsrail'in münasebetleri o denli kötü olmadığı için Bekaa Vadisi aynı zamana İsrail tarafından (dolaylı) kontrol ediliyordu.

Kaldı ki, Şam Ticaret Oligarşisi Suriye'nin yüzde 80'lik Sünni topluluğunu, dayandığı yüzde 20'lik Alevi azınlığıyla idare eden Hafız Esat'ı, ekonomik bakımdan destekleyerek ayakta tutuyordu. Şam Ticaret Oligarşisi aynı zamanda Lazkiye Liman kenti ve Telaviv-Kudüs ticaret kolonileriyle de bağlantılıydı. Bu nedenle Şam ticaret kolonisinin denetiminde bulunan Esat bir bakıma hem Arap dünyası ile münasebetlerini iyi tutuyor -ki bu nedenle İsrail'e karşı sert politikalar izliyormuş görüntüsü veriyor- hem de yerel ve uluslararası Ticaret oligarşisi kanalıyla İsrail ile münasebetlerini sürdürüyordu. Dolayısıyla İsrail -kendi güvenliği için de- Suriye'nin kontrol ve işgali altındaki tüm bölgeleri denetliyor, gelişmeleri dikkatle izliyordu. Kısacası Bekaa Vadisinde olan bitenler hem Suriye, hem de İsrail tarafından organize edilip yönlendiriliyor, uluslararası terör bir bakıma kontrol altında tutuluyordu. PKK da, Bekaa Vadisinde gelişiyor, örgüt giderek bir terör ordusuna dönüşüyordu. İşin ilginç yanı, Saddam Hüseyin'in liderliğindeki Irak'ın da PKK'yı desteklemesi ve Kuzey Irak üzerinden güneydoğuya sızmalarına yardımcı olmasıydı. Saddam Hüseyin böylece Türkiye'yi zaafa uğratabileceğini sanıyordu. Kaldı ki SSCB tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin Batı tarafından yalnız bırakılacağını da düşünüyordu. Irak, GAP projesinin Türkiye'yi aşırı güçlendireceğini ve barajların tamamlanmasıyla ülkesinin su sorunuyla karşı karşıya kalacağını düşünüyor (ki bu durum Suriye içinde söz konusuydu), PKK'nın arkasına geçiyordu. Ancak bu, Hüseyin'in kendi fikri değildi. Onu, PKK'ya yardımcı olmaya, Irak'ta bazı askeri tesisler yapan, teknolojik bakımdan Irak'ı destekleyen Almanya kışkırtıyordu. Almanya böylece bir taşla iki kuş vuracağını hesaplıyordu. Güneydoğu ve ayrılıkçı Kürt sorunu ile ilgili her ülkenin (ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, İsrail, Suriye, Yunanistan, Almanya, İran vs.) kendi ulusal çıkarları doğrultusunda planları bulunuyor, bu planlar ise aynı noktada, Türkiye'de en azından federaasyona uzanacak bir yapısal değişimde odaklanıyordu.

Yine bu aşamada -Tito'nun 1979'da ölümünden sonra bunalım içinde bulunan- Yugoslavya'da da çözülme başlıyordu. Muhtemel "Dörtlü Konfederasyonun en batı ucundaki bu gelişme, yakın bir gelecekte silahlı çatışma aşamasına varacaktı.

Tüm dünyadaki çatışma bölgelerine -Nikaragua, Salvator, Vietnam, Kamboçya, Angola vs.- barış gelip silahlar susarken Balkan, Önasya, Kafkasya ve Ortadoğu bölgelerinde gerginlik sürekli tırmanı-

yor, sürekli kan akıyordu. Buna karşılık yakın bir geçmişte silahların konduğu Kıbrıs'ta ise barış ile savaş arasında kararsız ve belirsiz siyasal bir seyir izleniyordu.

İşte ABD - Irak savaşı bu ortamda gerçekleşiyordu.

Türkiye ve İsrail'i tehdit eden Irak, Kuveyt ile ufak bir petrol bölgesinin egemenliği için sürtüşmeye giriyor, bazı kanallar Saddam Hüseyin'i Kuveyt'i işgal etmeye kışkırtıyor, umut veriyordu. Hüseyin, Kuveyt'e girince, ABD'nin istediği gerçekleşiyor ve Irak uluslararası hukuk bakımından gayrimeşru bir duruma düşüyordu. Bu gayrimeşru durum Saddam Hüseyin'i yalnızlığa itiyordu. Ayrıca, Ortadoğu petrollerine bağlı olan iki endüstri ülkesinden Japonya ve Almanya, Irak'ın yanından çekilmek zorunda kalıyordu. ABD, Japonya'nın petrol gereksinimini karşılaması için Filipinleri devreye sokuyor, öylece Irak -Japonya ilişkileri tavsiyordu.

Irak Kuveyt'i işgal edince, "geriye sayma" başlıyordu. Bu sırada ABD başkanlık koltuğunda oturan eski CIA başkanı George Bush ile 12 Eylül darbesini yapan askerler tarafından başbakan yardımcılığına getirilmiş olan Cumhurbaşkanı Turgut Özal, çok yakın bir işbirliğine giriyor, adeta aynı ülkenin üst-alt ku-rumlanymışçasına bir bütünlük gösteriyorlardı. Nitekim bu yakınlık sonucu, Türk Genelkurmay Başkanlığı'nın iradesi adeta yok sayılıyor ve Türk Silahlı Kuvvetleri ABD silahlı kuvvetleriyle "eşgüdümlü bir yönetim" altında savaşa sokulmak isteniyordu.

Planın özeti Türkiye'nin kuzeyden saldırması ABD'nin ise Suudi Arabistan Cephesinden hareketi yürüterek Kuveyt'i işgalden kurtarmasıydı.

Özal, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bu harekate kayıtsız şartsız fiilen katılmasını istiyordu. Bu talep ABD'den geliyor, Cumhurbaşkanı Özal ise, Silahlı Kuvvetlere (adeta) tebliğ ediyordu.

Silahlı Kuvvetler bu talepler karşısında, Birinci Dünya Savaşı sırasında Berlin'deki Alman Genelkurmayı karşısında Osmanlı Silahlı Kuvvetlerinin durumuna düşürülüyordu. Buna göre Türkiye, planları Pentagon'da hazırlanan bir savaşın, kendi iradesi dışında tarafı olacaktı. İşin acı yanı ise Genelkurmay, talebin ABD'den geldiğini biliyor, kendi iradesi dışında, ulusal hudutların ötesinde, bir savaşa tutuşmayı, Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal'in temel ilkelerine ters buluyordu. Gerçi TSK Saddam Hüseyin'in Türkiye politikasından rahatsızlık duyuyordu ama bu rahatsızlığın savaş noktasına ulaşması halinde

de, savaşıla ilgili kararları kendi iradesi ile almayı istiyordu.

Özal ile Genelkurmay Başkanlığı arasındaki bu sıkıntılı dönemde Er-zincan Milletvekili Yıldırım Akbulut'un Başbakanlığı altında bulunan hükümet Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın direktiflerini tamamiyle onaylı-yordu.

Buna karşılık muhalefette bulunan Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Genel Başkanı Erdal İnönü, Turgut Özal'ın ABD'ye programladığı Irak politika-sını frenlemeye çalışıyorlardı. Burada Süleyman Demirel'in izlemeye baş-ladığı siyaset dikkati çekiyordu. 1960'lı yıllarda üstlendiği Başbakanlık sırasında dış borçlanma konusunda yapılan eleştirilere "Borç yığidin kam-çısıdır" gibi ciddiyetten uzak cevaplar veren Demirel, 1990'lara girerken Turgut Özal'ın borçlanma -borçlandırma- politikasını eleştiriyor, bu borçla bağımsız dış politika yapılamayacağını ileri sürüyordu. Hatta Cumhurbaş-kanı Turgut Özal kendisini, "İhaneti Vataniye" isnadı nedeniyle, mahke-meye bile verecekti.

Daha önce kendisinin uyguladığı -Uluslararası Ticaret Oligarşisinin ta-lepleri doğrultusunda- Tekelci / Liberal politikaları, kendisinden daha pervasızca uygulayan Turgut Özal'ın karşısında "daha ulusal" politikalar uygulanmasını talep ediyordu. Ne ki giderek Kemalist bir çizgiye yakla-şan Süleyman Demirel, Başbakanlığı sırasında Genelkurmay'a yardımcı olacak bir hava içinde bulunuyor, fakat 1992'de Özal ölüp de yerine Cum-hurbaşkanı olunca "amacımız ekonomik ve siyasal Liberal yapıdır" diye-rek 1960'lardaki Süleyman Demirel'i bile geride bırakıyordu. Keza onun bu görüşlerini de -Celal Bayar'ın Yassıadada -ki avukatı ve Polatkanların damadı- TBMM Başkanı Hüsamettin Cindoruk paylaşacaktı. Ancak Irak bunalımı sırasında Demirel - Erdal İnönü ile birlikte- Pentagon'un planları doğrultusunda hareket etmek istemeyen Genelkurmay Başkanına yakın görünüyorlardı.

Savaşın başlamasına çok az bir zaman kala Turgut Özal, Silahlı Kuv-vetlerin Irak'a ve savaşı nasıl gireceği konusundaki planları da masaya yayıp emrivaki yapmak isteyince ipler kopuyor ve Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay istifa ediyordu. Zira Genelkurmay'a göre Silahlı Kuvvet-ler "ofansif" bir harekate göre değil, "defansif" bir yapılanmaya program-lanmış bulunuyordu.

Tüm bu tartışmalar yapaydı. İşin özünde ABD'nin bir taşla iki kuş vurmak; bir yandan Irak'ta Ulusal Devleti çökerterek parçalamak, diğer yandan da Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Devleti'nin dayanağını

teşkil eden Ulusal Orduyu hırpalayarak devre dışı bırakmak arzusu yatıyordu. Genelkurmay Başkanlığı bu oyuna düşmemek için direniyor, böylece Genelkurmay ile Cumhurbaşkanlığı makamı birbirine adeta peşrev yapıp elense çekiyordu. Ancak her iki taraf da ABD'nin dikkatli bakışları altında, bu çatışmayı hep bir örtü gerisinde yürütmeyi yeğliyordu. İşte "istifa" olayı da bu tablo içinde cereyan ediyordu.

Gelişmeler karşısında Genelkurmay Başkanlığı da 12 Mart ve 12 Eylül'de yapılan hataların faturasının ne denli ağır ödenmeye başlandığını farkediyordu. Zira 12 Mart döneminde "tam bağımsız Türkiye" sloganları atan Kemalist gençleri -Aralarında Kemalist olmayanlar da vardı- "Komünist" damgası vurarak cezalandıran Silahlı Kuvvetler, şimdi ekonomik bağımlılığın faturasını ağır bir biçimde ödemek durumunda kalıyordu. Kısacası ekonomik bağımlılıkla dış odaklar tarafından bazı makamlara getirilen siyasetçiler Silahlı Kuvvetleri o, dış odakların çıkarları doğrultusunda yönlendirmek için, Genelkurmayla mücadele edecek kadar ileri gidebiliyorlardı. Bu aşamada SSCB Marksizminin devre dışı kalması sonucu, Türk Silahlı Kuvvetlerine NATO çerçevesinde değil de ABD'nin çıkarları doğrultusunda ihtiyacı bulunan Pentagon'un davranışı, kabul edilebilecek bir şıklıktan bile yoksun sayılırdı.

Kaldı ki, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Irak'a karşı bir askeri hareket başlatması, tarih mantığı bakımından da tamiri ve izahı mümkün olmayacak bir hata niteliği taşıyordu. 75 yıl önce aynı ülkenin insanları tek bir bayrak altında Kuttülammarede aynı düşmana karşı çarpışmışlarken nasıl olup da bu kez o düşmanın çıkarları doğrultusunda birbirlerine karşı saldırıya geçip kan dökeceklerdi. Bu tarihsel bakımdan da olacak şey değildi. Ayrıca böyle bir savaş Önsyanın tabii uzantısı olan Mezopotamya'yı Anadolu'dan daha çok uzaklaştıracaktı. Silahlı Kuvvetler mutlak bir irade göstererek -İncirlik üssünün kullanılması ve bazı lojistik destekler sağlanması dışında- savaşa fiilen iştirak etmemeyi başarıyordu. Ancak bu basan Silahlı Kuvvetlere "Ulusal bağımsızlığın" değerini hatırlatıyor, ekonomik bağımlılığın, bir ulusun gençlerini ne denli risk içinde bıraktığını gösteriyordu.

Türkiye gerçi bu savaşa katılmıyordu ama girmişten beter bir biçimde ağır ekonomik darbeler yiyordu. Darbeler ekonomik alanla da sınırlı kalmıyor, siyasal darbelere dönüşüyordu.

Ulusal Devlet, Ayrılıkçı Terör... Ve Medya

Irak, savaşı kaybediyor, ABD bu ülkeyi kuzeyden ve güneyden "üç dilim"e ayırıyordu. 42'nci paralelin güneyi Kuveyt'ten giren kuvvetlerin garantisine bırakılıyordu. Kuzeyde ise 36'ncı paralelin Kuzey'i ABD jetlerinin garantisi altında Barzani / Talabani- Ulusal Kürt kuvvetlerinin denetimine veriliyordu. Bu bölge ayrıca PKK'nın da eylem ve hareket alanı oluyor, o zamana kadar belli bir tekdüzelik gösteren Kürt ayrılıkçı hareketi giderek şiddet dozunu arttırıyordu. Buna paralel olarak ABD gizliden ve açıktan yaptığı ekonomik ve askeri faaliyetlerle bu coğrafyada Kürt kavmini bir araya topluyor onları ulusal bir devlet yapısına kavuşturmak için Türkiye'ye baskı yapıyordu. Bir yandan PKK eylemleri güneydoğu bölgesinde yoğunlaşırken diğer yandan Barzani / Talabani denetimindeki Kürtleri de Anadolu'ya sürerek Ankara, özellikle de Genelkurmay üzerinde baskı tesis ediyordu. Bu baskı sonucu ABD'nin Çekiç Güç adı verilen bir kuvveti Kuzey Irak'a yerleşiyor ve Kürt hareketini denetim ve himaye altına alıyordu.

Türkiye 1992 - 93 ve 94 yıllarında PKK terörüne karşı mücadele ederken, Medya -sağlanmış olan çıkarlar doğrultusunda- ABD'nin "Federasyonlaştırma" ve "Konfederasyonlaştırma" siyasetlerine yataklık yapıyordu. Medya önce PKK terörünü (adeta) sahipleniyor, her türlü propaganda ve istihbarat desteğini sağlıyordu.

Angloamerikan odakların ve Uluslararası Ticaret Oligarşisinin desteğinde, Türkiye Cumhuriyeti Ulusal Devleti bakımından "yolun sonunun" geldiğini sanan Medya, yeni düzende iyi bir konum edin-mek amacıyla Ulusal Devlete tüm odaklardan daha çok saldırmaya başlıyordu. Bu saldırılar o denli mütecaviz boyutlara ulaşıyordu ki logosunda "Türkiye Türklerindir" ibaresi bulunan bir gazetenin Genel Yayın Müdürü güneydoğuda sandıklar kurulmasını, Kürt ve Türk bayraklı pusulalar basılmasını, Kürtlerin ayrılmak isteyip istemedikleri konusunda referandum yapılmasını önerebiliyordu. Bununla da kalmayan Genel Yayın Müdürü, referandumun inandırıcı olması için uluslararası kurumlardan gözlemci çağınlmasını istiyordu. Bu Genel Yayın Müdü-

rüne ise bir banka, daire alması için 500 bin dolar kredi açıyordu.

Bir başka gazetenin köşe yazarı da -Turgut Özal'ın teşvikleri doğrultusunda- İkinci Cumhuriyet kurulmasını öneriyordu. Ulusal, merkeziyetçi, hukuka dayalı, eşitlikçi, laik sosyal ve çağdaş Türkiye Cumhuriyetinin 70 yılda başarılı olamadığını ve bu nedenle tasfiye edilmesi gerektiğini ileri süren bu zat, İkinci Cumhuriyetin esaslarının ne olması gerektiği konusunda net bir açıklama yapmaktan da kaçınıyordu. Turgut Özal'ın güdümündeki diğer kişilerin desteğini de gören bu zat, anlaşıldığı kadarıyla İngiltere'nin 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında planladığı, fakat bir türlü uygulamaya muvaffak olamadığı bilinen planı yeni bir ambalajla topluma sunmaya çalışıyordu. Bunu da ulus, vatan, devlet, sosyal devlet gibi kavranılan yerden yere çalarak yapıyordu. Büyük bir fırsat (ve araç) olarak gördüğü terördeki tırmanış, ekonomideki kötüye gidiş ve teokratik / siyasal hareketlerin yaygınlaştığı bir ortamda son darbeyi kendisinin -ve arkadaşlarının- vuracağına inanıyordu. Ne ki, tarih bilincinden yoksun bulunan "Medya Milyarderleri" yanılgıya düşüyorlardı. Zira dünyadaki siyasal koşullar çabuk değişiyor, buna bağlı olarak roller farklılaşıyor, fakat Medyadaki bazı kalemler bunu algılayamıyordu.

Oysa gelişmeler, Uluslararası Ticaret Oligarşisi ve bu Oligarşinin siyasal güçleri bakımından Önyanın, şimdilik dinginliğine gereksinim gösteriyordu. Bu gereksinim sonucu PKK şansını yitiriyor, onun yerini Ulusal Devleti baskı altında tutacak geleneksel bir akım, anti-laik dinsel hareket alıyordu. Üstelik bu hareket, aynılıkçı Kürt hareketi bakımından da çekici bir nitelik taşıyordu.

Bu değişimin altındaki neden, Balkanlarda yaşanan gelişmeler ve gide- rek daha şiddetli esmeye başlayan savaş rüzgarlarıydı. Uluslararası Oligarşinin yeni "spekülatif kazançlarının yelkenini şişirebilecek savaş rüzgarları.."

Bin Yıl Önce... Bin Yıl Sonra. Ortodokslar, Katolikler ve Müslümanlar...

Muhtemel "Dörtlü Konfederasyon"un Mezopotamya bölgesinde sıcak savaş sona ererken, bu kez silahlar Yugoslavya'daki Dinar Dağlarının eteklerinde ateşleniyordu. Bu bir bakıma klasik, çokuluslu bir "savaş başlatacak" sorunlardan sadece birinin üzerindeki örtünün kaldırılması ve ısıtılıp servise konulması anlamına geliyordu. Yani savaş yine Tuna - Selanik - Viyana - Hamburg ve Karadeniz ticaret yollarını olumsuz etkileyecek, son derece stratejik noktada başlıyordu. Kısacası 93 Harbinin ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına yol açan bir bölgede: Bosna - Hersek'te...

Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Bogomil oldukları için Ortodokslara ters düşen, tutucu Katoliklerle işbirliği yaptıkları için de Sırlar tarafından sürekli baskı ve saldırılara maruz kalan Bosna -Hersek bölgesinde yaşayan -ve Sırp kökenli olan- halk, buraların Osmanlılar tarafından işgal edilmesiyle, kendilerini Ortodoks Sırlara karşı güvenceye alabilmek için Müslümanlaşıyorlardı.

Osmanlı döneminde, Saray'a büyük hizmet veren Boşnak halkı, Sırların baskı ve saldırılarından kurtulamıyordu. Ne ki, Osmanlı Ordusu bu halkı saldırı ve tecavüzlere karşı koruyordu. Bununla birlikte Sırp - Boşnak sorunu, değişen uluslararası koşullara paralel olarak yerel bir sorun olmaktan çıkıyor, uluslararası bir sorun haline geliyordu.

Sırlar hem kavimsel, hem de dinsel bağlar nedeniyle, sıcak denizlere inmeyi ulusal bir hedef haline getiren Çarlık Rusyası'nın himayesi altına giriyor, hem de Ortodoksluk bağları nedeniyle Yunanlılarla dayanışma tesis ediyorlardı. Bunun sonucu olarak Boşnakları Sırlara karşı korumak zorunda bulunan Osmanlı Devleti, elinde olmayarak Rusya ile karşı karşıya geliyordu. (1877 - 78 Osmanlı Rus Harbinin nedeni buydu.)

Böylece sorun Osmanlı - Slav ve Osmanlı - Ortodoks çatışması şeklini alıyordu.

İngiltere bu çatışmada tarafsız gibi davranıyor, aslında el altından Moskovayı, dolayısıyla Slavları destekliyordu. İngiltere'nin bu siyaseti izlemesinin iki temel nedeni vardı.

Birincisi, İngiltere Slavları doğrudan doğruya yayılmacı siyasetler izleyen Cermenlere karşı bir alternatif olarak kullanıyordu.

İkincisi ise, yine İngiltere Osmanlı Devletini merkezi yapıdan adem-i merkezietçi yapıya geçirebilmek için Rusya'yı ekonomik ve siyasal yıpratma aracı olarak görüyordu.

İngiltere'nin el altından Slavlara arka çıkan bu siyaseti, Boşnakların da sırtlarını önce Cermen - Osmanlı cephesine (Birinci Dünya Savaşında) sonra da doğrudan Cermenlere dayamasına (İkinci Dünya Savaşında) neden oluyordu. Boşnakların Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında Almanlarla işbirliği yapması Angloamerikan ve Paxamerikan kanadı çileden çıkarıyordu. Ne ki SSCB'nin Marksizmi benimsemesi Angloamerikan cepheyi Boşnaklarla hesaplaşmaktan alıkoyuyor, zamanını bekliyordu.

1979'da Tito'nun ölümüyle Boşnaklar için zaman geriye saymaya başlıyordu. İkinci aşamada Sovyet Marksizmi gerilemeye başlıyor ve Yugoslavya üzerindeki SSCB tehdidi azalıyordu. Tehdidin azalmasıyla Yugoslavya'da birlik bozulmaya başlıyor, ulusal kavimler tekrar yaşama girişiminde.

İki Almanya'nın birleşmesiyle Bonn'da yayılmacı rüzgarlar yeniden esmeye başlayınca, aralarında Katoliklik bağı bulunan Hırvatistan, Slovenya, Avusturya ve Almanya birlikte hareket etmeye başlıyorlardı. Rusya'nın ırksal ve dinsel desteğindeki Sırların, ülkeyi tamamiyle kendi denetimleri altına almaları tehlikesine karşı Almanya, bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan'ı tanıyordu. Hırvatistan'ın tanınması, durumu gerginleştiriyor, Sırlar önce Hırvatlara saldırıyorlardı. Bunun üzerine Almanya ve Avusturya Hırvatistan'a sahip çıkıyordu. Almanya'nın Akdeniz'e açılması anlamına da gelen bu sahip çıkış, Sırların Hırvatlara dış geçirememesiyle sonuçlanıyordu. Bu durum İngiltere ve Amerikayı çok rahatsız ediyordu. Ama en çok rahatsız olan ise İsrail ve Uluslararası Ticaret Oligarşisiydi. Zira Almanya, stratejik ticaret yollarına ve petrol kaynaklarına biraz daha yaklaşıyor, Hristiyan limanlarını kullanarak Akdeniz ticaretinde etkili olma olanağına kavuşuyordu. Üstelik bu tablo, Hırvatistan'ın Sırp saldırılarına karşı korunması maskesi altında gerçekleştiriliyordu.

Bu aşamada dünyanın gündemine Boşnakların durumu geliyordu.

Boşnakların da doğal olarak Almanya tarafından himaye edilmeleri gerekiyordu. Nitekim Bosna - Herkes de, Hırvatistan gibi Yugoslavya birliğinden ayrılıyor, bağımsızlığını ilan ediyordu. Oysa bağımsız Bosna - Hersek'i sadece Türkiye tanıyor, Almanya ise bu dönemde tanıma teşebbüsünde bile bulunmuyordu. Boşnakların her an Almanlar tarafından himaye edilebileceğini, böylece Almanya'nın Akdeniz sahillerine iyice yerleşeceğini hesaba katan Angloamerikan cephe, Rusya'ya da cesaret vererek ve Sırpların Boşnak katliamını başlatmasına susarak arka çıkıyordu. Hırvatları sahiplenerek zaten dikkatleri üzerinde toplayan Almanya ise, bir de Boşnakları sahiplenerek taraf olmak istemiyordu. ABD'nin doğrudan veya dolaylı kontrolünde bulunan uluslararası kurumlar ise işi ağırdan alarak Suplara hem avantaj sağlıyor hem de zaman kazandırıyorlardı. Birleşmiş Milletler, NATO ve benzeri uluslararası kuruluşlar Alman yayılmacılığını (ekonomik etkinliğini) yavaşlatmak için Sırp saldırganlığını sineye çekiyorlardı. Zira Sırplar bir yandan Bosna - Hersek üzerinden sarkarak Hırvatistana tehdit oluştururken, diğer yandan da Tuna üzerinde Avusturya ve Almanya'ya karşı bir çeşit ticari abluka uyguluyordu. Tuna geçişlerini kontrol altına alan ve sıkılaştıran Sırplar, Avusturya'nın Tuna üzerindeki doklarının boşalmasına yol açıyorlardı.

Balkan sorunu, Sırp, Hırvat ve Boşnak çalışmasıyla da sınırlı kalmıyordu.

Aynı zamanda Makedonya da bağımsızlığını ilan ediyordu. Makedonya'nın bağımsızlığı Yunanistan'ı rahatsız ediyordu. Zira Makedonya'nın doğal başkenti ve denize açıldığı nokta Selanik'ti. Yunanistan, Kuzey bölgelerinde, özellikle de Selanik'te hak iddia etmesinden çekindiği Makedonya'yı tanımamakta ısrar ediyor, buradaki Sırp toplumu nedeniyle Sırbistanla bir dayanışma içine giriyordu. Diğer taraftan Sırplar karşısında Boşnakları destekleyen tek ülke olan Türkiye, Makedonya'yı da tanıyarak Yunanistan'a gözdağı veriyordu. Kaldı ki bir başka bunalımlı bölge olan Kosova'da uluslararası taraflar karşı karşıya geliyorlardı. Halkı Müslüman olan Arnavutlar, Sırpların baskı kurmaya çalıştığı Kosova'daki Arnavutlara sahip çıkıyordu. Arnavutluk, Türkiye ve İtalya tarafından destekleniyordu. Aynı Arnavutluk, topraklarına sızma yaparak taciz eden Yunanistanla da giderek sertleşen bir tırmanma içine giriyordu. Diğer taraftan benzeri bir gerginlik de Batı Trakya'da yaşanıyordu. Bir ucu Bulgaristan topraklarındaki Kırcaali'ye diğer ucu Makedonların Başkenti Selanik'e dayanan Batı

Trakya hudutları içinde yaşayan Türk ve Müslüman azınlık, Yunanlılar tarafından devamlı baskı altında tutuluyordu. Bulgaristan, bir yandan Makedonya nedeniyle Sırbistan ve Yunanlılarla uyuşmazlık içinde bulunurken, Türk ve Müslüman sorununda onlarla aynı safta yer alıyor, Türkiye'ye "soğuk" duruyordu.

İşte Balkan Bölgesinde yaratılan bu tablo, uzun vadede tüm tarafları bir "Balkan Federasyonu" masasında oturtmayı hedef alıyordu. Göstergeler buradaki ulusal devletlerin ne denli yapay ve gereksiz olduğunu kanıtlamaya ayarlanmış bulunuyordu. Tıpkı, Önasyada ve Kafkasyada olduğu gibi..

2000 DEN SONRAYA BİR VARSAYIM

Kudüs,Londra, New York (Washington) üçgeninde, giderek Uluslararası Ticaret Oligarşisinin denetimi altına giren dünya -ki hala Avrupa dünyanın merkezi sayılır- 2000'e doğru yeni dalgalanmalara ve bu dalgalanmaların getireceği yeni oluşumlara hazırlanıyor.

Bu dalgalanmalar servetin giderek merkezileşmesini (Oligarşinin Sulfet'lerinin elinde tekelleşmesini) ulusal toplumların ise birey düzeyine kadar bölünmesini, parçalanmasını, örgütsüzleşmesini amaçlıyor.

Servetin merkezileşmesi, sadece finansın merkezileşmesi anlamına gelmiyor. Aynı zamanda ticaret hareketlerinin tümünün, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin ve nihayet doğal yaşam üzerindeki egemenliğin merkezileşmesi anlamına geliyor. İnsana bu aşamada vaade-dilen tek şey "tüketim ve üretim" dışı sınırsız özgür bir yaşam... Nasıl bir yaşamsal..

Hiç kuşkusuz dün olduğu gibi bugün de, serveti merkezileştirecek en önemli eylem ve oluşum "genel savaş" ortamı. "Genel savaş" ortamı aynı zamanda "spekülatif kazanç" hırsının da tapınmaya dönüştüğü bir düzey. Sıcak savaş süreci insanların temel gereksinimlerinin karaborsa fiyatıyla piyasaya arz edilmesiyle başlayıp, savaş sonrası dönemde yok olan herşeyi yeniden yapmanın (onarmanın ve üretmenin) sağladığı avantajların tek ellerde toplanması organizasyonlarını denetleyen Oligarşinin, çılgınca sömürmesine kadar ulaşan bir süreç... Ta ki, insanlar savaştan, mücadeleden bıkana, nefret edene kadar.

Sonra...

Yine, Ticaret Oligarşisinin denetimi altında durgun, hareketsiz, dönüşü yavaşlatılmış, tüketimi son derece sınırlı ve fakat ürün'ü çok pahalı bir dünya... Nüfusu giderek azalan, insanları birbiriyle kavgalı, bireyleri tek başına, bireysel sorunları çözümsüz kalmaya mahkum bir dünya...

Ve o dünyanın egemenleri (Oligarşi) adına dünyayı yönetecek bir örgüt: Dünya Ticaret Örgütü...

Ulusal Devlet egemenliğine gelince...Çıkarların en ilkel düzeyde, yani "birey" düzeyinde çatıştığı bir dünyada küçük bir ulusal devlet, o dünyanın tek egemeni olmaz mı? Üstelik askerlik, yerini robotlara ve teknolojiye bırakmışsa...

İşte... Kartaca'nın zaferi...

YARARLANILAN KAYNAKÇA

- ABDİ TARİHİ -1730 Patrona Halil İhtilali. Yay. Haz. Faik Reşit ÜNAT - TTK. Ank. 1943
- ABDURRAHMAN Şeref - Tarih Konuşmaları - Kavram Yay. İst. 1978
- AFET İnan - Prof. Dr. - Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti - TTK. Ank. 1987
- ADIVAR Halide Edip - Mor Salkımlı Ev - Atlas Kitabevi, İst.
- AGEE, Phelip - CIA Günlüğü, 2 Cilt - E Yay. İst. 1975
- AĞAOĞLU, Ahmet - Serbest Fıkra Hatıraları- Nebioğlu Yay. İst.
- İslamlıkta Kadın, Nebioğlu Yay. İst.
- İhtilal mi, İnkılap mı?, Ağaoğlu Külliyyat Ank. 1942
- AĞAOĞLU, Samet - Babamdan Hatıralar, Ağaoğlu Külliyyat - Ank. 1940
- AHMAD FERÖZ - İttihat ve Terakki, Sander Yay. İst. 1971
- AHMET, Hilmi - Muhalefetin İflası - İst. 1991
- AHMET, Rasim - Romanya Mektupları -Ahmet İhsan ve şürekası, İst. 1332
- Osmanlı İmparatorluğunun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri – Çağdaş Yay. İst. 1987
- AHMET, Refik-Ocak Ağaları-Muallim Ahmet Halit Kitabevi. İst. 1931
- KIRAL, Tököli İmre - Muallim Ahmet Halit Kitabevi - İst. 1932
- AHMET RIZA BEYİN ANILARI -ArbaYay. İst. 1988
- AHMET, Rıza-Batı'nın Doğu Politikasının Ahlaken iflası - Üçdal Yay. İst. 1966
- AKAR, Rıdvan-Varlık Vergisi, Belge Yay. İst. 1992
- AKARLI, Engin Deniz - Belgelerle Tanzimat - Beyazıt Üni. Yay. İst. 1978
- AKÇURA, Yusuf - Türkçülük - Türk Kült. Yay., İst. 1978
- Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, Maarif Mat. İst. 1970
- AKPINAR, Turgut - Türk Tarihinde İslamiyet, İletişim Yay. İst. 1993
- AKSİN, Doç. Dr. Sina - Jön Türkler ve İttihat ve Terakki - Gerçek Yay., İst. 1980
- 31 Mart Olayı - Sinan Yay., İst. 1970
- AKTAR, Dr. Yücel - İkinci Meşrutiyet Dönemi Olayları (1908 -1918) - İletişim Yay. İst.1990
- AKTEPE, Dr. M.Münir - Patrona isyanı (1730) - Ed. Fak. Bas. İst. 1958
- ALİ, Cevat Bey'in Fezlekesi - İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi -TTK. Ank., 1960
- ALİ, Kemal - Ömrüm - İsis Yay., İst. 1985
- ALKAN, Ahmet Turan - Ubeydullah Efendinin Amerika Hatıraları- İletişim Yay., İst.1989
- L'ALLIANCE, İsrailite Üniverselle, Paris, 1911
- ALMAN DIŞİŞLERİ Dairesi Belgeleri - Türkiye'deki Alman Politikaları (1941 -1943) -Havass İst. 1977
- ALSAN, Zeki Mesut - Milletlerarası Hayatın Düzeni ve Panislamizm -A.Q. Hukuk Fak. Yay. 1949

- ALTINAY, Ahmet Refik - Kafkas Yollarında Ermeni Mezalimi - Fikir Yay., İst. 1992
- ALTINDAL, A. - Haşhaş ve Emperyalizm - Havass, İst. 1979
- AMİCİS, Edmondo de - İstanbul (1874) - Kült. Bak. Yay., Ank. 1981
- ANDONYAN, Aram - Balkan Harbi Tarihi, Sander Yay., İst. 1975
- ARALOV, S.İ. - Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları- Burçak Yay. İst. 1967
- ARAPYAN, Kalost - Rusçuk Ayanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları - TTK., Ank. 1943
- ARAR, İsmail-Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı- Burçak Yay., İst. 1969
- ARCAYÜREK, Cüneyt - Darbeler ve Gizli Servisler - Bilgi Yay. Ank. 1989
- ARIKOĞLU, Damar - Hatıralarım
- ARMAOĞLU, Prof. Dr. Fahir. - Filistin Meselesi ve Arap - İsrail Savaşları (1948 - 1988) - İş Bank. Kült. Yay. Ank. 1985
- ARŞİVLERİMİZ İÇİNDE 1965 OLAYLARI - Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locası-İst. 1978
- ATATÜRK, Kemal - Nutuk, M.E.B. Yay. İst. 1973
- ATAY, Fahih Rıfki- Çankaya - Bates, İst. 1980
- AVCIOĞLU, Doğan - Türkiye'nin Düzeni - Cem Yay., İst. 1974
- 31 Mart'ta Yabancı Parmağı - Bilgi Yay., Ank. 1969
- Türklerin Tarihi - Tekin Yay., İst. 1978
- Milli Kurtuluş Tarihi - Tekin Yay, İst. 1979
- AYAŞLI, Münevver- işittiklerim... Gördüklerin.... Bildiklerim... İst. 1973
- AYDEMİR, Şevket Süreyya - Tek Adam - Remzi Kitabevi - İst. 1976
- Enver Paşa - Remzi Kitabevi - İst. 1972
- İkinci Adam - Remzi Kitabevi - İst. 1976
- BACHMANN, Otto - Farmasonluk - Türkiye Büyük Mason Mahfili - İst. 1970
- BAĞIŞ, Ali ihsan - Osmanlı Ticaretinde Gayri-müslimler- Turhan Kitabevi -Ank. 1983
- BARBARO, Nicolo - Konstantiniye Muhasarası Ruznamesi - İst. Fetih Der., 1954
- BARDAKÇI, Cemal - Devşirmelerle Sığıntılardan ve Müttegallibe-den Neler Çektik? - Bolu Vilayet Mat., 1942 -Anadolu İsyanları - İst. 1940
- BARLAS, Cemil Sait - Sosyalistlik Yolları ve Türkiye Gerçekleri - İst. 1962
- BARNET, Richard - Müller Ronald - Evrensel Soygun - E Yay. İst.
- BAŞTAN, Prof. Dr. Şerif - Bizans İmparatorluğu Tarihi - Son Devir (1261 -1461), Türk Kült. Araştırma Enst. -Ank. 1989
- BATUR, Muhsin -Anılar ve Görüşler - Milliyet Yay. İst. 1985
- BAYAR, Celal - Ben de Yazdım - İst. 1967 (8 Cilt.)
- BAYDAR, Mustafa - 31 Mart Vakası - Milli Tesanüt Birliği Yay. İst. 1955
- BAYET, Albert - Dine Karşı Düşünce - Best Yay., İst. 1991
- BAYKAL, Prof. Dr. Bekir Sıtkı- Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler - Türk İnkılab Tarihi Yay., No. 19-Ank. 1969
- BAYRAK, M. Orhan - İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar - (1453 -1979), Türkiye Anıtlar Der. Yay., No. 5.1979

- BAYSAL, Doç. Dr. Kubilay - Uluslararası Petrol Sorunları - İst. İktisat Fak. 1977
- BAYUR, Prof. Yusuf Hikmet - Türk İnkılabı Tarihi - TTK. İst. 1940
- Atatürk, Hayatı ve Eserleri, Güven Bas. Ank. 1963
- BELEN, Fahri - Türk Kurtuluş Savaşı - Kült. Bak. Yay., Ank. 1983
- BENBENASTE, Nemi - Türk Musevi Basınının Tarihçesi - İst. 1988
- BENNİNGSEN, A. - Quelquegay, Chantel - Sultan Galiyef ve Sovyet Müslümanları, Çev. Nezih Uzel, - Hür. Yay., İst. 1981
- BENNİNGSEN, A. - Lemerrier C. - Stepte Ezan sesleri - Çev. Nezih Uzel - İrfan Yay., İst. 1994
- BERKES, Niyazi - Türk Düşününde Batı Sorunu - Bilgi Yay., Ank. 1975
- BERKOK, General İsmail - Kurtuluş Yolu - İstanbul 1965
- BERNHARD, L. - Mr. le Docteur - Russes, Berlin 1878
- BERZEG, Sefer E. - Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri - NortYay., İst. 1990
- BİLOV, Prof. Dr. A. Suat - Güç Komşuluk - Türkiye İş Bank. Kült. Yay., Ank. 1992
- BİRİNCİ, Ali - Hürriyet ve İtilaf Fırkası - Dergah Yay., İst. 1990
- BİRİNCİ DOĞU HALKLARI KURULTAYI, Baku 1920 (Belgeler), Koral Yay., İst. 1990
- BİSMARCK, Otto von - Düşünceler ve Hatıralar, M.E.B. Yay. İst. 1965
- BLAİSDEL, Donald C. - Osmanlı imparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi Düyun-u Umumiye - Doğu-Batı Yay. İst. 1979
- BLEDA, Mithat Şükrü - imparatorluğun Çöküşü - Remzi Kitabevi, İst. 1979
- BOSCH, Juan - Penta-gonizm - Ant. Yay. İst. 1969
- BOUCHER, Jules - Naudorn, Paul - Masonluk Bu Meçhul - Okay Yay. İst. 1966
- BOURĞİN, G. - Adamov. A. - Paris Komünü - Ağaoğlu Yay. İst. 1968
- BOZARSLAN, Mehmet Emin - İslami-yet Açısından Şeyhlik, Ağalık- Toplum Yay. Ank. 1964
- BOZKURT, Esat Mahmut - Aksak Demir'in Devlet Politikası - İst. 1945
- BÖLÜĞİRAY, Nevzat-Sokaktaki Asker-Milliyet Yay. İst. 1989
- BRİON, Marcal - Attila, İst. 1931
- BREZİNSKİ, Zhigniew - Büyük Çöküş - Türkiye İş Bank. Kült. Yay. Ank. 1990
- BUCHANAN, Thomas G. - Kennedy'yi Kim Öldürdü? - Doğu - Batı Yay. İst. 1964
- CARR, T.H. - Tarih Nedir? - İst. 1987
- CASSIER, Ernest - Devlet Efsanesi - Remzi Kitabevi, İst. 1984
- CEBESÖY, Ali Fuat - Sınıf Arkadaşım Atatürk- İnkılap Aka, İst. 1967
- CEZAR, Yavuz - Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi -Alan Yay. İst. 1986
- CLOTH, Andre - Muhteşem Süleyman - Milliyet Yay. İst. 1987
- COHEN, (Reuss) - Pro Palaestina Schriften - Berlin 1915
- COHEN, Leon - Rouje Raymond - Polianis, Emile - "Dünya Tarihi", Kanaat Kitabevi, İst. 1939
- COQUIN, F.X. -1917 Rus Devrimi - İzlem Yay.
- ÇAĞATAY, Prof. Dr. Neşet: Türkiye'de Gerici Eylemler - A.Ü. Yay. 1972

- ÇAĞLAYANGİL, İhsan Sabri -Anılarım - Güneş Yay., İst. 1990
ÇAMLİBEL, Hasan Cemil - Makaleler Hatıralar - İst. 1984
ÇAPANOĞLU, Münir Süleyman - Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi - Pınar Yay. İst. 1964
ÇAVDAR, Kazım-Rauf Orbay
ÇAVDAR, Tevfik - Talat Paşa - Dost Yay. Ank. 1984 Özgürlük Kavgasında Yaşayan Geçmiş, 1860 -1918, Ayça Yay. İst. 1982
- Türkiye'de Liberalizm (1860 -1990) - İmge Yay. İst. 1992
ÇÖLAŞAN, Emin - 24 Ocak - Milliyet Yay. İst. 1983
DANIŞMEND, İsmail Hami -Ali Suavi'nin Türkçülüğü - CHP Neş. 1942
- 31 Mart Vakası, İstanbul Kitabevi 1941
DAUPHİN - MEUNIER - Bankacılık Tarihi - Akman Yay. İst. 1969
DEACON, Richard - israil Gizli Servisi -Anahtar Kitaplar İst. 1993
DEĞER, M. Emin - CIA Kontrgerilla ve Türkiye -Ank. 1977
DELİLBAŞI, Melek - Selanik'in Son Zabtı - TTK., Ank. 1989
DELİORMAN, M. Necmettin - Balkan Türklerinin Tarihi - Balkan Neş.
DERNSCHWAM, Hans - İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü - Kült. Bak. Y. Ank. 1987
DEMİRBAŞ, Bülent - Musul Kerkük Olayı - Arba Yay. İst. 1991
DEUTSCHEN ORIENT Gesellschaft Mitteilungen - Berlin, 1915
DOĞAN, Yd. Doç. Dr. İsmail - Tanzimatın İki Ucu, Münif Paşa ve Ali Suavi - İz Yay. İst. 1991
DOĞAN, Yalçın - Dar Sokakta Siyaset (1980 -1983) - Tekin Yay. İst. 1985
DOĞRUL, Ömer Rıza- Cennet Fedaileri, İslam Tarihinde Gizli ve Yıkıcı Teşekküller- İst. 1945
DOWNEY, Fairfax - Kanuni Sultan Süleyman, M.E.B., Ank. 1950
DURSUNOĞLU, Cevat - Milli Mücadelede Erzurum - Ank. 1946
DURU, Kazım Nami - "İttihat ve Terakki" Hatıralarım- İst. 1958
EGE, Nezahat Nurettin - Prens Sabahattin - Güneş Neş., İst. 1977
ELBOGEN, Prof. Dr. J. - Geschichte der Juden - Bertin 1919
ELEVİLİ, Avni - Hürriyet İçin - Ank. 1960
ELİOT, Henri - Bir Hakikatin Tezahürü - İst. 1946
EMİL, Doç. Dr. Birol - Jön Türklere Dair Vesikalar - İ.Ü. Ed. Fak. Yay. İst. 1982
EMRE, Ahmet Cevat - iki Neslin Tarihi - Hilmi Kitabevi
ENDRES, Dr. Robert - Geschichte Europas - Wien 1928
ENGELHARDT, Ed. - Tanzimat - Milliyet Yay., İst. 1976
ENGELS -Almanya'da Devrim - Karşı Devrim - Birlik Yay. İst. 1975
ENGİN, Sabahattin - Malazgirt - Güven Mat., Ank. 1971
ENVER Paşa'nın Anıları- iletişim Yay., İst. 1991
ERÇİKAN, Topçu Yzb. A. - Türk - Ermeni Münasebetleri - Genelkurmay Bas. Ank. 1949
ERDEN, Ali Fuad -Atatürk, İst. 1952
EREN, Dr. Ahmet Cevat - Selim III'ün Biyografisi - İst. 1964
ERHAT, Azra - Mito-loji Sözlüğü - Remzi Kitabevi, İst. 1978
ERMAN, Azmi Nihat - İzmir Suikastı ve istiklal Mahkemeleri - Temel Yay. İst. 1971

- EROL, Dr. Mine - Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi - (1919 -1920) - İleri Bas. Giresun 1972
- ERZBERGER, M - Erlebnisse im Weltkrieg - Stuttgart - Berlin, 1920
- ESATLI, Mustafa Ragıp - İttihat ve Terakki - Hürriyet Yay. İst. 1975
- ESEN, Prof. Bülent Nuri - Kölelik ve Hürriyet- Nebioğlu Yay.
- ESMER, A. Şükrü - Siyasi Tarih - Maarif Mat. İst. 1944
- EYİCE, Prof. Dr. Semavi - IV Romanos Diogenes - TTK., Ank. 1971
- FİZGERALD, P.C. - Çin İhtilali - KitapçılıkYay., İst. 1966
- FINDIKOĞLU, Dr. - Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı, İ.Ü. İktisat Fak. Yay. 1946
- FONTAİNE, Pierre- Petrolün Sırları
- FREED, Donald - Lane, Mark - Kennedy Vurulacak - Karacan Yay. İst. 1982
- FREUND, Julien - Beşeri Bilim Teorileri - TTK., Ank. 1991
- GALULA, David - Ayaklanmaları Bastırma Hareketleri - Genelkurmay Bas. Ank. 1965
- GALANTİ, Prof. Avram - Türk Har-sı ve Türk Yahudisi - Fak. Mat., İst. 1953
- Türkler ve Yahudiler Eserine Ek. - Fak. Mat., İst. 1954
- Türkler ve Yahudiler - Tan. Mat. 1947
- GALLAND, Antoine - İstanbul'a ait Günlük Hatıralar (1672 -1673). TTK., Ank. 1949
- GAYRİNİZAMİ HARB - Harp Akademileri - Konut Yay., İst. 1968
- GENÇ, Süleyman - Bıçağın Sırtındaki Türkiye - Der Yay., İst. 1978
- GEORG OĞULUKYAN Ruznamesi - III Selim, IV. Mustafa, II. Mahmut ve Alemdar Mustafa Paşa - İ.Ü. Ed. Fak., İst. 1972
- GEVGİLİLİ, Ali - Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar - İst. 1973
- GİRİTLİ, Prof. Dr. ismet - Kara Altın Kavgası - Toker Yay.
- GOLOĞLU, Mahmut - Türkiye Cumhuriyeti 1923 - Ank. 1971
- GÖKBERK, Prof. Macit - Felsefe Tarihi - Remzi Kitabevi, İst. 1980
- GÖKOĞLU, A. Baha - Bir, İki Yazın - Milli Mec. Bas. İst. 1944
- GÖVSA, İbrahim Alaattin - Sabatay Sevi - Semih Lütfi Kitabevi, İst.
- GÖZAYDIN, Ethem Fevzi - Kırım- Vakit Mat., İst. 1948
- GÖZTEPE, Tarık Mümtaz - Vahdeddin Gurbet Cehenneminde - Sebil Yay., İst. 1991
- GRENARD, Fernand- Babür- M.E.B., İst. 1971
- GUİSEPPE MAZZİNİ, Milano 1872
- GUTTMANN, Prof. Dr. Michael - Das Judentum und seine Um-welt - Berlin, 1927
- GÜLEY, Ferda - Kendini Yaşamak - Cem Yay., İst. 1990
- GÜNALTAY, Ord. Prof. Şemsettin - Hürriyet Mücadeleleri - İst. 1958 Yakın Şark - TTK., Ank. 1937
- GÜNDAY, A. Faik Hurşit - Hayat ve Hatıralarım - İst. 1960
- GÜNDÜZ, Asım - Hatıralarım, Kervan Yay., İst. 1973
- GÜRALP, Şerif- Beni israil Filistin'e Nasıl Döndü? - İst. 1957
- GÜREL Dr Şükrü - Ortadoğu Petrolünün Uluslararası Politikadaki Yeri - A.Ü.SBF Yay. Ank. 1979
- GÜRESİN, Ecvet - 31 Mart isyanı - Habora Kitabevi Yay. İst. 1969

- GÜRKAN, Celil -12 Mart'a Beş Kala - Tekin Yay. İst. 1986
GÜVENTÜRK, Faruk - Gerçek Kemalizm - Okat Yay.
HALİL MENTEŞENİN Anıları - Hürriyet Vakfı Yay.
HAMILTON, Edith - Mitologya - Varlık Yay., İst. 1974
HANÇERLİOĞLU, Orhan - İnanç Sözlüğü - Remzi Kitabevi. İst. 1975
HANİOĞLU, M. Şükrü - Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889 - 1902) - İletişim Yay., İst. 1985
- Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi - Üçdal Neş. İst. 1968
HASAN AMCA - Nizamiye Kapısı - İst. 1958
HATİPOĞLU, M. Murat - Türk - Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821 -1922)
Türk Kült. Araştırma Enst., Ank. 1988
HAUPT, Georg - Dumont, Paul - Osmanlı imparatorluğunda Sosyalist Hareketler - Gözlem Yay. İst. 1977
HAVEMANN, Robert-Yarın-Ayrıntı Yay., İst. 1990
HAYDAR Ali - Kerman Gecesi Hatırası (Birlik) tek. Mahl. Ali İst. 1949
HAYDAR Rıfat - Hint Dinleri
- Karagömlükliler İhtilali - Tefeyyüz Kitabevi - İst. 1937
HEYKEL, Muhammed - Hazreti Muhammed Mustafa, Hürriyet Yay. İst. 1972
HEYKEL, M. Hasaneyn -1973 Arap - İsrail Savaşı ve Ortadoğu - İÜ.D., Yay., İst. 1977
HERODOTOS, Herodot Tarihi - Remzi Kitabevi. İst. 1973
HIZAL, Ahmet Hazer - Kuzey Kafkasya - Orkan Yay., Ank. 1961
HİLL, Christopher -1640 İngiliz Devrimi - Kaynak Yay. İst. 1983
HOBBSBAWN, E.J. - Sanayi ve imparatorluk- Dost Yay.
HÖLSCHER, Leo - Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla- Dost Yay., İst. 1982
HÜSEYİN, Namık- Peçenekler - Remzi Kitaphanesi, İst. 1933
IŞIN, Mithat - Tarihte Girit ve Türkler - TC Askeri Deniz Mat. 1945
IŞINDAĞ, Dr. Selami - Masonluktan Esinlenmeler, Mason Der. Yay., İst. 1977
- Evrim Yolu - Mason Der. Yay., İst. 1979
İBRAHİM TEMO'nun İttihat ve Terakki Anıları-Arba. İst. 1987
İĞDEMİR, Uluğ - Kuleli Vakası - TTK. Ank. 1937
İHTİLALLER VE DARBELER TARİHİ - Yirminci Yüzyıl Yay., İst. 1966
İKİNCİ VİYANA KUŞATMASI - Genelkurmay Bas., Ank. 1983
İLMEN, Süreyya - Zavallı Serbest Fırka - Muallim Fuat Gücüyener Yay., İst. 1951
İLTER, Erdal - Zeytin isyanları - Türk Kült. Araştırma Enst. Yay., Ank. 1988
İNAN, Abdülkadir - Şamanizm - TTK Ank. 1986
İNAN, Rauf - Bir Ömrün Öyküsü - Öğretmen Yay. Ank. 1986
İNÖNÜ'NÜN HATIRALARI - Burçak Yay., İst. 1969
İPEKÇİ, Abdi - İnönü Atatürk'ü Anlatıyor - Cem Yay. İst. 1981
İPEKÇİ, Abdi - Coşar, Ömer Sami - İhtilalin İçyüzü - Uygun Yay., İst. 1965
İRECEK, Dr. Konstantin Yosif - Belgrad - İstanbul - Roma Askeri Yolu -Kült. Bak. Yay. Ank. 1990

İSKİT, Server - Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları - Başbakanlık Bas. Yay., Ank. 1943

İSMET İNÖNÜ'NÜN TBMM'deki Konuşmaları -1920 -1973 Ank. 1992

JAESCHKE, Gotthard - Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri - TTK., Ank. 1971

JEOPOLİTİK İlmi Antoloji Denemesi - Gençlik Kitabevi İst. 1946

KABACALI, Alpay - Türkiye'de Basın Sansürü - Gazeteciler Cem. Yay., İst. 1990 .

- Türkiye'de Gençlik Hareketleri - Altın Kitaplar, İst. 1992

KALAÇ, Ahmet Hilmi - Kendi Kitabım

KANDEMİR, Feridun - Medine Müdafası - Nehir Yay. İst. 1991

KANSU, Mazhar Müfit- Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber, TTK, Ank.

1988

KARABEKİR, Kazım - Enver Paşa ve İttihat Terakki - Menteş Kitabevi, İst. 1967

KARABEKİR, Kazım - İttihat ve Terakki Cemiyeti (1896 -1909) - İst. 1982

KARACAN, Ali Naci - "Ya Hürriyet, Ya Ölüm" - Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İst. 1934

KARADAĞ, Raif - Petrol Fırtınası-Adak Yay. İst. 1979

- Muhteşem İmparatorluğu Yikanlar - İst. 1978

- Şark meselesi - Nida Yay. İst. 1971

KARAMAN, Sami Sabit - İstiklal Mücadelesi ve Enver Paşa - İzmit 1949

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri - Zoraki Diplomat - Bilgi Yay., İst. 1967

REFİK, Halit Karay - Bir Ömür Boyunca, İletişim Yay. İst. 1990

- Minelbab ilelmihrab - İnkılap Aka, İst. 1964

KAYIHAN, S. -Afyon ve Diğer Uyuşturucu Maddeler -Ahmet Sait Mat. İst. 1946

KERİM, Sadi - Osmanlı İmparatorluğunun Dağılma Devri - Doğan Kitabevi, İst. 1962

KIBRIS'IN Tarihi Gelişimi ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti - Kıbrıs Türk Kült. Dr.,

Ank.1983

KILIÇ, Ali Rıza- İskitler -İst. 1935

KINAL, Dr. Füzruzan - Eski Anadolu Tarihi - TTK., Ank. 1987

KIRIMER, Cafer Seydahmet - Rus Tarihinin İnkılabı, Bolşevizme ve Cihan İnkılabına

Sürüklenmesi - Rahun Mat., İst. 1948

KİRŞEHİRLİOĞLU, E. - Türkiyede Misyoner Faaliyetleri - Bedir Yay. İst. 1963

KISAKÜREK, Necip Fazıl - II. Abdülhamid Han - Büyük Doğu Yay. İst. 1981

KİNROSS, Lord - Atatürk - Sander Yay., İst. 1980

KLAVİYO - Kadis'ten Semerkant'a Seyahat - Karat Kitabevi

KOCABAŞOĞLU, Dr. Uygur - Anadoludaki Amerika-Arba Yay., İst. 1989

KOCATÜRK, Vasfi Mahir - Osmanlı Padişahları- Buluş Kitabevi. Ank. 1954

KOÇAŞ, Sadi - Atatürk'ten 12 Mart'a - İst. 1977

KOÇU, Reşat Ekrem - Yeniçeriler- Koçu Yay., İst. 1964

- Kabakçı Mustafa - Koçu yay. İst. 1968

- Patrona Halil-İst. 1967

KODAMAN Prof. Dr. Bayram - Sultan II. Abdülhamid Devri, Doğu Anadolu Politika-

sı - Ank. 1987

KOSTLER, Arthur - Onüçüncü Kabile - Ada Yay. İst. 1977

KOLOĞLU, Orhan - Abdülhamit ve Masonlar - Gür Yay. İst. 1991

- Bedevi Lawrens, Arap, Türk - Arba Yay., İst. 1993
- KOMINTERN, Belgelerinde Türkiye Kurtuluş Savaşı - Kaynak Yay., İst. 1985
- KORAY, Tanju - Çırak, Kalfa, Usta - İst. 1973
- KÖKSAL, Dr. Hasan - Battalnamelerde Tip ve Motif Yapısı - Kült. Bak. Yay. Ank. 1984
- KÖPRÜLÜ, Prof. Dr. Fuat - Osmanlı Devletinin Kuruluşu - TTK., 1984
- Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri - Ötüken, 1986
- KRIEGSBERICHTE Aus dem grossen Hauptquartier - Stgt. - Berlin, 1916
- KRUGER, Prof. K. - Kemalist Türkiye ve Ortadoğu - Altın Kitaplar, İst. 1981
- KSENEPHON - Şölen ve Sokrates'in Savunması - Remzi Kitabevi, İst. 1962
- KUBALSKİ - Voyages entre le Baltique et la Mar Noire, Tours 1861
- KUNERALP, Zeki - Sadece Diplomat - İst. 1981
- KUNT, İ. Metin - Sancaktan Eyalet - Boğaziçi Yay., İst. 1976
- KURAN, Ahmed Bedevi - Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele-İst. 1956
- Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi, İst.
- KURAN,ERCÜMENT - Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827 -1847) - İ. Ü. Yay. 1957
- KURAT, Akdes Nimet - Türk - İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi - (1553-1610)-TTK., Ank. 1963
- Rusya Tarihi - TTK., Ank. 1987
- KUTAY, Cemal - Prens Sabahattin Bey, Sultan II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki - İst. 1964
- Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadelesi Tarihi
- KUTLUAY, Doç. Dr. Yaşar - Siyonizm ve Türkiye - Selçuk Yay. Konya 1967
- KÜÇÜK, Dr. Abdurrahman - Dönemler ve Dönemlik Tarihi - Ötüken Yay. İst.
- KÜRKÇÜOĞLU, Doç. Dr. Ömer - Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi (1908 -1918) - A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., Ank. 1982
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. - Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri - Türk Kült. Araştırma Enst. Ank. 1984
- LEONİD, Friedrich - Ankara 1922 - Kaynak Yay.
- LEROUX, Gabriel, Contanau, Georges - Eski Akdeniz ve Yakın Doğu Uygarlıkları - Varlık Yay. İst. 1966
- LEVINSON, Charles - Votka - Cola, Hürriyet Yay. İst. 1979
- LEWINSON, Richard - Zakaroff - İletişim Yay. İst. 1991
- LIGNES de Tschataldja au Canal de l'Yser -Paris 1915
- LINDENBERG, Paul - Das Heutige Bulgarien - Verlag von Adolf Bonz - Stuttgart, 1915
- LOCALAR Umumi Nizamnamesi - Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonları Büyük Locası. Ank. 1959
- LORD STRATFORD'un Türkiye Hatıraları - İş Bank. Kült. Yay., Ank. 1959
- LUDWIG, Emil - Yavuz ve Midilli - Burçak Yay. İst. 1968
- LÜTFİ FİKRİ Bey'in Günlüğü -Arma Yay., İst. 1991
- MACDONELL, Sir John - Tarihi Davalar - İst. Barosu Neş. 1941
- MACHIAVELLI - Hükümdar - Sosyal Yay. İst. 1984

- MADANOĞLU Dosyası - Töre Devlet Yay. Ank. 1973
 MAHMUD MUHTAR - Balkan Harbi, Tercüman 1001 Eser, İst. 1979
 MALAPARTE - Darbe-i Hükümet San'atı - Gündem Ank. 1963
 MALAZGİRT Zaferi ve Alp Arslan - M.F. V. Ank. 1959
 MALAZGİRT Savaşı, İslam Kaynaklarına göre - TTK., Ank. 1971
 MANSEL, Ord. Prof. Dr. Arif Müfid - Ege ve Yunan Tarihi - TTK., Ank. 1971
 MARDİN, Şerif - Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, 1895 -1908 - İş Bank. Kült. Yay., Ank. 1964
 MARTİN, Gaston -1848 Devrimi, Anadolu Yay. Ank. 1967
 MAUROİS, Andre - Voltaire - Hilmi Kitabevi, İst. 1939
 - Disraeli'nin Hayatı - İst. 1935
 MARX, Karl - Fransa'da Sınıf Mücadeleleri (1848 -1850) - Sol Yay., Ank. 1967 -
 - Yahudi Meselesi - Sol Yay., Ank. 1968
 MARX-ENGELS - Doğu Sorunu (Türkiye) - Sol Yay., Ank.
 MAYAKON, İsmail Müştak - Yıldızda Neler Gördüm? - Semih Lütfi Kitabevi, İst. 1940
 MEHMED MEMDUH - Tanzimattan Meşrutiyete - Nehir Yay. İst. 1990
 MEHMET SELAHADDİN Bey - İttihat ve Terakki'nin Kuruluşu ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışı Hakkında Bildiklerim - İnkılabYay., İst. 199
 MEHMET FUAT - Şinasi - De Yay., İst. 1977
 MELNİKOV, İgor - Pentagon ve Amerikan Üsleri - Bilim Yay., İst. 1975
 MERAM, Ali Kemal - Türk-çülük ve Türkçülük Mücadeleleri Tarihi - Kültür Kitabevi, İst. 1960
 MEVLANZADE Rıfat- Türkiye İnkılabının İçyüzü - Yedi İklim İst. 1993
 MILLS, Wright - Dinle Yankee - Ant Yay. İst. 1969
 MİM KEMAL ÖKE'nin Aziz Hatırasına- Türk Mason Der. İst. 1981, Sayı. 38
 MİMAR SİNAN Dergileri, Türkiye Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının Yayın Organı.
 MISIRLIOĞLU, Kadir -Ali Şükrü Bey - Sahil Yay., İst. 1978
 MIT-CIA İlişkisi - 3. Adam Anlatıyor - Kaynak Yay., İst.
 MOLTKE, Helmuth von - Mektuplar - Türkiye İş Bank. Kült. Yay., Ank. 1960
 MONTAGNE, Robert - Çöl Medeniyetleri M.E.B. Yay., İst. 1950
 MOSLEY, Leopard - Petrol Savaşı - E Yay., İst. 1975
 MUGHUL, Dr. Muhammed Yakub - Kanuni Devri - Fatih Yay. İst. 1974
 MUMCU, Uğur - Gazi Paşa'ya Suikast - Tekin Yay., İst. 1992
 MUTAFCIYEVA, Vera - Cem Sultan Olayı - May Yay., İst. 1971
 NEŞRİ MEHMED, Neşri Tarihi - Kült. Bak. Yay., Ank. 1983
 NOVIÇEV, A. D. - Osmanlı imparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi - Onur Yay., Ank. 1979
 NUTKU, Emrullah - Denizden Sesler Geliyordu - İst. 1973
 OCAK, Ahmet Yaşar - Babailer İsyanı - Dergah Yay. İst. 1980
 ODELL, Peter- Petrol Kavgası- ÇığırYay., İst. 1979
 OĞUZ, Burhan -Alman Gerçeği ve Türkler, İsis Yay. İst. 1983
 - Türk ve Yakudi Kültürlerine Bir Mukayeseli Bakış - İst. 1992 (2. Cilt)

- OKDAY, İsmail Hakkı - Yanya'dan Ankara'ya - Sebil Yay. İst. 1975
- OKUR, Hafız Yaşar - Atalürk Onbeş Yıl - Sabah Yay. İst.
- OKYAR, Osman - İnalçıkHalil- Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071 -1920) Hacettepe Üniversitesi, Ank. 1980
- OLGAÇ, Necmettin - Türk Deniz Tarihi Özeti - TC MSB Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, İst. 1952
- ONGUN, Cemil Sena- Buda ve Konfüçyüs - İst. Tefeyyüz Kitabevi, 1941
- ORHAN ERKANLI'nın Anıları, Askeri Demokrasi - Güneş Yay. İst. 1987
- ORHONLU, Cengiz - Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskanı - Eren Yay. İst. 1987
- ORTAYLI, İlber - İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı - Hil Yay., İst. 1987
- OSMAN, Nuri - Milattan Önce Akdeniz, Deniz Mec, 1 Nisan 1934
- OSMANLI İmparatorluğunda Ayrılıkçı Arap Örgütleri-Arba Yay., İst. 1993
- OSMANLI - YUNAN Harbi 1897, Gnkur, Bşk. Ank. 1965
- OSMANOĞLU, Ayşe - Babam Sultan Abdülhamid, Selçuk Yay. İst. 1986
- OSMANOĞLU, Şadiye - Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri, Bedir Yay., İst. 1966
- OZANKAYA, Özer - Türkiye'de Laiklik - Cem Yay. İst. 1990
- ÖGEL, Bahaeddin - Türk Kültürünün Gelişme Çağları - M.E.B. İst. 1971
- Türk Mitolojisi -1000 Temel Eser, İst. 1971
- ÖKÇÜN, Gündüz - Osmanlı Sanayii - Hil Yay., İst. 1984
- ÖKE, M. Kemal - II. Abdülhamit, Siyonistler ve Filistin Meselesi - Kervan Yay., İst. 1981
- Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880 -1914) Üçdal Yay. İst. 1982
- ÖKTEM, Haydar Rüştü - Mütareke ve işgal Anıları - TTK., Ank. 1991
- ÖLÇEN, Ali Nejat - Osmanlı Meclisi Mebusanında Kuvvetler Ayrımı ve Siyasal İş-kenceler-Ayça Yay., Ank. 1982
- ÖNDER, Mehmet - Delibaş Hadisesi - Yeni Kitap Bas. Konya 1953
- ÖNER, Dr. Necati - Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Algısı - İlahiyat Fak. Yay, Ank. 1967
- ÖNSOY, Prof. Dr. Rifat - Osmanlı Sanayii - Türkiye İş Bank. Kült. Yay., Ank. 1988
- ÖRS, Hayrullah - Konfüçyüs - Remzi Kitabevi İst. 1964
- ÖZGÜLDÜR, Dr. Yavuz - Türk - Alman İlişkileri - Gnkur. Bşk. Ank. 1993
- ÖZGÜRLÜK - Marmara Mah. Yay. No. 2, İst. 1992
- ÖZEK, Prof. Dr. Çetin - Devlet ve Din - Ada Yay.
- Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İyüzü - Varlık Yay.
- ÖZEK, Prof. Dr. Yusuf Ziya - MısırTarihi - TTK., Ank. 1987
- ÖZKAYA, Doç. Dr. Yücel - Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İşyanları (1791 -1808) - Dil Tarih Coğrafya Fak. Yay, Ank. 1983
- ÖZKOK, Kur. Bnb. Burhan - Osmanlılar Devrinde Dersim İşyanları
- PAKER, Esat Cemal - KırkYıllık Hariciye Hatıraları - Hilmi Kitabevi, İst. 1952
- PERSES, Geza - Mohaç Meydan Muharebeleri - TTK., Ank. 1992
- PETROSYAN, Yuriy Asatoviç - Jöntürkler - Bilgi Yay., Ank. 1974
- PEYAMİ, Safa - Türk İnkılabınaBakışlar - Kanaat Kitabevi
- PICKTHALL, William M. - Harpte Türklerle Birlikte - Kült. Bak. Yay. Ank. 1990

- PİLAVOĞLU, Mehmed Kemal - Kur'an-ı Kerim'e Göre Cihad - Ank. 1965
PIRZADE, İ.H. - Türkiye ve Yahudiler - İst. 1968
POLAT, Haydaroglu Yard. Doç. Dr. İlknur - Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar - Kült. Bak. Yay., Ank. 1990
POLATKAN, Kur. Önyzb. S. - Sicilya Harekatına Genel Bir Bakış - İst. Ask. Mat. 1944
POMIANKOWISKI, Joseph - Osmanlı İmparatorluğunun Çöküşü - KayıhanYay., İst. 1990
POMMERY, Louis - Yeni Zamanların İktisat Tarihi, SBF. Ank. 1956
PLUTARK-Sezar- İst. 1936
RASONYİ, L. - Türklük - İdeal Mat. Ank. 1942
RATHMANN, Prof. Dr. Lothar - Berlin - Bağdat - Belge Yay. İst. 1982 "
REGIUS" - En Eski Masonik Belge - İst. 1980
RENOUVİN, Prof. Pierre - Birinci Dünya Savaşı Tarihi - Altın Kitaplar - İst. 1969
RIŞVANOĞLU, Dr. Mahmut - Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm - Türk Kült. Yay. İst. 1978
ROKACH, Livia - İsrail'in Kutsal Terörü - Belge Yay., İst. 1984
ROUSSELET, Marcel - Adalet Tarihi - Remzi Kitabevi, İst. 1963
ROSEN, Georg - Juden und Phönizier - Verlag von J.C.B. Mohr - Tübingen, 1929
RUBEN, Walter - Eski Hint Tarihi - A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fak. Ank. 1944
RUHLES, Gerhard - Kreuz und Quer durch die Sahara - Leipzig, 1928
RUNCİMAN, Steven - Haçlı Seferleri Tarihi - TTK., Ank. 1989 (3 Cilt)
RUSSELL, Bertrand - İktidar, Altın Kitaplar - İst. 1976 -Yaşantım-Erk, Yay., İst. 1974
RUSSELL, Dora ve Bertrand - Endüstri Toplumunun Geleceği - Bilgi Yay. Ank. 1979
RUZNAME - III. Selim'in Serkatibi Ahmet Efendi Tarafından Tutulan - TTK., Ank. 1993
SABİS, Ali İhsan - İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri (5 Cilt) - Nehir Yay., İst. 1993
SACHS, Heinrich - Maine Fluent als Persichen Bettler - Berlin.. 1918
SALİS Renzo Sertoli - Muhteşem Süleyman -A.Ü. 1963
SAMANCIGİL, Kemal - Bektaşilik Tarihi - İst. 1945
SAMPSON, Anthony - Para Tacirleri - Ekin Yay., İst. 1983
SARICA, Prof. Dr. Murat- Siyasi Düşünce Tarihi - Gerçek Yay., İst. 1983
SARTRE, Jean - Paul - Yahudilik Sorunu -Ataç Kitabevi, İst. 1965
SAVELLİ, A. - İtalya Tarihi (2 Cilt) - Kanaat Kitabevi, İst.
SCHREİNER, Georg - Türklerden Kalan - Milliyet Yay., İst. 1982
SEDDÜLBAHRİN ilk Şanlı Müdafaası - Konya 1935
SEL, K.S. - Türk Masonluk Tarihine Ait Üç Etüd - İst. 1973
SELÇUK, İlhan - Ziverbey Köşkü - Çağdaş Yay., İst. 1988
SELÇUKİ Devletleri Tarihi -Ank. 1943
SELEK, Sabahattin -Anadolu İhtilali - İst. 1963
SENA, Cemil - Hz. Muhammed'in Felsefesi - Remzi Kitabevi, İst -
- Tarih Anlayışı - Remzi Kitabevi - İst. 1978
SENCER, Muzaffer - Dinin Türk Toplumuna Etkileri - Ant. Yay., İst. 1971

- SENCER, Muammer-Türkiye'nin Mali Tutsaklığı- Parvus Efendi, May, İst. 1977
- SEVİLLA, Sharon Mosche - Türkiye Yahudileri - İletişim Yay., İst. 1992
- SEVİM, Prof. Dr. Ali - Kutalmışoğlu Süleymanşah - TTK., Ank. 1990
- SEYDAHMET, Kırımlı Cafer - Gaspıralı İsmail Bey- İst. 1934
- SEYFİ, Ali Rıza- Bir Milletin Bir İmparatorlukla Savaşı - Kanaat Kitabevi, İst. 1938
- SİMONE, Andre - Hitler ve Arkadaşları - Nebioğlu Yay. İst.
- SİYASİ Hakların Geri Verilmesi İçin Anayasada Yapılan Değişikliğe Neden Karşıyız - Tabii Senatörler - Bilim Mat. Ank.
- SIYONİZM ve Irkçılık-A.Ü. SBP. Ank. 1982
- SONYEL, Dr. Salahi R. - İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana'da Vuku Bulan Türk - Ermeni Olayları - TTK., Ank. 1988
- SOYSAL, İlhami - Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler - Gür Yay. İst.1985
- Masonlukve Masonlar - Der Yay. İst. 1980
- 150'likler-GürYay, İst. 1984
- SÖZER, Sabri - Uyuşturucu Maddeler ve Problemleri - Güzel İstanbul Mat., Ank. 1956
- STERLING, Claire - Terör Ağı - Yüce Yay., İst. 1981
- STODDART, Dr. Philip H. - Teşkilat-ı Mahsusa, Arba Yay. İst. 1993
- SUAT, Tahsin - Gazi Mustafa Kemal - Akşam Mat., İst. 1933
- SÜMER, Prof. Dr. Faruk-Oğuzlar-A.Ü. 1972
- ŞAHİNER, Necmeddin - Said Nursi - İst. 1979
- ŞAL, Pierre - Ha/dar Rifat - Ziya Gökalp - İttihatı Terakki ve Meşrutiyet Tarihi - İnkılap ve Aka. İst. 1974
- ŞEHİR DÜŞTÜ - Bizanslı Tarihçi Francis'den İstanbul'un Fethi - İletişim İst. Dizisi 1992
- ŞEHİSUAROĞLU, Dr. Bedi N. - İkinci Meşrutiyet ve Atıf Bey- TTK. Ank. 1959
- ŞEKER, Doç. Dr. Mehmet - Fatihlerle Anadolunun Türkleşmesi ve İslamlaşması - Diyanet işleri Başkanlığı, Ank. 1991
- ŞEN, Sabahattin - Su Sorunu Türkiye ve Ortadoğu - Bağlam Yay. İst. 1993
- ŞENER, Cemal - Çerkez Ethem Olayı - İst. 1984
- ŞEREF HAN - Şerefname - Ant Yay., İst. 1971
- ŞERİF PAŞA- Bir Muhafifin Hatıraları- Nehir Yay., İst. 1990
- ŞİMŞİR, Bilal N. - Mithat Paşa'nın Sonu Ank. 1970
- ŞİŞMANOV, Dimitr - Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi Kısa Tarihi (1908 -1945) - Belge Yay., İst. 1970
- TAHMAS Kulu Han'ın Tevarihi - TTK., Ank. 1942
- TAHSİN PAŞA'nın Yıldız Hatıraları ve Sultan Abdülhamit - Boğaziçi Yay., İst. 1990
- TALAT PAŞA'nın Hatıraları-İst. 1946
- TANSEL, Dr. Selahattin - Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri - TTK., Ank. 1985
- TANSEL, Dr. Selahattin - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (4 cilt) MEB, Yay İst. 1991
- TANSU, Samih Nafiz - İttihat ve Terakki içinde Dönerler - Anlatan Galip Vardar - İnkılap Kitabevi-İst. 1960
- TARİK Dursun K. - Petrol - Kurul Yay., İst. 1965 «

- TAŞNAK.HOYBUN-Ank. 1931
TEKİNDAĞ, Dr. M.C. Şehabettin - Memlûk Sultanlığı- İ.Ü. Ed. Fak. Yay. 1961
TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif - İlan-ı Hürriyet ve Sultan II'nci Abdülhamit Han - Yeni Çığır Kitabevi, 1960
TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif - Sultan İkinci Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar- Bedir Yay., İst. 1964
TEPEYRAN, Ebubekir Nazım - Zalimane Bir İdam Hükümü - İst. 1946
TOKATLI, Atilla - Gizli Örgütler - Gezegen Yay.
TOKER, Metin - Türkiye Üzerinde 1945 Kabusu - Akis Yay., Ank. 1971
- Şeyh Sait İsyanı - Akis Yay., Ank. 1968
TOPUZLU, Op. Dr. Cemil - 80 Yıllık Hatıralarım- İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Yay. İst. 1982
TUFAN, General Osman --Kurtuluş Hatıraları -1961
TUGAY, Asaf - İbret, (2 Cilt) - Yörük Yay. İst. 1962
TUKSAVUL, Muammer - Doğudan Batıya ve Sonrası - İst. 1981
TUNAYA, Tank Zafer - Türkiye'de Siyasal Partiler - Hürriyet Vakfı Yay., (3 Cilt) İst. 1984
- Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük-Arba Yay. İst. 1994
- Hürriyet'in İlanı - Baha Mat. İst. 1959
- Siyasi Müesseseler ve Anayasa - İst. 1969
TUNÇKANAT, Haydar - İkili Anlaşmaların İçyüzü - Ekim Yay. Ank. 1969
- Amerikan Emperyalizmi ve CIA - Tekin Yay., İst. 1987
TURAN, Mustafa-Taşkınlada31 Mart Faciası - Aykurt Neş., İst. 1964
TURFAN, Ruhi - Yazman, M.Ş. - Tarihte Türk Alman Dostluk İlişkileri - İst. 1969
TURHAN, Talat - Kontrgerilla Cumhuriyeti - Tümzamanlar Yay. İst. 1993
TÜFEKÇİ, Gürbüz D. - Atatürk'ün Düşünce Yapısı- Tes - İş Ank. 1981
TÜTENGİL, Dr. Cavit Orhan - Dr. Rıza Nur Üzerine - Üçler Yay., Ank. 1965
- Prens Sabahattin - Geçit Yay. - İst. 1954
TÜRK TARİHİNİN Ana Hatları - MFV İst. 1931
TÜRK MASON DERGİSİ (Muhtelif sayılar)
TÜRKER, Şefik - Takvim ve Tarihi - Sümer Bas. Kayseri 1940
TÜRKİYE Büyük Mason Mahfili - Türk Masonluğu içinde Bir Olay ve Tahlili - İst. 1966
ULUBELEN, Erol - İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye - Çağdaş Yay. İst. 1982
ULUÇAY, Çağatay - Padişahların Kadınları ve Kızları - TTK., Ank. 1985
ULUĞ, Naşit Hakkı - Halifelüğün Sonu -Türkiye İş Bank. Kült. Yay., İst. 1975
ULUSLARARASI Terörizm ve Uyuşturucu Madde Kaçakçılığı-A.Ü. 1984
UNAT, Faik Reşit - Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri - TTK., Ank. 1987
UNE Reforme Praticable an Turquie, Athenes 1853
URAL, Şafak - Pozitivist Felsefe - Remzi Kitabevi, İst. 1986
URAN, Hilmi - Hatıralarım-Ank. 1959
URFALI Mateos Vekayinamesi (952 ■ 1136) TTK., Yay., Ank. 1987
US, Asım - Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım - İst. 1964
UŞAKLIĞIL, Halid Ziya - Kırk Yıl - Cumhuriyet Mat., İst. 1936 (5 Cilt)

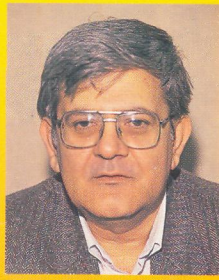
- Saray ve Ötesi - İnkılap ve Aka, İst. 1965
- UYGUR, Ziya - İnkılaplar İhtilaller ve Siyonizm - Kardeşler Bas. İst. 1958
- ÜZER, Tahsin - Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi - TTK., Ank. 1979
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı - Midhat ve Rüştü Paşaların Tevkiflerine Dair Vesikalar-TTK., Ank. 1987
- Midhat Paşa ve Taif Mahkumleri - TTK., Ank. 1985
- Alemdar Mustafa Paşa - JTK. İst. 1942
- Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü TTK., Ank. 1975
- 1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar
- ÜLMAN A. Haluk- Türk Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939 -1947 - A.Ü.SBF Yay. 1961
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref - Çanakkalede Savaşanlar Dediler ki - TTK. Ank. 1990
- VLADİMİR TSOV - Moğolların İçtimai Teşkilatı - TTK., Ank. 1987
- WİLLKİE, W - Tek bir Dünya, T. Neşriyatı
- XENOPHON - Anabasis - Remzi Kitabevi, İst. 1939
- YAHUDİ Tarihi - Siyon Önderlerinin Protokolleri -Ank. 1943
- YALÇIN, Hüseyin Cahit - Hakikatler Karşısında-Ank. 1947
- YALÇIN, Hüseyin Cahit - Siyasal Anılar- Türkiye iş Bank, Kült. Yay. İst. 1976
- Talat Paşa 7 Gün Neş., 1943
- Cihan Harbinin Şarka Ait Kaynakları - Kanaat Kitabevi, İst. 1939
- YALMAN, Ahmet Emin - Gördüklerim ve Geçirdiklerim İst. 1970 (4 Cilt)
- YALTKAYA, Prof. M. Şerafeddin, Benim Dinim -Ank. Başvekalet Devlet Mat. 1943
- YAŞAR NABİ - Balkanlar ve Türklük - Ank. 1936
- YAVUZ, İnsel -Atatürk, İmparatorluktan Milli Devlete - TTK., Ank. 1990
- YAZMAN, M. Şevki - Osman Ağa'nın Hatıraları- İst. 1939
- YİRMİSEKİZ MEHMET ÇELEBİ'nin Fransa Seyahatnamesi - Hayat Tarih Mec, Yay. İst. 1970
- YULARKIRAN, Cevdet - Reşit Paşa'nın Hatıraları- Ahmet Halit Kitabevi - İst. 1940
- YÜCEBAŞ, Hilmi - Hüseyin Cahit - Kültür Kitabevi - İst. 1960
- YÜCEL, Hasan Ali - Geçtiğim Gün-lerden - İletişim Yay., İst. 1990
- YÜCEL, Prof. Dr. Yaşar - Kanuni İle 46 Yıl - TTK., Ank. 1987
- ZİYA Şakir - Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi - İst. 1957
- Büyük Türk İnkılabı - İst. 1956
- Çırağan Sarayında 28 Sene-Beşinci Murad'ın Hayatı-İst. 1943
- Sultan Hamit- İst. 1943 Mahmut Şevket Paşa - Bas. Muallim Fuat Gücüyener
- ZORLUTUNA, H. Nusret - Bir Devrin Romanı, Kült. Bak. Yay. Ank. 1978
- ZÜRCHER, Erik Jan - Milli Mücadelede İttihatçılık- Bağlam Yay. İst. 1987
- ZWEIG, Stefan - Bir Politikanın Portresi (Fouche) - Say., 1984
- ZWİSCHEN Kauskasus und Sinai, 1924 -1925

YARARLANILAN ESKİ YAZI KAYNAKÇADAN SEÇMELER

- A. OSMAN NURİ - Abdülhamid-i Sani ve Devri Saltanatı (3 Cilt) - Kitabhane-i İslam ve Askeri, İst. 1327
- ABDÜLAZİZ, Kolcalı - Enderun-u hümayun Mek-tebi Müdür Muavini - Kuran'ı Kerim ve Kanunu Esasi - Dersaadet, 1326
- AHMED ERİŞ - Ümide Doğru - Konstantiniye, 1328
- AHMED NİYAZİ - Hatırat-ı Niyazi - Sabah Matbaası - İst. 1326
- AHMED RASİM - istibdattan Hakimiyeti Milliyyeye (2 Cilt) - Kanaat Mat. İst. 1342
- Osmanlı Tarihi (4 Cilt) - Şems Mat., 1328 -1330
- AHMED REFİK - Kadınlar Saltanatı - Kitabhane-i Hilmi, İst. 1924
- Lale Devri - Kitabhane-i Askeri, İst. 1331
- Birinci Viyana Muharebesi (1529) - Dersaadet, Kitabhane-i İslam ve Askeri, 1325
- AHMED SAİB - Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mesele-i Hazırası - Dersaadet, 1328
- AHMED SUBHİ - Feldmareşal von Moltke - İst. 1308
- AKÇORAOĞLU Yusufun Eski Şûr'ayı Ümmette Çıkan Makaleleri - İst. Tan Matbaası, 1329
- ALİ FIKRİ - 92-93 Osmanlı-Sırp Seteri - Dersaadet, 1328 (Mekteb-i Harbiye Matbaası)
- ALİ PAŞA, Hemizade - Tarih-i Bosna - Tavşantaşında Süleyman Efendi Matbaasında tab olunmuştur, 1293
- ALMANYA NASIL DİRİLDİ ? - Mütercimi Recai - Dersaadet, Nefaset Matbaası, 1329
- ALMANLAR Atimizi Nasıl Görüyorlar ? - Mütercimleri Emin ve Arif, Kitabhane-i Askeri, 1330
- ARMSTRONG, H. - Türkiye Nasıl Kuruldu ? - Kanaat Kitabhanesi, 1928
- AYHAN - Fransız İmparatoriçesi ve Abdülaziz - Milliyet Mat., İst. 1927
- BEKİR SITKI - Garb Ordusu Harekatından Vardar Ordusu - Kitabhane-i Askeri, İst. 1331
- BULGAR Vahşetleri, İst. 1328
- CAVİT, M. - İlm-i İktisad - Dersaadet, 1326
- CEMAL Paşa- Hatırat (1913-1922) - Dersaadet 1922
- CELADET BEDİRHAN - KAMURAN BEDİRHAN - Edirne Sükutunun İçyüzü - İst. Serbesti Matbaası, 1329
- CELAL NURİ - İttihad-ı İslam ve Almanya - İstanbul, Yeni Osmanlı Matbaası, 1333
- CEMİL, Dr. - Mahşerde Bir Hutbe - İst. Matbaa-i İçti-had, 1331
- CUMHURİYET Halk Fırkası Nizamnamesi - Ank. TBMM Matbaası, 1927
- EMİR BEDİRHAN - Matbaa-i İçti-had
- ESAD - Tahlil ve Tenkid-i Tarih-i İslam - Darülhilafetülaliye - Evkaf Matbaası, 1336
- ŞEREF PAŞA (İşkodra Mutasarrıfı) - Tarih-i Yemen ve Sana - Basiret Mat. 1291
- FEZLEKE-İ Tarihi Osmaniye - Matbaa-i Ami-rede basılmıştır- İst. 1290
- FİLİSTİN Hezimet-i General Allenby'nin Raporları - Kitabhane-i İslam ve Askeri - Matbaa-i Orhaniye, 1335

- FRANSIZ Tarih-i Askerisi - Mütercimi Mülazımevvel Muhyiddin - Mekteb-i Harbiye-i Şahane Matbaası, 1309
- GLOTZ Paşa, Mareşal - Osmanlı-Yunan Seferi (1313-1897) - Dersaadet, 1327
- HAMMER - Devlet-i Aliye-i Osmaniye (Mütercimi Mehmet Ata) - Kitabhane-i Bedrosyan-İst., 1329 (11 Cilt)
- İNGİLİZ Usul-ü Harbi - İstanbul, Matbaa-i Askeriye, 1334
- İSTANBUL Darülfünunu Talimatnamesi - Yeni Matbaa İstanbul 1924 (1342)
- İTTİHAD ve Terakki Fırkası 1332 senesi kongre raporu İ.V. - Padişahı iğfal Edenler - Selanik Matbaası Dersaadet, 1324
- KASIM EMİN - Hürriyet-i Nisvan - Kitabhane-i İslam ve Askeriye, İst., 1331
- KILIÇZADE HAKKI - itikadı Batiliye ilan-ı Harb - Matbaa-i Şems, İst. 1332
- LEŞİÇKOF, İvan (Mütercim M. Nuri) - Kırkkilisenin Sükutu - Filibede, Balkan Matbaasında Tab olunmuştur. 15 Temmuz 1913
- LEŞİÇKOF, İvan (Mütercim M. Nuri) - Manastır ve Pirlepe Muharebatı - Filibede, Balkan Matbaasında Tab olunmuştur. 20 Temmuz 1913
- MAHMUT MUHTAR - Maziye Bir Nazar - Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekası - İst., 1341
- MEHMED - Taassub - Ahmet İhsan ve Şürekası - İst., 1333
- MEHMED ALİZADE -Tarih-i Bonapart - Aziz Efendi Mat. İskenderiye
- MEHMED HULUSİ - Niçin Mağlup Olduk ? -1877-78 Osmanlı Rus Seferi - İst. 1332
- MEHMED SADIK (Ruscadan müterceme) - Van ve Bitlis Vilayetleri İstatistik! İst., 1330
- MEHMED SEYİD - Usul-ü Fıkıh, Medhal (Cüz-ü evvel) - Matbaa-i Amire - İst. 1333
- MEVLANZADE RIFAT - İnkılabı Osmaniden Bir Yaprak - Mısır, 1329
- MİTHAT PAŞANIN Konuşmaları - Bir Dahinin Siyasî Nutukları - Dersaadet, 1324
- MUHARRİRİ A. - Neden Mülhezim Olduk - Kitabhane-i İslam ve Askeri, İst., 1329
- MUSTAFA NECİB - Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayiine ve Müteferruatına Dair asrı mezkur ricalinden ve eshabı dikkatten bir zatın tarihte esas olan mübalağa ve riyadan mecanebat meselelerine riayetle, kalema almış olduğu tarihi nefise - Matbaa-i Ceride-i Havadis - Dersaadet, 1280
- NECİP ASIM - MEHMED ARİF- Osmanlı Tarihi (Cilt1) Matbaa-i Orhaniye - İst., 1335
- OSMAN SENAYİ - Tarih-i Harb - Yanaki Penayotidis Mat., Konstantiniye, 1314
- OSMANLI İTTİHAD ye TERAKKİ Cemiyeti Program ve nizamnamesi - Tanin Mat. 1332
- OSMANLI TERAKKİ ve İTTİHAD Cemiyeti Nizamname-i Esası - Mısırdı tab olunmuştur. 1323
- OSMANLI Ülkesinde Hristiyan Türkler - Cami - Yeni Osmanlı Mat., İstanbul 1338
- ÖMER ZİYAEDDİN - Mirat-ı Kanunu Esası - İst., 1324
- PİTON, Rene (Mütercimi Hüseyin Nuri) - Karadeniz ve Boğazlar Meselesi - Kitabhane-i Askeri, İst., 1325
- RİOL, Eduard - Şark Meselesi - Muhtar Halid Kitabhanesi, İst. 1328
- RUŞEN EŞREF - İki Saltanat Arasında- Kanaat Kitabhanesi - Dersaadet, 1334
- SADULLAH PAŞA - Mezardan Nida - Matbaa-i Ebuzziya, Konstantiniye, 1327
- SAFVET M. - Ulum-u Şer'îye ve Asrı Müceddidlerimiz - Evkafı İslamiye Mat., 1340

- SENYOBUS, Şarl - Tarih-i Siyasi - İkdam Mat. - İst. 1324
SEYYİD ABDÜLMECİD - İngiltere ve Alem-i İslam - İstanbul, 1328
SORELL, Afoert -18 inci Asırda Mesele-i Şarkiye - Matbaa-i Hayriye - İstanbul, 1911
STEGMAN, Hermann - (Mütercimi Erkanıharbiye Binbaşı Mehmed Nihad) Harb-i
Umum Tarihi - Matbaa-i Askeriye, Dersaadet, 1324
STETTİN, Dr. K. Viktor - Berlin-Bağdat - Kitabhane-i İslam ve Askeri - İst., 1330
SÜNUSİLER - Matbaa-i Ebüzziya - İst. 1325
ŞEHBENDERZADE AHMED HİLMİ (Filibeli) - Muhalefetin İflası - Konstantiniye,
1331
ŞEMSEDDİN, M. - Zulmetten Nura - Evkaf-ı İslamiye Mat. İst. 1341
ŞERAFEDDİN (Bayezit Dersiamların-dan) - Tarih-i Kur'an-ı Kerim - Maarif Kitabha-
nesi, Kader Mat. 1331
ŞERİF (Mütekaid Kaymakam) - Sarıkamış- Zaman Kitabhanesi, İst., 1328
ŞEYH Muhsini Fani -10 Temmuz İnkılabı ve Netayici - Kitabhane-i İslam ve Askeri,
Matbaa-i Orhaniye-İst., 1336
ŞEYH SAFVET - Yeni Zihniyetler ve Bir Müceddidi Meçhul - Evkaf-ı İslamiye Mat. -
İst. 1338-1340 Ş. Güstav - İstanbul'un Muhasarası ve Zabtı - Ki-tabhane-i İslam ve Askeri,
Matbaa-i Hayriye ve Şürekası, İst. 1330
TALAT, Mütekaid Mira-lay - Plevne Müdafaası - Mecmua-i Askeri, tarih Kısmı, İs-
tanbul, Eylül 1927
TEBSİRET-ÜL EŞKİYA - İst. Basiret Mat. 1827
TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU - İkbāl Kitabhanesi, İst. 1924 (1342)
TÜCCARZADE İbrahim Hilmi - Milletın Hatıraları - Kitabhane-i İslam ve Askeri,
Dersaadet, 1329
- Milletın Kusurları - Kitabhane-i İslam ve Askeri, Dersaadet, 1332
WAGNER A. (Mütercimi Mülazımısani Sait) - Bulgar Ordusuyla Muzafferiyete Doğ-
ru - Kitabhane-i İslam ve Askeri, İst. 1331
YUSUF ZİYA -18 inci Asırda Mesele-i Şarkiye, Matbaa-i Hayriye - İst., 1911



MURAT ÇULCU



Örnek olarak Çanakkale savunmasını ele alalım. İki açıdan bakacağız olaya...

Birinci bakış açısı:

Osmanlı'nın bir yiğitlik menkibesidir, Çanakkale. 250 bin kahraman askerin gözünü kırpmadan ölüme atıldığı, etten ve kemikten bir duvar örerek düşmanın çelik zırhlılarına geçit vermediği, İngiliz'i, Fransız'ı Anzak'ı dize getirdiği bir menkibe... Ve bir bakıma Balkan yenilgisinin revanşının alındığı Türk Milleti'nin millet olmasının bir habercisidir Çanakkale...

İkinci bakış açısı:

250 bin Anadolu insanının kanı pahasına elde edilen Çanakkale zaferi, İngiltere'nin uluslararası gözboyamasından başka birşey değildi. Müttefik zırhlılarının Çanakkalede takılıp kalması Rusya'nın abluka altında boğulmasıyla sonuçlanıyordu. 1917 Bolşevik İhtilaliyle Rusya savaşta havlu atıyor, böylece hakkı olduğu halde memalik-i Osmaniye'nin ve ortadoğu petrol yataklarının paylaşıldığı masaya oturmaktan kendi isteği ile feragat ediyordu. Savaşın tek galibi vardı : İngiltere...

Marjinal Tarih Tezleri benim için tarih zemininde bilardo oynamak gibi bir çalışma oldu. İstakanın her darbesinde toplar nasıl ki farklı konum alıyorsa, beşbin yıllık bir süreçte cereyan eden olaylar da her irdelemede farklı bir görünüm kazanıyordu.

Roma imparatorluğu'nun yıkıldığı Kartaca'nın mirasçısı Uluslararası Ticaret Oligarşisinin Yeni Dünya Düzenini Kartaca modeli bir adem-i merkeziyet anlayışına dayandırması

veya

Musevilerin tanrısını yoketmek için binlerce Musevi ve Hristiyan'ı katleden putperest Roma'nın, sonunda Musevilerin tanrısını sahiplenip yüzyıllarca Musevilere ve Hristiyanlara kan kusturması gibi...

Marjinal Tarih Tezleri, tarihin makyajsız hali sayılabilir...



ISBN 375-8029-00-2



9 789758 029006

350000